טור אורח חיים

ארבעה טורים

geulaquiz.com

סימן א

א יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים פרט ארבעה דברים בעבודת הבורא יתברך והתחיל בעז כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שתעיז פניך כנגד המלעיגין ואל תמנע מלעשות המצוה וכן א״ר יוחנן בן זכאי לתלמידיו יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם וכן הוא אומר לענין הבושה שפעמים אדם מתבייש מפני האדם יותר ממה שיתבייש מפני הבורא יתברך על כן הזהיר שתעיז מצחך כנגד המלעיגים ולא תבוש וכן אמר דוד ע״ה ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש אף כי היה נרדף ובורח מן העו״ג היה מחזיק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו ואמר קל כנשר כנגד ראות העין ודמה אותו לנשר כי כאשר הנשר שט באויר כך הוא ראות העין לומר שתעצים עיניך מראות ברע כי היא תחלת העבירה שהעין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרין ואמר גבור כארי כנגד הלב כי הגבורה בעבודת הבורא יתברך היא בלב ואמר שתחזק לבך בעבודתו ואמר רץ כצבי כנגד הרגלים שרגליך לטוב ירוצו וכן דוד המלך ע״ה היה מתפלל על שלשתם אלא ששינה הסדר ואמר הדריכני בנתיב מצותיך על הרגלים ואמר אח״כ הט לבי ואמר אח״כ העבר עיני מראות שוא והזכיר בלב הטיה ובעין העברה כי הלב הוא ברשותו להטותו בדרך הטובה או לרעה אף אחר שראה מעשה השוא על כן התפלל שיעזרנו להטותו לדרך הטובה אבל ראות השוא אינו ברשותו כי אפשר שיפגע בו פתאום ויראנו לכן התפלל שיעביר עיניו מראות שוא ולא יזמינהו לפניו כלל לכן צריך האדם להתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו ואף אם ישיאנו יצרו בחורף לאמר איך תעמוד בבקר כי הקור גדול או ישיאנו בקיץ לאמר איך תעמוד ממטתך ועדיין לא שבעת משנתך התגבר עליו לקום שתהא אתה מעורר השחר ולא יהא הוא מעירך כמו שאמר דוד ע״ה עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר אני מעיר השחר ואין השחר מעיר אותי וכ״ש אם ישכים קודם אור הבוקר לקום להתחנן לפני בוראו מה יופיו ומה טובו וטוב למי שמקדים שיכוין לשעות שמשתנות המשמרות שהן בשליש הלילה ולסוף ב׳ שלישי הלילה ולסוף הליל׳ שבאלו הזמנים הקב״ה נזכר לחורבן הבית ופיזור ישראל בין העו״ג והתפלה שיתפלל אדם באותה שעה על החורבן והפיזור רצוייה וקרובה להתקבל ויפיל תחנתו לפני המקו׳ א׳ המרב׳ וא׳ הממעיט ובלבד שיכוין לבו בתחנוניו כי טוב מעט בכוונה מהרבות בהם שלא בכוונה וטוב לו׳ פרשת העקידה ופרשת המן ועשרת הדברות ופרשת הקרבנות כגון פרשת העולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם אמנם פרשת הקרבנות טוב יותר לאומרה ביום שהם במקום הקרבת הקרבן שזמנו ביום וכשיסיים פרשת העולה יאמר רבון העולמים י״ר מלפניך שיהא זה חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבתי עולה בזמנה וכן יאמר בפרשת המנחה והשלמים והאשם ואחר פרשת החטאת לא יאמר כן לפי שאינה באה נדבה . ואם אינו יכול להשכים קודם אור הבוקר מכל מקום התפלה אשר היא מועד לכל חי אל יאחר אותה ויחשוב בלבו אילו היה בעבודת מלך בשר ודם וציוהו להשכים באור הבוקר לעבודתו היה זהיר וזריז לעמוד לעבודתו כאשר ציוהו כ״ש וק״ו בנו של קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה:

סימן ב

א וימהר לקום בזריזות ולא ילבש מיושב אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום שהוא מכוסה כמו שהיה מתפאר רבי יוסי מעולם לא ראו קורות ביתי שפת חלוקי ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי יודעני ומי רואני כי הקב״ה מלא כל העולם כבודו אשר לפניו חשיכה כאורה וידקדק בחלוקו ללובשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ כדאיתא בשבת בפרק אלו קשרים א״ר יוחנן איזהו ת״ח המדקדק בחלוקו להפכו כדרכו וכשינעול מנעליו ינעול של ימין תחלה ולא יקשרנו ואח״כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין דא״ר יוחנן כתפילין כך מנעלין מה תפילין בשמאל אף מנעל נועל של שמאל תחלה ותניא בברייתא נועל של ימין תחלה הלכך לצאת ידי שניהם נועל של ימין תחלה וקושר של שמאל תחלה ויקום וילך בכפיפת קומה כדאיתא פ״ק דקידושין אמר ר׳ יהושע בן לוי אסור לילך בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו ויכסה ראשו כדאיתא נמי התם רב הונא לא אזיל ד׳ אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי: ויבדוק נקביו דא״ר יוחנן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק״ש ויתפלל:

סימן ג

א ובכניסתו לבית הכסא יאמר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני המתינו לי עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם וכן יאמר בכל פעם שיכנס ויהא צנוע בבית הכסא ולא יגלה עצמו עד שישב וימשמש בפי טבעת ואח״כ ישב ויגלה מלפניו טפחיים ומלאחריו

טפח ואשה מאחריה טפח ומלפניה ולא כלום וכשיושב יכוין שיהא פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא אבל לא ישב בין מזרח למערב ומיהו דוקא כשנפנה במקום מגולה אבל במקום שיש מחיצות כגון בית הכסא שבבית אין צריך לדקדק. וכשנפנה בשדה אם הוא אחורי הגדר יפנה מיד ובבקעה יתרחק עד מקום שלא יוכל חבירו לראות את פירועו ולא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדאי ויקנח ביד שמאל ולא בימין ולא יקנח בחרס משום כשפים ולא בעשבים יבישים ולא בצרור שקנח בו חבירו ויפנה בצניעות בלילה כדרך שעושה ביום ולא ישתין מעומד שלא יתזו נצוצות על רגליו ויראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו אם לא שיעמוד במקום גבוה או שישתין לתוך עפר תיחוח ויזהר לבל יאחוז באמה וישתין אם לא מעטרה ולמטה לצד הארץ ואף אם הוא נשוי ולא ישהא צרכיו:

סימן ד

א וירחץ בנקיון כפיו ויברך בא״י אמ״ה אקב״ו על נטילת ידים וידקדק לערות עליהם שלשה פעמים מפני שרוח רעה שורה על הידים קודם נטילה ואינה סרה עד שיערה עליהם ג״פ ועל כן צריך למנוע מהגיע בידו קודם נטילה לפה ולחוטם ולאזנים ולעינים מפני שרוח רעה שורה עליהם ואם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בכל מידי דמנקי ויברך על נקיות ידים:

סימן ה

א ויכוין בברכותיו פירוש המלות שמוציא מפיו ובהזכירו השם יכוין פי׳ קריאתו באל״ף דל״ת לשון אדנות שהוא אדון הכל ויכוין עוד פי׳ כתיבתו ביו״ד ה״א לשון הוי״ה שהוא היה והוה ויהיה ובהזכירו אלהים יכוין שהוא תקיף אמיץ אשר לו היכולת בעליונים ובתחתונים כי אל לשון כח וחוזק הוא כמו ואת אילי הארץ לקח:

סימן ו

א ויברך ברכת אשר יצר וכו׳ חלולים חלולים ולא יאמר חללים חללים רמז לדבר חלולים חלולים עולה רמ״ח כחשבון איברי האדם (עיין בפ״ו דאהלות ושם מונה כל רמ״ח איברים שבאדם) אי אפשר להתקיים כדאיתא במס׳ נדה כל זמן שתינוק במעי אמו טבורו פתוח ופיו סתום יצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן א״א לעמוד ומפליא לעשות כדאיתא במדרש כי גדול אתה ועושה נפלאות האדם דומה לנאד מלא רוח ואם יעשה אדם בנאד נקב כחודה של מחט הרוח יוצא והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו הרי עושה נפלאות ואם הולך מיד לבית הכנסת ורוצה להמתין מלברך ענט״י עד בואו לבית הכנסת שיסדר אותם עם שאר ברכות הרשות בידו אמנם אם יברך מיד ענט״י ואשר יצר י״א שצריך לומר מיד אחריה אלהי נשמה עד בא״י המחזיר נשמות לפגרים מתים לפי שהיא סמוכה לברכת אשר יצר ולכך אינה פותחת בברוך וי״א שאין צריך לומר מיד אחריה ומה שאינה פותחת בברוך מפני שהיא ברכת הודאה כמו ברכת הגשמים שאינה פותחת בברוך והכי מסתבר דהכי מוכח בברכות בפרק הרואה דקאמר כי מתער משנתיה לימא אלהי נשמה ובתר הכי קאמר וכי משי לידיה לימא על נטילת ידים וכן סדרן הרמב״ם ז״ל:

סימן ז

א וכל היום כשעושה צרכיו י״א שלקטנים מברך אשר יצר ולגדולים ענט״י וי״א שבין לגדולים בין לקטנים מברך ענט״י ואשר יצר דכיון שצריך לומר אשר יצר שהוא דבר של קדושה צריך לברך ענט״י וכ״ש אם רוצה ללמוד אחר גדולים שצ״ל ענט״י וא״א הרא״ש זצ״ל לא היה מברך אף לגדולים רק אשר יצר אף כשהיה רוצה ללמוד אם לא כשעושה צרכיו וקנח או הטיל מים ושפשף והיה מתפלל אחריו מיד אז היה מברך ענט״י וז״ל שכתב בתשובת שאלה אם עשה צרכיו וקנח או קטנים ושפשף ורוצה להתפלל יטול ידיו ויברך ענט״י אבל כל היום כשעושה צרכיו או מטיל מים אף אם רוצה ללמוד אין לו לברך על נטילת ידים כי אם אשר יצר:

סימן ח

א הלכות ציצית

ומיד אחר נטילת ידיו יתעטף בציצית מעומד וסדר עטיפתו פירשו הגאונים כעטיפת ישמעאלים שהיא עטיפה גמורה ובעל העיטור כתב דלא בעינן כולי

האי אלא כדרך בני אדם שמתכסין בכסותן ועסוקין במלאכתן פעמים בכיסוי הראש ופעמים בגילוי הראש ודרך העטיפה רחבה לקומת האיש ומחזיר ב׳ ציציות לפניו וב׳ ציציות לאחריו שיהא מסובב במצות ומכסה ראשו שלא יהא בגילוי הראש ויברך להתעטף בציצית ונקראת ציצית על שם החוטין הנפרדין ממנה כדכתיב ויקחני בציצית ראשי ועל כן צריך להפרידם זה מזה ויכוין בהתעטפו שצונו המקום להתעטף כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם ויעיין הציצית קודם לכן שיהו שלימים שאם נתקלקל אחד מהם הוא ברכה לבטלה ואם ירצה להתעטף מיד בקומו כדי שלא ילך ד״א בלא ציצית או שיש לו ציצית בחלוקו יכול ללובשו מיד בלא ברכה ולכשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך להתעטף בציצית או אם יתעטף אח״כ בטלית אחרת יברך עליה ויכוין לפטור גם את זאת שלבש כבר ואם יש לו כמה בגדים של ארבע כנפות כולם חייבין בציצית ואם לבשם כולם בבת אחת די להם בברכה אחת ואם מפסיק ביניהם צריך לברך על כל אחת ואחת לכן מי שרגיל להתעטף בבהכ״נ בטלית גדול צריך לברך עליו אע״פ שבירך על טלית קטן שלבש כבר ואם פשט טליתו ולא היה דעתו ללובשו מיד כשחוזר ולובשו צריך לברך אבל אם היה דעתו ללובשו מיד כגון שפשט אותו כדי ליכנס לבית הכסא בזה אני מסתפק אם צריך לברך שיש פנים לכאן ולכאן דאיכא למימר כיון דילפינן כל התורה מתפילין ותפילין כל אימת דממשמש בהו מברך פירוש אם זזו ממקומן וממשמש בהן להחזירן למקומן א״כ כל שכן הכא שיש לו לברך מיהו יש לומר דשאני התם שזזו ממקומן ולא ידע שלא היו במקומן אבל אם הזיזן ממקומן אדעתא להחזירן מיד התם נמי לא היה צריך לברך ולזה דעתי נוטה: והישן בטליתו בלילה א״צ לברך עליו בבוקר:

סימן ט

א כל מיני בגדים חייבין בציצית וציצית של צמר או של פשתים פוטר כל המינין אבל שאר מינין כגון של משי או צמר גפן אינן פוטרין אא״כ יהא הציצית ממין הטלית: וכתב הרמב״ם שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית אם הוא אדום יעשה הציצית אדום ואם הוא ירוק יעשה הציצית ירוק וכן פי׳ רש״י ור״י פירש שא״צ וכתב בספר המצות קטן ומיהו נכון ליזהר שלא לעשות ציצית של פשתן בשל משי אע״פ שהגאונים ור״ת אסרו לעשות אפי׳ ציצית של פשתן בטלית של פשתן רבינו שלמה ורב אלפס התירו ולזה הסכים אדוני אבי הרא״ש זצ״ל:

סימן י

א טלית שאין לה ארבע כנפות פטורה יש לה יותר מארבע חייבת ועושה לה ארבע ציציות בארבע כנפיה יש לה ארבע וחתך אח׳ באלכסון ועשאו שנים או שהגביה כנפיה ותפרם בענין שלא נשאר בה כנף לא נפטרה בזה היא של בגד וכנפיה של עור חייבת היא של עור וכנפיה של בגד פטורה היה לה ג׳ כנפות ועשה בהם ג׳ ציציות ושוב עשה לה כנף רביעי ועשה גם בו ציצית פסולה: היתה מרובעת וכפלה כתב הרמב״ם ז״ל אין מטילין ציציותיה על כנפיה כמו שהיא כפולה אא״כ תפרה כולה ואפי׳ מרוח אחת ומלשון א״א הרא״ש ז״ל נראה שחייבת אף על פי שלא תפרה כלל: היה לה ארבע ציציות בארבע כנפות ועשה לה עוד אחרות וחתך את הראשונות כשירה באחרונות: והרמב״ם ז״ל כתב הטיל ציצית על ציצית אם נתכוין לבטל הראשונות חותך הראשונות וכשירה ואם נתכוון להוסיף אע״פ שחתך אחת משתיהן פסולה וא״א הרא״ש ז״ל לא חילק:

סימן יא

א מצות ציצית בזמן שהיה תכלת מצותן שיקח ב׳ חוטין כפולים של צמר צבועין תכלת וב׳ חוטין כפולים של צמר לבן או של פשתן ויהיו טווין לשם ציצית אבל אם לא היו טווין לשמן פסולין וצריך שיהיו שזורין ויהיו ארכן בכפלן ג׳ טפחים מד׳ אצבעות בגודל בכל טפח ואם ירצה להוסיף בארכן יוסיף ואחד מהחוטין יהיה ארוך יותר כדי שיכרוך בו הגדיל ואם עשאה מן הקוצין פירוש מן החוטין התלויים ביריעה כמין הוצין ודרך לקוצצן או מן הנימין פירוש החוטין שמוציאין מן הבגד לתפור או מן החוטין שיוצאין בשפת הבגד פסולה: עשאה מצמר גזול פסולה: המשתחוה לבהמה צמרה פסול לציצית אבל המשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית: ויעשה נקב באורך הטלית בתוך ג׳ אצבעות סמוך לקרן ומרוחק מן הקרן כשיעור שיש מקשר גודל עד סוף הציפורן ומה שיש ממלא קשר גודל ולמעלה עד כדי ג׳ אצבעות מן הכנף הוא מקום ציצית ואם היה רחוק מהכנף כמלא קשר גודל ונתקו מחוטי הערב עד שלא נשאר בו כשיעור מן הקרן כשר ומ״מ טוב לעשות אמרא בשפת הבגד שלא ינתקו ובתוך רוחב הבגד אין לו שיעור רק שלא יתנהו על החוטין שעושין בשפת הבגד: וכתב בעל העיטור שאין שיעור לחוטין מלמעלה אם ירצה יוסיף כמו שירצה ור״י פי׳ דעד שמנה כפולין שהן ששה עשר יכול להוסיף טפי לא ויחתוך ראשי החוטין ויתחבם בכנף ויכפלם ואז יהיו ארכם שנים עשר אצבעות שהוא שיעור אורך הציצית ויקח ארבע חוטין מצד אחד וארבע מצד אחד ויקשור ב׳ פעמים זה על גב זה ואח״כ יכרוך חוט הארוך סביב השבעה ובזמן שהיה תכלת היה צריך לדקדק בכריכה לעשות

שבעה חוליות כאשר הם מפורשים בגמרא ועתה שאין לנו תכלת אין לעשותה מכלאים אלא צמר לצמר ופשתים לפשתים וגם אין צריך לדקדק בחוליות והרמב״ם ז״ל כתב מנהגינו לכרוך בה חוליות כעין שכורכין בתכלת וא״א הרא״ש ז״ל לא היה מדקדק ובה״ע כתב דהאידנא אין צריך לדקדק בכריכה ואפילו אם כרך רובה או לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה אלא עיקר מצותה שיכרוך עד שיהא בכריכה עם הקשר כרוחב גודל וקושר ב׳ פעמים וחוזר וכורך וכן יעשה עד שישלים לה׳ קשרים וד׳ כריכות ביניהם ויהיה כל הכרוך רוחב טפח והשאר ב׳ טפחים ועוד יש מנהגות אחרות בעשייתו וכאשר כתבתי כן הוא עיקר ויהא זהיר לחתוך ראשי החוטין לעשותן שמונה קודם שיכרוך שאם כרכן ואח״כ חתך ראשי החוטין פסולה אבל אם תחבם בכנף ואח״כ חתכם כשירה רק שיחתכם קודם כריכה:

סימן יב

א ואם נפסקו כל חוטיה ונשתייר בהם כדי עניבה כשר ובלבד שישאר כדי שיוכל לענבם כולם ביחד שזהו יותר מכדי עניבה של כל אחד בלבד ורש״י פי׳ דבעינן כדי עניבה מן הענף ור״י פי׳ אפילו נחתך כל הענף ולא נשאר אלא כדי עניבה מן הגדיל כשר: ואם לא נשאר כדי עניבה אפילו בחוט אחד שנפסק כולו פסול הילכך כיון שכל אחד כפול לב׳ אם נפסקו ב׳ ראשים פסול שמא נפסק חוט אחד אבל אם לא נפסק אלא ראש אחד כשר וי״א אם נפסקו ג׳ חוטין פסול אפילו אם נשאר בהן כדי עניבה ואם נפסקו ב׳ כשר אם נשאר בהם כדי עניבה ולפ״ז אפי׳ אם נפסקו ב׳ ראשין כשר אם יש בהן כדי עניבה עד שיפסקו ג׳ וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לסברא ראשונה:

סימן יג

א ארבע ציציות מעכבין זה את זה שכל זמן שאין בה כל הד׳ אינה מצוייצת כהלכתה והיוצא בה לר״ה בשבת חייב חטאת אבל אם יש בה כל הארבע מותר לצאת בה לר״ה אפילו האידנא שאין לנו תכלת:

סימן יד

א עשאה כותי פסולה ואשה כשרה לעשותה השואל טלית מחבירו פטור מלהטיל בה ציצית כל שלשים יום לאחר שלשים חייב שאלה עם ציציותיה חייב לברך עליה מיד י״א שאין מברך עליה עד לאחר ל׳ יום ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל: וליטול טלית חבירו בלא דעתו ולברך עליה י״א שהוא מותר דניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה ובלבד שיקפול אותה אם מצאה מקופלת טלית של שותפין חייבת בציצית:

סימן טו

א מותר להתיר ציצית מטלית זה וליתנם באחר אבל אינו יכול ליקח הכנף כמו שהוא עם הציצית ולתופרו בבגד אחר: תלה החוטין בין שני כנפים מזו לזו וקשר כנף זו כהלכתה וכנף זו כהלכתה ואח״כ חתכה באמצע ונפרדו זה מזה פסולה: נקרעה הטלית תוך שלש אצבעות לכנף אינו רשאי לתופרה חוץ לשלש אצבעות יכול לתופרה:

סימן טז

א שיעור טלית להתחייב בציצית כל שקטן בן ט׳ שנים יכול לכסות בה ראשו ורובו וגדול אינו מתבייש לצאת בה באקראי לשוק אבל אם אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו אע״פ שגדול יוצא בה באקראי לשוק פטור:

סימן יז

א סומא חייב בציצית ונשים ועבדים פטורים וטומטום ואנדרוגינוס חייבין מספק וכתב הרמב״ם ז״ל יתעטפו בלא ברכה והוא הולך לשיטתו שפירש שנשים אין יכולות לברך בדבר שהן פטורות אבל ר״ת כתב שיכולות לברך אף על פי שהן פטורות ויותר טוב שלא יברכו קטן היודע להתעטף אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו:

סימן יח

א לילה לאו זמן ציצית היא י״א כל מה שלובש בלילה פטור ואפילו אם מיוחד ליום ומה שלובש ביום חייב אפילו מיוחד ללילה וכ״כ הרמב״ם מותר ללבוש ציצית בלילה ובלבד שלא יברך ומאימתי מברך עליה בשחר משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה וא״א ז״ל פי׳ שאינו ממעט אלא כסות המיוחד ללילה שאותו פטור אפי׳ אם לובשו ביום וכסות המיוחד ליום או ליום וללילה חייב אפי׳ לובשו בלילה ויש לברך עליו: וסדינין אע״פ שאדם ישן בהם בבקר עיקר תשמישן בלילה וכסות לילה מיקרו:

סימן יט

א אין חיוב ציצית אלא בטלית שרוצה ללבוש אבל מה שאינו רוצה ללבוש פטור הילכך אין לברך בעשייתו אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות ציצית שאין בעשייתו מצוה אלא בלבישתו:

סימן כ

א הלוקח טלית מצוייצת מישראל או מתגר א״י כשירה אבל אם לקחו מהא״י שאינו תגר פסולה ואין מוכרין טלית מצוייצת לא״י:

סימן כא

א ציצית אין בהם משום קדושה דתשמישי מצוה הן ויכול לזורקן וליכנס בהן לבית הכסא ויראה דאפילו בעודן במצותן מותר להשתמש בהן אבל בשאלתות כתב בפרשת שלח לך אסור לבני ישראל למיעבד צרכיהן במידי דעביד למיפק ביה ידי חובת מצוה כגון חוטין הקבועין בטלית למיסר ביה מדעם אי נמי הושענא לאורוחי ביה ואתרוג דמצוה למיכליה דילפינן מדם דאמר קרא ושפך וכסה במה ששפך יכסה שלא יכסה ברגליו שלא יהו מצות בזויות עליו דדוקא תשמישי מצוה בתר דאיתעבדי בהו מצוה נזרקין ע״כ ואפשר לחלק שאינו דומה לדם דשאני התם כשמכסה ברגל עושה המצוה דרך בזיון מה שאין כן כאן (ס״א וכ״כ הרמב״ם ז״ל מותר לכנוס בציצית לב״ה ולבית המרחץ נפסקו ציציותיה זורקן לאשפה אם רוצה) וטוב להחמיר:

סימן כב

א העושה ציצית לעצמו מברך שהחיינו נתעטף בו מברך להתעטף בציצית:

סימן כג

א ההולך בבית הקברות צריך להגביה הציצית שלא יהא נגרר על בה״ק כדאיתא בברכות ר׳ חייא ור׳ יונתן הוו אזלי ביני קברי הוה שדיא תכלתא דרבי יונתן עלויה קברי א״ל דלייה דלא לימרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו פירוש שנראה כמחרף שאינן יכולין לקיים המצות שמע מינה שמותר לילך לבה״ק בלבוש שיש בו ציצית רק שיזהר להגביהן וכתב הרב רבינו יונה דוקא בימיהם שהיה בכל בגדיהם ד׳ כנפות שאי אפשר שיסיר כל בגדיו כשילך לבית הקברות אבל אנו שאין אנו מכוונין בהם למלבוש אלא למצוה אסור משום לועג לרש:

סימן כד

א אע״פ שאין אדם חייב לקנות טלית בת ארבע כנפות כדי שיתחייב בציצית אלא דוקא אם רוצה להתכסות בטלית בת ד׳ כנפות חייב להטיל בה ציצית מ״מ טוב ונכון להיות כל אדם זהיר וזריז במצות ציצית שיהיה לו בגד קטן מצוייץ שילבש אותו כל היום כי עיקר מצותה על זכירת המצות ובכל שעה ובכל רגע צריך לכך דוגמא לדבר כאדם המזהיר לחבירו על ענין אחד שקושר קשר באזורו כדי שיזכרנו וע״כ יש בה ה׳ קשרים כנגד ה׳ חומשי תורה וד׳ כנפים שבכל צד שיפנה יזכור. וגדול עונש המבטל עתה ממה שהיה עונשו בזמן שהי׳ תכלת מצוי שאז לא היתה מצויה כל כך ולא היה כל אדם יכול לחזר עליה משא״כ עתה ואפילו מי שאינו יכול להתעטף כל היום צריך ליזהר בו בשעת תפלה כתב בעל העיטור ואותם שמקבצים הציציות בשעת ק״ש ונותנין על העינים אפשר שנוהגין כן משום וראיתם אותו על שהיא עטיפתם תחת מלבושם גדולה מצות ציצית ששקולה כנגד כל המצות דכתיב

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ ציצית עולה ת״ר וח׳ חוטין וה׳ קשרים י״ג הרי תרי״ג אע״פ שהוא כתוב חסר יו״ד מפרש בתנחומא ג״פ כתיב ציצית בפרשת ציצית וחד מינייהו לציצית שדי ל׳ לכולהו והיא משלמת המנין רשב״י אומר כל הזהיר בציצית זוכה ורואה פני שכינה כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד ריש לקיש אמר כל הזהיר במצות ציצית זוכה שמשמשים לו ב׳ אלפים וח׳ מאות עבדים שנאמר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי וגו׳ וכל המבטל מצות ציצית עליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ וגו׳ בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו מצות ציצית ושמן על ראשך אל יחסר זו מצות תפילין ראב״י אומר כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו ומזוזה בפתחו וציצית בבגדו מובטח לו שלא יחטא שנא׳ והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו ויחלצם׃

סימן כה

א הלכות תפילין

ואחר שנתעטף בציצית יניח תפילין מיד כדי שיהו מצויין לו בשעת ק״ש ותפלה דאמר רבי יוחנן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק״ש ויתפלל ואמר עולא כל הקורא ק״ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו רבי חייא בר אבא א״ר יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים אבל אם נפנה ונטל ידיו והניח תפילין וקרא ק״ש והתפלל כאלו בנה מזבח והקריב עליו כל הקרבנות שנא׳ ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה׳׃ וראיתי לא״א ז״ל שהיה מדקדק להניחם כשהיה מסדר הברכות והיה מסדרם זה אחר זה עד עוטר ישראל בתפארה ואז היה מניחם ומברך עוטר ישראל בתפארה לפי שהתפילין נקראין פאר שנא׳ פארך חבוש עליך ונקראים תפילין לשון פלילה שהן אות ועדות לכל רואינו שהשכינה שורה עלינו דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ודרשינן אלו תפילין שבראש׃ ויכוין בהנחתן שצונו המקום להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהן יחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח כדי שנזכור יציאת מצרים על ידי נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו שהוא יחיד בעולמו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו ויניח של יד תחלה ויברך אקב״ו להניח תפילין ואח״כ של ראש ויברך אקב״ו על מצות תפילין אע״פ שרב אלפס פסק שאין לברך על שתיהן אלא ברכה אחת שהיא להניח אא״כ יפסיק ביניהן בדיבור שאז מברך על של ראש על מצות תפילין וכ״כ רש״י והרבה מהמחברים וא״א ז״ל הסכים שיש לברך שתי ברכות אף בלא הפסק ואם הפסיק בדבור חוזר ומברך על של ראש להניח וגם על מצות תפילין ומברך עליהן משעה שמתחיל להניחם עד שעה שמהדקן בראשו ובזרועו ולא יפסיק ביניהם לדבר אפי׳ לענות אמן יהא שמיה רבא מברך וקדושה ואם דיבר עבירה היא בידו וצריך לחזור ולברך כדפרישית׃ וראיתי לא״א ז״ל שמיד אחר שקשר של יד על הזרוע היה מניח של ראש קודם שהיה כורך הרצועה סביב זרועו שהיה אומר כיון שברכה שניה חוזרת גם על של יד ומטעם זה אין להפסיק ביניהם יש למעט ההפסק בכל מה שיוכל והכריכה סביב הזרוע אינה מן המצוה הילכך טוב לאחר אותה עד לאחר שניח ש״ר וכל שעה שמניחם ביום מברך ואפי׳ נשמטו ממקומם וממשמש בהם להחזירם למקומם צריך לברך׃

סימן כו

א ואם אין לו אלא אחת בין של ראש בין של יד מניחה ומברך עליה שכל א׳ מצוה בפ״ע היא ומברך על של יד כשהיא לבדה אחת ועל של ראש כשהיא לבדה שתים ואפי׳ אם יש לו שתיהם ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח שתיהם כגון שצריך לצאת לדרך ואינו יכול להתעכב יכול להניח אחת מהן שאינן מעכבות זו את זו׃

סימן כז

א מקום הנחתן של יד בזרוע שמאל בגובה הבשר שבפרק שבין הקנה לכתף ויטה אותה מעט לצד ימין בענין שכשיכוף זרועו למטה יהיו כנגד לבו ולא יהא דבר חוצץ ביניהם לבשרו ואטר יד ימינו מניח בשמאלו שהוא ימין של כל אדם ופי׳ הרב ר׳ יחיאל מפריז״ז דוקא כשעושה כל מלאכתו בשמאלו אבל אם הוא כותב בימינו אע״פ ששאר מלאכתו בשמאלו דינו כשאר כל אדם ושולט בב׳ ידיו מניח בשמאל כל אדם והרצועה יכרוך אותה סביב זרועו עד שיגיע לאצבע האמצעי וכורכה סביבו שלש פעמים ומקום תפילין של ראש מהתחלת עיקרי השער במצחו עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס והוא כל גובה הראש וצריך שיהא הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף ולא למטה בצואר ושיהא מול עורף ממש מכוון באמצע הראש ולא שיטה לצד הפנים לכאן או לכאן וצריך שיהא נויו שהוא המקום שנראה כעין דל״ת לצד חוץ ולא לצד הראש וגם הרצועות שסובבות סביב ראשו צריך ליזהר שלא

יתהפכו כדי שיהא נוייהן לבר דהיינו הלבן כלפי השער שהוא חלק יותר וצבוע שחור ניכר מבחוץ וישלשל הרצועות שיהו תלויין לפניו ויגיעו של ימין עד הטיבור ושל שמאל עד החזה וי״א של צד ימין עד המילה ושל שמאל עד הטיבור ושיעור רחבן כאורך שעורה ואם פיחת או הוסיף אינו מעכב:

סימן כח

א וימשמש בהן כל שעה וימשמש בשל יד תחלה ואח״כ בשל ראש וכשיסירן יסיר של ראש תחלה ויניחם בתיקן ואח״כ יחלוץ של יד ויניחן עליהם בענין שכשיבא להניחן שימצא של יד תחלה ויניחן:

סימן כט

א ולא יברך אקב״ו לשמור חוקיו כשמסירן שאין הלכה כבני מערבא שהיו מברכין לשמור חוקיו בשעת הסרתן מפני שסוברין לילה לאו זמן תפילין הוא ודורשים אותו מושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה שדורשין ימים ולא לילות ואנן קי״ל לילה זמן תפילין הוא הילכך אין לברך אפילו כשיסירם בלילה ואפילו בע״ש בין השמשות שצריך להסירם אין לברך שמה שצריך אז להסירם לא מושמרת אנו לומדים אותו אלא משום דכתיב בהן והיו לאות על ידך ושבת וי״ט אין צריכין אות הילכך אין לברך כלל וראיתי כתוב על שם רב האי גאון הרשות בידו אם ירצה לברך מברך ואני תמה דודאי כיון שאינו חייב לברך אם יברך הוי ברכה לבטלה:

סימן ל

א זמן הנחתן בבוקר משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד׳ אמות ויכירנו אע״ג דקיי״ל לילה זמן תפילין הוא אלא שאין מורין כן היינו לענין שאם היו בראשו וחשכה שא״צ לחלצן אבל לכתחלה אין להניחן קודם הזמן הזה ואם צריך לילך לדרך יכול להניחן קודם זמנן בלא ברכה ולכשיגיע זמנן ימשמש בהן ויברך וה״ר פרץ כתב כיון דקיימא לן דלילה זמן תפילין הוא אלא שאין להניחן בלילה משום גזרה שמא ישן בהן מי שרוצה לצאת לדרך יכול להניחן קודם זמנן ולברך עליהן מיד וא״א ז״ל לא כתב כן היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה יניח ידו עליהן עד שיגיע לביתו ואם יש בית קרוב לחומה שמשתמרין שם חולצן ומניחן שם היה יושב בבה״מ ותפילין בראשו וקדש עליו היום מניח ידו עליהן עד שמגיע לביתו:

סימן לא

א שבת ויו״ט לאו זמן תפילין הן וחולו של מועד יש מסתפקין בו אם הוא זמן תפילין ומניחין אותן בלא ברכה וא״א ז״ל היה מניחן ומברך עליהם:

סימן לב

א מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות שהן קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה׳ ממצרים ופרשת שמע עד ובשעריך ופ׳ והיה אם שמוע עד על הארץ כל אחת ואחת בקלף לבדה ויכתבם בכתב מיושר ובדיו בכתיבה תמה שיהא כל אות ואות מוקף גויל ומתוייג כראוי ולא יחסר אפילו קוצו של יו״ד וצריך שיכתוב בימינו אף אם הוא שולט בשתי ידיו ואם הוא איטר יד שמאל דידיה הוא ימין וא״צ לשרטט בכל שיטה ושיטה ואם ירצה לשרטט הרשות בידו ומי שאינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט טוב הוא שישרטט ליישר הכתב ויכתוב על הקלף שהוא מעובד לשם תפילין לצד הבשר כתב שלא על הקלף או שלא היה מעובד לשמו או שכתב במקום שער פסול ואם עבדו כותי כתב הרמב״ם שהוא פסול אפי אמר לו ישראל לעבד לשמו וא״א ז״ל הכשירו אם ישראל עומד ע״ג ואמר לו עבד לשם תפילין: ויהיה הקלף מעור בהמה חיה ועוף טהורים אפילו מנבילה וטריפה שלהן אבל לא מעור בהמה חיה ועוף הטמאים ולא מדג אפי׳ הוא טהור: ויהיה שלם שלא יהיה בו נקב שאין הדיו עובר עליו ואם לאחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר י״א אפילו ניקב כל תוכו בירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל הילכך אם ניקב כל תוכו פסול ניקב ברגל הפנימי של ה״א ואפי׳ לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר ניקב הרגל הימיני אם נשאר ממנו מלא אות קטנה כשר וא״ל פסול ואם נפסק אחד מהאותיות אם תינוק דלא חכים ולא טיפש יודע לקרותו כשר ואם לאו פסול כתוב בסמ״ק שאם נפלה טיפת דיו קודם שנגמר האות ולא היתה האות ניכרת ואח״כ נטל הדיו או שלא היתה מוקפת גויל מתחלתה פסול דהוי כמו חק תוכות אבל אם כבר היתה עשויה כתקונה ונפל בה דיו יכול ליטלו וא״א ז״ל פסל גם בזה וכ״כ בסה״ת וכתב עוד שאם עשה רי״ש כעין דל״ת שאינו יכול לגרוד ולתקנו דהוי כמו חק תוכות וכיוצא בזה כתב א״א הרא״ש

ז״ל מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה שאין מועיל לגרוד הדבק ולפותחה ובגרידת דבק אות לאות כתב שמותר ובהתחלת הכתיבה יאמר אני כותב לשם קדושת תפילין ואין די במה שיחשוב בלבו כך ומלבד זה צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם: וצריך לדקדק בחסרות ויתרות שאם חיסר או יתר אות אחת מהן פסולין ונמצאו המניחים אותם מברכין בכל יום ברכה לבטלה וגם שרויים בכל יום בלא מצות תפילין ונמצא עונש הסופר מרובה לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדברי השם יתברך המתעסק בכתיבת תפילין ובתקונם וכל פרשה ופרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב בכוונה ודקדוק פעמים ושלש ויחזור ויקראנה קודם שיתננה לתוך ביתה ואם יתר אות אחת יש לה תקנה שיגרוד אותה אבל חסר אין לה תקנה שאין מגיהין בתפילין שא״כ היו כתובים שלא כסדרן ואמרו במכילתין כתבן שלא כסדרן יגנזו: וצריך לדקדק בתיקון גוף האותיות שלא תהא שום אות נוגעת בחברתה ואם נוגעות יגרוד ויפרידם זו מזו וצריך שיכתוב מפי הכתב ושיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה מיהו מפני שהסופרים רגילים באלו הד׳ פרשיות והן שגורות בפיהם יכולין לכותבם בעל פה שלא מן הכתב: וכתב בסמ״ק שצריך להניח חלק למעלה וחלק למטה כמלא אטבא דספרי שהוא כחצי צפורן וא״א ז״ל כתב שא״צ להניח חלק אלא למעלה כדי גגה של למ״ד ולמטה כשיעור אורך הכ״ף והנו״ן ובתחילתן וסופן אין צריך להניח כלל: ויעשה השורות שוות שלא תהא אחת נכנסת ואחת יוצאת ולא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה ויעשה כל פרשיותיה פתוחות דהיינו שישאיר בסוף השיטה חלק כדי ג׳ תיבות של ג׳ אותיות או בתחילתו חוץ מפרשה אחרונה שיעשה סתומה ויעשה ד׳ בתים מעור אחד מעור בהמה חיה ועוף טהורה אפילו מנבילה וטריפה שלהן והרמב״ם כתב שאין צריך עבוד לשמן וא״א ז״ל כתב שצריך עבוד לשמן וכ״כ רב כהן צדק וכתוב בס״ה שיכול לעשותן מקלף שגם הוא נקרא עור ומעור שליל אע״ג דחשוב כבשר לענין טומאה: ויהיו מרובעין ושחורין ואם עשאן מצבע אחר כשרים אלא שעיקר מצותן להיות שחורין יהיה החריץ ניכר בין בית לבית וכה יעשה יקח דפוס של עץ שיהיה מרובע ריבוע גמור באלכסון ארכו כרחבו ואין שיעור מפורש בתלמוד לאורך ורוחב ריבוע הבתים אלא שבשימושא רבא כתב שצריך שיהיה ארבע הבתים אצבעיים על אצבעיים ולא נהגו כן אלא עושין אורך ורוחב הבתים בלא שיעור גם גובהן וחוקק בדפוס ג׳ חריצין עומקן כדי רוחב הפרשיות כדי שיגיע חריץ שבין בית לבית למקום התפר ולוקח עור דק מבהמה או חיה טהורה ומרככו ומרטיבו במים ונותנו על הדפוס ומכניסו בחריצין עד שיתייבש ויתקשה ובעודו לח יעשה כמין שי״ן בולטת מקמטי העור אחת מימינו ואחת משמאלו של שמאלו שהוא ימין הקורא פירוש העומד לנגדו יעשה לה ארבעה ראשים ושל ימינו יעשה לה שלש ראשים ואחר שיתייבש ויתקשה העור יפה על הדפוס יוציא הדפוס וישארו כמין ארבעה בתים והשיני״ן ימשוך למטה עד שיגיע חריץ השי״ן ותחתיתו עד מקום התפר והעור של הדפוס יניח ארוך מצד אחד ויכפלנו על הבתים ויתפרנו עם העור הנשאר משלשה צדי הבתים עובר מכל צד והוא הנקרא תיתורא ובאותו העור שהניח ארוך מצד אחד יעשה בו גם המעברתא כיצד שיחתוך המעברתא משני צדדין שלא תהא רחבה כמו התיתורא כדי שיהא ניכר ריבוע של התיתורא ובאותה מעברתא עוברת הרצועה ועל שם כך נקראת מעברתא שהרצועה עוברת בה מצד זה לצד זה ויש שלוקחין עור עב וחזק וכופלין אותו לשנים וחותכין בכפל העליון נקב מרובע כפי ריבוע הבתים ומכניסין בו הבתים והנשאר בעור הדק של הבתים מד׳ רוחות פושטים אותו הנה והנה בין שני הכפלים של עור העב ותופרין אותו עמהם והוא הנקרא תיתורא ומאותו עור העב עושין גם המעברתא וטוב לעשות כן כי מחמת שהוא עב וחזק מתקיים בית מושב התפילין ותופרו וריבועו: ובתפילין של יד יעשה דפוס אחד משל עץ ארכו כרוחב הפרשיות ולוקח עור דק מבהמה או חיה טהורה מעובד לשמה ומרככו ומרטיבו במים ונותנו על הדפוס עד שיתייבש ואח״כ מוציא הדפוס וישאר הבית עשוי ועושה תיתורא ומעברתא כדרך שעשה בשל ראש ויגלול כל פרשה מסופה לתחלתה ויכרוך על כל פרשה שער של בהמה טהורה ויש כורכין על כל פרשה קלף קטן קודם שנותנין אותה בבית וכן נראה בשימושא רבא והרמב״ם פסל אם לא כרך עליה קלף או מטלית ואינו נראה לא״א ז״ל לפוסלן בכך ויתן כל פרשה ופרשה בבית שלה שתהא זקופה בבית כדרך שמעמידין ס״ת בהיכל ואם כתב כל הד׳ פרשיות בקלף אחד כשרים אפילו אין ריוח ביניהם ובלבד שיהא חוט או משיחה בין כל בית ובית ובשל יד כותב ארבע הפרשיות שכתב בשל ראש בקלף אחד וגולל אותן מסופן לתחילתן וכורך עליהן שער ונותן אותם בביתם ואם כתבן על ד׳ קלפין והניחם בבית אחד יצא ואין צריך לדבקם ואם ציפה הבתים בזהב או שעשאם מעור בהמה טמאה פסולה ואחר שהכניסם בבתים יכפול העור שהניח ארוך מצד אחד לעשות התיתורא והמעברתא כדפרישית ואחר שעשה התיתורא מרובעת ארכה כרחבה יתפור אותו בגידי בהמה טהורה בתפירה מרובעת ויעשה ג׳ תפירות בכל צד שיהיו בין הכל י״ב תפירות וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית ואם נפסקה התפירה בג׳ מקומות צריך לתפור פעם אחרת ואח״כ יכניס הרצועה תוך המעברתא ויעשה קשר של תפילין שימדוד הרצועות סביב ראשו ויעשנו שם בענין שישב על מקומו כאשר פירשתי למעלה ויעשנו כמין דלי״ת וכן יעשה בשל יד יכפול העור לעשות התיתורא ומעברתא׳ ויעשנה מרובעת בתפירה ובאלכסונא ומנין התפירות שלש לכל צד כמו בשל ראש ויעביר הרצועה במעברתא ויעשה קשר שתהא הרצועה עוברת בו להדקה בזרועו ובסוף הרצועה אצל הקשר יעשה קשר קטן כצורת יו״ד להשלים אותיות של שדי עם השי״ן שבבתים של ראש והדלי״ת שבקשר ויש שחותכין

בסוף הרצועה אצל הקשר כצורת יו״ד: ונוהגין להעביר עור על הבית של יד לרוחב הזרוע ונוהגין כן לפי שתפילין של יד הן גבוהין וקצרין ומשימין אותם תחת הבגדים ומתנדנדין תחת הבגדים ומתקלקלין לכך נהגו להעביר רצועה עליהן לחזקן:

סימן לג

א ואם נתקלקל העור של שתי בתים מבתי הראש זה אצל זה אם התפילין חדשים פסולין ואם הם ישנים כשרים כל זמן שעור מושב הבתים קיים ואיזו הם חדשים כל זמן שאם היו מושכין אותם בעור הרצועות הבית מתפשט ונפתח נקרא חדש אבל כל שאין נפתחים כשמושכין בעורן נקראין ישנים נתקלקלו שנים זה שלא כנגד זה כגון ראשון ושלישי כשרים אפילו הם חדשים נתקלקלו ג׳ בתים בכל ענין פסולין והרמב״ם כתב בכה״ג על ענין התפירות נפסקו התפירות ב׳ זו בצד זו או ג׳ אפילו זו שלא כנגד זו בחדשות פסולות בישנות כשרות כל זמן שפני טבלן קיימת פירוש עור של הבתים ועור הרצועות צריך שיהיה מעור בהמה חיה ועוף הטהורים ומעובד לשמה ושיהיו שחורות מצד החוץ ומצד הפנים איזה צבע שיהיה חוץ מאדום וכתוב בספר התרומות שצריך שישחירן ישראל לשם תפילין ואין להשחירן על ידי נכרי וכתב הרמב״ם ז״ל שאם לא יעשה הבתים שחורים יעשה הרצועה מצבע הבתים אם נפסקה הרצועה מה שמקיף ממנה הראש או הזרוע אין להם תקנה לא בקשירה ולא בתפירה אבל התלוי ממנה ומה שקושר סביב הזרוע אין הקשירה פוסל בה:

סימן לד

א סדר הנחתן בבתים לרש״י קדש משמאלו של המניח בבית החיצון ואחריו והיה כי יביאך בבית השני ובבית השלישי שמע ובבית הרביעי שהוא בית החיצון לימינו והיה אם שמוע ולר״ת הוא הסדר קדש משמאלו ואחריו בבית השני והיה כי יביאך ובג׳ והיה אם שמוע וברביעי שהוא החיצון שמע סימן לדבר הויות להדדי ושני השיני״ן דהיינו קדש שמע לצד חוץ אצל השיני״ן שבבתים וכן הוא הסדר בשל יד למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ומיהו גם לר״ת צריך לכותבן כסדר שהן כתובים בתורה שהוא קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע דתניא כתבן שלא כסדרן יגנזו פי׳ שלא כסדר הכתובים בתורה לפיכך של יד שהן בקלף אחד יכתוב קדש והיה כי יביאך ויניח חלק פרשת והיה אם שמוע ויכתוב שמע ואח״כ יכתוב והיה אם שמוע דסדר הנחתן בבתים של יד ושל ראש שוין: ובדבר זה נפל מחלוקת בין הגאונים יש מהם סוברים כדברי רש״י ויש מהם כדברי ר״ת וכתב א״א ז״ל לפי שנחלקו בו גאוני עולם ותפילין של אלו פסולין לאלו דתניא החליף פרשיותיה פי׳ שנתן של בית זה בזה פסולין ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח בו שני תפילין וכן בזרוע לכן ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה ב׳ זוגות תפילין ויניח שניהם ויכוין בהנחתן באותן שעשויין כתקונן אליבא דהלכתא בהם אני יוצא ידי חובתי והאחרים הרי הן כרצועות בעלמא ואין כאן משום בל תוסיף דלא מיקרי בל תוסיף אלא כשעושה ה׳ בתים ולא יניח ב׳ הזוגות בכיס א׳ שהאחד מהם הוא חול ואסור לתתם בכיס של תפילין אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס שלא יתן של זה בזה. וכן היה נוהג א״א ז״ל ורבו רבינו מאיר ז״ל:

סימן לה

א נהגו במנין השיטין על פי הקבלה לכתוב בשל יד שבע שיטין בכל פרשה ופרשה ובשל ראש ד׳ שיטין ואם שינה לא פסל ואלו הן ראשי שיטין בשל יד וידבר את היום יוצאים לתת חג ההוא תורת: בשנייה והיה רחם בשה לאמר כי הקשה בהמה לאות: שלישית שמע את והיו לבבך ובלכתך ידך מזוזת: רביעית והיה ובכל נפשכם ואכלת ה׳ בכם אשר ה׳ בין עיניכם ביתך ובשעריך: ואלו הן ראשי שיטין של ראש וידבר מזה הזאת יד: שניה והיה וכל פטר חמור ה׳ ממצרים מבית כל פטר רחם הזכרים: שלישית שמע נפשך לבבך על רביעית והיה עשב לא תתן על בניכם:

סימן לו

א אלו האותיות שצריך לדקדק בכתיבתן שבקל אדם טועה בהם האל״ף צריך ליזהר בנקודה שעליה שהיא כעין יו״ד שתגע בה וכן כל האותיות צריכות להיות גולם אחד לכך צריכות כולן ליגע כגון הנקודה בשי״ן ובעי״ן ומה שאחורי הצד״י ובאחת שאינה נוגעת פסולין חוץ מרגל הה״א והקו״ף שאותן לבד אין להם ליגע ואם נוגעות פסולין: בי״ת צריך ליזהר בתג של אחוריה לרבעה שלא תהא נראית ככ״ף וצריך שיהא לה בראשה מצד שמאל תג קטן: דל״ת צריך ליזהר בתג של אחוריה לרבעה שלא תהא נראית כרי״ש: ה״א יש לה תג קטן למעלה מצד שמאל כדאיתא בפרק הקומץ מ״ט אית לה״א תגא

ופירש״י יש לה תג קטן בסוף גגה למעלה ור״ת פי׳ דמיירי בעוקץ של אחוריה לרבעה שלא תהא עגולה מאחוריה וטוב לעשות כדברי שניהם: חי״ת איתא בפרק הקומץ חזינא לספרי דוקני דחטרי לגגה דחי״ת ופי׳ רש״י כמין חוטרא של צד שמאל יש לה למעלה כמין מקל כזה ור״ת פירש יש לה להיות גובה באמצע גגה כזה מלשון חטוטרות ויזהר שלא יאריך רגל היו״ד שלא תהא נראית כוי״ו ולא יקצר רגל הוי״ו שלא תהא נראית כיו״ד וכן רגל הזיי״ן לא יאריך שלא תהא נראית כנו״ן פשוטה ולא יקצר רגל הנו״ן שלא תהא נראית כזיי״ן ור״ת פירש שהיו״ד צריך שיהיה ראש שמאלי כפוף למטה כזה כדאיתא בפרק הקומץ מפני מה ראשה של יו״ד כפוף ואיתא בפסיקתא העוה״ב נברא ביו״ד מה יו״ד יש לה נקודה אחת למטה רמז למתים שיורדין לגיהנם ואחת למעלה רמז שעתידין לעלות ולפ״ז יש ליו״ד תג למעלה וגם כפוף למטה: הטי״ת היה אומר ר״ת שצריך שיהא ראש ימין שלה כפוף למטה כזה ט והכ״ף יזהר לעגלה מאחוריה שלא תהא נראית כבי״ת והסמ״ך צריך לעגלה מג׳ רוחותיה שלא תהא נראית כמ״ם סתומה ובכל אות שיש בה ספק מייתינן ינוקא דלא חכים ולא טיפש אם יכול לקרותה כשר: ואלו הן האותיות שצריך לתייגם אמר רבא כל אלפא ביתא דאתואתא דתגי אתה מוצא בתפילין ואלו הן ח״ץ ו״ס ש״י למעת בפ׳ קדש בפ״ר הז״ם אך דקח כה טט בפרשת והיה כי יביאך שעטנז ג״ץ בפ׳ שמע והיה אם שמוע וזהו פירושו ח״ץ חי״ת של חמץ חד תאגא צד״י ה׳ תגי ו״ס דהיבוסי ג׳ ג׳ תאגי שי״ן דאשר ב׳ תגי י׳ דלי ג׳ תאגי למ״ע דלמען ד׳ ד׳ תאגי תי״ו דתורת ג׳ תאגי ב׳ דיביאך פר דפטר ג׳ ג׳ תאגי הז״ם דהזכרים ג׳ ג׳ תאגי אך דישאלך ד׳ ד׳ תגי ד׳ דיד ק׳ דהקשה ח׳ דלשלחנו כה דידכה ג׳ ג׳ תאגי טט דלטוטפות ה׳ ה׳ תאגי שעטנז גץ שע דשמע טט דלטוטפות נ׳ דנפשך ז״ז דמזוזות ג׳ דדגנך צ׳ דהארץ ג׳ ג׳ תאגי ולא היה לו להזכיר שעטנז גץ בכלל תגין האחרים דכל הנך הם תגין גדולים אבל שעטנ״ז ג״ץ הם תגין קטנים ובכ״מ שהן אלו צריכין תגין קטנים. ובשמושא רבא פסל אם חיסר אחת מאלו התגין וא״א ז״ל כתב בגמרא דידן לא הוזכרו אלו התגין ולא מסתבר כלל לפסול בחיסרון אלו התגין והרמב״ם לא כתבם בחיבורו אך כתב אחרים וזה לשונו צריך ליזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין על האותיות כמו שהן כתובות בס״ת ואלו הן אותיות המתוייגו׳ שבד׳ פרשיות הללו פרשה ראשונה יש בה אות אחת שהיא מ״ם סתומה של מימים ועליה ג׳ זיינין פרשה שנייה יש בה ה׳ אותיות וכולן ההי״ן ועל כל א׳ ד׳ זיינין ה׳ של ונתנה וה׳ ראשונה ואחרונה של הקשה וה״י של ויהרוג וה״י של ידכה פרשה שלישית יש בה חמש אותיות ואלו הן ק׳ של ובקומך יש עליה ג׳ זיינין וק׳ של וקשרתם יש עליה ג׳ זיינין וטט״פ של טטפת כל אות ואות משלשתן ד׳ זיינין פרשה רביעית יש בה ה׳ אותיות ואלו הן פ״א של ואספת יש עליה ג׳ זיינין ת׳ של ואספת יש עליה זיין א׳ טט״פ של טטפת על כל א׳ משלשתן ד׳ זיינין כל אותיות המתוייגות י״ו ואם לא עשה התגין או הוסיף וגרע בהן לא פסל עכ״ל הילכך טוב שיעשה כולם כי אין פסול בשנוי ולא בתוספת ובגרעון. ואלו הן חסרות ויתרות שכתב הרמב״ם פרשה ראשונה קדש לי כל בכור מלא זכור מלא בחזק חסר הוציא מלא יצאים חסר וי״ו יביאך מלא והאמרי חסר והיבוסי מלא לאבתיך חסר וי״ו העבדה חסר מצת חסר השביעי מלא מצות מלא שאר חסר גבלך חסר בעבור מלא לאות מלא לזכרון מלא עיניך מלא הוצאך חסר יו״ד תורת מלא חקה חסר למועדה מלא פרשה שנייה והיה כי יבאך חסר ולאבתיך חסר וי״ו חמר חסר בכור מלא בחזק חסר הוציאנו מלא וי״ו יו״ד ויהרג חסר בכור מלא מבכר חסר ועד בכור מלא זבח חסר וכל בכור מלא לאות מלא ידכה כתיב בה׳ ולטוטפת חסר וי״ו אחרונה עיניך מלא בחזק חסר הוציאנו מלא וי״ו יו״ד: פרשה שלישית שמע עי״ן של שמע גדולה דלי״ת של אחד גדולה מאדך חסר לבניך מלא בביתך חסר יו״ד שנייה ובקומך מלא וי״ו לאות מלא ידך חסר לטטפת חסר שני ווי״ן עיניך מלא מזוזות חסר וי״ו ראשונה ביתך חסר יו״ד שנייה ובשעריך מלא: פרשה ד׳ והיה אם שמע חסר מצותי בוי״ו א׳ יורה מלא ומלקוש מלא ותירשך חסר וי״ו והשתחויתם מלא יבולה מלא הטבה חסר נתן חסר אתם חסר לאות מלא לטוטפת חסר וי״ו אחרונה עיניכם מלא אתם חסר בביתך חסר יו״ד שנייה ובקומך מלא וי״ו מזוזות מלא ביתך חסר יו״ד שנייה ובשעריך מלא לאבתיכם חסר וי״ו ובלטטפת הג׳ נחלק עליו ר״ת ואומר שגם הוא חסר שני ווי״ן:

סימן לז

א גדולה מצות תפילין שכל המניחן מאריך ימים שנאמר ה׳ עליהם יחיו ואמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק״ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העוה״ב ואמר אביי מערב אני בו שאין אש של גיהנם שולט בו רב פפא אמר מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין וכל מי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן לכך צריך כל אדם להיות זריז בהן: מצותן להיותן עליו כל היום אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיח בהם וצריך שלא יסיח דעתו מהן בעודן עליו ואין כל אדם יכול ליזהר בהן על כן נהגו שלא להניחם כל היום ומ״מ צריך כל אדם ליזהר בהן להניחן בשעת ק״ש ותפלה: קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין לחנכו:

סימן לח

א חולה מעים ונשים ועבדים פטורין אבל ביום ראשון פטור מכאן ואילך חייב אפילו באו פנים חדשות. תשעה באב חייב בהן: חתן ושושביניו וכל בני חופה פטורין מתפלה ותפילין וחייבין בק״ש וכותבי ספרים תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקין במלאכת שמים פטורין מק״ש ומתפלה ומתפילין ומכל המצות: כתב הרמב״ם המצטער שאין דעתו נכונה פטור מהם שאין יכול לכוין דעתו שלא יסיח מהם: גרסינן במכילתא לזכרון בין עיניך מכאן אמרו המניח תפילין כקורא בתורה והקורא בתורה פטור מן התפילין וכתב רב שמואל בר חפני ליתא להך ברייתא דהא רבנן קשישי דתורתן אומנתן מניחין תפילין ומברכין עליהן ואי לאו דחובה הוא לא הוו מברכין עליהן. ובעל העיטור כתב ומסתברא לן דהקורא בתורה קאמר ולא בתלמוד ואינהו בגמרא עסקי ע״כ. ואין נ״ל לחלק דהא לענין ברכות התורה קאמר בפ״ק דברכות (יד:) דאית להו חד דינא אמר רבא אסור למיחלץ תפילין קמיה רביה דכתיב וירם יד במלך ואמר רבי יוחנן שחלץ תפילין לפניו ומאי תקנתיה לכרוך רביה ברישא והדר כרכי תלמידים אמר רבא לא כשר לאנוחי תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים תורה במאי בספר בראשית פסוק אחד בנביאים במאי בספר שמואל פסוק אחד בכתובים במאי בספר תהלים פסוק אחד בתלמוד תמניא מתיבי מנא לן דתנן שמואל הקטן אומר בן עשר שנים למקרא בן י״ג למצות אמר אביי והוא דידע לתרגומי בכולהו: היה צריך לתפילין ומזוזה ואין ידו משגת לקנות שניהן תפילין קודמין:

סימן לט

א תפילין שכתבן עבד או אשה או קטן עו״ג וישראל מומר פסולין וכל הפסול לכתבן פסול בכל תיקון עשייתן כתבן אפיקורס ישרפו נמצאו ביד אפיקורס ואין ידוע אם כתבן או לאו יגנזו ביד עו״ג כשרים ואין לוקחין אותן מן העו״ג ולא שאר ספרים ביותר מכדי דמיהם ואין נקחין אלא מן המומחה שבקי בחסירות ויתירות ואם לקחן ממי שאינו מומחה שתים או ג׳ כרכים בודק מהן תפילין אחת של יד או של ראש בכרך ראשון וכן בב׳ וכן בג׳ וכן בד׳ וכן בכולם ואם מצאן כשרים כולם הוחזקו ותפילין שהוחזקו בכשרות אין צריכין בדיקה לעולם ובשאלתות מצריך להו בדיקה פעמים בשבוע ולא נהגו כן כ׳ רב עמרם אפי׳ לד׳ או לה׳ שנים אינן צריכין בדיקה שהאויר שולט בהם ואין מתעפשות אבל אם אין מניחן אלא לפרקים צריכין בדיקה:

סימן מ

א אסור לתלות תפילין בין ברצועה בין בבתים אבל מותר לתלותן בכיסן. בית שיש בו תפילין אסור לשמש בו מטתו עד שיוציאם או שיניחם בכלי תוך כלי והוא שאין השני מיוחד להם שאם הוא מיוחד אפילו מאה חשובין כאחד ואפילו נתנן כלי בתוך כלי אסור להניחן תחת מרגלותיו אבל תחת מראשותיו בין כר לכסת מותר אפילו אם אשתו עמו: שכח ושמש מטתו בתפילין לא יאחז לא ברצועה ולא בבתים עד שיטול ידיו ויטלם. ישן בהן וראה קרי אוחז ברצועה ומסיר אותן אבל לא בבתים: הנכנס לסעודת קבע חולצן ומניחן על השולחן עד זמן ברכה וחוזר ומניחן:

סימן מא

א הנושא משוי של ארבע קבין בראשו ותפילין בראשו אם נדחקות מפני המשאוי אסור ואם לאו מותר המוציא זבל בראשו אסור לו להניח תפילין בראשו שכח שהיו בראשו אפילו אם ירצה לסלקן לצדדין אינו רשאי אלא יקשרם בזרועו במקום תפילין אפי׳ מטפחת של תפילין אסור להניח בראשו כשיש לו תפילין בראשו אבל דבר שדרכו ליתן בראשו כגון מצנפת או כובע מותר:

סימן מב

א אסור לשנות תפילין של ראש לעשותן של יד ואפילו ליקח רצועה מהם וליתן בשל יד אסור אבל משל יד לשל ראש מותר לשנות ואם היו חדשים שלא הניחן עדיין מותר לשנות אפילו משל ראש לשל יד סודר דאזמניה למיצר ביה תפילין וצר ביה תפילין אסור למיצר ביה זוזי אזמניה ולא צר ביה או צר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי:

סימן מג

א אסור ליכנס לבית הכסא קבוע להשתין בתפילין שבראשו גזירה שמא יעשה בהן צרכיו ובבה״כ עראי מותר להשתין בהן כשהן בראשו אבל אם אוחזן בידו אסור להשתין בהן מעומד אפילו אם תפש אותם בבגדו מפני שצריך לשפשף בידו ניצוצות שברגליו אלא חולצן ברחוק ד׳ אמות ונותנן לחבירו ואם רוצה ליכנס לבה״כ קבוע לעשות צרכיו חולצן ברחוק ד׳ אמות וגוללן כמו ס״ת ואוחזן בימינו ובבגדו כנגד לבו ויזהר שלא תהא רצועה יוצאה מתחת ידו טפח וכשיוצא מרחיק ד׳ אמות ומניחן ובלילה או סמוך לחשכה שאין שהות להניחן עוד אחר שיצא עושה להם כיס טפח ומניחן בתוכו ואם אין הכלי מיוחד להם די בפחות מטפח וכל זה מיירי בבה״כ שבשדה אבל שבבית לא יכניסם כלל ואם שכחם בראשו ועשה בהן צרכיו מניח ידו עליהן עד שיגמור עמוד הראשון ויוצא וחולצן וחוזר ונכנס׃

סימן מד

א אסור לישן בהם אפי׳ שינת עראי כשאוחזן בידו אבל כשהן בראשו פורס עליהם סודר וישן בהם שינת עראי ולא חשיב היסח הדעת אלא כשהוא עומד בשחוק ובקלות ראש והרמב״ם ז״ל כתב דאפילו שינת קבע כשהם בידו מותר וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן׃

סימן מה

א אסור ליכנס בהן לבה״ק או לתוך ד״א של מת כשהן בראשו בבית המרחץ בבית החיצון יכול להניחם לכתחילה ובבית האמצעי אין יכול להניחם לכתחילה אבל אם היו בראשו אין צריך לחלצן ובבית הפנימי אפילו היו בראשו צריך לחלצן׃

סימן מו

א הלכות ברכות השחר

ואחר שהניח תפילין יסדר הברכות שתקנו על סדור העולם והנהגתו ואע״ג דמלישנא דגמרא משמע שצריך לומר כל אחת ואחת בשעתה דהכי גרסינן בברכות פרק הרואה כי מתער משנתיה לימא אלהי נשמה וכו׳ עד לפגרים מתים כי שמע קול תרנגול לימא ברוך אתה ה׳ אמ״ה נותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה פי׳ הלב נקרא שכוי בל׳ המקרא דכתיב או מי נתן לשכוי בינה והלב הוא המבין ועל ידי הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה ומפני שהתרנגול מבין וגם בערביא קורין לתרנגול שכוי תקנו ברכה זו לאמרה בשמיעת קול התרנגול. וכי לביש לימא ברוך מלביש ערומים וכי מנח ידו אעיניה לימא פוקח עורים וכי תריץ ויתיב לימא מתיר אסורים וכי זקיף לימא זוקף כפופים וכי נחית לארעא לימא רוקע הארץ על המים וכי מסגי לימא המכין מצעדי גבר וכי סיים מסאני׳ לימא שעשה לי כל צרכי וכי אסר המייניה לימא אוזר ישראל בגבורה וכי פריס סודרא על רישיה לימא עוטר ישראל בתפארה כי משי ידיה לימא ענט״י כי משי אפיה לימא המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי ויהי רצון מלפניך וכו׳ שתרגילני בתורתך וכו׳ וחותם בא״י גומל חסדים טובים לעמו ישראל וכן צ״ל ויהי רצון בוי״ו שברכה אחת היא עם המעביר שינה שאם היתה ברכה בפני עצמה היתה פותחת בברוך ועל כן אין לענות אמן אחר המעביר שינה שאינה סוף ברכה ולפי סדר הגמרא היה ראוי לברך על כל אחת ואחת בשעתה ולפי שאין הידים נקיות תקנו לסדרן בבה״כ וגם מפני שרבים מעמי הארצות שאין יודעים אותן תקנו שיסדרום בבה״כ ויענו אמן אחריהם ויצאו ידי חובתן אבל ודאי חובה הוא על כל יחיד ויחיד לברך אותן דתניא היה ר״מ אומר מאה ברכות חייב אדם לברך בכל יום וסמכוה על דרש הפסוקים והשיב רב נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא דהע״ה תקן מאה ברכות דכתיב (שמואל ב כג) הוקם על ע״ל בגימ׳ ק׳ הוי כי בכל יום היו מתים ק׳ נפשות מישראל ולא היו יודעין על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקודש ותקן להם לישראל ק׳ ברכות וע״כ תקנו חכמים ז״ל אלו הברכות על סדר העולם והנהגתו להשלים ק׳ ברכות בכל יום וצריך כל אדם ליזהר בהם והפוחת אל יפחות והמוסיף יוסיף על כל ברכה וברכה שנתקנה לו כמו שאמרו חכמים ברכות (מ.) ברוך ה׳ יום יום בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו ואמרינן בפרק כיצד מברכין (ברכות לה.) אר״י אמר שמואל כל הנהנה מן העוה״ז בלא ברכה כאילו מעל וצריך כל אדם ליזהר שלא יבא לידי מעילה ויש עוד ג׳ ברכות שצריך לברך בא״י אמ״ה שלא עשאני עו״ג שצריך ליתן שבח והודאה למקום שבחר בנו מכל העו״ג וקרבנו לעבודתו בא״י אמ״ה שלא עשאני עבד אע״פ שמברך שלא עשאני אשה שגם היא אינה חייבת במצות עשה שהזמן גרמא צריך לברך שלא עשאני עבד שהוא גרוע טפי בא״י אמ״ה שלא עשאני אשה שאינה חייבת במצות עשה שהזמן גרמא ונהגו הנשים לברך שעשאני כרצונו ואפשר שנוהגים כן שהוא כמי שמצדיק עליו הדין על הרעה ובסדורי אשכנז כתובים אלו ג׳ ברכות מיד אחר נותן לשכוי בינה ובספרי ספרדים כתובים

בסוף קודם המעביר שינה ואין חשש וראיתי בסדורי רב עמרם כיון שבירך זוקף כפופים אין לברך מתיר אסורים ואיני יודע למה דהא בגמרא מפרש כל אחת ואחת למה נתקנה. עוד ברכה אחת יש בסדורי אשכנז בא״י אמ״ה הנותן ליעף כח ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקב״ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה לו בבוקר שקטה ושלוה וע״פ המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך בשר ודם מפקיד פקדון ביד חבירו ומחזירו לו בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב״ה והיא עייפה ומחזירה לו חדשה ורגיעה ואומר יה״ר עד בין שאינו בן ברית ואם ירצה להוסיף בקשות עוד הרשות בידו ואין בו משום שינוי מטבע וכל הברכות שהן על סדור העולם והנהגתו כגון אלהי נשמה והנותן לשכוי ורוקע הארץ על המים והמכין מצעדי גבר אין לחסר מהם אפילו לא שמע קול תרנגול או לא הלך על הארץ אבל אותם שהם על הנאותיו לא יברך אם לא נהנה כגון ששוכב על מטתו ואינו לא לובש ולא אוזר ולא עוטף אין לו לברך ובסדורי אשכנז כתוב אחר י״ר רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילין תחנוינו לפניך כי על רחמיך הרבים מה אנו מה חיינו מה חסדנו ומה צדקנו מה כחנו ומה גבורתנו מה נאמר לפניך ה׳ או״א הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי כל מעשיהם תוהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת אותו ישראל וישרון. לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך ולברך את שמך וליתן שבח והודיה לשמך אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו אשרינו שאנו משכימין ומעריבין ערב ובוקר בכל יום פעמים ואומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ורבינו יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. והיה מכוין לצאת בו י״ח ק״ש משום שפעמים כשעושין קרובץ מתעכבים מק״ש עד אחר זמנה ואמר שהיה יוצא בזה כדאיתא בברכות שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא. אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעה״ז ואתה הוא בעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך קדש את שמך בעולמך ובישועתך תרום ותגביה קרננו בא״י מקדש שמך ברבים ונתקנה ע״פ הירושל׳ ואינה פותחת בברוך שאינה אלא ברכת הודאה אתה הוא ה׳ האלהים בשמים ממעל ובשמי השמים העליונים אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים קבץ קויך מארבע כנפות הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה אלהים לבדך על כל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו וקיים לנו מה שהבטחתנו ע״י צפניה חוזך כאמור בעת ההיא אביא וגו׳ ואח״כ ברכת התורה ופרשת התמיד ומשנת איזהו מקומן והוקשה לי על זה הסדר לומר פסוקים קודם ברכת התורה ונהגתי בעצמי מיד אחר ברכת אלהי נשמה לברך ברכת התורה ולומר אחריה פרשת ברכת כהנים ולסדר הברכות וי״ר ורבון העולמים וכו׳ עד לעיניכם אמר ה׳. וראיתי בסדורי רב עמרם אחר שכתב משנת איזהו מקומן ובריית׳א דרבי ישמעאל סידר אותו וכן כתב לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר רבון העולמים וכו׳ עד לעיניכם אמר ה׳:

סימן מז

א ברכת התורה מאד צריך ליזהר בה כדאיתא בנדרים בפרק אלו נדרים מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהם תלמידי חכמים רבינא אמר מפני שאין מברכין בתורה תחלה דאמר רב יהודה א״ר מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה׳ אליו ויגידה על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוה עד שפירשו הקב״ה בעצמו שנאמר ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה מאי ניהו ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב לומר שאין מברכין בתורה תחלה וצריך לברך למקרא למדרש ולמשנה ולתלמוד וזו נוסחה בא״י אמ״ה אקב״ו על דברי תורה ונוסח אשכנזים לעסוק בדברי תורה הערב נא ה׳ אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך בא״י המלמד תורה לעמו ישראל ויש חותמין בא״י נותן התורה ואין לחתום בא״י למדני חוקך שאינה ל׳ ברכה והודאה לשעבר אלא ל׳ בקשה ודוד דרך בקשה אמרו ה׳ שאתה ברוך למדני חוקך וי״ל והערב נא בוי״ו כי ברכה אחת היא עם לעסוק בדברי תורה שאילו היתה ברכה בפני עצמה היתה פותחת בברוך ולכן אין לענות אמן אחר לעסוק בדברי תורה ועוד יש ברכה אחרת על התורה בא״י אמ״ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו בא״י נותן התורה ויכוין בברכתו על מעמד הר סיני אשר בחר בנו מכל העמים וקרבנו לפני הר סיני והשמיענו דבריו מתוך האש ונתן לנו את תורתו הקדושה שהיא בית חיינו כלי חמדתו שהיה משתעשע בה בכל יום ואם בא ללמוד מיד אחר ק״ש וברכותיה שחרית אין צריך לברך מפני שברכה שניה שלפני ק״ש שהיא אהבה רבה יש בה מעין ברכת התורה ופוטרת אותו ודוקא אם לומד מיד אחריה אבל אם הפסיק בנתים אינה פוטרת ואם לומד מיד אחריה שאז היא פוטרת או שבירך ברכת התורה והתחיל ללמוד והפסיק אחר כן בלימודו אינו צריך לברך כל היום אם הוא רגיל תמיד לעסוק בתורה ואף אם כשיוצא לעסקיו ממהר

לעשות צרכיו כדי שיחזור ללמוד לא חשיב הפסק לענין ברכה ואף אם לומד בלילה הלילה הולך אחר היום ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן ואם ישן כתב א״א ז״ל בתשובת שאלה שאף ביום אם ישן שינת קבע על מטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך אבל אם רגיל להתנמנם מיושב על אצילי ידיו שינת עראי היא ולא הוי הפסק ואפילו שכב על מטתו ולא ישן לא הוי הפסק דבעודו נעור דעתו על למודו ע״כ והמשכים בבקר ללמוד קודם שילך לב״ה יש לו לברך ברכת התורה וכשקורא פרשת התמיד בב״ה אין לו לחזור ולברך אף על פי שהקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו אע״פ שכבר בירך כל הברכה קודם פרשת התמיד לא דמי שאותה ברכה נתקנה על קריאתה בציבור כמו שנתקנה ברכה לאחריה כתב א״א ז״ל המשכים ללמוד קודם עלות השחר יברך ענט״י ואשר יצר ואלהי נשמה וכל סדר הברכות וברכת התורה ופרשת התמיד לא יקרא עד שיאור היום שהיא במקום הקרבת תמיד שאין זמנו אלא ביום וכן ברכת הנותן לשכוי בינה לא יברך אלא ביום עד כאן:

סימן מח

א וקבעו לקרות פרשת התמיד כדאי׳ במדרש בזמן שאין בהמ״ק קיים מה תהא עליהם אמר לו כבר הקדמתי להם סדר הקרבנות כ״ז שעוסקין בהן מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ובסידור ר״ע כתוב פרשת ברכת כהנים אחר ברכת התורה קודם פרשת התמיד ויש נוהגין לומר אחריה פסוק וערבה לה׳ מנחת יהודה וגו׳ וטוב לומר אחריה סדר המערכה שזה נוסחה אביי מסדר סדר המערכה משמיה דגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שנייה של קטורת ומערכה שנייה של קטרת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודם לדם תמיד ודם תמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודם לקטרת וקטרת קודם לאברים ואברים קודמין למנחה ומנחה לחביתין וחביתין לנסכים ונסכים קודמין למוספין ומוספין קודמין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כולם וטוב לומר אחר זה רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו ולהיות כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב המקדש ובטל התמיד ואין לנו כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו לכן יה״ר מלפניך שיהא זה חשוב ומקובל לפניך כאילו קרב התמיד במועדו ועמדתי על מעמדו ואם אין יכול לאומרו מפני שהוא עם הציבור טוב הוא שיקרא פרשת התמיד לבדו ויאמר אותו ואין לחוש אם יקרא פרשת התמיד שנית עם הציבור ולרווחא דמלתא יכוין בקריאה שנייה כקורא בתורה. ובשבת מוסיפין וביום השבת שני כבשים וגו׳ ונוהגין באשכנז לקרות בר״ח ובראשי חדשיכם ובעל המנהיג השיב על המנהג מפני שאין נכון להזכיר קרבן מוסף עם תמיד של שחר ואינו קשה שמוסף זמנו כל היום:

סימן מט

א ומה שקורין פרשת התמיד על פה וכן פסוקי דזמרה אע״ג דקי״ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה כתב דודי הרב רבי חיים ז״ל כל דבר שרגיל ושגור בפי כל אין בו משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר דלא אמרינן דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה אלא להוציא אחרים ידי חובתן אבל כל אחד לעצמו שרי לכן נוהגים באשכנז כשמגיע ש״ץ לפסוקים שבתפלה כגון מי כמוכה באלים ה׳ ה׳ ימלוך לעולם ועד שהוא שותק והקהל אומר אותו כל אחד ואחד בפני עצמו:

סימן נ

א וקבעו לשנות משנת איזהו מקומן ובריית׳א דרבי ישמעאל אומר בי״ג מדות אחר פרשת התמיד משום הא דאמר רב ספרא לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד ופריך ומי ידע כמה חיי ומשני לא נצרכה אלא ליומי שצריך בכל יום ללמוד משלשתן ומדרש של בריית׳א דרבי ישמעאל הוי במקום תלמוד שהמדרש כתלמוד ועוד שהיא תחלת תורת כהנים שהוא ראש לכל הקרבנות קבעוה אצל הקרבנות ומשנת איזהו מקומן קבעוה אחר פ׳ התמיד משום דכתיב ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי וכי בכל מקום מוקטר מוגש אלא אלו ת״ח שעוסקין בעבודה בכ״מ מעלה אני עליהם כאילו מקריבין ומגישים לשמי:

סימן נא

א ברוך שאמר וכו׳ צריך לאומרו בניגון ובנעימה כי הוא שיר נאה ונחמד וכתב בספר היכלות שיש בו פ״ז תיבות וסי׳ ראשו כתם פז וכן הוא נוסח אשכנזים ונתקנה ברכה זו משום הא דאיתא בפרק כל כתבי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום ומסקינן כי קאמר בפסוקי דזמרה ומאי ניהו תהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה ותו גרסינן בפ״ק דברכות (ד:) א״ר אלעזר כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג״פ מובטח לו שהוא בן העוה״ב וכן דרש ר׳ שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחרי כן יתפלל לכן תקנו לאומרם קודם תפלה וקבעו ברכה זו לפניהם ואחת לאחריהם והיא ישתבח ואם סיים ב״ש קודם שיסיים החזן יש לו לענות אמן אחר ברכת החזן ואחר ישתבח יש לו לענות אמן על ברכת עצמו כיון שהוא סיום ברכה לסוף פסוקי דזמרה: לכן צריך ליזהר שלא להפסיק ביניהם בדיבור וכ״כ רב אלפס והוסיף לומר שלא לדבר בין ישתבח ליוצר אור וז״ל מיבעי ליה לאיניש דלא לאשתעויי מכי מתחיל ב״ש עד דמסיים י״ח וכן יש בירושלמי השח בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזרין עליה ממערכי המלחמה ומיהו לא עדיף מק״ש וברכותיה הלכך בין המזמורים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם ובאמצע המזמור שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד: ויש מקומות שנוהגין לומר מזמור לתודה הודו לה׳ קראו בשמו כאשר הוא כתוב בדברי הימים לפי שדוד קבעו לאומרו בכל יום לפני הארון וכשמגיע לכי כל אלהי העמים אלילים יש להפסיק בין אלילים ובין וה׳ שמים עשה שלא יהא נראה כחוזר למעלה ויש שמוסיפים עוד פסוקים אחרים וכ״מ ומקום כמנהגו וי״א הפסוקים והמזמורים שמוסיפין קודם ב״ש ובאשכנז נוהגים לומר ב״ש מיד ואחריו כל המזמורים בין בחול בין בשבת והכי מסתבר להקדים הברכה לכל המזמורים שיהא לכולם ברכה תחלה וסוף ובאשכנז נוהגין שלא לומר מזמור לתודה בשבת ויו״ט לפי שאין תודה קרבה בהן ואין צריך למונעו דליכא למיחש דילמא אתו להקריבה כשיבנה ביהמ״ק דלא טעו אינשי בהכי וצריך לכוין בתהלה לדוד דא״ר אלעזר כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג״פ מובטח לו שהוא בן העולם הבא ויותר יכוין בפסוק פותח את ידך שעיקר מה שקבעוהו לומר בכל יום הוא בשביל אותו פסוק שמזכיר בו שבחו של הקב״ה שמשגיח על בריותיו ומפרנסן ונהגו לומר קודם לכן אשרי יושבי ביתך משום דילפינן מיניה שצריך אדם לישב שעה אחת קודם שיתפלל ואחריו נהגו לומר ואנחנו נברך יה וכתב רב עמרם לשלשולי הללויה בתר הללויה דכולהו פרשיות עד כל הנשמה תהלל יה איתנהו סוף פירקא הללויה וריש פירקא הללויה דהללויה דבתר תהלת ה׳ ידבר פי ריש פירקא הוא מש״ה מוסיפין ואנחנו נברך יה וכופלין פסוק כל הנשמה לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה ובספרד נוהגין לכפול סוף פסוק של כל מזמור ומזמור: ובתקון הגאונים יש נוהגין לומר ויברך דויד את ה׳ לעיני כל הקהל עד ומהללים לשם תפארתך כאשר הוא בספר דברי הימים ויברכו שם כבודך עד שירת הים כאשר הוא בספר עזרא ושירת הים והטעם לפי שכל אותם ט״ו לשונות של שבח הסדורים בברכת ישתבח דורש במכילתין מתוך שירת הים ומתוך אותן פסוקים של ויברך דויד:

סימן נב

א ואם בא לבהכ״נ ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה על זה שאלו לרב נטרונאי מהו שיתפלל עם הצבור ויאמר פסוקי דזמרה אח״כ והשיב שאינו יכול כי תקנום קודם תפלה אלא אומר ב״ש עד מהולל בתשבחות ואומר תהלה לדוד ומדלג עד הללו אל בקדשו ואומר כל הנשמה תהלל יה הללויה וחותם בישתבח וממהר להתפלל עם הצבור ולא יאמר אותם אחר התפלה כל עיקר וזה לשון א״א הרא״ש ז״ל כתב רב עמרם אם נכנס אדם לבהכ״נ ורואה שאם יאמר כל אלו הפסוקים שלא יוכל להשלים תפלתו עם הצבור יאמר ב״ש ומזמור של תהלה לדוד בלבד וחותם בישתבח וכתבו בשם הרב רבי יונה שאמר בשם רבותיו שאם נכנס בשעה שש״צ מתחיל יוצר אור ואין לו שהות לומר אפילו תהלה לדוד טוב הוא שיקרא ק״ש בברכותיה ויתפלל עם הצבור ואח״כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ושל אחריהם לפי שהתפלה רצויה ומקובלת עם הצבור:

סימן נג

א ועומד ש״צ ומתחיל ישתבח וצריך שיהיה ש״צ הגון דכתיב נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואיתימא רבי אלעזר זה ש״צ שאינו הגון ויורד לפני התיבה ואיזהו הגון זה שהוא ריקן מעבירות ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות תורה ונביאים וכתובים ואם אין מוצאים מי שיש בו כל המדות האלו יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים: ואין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו אבל מי שהביא שתי שערות יכול לירד לפני התיבה ובלבד שיהא באקראי אבל למנותו אין ממנין אותו אפי׳ אם יש אחר ממונה אלא שממנה זה תחתיו להתפלל במקומו לעתים ידועים וז״ל א״א ז״ל בתשובה מה שכתבת שנהגו באלו המקומות למנות בזויי המשפחות לשלוחי צבור ויש בדבר הזה בזוי מצוה כאילו אינו כדאי למיוחסין שבישראל אלא כשאר אומניות וחלילה להיות מלאכת השם אומנות אלא עטרה לראש גם אני נתרעמתי מיום בואי

הנה על חזני הארץ הזאת אבל לא נתרעמתי על שלך כי תלית הדבר ביחס משפחה ואינו כן בעיני המקום אם הוא מיוחס ורשע מה תועלת לפני המקום ביחס שלו ואם הוא ממשפחה בזויה וצדיק טוב לקרב מזרע רחוקים שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל תרעומתי כי חזני הארץ הזאת הם להנאתן לשמוע קול ערב ואם הוא רשע גמור אין חוששין רק שיהיה נעים זמירות והקב״ה אומר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה: ומה שכתבת שממנים חזן להתפלל כל השבוע קודם שנתמלא זקנו וסומכין על זה שיש להם חזן אחר שמתפלל בשבת וביום כניסה טעות הוא כי זה נקרא חזן קבוע שמנוהו להתפלל אף על פי שיש אחר שהוא ממונה ודוקא באקראי ולא בממונה יכול להתפלל אחר שהביא שתי שערות ע״כ אין ממנין לעגי שפה שאין יודעים לחתך האותיות: וצריך שיהא לבוש ומעוטף כדתנן פוחח אין עובר לפני התיבה וזהו מי שלובש בגדים קרועים בכתיפיו וזרועיו מגולות: סומא יכול לירד לפני התיבה ובלבד שלא יקרא בתורה שאין לקרות בתורה על פה: היורד לפני התיבה ואינו ש״צ קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד ולא יותר מדאי אלא בפעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שנייה מכין עצמו כמי שרוצה לעמוד ובפעם שלישית יעמוד ואם טעה ש״ץ וצריכין להעמיד אחר תחתיו אותו שמעמידין תחתיו לא יסרב: האומר איני יורד לפני התיבה מפני שבגדי צבועין אף בלבנים לא יעבור באותה תפלה. איני עובר מפני שברגלי סנדל אף יחף לא יעבור:

סימן נד

א ישתבח אינו פותח בברוך לפי שהוא סמוך לב״ש ששניהם נתקנו על פסוקי דזמרה זו לפניהם וזו לאחריהם ופסוקים שביניהם לא הוי הפסק וחותם בא״י מלך מהולל בתשבחות ואל ההודאות וכו׳ עד חי העולמים ואז עונין הקהל אמן וכ׳ א״א ז״ל שאין לענות אמן אחר בא״י מלך מהולל בתשבחות שאין סיום הברכה אלא אחר חי העולמים שזה סיום הברכה וכתב רב עמרם ולאלתר מיבעי ליה לאיניש לאתחולי בפריסת שמע ויוצר אור ואסור לאשתעויי בין ישתבח לפריסת שמע. וה״מ במידי דלאו צרכי צבור הוא אבל במידי דצרכי צבור או לצורך מי שבא להתפרנס מן הצדקה ובעי למפסק ליה שפיר דמי :

סימן נה

א ואומר קדיש וא״א אותו בפחות מעשרה דכל דבר שבקדושה כגון קדיש וברכו וקדושה א״א אותו בפחות מעשרה ומיהו אם התחילו בעשרה ויצא אחד מהם גומר הקדיש או הקדושה ואלו היו״ד צריך שיהו כולם בני חורין וגדולים שהביאו ב׳ שערות ויש שמתירין לצרף קטן עם ט׳ על ידי חומש שנותנין בידו. וא״א ז״ל כתב שאין לצרפו עד שיביא שתי שערות לא לתפלה ולא לברכת המזון וצריך שיהיו כולם במקום אחד וש״צ עמהם והעומד תוך הפתח מן המשקוף ולפנים כלפנים ממנו ולחוץ כלחוץ ואם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ וש״צ תוך הפתח היה אומר א״א ז״ל שהוא מצרפן ואם חצר קטנה נפרצה במילואה לגדולה ותשעה בגדולה ואחד בקטנה מצטרפין שהקטנה נגררת אחר הגדולה והרי כאילו הוא בתוך הגדולה כיון שהרוב בגדולה היו תשעה בקטנה ואחד בגדולה או חמש בזו וה׳ בזו אין מצטרפין וכן לענין ש״צ היה ש״צ בקטנה וט׳ בגדולה יוצאין ידי חובתן שהוא נגרר אחריהם היה הוא בגדולה וט׳ בקטנה אין יוצאין שאין הצבור נגררין אחריו וה״מ להצטרף לעשרה אבל אם היו עשרה במקום אחד ואומר קדיש או קדושה אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות אחריהם כיון שעשרה במקום אחד דאמר ריב״ל אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים:

סימן נו

א יתגדל ויתקדש הוסד על פי המקרא והתגדלתי והתקדשתי האמור במלחמת גוג ומגוג שאז יתגדל שמו של הקב״ה דכתיב (זכריה י״ד:ט) ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד: שמיה רבא יש מפרשים שם יה רבא שאנו מתפללין על שם יה שאינו שלם שיתגדל ויתקדש ושיחזור להיות שלם והיינו לעת הגאולה שינקום מעמלק שנשבע שלא יהיה השם שלם עד שינקום ממנו דכתיב כי יד על כס יה שאין הכסא שלם ואין השם שלם אלא לאחר שינקום ממנו ואז יהיה השם שלם וגם הכסא דכתיב (תהלים ט:ז-ח) האויב תמו חרבות לנצח וכתיב וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו הרי השם שלם והכסא שלם. ומה שאנו אומרין הקדיש בלשון תרגום יש אומרים מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה וגם שע״י זה הקב״ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל כדאיתא בפ״ק דברכות בשעה שישראל עונין אמן יש״ר הקב״ה מנענע בראשו ואומר אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו ורחקם מעל שלחנו וכביכול שיש דאגה לפניו ואם יבינו המלאכים זה יקטרגו עלינו ע״כ אומרים אותו בלשון

שלא יבינו שאינן מכירין ארמית. ור״י פירש הטעם לפי שהיו רגילין לומר אותו אחר הדרשה כדאיתא בשילהי סוטה אמאי קאי עלמא אסידרא דקדושה ואיהא שמיה רבא דאגדתא והיו שם עמי הארץ שאינן מכירין אלא ארמית שהוא לשונם לכן נהגו לאומרו בלשון שהכל מבינין בו ולפי פירוש זה יהיה כפשוטו שמיה רבא תרגום של שמו הגדול. ועונין הצבור בכוונה שלימה אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא כדאיתא בפרק כל כתבי העונה איש״ר בכל כחו קורעים לו גזר דינו של ע׳ שנה פירוש בכל כחו בכל כוונתו וגם בכאן מפרשים שמיה רבא על השם שיחזור שלם אבל בכל הספרים גרסינן כל העונה איש״ר הגדול מבורך וזה ראיה לפירוש ר״י שאינו אלא תרגום של שמו הגדול וחוזר גם ש״צ ואומר יש״ר וכו׳: כתוב בסדור רב עמרם ז״ל ואומר יתברך אמן ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמיה דקודשא בריך הוא ואמרו אמן לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן ולא נהגו עתה לומר אמן אחר יתברך ולא אחר שמיה דקודשא בריך הוא וכתב עוד ויתקלס יש נוהגין שלא לאומרו ונותנין טעם לדבריהם שחייב אדם לומר שבעה דברים בשבחו של הקב״ה כנגד שבעה רקיעים וכיון שאמר יתברך ואלו הששה הרי שבעה והאומרים יתקלס נותנין טעם לדבריהם כיון שהפסיק באמן דיתברך צריך שיהא שבעה אחר האמן ונהגו עתה לומר ויתהלל במקום ויתקלס ואני תמה על מנהג ספרד שאומרים למעלה מכל הברכות והשירות והתשבחות וכו׳ בל׳ הקדש למה מפסיקין באמצע לומר בל׳ הקדש גם רב עמרם כתבו בל׳ תרגום ותקנו לומר ונחמתא משום מאי דכתיבנא שהקב״ה מתאונן על גלותנו ע״כ אנו מתפללין שיתנחם בקרוב וימהר לגאלנו ועל כן נהגו לומר זכור רחמיך וחסדיך כשמתחיל שליח ציבור קדיש על שם מדת רחמים שזוכר באותה שעה ואומר גם פסוק ועתה יגדל נא וגו׳ שהוא לשון יתגדל שאומר ש״צ: מנין הכריעות שבקדיש כתב רב נחשון שהן ד׳ של חובה ואחת של רשות יתגדל ויתקדש וכורע. בעגלא ובזמן קריב יש״ר וכורע. יתברך שמיה דקודשא בריך הוא וכורע. ויתעלה ויתפאר וכורע והם של חובה. עושה שלום במרומיו וכורע והיא של רשות והללו ה׳ כריעות כנגד ה׳ שמות שהם בפסוק כי ממזרח שמש עד מבואו. עושה שלום במרומיו על שם המלאכים שהם אש ומים שהם שני הפכים ואין אחד מכבה חבירו:

סימן נז

א ואומר ש״צ ברכו את ה׳ המבורך ועונין אחריו ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד כתב הרב ר״מ מרוטנבורג שאין צריך ש״צ לחזור ברוך ה׳ המבורך אבל הר״ר יהודה ברצלוני כתב שצריך לחזור ברוך ה׳ המבורך: ונוהגין בכל המקומות שאומרין הקהל יתברך וישתבח וכו׳ בשעה שש״צ אומר ברכו ולכאורה נראה שיותר טוב שלא לאומרו כדי שיאזינו ויכוונו למה שיאמר ש״צ כדמסקינן בסוטה בפרק ואלו נאמרין בכל לשון גבי ברכת כהנים שאין לקהל לומר פסוקים בשעה שהכהנים מברכין מזה הטעם וגם רב עמרם לא כתבו וזה לשון א״א הרא״ש ז״ל שכתב בתשובה על זה שמעתי בכל המקומות שאומרים יתברך וישתבח כשאומר החזן ברכו ולכך מאריך בו החזן וסימן לדבר מודים שמאריך בו החזן עד שיאמרו הקהל מודים דרבנן ע״כ:

סימן נח

א וקורין ק״ש ומברכין שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה וסמכום על פסוק (תהלים קי״ט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך והוא שיגיע זמנה מאימתי זמנה משיראה חבירו הרגיל עמו קצת מרחוק ד״א ויכירנו ונמשך עד סוף ג׳ שעות ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקין שהיו מכוונין לקרותה מעט קודם הנץ החמה כדי שיסיים אותה וברכותיה כותיקין עם הנץ החמה ויסמוך לה התפלה מיד בהנץ החמה וכן כתב הרמב״ם מצותה שיתחיל קודם הנץ החמה כדי שיגמור לקרותה ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה ושיעור זה כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה השמש ע״כ ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד ומובטח לו שהוא בן עולם הבא ולא יוזק כל אותו היום מי שהוא אנוס כגון שצריך להחזיק בדרך או כיוצא בו יכול לקרותה עם ברכותיה מיד אחר שיעלה עמוד השחר וכן אם קראה מיד אחר שיעלה עמוד השחר בדיעבד אע״פ שלא היה אנוס יצא ואין צריך לקרותה פעם שנייה והוא שלא יהא רגיל לעשות כן: אע״פ שזמנה נמשך עד סוף שעה שלישית אם נאנס ולא קרא יכול לקרותה עם ברכותיה כל שעה רביעית ומיהו אין לו שכר כקורא בזמנה אבל מכאן ואילך לא יקרא בברכותיה ואם יברך הוי ברכה לבטלה:

סימן נט

א ברכה ראשונה בא״י אמ״ה יוצר אור ובורא חשך ותקנו לומר ובורא חשך כדי להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה וחותם בא״י יוצר המאורות ואם טעה ואמר בא״י אמ״ה אשר בדברו מעריב ערבים ונזכר מיד ואמר יוצר אור וגם סיים כדין בא״י יוצר המאורות יצא אבל אם לא סיים כדין או

שאמר בא״י אמ״ה יוצר אור ובורא חשך אשר בדברו מעריב ערבים וגם סיים במעריב ערבים לא יצא אבל אם סיים בא״י יוצר המאורות יצא. יוצר משרתים ואשר משרתיו וכו׳ תקנו לומר כך משום הא דאיתא בפרק אין דורשין כל יומא איברו מלאכי השרת מנהר דינור שנאמר חדשים לבקרים והכי פירושו יוצר משרתים אותם המתחדשים בכל יום ואשר משרתיו מעולם כגון מיכאל וגבריאל כולם עומדים לפניו: קדושה שביוצר כתב הרמב״ם ז״ל שאין היחיד אומר אותה וכן כתב רב נטרונאי אלא אומר עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וברוך וא״א הרא״ש ז״ל כתב שיחיד יכול לומר שאינו בא עתה לקדש אלא סיפור דברים היאך המלאכים מקדשים ולא דמי לקדושה שבתפלה שאומר נעריצך שאותה ודאי אינה בפחות מי׳ והכי איתא במסכת סופרים קדושה שביוצר אור ושבסדר קדושה יחיד אומר אותה שאינה אלא סיפור דברים ונוהגין באשכנז לחתום כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו במהרה לאורו בא״י יוצר המאורות ואין נוהגין כן בספרד וכן כתב רש״י שאין לחתום באור העתיד שאינו מעין החתימה לפי שסדרו חז״ל הברכה על אור המתחדש בכל יום ולא על אור העתיד וא״א הרא״ש ז״ל כתב בתשובה דהוי שפיר מעין החתימה ופתיחה דיוצר אור היינו אור שברא הקב״ה בו׳ ימי בראשית ולא היה העולם כדאי להשתמש בו וגנזו לצדיקים לעתיד לבא ועל אור זה נאמר (ישעיה ס׳) והלכו גוים לאורך והיינו נמי אור חדש שחדש בו׳ ימי בראשית שעתיד הקב״ה לחדש לנו ע״כ וכן דעת רב שרירא גאון שכתב וז״ל מה שכתב רב סעדיה שאין ש״צ רשאי לומר אור חדש על ציון תאיר אין בכך כלום שלא על אותו אור אנו מברכין אלא שהזכרה בעלמא היא: כתב א״א ז״ל בתשובה ברכת יוצר אור וערבית אנו אומרים עם ש״צ בנחת כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם ש״צ בשתיקה וגם אם היה מכוין לדברי ש״צ בשתיקה ובאמצע הברכה היה פונה לבו לדברים אחרים הרי הפסיד הכוונה כי הפסיק באמצעיתא אבל כשאדם קורא בפיו ואף אם קורא מקצתה בלא כוונה יצא וכשאני מגיע לסוף הברכה אני ממהר לסיים לענות אמן אחר ברכת החזן ע״כ ואם טעה ש״צ בברכת יוצר אור בענין שצריך אחר לעמוד תחתיו אם טעה מקדושה ואילך אין השני צריך להתחיל אלא מקדושה ואילך אף על פי שבשאר ברכות שטועין בה צריך השני להתחיל מראש הברכה שטעה הראשון שאני הכא שהקדושה חשיבה כסוף ברכה:

סימן ס

א ברכה שנייה פליגי בפתיחתה רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם ופסק רב אלפס כרבנן והגאונים הכריעו לומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם לצאת ידי שניהם וכן נוהגין באשכנז ואינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברכת יוצר אור וחותם בא״י הבוחר בעמו ישראל באהבה: וברכות אלו דוקא לכתחילה צריך לאומרם אבל אם קראה בלא ברכות יצא דתנן היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא ידי קריאה אע״פ שלא בירך לפניה ולאחריה וכן פירש רבינו חננאל והכי איתא בירושלמי זאת אומרת ברכות אינן מעכבות ורב האי פירש ודאי אם לא אמרן לברכות כלל מעכבות אלא לענין זה קאמר בירושלמי שאינן מעכבות שאם שינה הסדר לומר ראשונה לבסוף ושנייה תחילה אינו מעכב והא דתנן אם כיון לבו יצא לא שכיון לקרות כדי לצאת מצות קריאה שהרי מצות אין צריכין כוונה אלא פי׳ מתחילה היה קורא להגיה וקורא חסרות ויתרות ככתיבתן כאדם שקורא על פי המסורה ומדקדק וקאמר שאם כיון לקרותה בקריאתה יצא ובעל הלכות גדולות פסק דמצות צריכין כוונה וצריך שיכוין לצאת וכן כתב א״א הרא״ש ז״ל:

סימן סא

א הלכות קריאת שמע

ויקראנה ביראה ובכוונה כתב ר״ע לשוייה איניש לקריאת שמע בכל זמן דקרי לה כפרוטגמא חדשה פירוש פרוטגמא כתב המלך על בני מדינתו שק״ש הוא פרוטגמא דהקב״ה והכי איתא במדרש א״ר ברכיה מלך בשר ודם משגר פרוטגמא שלו למדינה מה הם עושין כל בני המדינה עומדין על רגליהם ופורעים את ראשיהם וקוראין אותו באימה ביראה ברתת ובזיע אבל הקב״ה יתברך שמו אומר לישראל קראו ק״ש פרוטגמא דידי הרי לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים ולא פרועי ראש אלא בלכתך בדרך אבל באימה וביראה וברתת ובזיע מיהא צריך יש נוהגין לומר תחלה אמ״נ וי״א שמוסיפין אמן אמ״נ ונותנין טעם לדבריהם שק״ש יש בה רמ״ח תיבות כמנין איבריו של אדם אלא שחסר ד׳ ומכוונים להשלים באלו ד׳ והרמ״ה השיב על זה בתשובה וכתב ודאי אם הקדים וסיים הבוחר בעמו ישראל באהבה קודם ש״צ יכול לענות אמן כשיסיים ש״צ דלאו עונה אמן אחר ברכותיו הוא אלא אחר ש״צ והפסקה ליכא דלא גרע משאלת שלום דמפסקינן בין ברכה שנייה לשמע אבל מי שעונה אמן אחר ברכת עצמו בין יחיד בין ציבור הוי טעות ונקרא בור והוי הפסקה בדבר שלא היה לו להפסיק וכל שכן המפסיק באמן אמ״נ דאיכא תלת דמפסיק בין ברכה לקריאה ועוד דמפיק שם שמים לבטלה ועבר בלא תשא דהזכרת השם הכא לית ליה עניינא דמדכר לה לא להבוחר בעמו ישראל ולא לשמע ישראל והויא לבטלה ועוד כיון דלאו

לצורך ברכה היא אלא לאשלומי רמ״ח תיבות הוי ליה תוספת בק״ש והאי תוספת לא יעקב אמרו ולא בניו ולא משה אמרו וא״כ אנן היכי אמרינן ליה השתא בשכמל״ו אי לאו דאמריה יעקב לא הוה אמרינן ליה ואע״ג דאמריה יעקב לא אמרינן ליה אלא בחשאי ואנן ניקום ונימא מדעתן מידי דלא אמריה יעקב ולא משה ולא איתא לא במתניתין ולא בגמרא אלא מחוורתא דהאי מנהגא ל״ל עיקר ומאן דיכיל לסלוקא שלא ע״י מחלוקת אלא בחבורה שדעת אחת לכולם ש״ד ומאן דלא יכיל לסלקא לסלוקיה לנפשיה ע״כ נוהגים בספרד לקרות פסוק הראשון בקול רם ומנהג טוב הוא להעיר הכוונה בפסוק הראשון שהוא עיקר מקום כוונת הקריאה ויש נוהגין שנותנין ידיהם על פניהם בקריאת פסוק הראשון וראייתם מפ״ב דברכות (יג:) רבי כד הוה מנח ידיה אעיניה הוה קרי לה פי׳ כוונתו שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין וכל מה שיעשה אדם לעורר הכוונה טוב הוא: כתב ר״ע וצריך להפסיק בין תיבה לתיבה דעל ההיא (דפסחים נה:) דאנשי יריחו היו כורכין את שמע שלא ברצון חכמים מפורש בירושלמי שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה וצריך להאריך בד׳ דאחד שיעור שיחשוב בלבו שהקב״ה הוא יחיד בעולמו למעלה ולמטה ובד׳ רוחות העולם ויש נוהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד׳ רוחות ויש מפקפקין בדבר משום הא דתניא הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו ולא ירמוז בשפתיו וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר שאין לחוש דהתם הקריצה והרמיזה לצורך ד״א ומבטלין הכוונה אבל הכא הרמיזה היא צורך הכוונה וגורמת אותה ירושלמי אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדלי״ת שלא תהא כרי״ש ונמצא מחרף ולא יחטוף בחי״ת שלא ימהר בה לקרותה בחטף שאין פירוש משמעותה בחטף שום דבר ולא יאריך באל״ף שלא יהא נראה כאי חד יש מפרשי׳ מדקאמר ובלבד שלא יחטוף בחי״ת אלמא שצריך להאריך בה כשיעור שיחשוב בלבו שהוא יחיד בשמים ובארץ ובדלי״ת יחשוב שהוא יחיד בד׳ רוחות. וראייתם ממנחות דקאמר התם חטריה לגגיה דחי״ת להודיע שהוא חי וברומו של עולם ובד׳ להמליכו בד׳ הרוחות כנגד הדל״ת: האומר שמע שמע פירוש שני פעמים משתקין אותו שנראה כשתי רשויות ואיתמר בירושלמי דווקא בציבור אבל ביחיד שרי ונראה שאין לחלק דבגמרא דידן אינו מחלק והא דתניא האומר שמע שמע הרי זה מגונה ומשמע אבל שתוקי לא משתקין ליה ומשני בגמרא הא דאמר פסוקא וכפליה והא דאמר מלה וכפלה ופירש״י כשכופל הפסוק משתקין אותו דמיחזי כשתי רשויות אבל כשכופל המלה אין משתקין אותו אבל הוא מגונה ורב אלפס פירש בהפך כשכופל המלה משתקין אותו וצריך לחוש לדברי שניהם ואם כופל כל הפרשה אין לחוש וכתב ר״י שצריך לשתק אותם שאומרים באשמורות שמע שמע ואומרים בשכמל״ו אע״פ שאינו מן הפרשה משום הא דאיתמר בפסחים בפ׳ מקום שנהגו (פסחים נו.) כשקרא יעקב לבניו בקש לגלות להם הקץ ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא יש בכם שאינו הגון פתחו כולם ואמרו שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד פתח הזקן ואמר בשכמל״ו ואמרינן נמי התם היכי ניעביד נימריה לא אמריה משה לא נימריה הא אמריה יעקב תקנו לומר אותו בחשאי ע״כ נוהגין לאומרו בחשאי אפילו במקומות שנוהגין לקרות כולה בקול רם וצריך להפסיק מעט בין לעולם ועד לואהבת וכן צריך להפסיק בין היום לעל לבבך שלא יהא נראה היום ולא למחר ומהאי טעמא נמי צריך להפסיק בין אשר אנכי מצוה אתכם היום ובין לאהבה ירושלמי צריך להפסיק בין נשבע לה׳ כדי להטעים יפה העי״ן שלא יהא נראה כה״י וצריך להתיז זיי״ן דלמען תזכרו דלא לישתמע תשקרו או תשכרו והוי כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס והראב״ד הוסיף זיי״ן דוזכרתם דלא לשתמע כסמך וידגיש יו״ד דשמע ישראל שלא תבלע וכן היו״ד דוהיו דלא לשתמע והאו וצריך ליתן ריוח בין וחרה אף דלא לשתמע וחרף וצריך ליתן ריוח בין תיבה שתחלתה כסוף האות שלפניה כגון בכל לבבך על לבבכם בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ וצריך ליזהר בכל אל״ף שאחר מ״ם להפסיק כגון ולמדתם אותם שאם אינו מפסיק נראה כקורא מותם ושמתם את וראיתם אותו וקשרתם אותם ולא בק״ש בלבד אלא אף בפסוקי דזמרה ובתפלה כמו ספרו בגוים את כבודו שבחי ירושלים את ותקם את ויראו העם את וממליכים את וכתב הרמב״ם ז״ל צריך לדקדק שלא ירפה החזק ולא יחזק הרפה ולא יניח הנד ולא יניד הנח וכתב הראב״ד ולא ידעתי בנד הנח מה הפסד יש בו ואם אמר על לבבך בנד בי״ת השניה כדי להטעימה שלא תראה כוי״ו ואם יטעים יו״ד של והיו שלא תראה אל״ף וכן יו״ד של ישראל שלא תראה אל״ף וכיוצא בזה יניד הנח ותבא עליו ברכה כתב הרב רבי יונה שצריך לקרותה בטעמיה כמו שהם בתורה וזהו פירוש דההיא דמקום שנהגו שהיו כורכין את שמע שלא ברצון חכמים שלא היו קוראים אותה בטעמיה וכשיאמר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפילין של יד וכשיאמר לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש ויש נוהגין למשמש גם בציצית כשאומר והיה לכם לציצית וראיתם אותו:

סימן סב

א אע״פ שצריך לדקדק באותיותיה קרא ולא דקדק באותיותיה יצא ומ״מ צריך ליזהר לדקדק בהם דאמר רב חמא בר חנינא כל הקורא שמע באותיותיה מצננין לו גיהנם ונקראת בכל לשון דדרשינן שמע בכל לשון שאתה שומע וכתב הרמב״ם ז״ל הקורא בכל לשון צריך ליזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון וידקדק באותו לשון כמו בלשון הקדש וצריך להשמיע לאזנו מה שמוציא מפיו לא השמיע לאזנו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו אבל בהרהור שמהרהר בלבו אינו יוצא דהרהור לאו כדבור דמי לצאת ידי קריאה:

סימן סג

א וקורא אותה בין מהלך בין עומד בין יושב חוץ מפרקדן פי׳ ששוכב על גביו והרמב״ם ז״ל כתב בין שפניו למעלה או פניו טוחות בקרקע לא יקרא ואפילו אינו ממש על גביו אלא מוטה על צדו לא יקרא מפני שנראה כמקבל עול מלכות דרך גאוה ואם הוא שמן ובעל בשר ואינו יכול להתהפך על צדו או מפני אונס אחר מטה מעט על צדו וקורא כתב ר״ע מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרותה מעומד לא יאות עביד ונקרא עבריינא וצריך לגעור בו שמצותה מיושב ומיהו אם קורא מהלך צריך לעמוד בפסוק ראשון ובעל הלכות גדולות כתב שצריך לעמוד עד על לבבך וכ״כ הראב״ד ועיקר מקום הכוונה הוא פסוק ראשון הילכך אם אחר שקרא פסוק ראשון נרדם ולא יכול לקרות בכוונה יצא הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו ואם עשה כן עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב ולא בכולה אלא בפרק ראשון בלבד אע״ג דלא בעינן כוונה אלא בפסוק ראשון הנך אסרינן להו בכל הפרק משום שנראה כקורא דרך עראי וכתיב ודברת בם ודרשינן עשה אותן קבע וכן הא דאמרינן האומנין עוסקין במלאכתן וקורין אפילו בראש שורות הבנין ובראש האילן ואין צריכין ליבטל דוקא מפרק ראשון ואילך אבל בפרק ראשון צריכים ליבטל ממלאכתן ולקרות מהאי טעמא שלא יהא כקורא דרך עראי אבל אין צריכין לירד לא הן ולא בעל הבית אלא יכולין לקרות למעלה רק שיתבטלו בפרק ראשון ממלאכתן ירושלמי הכתף אע״פ שמשאו על כתפו קורא את שמע אבל לא יתחיל בשעה שטוען ולא בשעה שפורק מפני שאין לבו מיושב:

סימן סד

א קראה למפרע לא יצא כתב הרמב״ם ז״ל בד״א בסדר הפסוקים אבל אם הקדים פרשה לחבירתה אע״פ שאינו רשאי יצא לפי שאינה סמוכה לה בתורה אע״ג דתנן למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע לכתחילה סדרוה לאומרה כן ואף ע״ג דתנן בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק היינו כשקורא הפרשיות כסדר תקנת חכמים קרא פרשה וטעה בה אם יודע היכן טעה כגון שקרא כולה אלא שדילג באמצע פסוק אחד חוזר לראש אותו פסוק וגומר הפרשה ואם אינו יודע היכן טעה יחזור לראש הפרשה טעה בין פרשה לפרשה שהוא יודע שהוא בסוף הפרשה ואינו יודע אם בסוף הראשונה או בסוף השנייה יחזור לסוף פרשה ראשונה ויתחיל והיה אם שמוע טעה בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה או בשנייה חוזר לוכתבתם שבראשונה וה״מ שלא התחיל למען ירבו ימיכם אבל התחיל למען ירבו בידוע שסיים פ׳ שנייה וא״צ לחזור שכן הוא הרגל לשונו לומר למען ירבו אחר פרשה שנייה:

סימן סה

א קראה סירוגין אפילו שהה בה כדי לגמור את כולה יצא והוא שלא שהה בינתים מחמת אונס שעכבו מלקרות אבל אם שהה מחמת אונס שלא היה המקום ראוי לקרות או אונס אחר אם הפסיק ושהה כדי לגמור את כולה כשחוזר לקרות צריך להתחיל מראש: קראה ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקורין צריך לקרות עמהם פסוק ראשון שלא יהא נראה כאילו אינו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים עם חביריו:

סימן סו

א בין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד מפני כבודו ומשיב שלום לכל אדם ובאמצע אפילו באמצע הפסוק שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ופירש״י מפני היראה אדם שירא ממנו שמא יהרגנו וכן כתב הרמב״ם ז״ל אנס ולא נהירא לאדוני אבי ז״ל דהא מילתא דפשיטא שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש ופירש הוא מפני היראה היינו יראת אביו או רבו דכתיב איש אמו ואביו תיראו ותנן מורא רבך כמורא שמים וכן פירשו הגאונים ולענין להפסיק לקדיש וקדושה ולברכו נחלקו בו הפוסקים י״א אף ע״פ ששואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד אינו פוסק דכיון שעוסק בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשביל שבח אחר ובס״מ קטן כתב ועונין קדיש וקדושה ואמן של האל הקדוש ואמן של שומע תפלה בכל מקום ויש אומרים שפוסק לכל אפילו באמצע דלא גרע ממה שפוסק לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד ולזה הסכים א״א ז״ל כתב בעל המנהיג הקורא את שמע וקראו החזן לעמוד בתורה צריך לעמוד לקרות בתורה לכבוד התורה מק״ו מכבוד הבריות ויראתם שמפסיק בשבילם ואלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשנייה בין שנייה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק וכתב הרמב״ם ז״ל לא יפסיק כדין בין פרק לפרק אלא כמו באמצע הפרק לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד ור״י פירש לא יפסיק כלל אפי׳ כמו באמצע הפרק אלא יאמר אני ה׳ אלהיכם אמת שנאמר וה׳ אלהים אמת ואז יפסיק כמו באמצע הפ׳ ואם אמר ה׳ אלהיכם אמת כדי שלא להפסיק ושהה אחר כך הרבה א״צ לחזור ולומר

אמת וגומר כל הברכה וחותם בא״י גאל ישראל ואומר אמן אפילו יחיד אחר ברכותיו כיון שהוא סיום של סדר ברכות ומתחיל להתפלל מיד ולא יפסיק רק אם אירעו אונס שלא הניח תפילין קודם ק״ש ונזדמן לו בינתים להניחן יכול להפסיק לברך ולהניחן כדי שיתפלל בתפילין אבל אין לו להפסיק לברך על טלית ללובשו ותקנו לומר אמת ויציב שחרית על החסד שעשה עמנו הקב״ה שגאלנו והעבירנו בים ושקע צרינו בתוכו ואיתא בירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורות וצור ישראל וגואלו ותקנו אמת ואמונה ערבית על הגאולה של עתיד שאנו מאמינים ומקוים שיקיים לנו הבטחתו ויגאלנו בקרוב אי נמי על שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה מאמינים בו שישיבנה אלינו וזהו אמת ואמונה שיאמר ויקיים את דברו להשיב הפיקדון והיינו דאמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא י״ח ופירוש לא יצא י״ח המצוה כתקנה אבל לעולם יצא דברכות אינן מעכבות:

סימן סז

א ספק אם קרא שמע או לא חוזר וקורא ומברך לפניה ולאחריה אבל אם יודע שקראה אלא שמסופק אם בירך לפניה ולאחריה אינו חוזר ומברך:

סימן סח

א בענין ההפסקה שמפסיקין בברכות שמע לומר קרוב״ץ ראוי היה שלא להפסיק והרמ״ה נשאל על זה והשיב כך ראינו שאסור להפסיק והרי בפי׳ שנינו ברכות (יא.) במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך ועוד שנינו (שם מ: עיין ברמב״ם ובכ״מ פ״א מהלכות ברכות הלכה ז׳) כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו ואשר הוגד לכם שאני יושב ביניהם ושומע ושותק אמת הוגד לכם ולא מפני שהדבר ישר בעיני אני בא בעת הקרוב״ץ אלא כדי שלא אמנע עצמי מסדר הקדושות והקדישים ועניית אמן ולהתפלל עם הצבור אך מה שהוגד לכם שיש בידי למחות לא הוגד לכם האמת על כן אמרתי הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין וזו היא סיבת שתיקתי ומנהגי ביום הקרוב״ץ כיון שהתחיל ש״צ ביוצר אור אני מתחיל לברך לבדי בלחש כל הברכות כסדרן וקורא ק״ש ומברך אחריה ברכת אמת ויציב אך איני גומרה מיד רק עד העונה לעמו ישראל בעת שועם אליו ומשם ואילך אני שותק איני מברך ולא מדבר בדברי תורה ולא בדברי שיחה עד שש״צ מגיע למקום שפסקתי ואני חותם עם הצבור ברכת אמת ויציב בגאולה ואני סומך גאולה לתפלה ע״כ. וכ״כ הרמב״ם ז״ל ברכות אלו עם שאר הברכות אין אדם רשאי לפחות מהן ולא להוסיף עליהם אמנם נוהגין בכל המקומות לומר בהם קרוב״ץ. וגם הראשונים אשר תקנום היו גדולי עולם כמו רבי אלעזר הקליר וחבריו וכן כתב הראב״ד למעט או להרבות באמצע הברכה אין קפידא לפיכך נהגו להוסיף פיוטין במאורות ובאהבה ובזולתות: וגם ר״ת דחק לפרש ההיא דבמקום שאמרו לקצר וכו׳ כדי לקיים המנהג ומ״מ טוב ויפה הדבר לבטלה למי שאפשר כי היא סיבה להפסיק בשיחה בטלה בדברי הבאי גם פירוש ר״ת שפירש לקיים המנהג לא ישר בעיני א״א ז״ל:

סימן סט

א תנן בפרק הקורא את המגילה עומד אין פורסין על שמע בפחות מעשרה פירוש אותם שבאו לבה״כ אחר שקראו הצבור שמע אומר קדיש וברכו וברכה ראשונה יוצר אור ולא יותר ופורסין לשון חתיכה כמו פרוסה שאין אומרים אלא קצת ממנה ויש שמוסיפין עוד לאחר שיסיימו ברכה ראשונה לומר אבות וגבורות ואומר קדושה ואתה קדוש וקאמר שלא יעשו זה בפחות מעשרה והיה אומר ר״ת שצריך שיהיו שבעה שלא שמעו קדיש וברכו ואז יאמר אע״פ שהאחרים שמעו ותלמידי רש״י כתבו בשמו שאפי׳ בשביל אחד שלא שמע קדיש וברכו פורסין על שמע ואפי׳ אותו שכבר שמע יכול לחזור ולפרוס בשביל האחד שלא שמע והכי איתמר נמי במס׳ סופרים במקום שיש ט׳ או י׳ ששמעו קדיש וברכו ועמד אחד שלא שמע בין אלו ששמעו ואמר קדיש וברכו וענו אלו אחריו יצא ידי חובתו ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל סומא שלא ראה מאורות מימיו יכול לפרוס על שמע ולברך יוצר המאורות שאף על פי שאינו רואה הוא נהנה במאורות שרואים אחרים שיורוהו הדרך אשר ילך בה וכן כתב א״א ז״ל שיכול להתפלל ולהוציא אחרים ובלבד שלא יקרא בתורה שאסור לקרות בעל פה:

סימן ע

א נשים ועבדים פטורין מק״ש וכן קטנים לר״ת דוקא בשלא הגיעו לחינוך ולרש״י אפילו הגיעו לחינוך לא הטילו על אביו לחנכו בק״ש לפי שאינו מצוי אצלו כשמגיע זמן ק״ש בערב או ישן הוא בבקר: חתן הכונס הבתולה פטור בין ביום בין בלילה ד׳ ימים וד׳ לילות הראשונים אם לא עשה מעשה ומשם ואילך חייב אפי׳ אם לא עשה מעשה וכונס האלמנה חייב ואם רצה חתן להחמיר ע״ע ולקרות קאמר ת״ק הרשות בידו רשב״ג אומר שאינו רשאי ופסק א״א ז״ל כרשב״ג וכן פסק ר״ח ורב אלפס פסק כת״ק וכ״ש האידנא שאפי׳ שאר כל אדם אין יכולין לכוין כל כך שאין חילוק בין חתן לשאר כל אדם וכן כתב ה״ר מאיר מרוטנבורק שלא אמרו לפטור חתן אלא בזמן הראשונים שהיו מכוונין אבל עכשיו אפי׳ שאר כל אדם אינו יכול לכוין והרמב״ם ז״ל כתב כל מי שפטור מלקרות ק״ש אם רצה להחמיר על עצמו ולקרות קורא והוא שתהא דעתו מיושבת עליו אבל אם היה זה הפטור מבוהל ותמה אינו רשאי לקרות עד שתתיישב דעתו עליו:

סימן עא

א מי שמת לו מת שמוטל עליו לקוברו או אפילו אינו מוטל עליו לקוברו אם הוא מתאבל עליו כמו אחותו נשואה פטור מק״ש ואפי׳ אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרות אינו רשאי והכי איתא בהדיא בירושלמי ואפילו אם יש לו מי שמשתדל בשבילו בצרכי הקבורה פטור והני מילי בחול אבל בשבת וי״ט חייב כל היום עד הערב אבל בערב אינו חייב לפי שיכול להחשיך על התחום ולהתעסק בצרכי קבורה המשמר המת אפי׳ אינו מתו פטור היו ב׳ משמרים זה משמר וזה קורא וזה משמר וזה קורא וכן החופר קבר למת פטור וכל אדם אסור לקרות בבית הקברות או בתוך ד׳ אמות של מת:

סימן עב

א נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן בין שלפני המטה בין שלאחר המטה את שלמטה צורך בהן לשאת אותה פטורין ואת שאין למטה צורך בהן חייבין לפיכך אין מוציאין את המת סמוך לקריאת שמע אם הוא בענין שאין יכולין [לקברו] קודם ואם התחילו להוציאו אין מפסיקין כדי לקרות. והרמב״ם ז״ל כתב אין מוציאים המת סמוך לק״ש אלא אם כן היה אדם חשוב וא״א ז״ל לא חילק בין אדם חשוב לאחר: העם העוסקין בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והאונן יושב ודומם ודוקא העם הבאים לשמוע ההספד אבל החזנין המספידין פטורין ודוקא ביום הראשון אבל משם ואילך גם החזנין חייבים: קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומים וכל העם הולכים אחריהם ממקום הקבר אל מקום שעומדים שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין אם יכולין העם להתחיל ולגמור אפי׳ פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו העומדים בשורה לנחמו שורות הפנימים שרואין פני האבל פטורין החיצונים שאינן רואין פני האבל חייבין:

סימן עג

א שנים שהיו ישנים במטה אחת לא יחזיר זה פניו לכאן ויקרא וזה פניו לכאן ויקרא אלא א״כ היה טלית מפסיק ביניהן ואם היה ישן עם אשתו פסק רב אלפס קורא בחזרת פנים אפילו בלא הפסקת טלית משום דחשיבא כגופו ורש״י פסק דאף באשתו אסור בלא הפסקת טלית ואם היה ישן עם בניו ובני ביתו בעודם קטנים מותר בחזרת פנים בלא הפסקת טלית ואם הם גדולים צריך להפסיק בטלית ועד כמה חשובים קטנים בתינוק עד שיהיו לו י״ב שנים ובתינוקת עד שתהיה לה י״א מותר אפי׳ הביאו ב׳ שערות ובשנת י״ג לתינוק ובשנת י״ב לתינוקת אם הביאו ב׳ שערות אסור בלא הפסקה ואם לא הביאו ב׳ שערות מותר ומשנת י״ג ואילך לתינוק וי״ב לתינוקת אפילו לא הביאו ב׳ שערות אסור בלא הפסקה:

סימן עד

א היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא ראשו מפני הצינה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא אע״ג דלבו רואה את הערוה קאמר ת״ק דשרי וי״א על לבו דקסברי לבו רואה את הערוה אסור ופוסק רש״י כת״ק דלבו רואה את הערוה מותר ור״י פסק כיש אומרים שאוסרים וכן פסק רב אלפס ורבינו חננאל הילכך היה רוחץ במים צלולים אל יתכסה בהן ויקרא שלבו רואה את הערוה ואם הם עכורים ואין ריחן רע מותר וכן אם לבו רואה את ערות חבירו אסור ושאר איבריו שרואין אותה אפי׳ עקבו שמכוון כנגדה מותר אבל אם נוגעים בה אסור בין אם נוגעים בערותו או בערות חבירו לכן כתב הראב״ד

כל איבריו שנוגעים בערוה אחד ידיו ואחד ירכותיו שהערוה שוכבת עליהם אסור לקרות קריאת שמע מפני שהוא מתחמם ומטריד היתה טליתו חגורה לו על מתניו יכול לקרות קריאת שמע אף על פי שאסור להתפלל עד שיכסה לבו:

סימן עה

א טפח המגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אסור לקרות קריאת שמע כנגדה אפילו היא אשתו וכן אם שוקה מגולה אסור לקרות כנגדה ושער של אשה שדרכה לכסותן אסור לקרות כנגדן אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר. אסור לקרות כנגד ערוה. ערוה בעששית ורואה אותה דרך דופנותיה אסור לקרות כנגדה:

סימן עו

א צואה בעששית מותר לקרות כנגדה אף על פי שרואה אותה: צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא דחשיבא כמכוסה ואם היה סנדלו נוגע בה אסור: העבירו צואה לפניו אסור לקרות כנגדה ופי חזיר כצואה עוברת דמי ואפילו בא מן הנהר: היתה צואה על בשרו ומכוסה בבגדיו או שהכניס ידו בבית הכסא דרך חור ואינו מריח ריח רע רב הונא אמר מותר לקרות ורב חסדא אמר אסור לקרות ר״ח פסק כר״ח וריי״ף פסק כר״ה וכן דעת א״א ז״ל אבל צואה בפי טבעת אפי׳ אם היא מכוסה אסור לקרות אפילו אם אינה נראית כשהוא עומד ונראית כשהוא יושב וי״מ דרב הונא לא שרי בצואה על בשרו אלא במקום שהיא נתכסית מאליה בלא מלבושים כגון אצילי ידיו וכיוצא בו. היה לפניו מעט צואה יכול לבטלה ברוק שירוק בה ויקרא כנגדה והוא שיהא הרוק עבה ואין הביטול מועיל אלא לפי שעה אבל אם לא יקרא מיד הרוק נימוח ונבלע בה ולא בטלה: ספק אם צואה עמו בבית או לאו מותר לקרות כיון שאין דרך בית להיות בו צואה וכה״ג באשפה אסור ובספק מי רגלים אפי׳ באשפה מותר ואם קרא במקום הראוי להסתפק בצואה ומצא בו אח״כ צריך לחזור ולקרות אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו אין צריך לחזור ולקרות:

סימן עז

א מי רגלים אסור לקרות כנגדן עד שיטיל לתוכן רביעית מים ואז מותר לא שנא ע״ג קרקע או בכלי ובלבד שלא יהא עביט המיוחד להם לא שנא היו הן בכלי תחלה ונותן מים עליהן ולא שנא היו המים בכלי תחלה וכתב הרמב״ם ז״ל רביעית למי רגלים של פעם אחת ואם הם יותר יוסיף מים כפי השיעור:

סימן עח

א היה קורא והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר לקרות אפי׳ אם יש במים שעל בגדו טופח כדי להטפיח ואם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש ואם לאו חוזר למקום שפסק:

סימן עט

א ריח רע שיש לו עיקר כגון צואת אדם מסרחת אם היא מלאחריו צריך להרחיק ד״א ממקום שכלה הריח אפי׳ אם הוא תותרן שאינו מריח צריך להרחיק עד מקום שיכלה הריח למי שמריח ומלפניו צריך להרחיק מלא עיניו אפי׳ בלילה שאינו רואה אותה צריך להרחיק עד מקום שאינו יכול לראותה ביום היתה במקום גבוה עשרה טפחים או עמוק עשרה או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר אפילו הפתח פתוח ויושב בצדה ורואה אותה אם אין לה ריח יכול לקרות דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר והיה מחניך קדוש אבל אם יש לה ריח לא מהניא הפסקה ולא שינוי רשות: חצר קטנה שנפרצה במלואה לגדולה והגדולה עודפת עליה מכל צד אם צואה בגדולה אסור לקרות בקטנה אם צואה בקטנה מותר לקרות בגדולה: צואת כלב וחזיר אם יש בהם עורות אז דינם כדין צואת אדם לענין הרחקה ואם אין בהם עורות הוי כצואת שאר בהמה חיה ועוף שמותר לקרות אצלם מיד בין אם היא לפניו או לאחריו אם אין בה ריח ואם יש בה ריח מרחיק עד מקום שיכלה הריח: צואת חמור הרכה לאחר שבא מן הדרך וצואת חתול ונמייה ונבלה מסרחת דינם כצואת אדם להרחיק מלפניו מלא עיניו ולאחריו ד״א ממקום שכלה הריח וכתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל ההולך בדרך יכול להתפלל אע״פ שרואה צואה כנגדו אם אין הריח בא לו דלא חיישי׳ למיעוט לתלותה בחמור ובסמוך לעיר י״א שיש לחוש לפי שרוב הבהמות המצויות

שם הם חמורים. צואת תרנגולים ההולכין בבית דינם כשאר צואת חיה אבל הלול שלהן שיש בו סרחון והוא מאוס דינו כצואת אדם לפניו מלא עיניו ולאחריו ד״א ממקום שכלה הריח. ריח רע שאין לו עיקר כגון הפחה אם יוצא ממנו אסור בדברי תורה עד שיכלה הריח וכל שכן לקריאת שמע ואם הוא יוצא מחבירו מותר בדברי תורה מיד ובקריאת שמע אסור עד שיכלה הריח:

סימן פ

א מי שברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח עד שיגמור ק״ש ותפלה כתב א״א ז״ל מוטב שיעבור זמן ק״ש ותפלה ולא יתפלל ממה שיתפלל בלא גוף נקי ואם עבר זמן תפלה אנוס הוא ודינו כשכח ולא התפלל שחרית שמתפלל מנחה שתים ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת ק״ש יניח תפילין בין אהבה לקריאת שמע ויברך עליהן כיון דאנוס הוא יכול להפסיק ולהניח:

סימן פא

א קטן שיכול לאכול כזית בכדי שיכול גדול לאכול ד׳ ביצים מרחיקין מצואתו או ממי רגליו: היה קורא וראה צואה כנגדו ילך כדי שיזרקנה מאחריו ד״א ואם א״א כגון שיש לפניו נהר או דבר אחר המעכבתו ילך כדי שיניחנה לצדדין ד׳ אמות:

סימן פב

א לענין צואה כמה תהא לחה ויהא אסור לקרות כנגדה אסיקנא אמר רבא צואה כחרס אסורה מי רגלים כ״ז שמטפיחין פירוש טופח כדי להטפיח כגון שאם מניח ידו עליהם תעלה בה לחות שאם יניחנה על דבר אחר מקבל ממנה לחות ואם אינם לחין כ״כ מותר והיכי דמי צואה כחרס ואסיקנא דאפי׳ אם היא יבשה כל כך שאם יזרקנה נפרכת אסור עד שתפרך ע״י גלילה שיותר בקל נפרכת ע״י זריקה מע״י גלילה אבל כשהיא נפרכת על ידי גלילה אז היא כעפר ומותר:

סימן פג

א כשם שאסור לקרות כנגד צואה כך אסור לקרות כנגד בית הכסא אפילו אין בו צואה ודוקא ישן אבל חדש מיבעיא אם מותר לקרות אפילו בתוכו או לא ולא איפשיטא וכתב הראב״ד כיון דלא איפשיטא אזלינן לקולא דקיימא לן הזמנה לאו מילתא היא ומשום גזירה או משום בזיון הוא דמיבעיא לן הלכך אזלינן לקולא והרמב״ם ז״ל כתב לחומרא וכן דעת א״א ז״ל: ודוקא בתוכו אבל כנגדו מותר: ואם אמר בית זה יהיה לבית הכסא ואמר על בית אחר וגם זה דינם שוה כבית שהזמינו לבית הכסא ואם אמר על השני ובית זה ולא אמר גם זה מיבעיא אם הוה דינו כדין הראשון ויש מפרשים לקולא. וקורא בו לכתחלה והרמב״ם ז״ל כתב לחומרא שאם קרא יצא אבל לכתחלה לא יקרא אמר רבא הני בתי כסאות דפרסאי אע״ג דאית בהו צואה כסתומין דמו ומותר לקרות בהן פירש״י שהן בחפירה ופיהן ברחוק ד׳ אמות מן הגומא והרעי מתגלגל ונופל למרחוק ומיירי שאין בהן ריח וכתב ר״י ב״ה שלנו אע״פ שהן סתומים רגילים להשתין בהן ואין ראוי לקרות בהן:

סימן פד

א מרחץ חדש שלא רחצו בו מותר לקרות בו ובישן בבית החיצון יש שם ק״ש ותפלה ומניח תפילין ויש שאילת שלום ובבית הפנימי הכל אסור וצריך לחלוץ תפיליו ובאמצעי יש שאילת שלום ולא ק״ש ותפלה ואינו מניח תפילין אבל היו בראשו אין צריך לחלצן:

סימן פה

א לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא את שמע ולא עוד אלא אפילו היה קורא ובא צריך להפסיק ואם לא פסק עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם ואם פסק עליו הכתוב אומר ובדבר זה תאריכו ימים וכשיחזור פסק רב אלפס חוזר למקום שפסק אפי׳ שהה כדי לגמור את כולה ור״י פסק אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש דודאי היכא שהפסיק באמצע בלא אונס שאם היה רוצה היה

יכול לקרות בהא קיימא לן שאפי׳ שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק אבל זה שהוצרך לפסוק מפני המקום שאינו ראוי לקרות אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וכן בהלל ובתפלה ובמגילה׃

סימן פו

א הרוחץ במים סרוחים או במי משרה ששורין בהן פשתן או קנבוס לא יתכסה בהן ויקרא ואסור לקרות כנגדן כמו כנגד הצואה לפניו כמלא עיניו ואחריו ארבע אמות ממקום שכלה הריח׃

סימן פז

א גרף של רעי ועביט של מי רגלים הן כצואה לפניו מלא עיניו ולאחריו ד״א ממקום שכלה הריח אפילו אם אין בהם כלום ואפילו אם הטיל בהן מים לא מהני ודוקא אם הן של חרס או של עץ שנבלע בתוכו ומלאין זוהמא אבל אם הן של זכוכית או של חרס מצופין באבר או כלי מתכת מותר כתב אבי העזרי שאם כפאו על פיו מותר הואיל ומכוסה דלא גרע מצואה בעששית ונ״ל כיון שהוא בלוע בתוכו שהוא אסור דברו כתוכו ואם הגרף והעביט בבית בהא פליגי ביה תנאי רשב״א אמר אפי׳ בית של מאה אמה חשיב כולו כד״א ולא יקרא עד שיוציאנו או יניחנו תחת המטה דאז חשיב כאילו הוא ברשות אחרת ורשב״ג לא מחשב כל הבית כד״א וסבר דאם הן אחר המטה קורא מיד דמטה חוצצת וחשיב כאילו הוא ברשות אחרת לפני המטה מרחיק ממנו ד״א ורבנן סברי אין חלוק בין לפני המטה ולאחריה אלא בכל ענין מרחיק ממנו ד״א ולית הלכתא כרשב״א דחשיב כל הבית כד״א דרבא פסק דלא כוותיה ולענין מטה אם תחוץ פסק גאון כרשב״ג שחוצצת מהא דבעי רב יוסף מרב הונא מטה פחותה מג׳ כלבוד דמי גדה״ו זח״ט מאי א״ל לא ידענא עשרה לא מיבעיא לי דכרשותא אחריתא דמיא אמר רבינא הלכתא פחות מג׳ כלבוד דמי י׳ רשות אחריתי היא גדה״ו זח״ט בעי מיניה רב יוסף מרב הונא ולא פשיט ליה ולחומרא והגאון מפרש להך בעיא אליבא דרשב״ג דפחות מג׳ אינה חוצצת ודאי ובי׳ חוצצת מג׳ עד י׳ מיבעיא ליה וכיון דמיבעיא ליה אליביה פסק כוותיה דעד י׳ אינה חוצצת ומיהו לפירש״י אין ראיה משם לפסוק כרשב״ג שהוא פי׳ הבעיא אליבא דרשב״א ואתחת המטה קאי דפחות מג׳ כלבוד דמי וחשיב כמכוסה למעלה מי׳ כאילו הוא ברשות אחרת ולא חשיב כמכוסה תחתיה מג׳ עד י׳ מיבעיא ליה ולפי זה תחת המטה עד ג׳ שרי דחשיב כמכוסה וכן כתב הראב״ד דאפילו רשב״א דמחמיר מודה בהא׃

סימן פח

א כל הטמאין קורין בתורה וקורין שמע ומתפללין חוץ מבעל קרי שבא מקלות ראש לכך אסור בד״ת ובק״ש ובתפלה והאידנא שרי דאמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כר״י בן בתירא בד״ת דאמר ד״ת אין מקבלין טומאה וא״צ טבילה וכן כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא כר״י ב״ב ולאו דוקא לטבילותא אלא הוא הדין נמי רחיצה בט׳ קבין לא בעי דהא ר״י לא מצריך אפילו רחיצה וקאמר דנהוג עלמא כוותיה לגמרי כתב רב אלפס איכא מ״ד הא דאמר בטלו לטבילותא בין לד״ת בין לק״ש ותפלה ואיכא למ״ד דוקא לד״ת אבל לתפלה בעי טבילה ולאו דוקא טבילה אלא רחיצה בט׳ קבין ורבינו האי ז״ל כתב כיון דבגמרא ליכא האי מילתא בהדיא נקוט מנהג כל ישראל בידך שבעלי קריין אע״פ שאין להם מים אינן מתפללין עד שירחצו וה״ר ישעיה כתב שאין חילוק בין ק״ש לתפלה וכ״כ בה״ג והשתא נהוג עלמא דקרי בעל קרי בתורה בק״ש ותפלה ויורד לפני התיבה קמי טבילה ונראה כיון דתלי במנהגא אזלינן בכל דוכתא בתר מנהגא דנהיגי ביה והאידנא לא נהוג בטבילה ולא ברחיצה לא לד״ת וק״ש ולא לתפלה וכ״כ הראב״ד לא נהוג עלמא כר״י אלא בטבילה אבל ברחיצה לא נהוג כותיה וזעירי מצריך ט׳ קבין ומיהו בכל מקומותינו לא נהוג (ס״א נהוג) כותיה אף בט׳ קבין וסמכו על הירושלמי דגרסינן התם גבי יוה״כ אסור בתשמיש המטה השתא ברחיצה אסור בתשמיש לכ״ש כלומר אסור לו להתפלל בעודו בעל קרי עד שיטבול וכיון שאסור ברחיצה כ״ש בתשמיש המטה ומשני במקום שאין טובלין ואם איתא שצריך ט׳ קבין מאי משני אכתי ברחיצה אסור כ״ש בתה״מ׃

סימן פט

א זמן תפלת השחר מתחיל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח שהיא כנגד תמיד השחר ומאותה שעה ואילך הוא זמנה ומ״מ עיקר מצותה עם הנץ החמה אלא שאם התפלל משעלה עמוד השחר יצא ונמשך עד סוף ד׳ שעות ואם עבר (ס״א ולא) והתפלל אחר ד׳ שעות (ס״א יתפלל) עד חצות אע״פ

שאין לו שכר כתפלה בזמנה שכר תפלה מיהא איכא וכיון שהגיע זמן תפלה אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום אבל אם פגע בו יכול ליתן לו שלום ואסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל ולא לאכול ולא לשתות ואם עשה כן עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אחר שנתגאה זה מקבל עליו עול מלכות שמים וכתב אבי העזרי שמותר לשתות מים דלא שייך בהו גאוה ודוקא בחול אבל בשבת וי״ט כתב דאסור משום הקידוש וא״א ז״ל היה שותה מים בשבת בבקר קודם תפלה שאין הקידוש אוסרו כיון שעדיין לא הגיע זמנו ואם התחיל לאכול קודם עלות השחר כתב הרמב״ם ז״ל שאין צריך להפסיק וא״א ז״ל כתב בשם ר״י שצריך להפסיק ואפילו ללמוד פירש״י שאסור משהגיע זמנה ור״י מפרש דבריו דהיינו דוקא מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לב״ה דאיכא למיחש דילמא מיטריד בגירסיה ויעבור זמן ק״ש ותפלה אבל מי שרגיל לילך לב״ה אין למיחש. אע״פ שעיקר מצותה עם הנץ החמה מי שהוא אנוס כגון שצריך להשכים לדרך יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות ק״ש עד שיגיע זמנו ואע״פ שאינו סומך גאולה לתפלה הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה כי הא דאבוה דשמואל ולוי כי הוו בעו מקדמי ומיזל לאורחא הוו מקדמי ומצלי פירוש מקדמי לעיקר מצותה שהוא הנץ החמה והיו הם מקדימין מעלות השחר כמאן כי האי תנא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע ומתפלל ולכשיגיע זמן ק״ש קורא רשב״א אומר בין כך ובין כך קורא ק״ש ומתפלל פי׳ בזמנה במאי קא מיפלגי מ״ס תפלה מעומד עדיף ומ״ס מיסמך גאולה לתפלה עדיף ופסק ר״ח כאבוה דשמואל ולוי וה״ג פסק כרשב״א וא״א ז״ל הסכים לפסק ר״ח:

סימן צ

א המתפלל צריך שיכין מקום לתפלתו ושיכין לה בגדיו ומחשבתו וגופו: מקום כיצד דתניא לא יעמוד אדם לא ע״ג מטה ולא ע״ג כסא ולא ע״ג ספסל ולא ע״ג מקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה׳ וכתב הרמב״ם ז״ל שלא יהא גבוה ג׳ טפחים וכתב עוד היה גבוה ג׳ ויש בו ד״א על ד״א הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו וכן אם היה מוקף מחיצות אע״פ שאין בו ד׳ על ד׳ מותר להתפלל שאין גובהו ניכר כיון שחלק רשות לעצמו האומנין שעושין מלאכה לבה״ב יכולים להתפלל בראש הזית או בראש התאנה ואין כאן משום לא יעמוד ע״ג מקום גבוה ויתפלל דכיון שעלו לעשות מלאכתן הוי כמי שעולה לעלייה ובשאר האילנות צריכין לירד ומפרש בירושלמי הטעם לפי שטרחתן מרובה פי׳ שטורח להן באלו לירד יותר משאר אילנות ובעה״ב בכולן צריך לירד וצריך שיהיו חלונות פתוחין לו דאמר רחב״א אמר ר״י לא יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות שנא׳ וכוין פתיחן ליה בעיליתיה ופירש״י שהחלונות גורמין שיכוין לבו שיסתכל כלפי שמים ולבו נכנע ולפ״ז צריך שיהיו פתוחים לאותו רוח שיתפלל ולא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה דא״ר כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא פירוש בבקעה ולא בחורבה ולא אחורי בה״כ דאמר רבי חלבו המתפלל אחורי ב״ה נקרא רשע וה״מ דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל אי מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה לפי שאנו מתפללין למזרח כשהוא מתפלל אחורי ב״ה שהוא במערב ומחזיר פניו לב״ה נמצא שמחזיר פניו לרוח שהצבור מתפללין אבל אם הוא אינו הופך פניו לב״ה נראה כב׳ רשויות ואפי׳ לעבור אחורי ב״ה בשעה שהצבור מתפללין אסור שנראה ככופר כיון שאינו נכנס וה״מ כשהוא פנוי אבל כשהוא נושא משא ניכר שמפני משאו נמנע ואפי׳ אם הוא פנוי אם הוא לבוש תפילין נראה שאינו כופר ואפילו אם הוא פנוי ובלא תפילין אם יש ב״ה אחרת בעיר או שיש לאותה ב״ה פתח אחר אין לחוש שאין לחשדו ככופר דשמא יכנס בפתח אחרת או לב״ה אחרת לא יתפלל אדם אלא בב״ה עם הצבור דא״ר יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בב״ה פירוש עם הצבור ואמר רב נחמן אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור ובצבור שנו ואפילו הוא אנוס שאינו יכול לילך לב״ה טוב לו לכוין השעה שהצבור מתפללין בה דכתיב ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון ודרשינן אימתי הוא עת רצון בשעה שהצבור מתפללין ואמר ר״ל כל מי שיש לו ב״ה בעירו ואינו נכנס לתוכה להתפלל נקרא שכן רע ולא עוד אלא שגורם לו ולבניו גלות וצריך לרוץ כשהולך לב״ה וכן לכל דבר מצוה ואפי׳ בשבת שאסור לפסוע בו פסיעה גסה וכשיצא ממנה אסור לרוץ ומותר לרוק בה ומיהו מפני הכבוד דורסו ברגליו או מכסהו בגמי ואמר ריב״ל לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם י׳ ראשונים שאפילו מאה באים אחריו נוטל שכר כנגד כולם ואמר ריב״ל לבניו אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא פי׳ השכימו והעריבו לבית הכנסת כי היכי דתוריכו חיי: שנים שנכנסו לבית הכנסת וסיים אחד תפלתו קודם חבירו ומיהר לצאת ולא המתין לחבירו אין תפלתו נשמעת ואם המתין לו שכרו הרבה מאד ופי׳ ר״ח דוקא בימיהם שבתי כנסיות היו בשדות ושכיחי מזיקין וי״א דאף בשלנו בלילה צריך להמתין ור״י היה ממתין אף בשלנו ביום. גרסינן בפסחים לתפלה ארבעה מילין וה״מ לפניו אבל לאחריו עד מיל חוזר טפי לא ופרש״י לתפלה בעשרה שאם הוא הולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה אם לפניו עד ד׳ מילין מקום שמתפללין בעשרה צריך לילך שם ולאחריו צריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בעשרה אף על פי שיש פירושים אחרים שמפרשים בענין נטילת ידים שצריך לילך לפניו ד׳ מילין כדי שיהיו לו מים ליטול ידיו לתפלה ולאחריו מיל פירש״י עיקר לכן צריך להשתדל בכל כחו להתפלל עם הצבור וה״מ להמון העם אבל מי שיש לו מדרש

קבוע בתוך ביתו שלומד בו מצוה להתפלל בו אפילו אין לו עשרה דרבי אמי ור׳ אסי אע״ג דהוו תליסר כנישתא בטבריא לא הוו מצלי אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי פירוש בבה״מ ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דא״ר חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב ב״ה אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד״א של הלכה ואמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב אמר הקב״ה אוהב אני שערים המצויינין בהלכה מכל בתי כנסיות לא מצלינא אלא ביני עמודי היכא דגריסנא ומיהו א״א ז״ל כתב בתשובת שאלה וז״ל טוב להתפלל עם הצבור בעשרה כי זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד וגם אין תורתנו כל כך אומנתנו ובהרבה שעות ביום אנו מתבטלין נבטל תורתינו בשעת תפלה ונשלם אותה בשעות אחרות ונצא ידי חובתינו בתורה ובתפלה וגם אם אין תלמיד חכם מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים ק״ו ממנו ולא יחושו על התפלה כלל ונמצאו בתי כנסיות בטילות כי לא ידונו אותו לכף זכות שאינו בא בשביל למודו ע״כ. ויקבע מקום לתפלתו שלא ישנהו אם לא לצורך גדול (ס״א לצורך מצוה) דאמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו ואין די לו במה שיקבע לו ב״ה להתפלל בה תדיר אלא גם בב״ה שקובע בה צריך שיהיה מקומו קבוע וידוע ולא ישב היום כאן ולמחר במקום אחר דהכי איתמר בירושלמי א״ר תנחום בר חייא צריך אדם לייחד לו מקום בב״ה שנאמר ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם השתחוה לא נאמר אלא ישתחוה משמע שהיה תדיר משתחוה שם ולא ישב מיד אצל הפתח אלא יכנס שיעור ב׳ פתחים דאמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור ב׳ פתחים ויתפלל שנאמר לשמור מזוזות פתחי וי״א שלא ימהר להתפלל אלא ישהה כדי הילוך שיעור ב׳ פתחים אבל אם יושב סמוך לפתח אין לחוש והר״מ מרוטנבור׳ היה אומר דוקא כשב״ה פתוחה לר״ה מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין אבל אם אינה פתוחה לר״ה שפיר דמי ונראה שאין לחלק דהא יליף טעמא מקרא וגם גרסת הירושלמי לעולם יכנס אדם לפנים משתי דלתות מאי טעם אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום משמע דלאו משום פתיחת הפתח הוא ומשמע נמי כפשטיה שיכנס לפנים משני דלתות: וצריך שלא יהא שום דבר חוצץ בינו לבין הקיר והארון והתיבה אינן חוצצין אבל שאר כל דבר או כלים וכיוצא בהם או בעלי חיים חוצצין ולא יתפלל בצד רבו ואחוריו וכ״ש שלא יתפלל לפניו ואחוריו לרבו ואם הרחיק ממנו ד״א מותר וצריך שיהא המקום נקי מצואה ומי רגלים וריח רע מכל הדברים שכתבתי למעלה גבי ק״ש וכן אם התפלל ומצא צואה במקומו או הפסיק באמצע מפני מי רגלים שהיו שותתין על ברכיו או מפני שראה המקום מטונף בכולם הוי דינא כמו בק״ש:

סימן צא

א בגדיו כיצד גרסינן בפ״ק דשבת (י.) רבה בר רב הונא ראמי פוזמקי ומצלי פי׳ היה מתקשט בבתי שוקים בשעת תפלה א״ר אשי חזינא לרב כהנא כי איכא ריתחא בעלמא פכר ידיה ומצלי כעבדא קמי׳ מריה וכי ליכא ריתחא מציין נפשיה ומצלי פירוש כשהיה עת זעם היה חובק ידיו דרך צער ומתפלל וכשהיה עת שלום היה מתקשט בבגדים נאים ומתפלל ואפילו אין לבו רואה את הערוה כגון שחוצץ בטליתו על מתניו שמותר לקרות ק״ש אסור להתפלל עד שיכסה את לבו דתניא היתה טלית של בגד או של עור חגורה לו על מתניו קורא ק״ש ולתפלה עד שיכסה את לבו כתב הרמב״ם ז״ל לא כסה את לבו או שנאנס ואין לו במה שיתכסה הואיל וכסה ערותו והתפלל יצא ולכתחלה לא יעשה כן וגרסינן בפ״ק דשבת למ״ד תפלת ערבית רשות כיון דשרא המייניה לא מטרחינן ליה פירוש לאחר שהתיר אזורו אין מטריחין אותו לחזור ולחגור כדי להתפלל ופריך וליצלי הכי פירושו יתפלל בלא חגור ומשני משום הכון לקראת אלהיך ישראל וכתב בה״ת מכאן יש ללמוד שצריך אדם לאזור אזור בשעת תפלה אפי׳ יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערוה ויכסה ראשו וכתב הרמב״ם ז״ל לא יעמוד בתפלה באפונדתו ולא בראשו מגולה ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני גדולים אלא בבתי רגלים:

סימן צב

א גופו כיצד דתניא היה צריך לנקביו אל יתפלל משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל וכתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וא״ר אשי ואיתימא ר״ח בר פפא שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל וה״מ שאינו יכול לעמוד על עצמו שיעור הילוך פרסה אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה אבל לכתחילה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחילה יפה וכן יסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו ואחר שבדק עצמו יפה ירחוץ ידיו במים אם יש לו ואם אין לו צריך לחזור אחריהם וה״מ שיש לו עוד שהות להתפלל אבל אם אין לו שהות ויעבור זמן התפלה ינקה אותם בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי. וכתב אבי העזרי הא דאמרינן בכל מידי דמנקי ה״מ דלא אסח דעתיה אלא שנתלכלכו בטיט וי״א אדרבה צריך שלא יהו מלוכלכים ועל היסח הדעת אין לחוש שאין היסח הדעת אלא באכילה וא״א ז״ל היה אומר שאין לחלק ל״ש לכלוך ל״ש בהיסח הדעת אלא שינקה בכל מידי דמנקי גרסינן במגילה בפרק בני העיר המשתין לא יתפלל עד שישהא כדי הילוך ד״א משום

ניצוצות והמתפלל לא ישתין עד שישהה כדי הילוך ד״א שכל ד״א תפלתו שגורה לו בפיו ורחושי מרחשן שפוותיה ואיתא נמי הכי בירושלמי גבי רקיקה והרוקק לא יתפלל עד שישהא ד׳ אמות המתפלל לא ירוק עד שישהא ד״א: וטוב ליתן צדקה קודם תפלה דר״א הוה יהיב פרוטה לעני ומצלי דכתיב אני בצדק אחזה פניך:

סימן צג

א ובבואו להתפלל ישהא מעט קודם שיקום להתפלל דתנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלה כדי שיכוונו לבם למקום ושעה אחת לאחר התפלה שלא תהא נראית עליו כמשוי שממהר לצאת ממנה: ובעמדו להתפלל לא יעמוד אלא מתוך כובד ראש באימה והכנעה דתנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש כדי שיכנע לבו למקום ותניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ודברים בטלים ולא מתוך כעס אלא מתוך שמחה ולכך נהגו לומר אשרי ופסוקי דזמרה קודם תפלה כדי לעמוד לתפלה מתוך דברי שמחה של מצוה שעוסק בדברי תורה ותניא אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה שלא יהא לבו טרוד בה והיינו נמי כמו מתוך שמחה שהתורה משמחתו דכתיב פקודי ה׳ ישרים משמחי לב ירושלמי רבי ירמיה אומר לא יעמוד אדם להתפלל אלא מתוך הלכה פירוש שתהיה פסוקה כדמפורש בגמרא דידן: העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי פירוש לענין לעמוד מתוכו להתפלל שגם זו שמחה הוא לו שעוסק בצרכי ציבור וי״מ אותו לענין שא״צ לפסוק כדי להתפלל כמו שא״צ לפסוק מת״ת להתפלל למי שתורתו אומנתו:

סימן צד

א ובקומו להתפלל יחזיר פניו למזרח דתניא סומא ומי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים שנא׳ והתפללו אל ה׳ היה עומד בח״ל יכוין פניו כנגד א״י שנא׳ והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בא״י יכוין פניו כנגד ירושלים שנאמר והתפללו אל העיר הזאת: היה עומד בירושלים יכוין פניו כנגד בה״מ שנאמר והתפללו אל הבית הזה היה עומד בבה״מ יכוין פניו כנגד קדשי הקדשים שנאמר והתפללו אל המקום הזה היה עומד אחורי הכפורת מחזיר פניו כנגד הכפורת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב במערב מחזיר פניו למזרח בצפון מחזיר פניו לדרום בדרום מחזיר פניו לצפון נמצא כל ישראל מכוונין לבם לאביהם שבשמים א״ר אבין ואיתימא רבי אבינא מאי קרא כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שהכל פונין בו וכהך שמעתתא קיימא לן ולא כההיא דב״ב דפליגי אמוראי בפרק לא יחפור איכא מ״ד שכינה במזרח וצריך להחזיר פניו למזרח ואיכא מ״ד שכינה במערב וצריך להחזיר פניו למערב ואנן שמחזירין פנינו למזרח מפני שאנו יושבים במערבה של ארץ ישראל וכשנחזיר פנינו למזרח נמצינו מתפללין כנגד ירושלים היה רוכב על החמור א״צ לירד ולהתפלל אפי׳ אם יש לו מי שתופס חמורו אלא מתפלל דרך הלוכו וכן אם היה בספינה או על גבי קרון יושב ומתפלל או אם היה הולך ברגליו מתפלל דרך הלוכו אף אם אין פניו כנגד ירושלים אפילו שלא במקום סכנה כי אם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרד לבו ולא יכול לכוין ויש מחמירין לעמוד באבות:

סימן צה

א ויכוין רגליו זה אצל זה דכתיב ורגליהם רגל ישרה ומתרגמינן ורגליהן רגל כוונין ירוש׳ זה שעומד בתפלה צריך להשוות רגליו ר׳ לוי ור׳ סימון ח״א כמלאכי השרת דכתיב ורגליהם רגל ישרה וח״א ככהנים דכתיב לא תעלה במעלות שהיו הכהנים הולכין עקב בצד גודל כאילו רגליהם שוין זה אצל זה וצריך שיכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה לארץ שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ואנו מתפללין כנגד בה״מ ולכן צריך שיתן עיניו למטה כנגדו ונחשב כאילו אנו עומדים בו ומתפללין ובלבו יכוין למעלה שנאמר נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים: כתב הרמב״ם ז״ל מניח ידיו על לבו כפותין הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו באימה וביראה ובפחד ולא יניח ידיו על חלציו:

סימן צו

א ולא יאחוז בידו תפילין ולא ס״ת בזרועו ולא קערה מלאה בידו ולא סכין ומעות וככר מפני שלבו עליהם שלא יפלו מידו ויטרד ותתבטל כוונתו ולולב בזמנו מותר לאחזו בידו כיון שהוא צורך מצוה אינו נטרד בשבילו:

סימן צז

א ולא יגהק ויפהק ואם עשאו לרצונו הרי זה מגסי הרוח ואם צריך לעשותן מתוך אונס יניח ידו על פיו שלא תראה פתיחתו ולא יניח ידו על סנטרו כדרך גסי הרוח ואסור לו לרוק אם אפשר לו ואם אי אפשר לו שלא לרוק מבליעו בכסותו ואם הוא איסטניס ואינו יכול להבליעו בכסותו זורקו לאחריו או לשמאלו אבל לא לפניו ולא לימינו ואם כינה עוקצתו ימשמש בבגדיו להסירה כדי שלא תתבטל כוונתו אבל לא יסירנה בידו ואם נשמט טליתו ממקומו יכול למשמש בו להחזירו אבל אם נפל כולו אינו יכול לחזור ולהתעטף בו דהוי הפסק. היה לו משוי של ד׳ קבים על ראשו והגיע שעת תפלה צריך לפרקו מעליו להתפלל פחות מכאן מתפלל ועודנו עליו:

סימן צח

א מחשבתו כיצד דתניא המתפלל צריך שיכוין לבו שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך פירוש שיכוין פי׳ המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו שנא׳ שויתי ה׳ לנגדי תמיד ויעיר הכוונה ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כי אילו היה מדבר לפני מלך ב״ו שהיום כאן ולמחר בקבר היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל ק״ו לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שצריך לכוין אף מחשבתו כי לפניו המחשבה כדיבור כי כל המחשבות הוא חוקר וכן היו עושין חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונין בתפלתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה ולא יתפלל לא במקום שיש בו דבר שמבטל כוונתו ולא בשעה המבטלת כוונתו דא״ר חייא בר אשי אמר רב כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל רבי חנינא ביומא דרתח פירוש ביום שהיה כועס לא הוה מצלי רבי אליעזר אומר הבא מן הדרך אל יתפלל תוך ג׳ ימים ר׳ אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אף המיצר שמואל לא הוה מצלי בביתא דאית ביה שכרא מפני הריח שטורדו רב פפא לא הוה מצלי בביתא דאית ביה הרסנא וכתב הר״ם מרוטנבורק אין אנו נזהרין עתה בכל זה שאין אנו מכוונין כל כך בתפלה ויתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת ושלא תראה עליו כמשוי ומבקש ליפטר ממנה ואחר שיעשה כל זה מובטח לו שתתקבל תפלתו שהתפלה היא במקום הקרבן דכתיב ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד) וכתיב ולעבדו בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב אלא איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ולכך צריך ליזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה ולא יערב בה מחשבה אחרת כמו מחשבה שפוסלת בקדשים ומעומד דומיא דעבודה דכתיב לעמוד לשרת והשוואת הרגלים ככהנים בשעת העבודה וקביעות מקום כמו הקרבנות שכל אחד קבוע מקומו לשחיטתו ומתן דמיו ושלא יחוץ דבר בינו לבין הקיר ובינו לקרקע דוגמת הקרבן שחציצה פוסלת בינו לבין הכלי ובינו לרצפה וראוי הוא שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה כגון בגדי כהונה אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה ומ״מ טוב הוא שיהיו לו מכנסים מיוחדים לתפלה משום נקיות ואחר שיעשה דוגמת הקרבן עולה לריח ניחוח למקום שהקרבן עולה והמלאך עושה אותו כתר לקונו ואל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקב״ה את בקשתי כיון שכוונתי בתפלתי דאדרבה זהו המזכיר עונותיו אלא יחשוב שיעשה הקב״ה בקשתו בחסדו ויאמר בלבו מי אני דל ונבזה בא לבקש מאת מ״ה הקב״ה אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו:

סימן צט

א שכור אל יתפלל עד שיעבור יינו ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל ואפילו אם עבר זמן התפלה דחשיב כשוגג שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה היכי דמי שכור והיכי דמי שתוי שכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך שתוי כל שיכול לדבר לפני המלך ומ״מ לכתחלה לא יתפלל אפי׳ אם שתה כדי רביעית עד שיסיר יינו ודרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין היין וה״מ כששתה רביעית אבל שתה יותר כ״ש ששינה שוכרתו ודרך טורדתו ופירש בה״ג ה״מ במהלך ברגליו אבל רכוב ודאי דרך מפיגה היין יין ושכ״ר א״ל תשת (ויקרא י) ראשי תיבות ואם שתה כדי רביעית אסור להתפלל תש״ת תפלת שכור תועבה:

סימן ק

א וצריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל כדי שתהא שגורה בפיו ודוקא תפלה של פרקים לפי שאינו רגיל בה אבל תפלות התדירות לא וכתב הרמב״ם ז״ל של פרקים כגון של ר״ח ומועדות וא״א ז״ל כתב של פרקים הוא משלשים יום ואילך ולפ״ז ר״ח א״צ:

סימן קא

א תנו רבנן המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות ואם אינו יכול לכוין בכולן לפחות יכוין באבות דאמר ר״א לעולם ימוד אדם עצמו אם יכול לכוין באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואם התפלל ולא כיון באבות יחזור ויתפלל ואם כיון באבות א״צ לחזור ויראה אפילו אם כיון בכולן ולא כיון באבות שצריך לחזור ולהתפלל והאידנא אין אנו חוזרין בשביל חסרון כוונה שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין אם כן למה יחזור כתב הרב רבי אליעזר שירגיל אדם עצמו שיכוין לפחות בחתימה של כל ברכה שיש בהן מאה ושלש עשרה תיבות כמו שיש בתפלת חנה ומאה ושלש עשרה פעמים לב בחומש לומר שצריך בהן כוונת הלב א״ר המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהנך קראי דחנה וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שצריך שיחתוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן שלא ישמע קולו בתפלתו. ותניא המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה שמראה כאילו הקב״ה אינו שומע תפלה בלחש. המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר דכתיב בהו קראו בקול גדול י״א הא דאמר שלא ישמע קולו בתפלתו שצריכה שתהיה בלחש עד שלא תשמע אפילו לאזניו ומביאין ראיה מן התוספתא יכול יהא משמיע לאזניו כבר פירש בחנה וקולה לא ישמע ומיהו בגמרא דידן אינו ממעט אלא השמעת קולו דמשמע שמשמיע קולו לאחרים אבל לאזניו יכול להשמיע והכי איתא בהדיא בירושל׳ יכול יהא מגביה קולו בתפלתו כבר פירש בחנה וקולה לא ישמע והדעת נותנת שיותר טוב להשמיע לאזניו כי אז יוכל לכוין יותר וכן כתב הרמב״ם ז״ל ולא יתפלל בלבו אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש ולא ישמיע קולו אמר רב הונא לא שנו שלא יגביה קולו אלא שיכול לכוין בלחש אבל אם אינו יכול לכוין בלחש מותר וה״מ בינו לבין עצמו אבל בצבור אסור דאתי למיטרד ציבורא ואם משמיע קולו כשמתפלל בביתו כדי שילמדו ממנו בני ביתו מותר כדאיתא בירושלמי רבי יונה כד הוה מצלי בבי כנישתא הוה מצלי בלחישא וכד הוה מצלי בביתיה הוה מצלי בקלא עד דילפין מיניה בני ביתיה צלותא ויכול להתפלל בכל לשון שירצה ופירש רב אלפס דווקא בצבור אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקדש ויש מפרשים דהא דאמרינן יחיד לא יתפלל אלא בלשון הקדש דווקא כששואל צרכיו אבל כשמתפלל תפלה של ציבור אפי׳ יחיד יכול לאומרה בכל לשון ואדוני אבי ז״ל כתב דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה חוץ מלשון ארמי :

סימן קב

א אני האשה הנצבת עמכה בזה מכאן שאסור לישב בתוך ד״א של תפלה ובין מלפניו בין מלאחריו בין מן הצדדין צריך להרחיק ד״א שנאמר הנצבת עמכה שהיה עומד כמותה בז״ה בגימטריא תריסר דהיינו י״ב אמות לשלשה הרוחות וכתבו הגאונים דוקא כשישב בטל אבל אם עוסק בתפל׳ כגון בק״ש וברכותיה וכיוצא בו שפיר דמי ומשמע מדבריהם שאם עוסק בתורה אסור שלא הזכירו אלא ק״ש וברכותיה והכי מסתבר אף ע״ג דחמירא תורה מתפלה שהרי מי שתורתו אומנתו אינו מפסיק ממנה לתפלה בהא תפלה עדיפא שהטעם שאסור לישב בתוך ד׳ אמות של תפלה מפני שנראה כאילו חבירו מקבל עליו מלכות שמים והוא אינו מקבל וכשהוא עוסק בק״ש ובברכותיה אזל ליה האי טעמא אבל אם הוא עוסק בתורה אכתי איתא האי טעמא ועוד נלמד מן הנדון שהרי עלי מסתמא לא היה עומד בטל מת״ת כדאמרינן אסור לת״ח לעמוד במקום הטינופת לפי שא״א לו בלא ת״ת ואפילו הכי היה צריך לעמוד ואם היושב ישב כבר ועמד זה והתפלל בצדו היה אומר א״א ז״ל שאינו צריך לקום שהרי זה בא בגבולו אע״פ שיש להשיב דהא ילפינן מעלי והוא היה יושב תחלה דכתיב ועלי הכהן יושב על מזוזות היכל ה׳ ואפ״ה הוצרך לקום מ״מ אין משיבין את הארי אחרי מותו וגם כי לשון הגמרא משמע כדבריו דקאמר אסור לישב דמשמע אסור לישב אצל המתפלל אבל אם ישב כבר מותר מדלא קאמר אסור להיות יושב ואסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד״א ודוקא לפניהם אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד :

סימן קג

א היה עומד בתפלה ונתעטש פי׳ שיצא ממנו רוח דרך מטה ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל ביקש להתעטש הולך אחריו ד״א ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח וכשיכלה הריח חוזר למקומו ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותינו וחוזר למקום שפסק המתעטש בתפלתו למטה סימן רע לו למעלה סימן יפה לו שכשם שעושין לו נחת רוח למטה שהעיטוש הוא נוח לאדם כך עושין לו נחת רוח למעלה :

סימן קד

א ולא יפסיק בתפלתו ואפי׳ המלך שואל בשלומו לא ישיבנו וה״מ מלך ישראל אבל מלכי עו״ג פוסק מפני הסכנה אם א״א לו לקצר אבל אם אפשר לו לקצר כגון שיאמר תחלת הברכה וסופה ובענין זה יוכל לסיים קודם שיגיע אליו יקצר ואם אפשר לו לינצל ממנו במה שיטה מן הדרך יטה ולא יפסיק בדיבור: היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון כנגדו יטה מן הדרך ולא יפסיק אבל בענין אחר אין לו לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו והחיא דר״ע כשהיה מתפלל בינו ולבין עצמו אדם היה מניחו בזוית זו והיה מוצאו בזוית אחרת מרוב כריעות והשתחואות בתחנונים של אחר תפלה היו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק ודוקא נחש אבל עקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק ונחש נמי אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק פוסק ואם ראה שור בא כנגדו פוסק דתני ר׳ אושעיא מרחיקין משור תם חמשים אמה וממועד כמלא עיניו ובכל מקום שפוסק חוזר לתחלת ברכה שפסק בה ואם פסק בג׳ ראשונות חוזר לראש ובאחרונות חוזר לרצה ואינו פוסק לאמן יהא שמיה רבא וכו׳ ולא לקדושה וקדיש וכתב ר״ח שישתוק ויכוין למה שאומר ש״צ ויהא כעונה וכן פירש״י בשם ה״ג אבל ר״ת ור״י כתבו שאין לו לשתוק דכיון דשומע כעונה הוה ליה הפסק וכ״כ הגאונים:

סימן קה

א המתפלל שתי תפלות זו אחר זו כגון במוספין או ששכח ולא התפלל וצריך להשלימה בזמן תפלה של אחריה ומתפלל שתים זו אחר זו צריך להמתין בין אחת לחבירתה כדי הילוך ד״א:

סימן קו

א כל הפטורין מק״ש כגון שעוסקין במצוה או בטרידת מצוה פטורין מן התפלה ועודף עליהם חילופי נושאי המטה שאין למטה צורך בהן שפטורין מן התפלה אף ע״פ שחייבין בק״ש ונשים ועבדים חייבין בה: וקטנים שהגיעו לחינוך צריך לחנכם להרגילם ובעל קרי י״א אע״פ שא״צ אפי׳ רחיצה בט׳ קבין לק״ש צריך הוא לתפלה וכ״כ הרמב״ם ז״ל ומיהו נהגו שלא להצריך שום דבר אפילו לתפלה: מי שתורתו אומנתו כגון רשב״י וחביריו מפסיקין ממנה לק״ש ולא לתפלה אבל אנו מפסיקין בין לק״ש בין לתפלה:

סימן קז

א אמר רבי אלעזר ספק התפלל ספק לא התפלל לא יחזור ויתפלל רבי יוחנן אומר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו והילכתא כרבי יוחנן ומפרש ר״י דרבי יוחנן לא קאמר אלא בספק התפלל אבל אם ודאי לו שהתפלל לא פליג אדרב יהודה דאמר פוסק אפילו באמצע ברכה ורב אלפס פי׳ דר׳ יוחנן דוקא ביחיד קאמר ואדעתא דרשותא דהשתא הויא לה כמו נדבה וכמו שהיחיד מתנדב קרבן נדבה כך יכול להתפלל תפלת נדבה אבל אדעתא דחובה אסור וצבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דנדבה אסור דקי״ל (ברכות כו:) תפלות כנגד תמידים תקנום וכשם שהציבור אין מביאין עולת נדבה כך אין מתפללין תפלת נדבה ויחיד נמי אינו יכול להתפלל מוסף נדבה כמו שאינו מתנדב קרבן מוסף והא דא״ר יהודה פוסק אפי׳ באמצע ברכה מיירי כגון שהתחיל להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק שאם יגמור אותה אדעתא דחובה הוי כמקריב שני תמידין ואינו יכול לגמור אותה אדעתא דנדבה כיון שהתחיל אותה אדעתא דחובה. ורבינו האי פי׳ ההיא דרבי יוחנן ע״י חידוש שאם יכול לחדש בה דבר יתפלל ואם לאו אל יתפלל. וכ״כ ה״ר יונה שאין לו להתפלל אלא ע״י חידוש או בספק אם התפלל או לא נמצא העולה בידינו מדברי כולם מי ששכח שהתפלל והתחיל להתפלל ונזכר באמצע שהתפלל פוסק אפי׳ באמצע ברכה ואם יודע לחדש דבר מתחיל לכתחלה פעם אחרת דא״ר יהודה הנכנס לבה״כ ומצא ציבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר שתהא תפלתו תחנונים מתפלל ואם לאו אל יתפלל ואין חילוק בין אם מצא ציבור מתפללין אם לאו לעולם אל יתפלל אלא ע״י חידוש י״א שצריך חידוש בכל ברכה וברכה מענינה ולא נהירא רק שיכול לחדש בה דבר אחד וי״א ודאי סגי בדבר אחד ומיהו צריך שיחדש באחת משאר כל הברכות חוץ מבשומע תפלה דלא מיחזי כ״כ חידוש מה שמוסיף בה כיון שהיא ברכה כללית ויכול לשאול בה כל מה שירצה אבל בשאר ברכות שאינו יכול לשאול בהם אלא מענין הברכה הוי חידוש מה שמוסיף בה וא״א ז״ל כתב לא ברירא לי שפיר פירושא דהאי מילתא כי מי הוא זה שאינו יכול לחדש דבר באחת מכל הברכות לרפואה או לפרנסה או לתלמודו ונ״ל אם יכול לחדש פירוש אם נתחדש אצלו דבר שלא היה צריך לבקש עליו קודם ע״כ ואם אינו יודע לחדש דבר וגם ברי לו שהתפלל ורוצה להתפלל אדעתא דנדבה לרב אלפס יכול להתפלל חוץ מן המוסף וי״א שגם בשבת אין להתפלל נדבה שאין נדבה קריבה בשבת ולרב האי אין להתפלל נדבה בלא חידוש ולזה הסכים א״א ז״ל שכתב בתשובת שאלה וזה לשונו הילכך אני

אומר שיש לאדם ליזהר שלא יתפלל נדבה בלא חידוש וגם צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף אז קרינן ביה נדיב לב עולות אבל אם אין יכול לכוין יפה קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם והלואי שיוכל לכוין יפה בג׳ תפלות הקבועות ליום ע״כ:

סימן קח

א טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה ב׳ הראשונה מנחה והשנייה לתשלומין טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים וכן אם טעה ולא התפלל מנחה יתפלל ערבית ב׳ אע״פ שעבר יומו כתב בה״ג טעה ולא התפלל ערבית יתפלל שחרית ב׳ שכח ולא התפלל שחרית יתפלל במנחה ג׳ בתחילה מתפלל של מנחה ואח״כ שחרית ואח״כ ערבית ר״ל כל זמן שלא עבר היום יש תשלומין לתפלותיו אבל הרשב״ם כתב שאין תשלומין אלא כשנזכר בזמן תפילה ראשונה שאחריה אבל אם לא נזכר עד שעבר זמן ב׳ תפלות אין לו תשלומין וכ״כ הרמב״ם ז״ל טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה מתפלל ערבית ב׳ אחרונה תשלומי מנחה אבל שחרית אין לה תשלומין שכבר עבר זמנה וכן בשאר תפלות ע״כ: טעה בתפלת מוסף אין לה תשלומין והא דיש לתפלה תשלומין דוקא בשטעה או נאנס אבל אם הזיד מעוות שאינו יכול לתקון הוא ומיהו יתפלל נדבה אם ירצה ויש לו שכר תפלה דרחמי טעה ולא התפלל מנחה בע״ש מתפלל ערבית ב׳ של שבת ואם טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל מ״ש ב׳ ולקמן בסדר מ״ש יתבאר בזה בעזה״י ואם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא במנחה בר״ח או שהתפלל במנחה בשבת תפלה של חול י״א שמתפלל ערבית ב׳ וי״א שא״צ ולצאת ידי ספיקא יתפלל ערבית שתים השנייה נדבה ואין צריך לחדש בה דבר:

סימן קט

א הנכנס לבהכ״נ ומצא ציבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש״צ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל לפי שצריך לומר קדושה עם הציבור ואם נכנס אחר קדושה אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש״צ למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל לפי שצריך לשחות עם הציבור במודים שלא יהא נראה ככופר למי שהציבור משתחוים לו והוא הדין נמי אם יכול להגיע למודים או לאחת מן הברכות ששוחין כשיגיע ש״צ למודים ש״ד כיון שמשתחוה עם האחרים ואם צריך להתחיל כדי לסמוך גאולה לתפלה והזדמן לו שמגיע ש״צ למודים כשהוא באחת מהברכות באמצעה ישחה עמו אבל אם הוא בתחילתה או בסופה לא ישחה שאין שוחין בתחילת ברכה או בסופה אלא באבות ובהודאה ומיהו לכתחלה אין לעשות כן אם לא שהוא מוכרח להתפלל כדי לסמוך גאולה לתפלה וכן לענין קדושה אם הוצרך להתפלל כשיגיע עם ש״צ לנעריצך יאמר עמו מלה במלה מה שהוא אומר ואין בזה הפסק:

סימן קי

א רבן גמליאל אומר מתפלל אדם בכל יום ש״ע רבי דוסא אומר מעין ש״ע והיא הביננו שאומר ג׳ ראשונות ואח״כ הוא אומר הביננו ה׳ אלהינו לדעת את דרכיך ומול את לבבינו ליראתך לסלוח היה לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאוב ודשננו בנאות ארצך והנפוצים בארבע כנפות הארץ תקבץ והתועים בדעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר אתה תשמע כי אתה ה׳ עונה ומציל בכל עת צרה וצוקה פודה ומציל בא״י שומע תפלה ואומר ג׳ אחרונות וצריך לאומרה מעומד וכל השנה יכול להתפלל אותה חוץ מבימות הגשמים שצ״ל שאלה בברכת השנים וחוץ ממ״ש וי״ט מפני שצ״ל הבדלה בחונן הדעת והני מילי בשעת הדחק כגון שהוא בדרך או כיוצא בו וכשיגיע לביתו א״צ לחזור להתפלל פ״א אבל שלא בשעת הדחק אין לומר אותו כתב הרמב״ם הפועלים שעושין מלאכה אצל ב״ה מתפללין הביננו אם עושין בשכרן שנוטלין שכר פעולתן לבד מסעודתן שאז צריכין למהר למלאכה אבל אם אין נותן להם שכר אלא שעושין בשכר הסעודה מתפללין כל ש״ע אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהן ואפשר שחושב פועלים כשעת הדחק ההולך במקום גדודי חיות ולסטים מתפלל תפלה קצרה וזה נוסחה צרכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה יר״מ ה׳ אלהי שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה בא״י שומע תפלה ואינו צריך לג׳ ראשונות ולא לג׳ אחרונות ואומרה כשהוא מהלך ולכשיגיע לביתו צריך להתפלל פעם אחרת. היוצא לדרך יתפלל תפלת הדרך וזה נוסחה יר״מ ה׳ או״א שתוליכנו לשלום ותסעידנו לשלום ותסמכנו לשלום ותביאנו למחוז חפצנו לשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך ותננו לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואנו כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים בא״י שומע תפלה וצ״ל בלשון רבים ומעומד ואצ״ל אותה אלא פעם אחת ביום אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום ומה שאינה פותחת בברוך פר״י לפי שאינה אלא

תפלה בעלמא שמתפלל להקב״ה שיוליכנו לשלום ואינה כברכת הנהנין ולא כברכות שתקנו על שם המאורע אלא בקשת רחמים ומפני שיש בה אריכת דברים חותמין בה בברוך והר״מ מרוטנבורק כשהיה יוצא לדרך בבקר היה אומרה אחר י״ר כדי להסמיכה לברכת גומל חסדים ותהיה ברכה סמוכה לחבירתה וי״ל אותה אחר שהחזיק בדרך ואין לאומרה אלא א״כ יש לו לילך פרסה אבל בפחות מפרסה לא יחתום בברוך ואם שכח מלאומרה יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה משם ואילך יאמר אותה בלא ברכה הנכנס לבית המדרש יתפלל שלא יארע תקלה על ידו ויאמר יר״מ ה׳ אלהי ואלהי אבותי שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי ושלא אומר על טהור טמא ועל טמא טהור ולא על המותר אסור ולא על האסור מותר ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהן וביציאתו יודה ויאמר מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי עם יושבי בה״מ ולא שמת חלקי עם יושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לד״ת והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינן מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי עוה״ב והם רצים לבאר שחת׃

סימן קיא

א ויסמוך גאולה לתפלה שלא יפסיק ביניהם כלל דהעיד רבי יוסף בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל אותו היום ירושלמי תיכף לגאולה תפלה שנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי היינו גאולה וסמיך ליה יענך ה׳ ביום צרה היינו תפלה א״ר אמי כל מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג אף הוא מפליג אבל אמן אחר גאל ישראל לא הוי הפסק ומצוה לענותו כיון שהוא אחר סיום ברכות של ק״ש ויש נוהגין לומר קודם פסוקים כגון שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו ואין לאומרם דהוי הפסק אבל ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך לא הוי הפסק דאמר רבי יוחנן בתחילה הוא אומר ה׳ שפתי תפתח כיון דתקנוהו רבנן בתפלה כגאולה אריכתא דמיא אבל במוסף ומנחה אם ירצה לומר פסוקים יאמר׃

סימן קיב

א גרסינן בפ״ב דמגלה תניא ק״כ זקנים ומהם כמה נביאים תיקנו י״ח ברכות על הסדר ואמר רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בג׳ אחרונות אלא באמצעיות דאמר רבי חנינא ג׳ ראשונות למה הן דומין לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעיות למה הם דומים לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות למה הם דומים לעבד שקיבל פרס מרבו שמשבחו והולך לו ופי׳ בעל הלכות גדולות וכן ר״ת ור״י דווקא צרכי יחיד אין לשאול בהם אבל צרכי ציבור שרי דהא כולהו אחרונות צרכי רבים נינהו ועם מה שהעבד מסדר שבחו של רבו יכול לשאול צרכי צבור שזה שבח וכבוד לרב שרבים צריכין לו ועל כן נהגו לומר קרוב״ץ בשלש ראשונות ועוד שאומר יעלה ויבא בעבודה אלמא צרכי רבים שרי׃

סימן קיג

א ברכה ראשונה והיא אבות תניא מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה׳ בני אלים ומנין שאומרים גבורות שנא׳ הבו לה׳ כבוד ועוז ומנין שאומרים קדושות שנאמר הבו לה׳ כבוד שמו ופותחים באלהי אברהם דאמר ריש לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן והיא פותחת וחותמת בברוך מפני שהיא ברכה ראשונה והאחרות כולן הוו ברכה הסמוכה לחברתה הילכך אין פותחות בברוך ואע״פ שאין מלכות בפתיחה י״א אלהי אברהם הוי כמו מלכות שאברהם המליך אותו על כל העולם שהודיע מלכותו ואלהותו לכל באי העולם וי״א האל הגדול הגבור והנורא הוי כמו מלכות דלאו דוקא לשון מלכות בעינן כדאמרינן בפ״ב דר״ה (לב:) שמע ישראל הוי מלכות. וכשאומר ברוך אתה ישחה דתניא אלו ברכות ששוחין בהן באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף ואם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה שלא יבואו לעקור תקנת חכמים שלא יאמר כל אחד אשחה בכל מקום שארצה ונמצא שאין כאן תקנת חכמים ודוקא בתחילת הברכות וסופן אבל באמצעיתן יכול לשחות הילכך אותם שנוהגין לשחות בראש השנה ובי״כ כשאומרים זכרנו ומי כמוך צריכין לזקוף כשיגיעו לסוף הברכה א״ר תנחום אמר ריב״ל המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרה פי׳ שיהיו בולטין הקשרים שבפרקי חוליותיו עולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו פירש״י שיכרע עד שיראה ב׳ קמטים אחד למעלה מן הלב ואחד למטה וכרוחב איסר ביניהם. ורבינו האי פירש שיכוף ראשו כאגמון שאז רואה איסר שמונח כנגד לבו ולא שישחה גופו וראשו זקוף רבי חנינא

אומר כיון שנענע בראשו שוב אינו צריך אמר רבא והוא דמצער נפשיה פירוש שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער עצמו ואינו יכול כגון שהוא חולה או זקן וכשיזכיר ה׳ יזקוף דאמר רבא בר חיננא סבא משמיה דרב כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם מ״ט אמר שמואל דכתיב ה׳ זוקף כפופים רב ששת כי כרע כרע כחיזרא וכי זקיף זקיף כחויא פירש״י כחיזרא כשבט שביד האדם שהאדם חובטו כלפי מטה בפעם אחת כך יכרע במהירות בפעם אחת וכשהוא זוקף זוקף בנחת ראשו תחלה ואחר כך גופו שלא תראה עליו כמשוי כמו הנחש כשהוא זוקף מגביה הראש וזוקף מעט מעט ורבינו האי ז״ל פי׳ חיזרא הוא אחד ממיני הקוצים וראשו כפוף וכן יכרע שלא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף וזהו שפירש בפירושו שיראה איסר כנגד לבו. האל הגדול הגבור והנורא אין להוסיף עליו כדאיתא בפרק אין עומדין ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא האדיר העזוז היראוי האמיץ החזק א״ל סיימתיה שבחא דמרך השתא הנך תלתא אי לאו דאמרן משה רבינו ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו לא הוה אמרי להו ואת אמרת כולי האי פי׳ כשמפליג לומר מראה דבריו שהגיע לתכלית השבח הילכך אין לומר אלא כמו שאמרו הראשונים ופירש ר׳ יצחק ז״ל דוקא בתפלה קאמר שאין לשנות מטבע שטבעו חכמים בברכות אבל בינו לבין עצמו לית לן בה אבל מדברי הרמב״ם יראה שאסור בכל ענין שכתב מי שאומר בתחנוניו מי שריחם על קן ציפור וכו׳ וכתב אחר כן וכן לא ירבה בכינויין של שם כגון שיאמר האל הגדול הגבור והנורא החזק והאמיץ העזוז שאין כח באדם להגיע עד סוף שבחו משמע שמפרש אותו בתחנונים דומיא דההיא דקן ציפור והכי מסתבר לפי הטעם שאין לחלק בין תפלה לתחנונים. וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה לומר שאף אם תמה זכות אבות גאולתו לעולם קיימת שהרי הבטיח בה בשמו הגדול וכאשר שמו קיים לעולם ולעולמי עולמים כך גאולתנו לעולם קיימת וה״פ זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קיים לעולם ומראש השנה עד יוה״כ מוסיפין באבות זכרנו ובגבורות מי כמוך ודין חזרתם אם טעה בהם יתבאר במקומה בעז״ה. לשון אחי ה״ר יחיאל ז״ל דורשי רשומות הם חסידי אשכנז אשר היו שוקלין וסופרין מספר מנין תיבות התפלות והברכות וכנגד מה נתקנו אמרו שבג׳ ברכות הראשונות יש ק״ז תיבות לפי שיסודן ממזמור הבו לה׳ בני אלים ובו צ״א תיבות ומן הפסוק כי בראותו ילדיו כדאיתא בפ״ב דמגילה (יז:) מה ראו לומר בינה אחר קדושת השם דכתיב כי בראותו ילדיו וגו׳ עד והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה ובו ט״ז תיבות הרי ק״ז וברכה ראשונה יש בה מ״ב תיבות ולא נתגלה לי טעמם ואקח מן הבא בידי עד שיודע ויכולני לומר כנגד ואעשך לגוי גדול (בראשית יב) שיסודו ממנו ובו ח׳ תיבות וכנגד ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (שם יד) שמשם בא זה המטבע ובו תשעה תיבות וכנגד כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳ (שם יח) וזה הוא וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם וגו׳ ויש בו כ״ה תיבות הרי מ״ב ועוד יכולני לומר כנגד פסוק אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם במחזה לאמר וגו׳ (שם טו) שמשם הוסד מגן אברהם ויש בו י״ט תיבות וכנגד ואברהם היה יהיה לגוי גדול וגו׳ ויש בו י״א תיבות וכנגד הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו׳ (ישעיה נא) שיש בו י״ב תיבות הרי מ״ב וכנגד שם מ״ב שפירשתי אותו על האבות ולכן אות הראשונה של ברכה ב׳ והאחרונה מ׳ הרי מ״ב:

סימן קיד

א ברכה שנייה אינה פותחת בברוך מפני שסמוכה לחבירתה כדפי׳ ומנין תיבותיה נ״א כמנין תיבות של ד׳ פסוקים שהוסד מהם והם ד׳ פסוקים שנאמר בהם מפתח ואינן נמסרין בידי אדם ואלה הן מפתח של גשמים ושל פרנסה ושל תחיית המתים ושל חיה וסימניה ״מ״פ״ת״ח מטר פרנסה תחייה חיה של מטר דכתיב (דברים כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ובו כ״ג תיבות של פרנסה דכתיב (תהלים קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ובו ז׳ תיבות של חיה כדכתיב (בראשית ל) ויזכור אלהים את רחל ויפתח את רחמה ובו י׳ תיבות של תחייה דכתיב (יחזקאל לז) וידעתם כי אני ה׳ אלהיכם בפתחי את קבורותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכ׳ ובו י״א תיבות הרי נ״א ומזכירים בה גבורות גשמים שאומר משיב הרוח ומוריד הגשם כדתנן מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים וטעמא משום שכשם שתחיית המתים חיים לעולם כך גשמים חיים לעולם ומתחילים להזכיר בתפלת מוסף של יום ראשון מי״ט האחרון של חג ואין פוסקין עד תפלת שחרית של יום ראשון של פסח ותפלת שחרית בכלל כדתנן ר״י אומר העובר לפני התיבה בי״ט האחרון של חג האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר פי׳ אותו שמתפלל מוסף מזכיר והראשון שמתפלל תפלת יוצר אינו מזכיר בי״ט הראשון של פסח הראשון מזכיר והאחרון אינו מזכיר: ואיתמר בירושלמי רבי אבא בשם רבי פדת אמר אסור להזכיר עד שיזכיר ש״צ ופירשה הראב״ד דהכי פירושה אסור להזכיר עד שיכריז ש״ץ משיב הרוח ומוריד הגשם או מוריד הטל כדי שלא יהא דבר מעורב ביניהם זה מזכיר וזה אינו מזכיר. ותו איתמר בירושלמי אסור ליחיד להזכיר עד שיכריז ש״צ קמון לצלותא מזכיר כמו שהזכיר ש״ץ דמי פירוש הבא לב״ה ועמדו העם להתפלל מוסף ולא שמע שהכריז ש״צ משיב הרוח ומוריד הגשם מזכיר אע״פ שלא שמע מש״צ וכ״כ אבי העזרי שאסור ליחיד להקדים תפלתו לתפלת צבור אף אם הוא חולה או אנוס לפי שאסור להזכיר עד שיאמר ש״צ בין בלחש בין בקול רם אבל אם בא לב״ה והציבור התחילו להתפלל יכול

להתפלל ולהזכיר אע״פ שלא שמע מש״צ תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר הילכך אם אמר משיב הרוח בימות החמה או לא אמרה בימות הגשמים אין מחזירין אותו וכן בטל ונוהגין בספרד להזכיר אף בימות החמה אבל באשכנז אין נוהגין להזכירו אלא אומר רב להושיע מכלכל חיים וכו׳. ואם אמר מוריד הגשם בימות החמה מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה דג׳ ראשונות חשובות כחדא ואם לא אמר מוריד הגשם בימות הגשמים מחזירין אותו וה״מ שלא הזכיר טל אבל אם הזכיר טל אין מחזירין אותו וכתב אבי העזרי שא״צ לחזור לראש הברכה אלא חוזר ואומר משיב הרוח ומוריד הגשם מכלכל חיים וכו׳. ולא דמי לאומר מוריד הגשם בימות החמה שצריך לחזור לראש הברכה דהתם כי לא היה חוזר לראש הברכה אלא היה אומר מכלכל חיים לא היה מבטל מה שהזכיר שלא כדין שכן דינה בימות הגשמים לומר מכלכל חיים אחר מוריד הגשם אבל בימות הגשמים יש היכירא כשחוזר ואומר מוריד הגשם שהרי בימות החמה אינו מזכירו וכתב א״א ז״ל נ״ל הא דאמרינן לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו היינו כשמסיים כל הברכה ואז חוזר לראש התפלה אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה יאמר במקום שנזכר שלא קבעו חכמים מקום להזכירו בתוך הברכה אלא אמרו מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים אלא שנהגו לאומרו לפני מכלכל חיים לפי שהגשמים כלכלה ופרנסה אבל אם לא אמרו לפני מכלכל חיים בכל הברכה מקומו ואם טעה ולא הזכיר גבורות גשמים ונזכר קודם שומע תפלה איתמר בירושלמי שמזכיר בשומע תפלה אבל בגמרא דידן בפרק תפלת השחר (ברכות כט.) גרסינן טעה ולא הזכיר גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו טעה ולא שאל בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מכלל דבהזכרה אין לו תקנה לאומרה בשומע תפלה וטעמא משום דשאלה שהיא בקשה שייכא בשומע תפלה אבל הזכרה שהיא שבח אין ענינה בשומע תפלה לכן אם שכח ולא הזכיר עד שסיים הברכה חוזר לראש וכ״כ רב אלפס וא״א ז״ל: כתב אבי העזרי אם שכח להזכיר עד שסיים מחיה המתים ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש א״צ לחזור אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה וכן בשאלה אם נזכר קודם שהתחיל תקע בשופר אומר ותן טל ומטר ואח״כ תקע כדאיתא בפ״ג שאכלו (מח.) טעה ולא הזכיר של ר״ח בבה״מ אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל וכן בשבתות וי״ט וקאמר עלה לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב אבל פתח הטוב והמטיב חוזר לראש וה״ה נמי הכא אם לא פתח בברכה שלאחריה א״צ לחזור וכן ביעלה ויבא אם לא פתח במודים א״צ לחזור אלא אומר יעלה ויבא אבל אם פתח במודים חוזר לרצה אם לא עקר רגליו אבל אם עקר רגליו חוזר לראש וכתב עוד בכ״מ שאנו אומרים חוזר לברכה שטעה בה ה״מ שטעה שוגג אבל במזיד ובמתכוין חוזר לראש ירושלמי המתפלל ואינו יודע אם הזכיר אם לאו קודם ל׳ יום חזקה מה שהוא למוד מזכיר מכאן ואילך מה שצריך מזכיר הילכך עד ל׳ יום אם ספק לו אם הזכירו או לאו צריך לחזור דמסתמא לא הזכיר וה״ה נמי ל׳ יום אחר הפסח מסתמא הזכיר וצריך לחזור והר״ם מרוטנבורק היה רגיל לומר בשמיני עצרת ברכת אתה גבור תשעים פעמים עד משיב הרוח ומוריד הגשם כנגד ל׳ יום שאומר אותו ג׳ פעמים בכל יום ועכשיו אם היה מסופק א״צ לחזור וראייתו מפרק כיצד הרגל (כד.) דאמר גבי שור המועד ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כ״ש ה״נ כיון דאחר ל׳ יום אם הוא מסופק א״צ לחזור כ״ש צ׳ פעמים ביום אחד וה״ר פרץ ז״ל כתב לא חזינא לרבנן קשישי דצרפת דעבדי הכי שאין הנדון דומה לראיה דהתם טעמא משום שהוחזק ליגח ואם הוחזק ג׳ רחוקות כ״ש בג׳ קרובות אבל גשם שנתקן בתפלה והדבר תלוי בהרגל לשונו לא אמרינן הכי. וא״א הרא״ש ז״ל היה נוטה לסברת הר״ם: ברכה שלישית אתה קדוש ובה י״ד תיבות כנגד י״ד תיבות שבפסוק (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר וחותם בא״י האל הקדוש חוץ מי׳ ימים שבין ר״ה ליה״כ שחותם המלך הקדוש כאשר יתבאר במקומו בעז״ה ואלו ג׳ ברכות חשובות כאחת ובכ״מ שטעה בה חוזר לראש לא שנא יחיד ולא שנא ציבור:

סימן קטו

א ברכה רביעית אתה חונן ומה ראו לומר בינה אחר קדושה דכתיב כי בראותו ילדיו וגו׳ עד והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה ויש בה י״ז תיבות כמנין תיבות שבפסוק (שמות כח) ואתה תדבר אל כל חכמי לב ומשום שמותר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל קבעוה ראש לאמצעיות ירושלמי אם אין בינה אין תפלה ומבדילין בה במ״ש וי״ט משום שהיא חכמה שמה שהאדם מבדיל בין דבר לדבר חכמה היא לו לכן קבעוה בברכת חכמה ודין הבדלה וטעותה יתבאר בסדר מ״ש בעז״ה. חמישית השיבנו ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתיב השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו הרי שהבינה מביאה לידי תשובה ויש בה ט״ו תיבות כנגד ט״ו תיבות שבפסוק (ישעיה נה) יעזוב רשע דרכו וכן בפסוק (יחזקאל יח) ובשוב רשע וכן (ישעיה ו) בפסוק ועוד בה עשיריה וגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד ומן הארץ לרקיע מהלך ת״ק שנה ועוביו של רקיע מהלך ת״ק שנה וכן כל אויר שבין רקיע לרקיע נמצא שבעה אוירים ושבעה רקיעים ולמעלה מהם כסא הכבוד שהתשובה מגעת שם הרי ט״ו. והברכה מתחלת בה״י ומסיימת בה״י הרי י׳ כנגד י׳ ימים שבין ר״ה ליה״כ שמזומנים לבעלי תשובה ומה שתיקנו לומר אבינו בברכת השיבנו ובסלח לנו מה שאין כן בשאר הברכות היינו טעמא שאנו מזכירין לפניו שהאב חייב

ללמד לבנו ע״כ אנו אומרים השיבנו אבינו לתורתך ובסלח לנו משום הא דכתיב וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ע״כ אנו מזכירין רחמי האב כדכתיב כרחם אב על בנים שירחם עלינו ויסלח לנו. ששית סלח לנו ומה ראו לומר סליחה אחר תשובה כי ע״י תשובה הקב״ה סולח דכתיב וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. שביעית ראה נא בעניינו ומה ראו לומר גאולה בשביעית כי היה ראוי לומר רפאינו אחר סלח כסדר הפסוק הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי אלא אמר רבא מתוך שאנו עתידין ליגאל בשביעית קבעוה בשביעית אע״ג דבששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא מלחמות אתחלתא דגאולה היא ועוד נכון לומר תיכף לסליחה גאולה:

סימן קטז

א שמינית רפאינו ומה ראו לומר רפואה בשמינית א״ר אחא מתוך שניתנה מילה בשמיני וצריכה רפואה קבעוה בשמינית וגם כדי לומר גאולה בשביעית שינו סדר הפסוק שהיה ראוי לומר רפואה בין סליחה לגאולה כדפרישית לעיל כדכתיב הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי אלא שראו לקבוע גאולה בשביעית הילכך קבעוה מיד אחר ברכה שאחריה ויש בה כ״ז תיבות כנגד כ״ז פסוקים שבפרשת מילה וכ״ז תיבות בפסוק ויאמר אם שמוע עד רופאך שבזכות התורה והמצות באה רפואה וכ״ז אותיות בפסוק כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא אע״ג דתניא כל הכתוב לרבים אין מכנין אותו ליחיד ליחיד אין מכנין אותו לרבים וא״כ כיון שהפסוק הוא לשון יחיד רפאני ה׳ וארפא היאך אנו אומרים אותו בלשון רבים פי׳ הרמ״ה היינו במתרגם המתרגם הפסוקים אינו רשאי לשנות מיחיד לרבים או איפכא וה״ה נמי הקורא הפסוק ככתבו בזמן שמכוין לקרות אבל פסוק של תפלה שאין כוונת הציבור לקרותו אלא להתחנן דרך תפלה ובקשה הרי הן כשאר תפלות ורשאין לשנותם לפי צורך השעה לפי ענין תחנתם ובקשתם והרב ר׳ יונה כתב דווקא כשקורא כל המזמור או כל הענין כסדר אז אין לשנות אבל כשמתפלל ואומר פסוקים הנה והנה יכול לשנות מיחיד לרבים ומרבים ליחיד ולזה נוטה דעת א״א ז״ל:

סימן קיז

א תשיעית ברכת השנים ומה ראו לאומרה בתשיעית אמר רבי אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבור זרוע רשע ודוד אמרו בתשיעית דאשרי האיש ולמה רגשו שתי פרשיות הן ויש בה ל׳ תיבות כנגד כ״ג תיבות שבפסוק (דברים כח) יפתח ה׳ לך וז׳ שבפסוק (תהלים קמה) פותח את ידך הרי ל׳ ובפסוק (שם י) שבור זרוע רשע יש כ״ט אותיות וקריאתו חשובה כאחת הרי ל׳ ובאשכנז אין משנין בה כלל אלא אומרים בימות הגשמים ותן טל ומטר לברכה ובימות החמה ותן ברכה והכי משמע לישנא דגמרא שאלה בברכת השנים אלמא אין משנין אותה אלא ששואלין בה מטר ובספרד נוהגין לשאול טל בימות החמה שאומרים ותן טל לברכה אע״ג דטל לא מיעצר מתפללין עליו שיתנהו לברכה ומתחילין לשאול ס׳ יום אחר תקופת תשרי ויום שתפול בה תקופת תשרי הוא מכלל הס׳ דתנן בג׳ במרחשון שואלין את הגשמים ר״ג אומר בשבעה בו וא״א הלכה כר״ג ותניא חנניא אומר ובגולה פירוש בבבל אין שואלין עד ס׳ יום אחר התקופה. ואנן בתר בני בבל גרירינן ואיבעיא לן יום ס׳ כלפני ס׳ ואין שואלין בו או כלאחר ס׳ ואסיקנא כלאחר ס׳ הלכך בתפלת ערבית של יום ס׳ מתחילין וכתב אבי העזרי דאיתמר בירושלמי דהנך ס׳ מנינן להו מעת לעת שאם נפלה תקופת תשרי בלילה מונין ס׳ מן הלילה ואם נפלה ביום מונין מן היום וכ״פ הוא וכתב עוד שאם נפלה התקופה בג׳ שעות ביום והציבור לא הזכירו בהתפללם בבקר ויחיד איחר תפלתו מן הציבור דבתר ציבור גריר שאין עושים שתי תורות וא״א ז״ל כתב על דבריו ולא נהגו כן אלא לעולם שואלין בתפלת ערבית של יום ס׳ וכתב עוד תמהני למה אנו נוהגין כבני גולה נהי שהתלמוד שלנו הוא בבלי מ״מ דבר שתלוי בארץ למה ננהוג כמותם אם בבל היתה מצולה ולא היתה צריכה למים כל הארצות הם צריכות למים במרחשון ולמה נאחר אותו עד ס׳ יום בתקופה ולמה לא נעשה כמשנתינו. ובפרובינציא שמעתי שהיו שואלין הגשמים ז׳ ימים במרחשון וישר מאוד בעיני ע״כ. ושואלין עד תפלת המוסף של י״ט הראשון של פסח כל זמן שמזכירין הגשמים ויחידים הצריכין למטר אחר כך שואלין אותו בשומע תפלה אפילו בעיר אחת גדולה כנינוה כיחידים דמו ושואלין אותו בשומע תפלה אבל ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה או אשכנז בכללה אם צריכין למטר אחר כך כתב א״א הרא״ש ז״ל בתשובת שאלה שיכולין לשאול אחר כך בברכת השנים כפי הצורך להם. ואם שאל מטר בימות החמה מחזירין אותו וכן אם לא שאל בימות הגשמים מחזירין אותו אפי׳ ששאל טל אע״פ שבהזכרה אינו כן כדפירשתי לעיל אבל אם שאל מטר ולא טל אין מחזירין אותו. ואם לא שאל מטר ונזכר קודם שומע תפלה אין מחזירין אותו ושואל בשומע תפלה. ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה אם עקר רגליו חוזר לראש. לא עקר רגליו איתמר בירושלמי שחוזר לשומע תפלה ושואל בה וכ״פ ר״ח ובעל ה״ג כתב שחוזר לברכת השנים וכ״כ הרמב״ם ז״ל והראב״ד ולזה הסכים א״א ז״ל. עשירית תקע בשופר ומה ראו לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים לפי שנאמר (יחזקאל לו) ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופרייכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. וקבוץ גליות הוא ע״י תקיעת שופר כדכתיב (ישעיה כז) והיה ביום ההוא

יתקע בשופר גדול וגו׳ והשתחוו לה׳ בהר הקודש בירושלים כדי להקריב קרבנות ובפסוק של קרבנות יש בו תקיעה דכתיב (במדבר י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות וגו׳ ויש בו ך׳ תיבות ולכן יש בברכה זו ך׳ תיבות:

סימן קיח

א אחת עשרה השיבה שופטינו כבראשונה ומה ראו לאומרה אחר קבוץ גליות דכיון שיתקבצו הגליות עושה דין ברשעים קודם שיבואו להתיישב בירושלים כדכתיב (ישעיה א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך וע״י כן ואשיבה שופטיך כבראשונה וחותם בא״י מלך אוהב צדקה ומשפט ומר״ה עד יה״כ חותמין המלך המשפט כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל מעולם תמהתי על חתימת ברכה זו למה נשתנית מכל חתימת ברכות י״ח לענין מלכות הא קי״ל ברכה הסמוכה לחבירתה אין בה מלכות ועוד לכאורה איני יודע מה הפרש יש בין מלך אוהב צדקה ומשפט ובין המלך המשפט לענין שצריך לחזור לראש אם שכח אך שאיני רשאי לשנות מה שהורגל בפי כל אמנם שמעתי שבפרובינציא אין אומרים המלך וישר בעיני שוב מצאתי בספר הנקרא מחזור ויטרי ה״ג בפ״ק דברכות כל השנה כולה אומר האל הקדוש האל המשפט חוץ מעשי״ת שאומר המלך הקדוש המלך המשפט לפי שעכשיו יושב על המשפט לדון כל העולם ומראה עצמו שהוא מלך על המשפט וי״א כל השנה מלך אוהב צדקה ומשפט דגבי משפט שייך לומר מלכות טפי משאר ברכות כדכתיב (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ ונשאתי ונתתי בדבר לפני א״א ז״ל וקיבל דברי ע״כ: י״ב קללת המלשינים וקבעוה אחרי המשפט שכיון שנעשה משפט כלו המלשינים וכולל הזדים עמהם כדכתיב (ישעיה א) ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה׳ יכלו ויש בה כ״ט תיבות לפי שכופרים בתורה שיש בה כ״ז אותיות ובתורה שבכתב ובתורה שבעל פה ולפי חשבון זה אין לומר כל אויבינו אלא ותכניעם במהרה והוי שפיר מעין חתימה סמוך לחתימה שכל הברכה היא בענין שבירת אויבים. י״ג על הצדיקים ותקנוה אחר קללת המלשינים שכיון שכלו המלשינים מתרוממת קרנות הצדיקים דכתיב (תהלים עה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וכולל גרים עם הצדיקים כדכתיב מפני שיבה תקום וסמיך ליה וכי יגור אתך גר ויש בה כל האלפא ביתא לומר למען צדיקים עוסקי תורתך עשה עמנו חסד ויש בה מ״ב תיבות כנגד הפסוקים שיסודה מהם ז׳ תיבות בפסוק וכל קרני רשעים אגדע ול״ה תיבות שבאלו ב׳ פסוקים מפני שיבה תקום וגו׳ וכי יגור אתך גר וגו׳: י״ד בונה ירושלים ותקנוה לומר אחר הצדיקים שעיקר התרוממות קרנות הצדיקים בירושלים שנאמר שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך ובה כ״ד תיבות כנגד כ״ד אותיות שבפסוק (תהלים קמז) בונה ירושלים ה׳ נדחי ישראל יכנס ונוסח אשכנזים ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת וסמך לנוסח זה במדרש דורשי רשומות שאומרים כי מנין ראשי תיבות של שמונה עשר עולה אלף ות״ת כמנין המלאכים שמקבלין תפלותיהן של ישראל ולפי הנוסח הזה יהיה החשבון מכוון ובט׳ באב מוסיפין בה נחם ובמקומו יתבאר בעז״ה: ט״ו את צמח דוד ותקנוה אחר בונה ירושלים שכיון שבאים לירושלים בא דוד דכתיב (הושע ג) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ונהרו אל ה׳ ואל טובו באחרית הימים ובה כ׳ תיבות כמו שיש בפסוק (ישעיה מט) כי נחם ה׳ ציון:

סימן קיט

א שש עשרה שמע קולנו ותקנוה אחר צמיחת דוד שכיון שבא דוד באה תפלה דכתיב (ישעיה נו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי שואל אדם צרכיו בשומע תפלה שהיא כוללת כל הבקשות וכן בכל ברכה וברכה יכול לשאול מענינה כגון על חולה ברפאינו ועל הפרנסה בברכת השנים ויחיד מתפלל בה עננו ביום התענית ובהל׳ תענית יתבאר בע״ה אמצעיות אין להם סדר דא״ר הונא טעה בג׳ ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה חונן בג׳ אחרונות חוזר לרצה ורב אסי אמר אמצעיות אין להם סדר והלכתא כוותיה ופירש״י אין להם סדר שאם דלג ברכה אחת ואח״כ נזכר קודם שהגיע לרצה אומרה במקום שנזכר ולפ״ז ש״צ ששכח עננו ונזכר אח״כ אומר במקום שנזכר או מי ששכח לשאול בברכת השנים או מי שטעה בי׳ ימים שבין ר״ה ליה״כ וחתם מלך אוהב צדקה ומשפט ונזכר אחר כך יאמר אותה ברכה במקום שנזכר ורשב״ם פירש ודאי צ״ל כל י״ח ברכות על הסדר שתקנוה שהרי כולם הסמיכום על המקראות אלא לענין זה אין להם סדר שאם דלג או טעה באחת מהם א״צ לחזור לאתה חונן כמו בראשונות שבכ״מ שטועה בהם צריך לחזור לראש אלא יחזור לראש הברכה שטעה בה או שדלג ומשם ואילך יאמר על הסדר ולפ״ז ש״צ ששכח עננו לא יחזור שאם היה חוזר צ״ל עננו ואח״כ רפאינו וכל הסדר וזה א״א דאם כן הוי ברכה לבטלה כיון שאין מחזירין על עננו ומי ששכח לשאול בברכת השנים ונזכר חוזר לברכת השנים ומי שטעה וחתם מלך אוהב צדקה ומשפט חוזר לברכת השיבה שופטינו וכן פירש ר״י וכן עיקר

סימן קכ

א ברכת י״ז רצה ותקנוה אחר שומע תפלה שכיון שבאת התפלה באה עבודה דכתיב (ישעיה נה) ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים וברי״ח ובחוה״מ מוסיפין בה יעלה ויבא וטעותו וחזרתו יתבאר כל אחד במקומו בעזרת ה׳ ונוהגים בספרד שלא לומר רצה במנחה אלא מתחיל ואשי ישראל וכ״כ רב שרירא גאון לומר רצה ה׳ אלהינו המנהג כאשר כתב רב סעדיה שאין אומרים אותו במנחה אלא במנחה של תעניות ומי שאומרו תמיד לא יפה הוא עושה וביי״ה במנחה אע״פ שאין נושאין כפיהם נהגו לומר רצה ואיני יודע טעם למנהגם אע״פ שאין נשיאת כפים במנחה מה ענין זה שלא לומר רצה ואי משום הא דאמרינן כל כהן שאין עולה בעבודה פי׳ ברצה שוב אינו עולה מאי נפקא מינה וכי בשביל שהיו עולין לרצה לא יאמרו אותו כשאין נשיאת כפים. ואשי ישראל וכו׳ ואע״פ שאין עתה עבודה מתפללין על התפלה שהיא במקום הקרבן שתתקבל ברצון לפני הש״י ובמדרש יש מיכאל שר הגדול מקריב נשמתן של צדיקים על המזבח של מעלה ועל זה תיקנו ואשי ישראל וי״מ אותו על מה שלמעלה ממנו והכי פירושו והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון תחלת דבר הוא:

סימן קכא

א י״ח מודים ותקנוהו אחר רצה דכיון שבאת עבודה באת תודה דכתיב (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני האומר מודים מודים משתקין אותו ושוחין בה תחילה וסוף ולעיל בברכת אבות פירשתי דין שחייה בפ״ק דב״ק (טז.) אמר שדרו של אדם לאחר ע׳ שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים מדה כנגד מדה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש והוא לא עשה כן לכן נעשה שדרו נחש ובחנוכה ופורים מוסיפין בה על הנסים ומראש השנה ועד מוצאי יה״כ מוסיפין בה וכתוב לחיים וכל אחד יתבאר במקומו בעז״ה: אחר הודאה ברכת כהנים דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת כבר אלמא לאחר העבודה ברכה. והיה ראוי לאומרה מיד אחר עבודה אלא דעבודה והודאה חדא מילתא היא ודוקא ש״צ אומר אותה אבל יחיד אין לאומרה:

סימן קכב

א תשע עשרה שים שלום ותקנוה אחר ברכת כהנים דכתיב (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וברכה של הקב״ה היא שלום דכתיב (תהלים כט) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום ומר״ה ועד י״כ מוסיפין בה בספר חיים ובמקומו יתבאר בעז״ה ולאחר שסיים י״ח ברכות קודם אלהי נצור יכול לענות קדושה וברכו שאלהי נצור אינו אלא מתחנונים שלאחר תפלה ואומר אלהי נצור ויש מוסיפין לומר מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך והכי איתמר בהגדה אמר שמואל כל הזריז לומר ד׳ דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך וכן נהגתי לומר אלהי נצור עד וקלקל מחשבותם מלכנו ואלהינו ואלהי כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך שכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך עשה למען שמך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך עשה למען מלאכי מרומים עשה למען ימינך עשה למען צדקתך עשה למענך אם לא למעננו למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו יהיו לרצון אמרי פי וכו׳ וזה לשון רב עמרם שכתב אחר סיום י״ח ברכות ומכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום דכתיב מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה׳ למי שיכול להשמיע כל תהלתו אבל אי בעי למימר וידוי אי נמי מידי דבעי רשותיה בידיה והכי תקינו רבנן למימר בתר צלותיה מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך יחד זכרך בעולמך בנה ביתך שכלל היכלך קרב קץ משיחך פדה צאנך ושמח עדתך עשה למען שמך ע״ל ימינך ע״ל מקדשך ע״ל כבודך עשה למען מלכותך ע״ל קדושתך ע״ל גדלך ותפארתך ע״ל היכלך ע״ל משיחך ע״ל צדקתך עשה למענך אם לא למעננו הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח ולחיי העוה״ב אלהי עד שלא נוצרתי וכו׳ עד אבל לא ע״י יסורין אלהי נצור עד צורי וגואלי:

סימן קכג

א וכורע ופוסע ג׳ פסיעות לאחריו ובכריעה אחת ובעודו כורע קודם שיזקוף יטה בראשו לצד שמאלו כמי שבא ליפטר מרבו ואחר כך לימינו דאמר ריב״ל המתפלל צריך שיפסע ג׳ פסיעות לאחוריו ואח״כ יתן שלום ואם לא עשה כן כאילו לא התפלל ויש נוהגין לומר שלום בשמאלי ושלום בימיני עושה שלום במרומיו וכו׳ וראייתם מהא דאמרינן במסכת יומא משום רבי שמעיה אמרו נותן שלום בימינו ואח״כ בשמאלו פי׳ בימינה של שכינה שהיא כנגדו שהוא שמאלו וכתב אבי העזרי שאין לאומרה שאין פירושו שיאמר שלום בימיני וכו׳ אלא כשאומר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד

שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום הופך פניו לצד ימינו ובמקום שכלו ג׳ פסיעות יעמוד ולא יחזור מיד למקומו דאיתמר (יומא נג:) משמיה דרב מרדכי כיון שפסע ג׳ פסיעות לאחריו התם מיבעי ליה למיקם משל לתלמיד שנפטר מרבו שאם חוזר מיד דומה לכלב שב על קיאו שסופו הוכיח על תחילתו שלא פסע לאחוריו כדי ליפטר מרבו כיון שחוזר אליו מיד וכתב רב אלפס מיבעי ליה למיקם התם עד דפתח ש״צ וכד פתח ש״צ הדר לדוכתיה ואיכא מ״ד עד דמטי ש״צ לקדושה:

סימן קכד

א ולאחר שסיימו הציבור תפלתן יחזיר ש״ץ התפלה שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו וכתבו רב שרירא ורב האי שצריך שיכוין לכל מה שאומר ש״צ מראש ועד סוף כאדם שמתפלל לעצמו ואין מפסיקין ולא משיחין ופוסעין ג׳ פסיעות לאחוריהם וגם מחזיר התפלה כדי שיענו קדושה אחריו ועל כן צריך שלא יתחיל יחיד להתפלל אא״כ יכול לגמור קודם שיגיע ש״צ לקדושה ואם התחיל והגיע עם ש״צ לקדושה יאמר עמו נעריצך וקדושה מלה במלה וצריך שיכוין כל יחיד ויחיד למה שאומר ש״צ וז״ל א״א הרא״ש ז״ל בתשובת שאלה יש לגעור באותם המגביהים קולם ואומרים עם החזן תפלת י״ח וקדושה ואף לר״י דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו היינו בספק התפלל אם לא אבל הכא שהתפלל כבר אסור להתפלל שנית והחזן מתפלל להוציא מי שאינו בקי והקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכת החזן לומר אמן וכשאין ט׳ בב״ה המכוונים בברכת ש״צ קרוב בעיני להיות ברכת ש״צ ברכה לבטלה כי נתקנה ברכת ש״צ לאומרה בי׳ וכשאין ט׳ המכוונים לברכותיו נראה כברכה לבטלה לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין תשעה זולתו ויכוין לברכת החזן והמזמרים עם החזן נראה כקלות ראש ושמעתי מאבא מורי שהיה אומר על כל ברכה וברכה שהיה שומע בכל מקום ברוך הוא וברוך שמו וזהו שאמר משה רבינו כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו ועוד אפי׳ כשמזכירין צדיק בשר ודם צריך לברכו שנאמר זכר צדיק לברכה ע״כ ויענו אמן אחר כל ברכה וברכה בין אותם שיצאו ידי תפלה ובין אותם שלא יצאו ובכוונה שיכוין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה כי אמן הוא לשון האמנת דברים ולא יענה אמן חטופה פירוש כאילו האל״ף נקודה בחטף ויש מפרשים שלא יחטוף אותו שלא ימהר לענותו קודם שיסיים המברך ולא אמן קטופה שאינו מחתך האותיות ולא אמן יתומה שלא שמע הברכה מפי המברך ופירש ר״י ה״מ שלא יצא ידי חובת הברכה ועונה אמן כדי לצאת אבל אם כבר יצא לית לן בה אבל מדברי רב כהן צדק משמע אפילו אם יצא כבר לא יענה אמן יתומה שכתב חייבין הציבור לשתוק ולשמוע כל ברכה וברכה מפי החזן ואחר כך יענו אמן כי העונה אמן ולא שמע הברכה היא אמן יתומה והכי מסתבר טפי ומיהו אם יודע איזו ברכה סיים אע״פ שלא שמעה מפיו יכול לענות אמן כדמוכח במסכת סוכה בב״ה של אלכסנדריא היו מניפין בסודרין להודיע שסיים ש״צ ברכה ויענו אמן אלמא שהיו עונין אע״פ שלא שמעו מפיו וצ״ל שהיו מכוונין בחשבון הברכות לידע איזו ברכה הוא אומר וז״ל רב עמרם מאן דקאי בבי כנישתא אחורי ש״צ בעי לכווני דעתיה ובתר דחתים ש״צ על כל ברכה וברכה להוי עני אמן דהכי אמור רבנן מ״ד (תהלים לא) אמונים נוצר ה׳ אלו שאומרים אמן באמונה אומר ש״צ ברוך מחיה המתים והם עונין אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינין בהקב״ה שמחיה המתים אומר ש״צ ברוך גואל ישראל והם עונין אמן ועדיין לא נגאלו וא״ת נגאלו הרי חזרו ונשתעבדו ומאמינין שעתיד הקב״ה לגאלם אומר ש״צ ברוך בונה ירושלים ועדיין היא בחורבנה ומאמינים בהקב״ה שעתיד לבנותה ועונין אמן הוי אמונים נוצר ה׳ תניא אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרקנה מפיו פירוש שלא ימהר לאומרה שלא בכוונה בן עזאי אומר האומר אמן חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו יתומה יהיו בניו יתומים קצרה יתקצרו ימיו ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יאריך בה יותר מדאי דא״ר חסדא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונין אבל אם כלה מפי רוב העונין אפי׳ יש עדיין מיעוט ומאריכין אינו צריך להמתין להם כיון שמאריכין בו יותר מדאי אמר רבי שמעון כל העונה אמן בכל כחו פי׳ בכל כוונתו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמנים אלו שאומרים אמן מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר״ח או בחולו של מועד או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו ולהתפלל יכוין דעתו וישמע מש״צ כל י״ח ברכות מראש עד סוף ויוצא ידי חובתו אע״ג דאמר בפ״ב דראש השנה ש״צ אינו פוטר אלא האנוסים שאינן יכולין לבא לב״ה שאני הכא שכבר התפלל אלא ששכח ולא הזכיר מוציא אף הבקי:

סימן קכה

א ולאחר שיסיים ברכה שנייה יאמר נקדישך ונעריצך וכו׳ ויענו אחריו קדושה ואומרים באשכנז נוסח אחר וזהו נקדש את שמך בעולמך כשם שמקדישין אותו בשמי מרום וכן כתוב על ידי נביאך וקרא זה אל זה ואמר ויש בו י״ד תיבות כמו שיש בפסוק וקרא זה אל זה ואמר ונוהגין בני ספרד ליתן עיניהם למטה בשעה שאומרים קק״ק ובני אשכנז וצרפת נותנין עיניהן למעלה ונושאין גופן כלפי מעלה וסמך למנהגם מספר היכלות ברוכים

אתם לה׳ שמים ויורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בשעה שמקדישין ואומרים קק״ק ולמדו אותם שיהיו עיניהם נשואים למרום לבית תפלתם ונושאים עצמם למעלה כי אין לי הנאה בעולם כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם. וביום תענית מוסיף ש״צ סליחות בברכת סלח לנו ואומר עננו בין גואל לרופא ובהל׳ תענית יתבאר בעז״ה:

סימן קכו

א שליח ציבור שטעה באחת מכל הברכות שדלג אותה וכשמזכירים אותו יודע לחזור למקומו אין מסלקין אותו אבל אם דלג קללת ולמלשינים מסלקין אותו מיד שמא אפיקורס הוא אבל אם התחיל אותה וטעה בה אין מסלקין אותו ירושלמי ש״צ שדלג ב׳ או ג׳ ברכות אין מסלקין אותו חוץ ממי שלא אמר תחיית המתים שמא כופר הוא בתחיית המתים ומכניע זדים שמא אפיקורס הוא בונה ירושלים שמא אינו מאמין בביאת המשיח ואני אומר אפיקורס הוא וכשמסלקים אותו העומד במקומו לא יסרב כלל אף על פי שהעובר לפני התיבה צריך לסרב כדפי׳ לעיל הכא שהוא באמצע תפלה אין לו לסרב והיכא שטעה ואינו יודע לחזור שאחר עומד במקומו מתחיל השני מתחלת ברכה שטעה זה ואם היה הטעות בג׳ ראשונות מתחיל בראש ובג׳ אחרונות מתחיל ברצה ובכ״מ שיחיד חוזר ש״צ חוזר אם טעה כשמחזיר התפלה חוץ מבר״ח שחרית שאם לא הזכיר יעלה ויבא אינו חוזר שלא להטריח על הציבור כתב בס״ה על שם ה״ג שגם בתפלת המוסף אין מחזירין אותו מפני טורח ציבור ודוקא בר״ח אבל בשבת וי״ט מחזירין ובסמ״ק כתב דאפילו בשבת וי״ט נמי אין מחזירין והכי מסתבר דמאי שנא שבת וי״ט מר״ח וכן מה שכתב שגם במוסף אין מחזירין לא נהירא דלא קאמר בגמרא אלא בשחרית מפני שתפלת המוספין לפניו אבל לא סמכינן ממוסף על מנחה שלאחר זמן כתב הרמב״ם ז״ל שאם טעה ש״צ כשמתפלל בלחש שאינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח ציבור אלא סומך על התפלה שמתפלל בקול רם ואם טעה באותה שמתפלל בקול רם חוזר לעולם כמו היחיד עד כאן:

סימן קכז

א וכשיגיע ש״צ למודים שוחין עמו הציבור דגרסינן בירושלמי הכל שוחין עם ש״ץ בהודאה כתב הרמב״ם ז״ל ולא ישחו יותר מדאי ואינו משמע כן בירושלמי דאיתא התם מעשה באחד ששחה יותר מדאי והעבירו ר״י משמע דקאי דוקא אש״צ דלא שייך העברה אלא בש״צ ומטעם זה אין ליחיד להתפלל אא״כ יכול לגמור קודם שיגיע ש״ץ למודים כדי שלא יהא נראה ככופר אם אינו משתחוה עם הציבור ואם התחיל והגיע ש״צ למודים והוא באמצע אחת מן הברכות ישחה אבל אם הוא בתחלת ברכה או בסופה לא ישחה אלא באבות או בהודאה והא דתניא הכורע בהודאה הרי זה מגונה מוקמינן לה בהודאה שבהלל ושבברכת המזון: גרסינן בסוטה בשעה שש״ץ אומר מודים העם מה הם אומרים מודים אנחנו לך וכו׳ ופליגי בה אמוראי טובא ואסיקנא אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו וזה נוסחו מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו ואלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חוקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנו מודים לך ובירושלמי חותם בה בא״י האל ההודאות וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל וכשיגיע לברכת כהנים אם יש שם כהנים נושאים כפיהם ואם אין שם כהנים יאמר הוא ברכת כהנים וכתב בעל המנהיג ברכת כהנים אסור ליחיד לאומרה גם בציבור יש שאין אומרים אותה ובדברים שבין בני בבל ובני א״י אנשי מזרח ש״צ אומר ברכת כהנים בקול רם אנשי מערב ש״צ אומר ושמו את שמי שאסור להזכיר השם אא״כ היה כהן למדנו מזה שאסור ליחיד לאמרה ומ״מ כל הגלות הם אנשי מזרח וקורין אותה כקורא בתורה ע״כ וכתב עוד על שם רש״י שאין לש״ץ לומר פסוק ושמו את שמי שכבר בקשנו ברכנו בברכה המשולשת בתורה וכבר אמרנו המשולשת ומה לנו להוסיף עוד ושמו את שמי כשם שאין אנו אומרים כה תברכו את ב״י ששניהם לשון צוואה ולא לשון ברכה אבל רב עמרם כתב ואם אין שם כהנים ש״ץ אומר או״א ברכנו בברכה וכו׳ (ס״א עד וישם לך שלום ושמו את שמי על בני ישראל ומסיים) עד שלום וכו׳:

סימן קכח

א הלכות נשיאת כפים

אין נשיאת כפים בפחות מי׳ והכהנים מן המנין כל כהן שאין בו אחד מן הדברים המעכבין צריך לישא כפיו ואם אינו נושא עובר בשלשה עשה כה תברכו אמור להם ושמו את שמי והוא שיהיה בב״ה כשקורא כהנים דכתיב אמור להם ומתרגמינן כד יימרון להון אבל אם אינו שם אינו עובר כתב

הר״פ שאם אין שם אלא אחד אינו עובר דילפינן ליה מאמור להם דמשמע דוקא לרבים ואינו נראה דלהם על אהרן ובניו קאי ופירוש אמור להם לכל אחד מהם ואם הוא נושא כפיו מתברך דכתיב ואברכה מברכיך וכן מצוותו יחלוץ מנעליו שזו היא מתקנת רבן יוחנן בן זכאי שלא יעלו לדוכן במנעליהם ויטול ידיו ויברך ענט״י וכתב הרמב״ם ז״ל שצריך ליטול עד הפרק כמו בעבודה וכשמתחיל ש״ץ רצה כל כהן וכהן שבב״ה נעקר ממקומו לעלות לדוכן ואף אם לא יגיע שם עד שיסיים ש״צ רצה שפיר דמי כיון שעקר רגליו כשהתחיל אבל אם לא עקר רגליו ברצה שוב לא יעלה וכשעוקר רגליו לעלות אומר יר״מ ה׳ אלהי שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם (ס״א ופירש״י שלא יתחיל בברכת יה״ר עד שיעלה לדוכן ואז יתחיל ויאריך בה עד שיכלה אמן של הודאה מפי הציבור) ועולין לדוכן ועומדים שם פניהם כלפי ההיכל ואחוריהם כלפי העם ואצבעותיהם כפופים לתוך כפיהם עד שש״ץ מסיים מודים ואז אם הם שנים קורא להם כהנים ומחזירין פניהם כלפי עם. ואם הוא אחד אין קורא לו אלא הוא עצמו מחזיר פניו: וכתב ר״ת שאין לש״ץ להפסיק לקרות כהנים דהוי הפסק בתוך התפלה אלא חזן הכנסת פירוש הממונה על כל צרכי בה״כ קורא וכתב הר״פ בשם ר״ת שאין ש״צ אומר או״א ברכנו בברכה וכו׳ אלא מיד כשיסיים מודים קורא החזן כהנים ור״י כתב דוקא להם שלא היו רגילין לומר או״א אבל עכשיו שש״צ רגיל לאומרו בכל פעם בציבור גם כשהכהנים נושאין כפיהם נכון לומר וכן היה נוהג הר״מ מרוטנבורג כשהיה הוא ש״ץ היה אומר או״א בלחש עד כהנים ואומר כהנים בקול רם כדי לקרות אותם ואומר עם קדושיך בלחש וכשמחזירין פניהם כלפי העם מברכין בא״י אמ״ה אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה ומגביהין ידיהן כנגד כתפיהן ופושטין ידיהן וחולקין אצבעותיהם ע״פ המדרש מציץ מן החרכים ששכינה למעלה מראשיהן ומציץ מבין חרכי אצבעותיהם. ומכוונין לעשות ה׳ אוירים בין ב׳ אצבעות לב׳ אצבעות אויר אחד בין אצבע לגודל ובין גודל לגודל לקיים מציץ מן ה׳ חרכים וש״ץ מקרא אותם יברכך והם עונין אחריו מלה במלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונין הקהל אמן וכן אחר פסוק ב׳ וכן אחר פסוק ג׳ ואין מברכין אלא בלשון הקדש ובעמידה ובנשיאות כפים ובקול רם ובספרי מסמיך להו אקרא כה תברכו ירושלמי בקול רם בקולו של רם מלמד שהקב״ה משתמע קולו עמהם ד״א במעולה שבקולות לא גדול ולא קטן אלא בינוני ואח״כ מתחיל ש״צ שים שלום ואז הכהנים מחזירים פניהם כלפי הקדש ואומרים רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל כו׳ (ס״א גם בזו פירש״י שמאריך בה עד שתכלה ברכה מפי הש״ץ) ואינן רשאין להחזיר פניהם עד שיתחיל ש״צ שים שלום ואינן רשאין לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם ועומדים שם ואינן רשאין לעקור משם עד שיסיים ש״צ שים שלום וכשמחזירין פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יחזירו אלא דרך ימין: אין המקרא שקורא כהנים רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הציבור פירוש שעונין אחר ברכת מודים ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה עד שתכלה התיבה מפי המקרא ואין הציבור עונין אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים ואין הכהנים מתחילין בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הציבור: אין ש״צ רשאי לענות אמן אחר ברכה של כהנים שמא תתבלבל דעתו ולא ידע איזו ברכה יש לו להקרות פסוק ב׳ או ג׳ כתב הר״מ מרוטנבורג שאם ש״ץ כהן אם יש כהנים אחרים לא יעלה לדוכן משום טירוף הדעת שמא לא יוכל לחזור לתפלתו ואפי׳ אין שם כהנים אחרים לא יעלה אא״כ מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת ויעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר מודים עד ולך נאה להודות ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים ויקרא לו אחר וצריך שהמקרא יכוין בלבו אל התפלה משעה שיתחיל ש״צ י״ח ואם לאו אינו יכול להקרות תנא אמור להם מכאן שהחזן אומר להם אמרו פי׳ שמקרא אותם וגם בכאן כתב הר״פ שאינו צריך להקרות ליחיד כיון דנפקא לן מאמור להם ול״נ כדפרישית לעיל: ירושלמי ובלבד שיהא החזן ישראל וכתב הרמב״ם ז״ל משתדלין שיהא המקרא ישראל שנא׳ אמור להם מכלל שהמקרא אינו כמותם: ובשעה שהכהנים מברכין העם לא יביטו בהם ולא יסיחו דעתם אלא יהו עיניהם כלפי מטה כמי שעומד בתפלה והעם יכוונו לברכה ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם תני אבא בריה דרב מנימין בר חייא עם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה אבל שלפניהם ומצדיהם אפי׳ מחיצה של ברזל אינה מפסקת ולאחריהם נמי אם הם אנוסים הם בכלל הברכה דאמר ר׳ שמלאי בה״כ שכולם כהנים עולין לדוכן למי מברכין לאחיהם שבשדות ירושלמי עיר שכולה כהנים עולים לדוכן למי מברכים לאחיהם שבצפון ושבדרום ומי העונים אחריהם הנשים והטף ומוקי לה בגמ׳ בשאין שם אלא י׳ כהנים אבל אם יש שם יותר מי׳ היתרים מי׳ יעלו ויברכו והי׳ עונין אחריהם ובשעה שמברכין אין לעם לומר שום פסוקים דגרסינן בסוטה בפרק ואלו נאמרים (סוטה לט:) בשעה שמברכין העם מה הם אומרים ברכו את ה׳ המבורך ומסקינן (שם מ.) דלא למימרינהו כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין פי׳ שאינו מכוין לברכה שמברכים אותו ואם היו אומרים הפסוקים לא היו יכולין לכוין לברכה הילכך אין לומר שום פסוק אלא יש לשתוק לכוין לברכה: כהן אינו רשאי להוסיף מדעתו ברכה יותר על אלו ג׳ פסוקים של ברכת כהנים ואם הוסיף עובר על בל תוסיף אבל אם בירך כבר ציבור אחד ובא למקום אחר ומצא ציבור שלא הגיעו לברכת כהנים יכול לברכם פעם אחרת ואלו שפסולים לישא כפיהם מי שיש לו מום בידיו כגון שהם בהקניות או עקומות או עקושות מפני שהעם מסתכלין בו והרמב״ם ז״ל כתב מי שיש לו מום בפניו או בידיו ורגליו לא ישא כפיו ובגמרא לא קאמר אלא בידיו מפני שהוא נושא אותם וניכר בהן זבלגן והוא מי שריריו יורד על זקנו וסומא באחת מעיניו לא ישא כפיו היו בני עירו רגילים בו

ומכירין הכל שהוא זבלגן או סומא ישא כפיו: היו ידיו צבועות סטיס ופואה לא ישא כפיו מפני שמסתכלין בו ואם רוב אנשי העיר מלאכתן בכך הרי זה ישא שאז לא יסתכלו בו מי שאינו יודע לחתך האותיות כגון אלו שאומרים לאלפין עיינין ולעיינין אלפין וכיוצא בזה לא ישא כפיו קטן או אפילו גדול שלא נתמלא זקנו לא ישא כפיו וה״מ הוא לבדו אבל עם אחרים משידע לישא כפיו נושא עמהן כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא כפיו דכתיב ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו המיר לא ישא כפיו וכתב הרמב״ם ז״ל אפי׳ שב בתשובה אבל על שאר עבירות אין מונעין אותו מלישא כפיו ורש״י כתב כיון ששב בתשובה יכול לישא כפיו וכ״כ רבינו גרשום והביא ראיה מהירושלמי שלא תאמר כהן פלוני מגלה עריות ושופך דמים ומברכני ואומר לו הקב״ה וכי הוא מברכך הלא כתיב ואני אברכם. והר״ם מרוטנבורג כתב שאין אומרים לו לעלות ואם עלה אין מוחין בידו. ורב נטרונאי כתב שאין לעלות בתורה ראשון שכבר חלל קדושתו של אהרן ואם קרא בתורה ראשון יש חלול גדול ולא מסתבר דאף אם לא ישא כפיו משום דאיתקש לשירות אבל לקרות בתורה ראשון ודאי כיון ששב קרינן ביה (יחזקאל יח) ובשוב רשע מרשעתו וגו׳ שכור לא ישא כפיו כתב הרמב״ם ז״ל שתה רביעית יין בבת אחת לא ישא כפיו שתאו בשני פעמים או שנתן לתוכו מעט מים מותר ואם שתה יותר מרביעית אע״פ שהוא מזוג ואע״פ ששתאו בכמה פעמים לא ישא עד שיסיר את יינו מעליו לא היו בו מדברים המונעים נשיאות כפים אע״פ שאינו מדקדק במצות וכל העם מרננין אחריו נושא כפיו שמצות עשה היא לכל כהן לישא כפיו ואין אומרים לרשע הוסף רשע והמנע מן המצות ואל תתמה ותאמר מה תועיל ברכת הדיוט שאין קבלת הברכה תלויה בכהנים אלא בהקב״ה שנא׳ ואני אברכם:

סימן קכט

א אין נשיאות כפים אלא בשחרית ומוסף ובנעילה ביום שיש בו נעילה כמו ביה״כ והמעמדות אבל לא במנחה דשכיחא שכרות שמא יהא הכהן שכור ואפילו במנחה של תענית גזירה אטו שאר הימים. וה״מ בתענית שיש בו נעילה כמו ביוה״כ ות״צ שהמנחה היא בעוד היום גדול ואתי לאיחלופי במנחה דשאר יומי אבל תענית שאין בו נעילה כגון ט״ב וי״ז בתמוז הואיל ותפלת המנחה סמוך לשקיעת החמה היא דומה לתפלת נעילה ואינה מתחלפת במנחה של שאר הימים הילכך יש בה נשיאות כפים ובה״ג כתב דפרסי כהני ידיהם בי״ה בתפלת המנחה דהוי כתפלת המנחה של שאר תעניות שהיא סמוכה לשקיעת החמה ה״נ כיון דמפשי ביה רחמי הויא סמוכה לשקיעת החמה ובאשכנז אין נוהגים כן וכ״כ רב עמרם שאין נושאין כפיהם במנחה ביה״כ והרמב״ם ז״ל כתב כהן שעבר ועלה לדוכן ביה״כ במנחה כיון שהדבר ידוע שאין שם שכרות הרי זה נושא כפיו ואין מורידין אותו מפני החשד שלא יאמרו פסול הוא ולכך הורידוהו:

סימן קל

א מאן דחזי חלמא ולא ידע מאי חזא ניקום קמי כהני בשעה שעולים לדוכן ונימא הכי רבש״ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי לעצמי בין שחלמו לי אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה וכמי ירחו ע״י אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו וכשם שהפכת קללת בלעם מרעה לטובה כך תהפוך כל חלומותי לטובה ותרצני ויכוין דלסיים בהדי כהני כי היכי דעני צבורא אמן ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו שלום:

סימן קלא

א ולאחר שיסיים ש״ץ חזרת תפלה נופלים על פניהם ומתחננין וז״ל הרמב״ם ז״ל לאחר שישלים התפלה יפול על פניו ויטה מעט הוא וכל הציבור ויתחנן והוא נופל וישב ויגביה ראשו הוא ושאר העם ומתחנן מעט בקול רם מיושב ורב נטרונאי כתב וז״ל הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע כדי שלא יהא נראה כמשתחוה לשלפניו ואדם חשוב לצד שמאל ומגביה צד ימין ובאשכנז נוהגין להטות על צד ימין והכי איתא במדרש במקרא דוימינו תחבקני ואיתמר נמי במגילה בפרק הקורא אמר רב חייא ב״ר הונא חזינא לאביי ורבא דכי נפלו על אפייהו מצלי אצלויי פי׳ היו מטין על צדיהם ולא היו משתחוים על פניהם אפילו בלא פישוט ידים ורגלים אף על פי שמן התורה אין השתחויה אסורה על הרצפה אלא בפישוט ידים ורגלים מדרבנן אסור אף בלא פישוט ידים ורגלים ור״ע כתב וז״ל ונופלין ציבור על פניהם ומבקשים רחמים ושואל כל אחד בקשתו ואומר רבון כל העולמים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא רחם עלינו שאנחנו עבדיך ומעשה ידי בשר ודם עפר רמה ותולעה מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקינו מה גבורתנו מה נאמר לפניך ה׳ או״א הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי כל מעשיהם

תוהו וימי חייהם הבל לפניך מה נאמר לפניך ה׳ אלהינו כי אנחנו העוינו והרשענו ואין לנו כהן לעשות חובותינו ולא כהן גדול שיכפר על חטאתינו ולא מזבח להקריב עליו קרבן ולא בית קדשי הקדשים להתפלל שם ולכן יר״מ שתהא תפלתנו שאנו מתפללין לפניך מקובלת ותחשב לפניך כפרים וכבשים כאילו הקרבנו אותם ע״ג המזבח ותרצנו וכו׳ ואית דבעו מימר הא דר׳ ינאי דאמר כד ניעור משנתיה לימא רבוני חטאתי לפניך יר״מ ה׳ או״א שתתן לי לב טוב וחלק טוב ורוח נמוכה ונפש שפלה ושכל טוב ואל יתחלל שמך בנו ואל תעשנו שיחה בפי הבריות ואל תהי אחריתנו להכרית ותקותנו למפח נפש ואל תצריכנו למתנת ב״ו שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה ותן חלקנו בתורתך עם עושי רצונך ובנה עירך וביתך והיכלך ומקדשך במהרה בימינו מהר עננו ופדנו מכל גזירות קשות והושיעה ברחמיך הרבים משיח צדקך ועמך ועומד החזן ואומר א״מ חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה והושיענו למען שמך ואנחנו לא נדע וכו׳ ורב נטרונאי כתב נפילת אפים בציבור על פניהם אחר התפלה רשות היא ונופלים בבית האבל ואין נופלין בבית החתן א״ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אא״כ נענה כיהושע בן נון פירוש אא״כ הוא בטוח שיענה כיהושע. ומפרש בירושלמי דוקא כשמתפלל בציבור על הציבור דכסיפא ליה מילתא שמהרהרין אחריו שאינו ראוי ליענות אבל בינו לבין עצמו שפיר דמי. ואומר ש״צ ואנחנו לא נדע וגו׳ והטעם לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו דכתיב ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי בהר וגו׳ ואתנפל לפני ה׳ ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים ואנחנו לא נדע. ואומר ש״צ קדיש ואח״כ אומר אשרי יושבי ביתך וכתב רב עמרם ואח״כ אומר ובא לציון ואני זאת בריתי ואתה קדוש וכ״כ הרמב״ם ז״ל ולא הזכירו למנצח מזמור לדוד יענך ה׳ ביום צרה ונוהגין עתה לומר אשרי יושבי ויענך ה׳ ביום צרה לפי שיש בו מענין הישועה:

סימן קלב

א ומתרגמין הקדושה ואומרים ותשאני רוח ומתרגמין אותו ואומרים ה׳ ימלוך לעולם ועד ותרגום כדי שיבינו כל העם וזה שנקרא סדר קדושה וצריך ליזהר בו מאד לאומרו בכוונה דאמר רשב״ג משום רבי יהושע מיום שחרב ב״ה אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וכל יום מרובה קללתו מיום שלפניו אלא עלמא אמאי קאי אקדושה דסידרא ואאמן יש״ר דאגדתא ואומרים קדיש ומוסיף בו תתקבל צלותהון עד ואמרו אמן יהא שלמא וכו׳ וכתב רב צמח שאין ליחיד לומר סדר קדושה דכל דבר שבקדושה אינה בפחות מי׳ ואם הוא ת״ח יעסוק באגדתא דפרק ג״ה (צא:) ויאמר שלחני וגו׳ ג׳ כתות של מלאכי השרת אומרים שירה אחת אומרת קדוש וכו׳ אם אינו ת״ח והוא בעל פסוק יעסוק במקראות הקדושה (ישעי׳ ו) שרפים עומדים ממעל לו אבל סדר קדושה זקנים ונביאים הראשונים תקנוה ואין לו ליחיד להשיג את גבולם דכל דבר שבקדושה אינה בפחות מעשרה ויש מי שאומר כיון שהם פסוקים הרי הוא כקורא בתורה ויכול יחיד לאומרן ובלבד שיאמר אותן בניגונן וניקודן וטעמן כדרך שהתינוקות קורין לפני רבן ולמעלה כתבתי בשם א״א הרא״ש ז״ל שיחיד יכול לאומרן:

סימן קלג

א ואומר עלינו לשבח וכשיגיע אל ככל המונם יפסיק מעט קודם שיאמר ואנו כורעים ומשתחוים כדי שלא יהא נראה כאילו חוזר למעלה וי״א וכסא כבודו בשמים ממעל ואין לומר כן אלא ומושב יקרו וכן הוא הנוסח בס׳ היכלות ונפטרין לבתיהן לשלום ובספרד נוהגין בכל יום אחר קדיש לומר מזמור הטה ה׳ אזנך ענני וקדיש אחריו ואח״כ עלינו לשבח ובכל זמן וזמן משנין המזמור לפי ענינו כגון ברכי נפשי בר״ח וכאיל תערוג על אפיקי מים בחולו של מועד ומזמור שיר חנוכת הבית בחנוכה ובפורים למנצח על אילת השחר ומנהג טוב הוא ובסידור רב עמרם כתב לאחר שיסיים ש״צ עושה שלום נוהגים לומר אין כאלהינו וכו׳ עד אתה הוא מושיענו אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך קטורת הסמים פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה הקושט שנים עשר קלופה שלשה וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם אין לו יין קפריסין מביא חמר חוריין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא אם נתן בה דבש פסלה ואם חיסר בה אחת מכל סממניה חייב מיתה רשבג״א הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה ויין קפריסין ששורין בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד ואומר השיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש ביום הראשון היו אומרים לה׳ הארץ ומלואה: בשני היו אומרים גדול ה׳ ומהולל מאד: בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל: ברביעי היו אומרים אל נקמות ה׳ אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו: בששי היו אומרים ה׳ מלך גאות לבש: בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העוה״ב אמר ר״א א״ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום וכו׳ ואומר קדיש עד עושה שלום וכן בערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין

לומר פטום הקטרת אבל לא השיר ולמה אומרים פטום הקטרת בבקר ובערב והשיר בבקר בלבד לפי שזה מצותו בבקר וזה לא היתה מצותו אלא בבקר׃

סימן קלד

א בשני ובחמישי מוסיפין לומר תחנונים אחר שמסיים ש״צ חזרת התפלה ובסדר רב עמרם כתב שנוהגין לומר אם עונינו ענו בנו ווידוי ויעבור אבל בכל אלו הארצות אין נוהגין לומר אלא והוא רחום כאשר הוא כתוב בסידורין ומה שמוסיפין תחנונים בב׳ וה׳ לפי שהם ימי רצון לפי שמ׳ יום של קבלת לוחות אחרונות שהיו ימי רצון עלה משה רבינו ביום ה׳ וירד ביום ב׳ ולכך נוהגין ג״כ להתענות בהן ולאחר תחנונים מתחננים בנפילת אפים וקודם שיקום ש״צ יש נוהגין לומר תחינות בכ״מ ומקום לפי מנהגו ועומד ואומר קדיש עד לעילא ומוציא ס״ת ועומד בפתח ההיכל ואומר גדלו לה׳ אתי ועונין ואומרים הקהל רוממו ה׳ אלהינו ועולין על התיבה ואומרים הכל הבו גודל לאלהינו וכו׳׃

סימן קלה

א הלכות קריאת ספר תורה

גרסינן בפ׳ הקורא את המגילה בשני ובחמישי ובמנחה בשבת קורין ג׳ אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם ואין מפטירין בנביא וגרסינן בפ״ב דמגילה בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן פי׳ בסדר של אותו השבוע ותניא בברייתא מקום שמפסיקין בשבת בשחרית שם קורין במנחה ובב׳ ובה׳ ובשבת הבאה ואלו ג׳ שקורין קורין לכהן תחלה ואח״כ ללוי ואח״כ לישראל כדגרסינן בפרק הניזקין אלו דברים שאמרו משום דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל וכתב א״א הרא״ש זצ״ל ואף אם בא כהן לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו שיקרא ראשון בב׳ וה׳ הרשות בידו בשבתות וימים טובים דשכיחי רבים בב״ה אין הרשות בידו דלא ליתי לאינצויי ורב הונא דקרי בכהני בשבתות וימים טובים משום דמופלג בחכמה היה דאפי׳ ר׳ אמי ור׳ אסי כהני חשיבי דארעא דישראל הוו כייפי ליה ומשמע מדבריו שאם הוא גדול ומופלג שיכול לקרות בפני כהן אבל רב עמרם כתב כל היכא דאיכא כהן לית ליה רשות לישראל למיקרי קמיה אפי׳ הוא נשיא שבישראל וכ״כ רב נטרונאי דאפי׳ כהן עם הארץ קודם לישראל ת״ח אמר אביי נקטינן אם אין שם כהן נתפרדה חבילה פירש״י בלשון אחד שלא יקרא לוי כלל וכ״כ ר״ח ורב עמרם ופי׳ אחר פי׳ שלא יקדים לוי לישראל אלא מי שירצה יקדים וכתב א״א הרא״ש ז״ל ודוקא אם ישראל גדול הוא קודם ואם הלוי גדול או אפילו שוין הוא קודם וכן עיקר ואמר אביי נקטינן ואם אין שם לוי כהן קורא במקום לוי ודוקא כהן הראשון עומד במקום לוי ומברך פעם אחר וקורא אבל כהן אחר לא יעלה שלא יאמרו הראשון פגום הוא וכן לא יעלו ב׳ לויים זה אחר זה שלא יאמרו אחד מהן פגום הוא ויש מקומות שנוהגין לקרות הרבה כהנים בהפסק ישראל ביניהם ואין חוששין שיאמרו הראשון פגום הוא כיון שקראו ישראל אחריו וכ״כ רב עמרם ובתר דקרי כהן לוי וישראל קרי מאן דבעי אי בעי כהן למיתני ומיקרי שפיר דמי וכשאין שם כהן וקורא לישראל במקומו אומר במקום כהן כדי שלא יטעו להאכילו חלות אבל העולה במקום לוי א״צ לומר במקום לוי דמעשר ראשון מותר לזרים וגם לא שכיח׃

סימן קלו

א ובשבת שקורין ז׳ קורין אחר לוי ת״ח הממונים על הציבור ואחריהם ת״ח הראויין למנות לפרנסים על הציבור ואח״כ בני ת״ח שאבותיהם ממונים על הציבור ואח״כ ראשי כנסיות וכל העם׃

סימן קלז

א ואלו השלשה אין קורין פחות מי׳ פסוקים וידבר עולה מן המנין ואי סליק ענייא בבציר מי׳ פסוקים כגון פרשת עמלק שאין בה אלא ט׳ פסוקים שפיר דמי ואין קורין עם כל אחד פחות מג׳ פסוקים שנים קורים ג׳ ג׳ ואחד קורא ד׳ ואיזה מהם שקורא ד׳ הרי זה משובח׃

סימן קלח

א אין משיירין בפרשה פחות מג׳ פסוקים פי׳ הקורא בתורה לא יקרא עד סוף הפרשה בענין שלא ישאר ממנה אלא ב׳ פסוקים משום היוצאים שיאמרו העולה אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים הנשארים וכן לא יתחיל בה פחות משלשה פסוקים שאם יתחיל בה שני פסוקים הנכנס ושומע אומר שלא קרא עם הראשון אלא שני פסוקים שמראש הפרשה:

סימן קלט

א הקורא הפרשה צריך לסדר אותה תחלה פעמים ושלש בינו לבין עצמו כההוא דר״ע שקראו אותו לתורה ולא רצה לעלות לפי שלא סדר אותה תחילה ודריש ליה מקרא אז ראה ויספרה וגו׳ ואינו רשאי לקרות עד שיאמרו לו קרא וזה שנהגו שש״צ קורא לעולים ואפי׳ ראש הכנסת או חזן הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו קרא וכל הקורין מברכין לפניה ולאחריה ופותח הספר קודם שיברך ואחר כך יברך דתניא פותח ורואה וגולל ומברך פי׳ לאחר שפתח חוזר וסוגרו ואז מברך וחוזר ופותח וקורא דברי רבי מאיר ר׳ יהודה אומר פותח ורואה ומברך והלכה כרבי יהודה ולאחר שקרא גולל ומברך וזה נוסח הברכות ברכו את ה׳ המבורך בקול רם כדי שיענו הציבור ברוך ה׳ המבורך ואע״פ שאומר ברכו אינו כמוציא עצמו מן הכלל כיון שאומר המבורך וה״ר יהודה ברצלוני כתב בשם רב סעדיה גאון אע״פ שאומר המבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל צריך להחזיר עצמו לכלל לגמרי ולומר ברוך ה׳ המבורך מידי דהוה אברכת המזון שאף על פי שאומר נברך שאכלנו משלו צריך לחזור למקום שפסק ולומר ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו ואף על פי שכבר בירך על התורה בבוקר קודם פרשת הקרבנות חוזר ומברך אשר בחר בנו כשקורא בתורה ולא הוי ברכה לבטלה דמשום כבוד תורה נתקנה כשקורא בציבור וכתב אחי הרב יחיאל ז״ל ואם איחר אדם לבא לב״ה עד קריאת התורה והתחיל בברכות וכשסיים ברכת התורה קודם שהתחיל פר׳ הקרבנות קראוהו בתורה בזה נסתפקתי אם יש לו לברך אשר בחר בנו אם נאמר שאין לחלק הואיל ותקנו ברכה זו על קריאתה בציבור יש לו לברך אע״פ שכבר בירך או נאמר ודאי אחת מהן לבטלה דהיאך יברך ברכה אחת פעמים בזה אחר זה בלי הפסק בינתים וכן היה נ״ל אמנם שאלתי את פי א״א הרא״ש ז״ל ואמר לי יש לו לברך כי לא חלקו חכמים ואם קראוהו לקרות בתורה קודם שיברך ברכת התורה ודאי נ״ל שאין לו לברך שנית אשר בחר בנו דלא גרע ממי שנפטר באהבה רבה: ומטבע של ברכה אחרונה כך הוא אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו פי׳ תורת אמת היא תורה שבכתב וחיי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבע״פ דכתיב (קהלת יב) דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים לאפוקי מאותם האומרים ולחיי עולם נטעה בתוכנו ושתי ברכות אלו יש בהם מ׳ תיבות כנגד מ׳ ימים שעמד משה בהר כתב בעה״מ שהקורא בתורה ומברך בה נוטלה בידו וסמך למנהג מההיא דסוכה (מא:) כך היה מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מפתח ביתו לולבו בידו וכו׳ עד היה קורא בתורה ונושא כפיו מניחו ע״ג קרקע אלמא שצריך ליטול הספר בידו בשעת קריאה:

סימן קמ

א ירושלמי הקורא בתורה ונשתתק זה שעומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון דאי תימא ממקום שפסק נמצא הראשונים נתברכו לפניהם ולא לאחריהם ואחרונים נתברכו לאחריהם ולא לפניהם:

סימן קמא

א וצריך לקרות מעומד דתנן הקורא את המגילה יושב יצא משא״כ בתורה ומטעם זה נמי צריך ליזהר שלא לסמוך דאמרינן בפ״ב דזבחים עמידה מן הצד פירוש ע״י סמיכה איכא בינייהו לרבנן לא הוי עמידה וצריך שלא יקראו שנים דתנן במגילה קראוה שנים יצאו משא״כ בתורה אלא אחד קורא אותו שעולה ואין ש״צ קורא עמו ומה שנהגו האידנא שש״ץ קורא פי׳ א״א הרא״ש ז״ל לפי שאין הכל בקיאין בטעמי קריאה ואין הציבור יוצאין בקריאתו והוא בעיניו כיודע ואם לא יקראוהו אתי לאינצויי עם ש״צ לכך תקנו שיקרא ש״צ שהוא בקי בקריאה ומ״מ גם העומד לקרות יקרא בנחת עם ש״צ שלא תהא ברכתו לבטלה והא דאמרינן שלא יקראו שנים פי׳ בקול רם דטעמא משום דתרי קלי לא משתמעי ומי שאינו יודע לקרות אינו ראוי שיקראוהו ש״צ והויא ברכה לבטלה ולא מסתבר שיברך על קריאת ש״צ עד כאן ומיהו אם יודע לקרות כשמקרין אותו שפיר דמי ואם ש״צ רוצה לברך לעצמו ולקרות צריך שיהא אחד עומד אצלו דתניא בתוספתא חזן העומד לקרות אחד עומד ומחזן עליו עד שיקרא וגרסינן נמי בירושלמי רב שמואל בר

רב יצחק על לבי כנישתא וחזא חזנא דקרא ולא קאי בר איניש תחותיה א״ל אסור לך כשם שניתנה ע״י סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה ע״י סרסור. אין הקורא רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הצבור:

סימן קמב

א כתב בעל המנהיג אם טעה הקורא או החזן המקרא אותו טוב שלא להגיה עליו על שגגותיו ברבים שלא להלבין פניו דאף על פי שטעה בה יצא ידי קריאה דאיתא במדרש שאם קרא לאהרן הרן יצא והרמב״ם ז״ל כתב קרא וטעה אפי׳ בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק:

סימן קמג

א אין קורין בתורה בפחות מי׳ גדולים בני חורין ואם התחילו בי׳ ויצאו מקצתן גומרין אין קורין בחומשין בציבור פי׳ אם כתוב חומש לבדו אפי׳ בגלילה כס״ת אין קורין בו עד שיהו כל ה׳ חומשין ביחד תניא בתוספתא בני הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד כגון שאין בה מי שיודע לקרות אלא אחד עומד וקורא ויושב וחוזר ועומד וקורא ויושב אפי׳ ז׳ פעמים וכ׳ א״א הרא״ש דזו התוספתא נשנית לפי המנהג הראשון שהיה ראשון מברך לפניה והאחרון לאחריה לכך צריך לישב בכל פעם ופעם להכיר שהן ז׳ אבל האידנא שצריך לברך בכל פעם ופעם ברכה ראשונה ואחרונה כמו כהן שקורא במקום לוי א״צ לישב. עיר שכולה כהנים או לויים כולם קורין בתורה פעמים זה ראשון ופעמים חבירו:

סימן קמד

א מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה פי׳ שלא ידלג מפרשה זו לפרשה אחרת וה״מ בב׳ עניינים דאיכא למיחש שמא תתבלבל דעת השומעים אבל בחד ענינא כגון אחרי מות ואך בעשור שכהן גדול קורא ביוה״כ ששניהם מענין אחד מדלגין ובנביא מדלגין אפילו בב׳ ענינים וזה וזה בכדי שלא יפסיק המתורגמן פירוש שלא ישהה בדילוג אלא בכדי שישלים התורגמן פסוק שתרגם שאין כבוד לציבור לעמוד בשתיקה וכן אין גוללין ס״ת בציבור מפני כבוד ציבור: אין קורין לאדם אחד בשני ס״ת משום פגמו של ראשון שלא יאמרו חסר הוא אבל ג׳ גברי בג׳ ספרים כגון ר״ח טבת שחל להיות בשבת לא הוי פגימה:

סימן קמה

א בימי חכמי התלמוד היו רגילין לתרגם כדי שיבינו העם כי לשונם היה ארמי ואין הקורא רשאי לקרות לתורגמן יותר מפסוק א׳ אלא קורא לו פסוק אחד ומתרגמו וחוזר וקורא לו פסוק ב׳ ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם ולא המתרגם יותר מהקורא ולא הקורא רשאי לקרות פסוק אחר עד שיכלה התרגום מפי המתרגם והקורא אינו רשאי לסייע למתרגם שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה קטן מתרגם ע״י גדול אבל אינו כבוד לגדול שיתרגם ע״י קטן כתב רב נטרונאי אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכים תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו בלשון שהציבור מבינין אין יוצאים י״ח אלא חייבים לתרגם אבל אם אינן מתרגמין להכעיס בני עבירה הם ואם מפני שאינן יודעין לתרגמו ילמדו ויתרגמו ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמוד אחר חוץ מן המתרגם ויפרש להם כרצונם אבל התוספות כתבו על הא דתניא ר׳ חלפתא בן שאול אומר ל״ש אלא במקום שאין תורגמן אבל במקום שיש תורגמן פוסק משמע שגם בימי חכמי התלמוד היו מקומות שלא היו מתרגמין מכאן סעד למנהג שלנו שאין אנו רגילין לתרגם ואמרינן נמי בירושלמי ממה דאנן חמי רבנן נפקי לתעניתא וקראו ולא מתרגמין הדא אמרה שאין התרגום מעכב ונראה שהם היו רגילין לפרש להמון העם שהיו מדברים ארמית אבל לדידן מה תועלת בתרגום כיון שאין אנו מבינין אותו ואין לומר נלמוד מהם לפרש לעם בלשון שיבינו די״ל תרגום שאני שנתקן ברוח הקדש:

סימן קמו

א גרסינן בפ״ק דברכות ועוזבי ה׳ יכלו זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויוצא ואפילו בין פסוק לפסוק אסור לצאת אבל בין גברא לגברא שפיר דמי גרסינן בפרק ואלו נאמרין כיון שנפתח ס״ת אסור לספר אפי׳ בד״ת שנאמר וכפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר כי עמדו ולא ענו עוד והא דאיתא בפ״ק דברכות רב ששת מהדר אפיה וגריס פי׳ בשעת קריאת התורה פירש״י שהיה גורס בלחש דהא דאמרינן שאסור לספר היינו דוקא

בקול רם לפי שמונע האחרים מלשמוע אבל בלחש שרי ובה״ג פירש ה״מ דאסור לספר בדליכא ׳י דצייתי לס״ת אבל אי איכא ׳י דצייתי שפיר דמי ורי״ף פי׳ דוקא רב ששת שתורתו אומנתו אבל אינש אחרינא אסור כתב רב שר שלום ס״ת בין כשמוציאים אותו בין כשמחזירים אותו למקומו עומדים מפניו לאלתר ויושבין לאלתר ואין צריכין לעמוד עד שעונין הציבור יהא שמיה רבה ולא ראינו מי שנוהג כך דמה שכתוב וכפתחו עמדו כל העם אותה עמידה שתיקה היא אבל לעמוד מפני ס״ת עד שעונין אמן יהא שמיה רבא לא שמענו׃

סימן קמז

א אסור לאחוז ס״ת בלא מטפחת דא״ר פרנך א״ר יוחנן האוחז ס״ת ערום נקבר ערום פי׳ שאין לו שכר אותה מצוה א״ר שפטיה א״ר יוחנן ׳י שקראו בתורה גדול שבכולם גולל דא״ר יהושע בן לוי ׳י שקראו בתורה הגולל נוטל שכר כנגד כולם ורגילים באשכנז לקנותה בדמים יקרים לחבב המצוה וכתב בעל העיטור איכא מ״ד י׳ לאו דוקא אלא גדול שבב״ה ואיכא מ״ד עשרה דוקא שבעה שקראו בתורה ומתרגם ומפטיר וש״צ ואמר ר׳ שפטיה א״ר יוחנן הגולל ס״ת יעמידנו על התפר שאם יקרע יקרע התפירה וא״ר שפטיה א״ר יוחנן הגולל ס״ת גוללו מבחוץ וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים פי׳ כשהספר עומד לפניו יהפוך הכתב אליו ויתחיל לגלול מבחוץ ואחר שגמר הגלילה יהדק סוף המטפחת מבפנים שכשיבא לקרות בו ימצא ההידוק בפנים ולא יצטרך להפך הספר לצד ההידוק א״ר ינאי בריה דר׳ ינאי סבא משמיה דרבי ינאי מוטב תגלל מטפחת ס״ת ולא יגלל ס״ת פי׳ שלא ישים ס״ת בחיקו על המטפחת ויגלול ס״ת כדי שתכרך במטפחת א״ר תנחום אמר ריב״ל אין המפטיר מתחיל עד שיגלל הספר כדי שלא יהא הגולל טרוד ולא יוכל לשמוע ההפטרה׃

סימן קמח

א גרסינן בפרק ואלו נאמרין אין שליח ציבור רשאי להפשיט התיבה בציבור כ״ז שהם בב״ה פירש״י שהיו רגילין להביא ס״ת מבית אחר שהוא משתמר בו לב״ה ופורשין בגדים נאים סביב התיבה ומניחים אותה על התיבה וכשיוצאים משם ונוטלים ס״ת ליתנו בבית שמשתמר בו לא יפשיט התיבה בפני הציבור שטורח ציבור הוא להתעכב שם עם הס״ת אלא מוליך ס״ת והעם יוצאים אחריו ואח״כ בא ומפשיט התיבה׃

סימן קמט

א ותו גרסינן התם א״ר תנחום אמר ריב״ל אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ס״ת ושמואל אמר עד שיצא ולא פליגי הא דאיכא פתחא אחרינא הא דליכא פתחא אחרינא אמר רבא בר אהינא אסברא לי אחרי ה׳ אלהיכם תלכו פירש״י איכא פתחא אחרינא משינטל ס״ת לצאת דרך פתחו הרוצה לצאת בפתח אחר יוצא אפי׳ לא יצא ס״ת ליכא פתחא אחרינא נכון הוא שיצא ס״ת ולא יצא אדם בפני ס״ת וגאון פי׳ שהא דאמר ריב״ל בכל מקום קאמר כשש״צ אומר עושה שלום אחר גמר תפלתו אין ציבור רשאין לצאת עד שינטל ס״ת להצניעו והוסיף שמואל כי בזמן שמוציאין אותו מב״ה להצניעו אין רשאי לצאת עד שיצא וילכו אחריו ויעשו לו הידור ואמר רבא בר אהינא אסברא לי אחרי ה׳ אלהיכם תלכו הילכך ליעכביה לס״ת עד דנפיק והוא אחוריה ולא נפיק מקמיה ואי איכא פתחא אחרינא רשאין ולאחר שגמר קריאת הספר אומר ש״צ קדיש ומחזיר הספר למקומו ואומר תהלה לדוד וסדר קדושה כסדר שאר הימים ויש מקומות שאומרים תהלה לדוד וסדר קדושה מיד ואחר כך מחזירין הספר למקומו׃

סימן קנ

א הלכות בית הכנסת

קודם שאצא מב״ה אפרש דינה וקדושתה כופין בני העיר זה את זה לבנות להם בה״כ ולקנות להם תורה נביאים וכתובים ואין בונין אותה אלא בגובה של עיר ומגביהין אותה עד שתהיה גבוה מכל בתי עיר ודוקא בתים שמשתמשין בהן אבל בירניות ומגדלים שאין משתמשין בהן יכולין להגביהן יותר מב״ה וגג שהוא משופע ואינו ראוי לתשמיש צריך לשער דעד המקום שהוא ראוי לתשמיש שלא יהא גבוה יותר מב״ה י״א מי שהגביה ביתו יותר מב״ה שכופין אותו להשפילו ואין פותחין אותו אלא למזרח שכן מצינו בהיכל שהיה פתוח במזרח ופירשו התוס׳ דוקא בימיהם שהיו מתפללים למערב אבל אנו שמתפללים למזרח לצד א״י אין עושין הפתח במזרח ובונין בה היכל להניח בו ס״ת ובונין אותו לרוח שמתפללין כנגדה באותה העיר כדי שיהיו פניהם מול ההיכל כשיעמדו לתפלה ומעמידים בימה באמצע ב״ה לעמוד עליה הקורא בתורה כדי שישמעו כולם וכיצד יושבים בה הזקנים

פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי ההיכל וכל העם יושבין לפניהם שורות שורות ראשונות פניהם כלפי פני הזקנים ושל אחריה פניהם כלפי אחורי השורה שלפניה וכן כולם עד שיהו כל העם פניהם כלפי ההיכל וכלפי הזקנים וכלפי התיבה ובעת שש״צ עומד בתפלה יורד לארץ לפני התיבה ופניו כלפי הקודש כשאר העם׃

סימן קנא

א בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה ואין אוכלין ושותין בהן ולא נאותין ולא מטיילין בהן ולא נכנסין בהן בחמה מפני החמה ולא בגשמים מפני הגשמים ותלמידי חכמים מותרין לאכול ולשתות בהן ואין מחשבין בהן חשבונות אלא א״כ הן של מצוה כגון חשבון קופה של צדקה ופדיון שבוים וכיוצא בהן ואין מספידין בהן אלא א״כ יהיה ההספד לאחד מגדולי העיר שכל בני העיר מתקבצין ובאין להספידו ואם צריך ליכנס בה לצרכו כגון לקרות לאדם יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה ואח״כ יקראנו כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו ואם אינו יודע לקרות ולא לשנות יאמר לאחד מן התינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישהה מעט ואח״כ יצא שהישיבה בה מצוה שנא׳ אשרי יושבי ביתך היו לה ב׳ פתחים לא יכנס בפתח זה לעשות דרך לצאת בפתח הב׳ לקצר דרכו ואם היה הדרך עובר שם קודם שנבנה ב״ה מותר וכן אם לא נכנס בה תחלה כדי לקצר דרכו מותר לעשותה דרך וכשנכנס בה להתפלל מצוה למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחרת ומותר ליכנס בה במקלו ובתרמילו ובאפונדתו ויכול לרוק בה ובלבד שישפשפנו ברגליו ונוהגים בהן כבוד לכבדן ולרבצן ונוהגים בכל המקומות להדליק בהן נרות לכבדן ואפילו לאחר שחרבו עדיין הן בקדושתן וכשם שנוהגין בהם כבוד בישובן כך נוהגים בהם בחורבנן חוץ מכיבוד וריבוץ שאין מכבדין ולא מרביצין אותן עלו בהן עשבין תולשין אותן ומניחין אותן במקומן משום עגמת נפש כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותן ואם התנו עליו להשתמש בו בשעת בנין מותר להשתמש בו בחורבנו אבל בישובו לא מהני ביה תנאה ואפילו בחורבנו לתשמיש מגונה כגון זריעה וחשבונות של רבים לא מהני תנאה׃

סימן קנב

א אין סותרין ב״ה כדי לבנות אחרת שמא יארע להם אונס שלא יבנו האחרת אלא בונין האחרת תחלה ואח״כ סותרין הישנה וה״מ שהיתה הראשונה חזקה אבל היתה נטויה ליפול יכולין לסותרה ולבנות אחרת ובלבד שלא יתעצלו בבניינה אלא ימהרו וישתדלו לבנותה מיד׃

סימן קנג

א מותר לעשות מבה״כ בית המדרש אבל לא מבית המדרש בה״כ שקדושת בית המדרש יתירה על קדושת בה״כ בני העיר שמכרו בה״כ יכולים לקנות בדמיה תיבה מכרו תיבה יכולים ליקח בדמיה מטפחת מכרו מטפחת לוקחין בדמיה חומשין מכרו חומשין לוקחין בדמיהן ס״ת אבל איפכא להורידן מקדושתן לא ואפי׳ אם קנו בקצת המעות דבר שקדושתו חמורה אין יכולים לשנות המותר לקדושה קלה וכן אם גבו מעות לבנות בה״מ או בה״כ או לקנות תיבה או מטפחת או ס״ת ורצו לשנותן מלצורך שגבו אותן אין משנין אלא מקדושה קלה לחמורה אבל אם עשו בהן הדבר שגבו אותן בשבילו משנין המותר לכל מה שירצו והא דבה״כ נמכרת ה״מ של כפרים שאין באין שם אנשים ממקומות אחרים שלא נעשית אלא לבני הכפר לבד אבל של כרכים שבאין שם אנשים ממקומות אחרים אפי׳ בנו אותה משלהם אינה נמכרת אא״כ תלו אותה בדעת היחיד אז יעשה בה היחיד מה שירצה ומ״מ המעות נשארין בקדושתן ואם בנו בית סתם והקדישוהו אחר כך לבה״כ דינו כבה״כ ומיהו אינו קדוש עד שישתמשו בו אפי׳ אם בנאוהו תחילה לשם ב״ה וכשמוכרין אנשי כפר בהכ״נ יכולין למכרה ממכר עולם והלוקח יעשה בה מה שירצה חוץ ממרחץ ובורסקי ובית הטבילה ובית הכסא והא דאמרי׳ שהמעות נשארין בקדושתן ואין הלוקח יכול לעשות בו אלו הד׳ דברים ה״מ בשלא מכרוהו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר אבל אם מכרוהו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר עושין במעות מה שירצו וכן הלוקח יעשה בה אפילו אלו הד׳ דברים וכן כל יחיד בשלו יכול למוכרו ולעשות בדמיו כל מה שירצה אפילו ס״ת בה״כ או לבנים או עצים מבה״כ ישן שסתרו יכולין ליתנן במתנה דמתנה כמכר וכן יכולים להחליפם באחרים והן יוצאין לחולין אבל אסור למשכנן או להשכירן אפי׳ ע״י שבעה טובי העיר שעדיין נשארין בקדושתן שאין כאן דבר אחר שתחול קדושתן עליו לבנים חדשים שנעשו לצורך בה״כ אין בהן קדושה׃

סימן קנד

א רחבה של עיר אע״פ שמתפללין בה בתעניות אין בה משום קדושה מפני שהוא עראי ולא נקבעה לתפלה וכן בתים וחצרות שמתקבצין בהן להתפלל באקראי אין בהם שום קדושה. תשמישי מצוה כגון סוכה ולולב שופר וציצית אין בהן שום קדושה ויכולין להשתמש בהן. תשמישי קדושה כגון תיק של ספרים תפילין ומזוזות וס״ת ורצועות של תפילין וארגז שנותנים בו ס״ת או חומש וכסא שנותנים עליו ספר תורה ווילון שתולין לפני ההיכל יש בהן קדושה וצריך לגונזן מטפחות ספרי תורות שבלו יכולין לעשות מהן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן וס״ת שבלה גונזין אותו בקבר ת״ח שונה הלכות ובכלי חרס. אין עושין מתיבה כסא לס״ת אבל שרי לעשות מתיבה גדולה קטנה וכן מותר לעשות מכסא גדול כסא קטן אבל אסור לעשות ממנו שרפרף לכסא וכן מותר לעשות מוילון גדול וילון קטן או לעשות ממנו כיס לס״ת אבל לעשות ממנו כיס לחומשים אסור הבימה אין בה קדושת ארון אלא קדושת ב״ה הארון וכל מה שעושין לספר תורה מועיל בו תנאי להשתמש בו שאר תשמיש:

סימן קנה

א הלכות דעות

ואחר שיצא מב״ה ילך לבית המדרש קודם שילך לעסקיו ויקבע עת ללמוד דאמר רבא בשעה שמכניסין האדם לדין אומרים לו קבעת עתים לתורה נשאת ונתת באמונה וקביעות העת צריך שיהא קבוע ותקוע בענין שלא יעבירנו אף אם הוא סבר להרויח הרבה ומ״מ קודם שילך לבה״מ יכול לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו כדאמרינן בעלמא כדטעים בר בי רב ועייל לכלה וטוב שירגיל בו כדאמרינן פ״ג מיני חלאים תלויין במרה וכולם פת במלח וקיתון של מים שחרית מבטלתן ומצוה להנהיג עצמו במדה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו כדי שיהא בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה:

סימן קנו

א ואחר כך ילך לעסקיו דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון שאם אין לו מה יאכל העוני יעבירנו על דעת קונו ומ״מ לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע כמו שמצינו בחסידים הראשונים שהיו עושין מלאכתן עראי ותורתן קבע וזה וזה נתקיים בידן כי אין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט וישא ויתן באמונה ויזהר מלהזכיר שם שמים לבטלה שבכ״מ שהזכרת השם מצויה מיתה מצויה ומאד מאד יזהר אדם בענין השבועה שהרבה הפליגו רבותינו בענין שבועת שקר ואפילו לישבע באמת כמו שאמרו אלף עיירות היו לו לינאי המלך וכולם נחרבו מחמת שבועת אמת ויזהר מלהשתתף עם העו״ג דשמא יתחייב לו שבועה וישבע בשם יראתו ועובר משום לא ישמע על פיך ומיהו אם נשתתף ונתחייב לו שבועה יכול לקבלה ומיהו אין כל אדם יכול לעמוד בזו וגם רש״י התירם שאין הנכרים עכשיו עו״ג ועוד כיון שעיקר פרנסתינו עמהם ואנו נושאין ונותנין עמהם כל השנה:

סימן קנז

א וכשיגיע שעה רביעית יקבע סעודתו דאמר רב פפא שעה ד׳ זמן סעודה לכל הוא ואם הוא ת״ח ועוסק בלימודו ימתין עד שעה ששית דתניא ששית מאכל ת״ח ומשם ואילך לא יאחר דהוי כזורק אבן לחמת וה״מ דלא טעים מידי בצפרא אבל טעים מידי בצפרא לית לן בה:

סימן קנח

א הלכות נטילת ידים

וכשבא לאכול יטול ידיו קודם ואפי׳ לחולין ולאו דוקא כשאוכל פת אלא לכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים אבל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח וצריך ליזהר בנטילתם שכל המזלזל בנטילתם חייב נידוי כדאמרינן את מי נידו את ר״א בן הנדל שזלזל בנט״י וכל המזלזל בנט״י בא לידי עניות ואמר ר׳ זריקא א״ר אלעזר כל המזלזל בנט״י נעקר מן העולם ומיהו במחנה ההולכים למלחמה פטורים מנט״י ראשונים ואע״פ ששיעורם ברביעית יוסיף ליטול בשפע דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו לי מלא חפנאי טיבותא ויברך על נט״י אע״פ שאינה אלא מדרבנן שהצריכו נטילה לחולין משום סרך תרומה פי׳ שלא יבא לאכול תרומה בלא נטילה וסתם ידים שניות לטומאה ופוסלות התרומה ומשום הכי תקנו שיהא רגיל ליטול אף לחולין ואע״פ שלא היה צריך דחולין לאו בני קבולי טומאה נינהו ושייך לומר וצונו בדבר שהוא מדרבנן ואסמכוהו אלאו דלא

תסור ולא יברך עד אחר הנטילה אף על גב דכל המצות מברכין עליהם קודם לעשייתן שאני הכא שפעמים שאין ידיו נקיות ואינו יכול לברך קודם הילכך תקנו שלעולם יברך אח״כ ועוד כיון דמברך קודם הניגוב הוי שפיר קודם לעשייתן שגם ניגוב הוא מן המצוה וינגבם היטב קודם שיבצע דאמר רבי אבהו כל האוכל בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים לחמם טמא בגימטריא בלא ניגוב ידים (ס״א לחמ״ם לח מים וכו׳):

סימן קנט

א אין נוטלין לידים אלא מכלי אבל כל הכלים כשרים אחד כלי אבנים וכלי גללים וכלי אדמה וצריך שיהא מחזיק רביעית. אם ניקב בכונס משקה פי׳ שאם ישימו אותו על המשקין יכנסו בתוכו דרך הנקב והוא גדול מנקב שהמשקין שבתוך הכלי יוצאין בו אז בטל מתורת כלי ואין נוטלין ממנו לידים ואפילו אם הוא מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה וה״מ שנוטל דרך פיו למעלה דמה שממנו מהנקב ולמעלה אינו חשוב ככלי ונמצא שאין המים באין על ידו מהכלי אבל אם נוטל דרך הנקב שרי כיון שמחזיק רביעית ממנו ולמטה וכתוב בסמ״ק שאם יחדו לזיתים תורת כלי עליו ומותר ליטול ממנו אם יחזיק רביעית עד שינקב במוציא זית ואפשר לחלק דוקא לענין טומאה מועיל יחוד לזיתים אבל לענין נטילה ששיעורה בכונס משקה כיון שניקב בזה השיעור אינו חשוב עוד ככלי: שבר כלי או כלי שלם אפי׳ אם הוא מחזיק רביעית אם אינו יכול לעמוד על עצמו בלא שיסמכוהו אינו כלי הלכך מגופת חבית שהיא חדה אין נוטלין ממנה אבל אם יתקננה ויכולה לעמוד מעצמה ולקבל רביעית נוטלין ממנה: חמת וכפישה שתקנן נוטלין מהן לידים שק וקופה אע״פ שתקנן שמקבלין אין נוטלין מהם שאין דרך לעשותן שיקבלו: כלי שתחלת תיקונו כך שאינו יכול לעמוד בלא סמיכה ואין משתמשין בו אלא ע״י סמיכה חשיב שפיר כלי ע״כ כתב א״א הרא״ש ז״ל כלי שהוא מלא נקבים מתחתיו ופיו צר למעלה וכשמניח אדם אצבעו עליו אין המים יוצאין וכשמסירו המים יוצאין מותר ליטול ממנו אע״פ שאינו מחזיק כלום כיון שעשוי לקבלה בענין זה וזה עיקר תשמישו נקרא כלי ולא יתן מים לחבירו בחפניו שאין נוטלין אלא מן הכלי כתב הרמב״ם ז״ל כלי שנשבר שבירה המטהרתו מידי טומאה אין נוטלין ממנו לידים מפני שהוא שבר כלי וצריך שיבואו המים מכח אדם דלא כה״ג שכתבו שמותר להטביל ידיו בכלי דאמר רב פפא האי אריתא דדלאי אין נוטלין ממנה לידים פי׳ צנור שדולין מים מן היאור ושופכין בו והוא נמשך ממנו להשקות השדה אין אדם יכול לתת ידיו לתוכו כדי שיקלחו המים עליהם משום דלא אתי מכח גברא שכבר פסק כח השופך ואין מטבילין בו הידים פי׳ אם הטבילם בתוכו לא חשיב טבילה לטהרם מכח טבילה דשאובין הם ואי מקרב ידיה לגבי דוולא פי׳ שקירב ידיו למקום שפיכת כלי והמים באין מכח הראשון של השופך על ידיו שפיר דמי ואי בזיע דוולא בכונס משקה פירוש שיש בו נקב מאחוריו בכונס משקה ובעוד ששופך דרך פיו לצינור מקלח מאחוריו ליאור מטבילין בו הידים פירוש וטהורין מכח טבילה דחשיבי כאילו הטבילם ביאור דנצוק זה מחבר הכלי ליאור וחשיבי מים שבצינור מחוברין למימי היאור וחשיב כאילו מטבילן ביאור עצמו אע״ג דנצוק כזה לא חשיב חבור לענין טבילה חבית שיש בה מים מניחה על ברכיו ומטה ונוטל ממנה לידים דחשיב שפיר מכח גברא היתה מוטה בארץ על צדה והמים מקלחין ממנה או שעומדת והמים יוצאין דרך נקב שבה ונתן ידיו שם לא הוי נטילה אבל אם היה ברזא בנקב והסירו וקיבל המים על ידיו חשיב שפיר כח גברא וצריך להחזירו ולהסירו בכל שפיכה ושפיכה. קוף פסול ליתן לידים אבל כל אדם אפילו חרש שוטה וקטן עו״ג או נדה כשרים. המטביל ידיו במ׳ סאה הראויין למקוה שפיר דמי ומברך על טבילת ידים וכ״כ הרמב״ם ז״ל כל הצריך נט״י והטבילם במקוה א״צ דבר אחר ואם הטבילם במים שאין בהם שיעור מקוה או במים שאובין שבקרקע לא עשה ולא כלום שאין המים שאובין מטהרין את הידים [צ״ל אלא] בנטילה:

סימן קס

א צריך שיהא במים מראה מים שאם נשתנו מראיתן בין מחמת עצמן בין מחמת דבר אחר שנפל לתוכן בין מחמת מקומן פסולין כדתנן נתן לתוכן קומוס וקנקנתום ושינו מראיהן פסולין ושלא נעשה בהן מלאכה דתנן עשה בהן מלאכה או ששרה בהן פתו פסולים הדיח בהן כלים פסולים אבל הדיח בהן כלים מודחים או כלים חדשים כשרים: המים שהנחתום מטבל בהן גלוסקין פסולין אבל אותן שמטביל בהן ידיו וטח בגלוסקין כשרים ובלבד שלא ישתנו מראיתן כתב הרמב״ם ז״ל אם נתגלו גילוי האוסר אותם לשתות פסולים ואפשר דהאידנא שאין חוששין לגילוי כשרים אף לנטילה: חמי האור נוטלים מהם לידים אפילו הן חמין שהיד נכוית בהן חמי טבריא במקומן יכול להטביל בהן את הידים אבל ליטול מהם בכלי לא וכן אם המשיך אותו בארץ דרך חריץ חוץ למקומן ואין בהן שיעור מקוה אין נוטלין מהם: מים מלוחים או סרוחין או מרים שאין הכלב יכול לשתות מהן פסולים לנטילה אע״פ שכשרים למי מקוה ואם הם עכורים מחמת טיט שנתערב בהן אם הכלב יכול לשתות מהן כשרים בין לנטילה בין למקוה ואם אין יכול לשתות מהן פסולין לשניהם מים שיש לו ספק אם נעשה בהם מלאכה אם לאו או שיש לו ספק אם יש בהן שיעור אם לאו או אם הן טהורים או טמאים

או ספק אם נטל ידיו אם לאו טהור שכל ספק טהרה בידים טהור וצריך שיהא במים רביעית וה״מ לאחד אבל לשנים שבאו ליטול כא׳ האחרון א״צ רביעית כיון שבאו משירי רביעית ובאו ליטול כאחד דתנן מי רביעית נוטלין לאחד אף לב׳ מחצי לוג אף לג׳ או לד׳ מלוג לה׳ לי׳ אף לק׳ כלומר גוזמא קאמר כל זמן שמספיקים המים לשפוך לכל אחד על ידו ב׳ פעמים בין שנוטלין זה אחר זה בין שנוטלין כולם כאחד דתנן נוטלין ד׳ או ה׳ זה בצד זה וזה על גב זה ובלבד שיבואו בהם המים פי׳ יכולין להניח ידיהם זה ע״ג זה וליטול כאחד ובלבד שירפו ידיהם בענין שיגיע המים לכל אחד:

סימן קסא

א צריך ליזהר מחציצה שכל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנטילה ואם יש לו בצק תחת הצפורן חוצץ אפילו הוא כנגד הבשר ואם יש לו צואה שלא כנגד הבשר חוצץ אבל כנגד הבשר אינו חוצץ ואם אינו מקפיד עליו אינו חוצץ וכן כל דבר מועט ואינו מקפיד עליו אינו חוצץ דתנן רטייה שעל גבי בשרו וטיט היון וטיט היוצרים אם מקפיד עליו חוצץ ואם לאו אינו חוצץ: שיעור נט״י לרב אלפס כל היד עד הקנה של זרוע וכתב א״א הרא״ש ז״ל וחומרא יתירה היא זו והעולם לא נהגו כן ופסק הוא עד מקום חיבור האצבעות לכף היד:

סימן קסב

א גרסינן בפ״ק דסוטה א״ר חייא בר אשי אמר רב מים הראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה וסימן לדבר וינטלם וינשאם אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה תניא נמי הכי הנוטל צריך שיגביה ידיו למעלה שלא יבאו המים שחוץ לפרק ויטמאו את הידים דתנן הידים מטמאים ומטהרין עד הפרק כיצד נטל הראשונים עד הפרק והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד טהורה נטל הראשונים והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד טמאה פירוש דין נטילה שאדם שופך מן הכלי ב׳ פעמים על ידו הראשונים טמאין והשניים מטהרין את הראשונים טומאתן וטהרתן דוקא עד הפרק הילכך כשנטל ראשונים ושניים חוץ לפרק לא טהרו שניים את הראשונים מה שיצא מהן חוץ לפרק ואם השפיל ידיו וחזרו הראשונים שחוץ לפרק וירדו על ידיו טמאים לכן צריך להגביה אצבעותיו למעלה ובמים אחרונים צריך להשפיל כדי שתרד הזוהמא שעל ידיו ובספר המצות כתב מה שמזכיר מים ראשונים ושניים היינו דוקא במים שבאים לטהר אבל מלבד אלו צריך ליתן עליהם פעם אחרת כדי להסיר מהן הלכלוך וכל דבר שחוצץ ואותם לא הזכיר במשנה לכך צריך ליתן עליהם ג׳ פעמים אחד להסיר הלכלוך ושתי פעמים לטהרם תנן מוסיפין על השניים ואין מוסיפין על הראשונים פי׳ אם כשנטל ידיו בשפיכה ראשונה לא נטל עד הפרק אינו יכול ליתן פעם שנית על המקום שלא נטל תחלה כדי שתעלה לו בשביל שפיכה אחת שאין נטילה לחצאין אלא מה שנתן תחלה חשיב כמאן דליתיה וצריך ליתן שפיכה אחת עד הפרק ואח״כ שפיכה שנייה אבל בשניים פירוש בשפיכה שנייה יכול ליתן לחצאין. וי״מ שניים פי׳ מים אחרונים וראשונים מים ראשונים תנן נטל ידו ושפשפה בחבירתה טמאה פי׳ אם שפך מים על ידו אחת ושפשפה בחבירתה כדי ליטול שתי ידיו אין נטילה זו מועלת ואפי׳ שפך באחרונה על שתי ידיו לפי שהמים ששפך על ידו אחת נטמאו וכששפשף בחבירתה נטמאת חבירתה ממנה ואין המים שניים מטהרין אלא המים שנטמאו מחמת היד עצמה ולא הבאים מחמת היד האחרת הילכך השופך מן הכלי על ידו אחת ושפשף בחבירתה צריך לנגב ידיו ולחזור וליטלם כראוי לפיכך הנוטל ידיו צריך שישפוך לו אחר עליהם ואם אין לו אחר יאחוז הכלי בראשי אצבעותיו וישפוך על ב׳ ידיו כאחת או ישפוך על כל אחת רביעית ואח״כ ישפשפם שהשופך רביעית כאחת א״צ מים שניים לטהרם וצריך ליזהר כששופך מים הראשונים שלא ישאיר על ידיו צרור או קיסם או שום דבר שהיה בתוך המים שאין השניים מטהרין אלא מים שעל היד ולא המים שעל הצרור ומי שיש לו מכה בידו ורטייה עליה כתב א״א הרא״ש ז״ל שדי לו במה שיטול שאר היד שלא במקום הרטייה אע״ג דאמרינן בפ״ב דגיטין אין נט״י לחצאין פי׳ שאינו יכול ליטול חצי היד ואחר כך חציה השנית ה״מ כשנוטל חצי היד ואח״כ חצי היד אבל הכא שאינו יכול ליטול חציה השני לא הוי נטילה לחצאין ודומה למי שנקטעה אצבעו שנוטל שאר היד אמנם צריך ליזהר שלא יגעו המים ברטייה שלא יחזרו המים שעל הרטייה ויטמאו היד או ישפוך רביעית כאחת על היד שאז לא נטמאו המים: מים ראשונים ניטלין בין בכלי בין על גבי קרקע:

סימן קסג

א אסור לאכול בלא נטילה אפילו אם רוצה לכרוך ידיו במפה או אוכל בכף שאינו נוגע בפת: המאכיל את חבירו אין המאכיל צריך ליטול והאוכל צריך ליטול:

סימן קסד

א אמר רב נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כתוב בספר המצות הולכי דרכים חשובים כשעת הדחק ואם אחר שהתנה שחרית נזדמנו לו מים לא יברך (ס״א נוטל ומברך) יראה שפוסק כאותו לשון שאינו מתיר בתנאי אלא ע״י הדחק וכ״כ ה״ר פרץ ודוקא היכא דלא שכיחי מיא ודוקא שחרית ודוקא שלא יטנפו אבל א״א הרא״ש ז״ל מתיר אפילו שלא ע״י הדחק ומיהו פירש רש״י ובלבד שיזהר מלטמאם ומלטנפם וכ״כ הרמב״ם ז״ל ובלבד שלא יסיח דעתו מהם:

סימן קסה

א מי שיצא מבית הכסא ורצה ליטול ידיו לאכילה שאלו לרש״י אם צריך ליטול ב׳ פעמים והשיב שאלתי את ר׳ יעקב ב״ר יקר ואמר שצריך ליטול ב׳ נטילות על הראשונה אשר יצר ועל השנייה ענט״י אבל אני סבירא לי נטילה אחת עולה לכאן ולכאן והר״מ מרוטנבורג היה נוהג כר׳ יעקב בר׳ יקר דאי בנטילה אחת יברך אשר יצר ואח״כ ענט״י הוי הפסק וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל וה״ר פרץ כתב דלא הוי הפסק ויראה להכריע דלאחר ששפך פעם אחת על ידיו ומשפשף יברך אשר יצר ואח״כ בשעת נגוב ענט״י ואם רבים מסובים בסעודה הגדול מתחיל דתניא מים ראשונים מתחילין מן הגדול. סדר הסיבה בזמן שהם ב׳ מטות גדול מיסב בראש ושני לו למטה הימנו היו ג׳ מטות גדול מיסב בראש ושני לו למעלה הימנו ושלישי לו למטה הימנו גרסינן בפרק חזקת הבתים שלחן של ת״ח כיצד ב׳ שלישים גדיל שליש גלאי שעליה קערות וכוסות פי׳ ב׳ שלישים מכוסות מפה שליש בכל צד ושליש האמצעי מגולה וטבעתו שתולין אותו בו אם יש תינוק שיושב אצל אביו יהפוך הטבעת לחוץ שלא ישחוק בו התינוק וינענע השלחן ואם אין תינוק אם יש שמש שמשמש בסעודה יהפכנו לצד פנים שלא יכשל בו השמש ואם אין שם שמש יהפכנו לצד חוץ וה״מ בלילה אבל ביום אפי׳ אם יש שמש יהפכנו לצד חוץ שיוכל לראותו ולא יכשל בו:

סימן קסו

א הלכות ברכת המוציא

וינגב ידיו היטיב ויברך ברכת המוציא מיד ומיהו רבינו יואל כתב שאין לחוש על הפסק בין נטילה להמוציא כיון שהשלחן לפניו ודעתו לאכול לא חשיב היסח הדעת וההיא דתיכף לנטילה ברכה מפרש לה על מים אחרונים וכן פירש רב אלפס והרמב״ם ז״ל וא״א הרא״ש ז״ל היה רגיל אף בראשונים שלא להפסיק ושלא לדבר והיה רגיל כשהיה מיסב בסעודה עם אחרים שהיה נוטל באחרונה שלא להפסיק ושלא לדבר ומתוך הירושלמי משמע ג״כ דההיא דתיכף לנטילה ברכה דאמים ראשונים קאי דאיתא התם התוכף ברכה לנט״י אינו ניזוק בכל אותה סעודה:

סימן קסז

א ויבצע ממקום היפה שבפת במקום שנאפה היטב ויחתוך פרוסת הבציעה ויניחנה מחוברת לפת ויתחיל לברך ואחר שיסיים הברכה יפרידנה כדי שתכלה הברכה בעוד הפת שלם ויש שאין רוצין לחתוך הלחם כלל קודם הברכה כדי שיהא שלם ממש בשעת הברכה וכתב א״א הרא״ש ז״ל ולא נהירא לי דחשיב הפסק מה שמתאחר לחתוך הלחם ושוהה בין ברכה לאכילה אלא חותך ואינו מפריד הפרוסה עד לאחר הברכה וצריך לחתוך מעט שאם יאחוז בפרוסה שיעלה שאר הככר עמו דאל״כ חשיב כפרוסה ושיעור הפרוסה כתב הרמב״ם ז״ל לא יבצע פרוסה קטנה מפני שנראה כצר עין ולא פרוסה יותר מכביצה מפני שנראה כרעבתן ויברך המוציא לחם מן הארץ ואע״ג דמוציא עדיף טפי דכ״ע מודו דלשעבר משמע וצריך לברך לשעבר ובהמוציא פליגי אפ״ה פסיק תלמודא המוציא ויכוין בברכתו למה שמוציא מפיו ויתן ריוח בין לחם ובין מן שלא יבליע המ״ם ויתן שתי ידיו על הפת שיש בהן י׳ אצבעות כנגד י׳ מצות התלויות בפת לא תחרוש בשור ובחמור כלאים לקט שכחה פיאה ביכורים תרומה מעשר ראשון מעשר שני חלה ולכך יש י׳ תיבות בברכת המוציא וי׳ תיבות בפסוק מצמיח חציר לבהמה וי׳ תיבות בפסוק עיני כל אליך ישברו וי׳ תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה וי׳ תיבות בפסוק ויתן לך ולא יבצע עד שיביאו לפניו מלח או לפתן ללפת בו פרוסת הבציעה ואם פת נקייה היא א״צ וכ״כ רבינו חננאל והרמב״ם ז״ל ואם הפת מתובלת בתבלין או מלוח במלח כעין שלנו א״צ ויאכל מיד ולא יסיח בין ברכה לאכילה ואם שח בדברים בטלים צריך לחזור ולברך ומיהו שח בצרכי סעודה כמו קחו מפרוסת הברכה או הביאו מלח או ליפתן לא הוי הפסק ואפי׳ אמר הביאו מאכל לבהמה לא חשיב הפסק דחשיבי צרכי סעודה דא״ר יהודה א״ר אסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת ואם שכח ואכל ולא בירך לפניו

המוציא אם נזכר בתוך הסעודה מברך ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו אינו מברך ואם הוא מסופק אם בירך אם לאו כתב הרמב״ם ז״ל יברך מספק ונראה שאינו אלא מדרבנן ולא יברך מספק וכ״כ בספר המצות ואם בירך במקום ברכת המוציא שהכל נהיה בדברו או שאמר בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא יצא ואם הם שנים או רבים אחד מברך לכולם ודוקא שהסיבו שהוא דרך קבע אבל היו יושבין בלא הסיבה כיון שאינן נקבעים יחד כל אחד מברך לעצמו ואם אמרו נאכל כאן או במקום פלוני שהכינו מקום לאכילתן הוי קבע ואפילו בלא הסיבה ובעל הבית עם בני ביתו הוי שפיר קביעות אפילו בלא הסיבה והאידנא שאין אנו רגילין בהסיבה ישיבה דידן הוי קביעות ואפילו לבני חבורה כהסיבה דידהו דמי והיכא שהמסובין רבים גדול שבכולם בוצע ואם יש עמהם בעל הבית הוא בוצע ואפילו אם האורח גדול ואין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום הבוצע ואם כל אחד אוכל מכברו ואין כולם זקוקים לכבר אחד רשאין לטעום קודם ואם הוא שבת אינם רשאין לטעום קודם אא״כ יהיה לפני כל אחד לחם משנה. אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונין הבוצע פושט ידו תחלה לקערה לאכול ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. מי שאינו אוכל אין יכול לברך ברכת המוציא להוציא האוכלין דתנן לא יפרוס אדם פרוסה לאחר אא״כ אוכל עמו אבל פורס הוא לבניו ולבני ביתו אע״פ שאינו אוכל כדי לחנכם במצות:

סימן קסח

א היו לפניו חתיכות של פת ופת שלם הכל ממין אחד מברך על השלם אפי׳ הוא פת קיבר והחתיכות פת נקייה ואפילו אם השלם קטן מן החתיכות אבל אם השלם שעורים והחתיכות מחטין אפילו היא קטנה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משתיהן יחד פת שעורין ופת כוסמין מברך על השעורין כיון שהוא מין ז׳ אע״פ שהכוסמין יפין יותר: פת נקייה ופת קיבר והן ממין אחד מברך על הנקיה: טהורה וטמאה מברך על הטהורה פת נקיה טמאה ופת קיבר טהורה מברך על איזה מהן שירצה וכן פת עכו״ם נקיה ופת קיבר של ישראל מברך על איזה מהן שירצה פת הבאה בכיסנין והוא פת שעשוי כמין כיסין מלאים צוקרא ושקדים ואגוזים ומיני תבלין מברך עליו בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילין לקבוע עליו סעודה אע״פ שהוא לא שבע ממנו מברך עליו המוציא וג׳ ברכות ואם מתחילה היה בדעתו לאכול ממנו מעט ובירך בורא מיני מזונות ואח״כ אכל שיעור שאחרים קובעין עליו יברך עליו ג׳ ברכות אף על פי שלא בירך המוציא תחילה ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעין עליו אע״פ שהוא קובע עליו אינו מברך המוציא וג׳ ברכות דבטלה דעתו אצל כל אדם דבתר רובא אזלינן. לחמניות אותן שבלילתן עבה לחם גמור הוא ומברכין עליהם המוציא וג׳ ברכות ואותן שבלילתן רכה ודקין מאד מברכין עליהן בורא מיני מזונות ואם קבע סעודתיה עליהן מברך המוציא ושלש ברכות ואי אכיל להו בתוך הסעודה שלא מחמת סעודה טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם ופת גמור אפי׳ על פחות מכזית מברכין עליו המוציא אבל לאחריו אין מברכין ג׳ ברכות אלא על כזית א״ר יוסף חביצא אי אית בהו פרורין כזית מברכין עלייהו המוציא וג׳ ברכות ואי לא מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה מעין ג׳ ורב ששת אומר אע״ג דלית בהו כזית אמר רבא והוא דאית בהו תוריתא דנהמא וכן הלכתא פירוש חביצא פירורי לחם שנדבקין יחד ע״י מרק דכל דבר שנדבק יחד נקראת חביצא כמו חביצא דתמרי ופירש ה״ר יונה דשלשה חילוקים יש בו היכא שנתבשל אם יש בהן כזית מברך עליהם המוציא ושלש ברכות ואם אין בהן כזית אע״פ שנראה שיש בו תואר לחם אין לברך עליהן אלא בורא מיני מזונות דכיון שנתבשל אינו חשוב תואר לחם: ואם אינו מבושל אלא שהוא מחובר על ידי דבש או מרק אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא אפילו אין לו תואר לחם ואם אין בהם כזית אם יש בהן תואר לחם מברך עליו המוציא ואם אין בהם תואר לחם מברך בורא מיני מזונות ואם אינו לא מבושל ולא מחובר אלא מפורר דק דק אע״פ שאין בו כזית ולא תואר לחם מברך עליו המוציא וג׳ ברכות דכיון שהוא פת בפני עצמו אינו יוצא לעולם מתורת פת: כל דבר שבלילתו עבה אפילו בישלו במים או טיגנו בשמן לחם גמור הוא וחייב בחלה ומברכין עליו המוציא ובלבד שיש בו תואר לחם בלילתו רכה ובשלו במים או טגנו בשמן לאו לחם הוא לענין חלה והמוציא ואם אפאו באילפס בלא משקה לא הוי לחם לר״ל ולרבי יוחנן הוי לחם ופסק ר״ח כר״ל ור״י פסק כר׳ יוחנן ולזה הסכים א״א ז״ל טרוקנין והוא שעושין גומא בכירה ונותן בה קמח ומים ומערבם בה ונאפה בה חייב בחלה ומברך עליו המוציא ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח כיון שהוא בגומא ומתקבצין יחדיו נעשה כמו פת גמור אבל טריתא שבלילתו רכה והוא שלוקחין קמח ומים ומערבים אותם ושופכים אותו על הכירה והוא נתפשט ונאפה אין עליו תורת לחם ומברכין עליו בורא מיני מזונות ואם קובע סעודתו עליו מברך המוציא וג׳ ברכות נהמא דהנדקא והוא לחם שאופין בשפוד ומושחין אותו בשמן או במי ביצים מברכין עליו בורא מיני מזונות וכן על לחם העשוי לכותח שאין אופין אותו בתנור אלא בחמה ואם עשאה כעכין פירוש ערוכה ונאה כעין גלוסקא חייבת בחלה ומברך עליה המוציא:

סימן קסט

א הלכות ברכות שבסעודה

ואחר כך מביאים לפניו לאכול וכל דבר שמביאים לפניו שיש לו ריחא ואדם תאב לו צריך ליתן ממנו מיד לשמש ומיהו מדת חסידות הוא ליתן לו מיד מכל מין ומין דגרסינן בכתובות הכל משהין מפני השמש פירוש שלא ליתן לו ממנו עד שיאכלו המסובין חוץ מבשר שמן כל השנה ויין ישן בתקופת תמוז שצריך ליתן לו מיד ואסיקנא כללא דמילתא כל דאית ליה ריחא ואית ביה קיוהא צריך ליתן לו אבוה בר איהי ומנימין בר איהי חד ספי ליה לשמעיה מכל מינא ומינא חד לא ספי ליה אלא מחד מינא מר משתעי אליהו בהדיה ומר לא משתעי אליהו בהדיה ומיהו לא יתן לו כל זמן שהכוס בידו או ביד בע״ה דתניא לא יתן אדם פרוסה לשמש בין שהכוס בידו שמא מתוך שהוא טרוד בפרוסה ישפוך הכוס בין שהוא ביד בע״ה דשמא יסתכל לראות מה שנתנו לשמש וישפוך הכוס ואסור ליתן לו פרוסה אא״כ יודע בו שנטל ידיו השמש מברך בפ״ה על כל כוס וכוס שיתנו לו אבל ברכה אחרונה א״צ לברך אלא בסוף אבל על כל פרוסה ופרוסה א״צ לברך אם יש אדם חשוב בסעודה שאז יודע שיתנו לו כל צרכו ואם אין אדם חשוב בסעודה צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה׃

סימן קע

א אין משיחין בסעודה ואיתא בירושל׳ אפילו מאן דעטיש בגו מיכלא אסור למימר ליה אסותא משום סכנתא גרסינן בפרק אמר להם הממונה הלכה בסעודה אדם יוצא להטיל מים נוטל ידו אחת אותה ששפשף בה דיבר עם חבירו והפליג נוטל שתיהן כיון שהסיח דעתו וכשנוטל נוטל בפני כולם שלא יחשדוהו שלא נטל אמר רב חסדא לא שנו אלא לשתות אבל לאכול נוטל אפי׳ בחוץ מידע ידעי דאנינא דעתיה ולא אכיל בלא נטילה׃ שנים ממתינין זה על זה בקערה ג׳ אין ממתינין׃ משיירין פיאה בקערה ואין משיירין פיאה באלפס כתב הרמב״ם ז״ל אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו גרסינן בפרק ערבי פסחים לא יאכל אדם תרין ולא ישתה תרין פירוש לא יאכל ולא ישתה זוגות משום סכנה׃ גרסי׳ במסכת דרך ארץ הנכנס לבית כל מה שיאמר לו בע״ה יעשה מעשה ברבי שמעון בן אנטפרס שנכנסו אורחים אצלו וגזר עליהן שיאכלו וישתו והיו נודרים ומבדין והלקה אותם׃ לא יהא אדם קפדן בסעודתו. לא יאכל אדם פרוסה כביצה ואם אכל ה״ז רעבתן ולא ישתה כוסו בבת אחת ואם שתה הרי זה גרגרן ב׳ דרך ארץ ג׳ ה״ז מגסי הרוח ולא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו ואם אכל ה״ז רעבתן ולא יביא ב׳ כוסות בסעודתו ויברך בהמ״ז מפני שנראה כגרגרן שנים שיושבין על השלחן הגדול פושט ידו תחלה והשולח ידיו בפני מי שגדול ממנו הרי זה גרגרן׃ מעשה ברבי עקיבא שעשה משתה לתלמידיו הביאו לפניהם ב׳ תבשילין אחד חי ואחד מבושל בתחלה הביאו לפניהם קלח של כרוב בא הפקח שבהם אחז הקלח בידו ותלשו ולא בא אחריו משך ידו הימנו ואכל פת לבדו הטפש שבהם אחז הקלח בשתי ידיו א״ל ר״ע לא כי אלא הנח עקבך עליה בתוך הקערה ותלוש בו׃ הנכנס לבית לא יאמר תנו לי לאכול עד שיאמרו הם׃ לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול מה שהאכלתני שזהו דרך רבית ובירושלים היו הופכין׃ לא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה אבל מקנח הקערה בפרוסה ולא ילקט פירורין ויניח על גבי השלחן שהוא ממחה דעתו של חבירו ולא ישוך פרוסה ויניחנה ע״ג השלחן או ע״ג (ס״א לתוך) הקערה ולא ישוך פרוסה ויתננה לפני חבירו לפי שאין דעת הבריות שוה ולא ישתה מן הכוס ויתן לחבירו מפני סכנת נפשות ולא ישתה כוסו ויניחו על השלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו׃ הנכנס לסעודה לא יקח חלקו ויתננו לשמש שמא יארע דבר קלקול בסעודה אלא יטלנו ויניחנו ואח״כ יתננו לו׃ אורחים הנכנסים אצל בע״ה אינם רשאין ליטול מלפניהם וליתן לבנו או לעבדו של בעה״ב אא״כ נטלו רשות מבעה״ב׃ גרסינן בפרק המוכר את הפירות מנהג גדול היה בירושלים המוסר סעודה לחבירו וקלקלה צריך ליתן לו דמי בושתו ובושת אורחין וגם מנהג אחר היה שם מפה פרוסה על הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה אין אורחין נכנסין גרסי׳ בפ׳ אחד דיני ממונות נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובים בסעודה אא״כ יודעין מי מיסב עמהם׃

סימן קעא

א אמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת והלכתא כוותיה וה״מ במידי דלא ממאיס ביה אבל במידי דממאיס ביה לא הילכך אין מניחין עליו בשר חי ואין מעבירין עליו כוס מלא ואין סומכין בו הקערה אי ממאיס בהכי אבל אי לא ממאיס ביה שרי׃ ואין נוטלין הידים ביין בין חי בין מזוג אפילו נטילה שאין צורך אכילה ואין זורקין הפת משום בזיון אוכלין וכשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין כל האוכלין הנמאסים על ידי זריקה כמו תותים ותאנים אבל במידי דלא ממאיס כגון רימונים ואגוזים שרי׃ כתב א״א הרא״ש ז״ל יש נוהגין לאכול דייסא בפת במקום כף כיון שאוכלין הפת אח״כ

ובמסכת סופרים גרסינן אין נוהגין ביזוי באוכלין אין זורקין אוכלין ממקום למקום ולא ישב אדם על קופה מלאה תאנים וגרוגרות אבל יושב הוא על קופה מלאה קטנית או על עיגול של דבילה מפני שנהגו כן אין סומכין באוכלין ואין מכסין באוכלין ואין אוכלין אוכלין באוכלין אא״כ היה ראוין לאכילה פי׳ אלו עם אלו ואוכלן ביחד ולפ״ז אסור לאכול דייסא בפת במקום כף ואפשר דההיא דמסכת סופרים פליגא אדשמואל דקתני אין סומכין ואין מכסין באוכלין ולשמואל שרי דהא לא ממאיס ואנן קי״ל כשמואל ולא ממאיס הפת שאוכל בה דייסא ואני ראיתי גדולים שהיו אוכלים בכל פעם מעט מן הפת עם הדייסא עד כאן: ממשיכין יין בצינורות לפני חתן וכלה והוא שיקבלנו בכלי בפי הצינור וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה שאינו נמאס אבל לא בימות הגשמים מפני שנמאסים ולא חתיכות וגלוסקא לעולם:

סימן קעב

א שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה בולעו פירש רבינו חננאל ואינו מברך עליהם וא״א הרא״ש ז״ל כתב שמברך עליהם אח״כ: שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו יפלטנו ויברך עליו ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד אחר ומברך:

סימן קעג

א מים אמצעיים רשות א״ר נחמן ל״ש אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה פירוש בין תבשיל לתבשיל אפילו היה הראשון של בשר והשני של גבינה אין צריך ליטול כיון שאין הבשר בעין ואין בו אלא טעם וגם הב׳ אין בו אלא טעם גבינה אבל אם אכל אחר התבשיל של בשר הגבינה בעין חובה הוא ליטול וא״א הרא״ש ז״ל היה רגיל ליטול ידיו בין בשר לדגים דחמירא סכנתא מאיסורא. כתב בה״ג שהאוכל בשר מותר לאכול אחריו גבינה מיד ע״י קינוח ונטילה והאוכל גבינה מותר לאכול בשר מיד אף בלא קינוח ונטילה וכתב א״א הרא״ש ז״ל ולא נהגו העולם כן אלא נוהגין שלא לאכול גבינה אחר הבשר אפי׳ הוא בשר עוף ואין לשנות המנהג הילכך אין לאכול גבינה אחר הבשר עד שישהא כשיעור מזמן סעודת הבקר עד זמן סעודת הערב ואם יש בשר בין השינים צריך להסירו ובשר אחר גבינה מותר מיד ע״י קינוח והדחת פיו ונט״י ואם הוא יום ורואה שידיו נקיות א״צ נטילה והקינוח הוא שילעוס פת ויקנח בו פיו יפה או בכל דבר חוץ מקמחא דשערא מפני שהוא רך ונדבק בשינים וכן לא בתמרא וירקא ואחר הקינוח ידיח פיו במים או ביין (ס״א ב׳ פעמים): שני אכסנאין שאין מכירין זה את זה אוכלין על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין ואם היו מכירין זה את זה או ב׳ אחין אפילו מקפידין זה על זה אסורין עד שיעשו שום היכירא ביניהם כגון להפסיק בקנקן או בלחם או שיאכל כל אחד על מפה שלו לבדו:

סימן קעד

א יין שבתוך הסעודה מברכין עליו בורא פרי הגפן ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון ומברך עליו ברכת המזון וה״מ שצריך לברך בתוך הסעודה שלא קבע לשתות לפני המזון אבל קבע לשתות לפני המזון א״צ לברך בתוך המזון דיין שלפני המזון פוטרו וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך המזון וכן המבדיל על השלחן פוטר היין שבתוך המזון: יין שלפני המזון פוטר ג״כ היין שלאחר המזון פי׳ מי שרגיל לקבוע לשתות יין אחר גמר סעודתו לפני ברכת המזון יין שלפני המזון פוטרו אמר רב ל״ש דיין שלפני המזון פוטרו אלא בשבתות וי״ט שאדם קובע עצמו על היין הילכך כשבירך לפני המזון היה דעתו גם על שלאחר המזון אבל כל ימות השנה בירך על היין שלפני המזון לא פטר שלאחר המזון וכתב הראב״ד דווקא במקום שאין היין מצוי אבל במקומות הללו שהיין מצוי אין חילוק בין שבת וי״ט לחול לעולם פוטר ודוקא יין ששותין קודם בה״מ אחר גמר סעודה אותו הוא פוטר אבל אחר בה״מ היין שמברכין עליו בה״מ צריך לברך עליו ואינו נפטר ביין שלפני המזון ל״ש חול ול״ש שבת וי״ט ואם לא היה לו יין לפני המזון ובירך על היין שבתוך המזון אינו פוטר אפי׳ יין שלפני בה״מ אחר גמר סעודה וכל מה ששותה בתוך הסעודה די לו בברכה אחת וה״מ בסתם אבל אם כשבירך לא היה דעתו לשתות רק אותו הכוס ונמלך לשתות אחר אפי׳ בתוך הסעודה צריך לברך עליו ודוקא לפני היין צריך לברך בתוך הסעודה אבל לאחריו א״צ לברך שנפטר בבה״מ ועל כל שאר משקין שבסעודה א״צ לברך דחשיבי כבאין מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו אלא משום שהוא חשוב וקובע ברכה לעצמו ולכן צריך ברכה לפניו ובה״ג כתב שיש לברך על המים שבסעודה וא״א הרא״ש ז״ל כתב י״א שיש לברך על המים שבתוך הסעודה על כל פעם ופעם דנמלך הוי שאין אדם שותה מים אלא לצמאו ולא מסתבר לי כלל כי ידוע שא״א לו לאכול בלא שתייה ואינו מסיח דעתו משתייה כל זמן שהוא אוכל והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום אכילתו ויברך על המים על

דעת לשתות בתוך סעודתו ע״כ: ואם המסובין רבים אפילו הסיבו ביחד כל אחד ואחד מברך לעצמו על היין שבתוך המזון הואיל ואין בית הבליעה פנוי ופירש״י ואין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע ובעינן דעת שומע ומשמיע וכתב א״א הרא״ש ז״ל ומטעם זה י״א אם אמר המברך סברי מרנן והם מפנין בית הבליעה כדי לשמוע שפיר דמי ומיהו לא נראה האי טעמא שאע״פ שאוכלין יכולין לשמוע הברכה ולצאת בשמיעה ונראה הטעם כמו שמפרש בירושלמי שאינם יכולים לענות אמן שאין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ואפילו אם שומע כעונה ויוצא בלא עניית אמן חיישינן שמא יענה אמן הלכך בכל ענין כל אחד מברך לעצמו ועל היין שלאחר המזון אם הסיבו אחד מברך לכולם ולדידן אפילו בלא הסיבה ובספר המצות כתוב שאין אנו רגילים לקבוע אלא בפת אבל ביין או כל שאר דברים אין אחד פוטר חבירו ול״נ דמאי שנא האידנא מבימיהם אלא ודאי אין חילוק בין פת ליין דאין אחד פוטר את חבירו אלא בהסיבה ולדידן אפילו בישיבה ושאר כל הדברים אפילו לדידהו אחד פוטר חבירו בישיבה לחוד ואם הביאו להם גם שאר משקין אחר הסעודה עם היין אין צריכין לברך עליהן דיין פוטר כל מיני משקה ואותו שמברך על היין שלאחר המזון הוא מברך על המוגמר פירוש מיני עשבים שהיו רגילין להביא אחר הסעודה ולעשנן על גחלים ומברכין משתעלה תמרתן בורא עשבי בשמים ואם הוא עצי בשמים מברך בורא עצי בשמים חוץ ממושק שהוא ממין חיה ומברכין עליו בורא מיני בשמים:

סימן קעה

א הביאו להם יין אחר מברכין הטוב והמטיב ולאו דוקא הביאו להם עתה מחדש אלא ה״ה אם היה לו תחלה ב׳ מיני יינות מברך על הב׳ הטוב והמטיב ופי׳ רשב״ם דוקא שיודע שהב׳ משובח מן הראשון והתוס׳ מפרשים אפי׳ סתמא שאינו יודע אם הוא משובח אם לאו יש לו לברך אלא א״כ יודע שהוא גרוע יותר ממנו ואין לו לברך הטוב והמטיב אא״כ יש אחר עמו אבל אם הוא לבדו לא וי״א כיון שאין מברכין הטוב והמטיב ביחיד אע״פ שעל היין שבתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו הטוב והמטיב אחד מברך לכולם שאם היה כל אחד מברך לעצמו הוה כל חד וחד יחיד ול״נ דמטעמא דאמרינן בבפה״ג כל אחד מברך לעצמו משום שאין בית הבליעה פנוי האי טעמא נמי שייך בהטוב והמטיב ואף על פי שכל אחד ואחד מברך לעצמו כיון שאחר שותה ונהנה עמו מאותו המין קרינן ביה שפיר הטוב לדידיה והמטיב לאחריני אבל היו מסובין לשתות בלא אכילה אחד מברך לכולם כתב הר״פ בשם רבותיו יין של ב׳ חביות והכל ממין אחד אם בתוך מ׳ יום לבצירתו שמוהו בשתי כלים מברכין עליו הטוב והמטיב ואם לאחר מ׳ יום חלקוהו אין מברכין עליו הואיל והכל ממין אחד:

סימן קעו

א בירך על הפרפרת שלפני המזון פוטר את הפרפרת שלאחר המזון פירוש אחר גמר סעודה קודם ברהמ״ז ופרפרת הוא פת צנומה בקערה ואין בו תואר לחם ומברכין עליו בורא מיני מזונות והיה דרכם לאכלו לפני הסעודה ולאחריה לאחר שמשכו ידיהם מן הפת קודם ברהמ״ז בירך על הפת פטר הפרפרת ודוקא פרפרת שאוכלים בתוך הסעודה אבל פרפרת שלאחר הסעודה קודם ברכת המזון אינו פוטר דהוה כדברים הבאים לאחר הסעודה כדלקמן בירך על הפרפרת לא פטר את הפת:

סימן קעז

א אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם כגון בשר ודגים וביצים וירקות וגבינה ודייסא לא מיבעיא אם מלפת בהן הפת שא״צ לברך עליהן אלא אפי׳ אם אוכל אותם בלא פת אין טעונין ברכה לפניהם דברכת הפת פוטרתן ולא לאחריהם דברהמ״ז פוטרתן דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות ומיקרו שלא מחמת הסעודה לפי שאינם כמו בשר ודגים ומיני מלוחים שרגילין לבא לעיקר הסעודה טעונים ברכה לפניהם דברכת המוציא אינו פוטרן דלאו מעיקר הסעודה הם ולא לאחריהם דבהמ״ז פוטר כל מה שאוכל בסעודה פי׳ כל מה שהזכרנו למעלה בין הבאים מחמת הסעודה בין הבאים שלא מחמת הסעודה אם הביאם לאחר סעודה קודם ברהמ״ז כמו שרגילין בסעודות גדולות שלאחר שמושכין ידיהן מן הפת מסירין אותו ועורכין השולחן בפירות ובמיני מגדים וקובעין עצמן לשתות כל מה שמביאין אז בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם דהמוציא ובה״מ אין פוטרין אלא מה שאוכלין בתוך הסעודה וכתב א״א הרא״ש ז״ל יש להסתפק במי שקובע סעודתו על הפירות אם אכל מהן תחלה מעט בלא פת אם יש לברך עליהם וסברא הוא שלא יברך עליהם דלדידיה הוו השתא באין מחמת הסעודה דכיון שעיקר סעודתו סומך עליהם פת פוטרן אפי׳ אם

אוכל מהם מעט בלא פת אבל כשמביאין לו פירות באמצע סעודה ואין עיקר הסעודה עליהן אף ע״פ שמלפת בהם הפת אם אוכל מהם תחלה מעט בלא פת צריך לברך עליהם:

סימן קעח

א בני חבורה שהיו מסובים ויצאו ממסיבתן לב״ה או לבה״מ אם היסבו על דברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומן מיד כששינו מקומן מחדר לחדר אם רוצין לאכול שם צריכין לברך ברכה ראשונה על מה שרוצים לאכול אבל אינן צריכין לברך ברכה אחרונה על מה שאכלו דשינוי מקום חשוב כמו היסח הדעת והיסח הדעת מזקיק ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול אבל למפרע על מה שאכל כבר לא אבל אם שינו מקומן בחדר אחד מזוית זו לזוית אחרת אין צריכין לברך ואם היתה מסיבתן על דבר שצריך ברכה לאחריו במקומו דהיינו לרשב״ם ז׳ המינין ולר״י דוקא מין דגן לרבינו שמואל בר מאיר אין צריכין לברך כששינו מקומם ולר״י צריכין לברך אא״כ הניחו שם מקצת החברים וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לדעת רשב״ם ולענין דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן כתב כר״י דוקא פת ומיני דגן: כתב ה״ר י״ט בר׳ יהודה אדם שנזכר בתוך הסעודה שלא התפלל ועמד והתפלל כשהוא חוזר צריך ליטול ידיו ולברך ברכת המוציא הואיל וצלויי ומיכל בהדי הדדי לא אפשר כדאיתא בפ׳ כיסוי הדם משתיא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר והר״י אומר שא״צ דלא אמרינן הכי אלא גבי ברה״מ שהוא סילוק והיסח הדעת על מה שאכל ושתה:

סימן קעט

א הלכות ברכת המזון

גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים אסור לאכול פירש״י עד שיברך ברה״מ ולא נראה כן דהיסח הדעת אינו מזקיק ברכה אחרונה על מה שאכל אלא פירוש אסור לשתות ולאכול עד שיברך עליו תחלה דכיון שנטל ידיו כדי לברך הסיח דעתו מלאכול ולשתות ואין הברכה שבירך תחילה פוטרת מה שרוצה לאכול ולשתות עוד ולכך צריך לברך עליו ואי אמר הב לן ונבריך הוי היסח הדעת כמו נט״י ומי שסומך על שולחן אחרים אפילו אמר הב לן ונבריך לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעל הבית:

סימן קפ

א ולאחר שגמר סעודתו יברך בה״מ ויש שנוהגים להסיר השלחן קודם בה״מ ומביאין ראיה מההיא דרבא ור׳ זירא איקלעו לבי ריש גלותא לבתר דסלקי תכא מקמייהו פי׳ קודם בה״מ שדר להו דיסתנא וכו׳ אלמא שהיו רגילין להסיר השלחן קודם בה״מ וכתב א״א הרא״ש ז״ל דאין ראיה משם שהיו להם שלחנות קטנות כל אחד שלחנו לפניו ולא היו מסירין השלחן מלפני המברך אבל אנו שאנו אוכלים כולנו על שלחן אחד אין נכון להסיר המפה והלחם עד אחר בה״מ ויש שנוהגים שלוקחים כל הלחם והמפה ומניחין אותו לפני המברך (ס״א וצריך ליטול ידיו קודם שיברך) וקודם שיטול ידיו יכבד הבית שלא ישארו שם פירורין (ס״א שאין בהן כזית) וימאסו במים של נטילה אע״פ שמותר לאבד הפירורין שאין בהן כזית שמא יהא השמש עם הארץ שמותר להשתמש בשמש עם הארץ ויניח גם פירורין שיש בהן כזית שאסור לאבדן לכך יכבד תחלה:

סימן קפא

א ואחר כך יטול ידיו דא״ר יהודה א״ר ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש אני זה שמן הטוב פירוש שמושחים הידים בשמן כדי להסיר הזוהמא אני ה׳ אלהיכם זו ברכה והם חובה דגרסי׳ בפ׳ כל הבשר א״ר אידי בר אבין א״ר יצחק בר אשיאן מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה ומפרש לה טעמא משום מלח סדומית שמסמא העינים ואמרו חכמים (ברכות מ.) אחר אכילתך אכול מלח ויש לחוש שמא מלח סדומית מעורב בו והצריכו ליטול הידים שלא ישאר בהם שום דבר ממנה ואפי׳ ההולכים במחנה למלחמה שפטורין ממים ראשונים חייבין באחרונים ואין ניטלין על גבי קרקע מפני שרוח רעה שורה עליהם ומיהו אם נוטל ע״ג עצים דקים או כיוצא בהם שפיר דמי ואין ניטלין אלא בצונן אבל לא בחמין מפני שמפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא ודוקא חמין שהיד נכוית בהם אבל פושרין שפיר דמי וא״צ ליטול אלא עד פרק ב׳ של אצבעות וצריך שישפיל ראשי אצבעותיו למטה כדי שתרד הזוהמא. ואם המסובין רבים עד ה׳ מתחילין מן הגדול שהוא מברך והמברך נוטל תחלה ואם הם יותר מתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתן ואין מכבדין זה את זה ליטול גדול שבהן תחלה עד שמגיעים לחמשה

אחרונים וכיון שלא נשארו אלא חמשה שלא נטלו מתחילין בגדול שבחמשתן שהוא המברך. וכתב הרמ״ה כיון שהוא חובה צריך לברך עליהם וקצת הגאונים כתבו שיש לברך עליהן על רחיצת ידים ובה״ג כתב כיון שאינן אלא לצורך האדם משום מלח סדומית אין טעונין ברכה וכ״כ רב עמרם שאין לברך עליהן לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן סימן לדבר בשמתא נר״ש. והראב״ד הכריע שאם אכל תבשיל שידיו מזוהמות טעון ברכה על רחיצת ידים. ואם אכל פת חריבה שצריך מים אחרונים משום מלח סדומית אינן טעונין ברכה ולא עוד אלא אם ירצה יטול ידיו אחר בה״מ ודיו. אבל בידים מזוהמות לא יברך עד שיטול ורב אחא משבחא כתב כל דבר שאין קרב ע״ג מזבח נקרא מזוהם וצריך לברך עליו וכתב עוד שהמברך לפי שמזכיר השם צריך ליטול קודם שיברך אבל האחרים אינו אלא משום סכנת מלח סדומית ואם רצו אין נוטלין קודם ברכה והתוס׳ כתבו מה שלא נהגו בהן האידנא אותן שאין מברכין לפי שאין מלח סדומית בינינו והמברך נמי כיון שאין אנו עושין כמ״ש הפסוק קדוש אני זה שמן ערב גם בנטילה לא נהגו ולא מיקרו לדידן ידים מזוהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידים בכך ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה לדידיה הוה ידים מזוהמות וצריך ליטול קודם ברהמ״ז אבל לא יברך עליהם כלל:

סימן קפב

א ואחר כך מביאים לו כוס של יין לברך עליו בה״מ אבל לא שאר משקין אפילו אם קבע עלייהו דבה״מ טעונה כוס אפילו ביחיד מדלא קאמר בשום מקום ברכת זימון טעונה כוס אלא בה״מ קאמר משמע כל בה״מ אפילו ביחיד וכיון שטעון כוס צריך לחזור אחריו ולא יאכל אא״כ יהיה לו כוס לברך עליו בה״מ אם הוא מצפה ואפשר שיהיה לו אפי׳ אם צריך לעבור זמן אכילה אחת כדחזינן באמימר שלן בתענית במוצאי שבת מפני שלא היה לו כוס להבדיל עליו דכיון שבה״מ טעונה כוס אין חילוק בינו להבדלה ואם אין יין מצוי באותו מקום יכול לברך על שכר ושאר משקין וצריך שלא יהא פגום כדאמרינן בפרק ערבי פסחים שמע מינה טעמו פגמו ר׳ יעקב בר אידי קפיד אכסא פגימא רב שישא בר אידי קפיד אחצבא פגימא ודוקא ששתה ממנו אבל אם שפך ממנו לכלי אחר לא חשיב פגום. ופרשב״ם דוקא לכתחלה קפיד אבל מי שאין לו אלא כוס פגום יכול לקדש עליו ורבינו יואל כתב דאפי׳ בדיעבד שאין לו אחר אין לברך עליו והר״מ מרוטנבורג היה נוהג לברך עליו בשעת הדחק. וכתב עוד שאם החזירו מיין של כוס פגום לתוך הקנקן שאין לחוש כלל מלברך על היין שבקנקן משום דקמא קמא בטיל ויש נוהגין להוסיף על כוס פגום מעט יין לתקנו בכך וכן יש בירושלמי ויש אומרים דאפי׳ ע״י מים (שמוסיפין בו) מיתקן ויש שנותנין בו מעט פירורין של פת ואומרים שמיתקן בכך ומנהג של שוטים הוא ואין לו סמך ולא ראיה:

סימן קפג

א גרסינן בפ׳ ג׳ שאכלו א״ר זירא י׳ דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה שטיפה חי מלא עיטור עיטוף מקבלו בשתי ידיו ונותנו לימינו ומגביהו מן הקרקע טפח ונותן בו עיניו ומשגרו לאנשי ביתו תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ ואיתא בתוספתא דאם קנחו יפה שפיר דמי: חי אין פירושו חי ממש בלא מזיגה דהא תנן מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ופירש רב אלפס שמניחו חי עד ברכת הארץ ואז מוזגו להודיע שבח הארץ שיינותיה חזקים וצריך לערב בהם מים רבים ור״ת פירש חי מזוג ולא מזוג שמוזגו קצת וכשיגיע לברכת הארץ מוזגו כראוי על חד תלת מיא ויין שלנו א״צ מזיגה ורש״י פירש שנותנו לכוס של ברכה חי ומוזגו בו לאפוקי שלא ימזגנו בכלי אחר ויתננו בכוס של ברכה אי נמי מוציאו מן החבית לשם ברכה חי פריש״ק בלע״ז ויש מפרשים על הכלי שיהא שלם כדאיתא בבבא קמא (נד.) על הכלים שבירתן זו היא מיתתן וטוב לצאת ידי כל הפירושים: מלא כפשטיה שיהא מלא על כל גדותיו דא״ר יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה: עיטור רב יהודה מעטר ליה בתלמידי פי׳ היה מושיב תלמידיו סביבותיו בשעת הברכה רב חסדא מעטר ליה בנטלי פירש״י בכוסות (כשהגיע לברכת הארץ היה מוסיף עליו) וי״מ שהיה מניח כוסות יפים סביביו להדרו בהן: עיטוף רב פפא מעטף ויתיב רב אשי פריס סודרא אריסיה: ומקבלו בב׳ ידיו דא״ר חיננא בר פפא שאו ידיכם קודש וברכו את ה׳ הילכך מקבלו בב׳ ידיו. וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו א״ר יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין פירוש לסומכה בשמאלו אמר רב אשי הואיל וראשונים מיבעיא להו אנן לא נעביד בה עובדא: ומגביהו מן הקרקע טפח אם הוא יושב ע״ג קרקע דכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא ואם הוא מיסב בשלחנו מגביהו מעל השלחן טפח וטעמא משום שיהא נראה לכל המסובין ויסתכלו בו: ונותן עיניו בו כי היכי דלא ליסח דעתיה מיניה א״ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבע הדחה שטיפה חי מלא וסימנו חמש״ה: וכתבו הגאונים כוס של ברכה צריך י׳ דברים ושאמר ר׳ יוחנן אין לנו אלא ד׳ ולא מצריך עיטוף ליתא אלא כרב פפא ורב אשי דבתראי נינהו ועבדי עובדא. ורמב״ם ז״ל לא הזכיר אלא ד׳ של רבי יוחנן: והתוס׳ כתבו מניינא דרבי יוחנן לא אתי אלא למעוטי עיטור ועיטוף אבל בנתינה לימין מודה דא״ר יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין ומסתמא גם במקבל בב׳ ידיו מודה דדריש להו מקרא שאו ידיכם קודש ובמגביה טפח נמי

דדריש ליה מכוס ישועות אשא וכן נותן בו עיניו כדי שלא יסיח דעתו מן הברכה וכן רב נחמן היה רגיל לשלחו לאשתו ובכל הנך רגילין האידנא אף בפריסת סודר שלא יברך בגילוי הראש ואין חסר לנו אלא עיטור: א״ר אשי אין משיחין על כוס של ברכה פירש״י שלא ישיח המברך משנתנו לו הכוס לברך וכן נמי המסובין אין להם להשיח משהתחיל המברך לא מיבעיא בשעה שהוא מברך שאין להם לדבר שצריכין לשמוע ולהבין מה שאומר המברך אלא אפילו בין ברכה לברכה אין להם להשיח שלא להפסיק שמיעתן בשיחת חולין: א״ר אסי אין מברכין על כוס של פורעניות שהוא כוס שני פי׳ אם שתה ב׳ כוסות לא יברך על הג׳ שנא׳ הכון לקראת אלהיך ישראל וכיון ששתה זוגות לא קרינן ביה הכון שאין דעתו מיושבת עליו שירא שמא יזוק ולא אמרי׳ אדרבה יברך על הג׳ לבטל הזוגות לפי שכבר נסתלק מן הסעודה וזהו כוס בפני עצמו שאינו בא אלא בשביל הברכה: וצריך לישב בשעה שמברך בין אם היה הולך כשאכל או עומד או מיסב כשמגיע לברך צריך לישב כדי שיוכל לכוין יותר וגם לא יהא מיסב שהוא דרך גאוה אלא ישב באימה. כתב א״א הרא״ש ז״ל הא דאמרינן אכל כשהוא מהלך צריך לישב ולברך מיירי כשהוא הולך בביתו אבל מהלך בדרך ואוכל א״צ לישב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם יאחר דרכו כדאמרינן (ברכות ל.) גבי תפלה:

סימן קפד

א מי שאכל ויצא ממקומו ולא בירך ל״ש שוגג ול״ש מזיד צריך לחזור למקומו ולברך בירך במקום הב׳ אם היה שוגג יצא ואם היה מזיד לא יצא: כתב הר״פ דוקא שאין לו עוד פת לאכול במקום הב׳ אבל אם יש לו עוד פת לאכול יאכל שם מעט ויברך שם רק שלא יהא רעב מאכילה הראשונה והא דאמרינן דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן פירוש אם אינו רוצה לאכול במקום הב׳ צריך לחזור למקומו ולברך אבל אם ירצה לאכול במקום השני א״צ לחזור למקומו אכל ואינו יודע אם בירך בהמ״ז אם לאו צריך לברך מספק ועד אימתי יכול לברך עד שיתעכל המזון שבמעיו. וכמה שיעורו א״ר יוחנן כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותן פירות יברך ושיעור אכילה לברך עליה בהמ״ז בכזית כר״מ אע״ג דר׳ יהודה פליג עליה ואמר בכביצה וקי״ל בכל דוכתא הלכה כר׳ יהודה כנגד ר״מ בהא הלכה כר״מ דר׳ יוחנן קאי בשיטתיה וכן פסק ר״ח וה״ג:

סימן קפה

א גרסינן בסוטה בפ׳ ואלו נאמרים בכל לשון ברה״מ דכתיב ואכלת ושבעת וברכת בכל לשון שאתה מברך: וצריך שישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו ומיהו אם לא השמיע לאזניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו ירושלמי שכור מהו שיברך אבא בר אבין אמר חד חסיד שאל לאליהו שכור מהו שיברך א״ל ואכלת ושבעת וברכת אפי׳ מדומדם פירו׳ נרדם ואינו מיושב בדעתו:

סימן קפו

א נשים חייבות בברה״מ ופירש הראב״ד שחייבות מן התורה ולדבריו מוציאות אחרים והא דאמרינן אשה מברכת לבעלה אפילו אם אכל שיעור דאורייתא אבל התוספות כתבו הך בעיא דנשים מברכות דאורייתא או דרבנן לא נפשטה הלכך אינן מוציאות אחרים וההיא דאשה מברכת לבעלה מיירי שאכל שיעור דרבנן וכ״כ הר״מ שהוא ספק אם חייבות מן התורה. ודינן להצטרף לזימון לקמן יתבאר בעז״ה: קטן חייב בברה״מ מדרבנן כדי לחנכו במצות וההיא דבן מברך לאביו מיירי בשאכל שיעור דרבנן וראיתי בספר המצות קטן שכתב על שם ר״י מי שלא אכל יכול לברך להוציא מי שאכל ולא נהירא דאמרי׳ ולהוציא חבירו עד שיאכל כזית וביורש׳ מסמיך ליה אקרא:

סימן קפז

א תנו רבנן סדר ברה״מ ראשונה ברכת הזן משה רבינו תקנה לישראל כשירד להם המן והיא פותחת וחותמת בברוך ויש שמוסיפין ואומרים ברוך משביע לרעבים ברוך משקה לצמאים בא״י אמ״ה הזן את העולם וכו׳ ואין לאומרו שאינו ממטבע הברכה והמוסיף גורע וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר כי לעולם חסדו ולא היה אומר עמנו כי חסדיו הם עם כל חי: ואם לא אמר ברכת הזן ואומר במקומה בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא יצא ידי ברכת הזן: שנייה ברכת הארץ ויהושע תקנה כשנכנסו ישראל לארץ ואינה פותחת בברוך וחותמת בברוך כדין ברכה הסמוכה לחברתה: וה״ר מאיר מרוטנבורג היה אומר נודך ולא נודה לך דמשמע נודה לך את פלוני ולא נהגו כן ועוד קרא כתיב (תהלים עט) נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך:

תניא ר׳ אליעזר אומר כל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו נחום הזקן אומר צריך שיזכיר בה ברית שעל ידי ברית נתנה הארץ לאברהם רבי יוסי אומר צריך להזכיר בה תורה שבזכות התורה ירשו הארץ ולא בא לחלוק אלא להוסיף פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה כגון על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ונהגו לומר על שהנחלת את אבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון וכו׳ וא״א הרא״ש ז״ל לא היה אומר אלא על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ועל שהוצאתנו מארץ מצרים שהרי אומר אחר כך על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפ״א רבי אבא אומר צריך שיזכיר בה הודאה תחילה וסוף וזהו שאומרים בה ועל הכל אנו מודים לך ואצ״ל קודם החתימה ונודה לך סלה באמת על הארץ ועל המזונות דא״כ ה״ל ג׳ וכשם שאין לפחות כך אין להוסיף וחותם בא״י על הארץ ועל המזון והחותם ברוך מנחיל ארצות הרי זה בור וכל מי שמשנה המטבע או שלא הזכיר מה שחייבו חכמים להזכיר לא יצא י״ח: כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל מסופקני בהא דאמר לא יצא י״ח אי לעיכובא קאמר או למצוה והדעת נוטה דלמצוה קאמר ע״כ ונ״ל כיון דברכת המזון דאורייתא לעיכובא קאמר וצריך לחזור ואם סיים הברכה חוזר לראש ובחנוכה ופורים אומרים בה על הניסים כשיגיע למקום שאתה חונן ומזמן לנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה ואם שכח ולא אמרו א״צ לחזור:

סימן קפח

א שלישית בונה ירושלים ודוד ושלמה תקנוה דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תיקן ועל הבית הגדול וכו׳ ולא למימרא שלא ברכו אותם עד שבא דוד ושלמה דהא דריש להו כולהו מקרא אלא הם תקנו המטבע לפי מה שניתוסף טובה לישראל דודאי קודם הכיבוש ובנין הארץ לא אמרו כמו אחר הכיבוש והבנין כמו שאין אנו אומרים מטבע שטבעו דוד ושלמה שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית והם היו מבקשים להמשיך שלות הארץ והמלכות והבית ומתחיל רחם ה׳ אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך וחותם ברוך אתה ה׳ בונה ירושלים ואומר אמן דתניא העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח ותניא הרי זה מגונה לא קשיא בשאר ברכות מגונה בבונה ירושלים משובח מפני שהוא סיום הברכות דהטוב והמטיב לאו דאורייתא וטוב לאומרו בנחת שלא יזלזלו בברכת הטוב שמתוך כך יבינו שאינה מן התורה וצריך להזכיר בה מלכות דוד וזהו שאומר על מלכות בית דוד משיחך ואין להזכיר בה שום מלכות אחר לכך אין לומר א״מ רועינו: וכן אין לומר מלכותך ומלכות בית דוד כו׳ אלא מלכות בית דוד עבדך משיחך ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ופרש״י א״צ לשנות בפתיחתה דרחם נמי היינו נחמה והכי קאמר א״צ להתחיל ולסיים בשל שבת אלא מתחיל ומסיים בנחמה פירוש דתיקון הברכה דבנין ירושלים קרי נחמה בין שיתחיל רחם בין שיתחיל נחמנו ורב אלפס כתב מתחיל בנחמה שאומר נחמנו ה׳ אלהינו בציון עירך ומסיים בנחמה שאומר והעלנו לתוכה ונחמנו בה כי אתה הוא בעל הנחמות בא״י מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים והקשה ה״ר אפרים דהוה ליה חתימה בשתים וקיימא לן אין חותמין בשתים ופירש ר״י שיש לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים דכולה חדא מילתא היא דציון נמי היינו ירושלים וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל בפתיחה כרב אלפס ובחתימה כר״י ואומרים קדושת היום באמצע רצה והחליצנו פי׳ זרזינו כמו ועצמותינו יחליץ וברי״ח ובחולו של מועד אומרים בה יעלה ויבא ואם חל שבת בר״ח או בח״ה אומר רצה והחליצנו ואח״כ יעלה ויבא ואין מזכיר של שבת ביעלה ויבא ולא של ח״ה ושל ר״ח ברצה והחליצנו: גרסינן בירושלמי תניא אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת רבי זירא שאיל לר׳ חייא בר אבא מהו למימר אבינו רועינו זוננו א״ל טופס ברכות כך הוא: ואם טעה ולא הזכיר של שבת אומר בא״י אמ״ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא״י מקדש השבת: טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בי״ט אומר בא״י אמ״ה אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה בא״י מקדש ישראל והזמנים. כתב הראב״ד צריך לומר לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה וכתב עוד שאין לומר בהן לא שם ולא מלכות לפי שאינה ברכה קבועה ודומה לברכת הזימון שאע״פ שהיא מן התורה אין בה לא שם ולא מלכות לפי שאינה קבועה וה״ר ישעיה והר״י כתבו שצריכה שם ומלכות והכי מסתברא ואי מקלע שבת וי״ט בהדי הדדי כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וי״ט לעמו ישראל לששון ולשמחה ולזכרון בא״י מקדש השבת וישראל והזמנים: והא דסגי בהך ברכה ה״מ דלא פתח בהטוב והמטיב אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש כתב א״א הרא״ש ז״ל י״א כיון שלא סיים ברכת הטוב והמטיב א״צ לחזור לראש ברה״מ אלא חוזר לתחילת בונה ירושלים ולא מסתבר לי אלא חוזר לתחילת ברה״מ וכ״כ הרמב״ם ז״ל: ואם טעה ולא הזכיר בה של ר״ח אומר ברוך שנתן ר״ח לעמו ישראל לזכרון ונסתפקו בה בגמרא אי מזכיר ביה שמחה אי לאו משום דר״ח לא שייך ביה שמחה או דילמא כיון דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו׳ אלמא איתקש ר״ח למועד ולא איפשיטא הלכך אין לומר בה שמחה: עוד נסתפקו בה בגמ׳ אי חתים אי לא וכת׳ רב אלפס שאין לחתום ור״י פסק שיש לחתום ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ואי לא מדכר עד דפתח הטוב והמטיב לא הדר לרישא דאמר שמואל טעה ולא הזכיר של ר״ח בתפלה מחזירין אותו בברה״מ אין מחזירין אותו מ״ט תפלה דלא מצי פטר נפשיה מחזירין אותו ברה״מ דמצי פטר נפשיה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פירוש דבר שצריך ברה״מ

שאפשר שיאכל פירות או ירקות רק שלא יתענה שאסור להתענות בר״ח הילכך לא מהדרינן ליה מ״מ כל זמן שלא פתח בהטוב והמטיב לאו חזרה הוא ואומר ברוך שנתן וכו׳. וכתב ה״ר יוסף שאם נזכר קודם שפתח הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן אפילו בלילה אע״ג דגבי תפלה אין מחזירין אותו על שכחת החדש בלילה ה״מ להחזיר אבל להוסיף ברכה אפילו בלילה נמי. אם חל ר״ח בשבת והזכיר של שבת ולא של ר״ח היה אומר ה״ר יוסף שאין מחזירין אם פתח בהטוב והמטיב אע״ג דהשתא לא סגי דלא אכיל מ״מ משום האי מיעוטא לא תיקנו להחזיר וגם חיוב אכילה דהאי יומא משום שבת הוא וכתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל ויש חולקים בזה ולזה דעתי נוטה וראיה משום יום שנתחייב בד׳ תפלות ה״נ כיון דסוף סוף לא סגי דלא אכיל צריך לחזור ולברך ולכ״ע אם שכח גם של שבת ונזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב כוללו ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה ור״ח לזכרון ואם פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש ומזכיר של שבת ור״ח כבתחלה וכתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל ובסעודה ג׳ של שבת צ״ע אם מחזירין אותו לר״ת דאמר שיוצא במיני תרגימא בלא פת ודאי אין מחזירין אותו אפילו אם אכל פת דדמי לר״ח ולדברי המפרשים שצריך פת דילפינן מג״פ דכתיב היום גבי מן שהוא במקום פת לדידהו מחזירין אותו ע״כ:

סימן קפט

א ברכה רביעית הטוב והמטיב ולאו דאורייתא היא שחכמים תקנוה על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה הילכך פותחת בברוך דלא הויא סמוכה לחברתה ואינה חותמת דהויא מטבע קצר אע״ג דאיתא במדרש שצריך לומר בה ג׳ הטבות וג׳ גמולות אפ״ה אינה חותמת דמעיקרא לא תקנו אלא הטוב והמטיב ואח״כ הוסיפו בה דברים הללו אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות ואסיקנא צריכה ב׳ מלכיות בר מדידה חדא בשביל בונה ירושלים דכיון שתקנו לומר מלכות בית דוד בבונה ירושלים ראוי היה להזכיר בו ג״כ מלכות של עולם אלא שלא רצו להזכיר מלכות של עולם אצל מלכות ב״ו הלכך תקנו להזכיר בהטוב והמטיב מלכות כנגדה ואגב שתקנו להזכיר מלכות כנגדה תקנו נמי להזכיר כנגד ברכת הארץ לכך צריך להזכיר בה ג׳ מלכיות וג׳ גמולות וג׳ הטבות וזה נוסחה בא״י אמ״ה כו׳ ולא יאמר תתברך חי לעד האל אבינו מלכנו אדירנו וכו׳ המלך הטוב ולא יאמר המלך החי כי אין אומרים החי אלא בבית האבל הרי ג׳ מלכיות ג׳ הטבות המלך הטוב והמטיב לכל הוא ייטיב לנו וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר בזה הסדר הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו כסדר שאומר הגמולות הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו ובבית האבל מוסיפין בה מעין המאורע דתניא מה אומרים בבית האבל הטוב והמטיב ר״ע אומר מוסיף בה דיין האמת מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע מילתא בבריא פתח ואמר בא״י האל החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט צדק לוקח נפשות במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואנו עבדיו ועמו ובכל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו גודר פרצות הוא יגדור פרצה זאת מעלינו ומעל האבל הזה לחיים ולשלום וכו׳ ובעל הלכות וכן רב אלפס כתבו שאין לומר ולוקח נפשות במשפט משום דאיתא בפרק במה בהמה (שבת נה:) יש מיתה בלא חטא וא״א הרא״ש ז״ל כתב שאין למוחקו וכן עמא דבר וא״צ י׳ לאומרו כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל נהגו להאריך בברכת הטוב והמטיב הרחמן בכמה גווני ולא ידעתי מאין בא זה להרבות בבקשה בין ברהמ״ז לברכת בפה״ג ואפשר שנהגו לעשות כן מהא דאמרו (ברכות מו.) אורח מברך יר״מ וכו׳ ע״כ ונ״ל שאין בזה משום הפסק וגדולה מזו מצאנו בברכת המילה שמתפללין על הילד באמצע הברכה אחר שבירך בפה״ג ומפסיק בין ברכה לשתייה:

סימן קצ

א ואחר שסיים הכל יברך בפה״ג דיין של ברה״מ צריך לברך עליו ואין לברך עליו בתחלת בה״מ כדרך שמברכין בפה״ג בקידוש והבדלה תחלה לפי שבה״מ היא סילוק והיסח הדעת למה שלפניו הילכך אם היה מברך בפה״ג תחלה הוי בה״מ הפסק בין ברכה לשתייה ויטעום המברך ואחר כך יטעמו האחרים כדרך שאמרו בברכת המוציא ויברך אחריו ברכה מעין ג׳ לאפוקי מה״ג ורב עמרם שכתבו שאין לברך אחר כוס של בה״מ ואם דעתו לשתות עוד לא יברך ברכה אחרונה עד לבסוף ולענין שיעור שתייתו שחייב בברכה אחרונה היה ר״י מסתפק אם הוא בכזית או ברביעית לכך כתב שטוב ליזהר לשתות פחות מכזית או רביעית כדי להסתלק מן הספק והכא אי אפשר לשתות פחות מכזית דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמא שהוא רוב רביעית הלכך ישתה רביעית שלם:

סימן קצא

א פועלים העושין מלאכה אצל בעה״ב מקצרין בבה״מ כדי שלא לבטל במלאכת בעה״ב דתניא פועלים העושין מלאכה אצל בעה״ב קורין ק״ש ומתפללין ואוכלין פתן ומברכין לפניה ולאחריה שתי ברכות כיצד ברכה ראשונה כתקנה שניה פותחת בברכת הארץ וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ וחותם בברכת הארץ והטוב והמטיב א״א אותה כלל בד״א כשנוטלין שכר על מלאכתן לבד הסעודה אבל אם אין נותנין להם שכר אלא הסעודה שאוכלין או אפילו נותן להם שכר ובעל הבית מיסב עמהם מברכין כל ד׳ ברכות כתקנן׃

סימן קצב

א ואם המסובין ג׳ אז ניתוסף עליהם ברכת הזימון שאומר אחד מהם נברך שאכלנו משלו והם עונין ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך הוא וברוך שמו ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם הזן את העולם וכו׳ ואם הם ארבעה יכול לומר ברכו שאכלנו משלו אבל יותר טוב לומר נברך כדי שלא להוציא עצמו מן הכלל ומיהו אם אמר ברכו יצא וכן הדין עד עשרה ואם הם עשרה צריך להזכיר השם ואומר נברך אלהינו שאכלנו משלו והם עונים ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר ברוך אלהינו שאכלנו משלו ואין לומר נברך לאלהינו בלמ״ד ומשם ואילך אין חילוק בין מאה או אלף או רבוא וכל המשנה מזה הנוסח כגון שאמר נברך על המזון שאכלנו משלו או שאומר למי שאכלנו משלו או שאומר במקום ובטובו מטובו או במקום חיינו אומר חיים הרי זה בור וכשהם י׳ כיון שמזכירין השם יכול לומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו אבל כשאין י׳ לא׃

סימן קצג

א וכל זמן שאינן ג׳ מצוה להם ליחלק דתניא שנים שאכלו מצוה ליחלק שיברך כ״א בה״מ לעצמו אבל בברכת המוציא פוטר אחד את חבירו בד״א כשהיו שניהם יודעין לברך בה״מ אבל אם אחד יודע והב׳ אינו יודע מברך היודע והב׳ יוצא וכגון שמבין לשון הקודש אלא שאינו יודע לברך וצריך לכוין מלה במלה לכל מה שאומר אבל אם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה ולכך אין הנשים יוצאות בשמיעה אם אינן מבינות אבל כשהן ג׳ אינן רשאין ליחלק כדתנן ג׳ שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק ולא עוד אלא אפילו ב׳ שאכלו כאחת מצוה שיחזרו אחר שלישי שיצטרף עמהן לזימון וכן ד׳ או ה׳ אסור להם ליחלק שכולם נתחייבו בזימון. ו׳ נחלקין כיון שישאר זימון לכל חבורה עד י׳ ואז אין נחלקין כיון שנתחייבו בהזכרת השם עד כ׳ ומצוה לחזר אחר י׳. ומיהו אם היתה חבורה גדולה מסובין יחד ואינן יכולין כולם לשמוע הברכה מפי המברך ואינן רשאין ליחלק לחבורות של י׳ י׳ מפני שיצטרכו לברך בקול רם וישמע בעה״ב ויקפיד עליהם יכולים ליחלק לחבורות של ג׳ ג׳ ולברך בנחת שלא ישמע בעה״ב ויקפיד זה טוב להם ממה שלא יצאו ידי חובת בהמ״ז שהרי אינן יכולין לשמוע מפי המברך׃ כתב הר״י ז״ל הא דתנן ג׳ שאכלו אינן רשאין ליחלק דוקא כשקבעו עצמם ביחד בתחילת ברכת המוציא לדידהו בהיסיבה ולדידן בישיבה אז אינן רשאין ליחלק אבל לא קבעו עצמם ביחד בברכת המוציא אלא אחר כך נקבעו באכילה ביחד רשאין ליחלק׃ וא״א ז״ל כתב ונ״ל כדברי המפרשים שאע״פ שלא ברכו המוציא ביחד אלא אח״כ נקבעו באכילה ביחד נקבעו לזימון ואינן רשאין ליחלק ע״כ׃ ואפילו לא אכלו כזית ביחד אינן רשאין ליחלק דתנן ג׳ שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק ופריך מאי קמ״ל תנינא חדא זימנא שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן קמ״ל כי הא דאמר רבי אבא אמר שמואל ג׳ שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא אין רשאין ליחלק פירוש שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור הברכה אין רשאין ליחלק ורב אלפס גורס קמ״ל ג׳ שישבו לאכול אף ע״פ שכל אחד אוכל מככרו אינן רשאין ליחלק. הלכך צריך לחוש לשתי הגירסאות אפילו כל אחד אוכל מככרו ואפי׳ לא אכל עדיין כזית פת אין רשאין ליחלק ותו משנינן אהא דפריך ומאי קמ״ל תנינא קמ״ל כי הא דא״ר הונא ג׳ שבאו מג׳ חבורות אין רשאין ליחלק א״ר חסדא והוא שבאו מג׳ חבורות של ג׳ ג׳ ב״א אמר רבא לא אמרן אלא דלא אזמון עלייהו בדוכתייהו אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו פי׳ ג׳ שבאו מג׳ חבורות של ג׳ ג׳ בני אדם ונתחברו אלו הג׳ אם זימנו עליהם במקומן כגון שהפסיקו כל אחד לשנים עד שאמרו הזן כדרך שאחד מפסיק לשנים שוב אינן יכולין לזמן אפילו אכלו אח״כ יחד וגמרו סעודתן ואם לא זימנו עלייהו במקומן חייבין לזמן ואין רשאין ליחלק ואפי׳ לא אכלו אלו הג׳ ביחד משנתחברו׃

סימן קצד

א שלשה שאכלו כאחד ושכחו ובירך כל אחד ואחד לעצמו בטל מהם הזימון ואין יכולים לחזור לזמן למפרע. וכן אם בירכו שנים מהם אבל אם שכח אחד מהם ובירך השנים יכולים לזמן על הג׳ אע״פ שכבר בירך יכול לומר ברוך שאכלנו משלו דלא גרע מאכל עמהם עלה של ירק והם יוצאים ידי זימון והוא אינו יוצא ידי זימון שאין זימון למפרע: וג׳ שאכלו ויצא אחד מהן לשוק קוראין לו ומודיעין לו שרוצין לזמן כדי שיכוין ויצטרף עמהם ויענה עמהם ברכת הזימון ויוצאין אע״פ שאינו בא ויושב עמהם וה״מ בג׳ אבל בי׳ כדי להזכיר השם אינו מצטרף עד שיבוא וישב עמהן. שלשה שאכלו כאחד ואין אחד מהם יודע כל ברה״מ אלא אחד יודע ברכה ראשונה וא׳ השניה וא׳ השלישית חייבין בברכת הזימון וכל אחד יברך הברכה שיודע ונמצא ברכת הזימון עולה משלשתן אבל אם אין כל אחד יודע אלא חצי ברכה אין יכולין לזמן שאין ברכה אחת מתחלקת לשנים:

סימן קצה

א שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בב׳ בתים אם מקצתן רואות אלו את אלו מצטרפות לזימון ואם לאו אין מצטרפות ואם יש שמש אחד לשתיהן הוא מצרפן וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד: אכלו מקצתן בבית ומקצתן חוץ לבית אם המברך יושב על מפתן הבית הוא מצרפן: כתב א״א הרא״ש ז״ל בני החופה שלא היו מספיקים כולן לאכול בבית אחד עם החתן ונתחלקו לחבורות אפילו אם אכלו בבתים שאינן פתוחים למקום שהחתן אוכל כולן מברכין ברכת חתנים לא מיבעיא אם השמש מצרפן אלא אפילו אם אין שמש מצרפן כיון שהתחילו אותם שבשאר בתים כשהתחילו אותם של בני החופה כולן חשובין כאחד לברך ברכת חתנים כיון שאוכלין מסעודה שתיקנו לחופה:

סימן קצו

א אכל טבל אין מזמנין עליו כתב הרמב״ם ז״ל שאין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף וכן על כל דבר של איסור. והראב״ד השיג עליו וכתב שלא אמרו אלא אין מזמנין עליו לומר שאין להם קביעות הואיל ואוכלין דבר איסור והוא כעין אכילת פירות שאין להן קבע דזימון אבל למה לא יברכו עליו לבסוף כיון שנהנה וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל: כתב רשב״ם ג׳ שאכלו כאחת אחד נזהר מפת עכו״ם ואחד אינו נזהר או אחד מהם כהן ואוכל חלות אע״פ שאותו שנזהר אינו יכול לאכול עם אותו שאינו נזהר ולא ישראל עם הכהן כיון שאותו שאינו נזהר יכול לאכול עם הנזהר וכהן עם הישראל מצטרפין כתב ר״י יש ללמוד מדבריו דשלשה שמודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין לזימון אע״פ שיכולין לישאל על נדרם ולהתירם מ״מ עדיין לא נשאלו: עד כמה מזמנין עד כזית רבי יהודה אומר עד כביצה וקיימא לן בכזית כת״ק: וכן לענין יחיד אינו מברך ג׳ ברכות אלא עד כזית:

סימן קצז

א שנים שאכלו ובא שלישי להצטרף עמהם כ״ז שלא אמרו הב לן ונבריך מצטרף עמהם אמרו השנים הב לן ונבריך אינו מצטרף עמהם: א״ר יהודה בר שילת משמיה דרב ט׳ שאכלו דגן ואחד אכל ירק מצטרפין להזכיר השם ואפילו לא טיבל עמהם אלא בציר או לא שתה עמהם אלא כוס אחד מצטרף עמהם ואפילו ז׳ דגן וג׳ ירק מצטרפין אבל ו׳ לא דרובא דמינכר בעינן כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל שאלתי לא״א הרא״ש ז״ל אם המצטרף נפטר מברכה אחרונה בבה״מ של אלו והשיבני דלא. כתב הרב אלפס ז״ל דוקא לאצטרופי לי׳ אבל לג׳ אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן. ור״י פי׳ ה״ה נמי ב׳ דגן ואחד ירק אבל איפכא לא וכן דעת א״א הרא״ש ז״ל: ודוקא לאיצטרופי אבל להוציא אחרים אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן אבל שתייה ועלה של ירק (ס״א או אפי׳ פירות מז׳ המינים) לא מהני ומיהו כזית דגן מהני אפילו אם לא עשאו פת אלא דייסא כיון שיש אכילת דגן ודבר שחייב בברכה אחת מעין ג׳: כתב בה״ג שמי שאכל כזית דגן אינו מוציא אלא אותם שאכלו שיעור דרבנן אבל לא אותם שאכלו כדי שביעה ור״י פי׳ שמוציא אפילו אותם שאכלו כדי שביעה ומיהו מצוה מן המובחר אם יודעים כולן לברך שיברך אותו שאכל כדי שביעה ואם אינן יודעין כולן לברך מי שאכל כזית יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה:

סימן קצח

א שלשה שאכלו והם מברכים ונכנס אחד שלא אכל אם נכנס כשאמר המברך נברך שאכלנו משלו עונה אחריהם ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואם נכנס כשאחרים עונין ברוך שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן. וכתב בה״ג ואי הוו י׳ אומר ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד. וכן בכל

ברכות שאדם שומע בין ברכת פירות בין ברכת מצות עונה אמן:

סימן קצט

א שמש שאכל כזית מזמנין עליו והכותי (הוא שומרוני) אם הוא חבר מזמנין עליו ורב אלפס כתב והאידנא הם עכו"ם גמורין ואין מזמנין עליהן תניא עם הארץ אין מזמנין עליו והאידנא אמר ר"י שמזמנין עם עם הארץ כדי שלא יהא כל אחד בונה במה לעצמו פי' אם היו פורשין מהם היו גם הם פורשין מן הציבור לגמרי וכ"כ ר"ח האידנא רגילין לזמן אפי' עם עם הארץ גמור: עכו"ם אין מזמנין עליו ואפי' גר שמל ולא טבל לא (היו בזמן התלמוד) מזמנין עליו שאינו גר עד שימול ויטבול: וכן האונן בחול שהוא פטור מלברך אין מזמנין עליו: ור"ת לא היה מניח אפי' לגר גמור (בא"י) לברך ברה"מ שאינו יכול לומר שהנחלת לאבותינו ותניא בספרי אשר נשבעת לאבותינו פרט לגרים ולעבדים משוחררים וכ"כ בה"ג: ור"י כתב שיכול לברך שיכול לומר לאבותינו דכתיב אב המון גוים נתתיך ודרשינן מתחילה אב לארם מכאן ואילך לכל העולם: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן ת"ר נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין משמע דנשים מזמנות לעצמן וחייבות לעשות כן ובאשכנז לא נהגו כן ויש מפרשים כדי לקיים המנהג הא דקאמר נשים מזמנות לעצמן פי' אם רצו אבל חובה ליכא וכן פירש"י וא"א הרא"ש ז"ל פי' דעל כרחך חייבות קאמר דתניא בערכין (ג.) הכל חייבין בזימון וקאמר הכל לאתויי מאי לאתויי נשים והיינו על כרחך לחיובא מדקאמר הכל חייבין: וה"ר יהודה הכהן היה מורה הלכה למעשה להצטרף אשה לזימון והיה מביא ראיה מדבעי תלמודא בפ' מי שמתו נשים בברה"מ דאורייתא או דרבנן וקאמר למאי נפקא מינה להוציא אחרים י"ח מכלל דפשיטא ליה דמצטרפות דאי לא תימא הכי אדמיבעיא ליה אם יכולות להוציא תיבעי ליה אם מצטרפות והר"מ מרוטנבורק השיב על דבריו וכתב שאין מצטרפות והרמב"ם ז"ל כתב נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם אבל מזמנין לעצמם ולא תהא חבורה של נשים עבדים וקטנים מזמנות יחד אלא נשים לעצמן ועבדים לעצמן וקטנים לעצמן ובלבד שלא יזמנו בשם אנדרוגינוס מזמן למינו ואינו מזמן לא לנשים ולא לאנשים וטומטום אינו מזמן כלל: א"ר נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ופירש ר"ח דמיירי שנכנס בשנת י"ג ולא הביא ב' שערות ידועות שעדיין הוא קטן אע"פ שהוא בשנת י"ג ואם הוא יודע למי מברכין מזמנין עליו. ורב אלפס כתב ואנן לא סבירא לן הכי כיון דקרי ליה קטן אפי' בן ט' שנים או י' אם יודע למי מברכין מזמנין עליו וכן כתב הרמב"ם ז"ל שמצטרף בין לג' בין לי': וה"ר פרץ חילק שמצטרף לי' ולא לג' וכ"כ רב האי שמצטרף לי' ולא לג': ויש נוהגין לצרפו ע"י חומש שבידו ואינו מנהג. וא"א ז"ל הביא ההוא דירושלמי א"ר יוסי כמה זימנין אכלינא עם תחליפא אבא ועם בנימין בר שישא חביבי ולא זימנו עלי עד דאייתיתי ב' שערות וכ' הלכך המחוור שבכולם אין עושין קטן סניף לי' לב"ה ולתפלה ולג' עד שיביא ב' שערות:

סימן ר

א שלשה שאכלו כאחד אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד פירש"י דרך ארץ הוא שיהיה אחד מפסיק סעודתו לשנים עד שיזמנו עד הזן דהיינו ברכת הזימון וחוזר וגומר סעודתו אבל שנים אין להם להפסיק לאחד אם לא שירצו לעשות לו לפנים משורת הדין והר"י כתב שאחד חייב להפסיק לשנים והראב"ד כתב לכאורה משמע שאם לא היה פוסק לא היו מזמנין עליו ולא היא אלא הם מזמנין עליו אע"פ שדעתו לאכול אלא שהוא צריך לפסוק כדי שיצא עמהם ידי זימון שכבר נתחייב בו ע"כ. ומפסיק עד שיסיימו ברכת הזן דגרסינן בפ' ג' שאכלו עד היכן ברכת הזימון פי' ג' שאכלו והוצרך אחד מהם לצאת עד היכן ברכת הזימון שצריך לישב עד שיגמרו אותה שאין זימון בפחות מג' ר"נ אמר עד נברך כלומר ישב עד שיאמרו נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו שזהו ברכת הזימון שצריך ג' ורב ששת אמר עד שיגמרו ברכת הזן והלכה כרב ששת וכמו שהיחיד אינו יכול לצאת קודם שיגמור ברכת הזן ה"ה נמי אם מפסיק לב' אינו יכול לאכול קודם ולאחר שיגמור הוא סעודתו יתחיל הוא בברכת הזן דנהי שיצא ידי זימון על מה שאכל במה שהפסיק להם מ"מ צריך לברך ג' ברכות על מה שאכל אח"כ אבל אם לא אכל אח"כ א"צ לחזור לראש אלא לברכת הארץ: כתב רב האי שאחד שמפסיק לשנים צריך לחזור ולברך המוציא וכ"כ הראב"ד שצריך ליטול ידים ולבצוע דהוה ליה כבני חבורה שיצאו לקראת חתן שצריכין ברכה למפרע. וכתב א"א ז"ל ונ"ל דלישנא דמפסיק לא משמע כדבריהם דלדבריהם אין כאן הפסקת סעודה ולא דמי לבני חבורה שעקרו רגליהם דהכא אינו זז ממקומו וגם אין כאן היסח הדעת אלא חוזרים וגומרים סעודתן בלא ברכה וכ"כ בה"ג כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל שאלתי לא"א ז"ל לפר"י שפירש שהיחיד המפסיק לשנים מתחיל בנודה לך א"כ שלשה שהפסיקו לז' אם יזמנו הם והשיבני יחזרו לראש כדין זימון נברך שאכלנו משלו כי לא נצטרפו אלא לאלהינו ומיד כשאומר נברך אלהינו היו הג' רשאין לאכול לכך יחזרו לראש אבל אחד המפסיק לשנים צריך להמתין עד סוף ברכת הזן

לכן נפטר מברכה ראשונה לר״י ע״כ ואני כבר כתבתי שחוזר לראש ברכת הזן ומ״מ למדנו מדבריו לענין ג׳ שמפסיקין שאין צריכין להפסיק אלא עד שיאמר נברך אלהינו ועוד כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל ושאלתיו עוד מי שהפסיק פעם אחת אם יכול להפסיק פעם שנית והשיבני שכן:

סימן רא

א גדול מברך אפילו בא בסוף ואם רוצה ליתן רשות לקטן לברך רשאי והני מילי כשאין שם אורח אבל אם יש שם אורח הוא מברך אפי׳ אם הוא קטן כדי שיברך לבעל הבית ומה ברכה מברכו יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שלא יבוש ולא יכלם בעה״ב הזה לא בעה״ז ולא בעוה״ב ויצליח בכל נכסיו ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ואל יזדקר לפניו שום דבר חטא הרהור ועון מעתה ועד עולם. ואם בע״ה רוצה לוותר על ברכתו ולברך בהמ״ז בעצמו רשאי. גרסי׳ בפ׳ בני העיר אמר רבה בב״ח א״ר יוחנן כל ת״ח שמברך לפניו אפילו כהן גדול עם הארץ אותו ת״ח חייב מיתה בידי שמים שנאמר משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי אבל כהן ת״ח צריך להקדימו שנא׳ וקדשתו לכל דבר שבקדושה כגון לפתוח ראשון ולברך ראשון ואם ירצה ליתן רשות לישראל לברך רשאי: גרסי׳ בירושל׳ אמר ריב״ל מימי לא ברכתי לפני כהן ולא בירך ישראל לפני וריב״ל לוי היה ויראה לכאורה שיש ללוי דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן והר״מ מרוטנבורק כתב שאין לו דין קדימה והא דקאמר שלא בירך ישראל לפניו מצד גדולתו ולא מצד לויה גרסי׳ בפרק הרואה (ברכות נה:) ג׳ דברים מקצרין ימיו של אדם וחד מינייהו מי שנותנים לו לברך ואינו מברך ולא עוד אלא שצריך לחזור אחריו כדאמר ליה רב הונא לרבה בריה חטוף ובריך: אגב אורחיה אפרש שאר ברכות שאינן בתוך הסעודה:

סימן רב

א הלכות פירות האילן

על כל פירות האילן בין אם הם מז׳ המינין או משאר מינין ברכה ראשונה שלהם בורא פרי העץ חוץ מהיין שמברך עליו בפה״ג בין חי בין מבושל אבל על הענבים מברכין בפה״ע ובעודן בוסר כל זמן שלא הגיעו לכפול הלבן מברכין עליו בפה״א דכל דבר שגדל על האילן ואינו עיקר הפרי מברכין עליו בפה״א ומשהן כפול הלבן ואילך מברכין עליהן ב״פ העץ ואם הוא מסופק אם הוא כפול הלבן או לא מברך עליהן בפה״א דקי״ל בירך על פרי האילן בפה״א יצא: ועל החרובין משישרשרו פי׳ שיראה בהם כמין שרשרות של חרובין מברך עליהן בפה״ע וקודם לכן בפה״א: ועל הזיתים משיניצו פירוש שגדל הנץ סביבם מברך עליהן בפה״ע וקודם לכן בפה״א ועל שאר האילנות משיוציאו פרי חשובין לברך עליהן בפה״ע ועל גרעיני הפרי כתב ר״י שמברכין עליהן בורא פה״ע דלענין ערלה חשיבי כפרי ורשב״א כתב שאין לברך עליהן בפה״ע דאדרבה לא חשיבי כפרי לענין ערלה אלא דמרבה להו מאת פריו את הטפל לפריו וא״א הרא״ש ז״ל כתב כר״י ובלבד שלא יהו מרים שנהנה באכילתן: שמן זית מברכין עליו בפה״ע ומוקמינן לה בחושש בגרונו שזו היא רפואתו שנותן שמן (ס״א הרבה) לתוך אניגרון ובולעו דהשתא הוי ליה שמן עיקר אבל אי אכיל ליה ע״י פת הוה ליה פת עיקר ומברך על העיקר ופוטר הטפלה. ואי שתי ליה בעיניה אזוקי מזיק ליה ולא יברך עליו כלל. ופי׳ ה״ר יוסף לאו דוקא חושש בגרונו אלא אורחא דמילתא נקט וה״ה נמי אם אינו חושש בגרונו אם נותן שמן הרבה לתוך אניגרון מברך עליו שהרי נהנה ממנו אבל בה״ג כתב שאין לו לברך אלא אי כייבין ליה חינכיה דמיכוין לרפואה ומיתהני מיניה אבל ליכא רפואה אפילו נותן שמן הרבה הוי אניגרון עיקר ואין לו לברך על השמן וכן כ׳ הר״מ מרוטנבורק וכ״כ הרמב״ם ז״ל אם שתה אותו לבדו או שלא היה חושש בגרונו מברך עליו שהכל ואין נראה מה שכתב שאם שתה אותו לבדו שיברך עליו דקאמרי׳ בגמרא אי דשתייה בעיניה אזוקי מזיק ליה פי׳ ולא יברך עליו כלל ויותר נראה סברא ראשונה לברך אף כשאינו חושש דכיון שהוא נהנה למה לא יברך אדרבה יותר פשוט הוא שצריך לברך עליו כשאינו לרפואה מכשהוא לרפואה: שקדים המרים קטנים בפה״ע גדולים ולא כלום דאזוקי מזיקי ליה ואם מתקן ע״י האור או על ידי ד״א מברך בפה״ע: צלף והוא מין אילן שעליו ראויין לאכילה ויש בעליו כמין תמרות וגם הן ראויין לאכילה על העלין והתמרות בפה״א שאינן עיקר הפרי על האביונות שהן עיקר הפרי בפה״ע ועל הקפריסין שגדלין ג״כ עליו לה״ג ולרב אלפס מברכים עלייהו בפה״א והראב״ד כתב בפה״ע וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב לברך עליהן בפה״א לצאת ידי ספק דתנן בירך על פרי העץ בפה״א יצא: תמרים שכתשן קצת ואינן מרוסקין לגמרי בפה״ע: ועל דבש הזב מהן שהכל ובה״ג כתב דוקא שעירב בו מים אבל אם הוא בעיניה בפה״ע ורבי׳ יצחק לא היה מחלק והרמב״ם ז״ל כתב דבש תמרים שהכל אבל תמרים שמיעכן ביד והוציא מהן גרעיניהן ועשה מהן עיסה מברך עליהן בפה״ע ולסוף ברכה אחת מעין ג׳ ואפשר שגם רבי׳ יצחק מודה בזה הענין כיון שהם בעין חשובים כעיקר הפרי לדברי הכל וכל מיני פירות מברכין על משקין היוצאין מהן שהכל חוץ מהיוצא מהענבים והשמן אבל סופי ענבים שאין מתבשלין לעולם משקין היוצאין מהן כשאר מיני פירות לברך עליהם שהכל וכ׳ הר״מ מרוטנבורק שמברכין עליו ועל היוצא ממנו שהכל ונ״ל שמברכין עליו בפה״א כמו על הבוסר: ואם בישל הפרי ונכנס טעם הפרי במים כתב

הרשב״א שמברך עליו שהכל וא״א הרא״ש ז״ל כתב אפשר אם בשלו ונכנס טעמו במים מברך עליו בורא פה״ע: כל הפירות שטובים חיין ומבושלים כגון תפוחים ואגסים וכיוצא בהן בין חיין בין מבושלים בפה״ע והר״ם מרוטנבורג כתב ערמונים וחבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלין חיין שהכל מבושלין בפה״ע וערמונים וחבושים שלנו אינם כן אלא ראויין חיין ומבושלים. אגוז המטוגן בדבש בפה״ע. וי״א כיון שאם בשלו בלא דבש משתני לגריעותא א״כ הוי דבש עיקר ומברך עליהם שהכל ולא נהירא ועל הסוכרא כתב בה״ג בפה״ע והרמב״ם ז״ל כתב קנים מתוקין שסוחטין אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפו וידמו למלח כל הגאונים כתבו שמברך בפה״א וי״א בפה״ע וכן אומרים המוצץ אותן קנים מברך בפה״א ואני אומר שאין זה נקרא פרי ומברכין עליהם שהכל לא יהא דבש של אלו הקנים שנשתנה ע״י האור גדול מדבש תמרים דלא נשתנה ע״י האור ומברכין עליו שהכל ואפשר להשיב על דבריו שאינו דומה לדבש תמרים שהתמרים הן פרי ונטעי להו אדעתא לאוכלם הלכך כשנשתנו נשתנית ברכתן מידי דהוה אכל הפירות שמברכים על משקין היוצאין מהם שהכל חוץ מהיין והשמן אבל אלו הקנים שאינן ראויין לאכילה ועיקר נטיעתן על דעת הדבש ודאי זה פריין ומברכין עליו בפה״ע פלפל רטיבתא בפה״ע יבשתא ולא כלום שאין ראוי לאכילה בעיניה וכן זנגבילא יבישתא וכל כיוצא בזה כגון גירופלא שאין דרך לאוכלן אלא ע״י תערובת וזנגבילא רטיבתא בפה״א שהיא ראויה לאכילה ומ״מ כיון שאינה עיקר הפרי מברכין עליה בפה״א ועל אגוז מושקטא בפה״ע: קניל״א בפה״א ועל כל אותם שיודע שהם עיקר הפרי מברך עליהם בפה״ע ושאינן עיקר הפרי בפה״א ואם הוא מסופק בו אם הוא עיקר הפרי אם לאו בפה״א ושאינו יודע מה הוא שהכל:

סימן רג

א על פירות הארץ בפה״א וסימן לידע איזהו פרי עץ או פרי האדמה כל אילן שעושה פירות משנה לשנה נקרא פרי העץ אבל כל דבר שאין שרשיו נשארין בארץ וצריכין לזורעו בכל שנה נקרא פה״א: הילכך היה אומר ה״ר יצחק תותין הגדלין בסנה וכיוצא בהן מברכין עליהן בפה״ע שמין אילן הם. וה״ר יוסף כתב שיש לברך עליהן בפה״א לפי שמצא בתשובת הגאונים כל אילן שיבש בסיתוא וכלו גוזיה וטרפיה לגמרי והדר פארי משרשיו מברכין עליו בפה״א וא״א הרא״ש ז״ל היה נוהג כדברי ר״י: הומלתא דאתא מבי הנדואה בפה״א פירש״י ליטואריא״ו בלע״ז: כתב הר״מ מרוטנבורג נראה לי על בשמים שחוקין מעורבין יחד בסוכרא מברכין בפה״א כמו הומלתא: צנון מברך עליו בפה״א אע״ג דסופו להקשות:

סימן רד

א הלכות שאר ברכות

כל דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה חיה ועוף ודגים ביצים חלב גבינה מברכין עליו שהכל ופת שעיפשה ויין שהחמיץ וריחיה חמרא וטעמיה חלא שהכל אבל אם ריחיה חלא וטעמיה חמרא חמרא הוא. ועל תבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל ועל החומץ שערבו במים עד שראוי לשתותו שהכל אבל אם הוא לבדו אין מברכין עליו שהוא מזיקו ועל הנובלות והן מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ועל הגובאי ועל המלח ועל הזומית (פי׳ מי מלח) שהכל ורבינו האי פי׳ זומית שהוא הקצף העולה על רתיחת הקדירה ועל כמיהין ופטריות שהכל: קורא והוא הנתוסף בענפי הדקל ובשנה הראשונה הוא רך וראוי לאכילה ואחר כך מתקשה כעץ מברכין עליו שהכל כיון דלא נטעי אינשי לאילן אדעתא למיכליה כשהוא רך לאו פרי הוא וכן כל כיוצא בזה כגון לולבי גפנים ושקדים שאוכלים אותם כשהן רכים בקליפיהן כיון דלא נטעי להו אינשי אדעתא דהכי מברכין עלייהו שהכל. חזיז והוא שחת מברכין עליו שהכל. קרא חייא וקמחא דשערי או דחיטי שהכל שכר תמרים ושכר שעורים ושמרי יין אפילו יש בהם טעם יין שהכל אבל אם נתן בהם ג׳ מדות של מים ומצא ד׳ הו״ל כיין מזוג ומברכין עליו בפה״ג כתב הראב״ד עשבא דדברי שאין נזרעין מברכין עליהם שהכל כיון דלא זרעי להו אינשי לא חשיבי פרי וכתב עוד וכמדומה לי שבתא ושבללתא וכמונא וכוסברתא שהכל והכי אמר בעל הלכות וטעמא דידיה דכל הני לטעמא עבידי ולא לאכילה שבתא הוא שאנו קורין אניס ובלשון ערבי שבתא שבללתא הוא שאנו קורין פטינ״א כמונא כמשמעה כוסברתא אליינדר״י בלע״ז ע״כ: וכל המשקין של כל מיני פירות שהכל כדלעיל: השותה מים לצמאו מברך עליו שהכל ולאחריו בורא נפשות ודוקא לצמאו אבל אי חנקתיה אומצא ושותה לרפואה אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו דלא כרב עמרם שכתב שמברך לאחריו: ופי׳ ר״י דוקא ששותה מים לרפואה אינו מברך עליהם לפי שאינו נהנה מן המים אבל שאר משקין נהנה בשתייתן ובטעמם הלכך אם שותה אותם לרפואה צריך לברך עליהם דבש דבורים מברך עליהם שהכל: ועל המורבא המרוקח בדבש היה נראה לי לברך עליו שהכל בין אם עשוי מחבושים או מוורדין או ממיני עשבים מפני שהדבש עיקר אע״ג דכתיבנא לעיל על אגוז מטוגן בדבש בפה״ע שאני התם שהאגוז שלם וממשו קיים ולא דמי להומלתא שהיא מרוקחת בבשמים ומברכין עליה בפה״א דשאני התם דלטעמא עבידא וטעמא לא בטיל כדאמרינן גבי שאור (חולין ו:) הואיל ולטעמא עביד לא בטל. אבל הכא שהוא למאכל והדבש

עיקר מברך על העיקר ופוטר הטפלה וכ״ש לפי מה שראיתי במקצת גירסאות הומלתא שהכל כך הוא סברתי אלא שחבירי חולקים עלי ואומרים שהדבש הוא טפל שאינו אלא לקיים הדבר המרוקח בו ולדבריהם יש לברך על של וורדים בפה״א שאינן עיקר הפרי כדבעינן למכתב לקמן והנני מבטל דעתי מפני דעתם:

סימן רה

א על הירקות אומר בפה״א ואפילו בשלם שנשתנו מברך עליהם בפה״א דבמילתייהו קיימי הלכך כל ירקי ופירי וקטניות שטובים חיין ומבושלים מברכין לאחר בישולם כברכתם הראוי להם קודם בישולם אבל קרא וסילקא וכרבא וכיוצא בהן שטובים מבושלים יותר מחיין כשהן חיין מברך שהכל לאחר בישולם בפה״א דאישתני לעילויא. תומי וכרתי כתבו התוספות כשהן חיין בפה״א ולאחר בישולם שהכל נהיה בדברו דאישתני לגריעותא ואפילו אם יש שחפץ בהם יותר מבושלין בטלה דעתו והולכין אחר הרוב ואף על גב שאנו רגילין לאוכלן מבושלין זהו מפני השומן שממתקן. ורב אלפס כתב כשהן חיין שהכל ולאחר בישולם בפה״א. וכ״כ הגאונים ואפשר דחשיבי להו אישתני למעליותא והכי מסתבר ועל המים שבשלו בהם הירקות מברך כדרך שמברך על הירקות עצמן אע״פ שאין בהם אלא טעם הירק ולא דמי למי פירות דאמרינן דחשיבי לזיעה בעלמא ומברך עליהם שהכל לפי שהמשקה אין לו טעם הפרי כמו שיש למרק טעם הפרי. והיה אומר א״א הרא״ש ז״ל דוקא כשבשלם בלא בשר אבל בשלם עם הבשר טעם הבשר שבמרק חשיב עיקר ומברך עליו שהכל כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל כ״ש אם סחטן שמברכין על מימיהן כדרך שמברך עליהם ואינו נראה כן דודאי כשסוחטין אותם משתני לגריעותא וראיה לדבר משקין היוצאין מן הפרי שמברכין עליו שהכל ואם בשלם מברך על המרק כברכת הפרי לפי מה שכתבתי למעלה בשם א״א הרא״ש ז״ל: ואם חתכן אפילו לחתיכות דקות לא נשתנית ברכתם דבמילתייהו קיימי כדאמרינן הני גרגלידי דלפתא דפרמינהו בין פירמי רברבי בין פירמי זוטרי מברך עליהם בפה״א: כתב רב האי גרגלידי דלפתא מבושלים או כבושין בחומץ או בחרדל בפה״א חיין שהכל וכ״כ בה״ג ויש מן הגאונים שכתבו בהיפך ולמאי דכתיבנא לעיל דכל מה שטוב יותר מבושל מחי מברך עליו כשהוא חי שהכל יראה כדברי רבינו האי שהלפת טוב יותר מבושל מחי:

סימן רו

א בירך על פירות האילן בפה״א יצא ואם בירך על פרי האדמה בפה״ע לא יצא הלכך אם אדם מסופק בפרי אם הוא פרי העץ או פרי האדמה מברך בורא פרי האדמה. ועל הכל אם אמר שהכל יצא. כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילׄ וצריך להשמיע לאזניו ואם לא השמיע לאזניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו ונאמרין בכל לשון. לא יברך כשהוא ערום עד שיכסה ערותו בד״א באיש אבל באשה יושבת ופניה טוחות בקרקע ומברכת כי בזה מתכסה ערותה. כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו צריך לאוחזו בימינו כשהוא מברך. אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה עד שיביאוהו לפניו בירך ואח״כ הביאוהו לפניו צריך לברך פעם אחרת אבל מי שבירך על פירות שלפניו ואח״כ הביאו לו יותר מאותו המין א״צ לברך אע״פ שלא היו לפניו כשבירך. נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד צריך לחזור ולברך אע״פ שהיה מאותו המין לפניו יותר כשבירך על הראשון וצ״ל ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא שם שמים לבטלה ואם אמר כשנפל בא״י ולא אמר אלהינו יסיים ויאמר למדני חוקיך שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא שם שמים לבטלה אבל העומד על אמת המים מברך ושותה אע״פ שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך מפני שלכך נתכוון תחלה:

סימן רז

א שינוי ברכות שבין פרי העץ ופרי האדמה ובין דבר שאין גידולו מן הארץ היינו דוקא בברכה ראשונה אבל ברכה אחרונה שוה בכולם והיא בא״י אמ״ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהן נפש כל חי בא״י חי העולמים הלכך אכל פרי העץ שאינו משבעת המינין ופרי האדמה כיון שברכה אחרונה שוה בהם מברך ברכה אחת על שניהם. פירוש הברכה בורא נפשות רבות וכל מה שהם חסרים ועל כל שאר הדברים שברא בעולם שלא היו הנפשות חסרים מהם אם לא בראן שאינן אלא להתענג בהן להחיות נפש כל חי. וי״א בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ובגמרא דידן אינו מזכיר בה חתימה אבל בירושלמי חותם בא״י חי העולמים וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל:

סימן רח

א על חמשת המינין שהן גפן ותאנה ורמון וזית ותמרה שנשתבחה בהן א״י כי דבש האמור בפסוק הוא דבש תמרים מברכין לאחריהן ברכה אחת מעין ג׳ ולפנים תתבאר שמתוך חשיבותן קבעו להם ברכה בפני עצמן וה׳ מיני דגן שהן חטים ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון שהן גם כן חשובין שנשתבחה בהן ארץ ישראל שכוסמין הן מין חטים ושבולת שועל ושיפון הן מיני שעורים ועוד יש להם מעלה כי עליהם יחיה האדם ואם עשה מהם פת מברך עליהם המוציא הלכך אפילו לא עשה מהן פת אלא תבשיל כגון מעשה קדרה ודייסא ואפי׳ עירב בהם דבש ושאר מינין מברך עליהן במ״מ ולבסוף ברכה אחת מעין ג׳ דאמר שמואל כל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו במ״מ הלכך תבשיל שהוא (ס״א שעיקר הוא) מחמשת המינין אפילו עירב עמו דברים אחרים עד שנעשו רוב מברך עליהן במ״מ ולבסוף ברכה אחת מעין ג׳ אבל אם לא נתנו מהם בתבשיל אלא להקפותו ולדבקו בטלין בתבשיל וה״מ שעושין מהן תבשיל אבל אם אכל אותם בעין ל״ש חיין ל״ש מבושלים אינן חשובין לקבוע להן ברכה ומברך לפניהם בפה״א: ובברכה אחרונה כתב בה״ג בורא נפשות רבות וכ״כ הרמב״ם ז״ל והתוספות מסתפקין בה אם היא בורא נפשות או מעין ג׳ ע״כ כתבו שיש ליזהר שלא לאכול חטין חיין או שלוקין בענייהו אלא בתוך הסעודה שאם אדם מסופק בברכה ראשונה יברך מספק שהכל דעל הכל שאמר שהכל נהיה בדברו יצא אבל ברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה. קמח של חטין תחלה שהכל נהיה ולאחריו בורא נפשות לא מיבעיא אם נטחן דק דק שאינו ראוי לאכילה אלא אפילו לא נטחן דק דק ויש בו עדיין טעם חטה או קמח של קליות שראוי קצת לאכילה אפ״ה מברכים עליו שהכל: שתיתא והוא תבשיל מקמח של קליות עבה שעומד לאכילה בתחלה במ״מ ולבסוף ברכה אחת מעין ג׳ רכה שהיא לשתיה לפניו שהכל לאחריו בורא נפשות האוכל אורז בעין תחלה מברך עליו בפה״א עשה ממנו תבשיל או שטחנו ועשה ממנו פת מברך עליו תחלה במ״מ כיון דזיין לאחריו בורא נפשות ולא מעין ג׳. ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב מברך עליו כברכת התבשיל שאינו חשוב לגרר התבשיל אחריו כיון שאינו מה׳ המינין. ועל פת דוחן כתב רב אלפס שהכל וכן כללו הרמב״ם ז״ל עם שאר קטניות שברכתם שהכל ובה״ג כתב בפה״א וא״א הרא״ש ז״ל כתב נ״ל שדין דוחן כדין אורז דאיהו נמי מיזן זיין וסועד הלב כמו אורז הלכך תחילה במ״מ ולבסוף בנ״ר אבל העושה פת או תבשיל משאר מיני קטניות ליתיה בכלל מזון ומברך עליו שהכל ע״כ וכ״כ גאון כיון דאורז לאו מין דגן הוא ומברכין עליו בורא מיני מזונות כיון דזיין ה״ה נמי בדוחן או בשאר דברים שאנו רואים דזייני כמו מין הנקרא פניג״ו מברכין עליהן במ״מ. חביצא והוא פירורי לחם הנדבקין יחד על ידי מרק וטרוקנין וטריתא ולחם העשוי לכותח ופת הבאה בכסנין כתבתי למעלה בהלכות סעודה. א״ל אביי לרב דימי ברכה אחת מעין ג׳ מאי היא א״ל על חמשת מינין הוא אומר בא״י אמ״ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה׳ אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה ה׳ טוב ומטיב בא״י על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה. על המחיה הוא מעין ברכת הזן. ועל ארץ חמדה הוא מעין ברכת הארץ. רחם מעין בונה ירושלים. כי אתה ה׳ טוב ומטיב מעין ברכת הטוב והמטיב וכתב הרמב״ם ז״ל יש שאין אומרים כי אתה ה׳ טוב ומטיב שלא תקנו אלא מעין ג׳. ומיהו ישנו בכל הנוסחאות וקורין אותה מעין ג׳ אע״פ שתקנוה מעין ד׳ שאין קורין אותה אלא על שם ג׳ שהם דאורייתא: דפירי על העץ ועל פרי העץ וכו׳ והוא מעין ברכת הזן. ועל היין על הגפן ועל פרי הגפן והוא מעין ברכת הזן. וכתב ר״י שאין לומר ועל תנובת השדה על הפירות ועל היין שאין לשון זה נופל אלא במיני דגן דכתיב (דברים לב יג) ויאכל תנובת שדי: וכתוב בספר המצות שיש לומר אחר כי אתה ה׳ טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל המחיה ובשל פירי על הארץ ועל הפירות ובשל יין על הארץ ועל היין כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה: וכתב עוד וי״א ונאכל מפריה ונשבע מטובה ואין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא לקיים מצות התלויות בה ע״כ ובה״ג ישנו וא״א הרא״ש ז״ל לא היה אומרו וגם לא היה אומר ונודה לך וכו׳: ובח״ל חותמין בפירות על הארץ ועל הפירות ובני א״י חותמין על הארץ ועל פירותיה ועל היין חותמין על הארץ ועל פרי הגפן ולא כאותם שחותמין על הגפן ועל פרי הגפן: וצריך להזכיר בה מעין המאורע כגון בשבת קודם כי אתה ה׳ טוב ומטיב יאמר ונחמנו ביום המנוח הזה וביו״ט אומרים ושמחנו ביום חג פלוני הזה וברי״ח אומרים וזכרנו לטובה ביום ר״ח הזה. כתב בה״ג שאם אכל פירות מז׳ המינין ואכל מיני מזונות ושתה יין שיכלול הכל בברכה אחת ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וחותם בא״י על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים שהארץ מוציאה המחיה והיין והפירות: כתב א״א הרא״ש ז״ל שאם אכל פירות מז׳ המינין ואכל עמהם תפוחים שא״צ לברך בורא נפשות על התפוחים שגם הם פרי העץ הם אבל אם אכל תפוחים ושתה יין צריך לברך בנ״ר על התפוחים וכ״ש אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין או אכל מז׳ המינין שצריך לברך על כל אחד ואחד ע״כ. ואני הייתי רוצה לומר דה״ה אם אכל מיני לפתן ואכל עמו מה׳ מינין שא״צ לברך על הלפתן שברכת על המחיה פוטרתו דאף הוא זיין ולא הודה לדברי. כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל אכל ענבים ושתה יין היה נ״ל שא״צ להזכיר על העץ ועל פרי העץ בברכה אחרונה שגם הענבים הם פרי הגפן מידי דהוה אענבים ותפוחים שא״צ לברך בורא נפשות על התפוחים

ומטעם זה יראה שגם מברכה ראשונה יפטור בפה״ג שמברך על היין אלא שאין דעת א״א הרא״ש ז״ל כן לא בברכה ראשונה ולא בברכה אחרונה. ומ״מ הסכים לזה שאם בירך על הענבים בפה״ג יצא מידי דהוה שאם בירך על פרי העץ בפה״א יצא: וכתב עוד אחי ה״ר יחיאל ז״ל בשם אדוני אבי הרא״ש ז״ל שאם שתה יין ומים שאין לו לברך על המים בנ״ר כי ברכת היין פוטרתן אע״פ שאינן מעין ברכתן מידי דהוה אברכה ראשונה דקיימא לן יין פוטר כל מיני משקה משום חשיבותו אע״פ שאינן בכלל פה״ג ה״ה בברכה אחרונה:

סימן רט

א היה בידו כוס של מים וסבור שהוא של יין והתחיל ואמר ברוך אתה ה׳ אלהינו מ״ה על דעת לומר בפה״ג ונזכר שהוא של מים וסיים שהכל יצא וכ״ש אם היה בידו כוס של יין וסבור שהוא של מים והתחיל על דעת לומר שהכל ונזכר שהוא של יין וסיים בפה״ג שיצא שאף אם סיים שנ״ב יצא וכן אם טעה ואמר על היין שנ״ב בפה״ג או שאמר על המים בפה״ג שנ״ב יצא וכן הדין בפרי העץ ופרי האדמה שהיה לו לברך על א׳ מהם ופתח אדעתא דאידך ונזכר וסיים כדינו או שאמר שניהם יצא: כתב הרמב״ם ז״ל כל הברכות כולן אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף מפני שהם מדברי סופרים ונראה דוקא ראשונה שהיא מדרבנן דנפקא לן מסברא שאסור ליהנות מהעה״ז בלא ברכה אבל ברכה אחרונה מעין ג׳ דז׳ המינין דאורייתא היא דמסמיך ליה אקרא חוזר וכן נראה מדברי ה״ג:

סימן רי

א ברכה ראשונה אין לה שיעור שעל כל הדברים מברכים לפניהם בכל שהו שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ומיהו מטעמת שטועמת התבשיל א״צ לברך עליו עד רביעית לכאורה משמע אפילו אם הוא טועם ובולע וכ״כ הרמב״ם ז״ל סתם מטעמת אינה צריכה ברכה עד רביעית אבל רבינו חננאל פי׳ דוקא בטועם ופולט אבל אם הוא בולע אפילו בכל שהו צריך לברך ומיהו כשהוא פולט א״צ לברך אפילו על הרבה אבל ברכה אחרונה צריכה שיעור ושיעורה בז׳ המינין כזית ובירושלמי משמע שעל דבר שהוא כברייתו כגון גרגיר של ענב או של רמון שמברכין אחריו אע״פ שאין בו כזית והתוספות מסתפקין בזה לכך טוב ליזהר שלא לאכול בריה פחותה מכזית כדי להסתלק מן הספק וכן מסתפקין על ברכת בורא נפשות אם צריכה שיעור אם לאו ועוד מסתפקין בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית או דווקא ברביעית לכן טוב ליזהר שלא לשתות אלא או פחות מכזית או רביעית כדי שלא ליכנס לספיקא. האוכל מז׳ המינין פחות מכזית שאינו יכול לברך עליו מעין ג׳ כתב הר״י שיש לו לברך בורא נפשות וא״א הרא״ש ז״ל כתב ולא נהירא דמסתבר שעל דבר הראוי לברך עליו ברכה מעין ג׳ בשביל חסרון השיעור לא שייך בו ברכה אחרת ע״כ וכן יראה מדברי הרמב״ם ז״ל שכתב האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלין והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין ולאחריו אינו מברך כלל ואין מחלק בין בריה לשאר דברים ולא בין ז׳ המינין לשאר המינין:

סימן ריא

א היו לפניו מינין הרבה רבי יהודה אומר אם יש בהן מז׳ המינין מברך עליו וחכמים אומרים על איזה מהם שירצה מברך עליו ומוקמינן לה בשברכותיהן שוין רבי יהודה אומר כיון שברכותיהן שוות ואחד נפטר בברכת חבירו מין ז׳ עדיף אבל אם אין ברכותיהן שוות וצריך לברך על שניהם על איזה שירצה יברך תחלה ואח״כ יברך על השני ואפילו אם היה אחד מהם חביב עליו יותר יכול לברך על האחר תחלה ובסמ״ק כתוב כשאין ברכותיהם שוות צריך להקדים החביב וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא ראשונה והלכה כרבי יהודה הלכך אם הביאו לפניו ב׳ מינין שאין בהן ממין ז׳ וברכותיהם שוות כגון אתרוג ותפוח יברך על החביב תחלה שאם בכל פעם אחד מהם חביב עליו יותר אפילו אם חפץ עתה במין השני צריך לברך על המין החביב עליו ברוב הפעמים ויאכל ממנו קצת ואח״כ יאכל ממין השני אם ירצה ואם יש בהן מין ז׳ יברך עליו אפילו אם השני חביב עליו יותר ואם הביאו לפניו דבר שברכתו בפה״ע ודבר שברכתו שהכל בפה״ע קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד ושהכל כוללת כל הדברים וכן בפה״א ושהכל בפה״א קודמת וכתב בה״ג שברכת בפה״ע קודמת לברכת בפה״א אבל א״א הרא״ש ז״ל כתב שהן שוות ועל איזה מהם שירצה יברך תחלה ואפילו אם יש בהן מז׳ המינין והוא חביב עליו יכול להקדים לו השני: כל הקודם בפסוק שמזכיר בו שבחו של ארץ ישראל שהוא ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש קודם לברכה אפילו אם המאוחר חביב עליו יותר ודוקא עד רמון אבל מכאן ואילך לא דארץ בתרא דכתיב בקרא הפסיק הענין וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא דקרא הלכך זית קודם לשעורה שהוא ראשון לארץ בתרא ושעורה שני

לארץ קמא וכן דבש קודם לגפן שהוא ב׳ לארץ בתרא וגפן ג׳ לארץ קמא. כתב ה״ר פרץ דווקא אם אוכל ענבים שברכתן בפה״ע אבל אם עשה מהם יין שברכתו בפה״ג כיון שמפרט בה הגפן חשובה וקודם לדבש ואפילו לזית שהוא ראשון לארץ בתרא כיון שברכת היין חשובה קודמת בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה כשכולל ברכת היין עם ברכת הפירות כדפרשי׳ לעיל צריך להזכיר תחלה על הגפן ועל פרי הגפן ואח״כ על העץ ועל פרי העץ ומיהו מעשה קדרה דחטין ושעורין קודמין ליין לפי שברכתן במ״מ שהיא ג״כ חשובה שמבוררת וגם קודמים לו בפסוק: חטה קודמת לזית ששניהם ראשונים לארצות ויש לחטה יתרון שקודמת בפסוק ומטעם זה נמי שעורה קודמת לדבש כתב בה״ג הא דחטה ושעורה קודמין דוקא בשעשה מהן תבשיל או פת אבל כוסס החטה שברכתו בפה״א אינה קודמת לברכת בפה״ע והוא הולך לשיטתו דמיחשב בפה״ע טפי מברכת בפה״א אבל לסברת א״א ז״ל שהן שוות אפשר דאיירי אף בכוסס החטה:

סימן ריב

א כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה לא מיבעיא אם העיקר מעורב עם הטפל אלא אפילו אם כל אחד לבדו ואפילו פת שהוא חשוב מכל אם הוא טפל כגון שאוכל דג מליח ואוכל פת עמו שלא יזיקנו בגרונו מברך על הדג ופוטר הפת כיון שהוא טפל הביאו לפניו יין ושמן טוב להריח בו אוחז היין בימינו ומברך תחלה עליו ואחר כך נוטל השמן בימינו ומברך:

סימן ריג

א על כל הפירות ושאר דברים חוץ מפת או יין אם היו האוכלים שנים או רבים אחד פוטר את חבירו אפילו בלא היסיבה דדוקא פת ויין בעי היסיבה משום דחשיבי ולדידן סגי בישיבה כמו בהיסיבה לדידהו אבל כל שאר דברים לא בעי היסיבה. וכתב בספר המצות אם בני אדם ישבו או היסיבו עתה על היין כל אחד צריך לברך שאין אנו רגילין לקבוע עצמינו כבימיהם ונ״ל שאין חילוק בין האידנא למעיקרא: אין המברך מוציא האחרים אא״כ יאכל וישתה עמהם ואז יוצאים בשמיעתן שמכוונין אליו אפילו לא יענו אמן וה״מ בברכה ראשונה אבל בברכה אחרונה אין זימון לפירות אלא לפת וצריכין לחלק וכל אחד יברך לעצמו:

סימן ריד

א אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ור׳ יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה ור״י נסתפק אם הלכה כר׳ יוחנן אם לאו דאמר אביי כוותיה דרב מסתברא ונפקא מינה שאם דילג מלכות והזכיר השם שלא יחזור ויברך דשמא הלכה כרב אבל רבי׳ האי פסק כר׳ יוחנן וכ״כ הרמב״ם ז״ל כל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה (ס״א ומ״מ השומע הדילוג יברך בלחש בינו ובין עצמו קודם שיאכל הפת שנותן לו בעה״ב ואז יוצא ידי חובתו):

סימן רטו

א כתב רב יהודאי ורב האי שאחר ברכת אכילת פירות וכיוצא בהם דבר שצריך לברך אחר אכילתו צריך לענות אמן אחר ברכתו האחרונה דכיון שהוא סוף הענין צריך לענות אמן כמו אחר בונה ירושלים והרמב״ם ז״ל כתב שאין לענות אמן אלא כשאומר ב׳ ברכות או יותר זה אחר זה אבל ברכה אחת אין לענות אמן אחריה אפילו בסוף וא״א ז״ל היה נוהג כהרמב״ם ז״ל: עונין אמן אחר ישראל המברך אע״פ שלא שמע כל הברכה אלא הזכרת השם ומוקמינן לה כשלא אכל אבל אם אכל ונתחייב בברכה אינו יוצא עד שישמע כל הברכה. ואין עונין אמן אחר כותי (היינו שמרוני) המברך עד שישמע כל הברכה מפיו דשמא כוונתו לעבודת גילולים אבל כששומע כל הברכה מוכיח שאין כוונתו לעבודת גילולים ונכרי עונין אחריו אף על פי שלא שמע כל הברכה והכי איתא בירושלמי נכרי שבירך השם עונין אחריו אמן כותי אין עונין אחריו לפי שאין דרך הנכרי לכוין השם לעבודת גילולים וזה מיירי כשלא שמע כל הברכה כיון שאין עונין אחר הכותי ויראה דעונין דקאמר לאו חיובא קאמר אלא קמ״ל דאין עונין אמן אחר הכותי אבל הרמב״ם ז״ל כתב השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות אע״פ שלא שמע כולה מתחלתה ועד סופה אע״פ שאינו חייב באותה ברכה חייב לענות אחריו אמן ואם היה מברך אפיקורס או כותי או עו״ג או תינוק המתלמד או שהיה גדול ושינה ממטבע הברכות אין עונין אחריו אמן תניא אחר הכל עונין אמן חוץ מאחר תינוקות של בית רבן וה״מ בעידנא דגמרי פי׳ שלומדין בפני רבן סדר הברכות אבל בעידנא דמפטרי נפשייהו עונין י״מ דמפטרי נפשייהו אחר

שלמדו נפטרים משם ואומרים קדיש והראב״ד פירש בשעה שאכלו ומברכין לפטור עצמם אע״פ שאינן בני חיוב מ״מ חינוך מצוה איכא ורש״י פי׳ בעידנא דמפטרי נפשייהו כשאומרים ההפטרה ומברכין בתורה ובנביאים:

סימן רטז

א הלכות ברכת הריח

ברכת הריח כשם שאסור ליהנות באכילה ובשתייה עד שיברך כך אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך ויברך קודם הריח כמו שמברך על האוכל קודם האכילה אבל לאחריו א״צ לברך כלום וכיצד מברך אם זה שיוצא ממנו הריח עץ או מין עץ מברך בורא עצי בשמים ואם הוא עשב מברך בורא עשבי בשמים ואם אינו לא מין עץ ולא מין עשב כמו המור שהוא מין חיה מברך בורא מיני בשמים. מור הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא י״א שהוא זיעת חיה והנכון בעיני שחיה ידועה היא ויש לה כמין חטוטרות בצוארה ומתקבץ שם תחלה כמין דם ואח״כ מתייבש ונעשה ממנו המור והרמ״ה היה אוסר לאכלו משום חשש דם וה״ר יונה כתב שאפשר ליתן בו טעם להתירו דפירשא בעלמא הוא אע״ג דתחלתו היה דם דבתר השתא אזלינן תדע שהרי הדבש אם נפל בו חתיכת איסור אע״פ שהאיסור נמוח בתוכו כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש דיינינן ליה כמו דבש הכא נמי אע״פ שתחילתו היה דם בתר השתא אזלינן וא״א הרא״ש ז״ל כתב על דבריו ונ״ל דאפילו ראייתו צריכה ראייה. ואם היה הדבר שהריח יוצא ממנו פרי ראויה לאכילה כגון אתרוג או תפוח מברך עליו בא״י אמ״ה הנותן ריח טוב בפירות ועל כולם אם אמר בורא מיני בשמים יצא הלכך על דבר שהוא מסופק בו מה הוא מברך בורא מיני בשמים ופירשו התוספות הא דמברכין על דבר העומד לאכילה דוקא כשלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח בו אבל אם אכלו ולא נתכוון להריח בו אלא אגב אורחיה העלה ריח אינו מברך ובאתרוג של מצוה כתב אבי העזרי המריח בו מברך והר״ר שמחה כתב דלאו לריחא עבידא והמריח בו אינו מברך: כתב הר״ם מרוטנבורק על אגוז מושקט״א מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות כיון דפרי העץ הוא הוה ליה כמו אתרוג: וכתב עוד על ריח קנה וקנמון וכיוצא בהם מברך בורא עצי בשמים וא״א הרא״ש ז״ל כתב ברוך שנתן ריח טוב בפירות כיון שעיקרו לאכילה הוי כאתרוג כתב גאון אותם וורדים שקורין רוז״ש מברך עליהם ברוך שנתן ריח טוב בפירות: והרמב״ם ז״ל כתב הוורד והלבונה והמסטיכי וכיוצא בהם בורא עצי בשמים וכתב א״א הרא״ש ז״ל וכן נ״ל דודאי לאו פרי הן שאין עיקרן לאכילה: ומי הוורד כיון שיוצאין מן הוורד יש לברך עליהם בורא עצי בשמים דלא גרע ממשחא כבישא וי״א שמברכין על הלבונה בורא מיני בשמים שאינו עץ אלא קטף של אילן. משחא דאפרסמון מברכין עליו בורא שמן ערב כשותא ומשחא כבישא ומשחא טחינא על כולם מברך בורא עצי בשמים ופי׳ בערוך כשותא עיקרו שמן זית ומערבין בו כמה מיני עצי בשמים שמכשירין אותו מעשה רוקח מפוטם וכתב הראב״ד דוקא שהעצים בתוכו אבל אם הוציאם משם אין מברכין עליהם אלא מיני בשמים ואם היו מעורבין בתוכו מיני בשמים ועשבי בשמים מברכין בורא מיני בשמים דמיני בשמים כולל את הכל ולכולי עלמא בעינן שיהא עיקרן קיים קצת הלכך אם סיננו אותו ואין בו כלום מהבשמים י״א שאין מברכין על ריחו אלא בורא שמן ערב כמו על האפרסמון וי״א שאין מברכין עליו כלל שאין עריבות זו ממינו אלא שקולט אותו מדבר אחר הוי כריח שאין לו עיקר ואין מברכין עליו כיון שאינו מגופו של שמן והרמב״ם ז״ל כתב שמן זית שכבשו או שטחנו אותו עד שיחזור ריחו נודף מברכין עליו בורא עצי בשמים שמן שבשמו כמו שמן המשחה מברך עליו בורא מיני בשמים וא״א הרא״ש ז״ל כתב סתם על כולם בורא עצי בשמים ולא חילק. סימלק וחלפי דימא בורא עצי בשמים סימלק פירש״י עשב שיש לו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין. חלפי דימא פירש״י שבולת נרד ועשוי כמין גבעולי פשתן. סגלא בורא עשבי בשמים ופירש״י ויאול״ש: נרקום הגדל בגנה בורא עצי בשמים הגדל בשדה בורא עשבי בשמים ופירש״י חבצלת השרון ויראה שאם היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים ובירך מיני בשמים פטר הכל שהכל מיני בשמים אבל כשעצי בשמים ועשבי בשמים לפניו אז צריך לברך על כל אחד ואחד וכן יראה דעת הרמב״ם ז״ל שכתב היו לפניו בושם שהוא עץ ובושם שהוא עשב מברך על כל אחד וא׳ לבד ולא הזכיר מיני בשמים עמהם אבל רב עמרם כתב היו לפניו ג׳ מינין עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים מברך על כל אחד בפני עצמו. הביאו לפניו הדס ושמן להריח בהן ואין ברכותיהן שוות כגון שמן אפרסמון שאין האחד פוטר את חבירו ב״ש אומרים מברך על השמן וחוזר ומברך על ההדס וב״ה אומרים מברך על ההדס תחלה והלכה כבית הלל ורב אלפס גורס מברך על השמן ופוטר ההדס ולפי זה איירי במשחא כבישא שברכתו בורא עצי בשמים כמו ההדס וכל הפירושים אמת אם הם ברכותיהם שוות מברך על ההדס ופוטר השמן ואם אינן שוות ההדס קודם ומברכין על המוגמר משתעלה תמרתו פירוש קיטור עשנו וקודם שיגיע אליו הריח אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור העשן. מברכין על המוגמר כדרך שמברכין על המתגמר אם היה בעין אם הוא עץ מברך בורא עצי בשמים ואם הוא עשב בורא עשבי בשמים ואם הוא מור בורא מיני בשמים:

סימן ריז

א הנכנס לחנותו של בשם שיש בו מיני בשמים מברך במ״ב ישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם אחת נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך ע״כ פעם ופעם: כתב הר״ם מרוטנבורק דוקא כשלא היה דעתו לחזור אבל אם היה דעתו לחזור לא יברך דהא לא אסח דעתיה: אין מברכין על הריח אלא אם כן נעשה להריח הילכך אין מברכים על בשמים של מתים ושל בית הכסא ושמן העשוי להעביר הזוהמא שלא נעשו אלא להעביר ריח רע: ומוגמר שמגמרין בו הכלים אין מברכין עליו שלא נעשה להריח בעצמו של מוגמר אלא כדי ליתן ריח בכלים: כתב הרמב״ם ז״ל וכן המריח בכלים שהם מוגמרין אינו מברך לפי שאין שם עיקר אלא ריח בלא עיקר ולא הבנתי דבריו כיון שהוא חושב אותו עשוי להריח שכן משמע דבריו שהרי לא פטר מלברך עליו אלא מפני שאין בו עיקר וכן הוא אמת שנעשה להריח כדי שיתבסמו הכלים וא״כ למה אין מברכין עליו ואפשר שרוצה לדמותו לריח רע דלא חשבי׳ ליה ריח לענין הרחקת תפלה כשאין לו עיקר ואינו דומה דבהנאה תליא מילתא והרי נהנה וראוי לברך עליו וגם בתפלה צריך להרחיק עד מקום שכלה הריח (סימן עט). בשמים של ע״ג אין מברכין עליהם לפי שאסור להריח בהם לפיכך מסיבה של עו״ג אין מברכין על בשמים שלהם דסתם מסיבתן לעבודת גילולים היה הולך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב העיר עו״ג אינו מברך ואם רוב ישראל מברך נתערב ריח שמברכין עליו בריח שאין מברכין עליו כתב הרמב״ם שהולכין אחר הרוב:

סימן ריח

א הלכות ברכת הראיה

הרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל כגון מעברות הים ומעברות הירדן ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגביש של בית חורון ואבן שביקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה מלחמה עם עמלק וחומת יריחו מברך בא״י אמ״ה שעשה נסים לאבותינו במקום הזה וכן בכל הברכות צריך להזכיר בהם שם ומלכות כ״כ הרמב״ם ז״ל לאפוקי מדברי הראב״ד ז״ל שכתב שאין צריכות שם ומלכות וכתב עוד הראב״ד שאין עליו חובה לברך על הנס אלא בפעם ראשונה מכאן ואילך רשות אבל א״א ז״ל כתב שכל אלו הברכות אינן אלא כשרואה אותן מל׳ יום לל׳ יום ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה ואסיקנא דאניסא דרבים כ״ע בעי ברוכי אניסא דיחיד איהו לחודיה בעי ברוכי ורב אלפס גורס אניסא דיחיד איהו ובריה ובר בריה בעי ברוכי וכן גורס רב האי. ויש מפרשים לפי גירסתם לאו דוקא בן בנו אלא הוא הדין נמי כל יוצאי יריכו מברכין ברוך שעשה נס לאבותינו במקום הזה: כתב א״א הרא״ש ז״ל מי שנעשו לו נסים הרבה בהגיעו אל אחד מהמקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות עמו: ועל נס של רבו צריך לברך עליו דהכי איתא בירושלמי מהו שיברך אדם על נס של רבו וקאמר אם היה אדם מסויים כמו יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כמו דניאל וחביריו צריך לברך עליו הילכך הרואה גוב של אריות וכבשן האש מברך ברוך שעשה נס לצדיקים במקום הזה: ותו איתא בירושלמי על הנס של שבטים מהו שיברך למאן דאמר כל שבט ושבט איקרי קהל מברך ומאן דאמר כל השבטים איקרו קהל אינו מברך ופלוגתא היא במסכת הוריות (ה.). הרואה אשתו של לוט מברך שתים על אשתו הוא אומר בא״י אמ״ה דיין האמת ועל לוט הוא אומר בא״י אמ״ה זוכר הצדיקים:

סימן ריט

א ארבעה צריכים להודות יורדי הים כשיעלו ממנו והולכי מדברות כשיגיעו לישוב ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא וסי׳ וכל החיי״ם יודוך סלה חבוש יסורין ים מדבר. מאי מברך הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב והשומעים אומרים אשר גמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. כתב רב אלפס צריך לאודויי באנפי י׳ וכ״כ הרמב״ם ז״ל אבל התוספות כתבו על הא דאמר אביי וצריך לאודויי באנפי י׳ דכתיב וירוממוהו בקהל עם ואמר מר זוטרא והוא דאיכא תרי רבנן מינייהו דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו ופריך ואימא עשרה ותרי רבנן קשיא. וכתבו כיון דלא אפשיטא עבדינן לחומרא ובעינן תרווייהו. ואם בירך אפילו בפחות מי׳ א״צ לחזור ולברך דלישנא וצריך לאודויי באנפי י׳ משמע דוקא לכתחלה: ואם בירך אחר ואמר בא״י אמ״ה אשר גמלך כל טוב וענה אמן יצא דגרסינן בפרק הרואה רב יהודה חליש ואיתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אמר להו פטרתן מלאודויי וצריך לומר שהזכירו שם ומלכות כגון שאמרו בריך רחמנא מלכא דיהבך לן שהרי כל הברכות צריכות שם ומלכות ואסיקנא כשענה אמן. ופי׳ א״א ז״ל אע״ג דשומע יוצא בשמיעה בלא עניית אמן היינו דוקא כשהמברך חייב ג״כ בברכה אז יוצא השומע בלא עניית אמן אבל הכא כיון שהם לא היו חייבין בברכה זו לכך הוצרך הוא לענות אמן ולא חשיב ברכה לבטלה כיון שהם לא נתחייבו בה שהם נתנו שבח והודאה למקום כדרך בני אדם שמשבחים למקום על הטובה שמזמין להם לפי זה אם בירך אחד הגומל לעצמו ושמע אחר

וכיון לצאת יצא בלא עניית אמן ואם איחר מלברך יש לו תשלום לברך כ״ז שירצ׳: ונוהגין באשכנז וצרפת שאין מברכין כשהולכים מעיר לעיר שלא חייבו אלא בהולכי מדברות דשכיחי בה חיות רעות ולסטים והא דאיתא בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין תפלת הדרך שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על עצמו אבל ברכת הגומל במקום תודה איתקן: וכן לענין חולה כתב הר״ר יוסף דוקא חולה שנפל למטה אבל חש בראשו או במעיו א״צ לברך וכן כתב הראב״ד דוקא במכה של חלל שיש בו סכנה אבל הרמב״ם ז״ל כתב דבכל דרך ובכל חולי צריך להודות דגרסינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם (וכל החולים בחזקת סכנה הם) וכ״כ בערוך דאפילו חש בעיניו או בראשו צריך לברך וכן נוהגין בספרד:

סימן רכ

א הרואה חלום ונפשו עגומה לייתי שלשה דרחמי ליה ולימא באנפייהו חלמא טבא חזאי ולימרו הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לישוייה לטב שבע זימנין יגזרון עליה מן שמיא דליהוי טבא טבא הוא וטבא ליהוי ונוהגים לאומרו ז׳ פעמים ויאמרו ג׳ הפוכות וג׳ פדויות וג׳ שלומות ג׳ הפוכות הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה׳ אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה׳ אלהיך: ג׳ פדויות פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ויאמר העם אל שאול היהונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה׳ אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יהונתן ולא מת: ג׳ שלומות בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום גרסינן בפ״ק דשבת א״ר יפה תענית לחלום כאש לנעורת פירוש לבטלו א״ר חסדא ובו ביום הלכך יכול להתענות אפי׳ בשבת על חלום רע שזהו תענוג שלו לבטל חלום רע שחלם וצריך להתענות יום אחד על שביטל עונג שבת ואינו חובה שיתענה יום ראשון של אחריו וכתב בה״ג שאומר עננו באלהי נצור וכתב א״א הרא״ש ז״ל אע״פ שקובע ברכה לעצמה אין לחוש כיון שסיים הברכות או כוללה באלהי נצור בלא חתימה: ובירושלמי בעי ראש חודש שחל להיות בו תענית צבור היכן מזכיר של תעניות במוסף פירוש ש״צ ופליגי בה דאיכא מ״ד בעבודה ואיכא מ״ד בהודאה ואיכא מ״ד אחר קדושת היום אומרה ברכה בפני עצמה ומסיק התם כמ״ד בעבודה א״כ גם יחיד נמי המתענה יאמר אותה בעבודה וכיון דאיכא פלוגתא טוב לכוללה באלהי נצור שלא להפסיק בתוך התפלה:

סימן רכא

א מברכין על הגשמים משירדו כ״כ עד שירבו על הארץ ומתקבצים במקום אחד וכשתרד בהם הטפה תראה בהם כמו אבעבועות ומה הוא מברך אם אין לו שדה או׳ מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו וכו׳ עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו וחותם בא״י רוב ההודאות ואל ההודאות ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר מברך הטוב והמטיב ואם אין לו שותף בשדהו מברך שהחיינו כ״כ רב אלפס והרמב״ם ז״ל ואדוני אבי ז״ל לא כתב כן אלא אם יש לו שדה אפילו אין לו בה שותף מברך הטוב והמטיב ואם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך:

סימן רכב

א על שמועות שהן טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות הוא אומר בא״י אמ״ה דיין האמת וחייב אדם לברך על הרעה בדעת שלימה ונפש חפצה כדרך שמברך בשמחה על הטובה כי הרעה לעובדי השם הוא טובתם ושמחתם כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד השם שהיא שמחה לו: מברך על הטובה הטוב והמטיב אע״פ שירא שמא יבא לו רעה ממנה כגון שמצא מציאה אע״פ שירא שמא ישמע למלך ויקח כל אשר לו ועל הרעה ברוך דיין האמת אע״פ שיבא לו טובה ממנה כגון שבא שטף על שדהו אע״פ שכשיעבור השטף היא טובה לו שהשקה שדהו מ״מ עתה רעה היא לו:

סימן רכג

א ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב אמרו לו מת אביו מברך דיין האמת היה לו ממון שיורשו אם יש לו אחים שירשו עמו מברך הטוב והמטיב אין לו אחים והוא יורשו מברך שהחיינו שאין מברכין הטוב והמטיב אא״כ יש לו שותף באותה טובה: בנה בית חדש או קנה כלים חדשים ל״ש היו לו כיוצא באלו תחלה או קנה וחזר וקנה מברך על כל פעם שהחיינו ואיתא בירושל׳ לאו דוקא חדשים אלא ה״ה נמי ישנים אם הם חדשים אצלו ונקט חדשים לאפוקי אם מכרן וחזר וקנאן כתב א״א הרא״ש ז״ל שבשעת קנין יש לו לברך אע״פ שעדיין לא נשתמש בהן שאין הברכה אלא ע״י שמחת הלב שהוא שמח בשעת קנייתן: כתב בסמ״ק שאם קנה לו ולביתו מברך גם הטוב והמטיב ירושל׳ קנה מברך שהחיינו ניתנו לו במתנה מברך הטוב והמטיב שיש בו טובה לו ולנותן לבש מברך מלביש ערומים כתבו התוספות שאין לברך אלא על דברים חשובים דומיא דבנה בית חדש אבל דבר שאינו חשוב כ״כ כגון חלוק או מנעלים ואנפילאות אין לברך עליו וא״א הרא״ש ז״ל כתב יראה לי שהכל הוא לפי מה שהוא אדם יש עני ששמח בחלוקו יותר מעשיר בכלים חשובים:

סימן רכד

א הרואה דמות גילולים של עו״ג אומר בא״י אלהינו מלך העולם שנתן ארך אפים לעוברי רצונו הרואה מקום שנעקרה ממנו דמות גילולים של עו״ג אם הוא בא״י אומר בא״י אמ״ה שעקר דמות גילולים של עו״ג מארצנו ואם בח״ל אומר שעקר דמות גילולים של עו״ג ממקום הזה וכתב הרמב״ם ז״ל ואומר בשתיהם כשם שעקרת אותה ממקום הזה כן תעקור אותה בכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך ואיני יודע למה פוסק כדברי יחיד דרשב״א הוא דאמר הכי אבל לת״ק אצ״ל כן אלא בא״י שרובה ישראל אבל לא בח״ל. ראה גוב אריות וכבשן האש אומר ברוך שעשה נסים לצדיקים במקום הזה ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים פירש״י שיש מקום בבבל שכל בהמה שתעבור עליו אינה יכולה לזוז משם אם לא שיתנו עליה מעפר המקום ההוא והוא סימן קללה לה דכתיב (ישעיה יד) וטאטאתיה במטאטא השמד הרואה ס׳ ריבוא ביחד מישראל אומר בא״י אמ״ה חכם הרזים ואם רואה אפילו אחד שהוא מופלג בחכמה יברך חכם הרזים דרבי חנינא בריה דרב איקא בריך כד חזי לרב פפא וי״א שאין בזמן הזה מי שראוי לברך עליו כך: הרואה חכמי ישראל אומר בא״י אמ״ה שחלק מחכמתו ליראיו הרואה חכמי עו״ג אומר בא״י אמ״ה שנתן מחכמתו לב״ו על מלכי ישראל אומר בא״י (אמ״ה) שחלק מכבודו ליראיו ועל מלכי עו״ג אומר בא״י אמ״ה שנתן מכבודו לב״ו ומצוה להשתדל לקראת מלכים אפילו מלכי עו״ג הרואה בתי ישראל בישובן אומר בא״י אמ״ה מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת הרואה בתי עו״ג בישובן אומר (משלי טו) בית גאים יסח ה׳ בחורבנן אומר אל נקמות ה׳ הרואה קברי ישראל אומר בא״י אמ״ה אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין ולהקימכם בדין בא״י מחיה המתים:

סימן רכה

א הרואה חבירו לאחר ל׳ יום אומר שהחיינו ואחר י״ב חדש מברך מחיה המתים והוא שחביב עליו הרבה ושמח מאד בראייתו הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו ונוהגין עתה שלא לברך עד שעת אכילה והמברך בשעת ראייה לא הפסיד ואם אינו מתחדש משנה לשנה אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו לא יברך הרואה הכושי והגיחור שהוא אדום הרבה והלווקן שהוא לבן הרבה ואת הקפח והוא שבטנו גדול ומתוך עביו נראית קומתו מקופחת והננס והדרקונס והוא שמלא יבלת ופתוי הראש שכל שערותיו דבוקות זה בזה והפיל והקוף מברך בא״י משנה הבריות והחיגר והקיטע והסומא ומוכה שחין והבוהקנין והוא שמנומר בנקודות דקות אם הם ממעי אמו מברך משנה הבריות ואם נשתנו אח״כ מברך דיין האמת וכתב הראב״ד דוקא על מי שמצטער עליו דומיא דבריות טובות שיש הנאה לרואה וכתב עוד שאינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאוד ולפי מה שכתבתי למעלה מברך אחד לשלשים יום: ראה בריות טובות או בהמה ואילנות טובות אומר ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שככה לו בעולמו גם בזה כתב הראב״ד דוקא בפעם ראשונה מברך עליהם ולא יותר (עליהם) ולא על אחרים אלא אם כן ראה נאים מהם:

סימן רכו

א היוצא בימות ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח אומר בא״י אמ״ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם ואם איחר לברך עד אחר שגדלו פירות לא יברך עוד:

סימן רכז

א על הזיקין והוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבט ועל רעדת הארץ ועל הברקים ועל הרעמים והוא (ס״א ועל) קול הברה שנשמע בארץ ועל רוחות שנשבו בזעף על כל אחד מאלו אומר בא״י אמ״ה עושה מעשה בראשית ואם ירצה יאמר בא״י אמ״ה שכחו וגבורתו מלא עולם וכל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך היה יושב בבית הכסא ושמע קול רעם או ראה ברק אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דיבור יצא ואם לאו לא יצא:

סימן רכח

א על ימים ונהרות הרים וגבעות ומדברות אומר בא״י אמ״ה עושה מעשה בראשית כתב הרמב״ם ז״ל על ים הגדול מל׳ יום לל׳ יום מברך בא״י אמ״ה עושה הים הגדול ואיני יודע למה פוסק כיחיד שר׳ יהודה הוא שקובע לו ברכה לעצמו ורבנן פליגי עליה:

סימן רכט

א הרואה הקשת אומר בא״י אמ״ה זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו ואסור להסתכל בו הרבה. הרואה חמה בתקופתה והוא מכ״ח שנה לכ״ח שנה והתקופה בתחלת ליל ד׳ כשרואה אותה ביום ד׳ בבוקר מברך ברוך עושה מעשה בראשית וכן מברך ג״כ כשרואה לבנה בטהרתה וכוכבים במשמרותם ומזלות בעתם וזה לשון הרמב״ם ז״ל כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן כשיחזרו כל כוכב מהן הנשארים לתחלת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצות המזרח על כל אחד מאלו מברך עושה מעשה בראשית:

סימן רל

א המתפלל על מה שעבר כגון שנכנס לעיר ושמע קול צוחה בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיה קול זה בתוך ביתי או שהיתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זה תפלת שוא ודוקא אחר ארבעים יום לעיבורה אבל תוך ארבעים יום מועלת תפלתו אלא יתפלל אדם על העתיד לבא ויתן הודאה על שעבר כגון הנכנס לכרך אומר יה״ר מלפניך ה׳ אלהי שתכניסני לכרך הזה לשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום ביקש לצאת אומר יה״ר מלפניך ה׳ אלהי שתוציאני מכרך זה בשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כן תוליכני לשלום ותסמכני בשלום ותצעידני בשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך הנכנס למוד גורנו אומר יהר״מ ה׳ אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח״כ בירך הרי זו תפלת שוא שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין הנכנס למרחץ אומר יהר״מ ה׳ אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מן האור הזה וכיוצא בו לעתיד לבא יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי שהצלתני מן האור הזה. הנכנס להקיז דם אומר יהר״מ ה׳ אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה ולאחר שהקיז יאמר ברוך רופא חולים. לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד: הנני חוזר לסדר היום:

סימן רלא

א הלכות סדר היום

אחר שגמר סעודתו יחזור ללמוד ואם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת הצהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה הרבה גרסי׳ בסוכה פרק הישן (סוכה כו.) א״ר אסור לישן ביום יותר משינת הסוס וכמה היא שינת הסוס שתין נשמי אביי הוה נאים מכי עייל מבי כובי לפומבדיתא קרי עליה רב יוסף עד מתי עצל תשכב ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת הש״י וכן בכל מה שיהנה בעה״ז לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתעלה כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים ז״ל ויהיו כל מעשיך לשם שמים וכן סדר ה״ר יונה הענין בפרקי אבות ויהיו כל מעשיך לש״ש אפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתייה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו. אכילה ושתייה כיצד אצ״ל שלא יאכל ולא ישתה דברים האסורים אלא אף כי יאכל וישתה דברים המותרים והיה רעב וצמא אם להנאת גופו עשה אין זה משובח אא״כ נתכוון להשלים צרכי גופו ושיאכל כדי חיותו כדי לעבוד בוראו: הישיבה והקימה וההליכה כיצד אצ״ל שלא ישב במושב

לצים ושלא לעמוד בדרך חטאים ושלא לילך בעצת רשעים אלא אפילו לישב בסדר ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אין זה משובח אא״כ עשה לשם שמים שכיבה כיצד אצ״ל בזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות אם מתגרה בשינה לענג עצמו שאין ראוי לעשות כן אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אין זה משובח אלא א״כ נתכוון להשלים צרכי גופו שיוכל לעבוד בוראו ויתן שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות ושלא תיטרף דעתו בתורה מחמת היגיעה: תשמיש כיצד אצ״ל שלא יעבור עבירה אלא אפילו בעונה האמורה בתורה אם עשה להנאת גופו או להשלים תאותו ה״ז מגונה ואפילו אם נתכוון כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אין זה משובח אלא אם כן נתכוון שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שנתכוון לשמש מטתו לקיים עונה האמורה בתורה כאדם הפורע חובו. השיחה כיצד אצ״ל לספר לשון הרע ונבלות פה אלא אפילו לספר בדברי חכמים צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול את כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיבא לידי עבודת הבורא יתעלה יעשהו ואם לאו לא יעשנו ומי שמדות הללו מצויות בו נמצא עובד את בוראו כל ימיו אפילו בשעת שבתו וקומו והלוכו ובשעת משאו ומתנו ואפי׳ באכילתו ושתייתו ואפילו בתשמישו ובכל צרכיו ועל הדרך הזה זקף רבינו הקדוש אצבעותיו למעלה בשעת מיתתו ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מהם אלא לש״ש ע״כ ואם ישן שינת עראי מיושב על אצילי ידיו א״צ לברך ברכת התורה כשיחזור ללמוד אבל אם ישן על מטתו הוא קבע וצריך לברך ואם השכיב עצמו על מטתו לישן ולא יוכל לישן לא הוי הפסק וא״צ לברך:

סימן רלב

א הלכות תפלת המנחה

וכשיגיע זמן תפלת המנחה יתפלל ומאוד צריך ליזהר בה דא״ר חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו והטעם מפני שתפלת השחר זמנה ידוע בבקר בקומו ממטתו יתפלל מיד קודם שיהא טרוד בעסקיו וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו אבל של מנחה שהיא באמצע היום בעוד שהוא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה ואם עשה כן שכרו הרבה מאד וע״כ מנעו חכמים לכל אדם לעשות מלאכות הקבועות סמוך לזמן המנחה דתנן לא ישב אדם לפני הספר פי׳ להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי ולא לדין ולא לאכול ופירש ר״ת דוקא סעודה גדולה כגון של מילה ונישואין ופדיון הבן והתספורת של בן אלעשה שהיא כעין תספורת של כהן גדול שהיה מתאחר בה הרבה ובורסקי גדול ותחלת דין כל הני אסורין אפי׳ סמוך למנחה גדולה דהיינו בתחלת שעה ז׳ אבל סעודה שאוכל כל אדם בביתו ותספורת של כל אדם ובורסקי קטן כגון לעיין מלאכתו וגמר דין מותר להתחיל סמוך למנחה גדולה ואפי׳ בסעודה גדולה ותספורת של בן אלעשה ובורסקי גדול ותחילת דין אם התחילו סמוך למנחה גדולה אין מפסיקין אפילו כשהגיע מנחה קטנה שהיא בט׳ שעות ומחצה ובלבד שיהיה לו שהות להתפלל אחר שיגמור סעודתו ומלאכתו ובסמוך למנחה קטנה שהוא בתחילת שעה י׳ אסור להתחיל אפילו בסעודה קטנה ואפילו בתספורת של כל אדם ובורסקי קטן ובגמר דין ואפילו אם התחילו מפסיקין אפילו אם יש לו שהות להתפלל אחר שיגמור סעודתו ומלאכתו ודוקא לאכול אסור סמוך למנחה קטנה אבל לטעום פירות מותר דאין הלכה כרבי יהושע דאמר כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לטעום עד שיתפלל וה״ר יהודה כתב בשם ר״י שהיה מתיר ג״כ סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ונ״ל דאף לר״ת שאוסר סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה דוקא כשקובע עצמו לסעודה אבל אם אוכל כביצה כדרך שאדם אוכל מעט בלא קבע מותר כמו אכילת פירות ורי״ף כתב אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה אסור וכ״כ ה״ר יונה והמחמיר תע״ב ואם התחילו באחד מכל אלו סמוך למנחה גדולה והגיע זמן המנחה אין מפסיקין אע״פ שהתחילו באיסור וכגון שיש לו שהות ביום להתפלל אחר שיגמור סעודתו ומלאכתו אבל אם אין לו שהות להתפלל אח״כ צריך להפסיק מיד ומאימתי הוי התחלת תספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו והתחלת מרחץ משיסיר לבושו העליון והתחלת בורסקי משיקשור בגד בין כתפיו כדרך עושי מלאכה והתחלת דין אם לא היו עוסקין בו כבר משיתעטפו הדיינין ואם היו עוסקים בו משיתחילו בעלי הדינין לטעון והתחלת אכילה משירחוץ ידיו או משיתיר אזורו למי שרגיל להתירו בשעת אכילה:

סימן רלג

א וזמנה משש שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה דברי חכמים רבי יהודה אומר עד פלג המנחה שהוא עד סוף י״א שעות חסר רביע והוא שעה ורביע קודם הלילה ולא נפסק הלכתא בהדיא כחד מינייהו ואסיקנא דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו שאם עשה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה דכיון דמחשיב אותו יום לענין תפלת המנחה אינו יכול לעשותו לילה

לענין תפלת ערבית וכן אם הוא עושה כר״י ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה. וכשיבא להתפלל כתב רב עמרם שנוטל ידיו אין לו מים ליטלם אם יודע שיהיו לפניו עד ד׳ מילין והוא בדרך ימתין עד מקום המים אפילו אם יעבור זמן התפלה אבל יותר מד׳ מילין יתפלל מיד ואל יעבור זמן התפלה וה״מ לפניו אבל לאחריו פחות ממיל חוזר אבל מיל אינו חוזר והתוספות כתבו שאין לו להעביר זמן התפלה כדי ליטול ידיו במים ואם אין ידיו נקיות יקנחם בעפר או בצרור וכן לאחריו א״צ לחזור כלל כדי ליטלם אפילו אם יש לו זמן ולענין ברכה על הנטילה אין לו לברך אם לא שעשה צרכיו וקנח או קטנים ושפשף אז צריך לברך׃

סימן רלד

א שכח ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים הראשונה של ערבית והשניה לתשלומי מנחה ודוקא שכח אבל הזיד ולא התפלל אין לו תשלומין וגאון כתב אפי׳ הזיד אם רוצה להשלים אותה בתפלת ערבית הרשות בידו אלא שאין לו שכר תפלה בזמנה שאלה לא״א ז״ל מי שהתפלל מנחה גדולה ורוצה להתפלל מנחה קטנה נדבה איזה מהם חובה גדולה או קטנה והרמב״ם ז״ל כתב נהגו אנשים הרבה להתפלל מנחה גדולה וקטנה והאחת רשות והורו קצת הגאונים שאין ראוי להתפלל רשות אלא הגדולה ואם יתפלל הגדולה חובה לא יתפלל הקטנה כי אם רשות עד כאן והשיב לדברי רבני צרפת ואשכנז אין לו לאדם להתפלל תפלת נדבה שלא תיקנו אלא ג׳ תפלות ביום אבל רב אלפס כתב שיכול אדם להתפלל תפלת נדבה ואתם שאתם נוהגין כמותו מסתבר כיון שהגיע שש שעות ומחצה שהוא זמן מנחה הראשונה חובה והשנייה נדבה אבל נ״ל שיש לאדם ליזהר שלא יתפלל תפלת נדבה אם לא שיוכל לחדש בה דבר וגם צריך שיהא מכיר עצמו זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפלתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת אבל אם אינו מכוין בה יפה קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם והלואי שיוכל לכוין בג׳ תפלות שתיקנו חכמים. סדר תפלת המנחה בציבור אומר אשרי וקדיש ומתפללין י״ח וש״צ מחזיר התפלה כדרך שעושין בשחרית ונופלים על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע וכו׳ ואומר ק״ש ונפטרין לבתיהם לשלום ויש שאין אומרים רצה במנחה אלא מתחילין ואשי ישראל וכבר כתבתי למעלה שאין טעם למנהגם׃

סימן רלה

א הלכות תפלת ערבית

וכשיגיע הלילה יתפלל תפלת ערבית ואינה חובה שלא נתקנה אלא כנגד איברים ופדרים של תמיד של בין הערבים שלא נתעכלו ביום שקרבין והולכין כל הלילה ומ״מ מצוה איכא ואין לבטלה ורב אלפס כתב דהאידנא קבעוה חובה ואין לבטלה כלל וזמנה אחר ק״ש של ערבית דלא כריב״ל דאמר תפלות באמצע תקנום פי׳ בבקר ק״ש ואח״כ תפלה ובערב תפלה ואח״כ ק״ש אלא כרבי יוחנן דאמר ר״י איזה בן העוה״ב זה הסומך גאולה לתפלה ואפילו של ערבית הלכך זמנה אחר ק״ש וברכותיה ומאימתי זמן ק״ש של ערבית כדתנן בשעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן והיינו צאת הכוכבים כ״כ רב אלפס וכ״כ רב פלטוי הקורא ק״ש קודם שראה שלשה כוכבים אם נתכוין לכך לא יצא י״ח ויחזור ויקרא ויתפלל ואם לא נתכוון לכך וטעה והתפלל אל יחזור ויתפלל וכ״כ רב עמרם ואפילו קראה תוך בה״ש שהוא ספק יום ספק לילה איתא בירושלמי שחוזר וקורא אותה וכן פירש״י שזמנה מיציאת הכוכבים וכתב מה שאנו קורין אותה בבהכ״נ אין אנו יוצאין בה אלא במה שאנו קורין אותה לפני מטתינו ואותה של בהכ״נ אינה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך ד״ת וכ״כ ר״ע שעיקר הקריאה שאדם יוצא בה במה שקורא לפני מטתו ומחמת זה כתב שצריך לברך עליה בא״י אמ״ה אקב״ו על ק״ש ור״ת כתב ודאי אותה של בהכ״נ היא עיקר שקורין אותה בברכותיה ומה שאנו קורין אותה קודם צאת הכוכבים משום דקיימא לן כרבי יהודה דאמר זמן תפלת המנחה עד פלג המנחה שהוא שעה ורביע קודם הלילה ומשם ואילך חשיב לילה לענין תפלת המנחה ה״ה נמי לענין ק״ש משם ואילך הוא זמנה וכ״כ אבי העזרי מדלא יהבי רבנן זמן להתחלת תפלת הערב ש״מ שבגמר זמן תפלת המנחה מתחיל זמן תפלת הערב והקשה א״א ז״ל על דברי ר״ת נהי נמי שאין זמן תפלת המנחה כי אם עד פלג המנחה היינו משום שהיא כנגד התמיד וזמנה לא היה כי אם עד פלג המנחה אבל לק״ש שתלוי בזמן שכיבה אין ראוי לקרות אז שעדיין אינו זמן שכיבה ור״י פי׳ כדי לקיים המנהג שאנו סוברים כשאר התנאים של הברייתא שמקדימין זמן ק״ש לצאת הכוכבים אע״פ שאין הלכה כר״א שאומר משעה שקידש היום בערבי שבתות כנגד ר׳ יהושע שאומר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן ולא הלכה כר״מ כנגד ר׳ יהודה מ״מ לענין תפלה הקלו וגם מתוך הדוחק נהגו כן לפי שהציבור מתקבצין לתפלת המנחה ואילו לא היו קורין שמע ומתפללין תפלת ערב עד צאת הכוכבים היה כל אחד הולך לביתו והיה טורח עליהם להתקבץ אח״כ ולא היו מתפללין בציבור לפיכך נהגו כן וסמכו על הני תנאי דברייתא אע״ג דלכתחלה אין לקרותה קודם צאת הכוכבים כסתמא דמתני׳ ומ״מ גם לפר״י אין למהר לקרותה כ״כ מבעוד יום קודם צאת הכוכבים כי דבר מועט הוא בין תנאי דמתני׳ ובין תנאי דברייתא. שאלו לרבינו האי ציבור שמקדימין לקרות ולהתפלל קודם צאת הכוכבים איזה

עדיף לצלויי בהדייהו ולהניח ק״ש עד צאת הכוכבים או להמתין עד צאת הכוכבים ולהתפלל ביחיד כדי שיסמוך גאולה לתפלה והשיב מוטב שיתפלל עמהם כדי שיתפלל בציבור אם הוא מפלג המנחה ולמעלה וימתין לקרות שמע עד זמנה (עם ברכותיה ואי צלי ראשונה בהדי ציבור רשות ושנייה חובה שפיר דמי) ולענין סוף זמנה תנן עד סוף האשמורה הראשונה שהוא שליש הלילה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות ר״ג אומר עד שיעלה עמוד השחר והלכה כר״ג דאיפסיקא הלכתא כוותיה ואפילו לכתחלה יכול להמתין לקרות עד שיעלה ע״ה ומ״מ אין לו לאכול ולישן עד שיקרא דתניא לא יהא אדם בא מן השדה בערב ויאמר אוכל קימעא ואישן קימעא ואקרא אח״כ ק״ש ואתפלל ונמצא חוטפתו שינה וישן כל הלילה אלא אדם בא מן השדה ונכנס לב״ה או לבה״מ אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק״ש ומתפלל ואח״כ אוכל פתו וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה אלמא כשהגיע זמן ק״ש אסור לקבוע סעודתו עד שיתפלל ואם נאנס ולא קראה עד שיעלה ע״ה יכול לקרותה עד הנץ החמה ומיהו אם קורא אותה אחר שיעלה ע״ה לא יאמר השכיבנו שאין עתה זמן שכיבה ופי׳ רי״ץ גיאות ודאי צ״ל שתים לפניה ושתים לאחריה אלא לא יאמר נוסח הברכה כמו שהיא אלא יתחיל ותקננו בעצה טובה מלפניך וא״א ז״ל כתב שלא יאמר ברכת השכיבנו כל עיקר:

סימן רלו

א בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ירושלמי רבי יוסי בר בון בשם ריב״ל על שם שבע ביום הללתיך ר״נ בשם רבי מנא אומר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאילו קיים והגית בו יומם ולילה הראשונה אשר בדברו מעריב ערבים וכו׳ וחותמת ומבדיל בין יום ובין לילה בא״י המעריב ערבים זו היא נוסח ספרד ונוסח אשכנז ומבדיל בין יום ובין לילה ה׳ צבאות שמו אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד בא״י המעריב ערבים וכתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל ויותר נכון נוסח ספרד כי אין זה מעין חתימה סמוך לחתימה וליישב המנהג היה אומר א״א ז״ל שאנו מתפללין ה׳ ימלוך לעולם ועד ויקויים הפסוק והיה לעת ערב יהיה אור ויאיר לנו והוי קצת מעין חתימה סמוך לחתימה. שנייה אהבת עולם ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לחבירתה וקורין ק״ש ושתים לאחריה ראשונה אמת ואמונה ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לחבירתה דק״ש לא הוי הפסק וחותם בא״י גאל ישראל ולא גואל ישראל שנתקנה על הגאולה שעברה. שניה השכיבנו וחותם שומר את עמו ישראל לעד מפני שלילה צריכה שימור מן המזיקין ואע״ג דקי״ל כרבי יוחנן דאמר שצריך לסמוך אף גאולה של ערבית לתפלת ערבית השכיבנו לא הוי הפסק דכיון דתקינו ליה רבנן כגאולה אריכתא דמיא כמו בשחרית שתיקנו להפסיק בה׳ שפתי תפתח ואפילו הכי לא חשיב הפסק כיון דתיקנו למימריה ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים ראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית ותיקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י״ח אזכרות כנגד י״ח ברכות שיש בתפלת ערבית ונפטרין בקדיש ועתה שחזרו להתפלל ערבית בבתי כנסיות לא נתבטל מנהג הראשון ומ״מ אין להפסיק בדברים אחרים ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאמרם כתב רב נטרונאי מדברי חכמים אין אומרים בערב אלא שתים לפניה ושתים לאחריה וכיון שהלכה כרב דאמר תפלת ערבית רשות תיקנו האחרונים שאחר שאמר שומר את עמו ישראל לעד שאומר פסוקים שיש בהם זמירות ושבח ולומר אחריהם ברכה ומפסיק בקדיש כלומר אסתיים תפלה הרוצה לצאת יצא טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים הראשונה של שחרית והשנייה לתשלום של ערבית:

סימן רלז

א סדר תפלת ערבית אומר והוא רחום ותיקנו לאומרו לפי שבשחרית ומנחה יש תמידין שמכפרין אבל ערבית שאין תמיד לכפר תקנו לומר והוא רחום ויש אומרים לפי שנהגו ללקות ערבית לאחר שחטאו כל היום ובמלקות מתכפר להם לכך נהגו לומר אחר המלקות והוא רחום וגם מפני שאומרים אותו ג״פ בשעת המלקות כי יש בו י״ג תיבות הרי לג׳ פעמים ט״ל תיבות כמנין המלקות ואומר ש״צ ברכו ועונין ברוך ה׳ המבורך וקורין ק״ש וברכותיה ויראו עינינו וקדיש ומתפללין הציבור בלחש ואין הש״ץ מחזיר התפלה וכתב הרמב״ם ז״ל הטעם לפי שאינה חובה ואומר קדיש ונפטרין לבתיהן לשלום: כתב רב עמרם שש״צ יכול להפסיק אחר שחתם בא״י המלך בכבודו ולומר ברכו בשביל ב״א שבאו בין הפרקים ולא שמעו ברכו ונותן טעם לדבריו כיון שבלא״ה מפסיקין בפסוקים אין חוששין להפסיק ואני כתבתי למעלה שאין להפסיק אלא במה שתיקנו הראשונים וכתב עוד שבערב אחר שגומרין תפלת ערבית נוהגין לומר פטום הקטורת שאומרים אותו זכר למקדש וקטורת היה גם בערב אבל השיר שהיו אומרים במקדש אין לומר בערב שלא היו אומרים אותו במקדש בערב וכתב עוד על שם רב שר שלום גאון שמותר ליפול על אפים לבקש רחמים אחר תפלת ערבית אפילו בציבור וכן המנהג בבבל שנופלין על פניהם בערבית חוץ מערב שבת:

סימן רלח

א ובענין לימוד הלילה יותר ויותר מבשל יום בני הזהר כמו שאמרו חז״ל אין רינה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה גרסינן בעירובין בפרק הדר (עירובין סה.) אמר ר״ל לא איברא ליליא אלא לגירסא וגרסינן בפרק עושין פסין (עירובין יח:) א״ר ירמיה בן אלעזר כל בית שנשמעין בו ד״ת בלילה אינו חרב הלכך כיון ששעות הלילה נוחין ורצויין ללמוד המבטלן עונשו מרובה כ״ש שאם יארע לאדם מקרה שלא השלים חוקו בלימוד היום שישלימנו מיד בו בלילה ולא ידחהו כלל כדאיתא בפ׳ הדר (עירובין סה) רב אחא בר יעקב יזיף ביממא ופרע בליליא פירוש היה לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום ופעמים שהיה טרוד ביום ולא היה יכול להשלימו והיה משלימו מיד בלילה:

סימן רלט

א סדר הלילה והעונה

וכשירצה לישן יקרא ק״ש דאריב״ל אע״פ שקרא ק״ש בבה״כ מצוה לקרותה על מטתו ודי בפרשה הראשונה דגרסינן בפרק הרואה הנכנס לישן אומר משמע עד והיה אם שמוע ור״ח כתב צריך לקרות גם והיה אם שמוע לפי שיש בה ובשכבך ובקומך וכן היה נוהג א״א ז״ל ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין י״ר מלפניך ה׳ אלהי שתשכיבני לשלום ותעמידני לחיים ולשלום ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא מטתי שלימה לפניך והאר עיני פן אישן המות בא״י המאיר לעולם כולו בכבודו ורב עמרם הוסיף בה דברים ותעמידני בשלום ותן חלקי בתורה ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצה״ר ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים ואל יבהלוני וכו׳ ואומר יושב בסתר עליון ואומר ה׳ מה רבו צרי עד לה׳ הישועה וכתב רב עמרם ואומר ברוך ה׳ ביום ברוך ה׳ בלילה ברוך ה׳ בשכבנו ברוך ה׳ בקומנו ויאמר ה׳ אל השטן יגער ה׳ בך השטן ויגער ה׳ בך הבוחר בירושלים הלא זה אוד מוצל מאש ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך ה׳ ישמרך מכל רע ישמור את נפשך ה׳ ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה׳ אל אמת יברכך ה׳ וישמרך יאר ה׳ פניו אליך ויחנך ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום וא״א ז״ל היה אומר השכיבנו עד סמוך לחתימה ויפשוט בגדיו וכשיגיע לחלוק לא יהפכנו ממטה למעלה שא״כ נמצא גופו ערום אלא יפשיטנו דרך ראשו ויכסה עצמו בסדינו מתחת ויכנס במטתו כמו שהיה מתפאר רבי יוסי מעולם לא ראו קורות ביתי שפתי חלוקי:

סימן רמ

א ואם היה נשוי לא יהא רגיל ביותר עם אשתו כדאמרינן שלא יהיו ת״ח מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים ולאו דוקא ת״ח אלא ה״ה נמי כל אדם ונקט ת״ח שהפרישות מצויה בהם אלא בעונה האמורה בתורה הטיילין שפרנסתן מצויה להם ואין פורעין מס עונתן בכל יום הפועלים שעושין מלאכה בעיר אחרת ולנין בכל לילה בבתיהם פעם אחת בשבוע ואם עושין מלאכה בעירם פעמיים בשבוע והחמרים אחת בשבוע והגמלים אחת לשלשים יום והספנין אחת לששה חדשים ועונת ת״ח מליל שבת לליל שבת וכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה ובשעה שיוצא לדרך ואף כשהוא מצוי אצלה לא יכוין להנאתו אלא כאדם שפורע חובו שהוא חייב בעונתה ולקיים מצות בוראו ושיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל: כתב הראב״ד צריך לברר איזהו מחשבה נכונה שתהיה לאדם בשעת תשמיש ודרשתי וחקרתי ומצאתי תוכן מעשה הזה על ד׳ כוונות ג׳ מהם עיקר קבול השכר והד׳ קרובה לקיבול השכר ושכרה מועטת מן הג׳ הראשונה לשם פריה ורביה והיא הנכונה שבכולם לקיים ב׳ מצות עשה הב׳ לתיקון הולד כמו שאמרו רז״ל (נדה לא.) ג׳ חדשים הראשונים קשה לאשה וקשה לולד אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד אחרונים יפה לאשה ולולד שמתוך כך יצא מלובן ומזורז וגם זו הכוונה נמשכת בכוונת פריה ורביה והג׳ אם ילדה אשתו והיא משתוקקת אליו והיא מניקתו והוא מכיר בה שהיא משדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה וכן בצאתו לדרך שהיא משתוקקת אליו וגם באלה יש קבול שכר והיא מצות עונה האמורה בתורה הד׳ שהוא מכוין בעצמו לגדור בה מן העבירה כדי שלא יתאוה לעבירה כי רואה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא וגם בזה יש שכר אך לא כראשונים לפי שהיה יכול לדחות את יצרו ולכבוש אותו כענין שאמרו סוכה (נב:) אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע ומשביעו רעב ומ״מ מי שכוונתו לכך שיהיה שבע מן ההיתר שלא ירעב ויתאוה אל האיסור כוונתו לטובה ויש לו שכר כאדם שיוכל להתענות יום אחד בלא טורח גדול שלא יחלה ולא יצטער הרבה אעפ״כ הוא אוכל מעט כדרך בני אדם שאינו נתפש באותה אכילה ומקבל עליה שכר שמראה לנפשו מעט הנאה ואינו רוצה לצער אותה כענין שנאמר (משלי יא) גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו ונאמר (שם יג) צדיק אוכל לשובע נפשו אבל מי שאינו צריך לדבר ואין יצרו מתגבר עליו והוא

מעורר תאותו ומביא עצמו לידי תאוה וקישוי כדי להשביע יצרו ולמלא תאותו מתאוות עוה״ז הוא עצת יצה״ר ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ועל זה אמרו רז״ל המקשה עצמו לדעת יהא בנידוי ופריך ולימא אסור משום דמגרי יצה״ר בנפשיה וזה דומה לאדם שהוא שבע ואוכל ושותה יותר מדאי עד שמשתכר ומקיא ודומה לבהמה שאוכלת עד שיאחזנה דם ותמות ועוד יש מחשבות המפסידות את שכרו והם בני ט׳ מדות בני אנוסה בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מורדת נוסח אחר בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה ותניא (נדרים כ) לא תתורו אחרי לבבכם מכאן אמרו לא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ואמר רבינא לא נצרכא אלא אפילו לשתי נשיו. בני אנוסה אצ״ל שאם אנס אשה והוליד ממנה בן אלא אפי׳ אנס אשתו לתשמיש וכן שנינו במסכתא כלה מפני מה הויין לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואינה נתבעת לו פי׳ אינה מתרצת לו ר׳ יהודה אומר מפני שאמרה לו בשעת תשמיש אנוסה אני ואיכא בינייהו רוצה ואינה רוצה וכן איתא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא רע שנאמר גם בלא דעת נפש לא טוב נמצא כי האונס אסור אף באשתו אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפייס ואח״כ יבעול. בני שנואה כמשמעה והוא ששנואה בשעת תשמיש אבל אם רצויה בשעת תשמיש אף על פי שהיא שנואה שרי. בני נידוי בני נדה אע״פ שאינו ממזר מן התורה ויש מפרשים שאם הם בנידוי או הוא או היא שאסורים בתשמיש המטה והוא הדין נמי אם אחד מהם אבל. בני תמורה שהיה מכוין לערוה ונזדמנה לו אשתו ויש מפרשים אפילו שתיהן נשיו שנתכוין לזו ונזדמנה לו האחרת. בני מורדת דאמרה לא בעינא לך ואע״פ כן הוא משמש עמה והרי היא אצלו כמו זונה אפי׳ אם הוא מדעתה. לנוסח אחרינא בני מריבה שהן מתקוטטין ביחד בכל פעם דהויא ביאה זו כמו זנות כיון שאינו מתוך אהבה. בני שכרות שהוא או היא שכורים. בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפילו אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואח״כ בא עליה. בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפילו שתיהן נשיו. בני חצופה שתובעת בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה אבל מי שאשתו מרצה אותו בדברי ריצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אמרו רבותינו שיוצאין ממנה חכמים ונבונים כלאה שיצא ממנה ישכר. וכל אלו ט׳ מדות אפילו צריכין לפ״ו כגון שאינה מעוברת אפילו הכי בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע: ויש עוד דברים שפוגמים המעשה ומקלקלין אותו והם מה שפירשו בנדרים אמר רבי יוחנן בן דהבאי ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת חגרים מפני מה הויין מפני שהופכין את שולחנם פי׳ שנוהגין כמעשה בהמה. סומין מפני מה הויין מפני שמסתכלין באותו מקום בשעה שרוצין לשמש אף על פי שבשעת מעשה מצניע עצמו אם ביום מאפיל בטליתו ואם בלילה מכבה הנר מכל מקום נהג בה מנהג הפקר וכל שכן אם מסתכל שלא בשעת תשמיש והוא משסה יצה״ר בעצמו אלמים מפני מה הויין מפני שנושקין באותו מקום חרשים מפני מה הויין מפני שמספרים בשעת תשמיש הג׳ הראשונות מפני שנוהג בה מנהג הפקר והרביעית מפני שנותן דעתו באשה אחרת גרסינן במסכת כלה הוא למטה והיא למעלה זו דרך עזות שימשו שניהם כאחד זה דרך עיקש כתב הראב״ד יש מקשין מהא דאמרינן יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת כיון שנתנו חכמים עונה לכל איש כפי כוחו כדאיתא בכתובות א״כ מה תהא עוד דחיית שמאל והקרבת הימין וכתב שלא אמרו כן אלא על הטיילים שעונתן בכל יום שעליהם אמרו שתהא שמאל דוחה וימין מקרבת למעט מהם ברשותה ומדעתה כדי שלא יתגבר יצרו עליו אבל מעונת ת״ח אין למעט וכ״ש לעונות האחרות כגון הגמלים והספנין ופירש עוד כי העונות שנתנו חכמים למלא תשוקת האשה אינו רשאי למעט מהם שלא מדעתה אבל אם יצטרך להרבות עליהם כדי לינצל מן העבירה הרשות בידו ועל הדרך הזה הזהירו שיעמוד כנגד יצרו ולא ימלא כל תאותו אלא שתהא שמאלו דוחה ולא דחייה גמורה כי שמא מתוך הלחמו עם יצרו ירצה לדחותו ולבטל עונתו אלא תהא ימין מקרבת לקיים עונתו ופירש עוד כי העונות שקבעו חכמים ע״ד סתם קבעו אותם כי אמרו דעת האשה שהיא מתפייסת בכך אבל אם רואה שהיא מבקשת יותר על ידי התקשטותה והשתדלותה לפניו חייב לשמחה בדבר מצוה כדאיתא בפסחים אמר רבא חייב לשמח אשתו בדבר מצוה אפילו שלא בשעת עונתה אפילו היא מעוברת וכשהיא צריכה לאותו מעשה קאמר ואריב״ל היודע באשתו שהיא יראת חטא ואינו פוקדה נקרא חוטא ואי בשעת עונתה פשיטא דאורייתא הוא דכתיב שארה כסותה ועונתה לא יגרע אלא אפילו שלא בשעת עונתה קאמר ואמרינן נמי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שיוצא לדרך אפילו סמוך לווסתה ואיתא נמי במסכת כלה מה יעשה אדם ויהיו לו בנים יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו חפצי שמים יפזר מעות לאביונים וחפצי אשתו ר׳ אליעזר אומר יפתנה בשעת תשמיש ר׳ יהושע אומר ישמחנה בדבר מצוה ומאחר שצריך לעשות חפצי אשתו לשמחה בשמחה זו בכל שעה שהיא צריכה על כן הזהירו שתהא שמאל דוחה פן תסיתנו לעבור על המדה הזאת ותמשיכהו אחרי הבלי העולם. ויהיה צנוע בשעת תשמיש ובסתר כדאיתא בנדה פרק כל היד ד׳ דברים הקב״ה שונאן וחד מינייהו כל המשמש מטתו לפני כל חי רבה מקרקש גזי דכילתי אביי באלי דידבי פירוש היו מבריחים אפי׳ הצרעים והזבובים שסביב מטותיהם בשעת תשמיש ומיהו הם היו מחמירין על עצמם כדאיתא נמי התם א״ל רב יהודה לשמואל אפילו בפני עכברים פירוש שאל לו על מה שאין לשמש מטתו בפני כל חי אם אסור אפילו בפני עכברים א״ל לא אלא כגון של בית פלוני שמשמשים מטותם בפני עבדיהם אלמא שמותר בפני עכברים אלא שהם היו מחמירין על עצמן הילכך מותר בפני בהמה וחיה ותינוק נמי שאין יודע לדבר כבהמה דמי והא דאסר בפני כל חי דוקא בניעור אבל בישן ש״ד ויש להסתפק אי מהני במחיצת י׳ ומסתבר דלא מהניא אף על גב דמהני גבי ספר תורה הכא כיון דטעמא

משום צניעות הוא מסתברא דלא מהני: בית שיש בו ס״ת אסור לשמש בו עד שיעשה בפניה מחיצה י׳ ואם יש לו בית אחר אסור עד שיוציאנו ואם יש בו תפילין או ספרים אפילו של תלמוד אסור עד שיתנן בכלי תוך כלי והוא שלא יהא השני מיוחד להן אבל אם הוא מיוחד להן אפילו מאה כחד חשיבי ואם פירש טלית ע״ג ארגז חשיב ככלי בתוך כלי ויעשה הדבר באימה וביראה לא בתחילת הלילה ולא בסופה כדי שלא ישמע קול בני אדם ויבא לחשוב באשה אחרת אלא יעשה באמצע הלילה כדאיתא בנדרים פרק ואלו נדרים שאלו לאימא שלום אשתו של רבי אליעזר מפני מה בניך יפים ביותר אמרה מפני שאינו מספר עמי לא בתחלת הלילה ולא בסופה אלא בחצי הלילה פי׳ מספר על עסקי תשמיש וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פירוש שעושה הדבר באימה וביראה כאילו כפאו שד: כתב הראב״ד י״מ מגלה טפח ומכסה טפח שלא יהא ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתו ודומה שכפאו שד שעושה הדבר באונס ופירש הוא מגלה טפח שבאשה כלומר עכשיו מגלה אותה לצורך תשמיש ועכשיו מכסה אותה כלומר שלא היה מאריך באותו מעשה כמי שכפאו שד ודומה לו כמי שבעתו השד ונבעת והניח המעשה כ״כ היה מקצר בתשמיש והקשה הוא לדבריו א״כ למה לא היה משהא על הבטן שהרי אמרו רז״ל שכר פרי הבטן בשכר שמשהין על הבטן הויין לו בנים זכרים ותירץ כי כל לבבות דורש ה׳ וכל המעשים שהם לשם שמים טובים הם ומי שיודע בעצמו שיוכל לעשות זה המעשה ולא תכנס בו מחשבה אחרת והוא משהה עצמו כדי שתהנה האשה מן האיש ותזריע תחלה מכוין לעשו׳ מצות הקב״ה משלם לו שכרו בבנים זכרים ומי שאינו בוטח בעצמו וממהר במעשה כדי לינצל מן החטא גם הוא עושה מצוה והקב״ה משלם לו שכרו בבנים זכרים וי״מ מגלה טפח על הסינר שהיתה חוגרת בו שאף בשעת תשמיש היה מצריכה לחגרו ומגלה רק טפח ממנו ומכסה מיד לאחר תשמיש כדי למעט הנאתו ואל יספר עמה לא בשעת תשמיש ולא קודם לכן שלא יתן דעתו באשה אחרת ואם סיפר עמה ושימש אמרו עליו מגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגידין לו בשעת הדין אבל בעניני תשמיש יכול לספר עמה כדי להרבות תאותו כדאיתא בפרק הרואה רב כהנא על וגנא תותי פורייה דרב שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו ואם היה לו כעס עמה שצריך לרצותה שאסור לשמש עד שיפייסנה יכול לספר עמה כדי לרצותה. אסור לשמש ביום דאמרינן ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום ולא לאור הנר ובבית אפל מותר ות״ח שהוא צנוע בדרכיו מאפיל בטליתו ושרי. אסור לשמש מטתו בשנת רעבון אלא לחשוכי בנים ואכסנאי אסור לשמש כתב הרמב״ם ז״ל שכבת זרע היא כח הגוף ומאור העינים וכל זמן שתצא ביותר הגוף כלה וחייו אובדים והוא שאמר שלמה בחכמתו אל תתן לנשים חילך כל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרות ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה ושיניו נופלות והרבה כאבים חוץ מאלו באים עליו אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש לפיכך צריך אדם ליזהר בדבר זה אם רוצה להיות בטובה ולא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר והוא מתקשה הרבה שלא לדעתו ומסיח עצמו לדבר אחר והקשוי כשהיה וימצא כובד ממתניו ולמטה וכאילו חוטי הביצים נמשכים ובשרו חם זה צריך לבעול ורפואה לו לבעול: ולא יבעול והוא שבע או רעב אלא עד שיתעכל המזון במעיו ויבדוק נקביו קודם בעילה ואחר בעילה ולא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ ולא ביום הקזה ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך לא לפניהם ולא לאחריהם:

סימן רמא

א לא ישתין בפני מטתו ערום דד׳ דברים הקב״ה שונאן ואחד מהן המשתין מים לפני מטתו ערום וגרסינן בשבת בפרק במה אשה אמר רבי אמי ואמרי לה במתניתא תנא ג׳ דברים מביאין האדם לידי עניות ואלו הן המשתין מים לפני מטתו ערום וכו׳ ולא אמרן אלא דמהדר אפיה לפורייא אבל לא מהדר אפיה לפורייא לית לן בה וכי מהדר אפיה לפורייא נמי לא אמרן אלא בארעא אבל במנא לית לן בה: וקודם שיאיר הבוקר ימהר לקום בזריזות לעבודת הבורא יתעלה ולא יהא הבוקר מעירו אלא יעירו הוא וכו׳ כדלעיל (סימן א׳) ויש חסידים ואנשי מעשה שהיו מחמירין על עצמן וטובלין לקירוין להתפלל וחומרא יתירה היא זו שאף להרי״ף שכתב שיש מצריכין טבילה לתפלה לאו דוקא טבילה אלא רחיצה בתשעה קבין ואני כתבתי למעלה שא״צ לא טבילה ולא רחיצה והמחמיר תע״ב: סליק סדר עבודת היום בעזרת צור נורא ואיום:

סימן רמב

א גרסינן בפרק כל כתבי אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים ר״נ בר יצחק אמר אף ניצול משיעבוד מלכיות א״ר יהודה אמר רב כל המענג שבת נותנין לו משאלות לבו וא״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע״ג כאנוש מוחלין לו אמר רב יהודה א״ר אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה כהלכתה לא שלטה בהם וכו׳ אמר רשב״י אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות מיד נגאלין. גרסינן בפסחים בפ׳ אלו דברים (פסחים סח:) אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג פי׳ משום דבחד קרא כתיב עצרת

תהיה לכם ובקרא אחרינא כתיב עצרת לה׳ אלהיך ופליגי בה רבי אליעזר ורבי יהושע רבי אליעזר סבר או כולו לכם פי׳ לאכול ולשתות ולשמוח בו או כולו לה׳ פי׳ ללמוד ולשנות רבי יהושע סבר חלקהו חציו לה׳ וחציו לכם וקאמר דבשבת כ״ע מודו דבעינן נמי לכם והא דאמר ר״ע (שבת קיח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות היינו בדלא אפשר ליה אבל אפשר ליה צריך לכבדו כפי יכולתו דגרסינן בפרק כל כתבי (שבת קיט.) עשירים שבכל הארצות במה הם זוכים במה שמכבדים את השבת: וגרסינן נמי בההיא פירקא (קיח:) במה מענגו בדגים גדולים וראשי שומין ותבשיל של תרדין והא דא״ר חייא בר אשי א״ר אפי׳ דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הוי עונג ואמר רב פפא אפי׳ כסא דהרסנא היינו למי שהשעה דחוקה לו וכמה פעמים נשאתי ונתתי בדבר לפני א״א ז״ל כמוני היום שיש לי מעט משלי ואינו מספיק לי וצריך אני לאחרים אם אני בכלל עשה שבתך חול אם לאו ולא השיבני דבר ברור אח״כ מצאתי בפרקי אבות לרש״י שפי׳ על ההיא משנה דר״י בן תימא אומר הוי עז כנמר שכתב וז״ל תכף לאותה משנה ר״ע אומר עשה שבתך חול שנויה ההיא דבן תימא לאורויי דר״ע לא אמר אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לכבד שבתות ביותר ע״כ. ע״כ צריך כל אדם לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת ואל יאמר היאך אחסר פרנסתי כי אדרבה אם יוסיף יוסיפו לו כדקתני תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה כל פרנסתו של אדם קצובה לו מר״ה לר״ה חוץ מהוצאת שבת וי״ט והוצאת בניו לת״ת אם מוסיף יוסיפו לו ואמרי׳ נמי גבי הוצאת שבת ויו״ט אומר הקב״ה בני לוו עלי ואני פורע וכיון שכן הוא אל ידאג כי נאמן הוא בעל חובו לפרוע לו חובו. גרסינן במסכת י״ט בפ״ב אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת היה מוצא בהמה נאה היה אומר זו לשבת למחר מצא נאה הימנה מניח השנייה ואוכל הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לש״ש שנא׳ ברוך ה׳ יום יום ותניא נמי הכי בש״א מחד בשבתא לשבתך ובה״א ברוך ה׳ יום יום. עשר תקנות תקן עזרא ואחת מהן שיהו מכבסין בגדיהם בחמישי בשבת לכבוד שבת: ועתה אסדר כל הדברים שהן קודם השבת לצורך השבת:

סימן רמג

א גרסינן בפ״ק דע״ז תניא רשבג״א לא ישכיר אדם מרחצאו לעכו״ם מפני שנקראת על שמו ועכו״ם זה עושה בו מלאכה בשבת אבל שדה מותר שכן דרך לקבל שדה באריסות ואע״פ שיודעים שהיא של ישראל אומרים העכו״ם לקחה באריסות ולעצמו הוא עובד מה שאין כן במרחץ שאין דרך להחכירו כתב הרמב״ן תנור יש מסתפקים בו אם דרך להחכירו כמו שדה ושרי או אם דומה למרחץ ואסור והוא הכריע לאיסור דדוקא שדה אומרים ארעא לאריסות קיימא אבל תנור אינו עומד לאריסות ודינו כמרחץ אפילו השכירו לשנה אסור ובריחיים נהגו היתר שעומדין לאריסות ורבינו האיי ז״ל כתב אם השכירו שנים (ס״א לשנים) הרבה ונתפרסם הדבר מותר וכן נהגו היתר בבבל וא״א ז״ל כתב ולפי זה נתברר ונתפרסם הדבר בכל גבולינו שכל מי שיש לו מרחץ או תנור אינו שוכר פועלים לעשות לו מלאכה בהם ולוקח הוא הריוח של הרחיצה והאפייה אלא משכירו לאחד לשנה או לחדשים בדבר ידוע ושיטול החוכר כל הריוח שיבא ממנו הילכך מותר בקבלנות שאין מלאכת העכו״ם נקראת על שם ישראל אבל אם היה משכירו לימים אסור ליקח שכר שבת ויום טוב:

סימן רמד

א ישראל ששכר עכו״ם לבנות לו בית בקבלנות היה מתיר ר״ת שיבנו לו בשבת ורבי׳ יצחק אסרו ואפילו סיתת העכו״ם האבנים בביתו בשבת אסור לישראל לשקען בבנין וה״מ בתוך התחום אבל אם הוא חוץ לתחום וגם אין עיר אחרת בתוך תחומו של בית שבונה מותר וכ״כ הרמב״ם ז״ל אם שכרו לשנה או לשנים שיכתוב לו או יארוג לו בגד מותר כאילו קצץ עמו שיכתוב לו ספר או יארוג לו בגד אבל היתה המלאכה בגלוי כגון שפסק עמו שיבנה לו כותלו אסור וה״מ בכותל שבתוך התחום שאין הכל יודעין שפסק עמו ויאמרו שעושה מלאכת ישראל אבל אם היה חוץ לתחום שאין שם ישראל שיראה שעושין המלאכה בשבת מותר:

סימן רמה

א ישראל ועכו״ם שקבלו שדה בשותפות לא יאמר ישראל לעכו״ם טול אתה חלקך בשבת ואני בחול ואפילו לא אמר כן בפירוש אלא כשבאין לחשבון אומר הישראל אטול של יום ראשון כנגד יום שבת שנטלת אסור אבל אם מתחלה כשקבלו השותפות התנו שיטול העכו״ם של שבת והישראל יום ראשון כנגדו מותר ור״י היה מתיר בתנור שקבלו בשותפות אפי׳ לא התנו דדוקא בשדה אסור לפי שחלק הישראל מתעלה ומתרבה באותה מלאכה שעושה העכו״ם בשבת אבל בתנור שאין חלק ישראל מתעלה בכך מותר לחלוק ולומר יהא שלי בחול ושלך בשבת ור״ת אוסר וכן יראה דעת הרמב״ם

ז״ל שכתב המשתתף עם העכו״ם במלאכה או בסחורה אם התנו וכו׳ ומלאכה דומה לתנור שאין חלק הישראל מתעלה במה שהעכו״ם עושה ואסור בלא התנו וכתב א״א הרא״ש ז״ל ומיהו תנור שלקחו הישראל משכון מן העכו״ם נראה שאין צריך הישראל להתנות כלום כיון שהוא ברשות העכו״ם ושכר התנור הוא רק לישראל בריבית שלו ואין לישראל חלק בגוף התנור ואם לא התנו תחלה וגם לא באו לומר שיקח הישראל יום אחר כנגד שבת אלא חלקו סתם מיבעיא ולא איפשטא וכתב א״א הרא״ש ז״ל כיון דספיקא דרבנן הוא אזלינן לקולא וא״צ להניח לעכו״ם ליטול כל השבתות לבדו אבל מדברי הרמב״ם ז״ל יראה לחומרא שכתב ואם לא התנו ושכר השבת אינו ידוע יראה לי שהעכו״ם יטול שביעית השכר והשאר חולקין בשוה וכתב עוד הנותן מעות לעכו״ם להתעסק בהם אף על פי שהעכו״ם נושא ונותן בהן בשבת חולק עמו כל השכר בשוה וכזה הורו כל הגאונים:

סימן רמו

א תנו רבנן לא ישכיר אדם כליו לעכו״ם בע״ש ובד׳ ובה׳ מותר ומיירי בהבלעה שמשכירים לחדש הילכך בד׳ ובה׳ מותר ואפ״ה בו׳ אסור אבל בשכיר יום אפילו בד׳ ובה׳ נמי אסור ומיהו פי׳ הר״י ז״ל הא דאסור בו אפילו בהבלעה היינו דוקא בכלים שעושין בהן מלאכה כגון מחרישה וכיוצא בה מפני שנראה כשעושה בו עכו״ם מלאכה בשבת כאילו הוא שלוחו של ישראל ומ״מ בד׳ ובה׳ מותר בהבלעה כיון שהוא רחוק מן השבת אבל כלים שאין עושין בהן מלאכה אפילו בע״ש מותר בהבלעה ודוקא להשכיר אסור משום שכר שבת אבל להשאיל לו כתוב בספר המצות שמותר אפילו בע״ש כיון דקי״ל כבית הלל דשביתת כלים לאו דאורייתא ומ״מ בשבת אסור להשאילם לו אבל בהמתו אסור בין להשאיל בין להשכיר אפילו ביום ראשון שאדם מצווה על שביתת בהמתו ואפילו אם יפקירנה בינו לבין עצמו אסור שהכל יודעין שהיא בהמתו של ישראל ואין הכל יודעין שהפקירה ואומרים בהמתו של ישראל עושה מלאכה בשבת ובספר המצות התיר להשכירה בהבלעה ע״י הפקר שצריך להפקירה להפקיע איסור שביתת בהמה ו כתב הר״פ ויפרש בשעת הפקר שאינו מפקירה אלא ביום השבת או כל זמן שעושה מלאכה ביום השבת כדי שלא יזכה בה אחר ואע״פ שאינו מפקירה לגמרי הוי הפקר ונראה דאפילו בסתם נמי דעתו לזה שהרי אינו מפקירה אלא להפקיע איסור שביתת שבת.

סימן רמז

א אין משלחין אגרות ביד עכו״ם בערב שבת ובד׳ ובה׳ מותר ואסיקנא אם פסק עמו בדמים בסכום ידוע אפי׳ ע״ש סמוך לחשיכה מותר ואם לא פסק עמו אם יש בעיר שהוא שלח אותו שם איש ידוע שכל כתב שמביאים לעיר נותנים אותו לידו והוא מגיעו ליד מי שנשתלח לו מותר אפילו בע״ש אם יש שהות ביום כדי שיוכל להגיע לבית הסמוך לחומה בעיר שהוא שלוח שם ואם אין אדם ידוע בעיר לקבל הכתבים אין משלחין אותו בע״ש אא״כ קצץ ובד׳ ובה׳ מותר והרמב״ם ז״ל כתב לא קצץ אסור לשלח לעולם:

סימן רמח

א אין מפליגין בספינה פחות מג׳ ימים קודם השבת בד״א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מותר ופוסק עמו שישבות רשב״ג אומר א״צ לפסוק והלכה כמותו ודרך מועט כמו מצור לצידון שלא היה ביניהם רק מהלך יום מותר אפילו בע״ש י״מ הטעם משום איסור תחומין ולכך מתירין בספינה גדולה שהולכת למעלה מי׳ ורב אלפס פי׳ הטעם משום עונג שבת שכל ג׳ ימים הראשונים גופו משתבר ואין רוחו חוזרת עד אחר ג׳ ימים ולכן מתירין בנהרות הנובעים שאינו מצטער ובה״ג כתב אם קנה שביתה בספינה מע״ש מותר ליכנס בה אפילו בשבת ור״י אסר הכל אפילו בתוך התחום מפני שהוא נראה שט על פני המים שהוא אסור ולענין דבר מצוה פר״ת שכל מקום שאדם הולך כגון לסחורה או לראות פני חבירו. חשיב הכל דבר מצוה ואין חשובה דבר הרשות אלא כשהולך לטייל:

סימן רמט

א אין צרין במלחמת הרשות על עיירות של עכו״ם אא״כ התחילו ג״י קודם השבת ואם התחילו אין מפסיקין אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת. אין הולכין בע״ש יותר מג׳ פרסאות כדי שיגיע למלון בעוד היום גדול ויכול להכין צרכי סעודה לשבת לא שנא אם הולך לביתו או לבית האושפיזא אין קובעין סעודה בע״ש משום כבוד שבת ומותר לאכול עד שתחשך ומ״מ אסור לקבוע בו סעודה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול לשון הרמב״ם מצוה שימנע אדם מן המנחה ולמעלה לקבוע סעודתו ונראה דאף קודם המנחה נמי אין לקבוע דע״ש סתמא קאמר דגרסי׳ בפ׳ השולח (גיטין לח:) א״ר

חייא בר אבא א״ר יוחנן ב׳ משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתה בע״ש ואחת בשבת בין׳ בשעת בית המדרש ושתיהן נעקרו ויראה שדרך אנשי מעשה להתענות כל היום כדאיתא בעירובין בפ׳ בכל מערבין (עירובין מ:) הני בני בי רב דיתבי בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומי אלמא שדרך ת״ח להתענות בע״ש ולענין בעיין אסיקנא (עירובין מא.) והילכתא מתענה ומשלים פי׳ אם ירצה ולא הוי כמתענה בשבת וכיון שיכול להשלים אם ירצה והוא קיבל עליו תענית סתם וכל תענית שלא שקעה עליו החמה אינו תענית צריך להשלים עד צאת הכוכבים אם לא שפירש בשעת קבלת תענית עד שישלים תפלתו עם הצבור והר״מ כתב שיכול לאכול מיד אחר התפלה קודם שקיעת החמה שהוא מפרש מתענה ומשלים עד אחר התפלה אבל אם מתענה בע״ש תענית חלום מתענה עד צאת הכוכבים כיון שיכול להתענות אפי׳ בשבת כ״ש שמשלים עד הלילה:

סימן רנ

א וישכים בבקר ביום ו׳ להכין צרכי שבת דכתיב והיה ביום הששי והכינו משמע הזמנה בבוקר דומיא דהבאה דכתיב והכינו את אשר יביאו והבאה היתה בבקר לאלתר ואף אם יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל בעצמו להכין שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו כדאיתא בפרק כל כתבי (שבת קיט:) רב חסדא פרים סילקי פי׳ היה מחתך הירק לצורך סעודת שבת רבה ורב יוסף מצלחי ציבי היו מבקעין העצים ר׳ זעירא מצתת צתותי היה מדליק האש רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק אמר אי מקלעי רבי אמי ורבי אסי מי לא מכתיפנא קמייהו פי׳ היה מתקן הבית מכניס הכלים הצריכין לשבת ומפנה כלי החול ומהם ילמוד כל אדם ולא יאמר לא אפגום כבודי כי זה כבודו שמכבד השבת :

סימן רנא

א העושה מלאכה בע״ש מן המנחה ולמעלה דהיינו מו׳ שעות ומחצ׳ ולמעל׳ אינו רואה סימן ברכה כתב אבי העזרי דוקא העושה מלאכה להשתכר אבל מתקן הוא בגדיו וכליו לצורך שבת וי״ט ומשמע מסוף דבריו שאפי׳ אם אינו עושה להשתכר אם אינו עושה לצורך שבת אסור וכתב א״א הרא״ש ז״ל וכן מי שכותב לעצמו ספרים דרך לימודו מותר כל היום:

סימן רנב

א מותר להתחיל במלאכה בע״ש סמוך לחשיכה אע״פ שאינו יכול לגומרה מבע״י והיא נגמרת מאיליה בשבת כגון לשרות דיו וסמנין במים והן נשרים כל השבת ולתת אונין של פשתן לתנור כדי שיתלבנו ולתת צמר לתוך היורה שאינה על גבי האש וטוחה בטיט אבל אם היתה על האש אסור שמא יחתה בגחלים או אפי׳ אינה על האש אם היא פתוחה אסור שמא יגיס בה בכף והמגיס בקדרה אפי׳ אינה על האש חייב משום מבשל ומותר לפרוס מצודות חיה ועוף ודגים והן ניצודים בשבת ומותר למכור לעכו״ם ולהטעינו סמוך לחשיכה רק שיצא מביתו מבעוד יום ומותר ליתן בגדיו לכובס עכו״ם ועורות לעבדן סמוך לחשיכה אם קצץ לו דמים אבל אם לא קצץ אסור אא״כ ביום ד׳ או ביום ה׳ ומותר לפתוח מים לגנה והם נמשכין והולכין בכל השבת ולהניח קילור עבה על העין אע״פ שאסור בשבת משום ממרח אבל קילור רך וצלול אפי׳ בשבת מותר להניחה ע״ג העין ומותר לתת מוגמר תחת הכלים והם מתגמרים מאליהן כל השבת ולתת שעורין בגיגית לשרותן ולתת גחלים בכלי והן דולקין והולכין כל השבת אע״פ שמשתמש בכלי דקי״ל שביתת כלים לאו דאורייתא ואפי׳ אם הכלי עושה מעשה בשבת וטוענין בקורות בית הבד ובית הגת מבע״י על זיתים וענבים שנתרסקו מבע״י וטוען עליהם להוציא מהן משקין והשמן והיין היוצא מהן מותר וכן בוסר ומלילות שנתרסקו מבע״י וטען עליהם מבע״י להוציא מהם משקין מותרין המשקין היוצאים מהם ודוקא שנידוכו היטב מע״ש ואינן מחוסרים אלא שחיקה אבל לא נידוכו היטב אלא שנתרסקו מעט אסורין המשקין היוצאין מהם אבל אסור לתת חיטין לתוך ריחיים אלא כדי שיטחנו מבעוד יום כיון דאוושא מילתא טפי איכא זילותא דשבתא: לא יצא החייט במחטו ולא הלבלר בקולמוסו ע״ש סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא בהן בשבת אבל בתפילין מותר לצאת סמוך לחשיכה ולא חיישינן שמא ישכח ויצא בהן משתחשך שאסור להסיח דעתו מהם בעודן בראשו: מצוה על כל אדם שימשמש בבגדיו בע״ש סמוך לחשיכה שלא יהיה בהן דבר שאסור לצאת בו בשבת :

סימן רנג

א כירה שהיא עשויה כקדרה ושופתין על פיה קדרה למעלה ויש בה שפיתת מקום שתי קדרות אם הוסקה בגפת שהוא פסולת של זיתים או בעצים אסור ליתן עליה תבשיל מבע״י להשהותו עליה לצורך הלילה אא״כ נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ורע לו או שהיה חי שלא נתבשל כלל דהשתא ליכא

למיחש שמא יחתה כיון שנתבשל כל צרכו ובחי נמי מסיח דעתו ממנו עד למחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי אבל אם נתבשל קצת אפי׳ כמאכל בן דרוסאי שהוא שליש בישולו ולא נתבשל כל צורכו או אפי׳ שנתבשל כל צורכו אם הוא מצטמק ויפה לו אסור להשהותו עליה אא״כ גרף פירוש שהוציא ממנו כל הגחלים או קטם פי׳ שכסה הגחלים באפר למעט חומה דחיישינן שמא יחתה שהרי ראוי בעוד לילה ע״י חיתוי ואם נתן בה חתיכה חיה מותר כאילו היתה כולה חיה שהרי הסיח דעתו ממנה בשביל החתיכה החיה שאינה יכולה להתבשל עד למחר אבל לסמוך לה קדרה בסמוך חוצה לה מותר אפי׳ אינה לא גרופה ולא קטומה ואם הוסקה בקש או בגבבא מותר לשהות עליה אפי׳ אינה לא גרופה ולא קטומה ותנור אפי׳ אם הוסק בקש או בגבבא אסור אפי׳ לסמוך לו אפי׳ אם הוא גרוף וקטום וכ״ש לשהות על גבו ותוכו דלא וכופח שהוא מקום שפיתת קדרה אחת אם הוסק בקש או בגבבא דינו ככירה ומותר ע״י גריפה וקטימה ואם הוסק בעצים דינו כתנור ולא מהני ליה גריפה וקטימה ואסור אפילו לסמוך לה כך היא שיטת רב אלפס אבל רש״י ור״י פסקו דכל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה אפי׳ אם הוסקה בגפת ועצים ואפילו אינה גרופה וקטומה ותבשיל שנתבשל כל צרכו אפי׳ מצטמק ויפה לו מותר גם כן לשהותו עליה אבל להחזיר כגון שהניח התבשיל עליה מבע״י ונטלו ממנו בשבת ובא להחזירו עליה אינו מחזיר עליה אא״כ גרופה וקטומה או שהוסקה בקש או בגבבא ותנור אפי׳ הוא גרוף וקטום אין מחזירין עליו וכופח אם הוסק בקש ובגבבא דינו ככירה ומחזירין עליו אם הוא גרוף או קטום ואם הוסק בעצים דינו כתנור ואין מחזירין עליו אפי׳ הוא גרוף וקטום ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וכל זה בענין שהייה לצורך הלילה כמו שכתב ר״ח ושיהוי זה אינו הטמנה אלא כעין כסא של ברזל והקדרה יושבת עליו והיא תלויה באבנים וכיוצא בהם אבל הטמנה ע״ג גחלים ד״ה אסור דקי״ל הטמנה בדבר המוסיף הבל אפילו מבע״י אסור: כל דבר שאסור להשהותו אם עבר ושיהה אותו או ששכח ושיהה אותו במקום שלא היה לו להשהותו אסור לכל אפילו למי שלא שהה אותו והרמב״ם ז״ל חילק בשכח בין תבשיל שלא בישל כל צרכו ובין מצטמק ויפה לו כשלא בישל כל צרכו אסור עד מ״ש ובמצטמק ויפה לו התיר ובעבר ושיהה אסור בשניהם ואיני יודע למה חילק ביניהם דהא בגמרא מייתי ראיה מעבר ושיהה לשכח: כירה שהיא גרופה וקטומה ונטל הקדרה מעליה אפילו בשבת מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת ודוקא על גבה כגון על שפתה או על כסוי שעל חללה ובעודה בידו ודעתו להחזירה אבל לתוך חלל הכירה או שהניח הקדרה על גבי הקרקע או אפילו עודנה בידו ולא היה בדעתו להחזירה אסור ואפי׳ לא הניחה על גבי קרקע אלא שתלאה במקל או שהניחה על גבי מטה או שפינהו ממיחם למיחם אסור ואם אינה גרופה וקטומה אסור להחזירה לא מיבעיא בשבת אלא אפי׳ מבע״י אחר שנגמר כל בישול הקדירה ומניחה לעמוד על הכירה עד הערב לשמור חומה אם נטלה מן הכירה אסור לו להחזירה אפילו בעודה רותחת אם הוא כל כך ערב שאין שהות ביום להרתיח אם היתה קרה דגזרינן אטו היכא שנטל בשבת דאי שרית להחזירה מבע״י אתי נמי להחזירה כשנטלה בשבת אבל כ״ז שלא נתבשלה או אפילו נתבשלה ויש שהות ביום להרתיחה אילו נתקררה מותר להחזירה ובתנור אסור להחזירה אפילו הוא גרוף וקטום וכופח אם הסיקוהו בקש ובגבבא דינו ככירה בגפת ועצים דינו כתנור:

סימן רנד

א אף על פי שבשר חי מותר לשהותו ה״מ בקדרה שאינה ממהרת להתבשל והסיח דעתו ממנה עד למחר ולא חיישינן שמא יחתה אבל בצלי שאצל האש אפילו חי אסור להניחו סמוך לחשכה שממהר לצלות ואפשר לו לצלות שיהא ראוי בעוד לילה ולא מסיח דעתיה מיניה ואתי לחתויי ואם הוא בתנור טוח בטיט מותר אפילו בשר עז שאין הרוח קשה לו ולא חיישינן שמא יפתח ויחתה כיון שהוא טוח בטיט וגדי שהרוח קשה לו אפילו אינו טוח מותר דלא חיישינן שמא יפתח ויחתה כיון שהרוח קשה לו וכגון שהוא מנותח לאיברים שאז הרוח קשה לו אבל אם הוא שלם או עז אפילו מנותח לאיברים שאין הרוח קשה להם אם אין התנור טוח בטיט אסור. אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי ואין נותנין פת בתנור ולא חררה על גבי גחלים סמוך לחשכה אלא כדי שיקרמו פניה הדבוקין בתנור או פניה שכנגד האש ואם נתן אותה סמוך לחשכה ולא קרמו פניה אם במזיד אסור עד מוצאי שבת בכדי שיעשו ואם בשוגג מותר לו לרדות ממנו מזון שלש סעודות ואומר לאחרים בואו ורדו לכם לכל אחד מזון ג׳ סעודות וכשהוא מרדה לא ירדה במרדה אלא בסכין וכיוצא בו שלא יעשה כדרך שעושה בחול ואם נתנו בשבת אפילו במזיד מותר לו לרדותה קודם שיאפה כדי שלא יבא לידי איסור סקילה: לא תמלא אשה קדרה מעסיות ותורמסין ותתן לתוך התנור ערב שבת סמוך לחשכה מפני שאלו צריכין בישול רב ולא יספיק להם כל הלילה להתבשל וחיישינן שמא תחתה למהר בשולם ולא ימלא נחתום חבית של מים סמוך לחשכה ויניח בתוך התנור שמא יתקרר סמוך לחשכה במ״ש ויחתה כדי שיתחמם לאלתר לכשתחשך ואם עשו כן אסורין למ״ש עד כדי שיעשו:

סימן רנה

א אין עושין מדורה מעצים סמוך לחשיכה עד שיצית בהן האור בענין שתהא השלהבת עולה מאליה ואם הוא עץ יחידי צריך שיאחוז האור ברוב עוביו וברוב היקיפו ובפחמין אפי׳ לא אחז בהם אלא כל שהו שרי מפני שהן דולקין והולכים אבל לאחר שהצית בהם האור כראוי יכול להתחמם כנגדה בשבת ולהשתמש לאורה בין אם היא על גבי קרקע או על גבי המנורה ואפי׳ אם היא מאותן דברים שאין עושין מהן פתילה לשבת מדורה של זפת ושל גפרית וקש וגבבא א״צ שיאחוז האור ברובן מפני שהן נוחין לידלק וכן מדורה של קנים שאגדן ושל גרעיני תמרים שהם בסל אין צריכין רוב אבל אם לא אגד הקנים ולא נתן הגרעינים בסל צריכין רוב׃

סימן רנו

א שש תקיעות תוקעין בע״ש במקום גבוה כדי שישמעו כולם תקיעה ראשונה נמנעו אותן שבשדות מלעשות מלאכתן ואין הקרובים רשאים ליכנס עד שיכנסו גם הרחוקים ויכנסו כולם ביחד ועדיין החנויות פתוחות והתריסין מונחין התחילו לתקוע תקיעה שנייה נסתלקו התריסין וננעלו החניות ועדיין החמין והקדרות רותחין על גבי הכירה התחילו לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליקו הנרות שהה כדי לצלות דג קטן או כדי להדביק פת בתנור תוקע ומריע ותוקע ושובת כתב הרמב״ם ז״ל תקיעה ראשונה תוקע במנחה ושלישית סמוך לשקיעת החמה׃

סימן רנז

א אין טומנין בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל אבל ספק חשכה ספק אינה חשכה טומנין בו ובע״ש מותר להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל אבל לא בדבר המוסיף הבל ואלו דברים המוסיפים הבל פסולת של זיתים ושל שומשמין וזבל ומלח וסיד וחול בין לחים בין יבשים ותבן וזגין ומוכין ועשבים לחים אבל יבשים טומנין בהן וטומנין בכסות ובפירות ובכנפי יונה ובנעורת של פשתן ובנסורת של חרשים. אע״פ שאין טומנין בשבת אפילו בדבר שאין מוסיף הבל אם טמן בהם מבע״י ונתגלה יכול לחזור ולכסותו אפילו משתחשך וכן יכול לגלותו בשבת ולחזור ולכסותו בו או להוסיף עליו בשבת או אפילו ליטול כולה וליתן אחר במקומו בין שהב׳ חם מן הראשון או קר ממנו ובלבד שנתבשלה הקדרה כל צרכה אבל אם לא נתבשלה כל צרכה אפילו להוסיף על הכיסוי נמי אסור שבתוספת זו גורם לה להתבשל אבל אם גלה מבע״י אדעתא שלא לכסותו אסור לכסותו משתחשך והא דאסור להטמין בשבת בדבר שאין מוסיף הבל היינו דוקא בקדרה שנתבשל בה אבל אם פינה התבשיל לקדרה אחרת מותר להטמינו וצונן מותר להטמינו בדבר שאינו מוסיף הבל כגון ליתן קיתון של מים תחת כר וכסת כדי שתפיג צינתו פירש רשב״ם כל מה דאסרי הטמנה דוקא כשלא הגיע למאכל בן דרוסאי אבל אם הגיע למאכל בן דרוסאי שרי ור״ת פי׳ שיותר יש להחמיר בהטמנה מבשהייה לפי שמטמין לצורך מחר וצריך חיתוי טפי שלא יתקרר הילכך חיישינן ביה טפי ואסור אפי׳ נתבשל כמאכל בן דרוסאי׃ כתב א״א ז״ל יש נוהגין לעשות חפירה אצל מקום האש מרוצפת בלבנים סביב ומסיקין אותה וגורפין אותה ומטמינים בה הקדרה ומכסין אותה ומביאים ראייה למנהגם מהא דאיתא בפ״ק דשבת קדרה חייתא ובשיל שרי ליתן לתוך התנור ולא דמי כולי האי דהתם הוי בתורת שהייה אבל הכא שהוא הטמנה ובדבר המוסיף הבל לא ויש לחלק הא דאסרינן הטמנה בדבר המוסיף הבל היינו משום גזירה שמא יטמין ברמץ ודוקא כעין הטמנה ברמץ שהרמץ נוגע בקדרה סביב אבל בתנור וכן בחפירה זו שיש אויר הרבה בין הדפנות לקדירה לא דמי להטמנה ואין להחמיר בה יותר מבשהייה על גבי כירה ובענין זה היה הוא מטמין היה לו כירה שדפנותיה גבוהין יותר מפי הקדרה ואויר בין דופני הכירה לקדרה ונותן הקדרה לתוכה ומכסה פי הכירה בלוח או בדבר אחר והיה נותן בגדים על הכיסוי והיה אומר שאין זה דרך הטמנה כיון שאין הקדרה נוגעת בשום דבר אלא עומדת על הכירה ואויר בינה לדפנות אבל הטמנה שמטמינין רוב העולם שמניחין הקדרה על הכירה ומכסין אותה וסביבותיה בבגדים איני יודע טעם להתיר דאע״פ שמותר להטמין בכסות כיון שיש תחת הקדרה אש שמוסיף הבל אסור דאמר ר׳ זירא קופה שטמן בה אסור להניחה על גבי גפת של זיתים אלמא אע״פ שטומן בקופה בהיתר כיון שנתונה על גבי דבר המוסיף הבל אסור כ״ש שהוא אסור כשהקדרה נתונה על גבי האש וגם על הטמנה של א״א ז״ל יש לפקפק מההוא דקופה שטמן וכו׳ אלא שהוא היה מחלק להתיר כיון שאינו דרך הטמנה כמו בקופה שהוא דרך הטמנה. רשב״ם היה מתיר לתת פירות סביב הקדרה אע״ג שאי אפשר להם שיצלו קודם חשכה דקי״ל כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה אפילו אינה גרופה וקטומה ופירות כיון שנאכלין חיין חשיבי כמאכל בן דרוסאי ויותר הם טובים בלא בישול כלל מכמאכל בן דרוסאי עד שיתבשלו כל צרכם ומיהו צריך ליזהר כשנותנים שם פירות שלא יחזיר הכיסוי אם נטלו משחשכה ושלא להוסיף עליו עד שיצולו מפני שממהר לגרום בשולם בשבת׃

סימן רנח

א כלי שיש בו דבר חם יכול להניחו על הקדרה טמונה כדי שישמור חומו ולא יצטנן ויכול לטוח פיו בבצק אם יש לו בצק שנילש מאתמול אבל אין מניחים כלי שיש בו דבר קר על גבי קדרה חמה בשבת שהרי מוליך בו חום בשבת ואם הניחו בע״ש מותר שאין זה כטומן בדבר המוסיף הבל:

סימן רנט

א מוכין שטמן בהן דרך מקרה אסור לטלטלן אלא מנער הכיסוי והן נופלות וכגון שמקצתן מגולה שאין זה טלטול אלא מצדו והן נופלות ואם יחדן לכך מותר לטלטלן אבל אם טמן בגיזי צמר אפילו לא יחדן לכך מותר לטלטלן וה״מ סתם גיזין שאין עומדין לסחורה אבל אם נתנן לאוצר לסחורה צריכין יחוד ואם טמן בהם בלא יחוד מנער הכיסוי והם נופלות ואותן שנותנים אבנים ולבנים סביב הקדרה יראה שצריכין יחוד שהרי כל זמן שלא יחדן אינן חשובין לו ומשליכן הילכך אסור לטלטלן אם לא שיצניעם ומייחדן לכך: הטומן בקופה מלאה צמר שאסור לטלטל והוציא הקדרה כל זמן שלא נתקלקלה הגומא יכול להחזירה ואם נתקלקלה לא יחזירנה ואפי׳ לכתחלה יכול להוציאה על דעת להחזירה אם לא תתקלקל ולא חיישינן שמא יחזירנה אף אם תתקלקל טמן בדבר הניטל שנתן סביב הקדרה דבר שניטל בשבת וכיסה גם עליה דבר הניטל יכול ליטול הקדרה ולהחזירה ואפי׳ טמן בדבר שאינו ניטל אם כיסה בדבר הניטל נוטלה ומחזירה דכיון שכיסה בדבר הניטל מגלה הכיסוי ואוחז בקדרה ומוציאה אבל אם טמן וכיסה בדבר שאינו ניטל (או שטמן בדבר הניטל וכיסה בדבר שאינו ניטל) אם קצת הקדרה מגולה נוטל ומחזיר ואם לאו אינו נוטל שאין לו במה לאחוז בקדרה:

סימן רס

א מצוה על כל אדם שירחץ בע״ש לכבוד שבת ואם אי אפשר לרחוץ כל גופו ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של ר׳ יהודה ברבי אילעאי ע״ש מביאין לו עריבה מלאה מים חמין ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו ומתעטף בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה׳ צבאות וכשיהיה קרוב לחשכה ישאל לאנשי ביתו בנחת בלשון רכה עשרתם ערבתם עירובי חצרות ויאמר להם הדליקו את הנר והר״מ מרוטנבורק לא היה אומר עשרתם שאין מעשר האידנא אלא היה אומר להם הפרשתם חלה וגם ערבתם לא היה אומר להם כי היה מערב הוא בעצמו:

סימן רסא

א ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות והוא בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה וזמנו משתשקע החמה ואילך (עי׳ סי׳ רצ״ג ותר״ח) ומי שאינו בקי בשיעור בין השמשות ימהר להדליק כדאמר ליה רבה לאריסיה אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שימשא בריש דיקלא אדליקו שרגא פי׳ בעוד השמש בראש האילנות וביום המעונן במתא חזו תרנגולין שיושבין על הקורה מבע״י בדברא חזו עורבי שגם הם יושבין מבע״י א״נ אירנא פירוש עשב שעליו נוטין לרוח השמש שחרית נוטין למזרח בחצי היום זקופין ערבית נוטין למערב: אבל מעשרין את הדמאי ומערבין עירובי חצירות אבל לא עירובי תחומין:

סימן רסב

א ויסדר שלחנו ויציע המטות ויתקן כל עניני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבה״כ דא״ר יוסי בר יהודה שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבה״כ לביתו אחד טוב ואחד רע כשבא לביתו מצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא כן לשבת הבאה ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שיהא כן לשבת הבאה ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו וישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת דכתיב וכבדתו ודרשינן שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול ואם א״א לו להחליף בגדיו לפחות ישלשל אותם למטה דרך כבוד וילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה כדאיתא בפ׳ כל כתבי ר׳ חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואומר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא ר׳ ינאי אומר בואי כלה בואי כלה וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו וכל המרבה לכבדו הן בגופו הן בבגדיו הן באכילה ושתייה ה״ז משובח:

סימן רסג

א ויהא זהיר לעשות נר יפה דאמר רב הונא הרגיל בנר שבת להשתדל בו לעשותו יפה הויין ליה בנים תלמידי חכמים ויש שמכוונים לעשות שתי פתילות א׳ כנגד זכור וא׳ כנגד שמור ואם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ונר לחנוכה של שבת קודמת וכן אם אין ידו משגת לקנות נר ויין לקדוש נר קודם משום שלום ביתו דאין שלום בבית בלא נר ולא ימהר להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת וגם לא יאחר וכשידליק יברך בא״י אמ״ה אקב״ו להדליק נר של שבת אחד האיש וא׳ האשה בכ״מ שידליקו בו והנשים מוזהרות בו יותר כדאיתא במדרש מפני שכבתה נרו של עולם פירוש גרמה מיתה לאדם הראשון והרמב״ם ז״ל נתן טעם לדבר מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית וי״א שאין לברך עליו ונותנין טעם לדבריהם שאם היתה דלוקה ועומדת אין צריך לכבותה כדי לחזור ולהדליקה וגם לא להדליק אחרת ואינו טעם שהרי גבי כסוי הדם תנן כסהו הרוח אינו חייב לכסותו ואפ״ה מברכין על הכסוי ועוד היה אומר ר״ת שאם היה דלוק ועומד צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו דאמר ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר וכן כתב רב עמרם המדליק נר של שבת מברך כתב בה״ג דקבלת שבת תלויה בהדלקת הנר דכיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ומפני זה כתב שצריך להקדים נר של חנוכה לשל שבת שאם יקדים של שבת לא יוכל להדליק של חנוכה אח״כ והתוספות כתבו שאין תלוי בהדלקת הנר דאפי׳ לאחר שהדליק לא חל עליו שבת אלא תלוי בתפלת ערבית שהמתפלל ערבית חל עליו שבת:

סימן רסד

א אין עושין פתילות לנר של שבת בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית מכל דבר שהאור מסכסך בו פי׳ שאינו נאחז אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת ודולגת ואלו הן לכש והוא מין ארז וכמו צמר גפן גדל בין העץ ובין הקליפה חוסן והוא פשתן שלא נפוץ כלך והוא פסולת של משי אידן והוא מין ערבה ויש כמו צמר גפן בין קליפה לעץ פתילת המדבר והוא מין עשב ארוך ומוך שבתוכו ראוי להדליק בו וירוקה שעל פני המים והוא הירוק שגדל סביב הספינה כששוהה לעמוד במקום אחד על פני המים ולא בצמר ולא בשער ופירש״י שאין מדליקין בקנבוס ולא בצמר גפן ור״ת התירו ונהגו כמותו וכ״כ התוספות ואם כרך דבר שמדליקין בו על דבר שאין מדליקין בו אם כיון להדליק אסור להקפות שרי ופירש״י שלא כרכו סביבו אלא נתן דבר פסול תחת הפתילה שתהא צפה שלא תטבע בשמן ורב אלפס פי׳ אפילו כרכו סביבו שרי וכן פי׳ א״א ז״ל והטעם שתלוי בכוונתו שאין אסור אלא דילמא מדליק בעיניה וכשהוא מכוין לפתילה איכא למגזר אבל כשאין מכוין רק לעבות ליכא למגזר ומטעם זה מותר לתת גמי בפתילה כדי שתהא זקופה וכ״כ הרמב״ם ז״ל וכתב עוד נותנין גרגיר של מלח וגריס של פול על פי הנר בע״ש כדי שיהא דולק יפה בשבת. אין מדליקין נר של שבת אלא בשמן הנמשך אחר הפתילה הילכך אין מדליקין בשעוה ולא בזפת ולא בשמן קיק ופירש״י שמן העשוי מגרעיני צמר גפן ולא באליה ולא בחלב ולא בעטרן אע״פ שנמשך אחר הפתילה מפני שריחו רע ושמא יניחנו ויצא ולא בצרי מפני שריחו נודף שמא יסתפק ממנו ואפילו אם נתן מעט שמן זית בשמנים אלו שאינן נמשכין ואז נמשכין אפ״ה אין מדליקין בהן משום גזירה שמא לא יתן בהן שמן: וחלב מהותך וקרבי דגים אין מדליקין בהן כשהם לבדם ואם נתן בהן מעט שמן זית מדליקין בהן ושאר השמנים כולן חוץ מאלו מדליקין בהן: יש מתירין אפילו שמן פסול ופתילה פסולה שכרכן יחד ועשה מהן נר שלא אסרו אלא כשכל א׳ לבדו בתוך הנר אבל כשכרכן יחד שרי דטעמא משום שאין נמשכין אחר הפתילה וכשכרכן יחד לא שייך האי טעמא ור״ת אסרו ואם כרך שעוה סביב הפתילה ועשה ממנו נר הגאונים אוסרים ורש״י ורב אלפס מתירין ולזה הסכים א״א ז״ל. המדליק נר צריך שידליק רוב מה שיוצא מן הפתילה מן הנר וא״צ להבהב הפתילה שאין הלכה כר״א שמצריך להבהב מ״מ נהגו הנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מחורכת ותאחז בה האור יפה:

סימן רסה

א אין נותנין כלי מנוקב מלא שמן ע״פ הנר כדי שיהא נוטף בתוכו גזירה שמא יסתפק ממנו ואם חברו לו בסיד או בחרסית מותר. וכן לא ימלא קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה כדי שתהא שואבת משום ההיא גזירה גופה שמא יסתפק מן השמן. אסור ליתן כלי של מים תחת הנר אפילו מערב שבת מפני שהוא מכבה ומ״מ מותר להדליק בעששית אע״פ שנותנין מים למטה ומותר ליתן כלי ריקן תחתיו אפי׳ בשבת לקבל ניצוצות הנוטפות אבל אסור ליתנו תחתיו בשבת כדי לקבל שמן הנוטף משום מבטל כלי מהיכנו ומערב שבת מותר ליתנו תחתיו כדי לקבלו בשבת והשמן אסור להסתפק ממנו בשבת :

סימן רסו

א מי שהחשיך לו בדרך בע״ש ועמו כיס אם יש עמו עכו״ם וחמור יתן כיסו לעכו״ם אף לאחר שתחשך ולא יניחנו על החמור אבל אם מצא מציאה אינו יכול ליתנה לעכו״ם אא״כ באה לידו מבע״י דהשתא הוי ככיסו אין עמו עכו״ם יניחנו על החמור כשהוא הולך ויזהר ליטול ממנו בכל שעה שיעמוד וכשיחזור וילך יניחנו עליו היה עמו חמור וחרש שוטה וקטן יניחנו על החמור ולא יתננו לאחד מאלו כיון שהם אדם כמותו היה עמו חרש ושוטה יתננו לשוטה לפי שאין לו דעת כלל שוטה וקטן יתננו לשוטה שהקטן יבא לכלל דעת חרש וקטן יתננו למי שירצה אין עמו לא זה ולא זה יטלטלנו פחות פחות מד׳ אמות הגיע לחצר הראשונה המשתמרת נוטל מעל החמור כלים הניטלין ושאינן ניטלין מתיר החבלים והשקים נופלין היתה טעונה כלי זכוכית שאסור לטלטלם וישברו אם יפלו לארץ מניח תחתיהם כרים וכסתות ודוקא במשאות קטנים שיכול לשומטן מתחתיהם ונמצא שאינו מבטל כלי מהיכנו אבל אם הן גדולים שאינו יכול לשמוט הכרים מתחתיהם אסור ליתנן תחתיהן אלא פורקן בנחת. חשכה לו בדרך ותפילין בראשו או שיושב בבית המדרש וחשכה לו והן בראשו מניח ידו עליהן עד שמגיע לביתו ואם יש בית סמוך לחומה שנשמרים בתוכו מניחן שם. היתה חבילתו מונחת על כתפו וקדש עליו היום רץ תחתיה עד ביתו וזורק כלאחר יד אבל לא ילך לאט:

סימן רסז

א ונכנסין לבה״כ ומתפללין תפלת מנחה כמו בשאר ימות החול אלא שאין נופלין על פניהם ומקדימין להתפלל ערבית יותר מבשאר ימות החול כדאמרינן (פסחים קה:) עיולי יומא מקדימין ליה וא״ר יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא שהיתה יושבת בעמק ובעוד היום גדול היה נדמה להם ערב ופירשו התוס׳ שמפלג המנחה ולמעלה יכול להדליק הנר ולקבל שבת בתפלת ערבית רק שימתין לקרות שמע עד עונתה שהוא צאת הכוכבים ואין בזה משום ובלבד שלא יקדים דאין זה הקדמה כיון שמקבל עליו השבת באותה שעה ומשהתפלל אסור במלאכה שהרי קיבל עליו השבת באותה שעה ונוהגין בספרד לומר והוא רחום כבשאר הימים ובאשכנז אין נוהגים לאומרה ולפי הטעם שכתבתי למעלה שאומרים אותו בשביל המלקות ראוי שלא לאומרו בשבת וקורין שמע בברכותיה כבשאר ימות החול בלא גירוע ובלא תוספת עד סוף ברכת השכיבנו ומשנין בחתימה שחותם ופרוס סוכת שלום עלינו ועל ירושלים עירך בא״י הפורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים וכן המנהג באשכנז ובצרפת ואין חותמין שומר עמו ישראל לעד כדאיתא במדרש שבשבת אין צריכין שמירה שהשבת שומר ונוהגין לומר פסוק ושמרו בני ישראל וגו׳ לומר שאם ישמרו שבת אין צריכין שמירה והוא ג״כ מעין גאולה כדכתיבנא לעיל שאם ישמרו ישראל ב׳ שבתות מיד נגאלין ואומר ש״ץ קדיש ומתפללין ערבית ובטוליטולה נוהגין לחתום בשבת כמו בחול ואינו נכון כדפרישית ועוד דבירושל׳ גרסינן בהדיא הדא דתימור בחול אבל בשבת אומרים ופרוס עלינו סוכת שלום וכן כתבו הגאונים ועוד נוהגין בטוליטולה שלאחר שאמרו פסוק ושמרו אומר ברכת המולך אלא שמשנין בפתיחתה במקום יראו עינינו אומר ישמחו השמים ותגל הארץ וזה מנהג טעות שלא תקנו ברכת המולך אלא לפי שתקנו לומר פסוקים שיש בהם י״ח אזכרות תקנו לומר ברכה אחריהם וכיון שא״א פסוקים בשבת למה יאמרו הברכה שתקנו בשבילם וכ״כ רב נטרונאי והאריך הרבה וסיום דבריו בשבת דשכיחי מזיקין וצריכי ישראל למיעל לבתיהם מקמי דליחשך או דילמא מיעקר שרגא סלקוה לתוספת שהוסיפו על שתים לאחריה ואוקמוה אדאורייתא וכן המנהג בבית רבינו שבבבל שלא לומר שומר עמו ישראל לעד וחותמין במקומו הפורס סוכת שלום וקדיש לאלתר וא״א ז״ל לא רצה לענות אחריה אמן מפני שהיה אומר שהיא ברכה לבטלה וכתב בעל המנהיג ולמנהג צרפת שנהגו לומר ופרוס ראוי לומר ובצל כנפיך תסתירנו ופרוס עלינו וכו׳ ואין לומר כי אל שומרנו וכו׳ ושמור צאתנו ובואנו וכו׳ כי הוא להסמיך מעין חתימת החול שחותמין שומר עמו ישראל לעד:

סימן רסח

א ועומדין להתפלל ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם כבימות החול בלא תוספת ובלא גירוע ודלא כרב עמרם שכתב בשבת בין בערבית ושחרית ומוסף ומנחה מזכיר במגן כך רצה והנחל שבת לבניהם למנוחה למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומגן וכו׳ ושלש אחרונות ומזכיר של שבת באמצעה וזה נוסחו אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים וכן כתוב בתורתך ויכולו וגו׳ ויכל אלהים ויש סידורים שאין כתוב בהם ויכולו אלא כתוב וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים וכן כתוב בתורתך ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו ויותר נכון לאומרו דגרסינן בפרק כל כתבי (שבת קיט:) אמר רב ואיתימא רבי יהושע בן לוי אפי׳ יחיד המתפלל צריך לומר ויכולו ואמר רב המנונא כל המתפלל ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית שנאמר ויכולו אל תקרי ויכולו אלא ויכלו

פירוש הקב״ה והוא אלמא שהעיקר לומר ויכולו שמורה כאילו נעשה שותף ומה שאומרים וכ״כ בתורתך ויכולו אינו חוזר על וברכתו שלפניו אלא על שלפני פניו תכלית מעשה שמים וארץ וכ״כ ויכולו וברכתו מכל הימים כדכתיב ויברך ואם טעה והתחיל תפלת החול גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה ומתחיל של שבת לא שנא נזכר בברכת אתה חונן לא שנא נזכר בברכה אחת משאר הברכות בין בערבית שחרית ומוסף ומנחה וחוזרים ואומרים ויכולו בציבור משום י״ט שחל להיות בשבת שאין אומרים אותו בתפילה שמתפללין אתה בחרתנו ואז צריך לאומרו מפני שלא אמרוהו בתפלה ואגב זה תיקנו לומר בכל השבתות וגם להוציא מי שאינו יודע אותו וי״א שנהגו לומר אותו בקול רם ומעומד משום שהוא עדות להקב״ה על מעשה בראשית וכתיב ועמדו ב׳ האנשים ודרשינן (שבועות ל) אלו העדים שצריכים להעיד ביחד ומעומד ולכן צריך שיעמדו ויאמרו אותו ביחד ואומר ש״ץ ברכה אחת מעין שבע והיא מגן אבות בדברו ואלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו וחותם בא״י מקדש השבת: וכתב אבי העזרי שאין ליחיד לומר אותה שלא נתקנה אלא משום סכנת מזיקין שבתי כנסיות שלהם היו בשדות ותקנו אותה בשביל בני אדם שמאחרין לבא שיסיימו תפלתם בעוד שש״ץ מאריך כדאיתא בפ׳ במה מדליקין (שבת כד:) י״ט שחל להיות בשבת ש״ץ היורד לפני התיבה ערבית אינו מזכיר של י״ט בברכת מעין שבע ומסיק טעמא משום בדין הוא דאפילו בשבת לא בעי למימריה ורבנן הוא דתקון משום סכנה מאי דתקון תקון ומאי דלא תקון לא תקון אלמא שאין להוסיף על מאי דתקון ולא נתקנה אלא בציבור כדמשמע לישנא דש״ץ היורד לפני התיבה ערבית אלמא שלא נתקנה אלא לש״ץ ותו אנן דלית לן סכנה לא אמרינן לה אלא משום מנהג אבותינו: בספר חסידים מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו ופניו מוריקות א״ל למה פניך מוריקות אמר לו מפני שהייתי מדבר בויכולו בשעה שהציבור היו אומרים אותו ובברכת מגן אבות בדברו וביתגדל כתב רב עמרם טעה ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו ורב משה גאון כתב יחיד שטעה ולא הזכיר אתה קדשת בליל שבת אם שמע מש״ץ מגן אבות בדברו שהיא ברכת מעין שבע מראש ועד סוף יצא ידי חובתו (ורב נטרונאי כתב אפי׳ לא התפלל ז׳ ברכות כלל ושמע מפי ש״ץ מגן אבות מראש ועד סוף יצא י״ח) ותימא הוא כיון שמחזירין אותו אם לא הזכיר של שבת היאך יוצא בברכה אחת מעין שבע ולא דמי למה שכתב בה״ג יחיד שלא הזכיר של ר״ח ושמע מש״ץ התפלה מראש ועד סוף שיצא דשאני התם ששומע כל התפלה אבל הכא היאך יוצא בברכת מעין שבע במקום שבע וקשיא טפי לרב נטרונאי שאומר שיוצא בו אפילו אם לא התפלל כלל דלא קי״ל כרבן גמליאל דאמר (ראש השנה לה.) ש״ץ פוטר היחיד אלא בראש השנה ויום הכיפורים אבל בשאר ימות השנה לא:

סימן רסט

א ונוהגין בכל המקומות ש״ץ מקדש בבה״כ ואני תמה היאך נתפשט זה המנהג דהא קי״ל כשמואל שאין קידוש אלא במקום סעודה ולדידיה אין מקדשין בבה״כ אלא לאפוקי אורחין דאכלי ושתי בבי כנישתא דלדידהו הוי מקום סעודה וכיון דהשתא ליכא אורחין דאכלי התם קרוב הדבר להיות ברכה לבטלה: והמקדש בב״ה אין לו לשתות מיין של קידוש דכיון שאינו יוצא בו שאינו לו במקום סעודה אסור לו לטעום עד שיקדש במקום סעודה אלא יתן לתינוק ושפיר דמי דהא דאמרינן (פסחים קו.) המברך צריך שיטעום לאו דוקא הוא אלא ה״ה נמי אם טעים אחר שפיר דמי ורב נטרונאי כתב שמקדשין בבהכ״נ אף ע״פ שאין אוכלין שם אע״פ שאין קידוש אלא במקום סעודה אפי׳ הכי מקדשין בה מפני שהטעמת יין של קידוש של שבת רפואה היא ומה שטועמין כל הציבור לא שחובה היא לטעום אלא שחובה לשמוע קידוש בלבד וכיון ששמעו הציבור הקידוש יצאו ידי חובתם ואין צריכים לטעום וזה שמקדש ונותן לציבור משום רפואה ליתן על עיניהם דאמרינן פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ובמאי מהדר ליה בקידושא דבי שמשי הילכך כיון דאיכא מן הציבור דלית להו יין תיקנו לקדש בבהכ״נ על היין משום רפואה ע״כ וכל דבריו תמוהין מ״ש שיוצאין בשמיעה בלא טעימה תמה על עצמך היאך יוצאין אפילו בטעימה כיון שאינו מקום סעודה ולא עוד אלא שאסורין לטעום כדפי׳ וגם מ״ש שתיקנו לקדש משום רפואה זה לא מצינו שלא תקנו אותו אלא משום אורחין וכיון דליכא אורחין ראוי היה שלא לקדש ואי איישר חילי אבטליניה וכ״כ רב האי שאם אין אורחין אין מקדשין בבהכ״נ:

סימן רע

א ונוהגין לומר משנת במה מדליקין לפי שיש בה דין הדלקה וג׳ דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ע״ש עם חשכה ונוהגין באשכנז שלא לאומרו בי״ט שחל להיות בערב שבת מפני שאין יכולין לומר עשרתם ואומר קדיש ונפטרין לבתיהם לשלום:

סימן רעא

א וכשיבא לביתו ימהר לאכול מיד דתניא זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו ואחד אנשים ואחד נשים חייבים בקידוש היום ואם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולהכין צרכי סעודה לכבוד הלילה ולכבוד היום ולקידוש היום מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה ממה שיכין צרכי הסעודה או ממה שיקנה יין לצורך היום ואסור לטעום כלום בין מים ובין יין משתחשך עד שיקדש ואפי׳ התחיל לאכול מבע״י צריך להפסיק ומיהו אין צריך להפסיק בעקירת השלחן אלא פורס מפה ומקדש וי״א שמקדש כמו בשאר פעמים שמברך על היין ואח״כ קידוש ומיהו בירושל׳ יש שאם היו שותים יין תחלה שא״צ לברך על היין אלא אומר קידוש לבד כיון שהיו יושבין ושותין תחלה וכ״פ הרי״ץ גיאות. ולענין ברכת המוציא י״א שא״צ לברך אלא מקדש ואוכל בלא המוציא ורב אלפס כתב שצריך לברך המוציא ולזה הסכים א״א ז״ל שלא לברך בורא פרי הגפן אם שתה תחלה אבל המוציא יברך ויראה מדבריו שאם אין לו יין ומקדש על הפת שגם המוציא א״צ לברך וכ״כ הרי״ץ ן׳ גיאות על ההיא דירושלמי שא״צ לברך על היין אם היו יושבין ושותין והוא הדין לאוכלין שקדש עליהם היום ואין להם יין שמקדשין על הפת שא״צ לברך עליו המוציא אלא מקדשין וחוזרין ואוכלין ואם גמר סעודתו וקדש עליו היום קודם שבירך ברכת המזון כתב רב אלפס שמברך ברהמ״ז על כוס ראשון ואח״כ קידוש היום על כוס שני אבל שתיהם על כוס א׳ לא לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות וצריך להזכיר של שבת בבה״מ אע״פ שמברך קודם הקידוש וי״א דאף בגמר סעודתו א״צ לברך ברכת המזון תחלה אלא פורס מפה ומקדש ומברך המוציא ואוכל מעט ואח״כ מברך ברכת המזון ולזה הסכים א״א ז״ל ואם שכח וטעם שום דבר קודם שקידש יכול לקדש אח״כ ואם לא קידש בלילה יש לו תשלומין למחר כל היום וכתב ר״ע אם לא קידש בלילה מחמת שכחה או אונס יקדש למחר אבל הרמב״ם ז״ל כתב לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יקדש למחר והכי מסתבר טפי וכשישב לאכול יהיה לו מפה פרוסה על הלחם דתניא אין מביאים את השלחן אא״כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש אע״פ שצריך שיערוך שלחנו מבע״י ודאי צריך שיהיה ערוך ומסודר במקום אחר ומ״מ אין מביאין אותו לפניו אלא עד אחר הקידוש כדי שיהא ניכר שבא לכבוד שבת הילכך אם הביאוהו קודם הקידוש פורס עליו מפה כאילו אינו כאן ומקדש ומסיר המפה וכתבו התוספות (שבת קיט:) דדוקא בימיהם שהיו להם שלחנות קטנים כל אחד שלחנו לפניו ולא היה עליהם טורח להפסיק ולהביא השלחן אחר הקידוש אבל לדידן ששלחנות שלנו גדולים וטורח להביאם אחר הקידוש ולהפסיק בין קידוש לסעודה נוהגין להביאם לכתחלה קודם הקידוש ולפרוס מפה ולקדש ובירושלמי קאמר שלא יראה הפת בושתו פירוש שהוא מוקדם בפסוק והיה ראוי להקדימו בברכה ומקדימין בברכת היין ואני שמעתי טעם לעשות זכר למן שהיה מונח כמו בקופסא טל למעלה וטל למטה וזכר לזה נותנין מפה תחת הפת ואחרת על גביו. ומקדש על כוס מלא יין שלא יהא פגום ולמעלה בברכת המזון (סימן קפב) כתבתי כל דיני פגימות הכוס ויאחזנו בימינו ויאמר ויכולו אע״פ שאמרו בתפלה חוזר ואומר אותו להוציא בניו ובני ביתו ובורא פה״ג וקידוש זכרון למעשה בראשית פירוש שאנו שובתים ביום ששבת בו הקב״ה אחר תכלית מעשה בראשית תחלה למקראי קודש שהשבת מוזכר תחלה בפרשת המועדים קודם לכולם זכר ליציאת מצרים אפשר לומר שהשבת תחלה למקראי קדש שהם זכר ליציאת מצרים והרמב״ן כתב שהשבת עצמו זכר ליציאת מצרים כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול על כן כתוב בדברות שניות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו׳ ע״כ צוך ה׳ אלהיך לעשות וגו׳ שאם יעלה על לבבך ספק על השבת שמורה על החדוש ועל החפץ ועל היכולת תזכור מה ראו עיניך ביציאת מצרים שהוא לך לראיה ולזכור והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרנו בו ויאמרו כי השם מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל ברצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית כתב ר״ע לאחר שמקדש על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים אבל אם נטל קודם לא יקדש על היין אלא על הפת דא״ר ברונא נטל ידיו לא יקדש וכ״כ הרמב״ם ז״ל מי שנתכוון לקדש על היין ושכח ונטל ידיו לסעודה קודם שקידש ה״ז מקדש על הפת ולא על היין כיון שנטל ידיו לסעודה וכן היה נוהג רבינו מאיר מרוטנבורק לקדש קודם אבל הרשב״ם פי׳ דהא דאמר רב ברונא נטל ידיו לא יקדש היינו דוקא לרב דאמר יש קידוש שלא במקום סעודה הילכך לא הוי הקידוש מענין הסעודה והוי הפסק בין נטילה לסעודה הילכך אם נטל ידיו לא יקדש הוא אלא יניח לאחר לקדש ויצא הוא בשמיעה ולא הוי הפסק כולי האי אבל לשמואל דאמר אין קידוש אלא במקום סעודה וקי״ל כוותיה דשמואל יכול ליטול קודם הקידוש דקידוש לא הוי הפסק ומיהו לכתחלה טוב לקדש קודם כדחזינא דסברי בית הלל שמוזגים הכוס ואחר כך נוטלין הידים שלא להפסיק במזיגה בין נטילה לברכה ור״ת ור״י כתבו דאפי׳ לכתחלה יכול ליטול קודם הקידוש וכן היה מנהג אדוני אבי ז״ל ואני תמה על מנהגו שצריך לדחוק ולהוציא מימרא דרב ברונא מפשטה: ושותה מלא לוגמיו ואם שתה פחות לא יצא ולא מלא לוגמיו ממש אלא כמלא לוגמיו ומפרש במס׳ יומא (פ.) וכמה מלא לוגמיו כל שאילו מסלקו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו והוא רובו של רביעית דלא כר״ע שכתב אם קידש ולא טעם רביעית לא יצא דודאי ברוב רביעית סגי ואם היו המסובין שנים או רבים ולא טעם המקדש וטעם אחר כמלא לוגמיו כתבו הגאונים שלא יצא אא״כ טעם המקדש וכ״כ בה״ג וכתב עוד אי אישתלי ולא טעים ושתו אחריני מייתי ליה כסא אחרינא ומברך בפה״ג ולא צריך לאהדורי ולאקדושי והא דמשמע בעירובין (עט:) דסגי בטעימת אחר פירשו הגאונים היינו דוקא בשאר דברים שטעונין כוס אבל

בקידוש לא יצא אא״כ טעם המקדש וא״א ז״ל כתב שגם בקידוש יוצאין בטעימת אחר ומיהו צריך אחד מן המסובין לשתות מלא לוגמיו ואין שתיית שנים מצטרפין למלא לוגמיו דלא מיקרי שתייה של הנאה בפחות ממלא לוגמיו ואנן בעינן שיהנה אחד מהם משתיית כוס של ברכה מ״מ מצוה מן המובחר שיטעמו כולם: כתב בה״ג מאן דמקדש ומקמי דליטעם משתעי הדר מברך בפ״ה וא״צ לחזור ולקדש ואחר שישתה המקדש ישתו המסובין ולא קודם ואם יש לכל אחד כוסו לפניו יכולין לשתות קודם ובלבד שלא יהיו כוסות שלפניהם פגומים:

סימן רעב

א אין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח למעוטי ריחו רע שמסריח קצת ואפילו ריחיה וטעמיה חמרא אע״פ שמברכין עליו בפה״ג ולמעוטי מגולה אפי׳ סיננו במסננת כתב הרי״ץ גיאת אפילו האידנא דלא קפדינן אגילוי אין מקדשים עליו אבל מברכין עליו בפה״ג ויין מגתו מקדשין עליו דתנן סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום וכן היין שבפי החבית אע״פ שיש בו קמחין ויין שבשולי החבית אע״פ שיש בו שמרים ויין כושי פירוש שחור בורק פי׳ לבן ביותר והוא לגריעותא יין הלסטיון פי׳ מתוק ויין סתם של מרתף שאינו בדוק אם הוא טוב אם לאו כולם מקדשין עליהם ומ״מ מצוה מן המובחר לברור מן היין טוב לקדש עליו כתב בה״ג שיין חי אפי׳ אם הוא חזק דדרי על חד תלתא מיא מקדשין עליו ומ״מ יותר טוב למוזגו ובלבד שיהא מזוג כראוי ויינות שלנו יותר טובים הם בלא מזיגה ויין צמוקים מקדשין עליהם ל״ש מכמשי בגופנייהו ול״ש נצטמקו ע״י חמה או על ידי תולדות האור כגון שהכניסן בחמין למהר צמוקן או שתלאן בעשן והוא שיצא מהן קצת לחלוחית כשמעצרין אותן אבל אם אין בהן לחלוחית ואין יוצא מהן דבר אלא ע״י שרייה ששורין אותן במים לא וחמרא דריחיה חלא וטעמיה חמרא חמרא אבל אם ריחיה חמרא וטעמיה חלא חלא דבתר טעמיה אזלינן. שמרי יין שנתן עליהם מים או חרצנים שנתן עליהם מים ויש בהם טעם יין אין מקדשין עליהם ומברכין עליהם שהכל אפי׳ אם נתן עליהם ג׳ מדות מים ויצאו ג׳ מדות וחצי אבל אם נתן ג׳ מדות מים ויצאו ארבעה הוה ליה כיין מזוג ועל יין מבושל רבו הדעות הרב ר׳ שמעיה כתב בשם רבינו שלמה שמברכין עליו שהכל וכ״כ הרב ר׳ יצחק ן׳ גיאות. יין שנתבשל אפילו מעט וכן אם נתן לתוכו מעט דבש מברכין עליו שהכל וכ״כ רב האי וכיון שנתן האור תחתיו והרתיח אין בו משום גילוי ולא משום יין נסך ואין אומרים עליו קידוש היום ואינו נראה לבעל העיטור דלא גרע מקונדיטון דאיתא בירושלמי שיוצאין בו בפסח ידי ד׳ כוסות וכ״כ ר״ת ור״י שמקדשין על המבושל ולזה הסכים א״א ז״ל והרמב״ם ז״ל כתב אין מקדשין אלא על יין הראוי לנסך על גבי מזבח לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור אפי׳ כטפת חרדל בחבית גדולה אין מקדשין עליו כך אנו מורין בכל מערב ויש מי שמתיר לקדש עליו שלא אמרו יין הראוי לנסך על גבי מזבח אלא להוציא מגולה או ריחו רע או מבושל שאין מקדשין על אחת מאלו. במקום שאין יין מצוי מקדשין על השכר ושאר משקין כיון שאין יין מצוי שם הוי שאר משקין חמר מדינה ופרשב״ם שנקרא חמר מדינה כשאין יין בכל העיר ויש מפרשין דלא הוי חמר מדינה אלא אם כן שלא יהא יין גדל מהלך יום כל סביב העיר ומדברי הרמב״ם ז״ל יראה שאין מקדשין עליו שכתב מדינה שרוב יינה שכר אע״פ שאין מקדשין עליו מבדילין עליו הואיל והוא חמר מדינה ועל הפת כתב ר״ת שאין מקדשין עליו ורשב״ם כתב שמקדשין עליו וכ״כ רב עמרם ואומר ויכולו ומברך ברכת המוציא ואינו פורס וגומר הקידוש ופורס כ״כ רב האי וכתב עוד דאפי׳ אם יש לו יין אם אינו מקובל לו ואינו חביב לו שיקדש עליו שאין לו לברך על דבר שאינו נהנה ממנו וכתב א״א ז״ל שמקדשין על השכר אם הוא חמר מדינה ומ״מ יותר טוב הוא לקדש על פת כיון שהסעודה באה לכבוד שבת אבל בסעודת הבקר יותר טוב לקדש על השכר פי׳ שיברך עליו שהכל נהיה בדברו קודם לברכת המוציא שאם יברך על הפת תחלה אין כאן שום שינוי כתב ר״ע כוס של קידוש כל זמן שלא בירך ברהמ״ז חייב לברך עליו ברכה אחרונה וה״מ שאין לו כוס לברהמ״ז אבל אם יש לו כוס לברהמ״ז כיון דאכתי לא אסח דעתיה דהא אית ליה כוס של ברכה לא בעו לברוכי אחר כוס של קידוש שנפטר בברכה של ג׳ ע״כ ואיני מבין דבריו כיון שכתב שאם בירך ברה״מ שנפטר מלברך על הקידוש והוא צריך לברך ברכת המזון אם כן למה מחייבו לברך ברכה אחרונה על של קידוש מה לי יש לו כוס או אין לו כוס אלא לעולם כוס של קידוש צרכי הסעודה ונפטר בברכת המזון וא״צ לברך עליו ברכה אחרונה הילכך פוטר יין שבתוך המזון ומיהו י״ל כשיש לו כוס לבהמ״ז ודעתו לשתות עוד ברכה אחרונה שעל כוס של בהמ״ז פוטר של קידוש ולדעת ר״ע שסובר שבהמ״ז פוטר כוס של ברהמ״ז מברכה אחרונה אגב זה נמי פוטר של קידוש אבל אם אין לו כוס לבהמ״ז צריך לברך ברכה אחרונה על של קידוש דאע״ג דברכה אחת מעין ג׳ פוטרתו ברכת ג׳ אינה פוטרתו וא״א ז״ל כתב כסברא הראשונה דיין שלפני המזון נפטר בברה״מ אפילו אין לו לברה״ז כוס דכיון שבא להמשיך האדם לתאות המאכל חשיב כדברים הבאים מחמת הסעודה וכ״ש בכוס של קידוש שהוא צורך סעודה טפי דקי״ל אין קידוש אלא במקום סעודה:

סימן רעג

א אמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה וקיימא לן כוותיה וכתב רבי׳ נסים דוקא שלא היה דעתו תחילה לאכול במקום אחר אבל אם קידש כאן על דעת לאכול במקום אחר ש״ד ומפרשין התוס׳ דבריו הא דמהני תנאה לקדש כאן על דעת לאכול במקום אחר דוקא כששני המקומות בבית אחד כגון מחדר לחדר או מאגרא לארעא אבל מבית לבית לא מהני תנאה ובחדר אחד מפינה לפינה לא שייך שינוי מקום שאפילו אם קידש לאכול בפינה זו ונמלך לאכול בפינה אחרת לא הוי שינוי מקום אפילו הוא גדול הרבה ורב שר שלום כתב כל זמן שרואה מקומו מותר אפילו מבית לחצר ואם לאו אסור יכול אדם לקדש לאחרים אע״פ שאינו אוכל עמהם דלדידהו הוי מקום סעודה דאע״ג דבברכת היין אינו יכול להוציא אחרים אם אינו נהנה עמהם כיון דהאי בפה״ג הוא חובה לקידוש היום כקידוש היום דמי ויכול להוציאם אע״פ שאינו נהנה וצריך ליזהר שלא יטעום עמהם שאסור לו לטעום עד שיקדש במקום סעודתו וראיתי כתוב על שם הגאונים מי שקידש לאנשי ביתו ובא אצל אנשים אחרים אינו מקדש להם ואני תמה אם כתבו הגאונים כן ובה״ג חילק אם בא אצל אחרים שאין יודעין לקדש מקדש להם אבל אם יודעין לקדש אינו מקדש להם כתבו הגאונים הא דאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה אין צריך שיגמור שם כל סעודתו אלא אפילו אכל דבר מועט או שתה כוס יין שחייב עליו ברכה יצא ידי קידוש וגומר סעודתו במקום אחר ודוקא שאכל לחם או שתה יין אבל אכל פירות לא ואם קידש בביתו ושמע שכינו ושלחן ערוך לפניו יוצא בו דלדידיה הוי מקום סעודה וכגון שנתכוון השומע לצאת ומשמיע להוציא ואין הקידוש תלוי בנר שאם ירצה לאכול בחושך יכול לקדש בלא נר וכ״כ גאון היה נרו דלוק בבית ומצטער לאכול שם מקדש בחוץ ואוכל שם אע״פ שאינו רואה הנר׃

סימן רעד

א ובוצע על ב׳ ככרות דכתיב לקטו לחם משנה ואמר רב אשי חזינא לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא פי׳ אוחז שתים בידו ובוצע מהאחת ומצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה מפני שנראה כמחבב סעודת שבת שחפץ לאכול בה הרבה ולא מיחזי כרעבתנותא כיון שאינו עושה כן בחול ואם המסובים שנים או רבים טועם הבוצע תחלה ואח״כ יטעמו הם ואם יש לפני כל אחד ואחד ככרו והוא לחם משנה יכולין לטעום אע״פ שלא טעם הוא. ודין הזכרת שבת בברה״מ ודין חזרתו אם שכח כתבתי למעלה בברהמ״ז של חול וסעודה זו ושל שחרית אי אפשר לעשותה בלא פת אפילו למ״ד סעודה שלישית יכול לעשותה בלא פת אלו כיון שהם עיקר סעודת שבת אי אפשר להם בלא פת׃

סימן רעה

א אין פולין ולא קורין לאור הנר שמא יטה ואפי׳ הוא גבוה עשר קומות שאינו יכול ליגע אליו שלא חלקו חכמים וכ׳ הרב ר׳ פרץ ומטעם זה יש לאסור אפי׳ הוא בעששית או קבוע בחור שבכותל ודוקא אחד אבל שנים קורין ביחד שאם בא האחד להטות יזכירנו חבירו וכגון שקורין בענין אחד שאז ישגיח הא׳ במה שיעשה חבירו אבל אם קורין בב׳ ענינים לא כתב בעל התרומות אבל מי שאינו יודע כלום או אשתו לא יספיק במה שיעיינו עליו ויש מתירין והכי מסתבר טפי דכיון שאינו טרוד בקריאה יותר יעיין עליו משאם היה טרוד בקריאתו ואדם חשוב שאין דרכו להטות בחול מותר ובמדורה אפילו י׳ כאחד אין קורין שבקל יכול להטות קודם שירגיש בו חבירו. תינוקות של בית רבן קורין לפני רבן לאור הנר שאימת רבן עליהם ולא יטו וכתב בעל התרומות ומטעם זה נוהגין לקרות בליל יה״כ בסדורים ובמחזורים לפי שאימת יוה״כ עליהם ולא יטו אבל ליל פסח שחל להיות בשבת אין לקרות ההגדה יחידי ובספר המצות כתב לומר פיוטים בליל י״ט שחל להיות בשבת בב״ה יש להתיר משום שנותנים לב זה לזה ויש אוסרים ומ״מ נראה שמותר לקרות במה מדליקין לאור הנר שהרי הוא מזכיר איסור שבת ואיך ישכח והרב יכול לראות לאור הנר מהיכן יקראו התינוקות ולסדר ראשי הפרשיות אבל לא יקרא כל הפרשה: כלים הדומין זה לזה וצריך עיון להבחין ביניהם אסור לבודקן לאור הנר ואפי׳ להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו אסור לבדוק אם הן דומין הלכך שמש שאין קבוע אסור לבדוק כלים לאור הנר של שמן שכיון שאינו קבוע אינו בקי בהם וצריך עיון רב והקבוע אם בודק אותם אין מונעים אותו אבל אם בא לפנינו לשאול אין מורין לו היתר ואם הנר של נפט בין קבוע בין אינו קבוע מותרין כיון שהוא מסריח לא חיישינן שמא יסתפק ממנו ורבינו שלמה מחמיר טפי בקבוע מפני שאימת רבו עליו ומדקדק יותר שלא יטה ולדבריו בשל נפט הכל מותר בשל שמן קבוע אסור שאינו קבוע מותר אם עושה מעצמו ואין מורין לו היתר׃

סימן רעו

א עכו״ם שהדליק את הנר לצרכו או לצורך חולה שאין בו סכנה יכול ישראל להשתמש לאורו ואם בשביל ישראל אסור לכל אפילו למי שלא הודלק בשבילו אבל אם עשה אש לצורכו או לצורך חולה שאין בו סכנה אסור להתחמם כנגדו שמא ירבה בשבילו. ישראל ועכו״ם שהסיבו יחד והדליק עכו״ם הנר אם הרוב עכו״ם מותר להשתמש לאורו שלצורך הרוב הדליק ואם רוב ישראל או אפילו מחצה על מחצה ישראל אסור אא״כ יש הוכחה שלצורך עכו״ם מדליקה ואם אומר לעבדו או לשפחתו לילך עמו והדליקו את הנר אע״פ שגם הם צריכין לו אין זה לצורך עכו״ם כיון שעיקר ההליכה לצורך ישראל ואם יש נר בבית ישראל ובא עכו״ם והדליק עוד אחרת מותר להשתמש לאורו כיון דבלאו זה היה שם נר אבל לאחר שיכבה הראשון אסור להשתמש לאור השני וכן אם נתן שמן בנר הדלוק יכול להשתמש בו עד כדי שיכלה השמן שהיה בו כבר ויכול למחות בו שלא ידליק הנר ושלא ליתן בו שמן ואיתא בירושלמי שאם העכו״ם הדליק מדעתו בבית ישראל שאין מטריחין אותו לצאת משם:

סימן רעז

א נר שמונח אחורי הדלת אסור לפתוח הדלת כנגדו שמא יכבנו הרוח או אם קבוע בכותל שאחורי הדלת לא יפתחנו כנגדו שמא תהא הדלת נוקשת עליו ותכבנו וכן אם הוא קבוע בדלת עצמה לא יפתחנה שבפתיחתה ונעילתה מקרב השמן לנר או מרחיקו ממנו. אסור לפתוח הדלת כנגד המדורה אפי׳ ברוח מצויה אבל אם היה פתוח כנגדה מותר לסוגרו ואין בו משום מכבה: נר ששכחו על הטבלא מנער הטבלא והוא נופל אפי׳ אם הוא דולק רק שלא יכוין לכבותו ובלבד שיהא נר של שעוה או שלא יהא בו שמן אבל יש בו שמן אי אפשר שלא יקרבנו אל הפתילה ונמצא חייב משום מבעיר ואם הניחה עליה מדעת אסור לנערה שהרי הטבלא היא בסיס לדבר האסור. מותר להניח נר של שבת על גבי אילן אע״פ שהוא מחובר ולא חיישינן שמא ישתמש בו ושל י״ט אסור: מותר לכפות קערה ע״ג הנר בשבת כדי שלא יאחוז בקורה:

סימן רעח

א המכבה הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו״ם או לסטים או רוח רעה או לצורך חולה שאין בו סכנה פטור אבל אסור ואם יש בו סכנה מותר לכתחלה ואם כבהו מפני שחס על הנר או על השמן או על הפתילה פטור ואם כבהו כדי להבהב הפתילה חייב חטאת:

סימן רעט

א מותר השמן שבנר ושבקערה שהדליקו בהן באותה שבת וכן הנר שהדליקו בו באותו שבת אסור לטלטלו אפי׳ אחר שכבה אבל נר שלא הדליקו בו באותה שבת אפי׳ הוא של חרס דמאיס ואפילו של נפט מותר לטלטלו וכל מנורה בין גדולה בין קטנה אם היא של פרקים שמתפרקת או אפי׳ אינה של פרקים אלא יש בה חריצים סביב ודומה לפרקים אסור לטלטלה:

סימן רפ

א וקורא ק״ש כבשאר הלילות ויהא זהיר לקיים עונתו כדאיתא בכתובות בפרק אע״פ יהודה בריה דרב חייא חתניה דר׳ ינאי הוה שכיח ויתיב בבי רב וכל בי שימשא הוה אזיל לביתיה וכי הוה קאתי הוו קא חזו קמיה עמודא דנורא יומא חדא משכתיה שמעתיה ולא אתא כיון דלא חזו ההוא סימנא אמר להו ר׳ ינאי כפו מטתו שאלמלא יהודה קיים לא ביטל עונתו לשון הרמב״ם תשמיש המטה מתענוגי שבת הוא לפיכך עונת תלמידי חכמים הבריאים לשמש מטותיהן מליל שבת לליל שבת ומותר לבעול לכתחלה לבתולה בשבת ואין בו לא משום חובל ולא משום צער לה:

סימן רפא

א בשחר משכימין לבהכ״נ ומסדרין הברכות ופרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן כסדר שאר הימים רק שמוסיפין וביום השבת ואומרים ברוך שאמר ופסוקי דזמרה ונוהגין להוסיף מזמורים לפי שאין בו ביטול מלאכה לעם ונוהגין באשכנז לומר מיד ברוך שאמר אחר משנת איזהו מקומן ואח״כ כל המזמורים שמוסיפין ובטוליטולא אומרים המזמורים תחלה ואח״כ ברוך שאמר ואח״כ מזמור שיר ליום השבת ויותר נכון מנהג אשכנז לומר כל המזמורים בין ברוך שאמר לישתבח כדי שיהא לכולם ברכה לפניהם וברכה לאחריהם ובאשכנז אין אומרים מזמור לתודה בשבת לפי שאין תודה קריבה בשבת ואינו טעם של עיקר ואחר השירה מוסיפין נשמת שיש בו מענין יציאת מצרים לכך סמכוהו אצל השירה וחותמין בישתבח ואומר ש״ץ קדיש וברכו וקורין שמע בברכותיה ומוסיפין בברכה ראשונה שבח ותהלה להקב״ה והיה תמה א״א ז״ל על מה שנוהגין בכל המקומות שהקהל אומרים מקצת הברכה וש״צ גומרה. קרא לשמש ויזרח אור ראה והתקין צורת הלבנה פירוש כשקרא לשמש להאיר וראה שיבאו העולם לטעות אחריו לעבדו אז התקין צורת הלבנה כדי שימנעו מלטעות אחריו כאשר יראו כי הם שנים וצריכה הלבנה לעזור את השמש בלילה להודיע שלא יספיק לעולם בשמש לבד וי״מ ראה והקטין ומפרשים אותו על הקטרוג ונוהגין באשכנז ובצרפת לומר לאל אשר שבת ורב עמרם גם כן כתב ובטוליטולא א״א אותו ועומדין להתפלל ומתפלל שלש ראשונות ושלש אחרונות וקדושת היום באמצע וחותם מקדש השבת: פי׳ ישמח משה כשהיו אבותינו במצרים וראה משה כובד השיעבוד שהכבידו עליהם בקש מפרעה שיתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ונתנו לו ובחר ביום השביעי וכאשר נצטוו על יום השבת שמח משה שבחר בו וזהו ישמח משה במתנת חלקו ויש מפרשים משום הא דכתיב לדעת כי אני ה׳ מקדשכם (וכדאיתא שבת י: ביצה טז.) אמר לו הקב״ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם ועל כן תקנו ישמח משה באותה מתנה ויש בו נ״ה תיבות כנגד נ״ה תיבות שיש מאך את שבתותי תשמורו עד ויתן אל משה ככלותו וזהו שתקנו בעמדו לפניך על הר סיני שפרשת ויתן אל משה סמוכה לפרשת שבת. ואם לא הזכיר של שבת מחזירין אותו אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו חוזר לשל שבת ומחזיר ש״צ התפלה ואומרים באשכנז בקדושה של שחרית ממקומך מלכנו ואז בקול רעש גדול והכי שדר רב נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסי׳ מנהג בכל ישיבות לומר בקדושה כתר יתנו לך וממקומך מלכנו ואז בקול רעש גדול ובמוסף של שבת וי״ט ויה״כ ובנעילה אנו אומרים פעמים ולהיות לכם לאלהים אבל בר״ח ובחולו של מועד אין אומרים אותו ואומר ש״צ קדיש שלם ומנהג בספרד לומר אתה הראת קודם ס״ת לפי שנאמר על קבלת התורה והיא ניתנה בשבת:

סימן רפב

א ומוציאין ס״ת וקורין שבעה דתניא בפ׳ הקורא את המגילה כל יום שיש בו מוסף ואין בו י״ט כגון ר״ח וחולו של מועד קורין ד׳ ובי״ט ה׳ וביה״כ ו׳ ובשבת ז׳ ולמעלה בתפלת החול כתבתי דין קריאת התורה וברכותיה אין פוחתין מז׳ אבל מוסיפין עליהן הכל עולין למנין ז׳ אפי׳ אשה וקטן אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בציבור מפני כבוד ציבור ומפטיר מיבעיא אם עולה או לאו ואסיקנא דעולה לפיכך נוהגין בתענית וביה״כ במנחה ובט׳ באב שהשלישי מפטיר כיון שעולה למנין ואין יכולין להוסיף על ג׳ אבל בשבת ובי״ט ויוה״כ שיכולין להוסיף נוהגין שבשבת השמיני מפטיר ובי״ט הששי וביוה״כ השביעי ואתי שפיר בין למ״ד עולה בין למ״ד אינו עולה שאם עולה והוסיפו עליהם אין לחוש שהרי יכולין להוסיף ואם אינו עולה הרי כבר קראו שבעה לפניו הלכך קורא שבעה וגומר עמהם הפרשה ואומר קדיש וחוזר וקורא עם המפטיר מה שקרא הז׳ כתב הר״ם מרוטנבורק שאם טעה ש״צ וסיים הפרשה עם הששי ואמר קדיש שאין צריך לקרות עוד אחר אלא יקרא עם המפטיר מה שקרא עם הו׳ ויאמר אחריו קדיש שהרי מפטיר עולה למנין ז׳ וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר שאין לומר קדיש פעם אחרת:

סימן רפג

א מה שאין מוציאין בשבת ב׳ ספרים לקרות המוספין וביום השבת וגו׳ כמו שקורין בי״ט פרשת קרבנות המוספין לפי שאין בפרשת קרבנות מוסף שבת רק ב׳ פסוקים ואין לקרות אלא מענינו של יום ועוד טעם אחר דאיתא במס׳ תענית (כז:) אמר הקב״ה לאברהם תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקורין אותם לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ומוחל אני על כל עונותם ובמוסף שבת אין קרבן לכפר שכולם עולות (וזהו רצית קרבנותיה למה רצית קרבנותיה לפי ששאר יום טוב כולן באין חטאת ובשבת כולן באין עולות):

סימן רפד

א ומפטירין בנביא מענינה של פרשה ואין פוחתין מכ״א פסוקים כנגד ז׳ שקראו בתורה שאין פוחתין לכל אחד מג׳ פסוקים ואי סליק ענינא בבציר מכ״א פסוקים כגון עולותיכם ספו על זבחיכם לא בעינן כ״א ואי איכא תורגמן אפי׳ לא קרא אלא י׳ פסוקים שפיר דמי שכל אחד חשוב כשנים הוא ותרגומו והאחרון חשוב כשלשה לפי שאחר שתרגמו המתרגם חוזר וקורא אותו פעם שנית: ותקנו למפטיר ז׳ ברכות כנגד ז׳ שקראו בתורה ג׳ לפני ההפטרה וארבעה לאחריה שלש שלפניה ב׳ מהם על קריאת התורה ואחד שלפני ההפטרה אשר בחר בנביאים טובים וכו׳ ופותחת וחותמת בברוך וד׳ לאחריה הראשונה פותחת בברוך וחותמת בברוך ומה שמפסיקין כשמגיעין לכל דבריו אמת וצדק לא מפני שהוא סיום ברכה שהרי לא תקנו אלא ז׳ ואם הוא סוף ברכה א״כ הוה להו ח׳ אלא כדאיתא במסכת סופרים שהיו נוהגין לומר שם דברי שבח וריצוי. שנייה רחם והיא חותמת בברוך ואינה פותחת בברוך כדין ברכה הסמוכה לחבירתה וכן השלישית שהיא שמחנו וחותם בא״י מגן דוד כדאיתא בפרק ערבי פסחים (פסחים קיז:) דבצלותא מצמיח קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד: הרביעית על התורה וחותם בא״י מקדש השבת ואם חל ר״ח בשבת פר״י שאין המפטיר צריך להזכיר של ר״ח וה״ר יונה פי׳ שצריך להזכיר ולומר את יום המנוחה הזה ואת יום ר״ח הזה אבל אין צריך לחתום בשל ר״ח ויכוין כל אדם לברכת הקורא בתורה ולברכת המפטיר שאין מתפללין בשבת י״ח ברכות וחסר הרבה ממאה ברכות ומי שיכוין לאלו הברכות ויענה אחריהם אמן יהא לו בהם תשלומין וקטן יכול להפטיר כדתנן המפטיר בנביא הוא פורס על שמע ואם היה קטן אביו או רבו פורסין על ידו ומחזירים ס״ת למקומה ונוהגים לומר בספרד מזמור הבו לה׳ בני אלים כשמחזירין הספר מפני שנאמר על מתן תורה וגם ז׳ ברכות של שבת נתקנו כנגד שבעה קולות שנאמרו בו:

סימן רפה

א וצריך ליזהר להשלים הפרשה עם הציבור דאמר רב הונא בריה דרב יהושע א״ר יונה א״ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום אפי׳ עטרות ודיבון: וכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו אפי׳ עטרות ודיבון פי׳ רבינו שלמה אע״פ שאין בו תרגום ולפירוש זה אפילו ראובן ושמעון וכיוצא בזה צריך לקרותו שלשה פעמים ויש מפרשים דנקט עטרות ודיבון לפי שיש ספרים שכתוב בהם תרגום ירושלמי ונקט עטרות ודיבון אף ע״פ שאין צריכין כל כך תרגום ולפי זה ראובן ושמעון אין צריך לקרותו שלשה פעמים ומ״מ נהגו להחמיר כפירש״י ואם למד הפרשה בפירש״י חשיב כמו תרגום שאין כוונת התרגום אלא שיבין הענין אבל אם קורא בשאר לעז לא: וכל השבוע מיום ראשון ואילך חשיב עם הציבור כיון שמתחילין הפרשה ביום שבת במנחה: מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת ואם לא השלים אותה קודם אכילה ישלים אחר אכילה קודם המנחה אבל משם ואילך כיון שמתחילין אחרת עבר זמנה של זאת:

סימן רפו

א ולאחר שיחזרו הספר יאמר ש״צ קדיש ויתפללו הציבור תפלת מוסף שלש ראשונות ושלש אחרונות וקדושת היום באמצע ונוהגין בספרד לומר למשה צוית ובאשכנז נוהגין לומר תכנת שבת מיוסדת על אלפא ביתא של תשר״ק על שם הגאולה דכתיב אשרקה להם ואקבצם ויש בה כ״א תיבות עד אז מסיני כנגד וביום השבת ועולת שבת שיש בה כ״א תיבות: רצית קרבנותיה בשביל שצריכין לחלל עליו השבת תיקנו לומר רצית קרבנותיה פי׳ אע״פ שיש בה חילול שבת רצית בהן. ומחזיר ש״צ התפלה ואומר קדושה רבה וכ״כ רב שרירא גאון א״א קדושה רבה בי״ט ובשבת אלא במוסף ולא בשחרית ובמנחה ואומר קדיש שלם ונוהגין לומר בספרד משנת פרק אחד ואומר אחריו קדיש ונפטרין לבתיהם לשלום: וזמן תפלת המוסף מיד אחר תפלת השחר שזמנה מתחיל בבוקר שהוא כנגד קרבן מוסף שזמנו מיד בבקר דבמסכת יומא (לג.) מצריך פסוק לומר שנסכים קודמין למוספין ואם לא היה הפסוק היו מוספים כשרים לקדם אע״ג דכתיב בנסכים בבקר אלמא דקרבן מוסף זמנו מיד בבקר וכיון שזמנו בבקר טוב הוא להקדימה מיד אחר תפלת שחרית אע״פ שאין הלכה כרב הונא דאמר אסור לאדם שיטעום כלום קודם המוספין מ״מ צריך להתפלל אותה קודם אכילה כדאיתא במסכת תעניות בפרק ג׳ פרקים גבי נשיאות כפים שחרית ומוסף דלא שכיחי בהו שכרות אלמא אין דרך לאכול קודם וכ״כ ר״ח התם שמעינן מכאן דאין אדם רשאי לאכול עד אחר תפלת מוסף הלכך לא שכיח בה שכרות: וזמנה כל היום ומיהו עיקר מצותה עד סוף שבע שעות ואסור לאחרה לכתחלה ואם שכח ולא התפלל עד שעבר כל זמנה כתב רשב״ם שאין לה תשלומין אף על גב דבשאר תפלות שכח באחד מהם ולא התפלל משלים אותה עם תפלה שלאחריה שאני תפלת מוסף כיון שמזכיר בה את מוסף יום חג פלוני הזה אין ראוי להתפלל אותה אלא בזמנה ויש בה נשיאת כפים וכל יחיד חייב להתפלל אותה בין אם יש ציבור בעיר או לא: היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוספין כגון שאיחר להתפלל מוסף עד ו׳ שעות ומחצה שהוא זמן תפלת

המנחה צריך להתפלל של מנחה ואח״כ של מוסף: וי״א הא דאמרינן שצריך להקדים של מנחה תחלה היינו דוקא שצריך עתה להתפלל שתיהם כגון שרוצה לאכול ואסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה תחלה הילכך כיון שצריך להתפלל שתיהם של מנחה קודמת שהיא תדירה וגם עתה עיקר זמנה אבל אם אינו צריך עתה להתפלל תפלת מנחה יכול להקדים של מוסף ולאחר של מנחה עד דמדומי חמה והתוס׳ אינם מחלקים שכתבו שיש ליזהר ביוה״כ כשמאחרים תפלת יוצר עד לאחר שש שעות ומחצה שיקדימו תפלת המנחה לתפלת המוספין והרמב״ם ז״ל כתב יש מי שהורה שאין עושין כן בציבור כדי שלא יטעו וא״א ז״ל היה נוהג ביה״כ להתפלל תפלת מוסף ביחיד כדי להתפלל אותה בזמנה:

סימן רפז

א ואם יש אבל יכול לילך לנחמו ולחולה לבקרו ולא יאמר לו כדרך שאומר בחול אלא יאמר לו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום:

סימן רפח

א וימהר לאכול קודם שש שעות דגרסינן בירושלמי ר׳ אחא ורבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא אסור להתענות בשבת עד שש שעות ואין צריך לומר שאסור להתענות בו תענית גמור והא דאיתא בפרק אין עומדין היושב בתענית בשבת קורעים לו גזר דינו של ע׳ שנה מיירי בתענית חלום שאותו מותר בשבת לפי שנפשו עגומה על חלומו שראה וחושב שיתבטל בשכר התענית א״כ התענית הוא עונג לו ומ״מ צריך להתענות יום אחר שיתכפר על שביטל עיקר עונג שבת וא״צ שיהא התענית מיד ביום ראשון שלאחריו אלא לכשירצה גרסינן בפרק כל כתבי (שבת קיט:) וכבדתו רב אמר להקדים פירוש שיקדים למהר לאכול בסעודת שבת ושמואל אמר לאחר ונ״ל דלא פליגי אלא כל אדם לפי עניינו אם ההקדמה עונג לו כגון שנתעכל לו סעודת הלילה יקדים ואם האיחור עונג לו כגון שעדיין לא נתעכל לו יאחר א״ל בריה דרב פפא לר״פ כגון אנן דשכיח לן חמרא ובשרא כל יומא במאי נשנייה א״ל אי רגיליתו לאקדומי אחרו ואי רגיליתו לאחורי אקדימו רבי זירא הוה מהדר אזוגא דרבנן אמר להו במטותא מינייכו לא תחללוניה פירוי כשהיה רואה תלמידים שקובעין ללמוד בזמן הסעודה היה מזהירם שלא יבטלו סעודת שבת : אין מתענים ולא מתריעין בו אפילו על הצרות שמתריעין עליהם חוץ מעל עיר שהקיפוה אויבים או נהר וכן על ספינה המטורפת בים וכן אפי׳ על יחיד הנרדף מפני אויבים או לסטים או רוח רעה ואפי׳ על אלו אין מתריעין בתפלה ותחינה אלא מתריעין להשמיע קול שיבואו להם לעזרה:

סימן רפט

א ויהיה שולחנו ערוך ומטה מוצעת יפה ומפה פרוסה על הפת כמו בסעודת הלילה ויטול ידיו ויקדש פי׳ יברך בפה״ג ואח״כ יברך המוציא ואם אין לו יין יברך על השכר או שאר משקין תחלה ונראה דאפילו לרב ברונא דאמר נטל ידיו לא יקדש דוקא בקידוש לילה קאמר דשייך ביה הפסק טפי אבל בקידוש היום כיון שאינו אלא בפ״ה מודה שיכול ליטול ידיו קודם אבל הרמב״ם ז״ל כתב מצוה לברך על היין בשבת קודם שיסעוד ומברך בפ״ה בלבד ושותה ואח״כ נוטל ידיו וסועד וצריך שיהיה ג״ז הקידוש במקום סעודה ושלא יטעום קודם וא״א ז״ל היה שותה מים בבוקר קודם תפלה שכיון שלא חל עליו עדיין חובת קידוש עד לאחר התפלה אינו אוסרו מלטעום ומשום ואותי השלכת אחרי גויך ליכא דבמים ליכא גאוה ויגמור סעודתו ויברך ובאשכנז מניחין השלחן ערוך כל השבת לכבוד שבת:

סימן רצ

א ויכוין להרבות בפירות ומגדים כל היום כדי להשלים מנין ק׳ ברכות שחסרים בתפלת י״ח ואם רגיל בשינת הצהרים אל יבטלה כי עונג הוא לו ואחר השינה קובעין מדרש כדאיתא במדרש אמרה תורה לפני הקב״ה רבש״ע כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו ואני מה תהא עלי אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך ע״כ צריך שיקבעו מדרש להודיע לעם את חוקי האלהים ואת תורותיו ואסור לקבוע סעודה בזמן בית המדרש כדאי׳ בגיטין בפרק השולח (גיטין לח:) אמר רבה בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסייהו וחד מינייהו דקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא:

סימן רצא

א ויהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית דאר״ש בן פזי א״ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים ג׳ סעודות ניצול מג׳ פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמות גוג ומגוג וא״ר יוסי יהא חלקי עם מקיימי ג׳ סעודות בשבת ואף אם הוא שבע הרבה יכול לקיים אותה בכביצה ומיהו אם אי אפשר לו כלל לאכול אינו חייב לצער עצמו וכ״כ הרמב״ם ז״ל ואם הוא חולה מרוב אכילה או שהוא מתענה פטור מג׳ סעודות והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבקר כדי ליתן מקום לסעודה ג׳ וזמנה משיגיע זמן המנחה דהיינו מו׳ שעות ומחצה ולמעלה ולא קודם הילכך אותם שמפסיקין בסעודת שחרית לחלק לשנים ועדיין לא הגיע זמן המנחה אינן מקיימין מצות ג׳ סעודות אבל הגיע זמן המנחה יכולין לעשותה מיד אחר סעודת שחרית וכן היה עושה א״א הרא״ש ז״ל היה מברך ברהמ״ז והיה נוטל ידיו ומברך עליהם ומברך המוציא והיה אומר שיותר טוב לעשות כן כיון שנמשכה סעודת הבוקר עד אחר המנחה ואם לא היה עושה מיד השלישית לא היה יכול לאכול אחר כך אלא אכילה גסה ור״ת הנהיג שלא לאכול בשבת בין מנחה לערבית משום דאיתא במדרש כל השותה מים בשבת בין השמשות כאילו גוזל המתים וע״כ הנהיג לעשות סעודה שלישית קודם המנחה והרמב״ם ז״ל כתב הולך לבה״מ וקורא עד המנחה ומתפלל מנחה ואח״כ קובע סעודה ונראה דהכי עדיף טפי דכיון שהגיע זמן המנחה אסור לאכול עד שיתפלל וכתב הרמב״ם ז״ל שגם בסעודה שלישית קובע על היין ובוצע על שתי ככרות וא״א הרא״ש ז״ל לא היה מברך על היין קודם משום דאיתקש יום ללילה לענין קידוש מה לילה סגי בחד זימנא אף ביום נמי בחד זימנא אבל היה בוצע על ב׳ ככרות ואיתא בירושלמי במכילתא דבסעודה שלישית צריך לפחות ככר אחד שלם משום דביום ו׳ ירד לכל אחד שני עומרים ומכל עומר עשו שתי ככרות הרי ד׳ לשני עומרים אכל אחד בע״ש ואחד בליל שבת ואחד בבוקר הרי נשאר לו אחד שלם לסעודה שלישית וי״א שיכול להשלים סעודה שלישית במיני תרגימא פירוש מאכל העשוי מחמשת מיני דגן כדאמרינן גבי סוכה לרבי אליעזר שצריך י״ד סעודות בסוכה ואם השלים במיני תרגימא יצא ור״י היה אומר כיון דילפינן ג׳ סעודות מג״פ היום דכתיבי גבי מן צריך לעשותה בפת:

סימן רצב

א סדר מנחה אומר ש״צ אשרי ובא לציון וקדיש ואומר פסוק ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון ע״פ המדרש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וכתיב בתריה ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון וגו׳ אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע אע״פ ששתינו ואני תפלתי לך ה׳ ובספרד נוהגין לכפלו ואין נוהגין כן באשכנז ובצרפת ומוציאין ס״ת כדאיתא בירושלמי עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבת במנחה ובשני ובחמישי ותנן בפ׳ הקורא את המגילה (כא.) בשבת במנחה ובשני ובחמישי קורין ג׳ אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם ואין מפטירין בנביא וקורין י׳ פסוקים מפרשה הבאה דתניא במגילה בפרק בני העיר (מגילה לא.) במקום שפוסקין שבת שחרית שם קורין במנחה במנחה שם קורין בב׳ בב׳ שם קורין בה׳ דברי ר״מ רבי יהודה אומר במקום שפוסקין בשבת שחרית שם קורין במנחה בשני ובחמישי ולשבת הבאה והכי הלכתא ומתפללין שלש ראשונות ושלש אחרונות וקדושת היום באמצע אתה אחד וכו׳ ויש בו נ״ד תיבות כמו שיש בפרשת זכור את יום השבת לקדשו עד ויקדשהו. מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ איתא במדרש ג׳ מעידין זה על זה הקב״ה ישראל ושבת הקב״ה וישראל מעידין על השבת שהוא יום מנוחה ישראל ושבת מעידין על הקב״ה שהוא אחד הקב״ה ושבת מעידין על ישראל שהן יחידין באומות ועל פי זה נתקן אתה אחד ומה שתקנו בשבת ג׳ ענייני תפלות אתה קדשת ישמח משה אתה אחד וביי״ט לא תקנו אלא אחת אתה בחרתנו מפני שאלו ג׳ תפלות תקנום כנגד ג׳ שבתות אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה ואתה אחד כנגד שבת של עתיד ונוהגין בכל המקומות לומר ג׳ פסוקים של צדקתך וכתב רב שר שלום הטעם שתקנו לומר צדוק הדין על שמת משה רבינו באותה שעה וגם נהגו שלא לקבוע מדרש בין שתי תפלות משום חכם שמת כל בתי מדרשות בטילין ומזה הטעם נמי הנהיג ר״ת שלא לקבוע אז סעודה ויש מדרשים שמוכיחים שלא מת באותה שעה ומה שאומרים צדקתך בשביל הרשעים שחוזרים לגיהנם במ״ש ונוהגים באשכנז כשאין תחנה ביום ראשון שאין אומרים בשבת צדקתך ונוהגים באשכנז לומר תחלה צדקתך צדק לעולם ואחריו וצדקתך אלהים ואחריו צדקתך כהררי אל ובספרד אומרים תחלה צדקתך כהררי אל ואחריו וצדקתך אלהים ואחריו צדקתך צדק לעולם וזה נכון יותר שבזה הסדר כתובות בס׳ תהלים ונוהגין באשכנז לומר פרקי אבות במנחה וכ״כ רב עמרם ובספרד אומרים אותם בשחרית. טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במ״ש שתים של חול מבדיל בראשונה שיש להקדים אותה שזמנה עתה ואינו מבדיל בשנייה שהיא לתשלומין של שבת ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשנייה שנייה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דכיון דלא מבדיל בראשונה גלי דעתיה שכיון בראשונה לשם תשלומין ובשנייה משום חובתו ואין לו להקדים אותה של תשלומין לחובת הזמן וצריך להתפלל פעם שלישית בשביל אותה של תשלומין ואם הבדיל בשניהם או לא הבדיל בשום אחת מהם יצא וה״מ בטעה ולא התפלל מנחה כלל אבל אם טעה והתפלל י״ח ברכות ולא הזכיר של שבת כתב ר״י אע״פ שלא יצא באותה תפלה

ואילו נזכר מבע״י היה צריך להתפלל ז׳ ברכות אפ״ה לא יתפלל במ״ש שתים כיון שכבר התפלל י״ח ברכות וחכמי פרובינצא היו אומרים כיון שלא יצא ידי חובתו באותה תפלה הוי כאילו לא התפלל וצריך להתפלל שתים לערב וכתב א״א ז״ל והדבר מוכרע לכך היה אומר ה״ר יונה שהנכון לצאת ידי ספק ולהתפלל אותה לערב בתורת נדבה ואין צריך לחדש בה דבר דכיון שמתפלל אותה מספק אין לך חידוש גדול מזה׃

סימן רצג

א סדר ערבית ומאחרין אותו כדי להוסיף מחול על הקודש דאמר ר״י יהא חלקי עם מוציאי שבת בציפורי שהיא יושבת בהר והיה נראה להם יום גדול עד צאת הכוכבים ולכך היו מאחרין במ״ש ומ״מ זמן יציאת השבת להיות מותר במלאכה הוא משישלים בין השמשות דר׳ יוסי והוא אחר בין השמשות דר׳ יהודה שהוא ג׳ חלקי מיל אחר שקיעת החמ׳ נמצא אחר שקיעת החמה כדי להלך אלף ות״ק אמה מותר בעשיית מלאכה. מי שהוא אנוס כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה יכול להתפלל של מ״ש מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד ומיהו לא יברך על הנר וגם אסור בעשיית מלאכה עד הלילה גרסינן בפ׳ תפלת השחר אמר שמואל מתפלל אדם של מוצ״ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס רב צלי של מ״ש בשבת וכן ר׳ יאשיה והיו מבדילין על הכוס ופי׳ רב האי כגון שהיה להם שום אונס שלא היה להם יין להבדיל במ״ש או שהיו צריכין להחשיך על התחום לצורך מצוה כגון על עסקי מת או כלה כי דבר פשוט הוא שלא היו ממהרין להתפלל של מוצ״ש בשבת אם לא בשביל אונס ופר״י דסבירא להו דמפלג המנחה ולמעלה הוא זמן תפלת ערבית הילכך היו מתפללים והיו ממתינין מלקרות שמע עד צאת הכוכבים אע״פ שלא היו סומכין גאולה לתפלה לא היו חוששין כיון שהיו אנוסים וקורין שמע בברכותיה ומתפללין י״ח וכתב הרי״ץ גיאות כיון שנהגו כל ישראל כרבנן שאין מתפללין ערבית אלא משחשכה אין להתפלל של שבת בע״ש ולא של מוצ״ש בשבת ואין לקדש ולהבדיל אלא בכניסת יום וביציאתו בין יין מצוי בין אינו מצוי דקידוש אפשר בפת והבדלה אפשר למחר׃

סימן רצד

א ואומר הבדלה בחונן הדעת וע״כ אין מתפללין הביננו במ״ש מפני שצריך לומר הבדלה בברכת חונן הדעת ואם טעה ולא הבדיל בתפלה אין צריך לחזור מפני שצריך להבדיל על הכוס דקי״ל המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס והמבדיל על הכוס צריך שיבדיל בתפלה ואם טעה גם בכוס כגון שטעם קודם שהבדיל צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה אע״ג דקי״ל טעם מבדיל פירוש שיכול להבדיל על כוס אחר שאכל מ״מ שאכל באיסור קרינן ביה טעה וצריך לחזור ולהתפלל ואם נזכר קודם שומע תפלה כ׳ הרמב״ם ז״ל יש מי שהורה שמבדיל בשומע תפלה כתב בה״ג כיון שהטעם שאין צריך לחזור ולהתפלל מפני שצריך להבדיל על הכוס אם כן אם אין לו כוס צריך לחזור ולהתפלל וכתב הר״י אף אם אין לו כוס בלילה וסבר שיהיה לו למחר אין צריך לחזור ולהתפלל אא״כ סבור שאף למחר לא יהיה לו ולפי זה אף בתשעה באב שחל באחד בשבת אם טעה ולא הבדיל בתפלה אין צריך לחזור ולהתפלל כיון שמבדיל על הכוס במוצאי ט״ב והיכא שיש לו כוס שא״צ לחזור ולהתפלל מיד כשיסיים הברכה אין לו לחזור אע״פ שלא פתח בברכה שלאחריה וה״ר אלחנן כתב כל זמן שלא פתח בברכה שלאחריה חוזר וכן בכל הדברים שאין צריך לחזור בשבילם כגון על הנסים בחנוכה ובפורים ויעלה ויבא בליל ראש חדש ועננו ור״ת כתב שאפילו פתח בברכה של אחריה חוזר אם ירצה וכן עשה מעשה וחזר לאחר מודים בדבר שאם לא אמרו אין מחזירין וא״א ז״ל כתב דלא מסתברא כלל כיון שאם עקר רגליו אינו חוזר לראש גם אם סיים הברכה אין חוזר לעבודה ואפשר שר״ת היה מפרש אין מחזירין אותו אינו חייב לחזור אבל אם ירצה לחזור חוזר ומיהו גם זה יתכן שאם סיים תפלתו שיכול לחזור לראש דלא גרע מתפלת נדבה אבל באמצע תפלה כיון שאינו חוזר לראש נראה לי דהוי הפסק אם חוזר עד כאן׃

סימן רצה

א ונוהגין לומר ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בירך משה לישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן ונוהגין לכפול פסוק אורך ימים אשביעהו שע״י כן נשלם השם היוצא ממנו ואומרים סדר קדושה לפי שהוא זמן חזרת רשעים לגיהנם ששבתו בשבת וע״כ מאריכין בעניני תפלות כי ממתינין להם שיסיימו כנסיה אחרונה של ישראל תפלתם ועל כן נוהגין במקצת מקומות להאריך הרבה בויהי נועם וסדר קדושה וכ״כ ר״ע זה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושה דסדרא בנעימה ובאריכות נועם באפוקי שבתא כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך לרשעים מלחזור לגיהנם דבמ״ש צועק הממונה על הרוחות חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל את סדריהם ומתחילים בואתה קדוש לפי שאין גאולה בלילה ונוהגין באשכנז כשא״א

ויהי נועם כגון שחל י״ט באמצע השבוע אז אין אומרים ג״כ סדר קדושה וכ״כ רב שר שלום אין אומרים ויהי נועם אלא ממ״ש לחול לא במוצאי י״ט ואפילו חל י״ט באמצע שבת או צום כפור דליכא ששת ימי המעשה אין לומר ויהי נועם במ״ש כיון דאומר ומעשה ידינו תרי זימני בעינן שיתא יומא כולא דחול וכל היכא דליכא ויהי נועם אין אומרים סדר קדושה ואין נוהגין כן בספרד אלא מתחילין פסוק אורך ימים אשביעהו וגו׳ ואתה קדוש. ומבדיל ש״צ להוציא מי שאין לו יין שיוצא בזה י״ח דאע״פ שמבדילין בתפלה צריך להבדיל על הכוס ורגילין להזכיר אליהו הנביא ופירש ב״ה הטעם לפי שהוא עתיד לבשר הגאולה ואיתא בעירובין (מג:) מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי י״ט וע״כ אנו מתפללין כיון שעבר השבת ויכול לבא שיבא ויבשרנו ונוהגים לומר פסוקים של ברכה כגון יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב כדי שיתברכו במעשה ידיהם:

סימן רצו

א סדר הבדלה יין בשמים נר הבדלה יברך בפה״ג על כוס של יין שלם שלא יהיה פגום ואם אין לו יין איתא בפירקי ר״א א״ר מונא כיצד אדם חייב להבדיל מקרב ידו לאור הנר ואומר בורא מאורי האש וכיון שמרחיק ידו מן האש אומר בא״י אמ״ה המבדיל בין קודש לחול ואם אין לו יין ואין לו שמן לנר פושט ידו לאור האש ומסתכל בצפרנים שהן לבנות מן הגוף ומברך בורא מאורי האש ואם היה בדרך פושט את ידו לאור הכוכבים שהן מן האש ומברך בורא מאורי האש ואם נתקדרו שמים בעבים תולש אבן מן האדמה ואומר המבדיל בין קודש לחול וכתב ר״ע ואנן לא ס״ל הכי אלא אין מבדילין אלא על היין ואפי׳ על הפת אין מבדילין וכן פירשו התוספות שאין מבדילין על הפת אבל מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה והגאונים כתבו אע״פ שאין מבדילין על הפת אם חל י״ט במ״ש מבדילין עליו כיון שמקדשין עליו הקידוש עיקר ואגב הקידוש מבדילין ג״כ עליו וא״א ז״ל כתב שיותר טוב לעשות ההבדלה והקידוש שניהם על השכר ומי שאין לו יין ומצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל ואם אין לו אלא כוס אחד ואינו מצפה שיהיה לו למחר יותר טוב שיאכל קודם שיבדיל ויברך עליו ברכת המזון ואח״כ יבדיל עליו כסדר ההבדלה ממה שיבדיל ויברך בהמ״ז בלא כוס שבהמ״ז טעונה כוס ר׳ צדוק אומר כל מי שאינו מבדיל על היין במוצ״ש או שאינו שומע מאחרים שמבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל המבדיל על היין או שומע מאחרים שמבדילין הקב״ה קוראו קדוש ועושהו סגולה שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים ואומר ואבדיל אתכם מן העמים וא״ר יוחנן ג׳ מנוחלי העוה״ב הדר בא״י והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במ״ש והוא דשייר מקידושא לאבדלתא הלכך מאן דאית ליה חד כסא ולית ביה שיעור קידושא ואבדלתא שבק ליה לאבדלתא וקידושא מקדש אריפתא דכי תקינו רבנן אבדלתא אחמרא תקינו ונר חנוכה ויין להבדלה נר חנוכה קודם דאפשר לאבדולי בתפלה:

סימן רצז

א ומברך על הבשמים אם יש לו ואם אין לו א״צ לחזור אחריהם שאין מברכין עליהן אלא להשיב הנפש שהיא כואבת מיציאת השבת ואין מברכין על בשמים של בית הכסא ושל מתים דלאו לריחא עבידי ירושלמי הדא דתימא כשנתונין למעלה ממטתו של מת אבל נתונין למטה מברכין שאני אומר לכבוד חיים הם עשויין ואין מברכין על בשמים של עו״ג דסתמן לע״ג ונהגו לברך על עצי הדס וסמך לדבר כל שומר שבת מחללו וסמיך ליה תחת הסרפד יעלה הדס ויש נותנין טעם לדבר כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה של הלולב ניעביד ביה מצוה אחריתי כדאיתא בעירובין רב אמי ורב אסי כד מיקלע להו ריפתא דעירובא הוו מברכי עליה המוציא אמרי הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה דעירובא ניעבד ביה מצוה אחריתי וכתב ה״ר אפרים אני איני מברך על הדס שוטה שלבו יבש ואין בו לחלוחית של ריח ויש לי זכוכית קטנה ובה מיני בשמים ועליה אני מברך עד כאן ומיהו נהגו בכל המקומות לברך על ההדס ומנהג אבותינו תורה וכתב עוד ה״ר אפרים מי שאינו מריח ומברך על הבשמים הוי ברכה לבטלה ואף להוציא בני ביתו אינו יכול ולא דמי לקידושא ואבדלתא וברכת המוציא של מצוה שהן חובה אבל זה אינו אלא מנהג בעלמא ולא נהירא שהרי פורס אדם פרוסה לבני ביתו אף ע״פ שאינו אוכל עמהם והתם מאי חובה איכא וכן הורה לי אדוני אבי הרא״ש ז״ל:

סימן רצח

א ומברך על הנר בורא מאורי האש אם יש לו ואינו צריך לחזור אחריו שאין מברכין עליו אלא לזכר שנברא האור במוצ״ש ומצוה מן המובחר לברך על אבוקה ונוהגין להסתכל בצפרנים וכן איתא בפירקי דרבי אליעזר וסמך מהא דתנן אין מברכין על האור עד שיאותו לאורו וכמה אמר עולא עד שיכיר בין סלע לפונדיון ועל כן מסתכלין בצפרנים לראות שיוכל ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין צפורן לבשר וכ״כ ר״ע א״ר נטרונאי

בבורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות מביטין לכפות הידים כדי שיהנו מן הנר וא״ר האי ברכת האור חובה על כל מי שמכיר בין שני דברים שאינן ניכרין ונהגו הראשונים להביט בשרטוטי הכפים עד שיכיר ביניהן מפני שהן מצויות ושמענו מזקנים שאומרים שיש בשרטוטי פסת היד סי׳ להתברך בו ועוד מנהג אצלנו להביט בצפרנים ואומרים מפני שהן פרות ורבות לעולם ואי לא מתרמי ליה כוס כשיראה האש ונהנה לאורו מברך בורא מאורי האש: אין מברכין על האור של ע״ג ו אין מברכין אלא על האור ששבת ממלאכת איסור הלכך אין מברכין על אור של עכו״ם ועכו״ם שהדליק מישראל במוצ״ש או ישראל מעכו״ם מברכין עליו אבל עכו״ם שהדליק מעכו״ם אין מברכין עליו: היה הולך חוץ לכרך וראה אור אם רובן עכו״ם אין מברכין עליו ואם רובן ישראל או אפילו מחצה על מחצה מברכין עליו אור שהודלק בשבת ליולדת או לחולה מברכין עליו כיון שהודלק בהיתר וכן עששית שהיתה דולקת והולכת מע״ש מברכין עליה במוצ״ש מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים אע״פ שאין מברכין עליו במוצאי יה״כ גחלים שבוערות כל כך שאילו מכניס קיסם ביניהם הוא נדלק מברכין עליהם והוא שעשוי להאיר ואם אינן בוערות כל כך אין מברכין עליהם אור של כבשן בתחלת שרפת האבנים אין מברכין עליו שאז אינו עשוי להאיר ולבסוף אחר שנשרפו אז נעשה להאיר ומברכין עליו נר של בית הכנסת פירש״י אם יש שם אדם חשוב אין מברכין עליו שנעשה לכבודו ולא להאיר ואם אין שם אדם חשוב מברכין עליו וי״מ איפכא דכשיש שם אדם חשוב מברכין עליו שנעשה להאיר לו וכשאין שם אדם חשוב אין מברכין עליו שלא נעשה אלא לכבוד שכינה ואם יש שמש שאוכל שם בכל ענין מברכין עליו שנעשה להאיר לו והוא שלא תהא לבנה זורחת שאם יש לבנה אז א״צ לאורה ולא נעשה אלא לכבוד שכינה אין מברכין על האור של מתים שאינו עשוי להאיר הלכך מת שהיו מוליכים לפניו נר אילו הוציאוהו ביום והוציאוהו בלילה בנר אין מברכין עליו כיון שגם ביום היו מוליכין לפניו א״כ הוא לכבוד אע״פ שצריכין לו עתה בלילה וכל שאין מוליכין לפניו ביום אם הוציאוהו בלילה בנר מברכין עליו שאותו הוא להאיר וסומא כתב אבי העזרי שאין לו לברך דהא אין מברכין עליו עד שיאותו לאורו וכמה אמר עולא עד שיכיר בין איסר לפונדיון אלמא כל זמן שאינו נהנה כשיעור הזה אין לו לברך היו יושבין בבה״מ והביאו לפניהם אור אחד מברך לכולם:

סימן רצט

א נוסח הבדלה בא״י אמ״ה המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בא״י המבדיל בין קודש לחול ירוש׳ צ״ל אחר ההבדלה החל עלינו את הימים הבאים לקראתינו לשלום ותשמיענו בהם ששון ושמחה והביננו ולמדנו והעונין אמן צריך שיתנו עיניהם בכוס ובנר. סדר ר״ע מביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך בפה״ג ובורא מאורי האש ומבדיל בין קודש לחול ואומר השבעות ונח מצא חן בעיני ה׳ ויהי דויד בכל דרכיו משכיל וה׳ עמו ואומר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים עד מעתה ועד עולם בראשית ברא אלהים וגו׳ ה׳ צבאות עמנו וגו׳ אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתינו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע ומנוקים מכל אשמה ועון ורשע ומדובקים בתלמוד תורתך וחננו דעה ובינה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו וכל היועץ עלינו ועל עמך ישראל עצה רעה בטלו ובטל עצתו כדכתיב ה׳ הפיר עצת גוים עוצו עצה ותופר וגו׳ רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום כי ה׳ צבאות יעץ ומי יפר וכל היועץ עלינו עצה טובה קיימו וקיים עצתו כאמור וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ברוך המפר עצות רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל ומקיים עלינו עצתו ועצתם של צדיקים לטובה ברוך שלא עזבנו כן ה׳ אלהינו אל יעזבנו ואל ישטנו ואל יכלימנו ואל יחפירנו לא בעה״ז ולא בעה״ב ועם הצדיקים נפטר בשלום הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה׳ ויהי לי לישועה ושותה מלא לוגמיו ומטעים בני ביתו ורב סעדיה כתב אין צריכין בני ביתו לטעום מכוס של ברכה וכתב עוד רב עמרם אנו נוהגין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותין אותו ושוטפין אותו ושותהו ושמענו מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששירי מצות מעכבין הפורענות ומה שישתייר מן המים מטילין על ידינו ומעבירים אותו על עינינו לחבב המצות אסור לאכול שום דבר או אפי׳ לשתות יין או שאר משקין משתחשך עד שיבדיל בין בלילה בין למחרתו ומים מותר לשתות אבל אם היה יושב ואוכל מבעוד יום וחשכה לו אין צריך להפסיק ואם היה יושב ושותה וחשכה לו צריך להפסיק טעה ואכל קודם שהבדיל יכול להבדיל אחר כך שכח ולא הבדיל במוצ״ש כתבו הגאונים שאינו יכול להבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר וכן כתב הר״י גיאות והתוס׳ כתבו שמבדיל עד סוף יום הג׳ וכ״כ רב עמרם ודוקא בפה״ג ומבדיל בין קודש לחול אבל על הבשמים והאש אינו מברך אלא במוצ״ש כתב בה״ג ה״מ דמבדיל ביום ראשון דלא טעם מידי אבל טעם מידי לא ואע״ג דקי״ל טעם מבדיל ה״מ היכא דאבדיל לאורתא אבל אי מבדיל למחר אי טעים מידי אינו מבדיל ואיני יודע מה יש בין לילה ליום לענין אי טעם מבדיל: המבדיל על היין על שלחנו פוטר היין שבתוך המזון שאין צריך לברך עליו וגם אין צריך לברך ברכה אחרונה על כוס של הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד וסבור שיביאו לו יין יותר והבדיל על אותו כוס ואח״כ לא הביאו לו יותר ובירך ברהמ״ז בלא כוס צריך לברך ברכה אחרונה על הכוס של הבדלה ואפילו לסברת א״א ז״ל שכתבתי למעלה (סי׳ רע״א) גבי קידוש שא״צ לברך אחר

כוס של קידוש הבדלה שאני שאינה צורך סעודה וכתב הר״מ מרוטנבורק שצריך ליזהר שלא יביא הלחם לשלחן עד אחר הבדלה ואם הביא פורס עליו מפה ומכסנו לפי שהוא מוקדם בפסוק וצריך להקדימו אם לא יכסנו: אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ומיהו אפילו לא אמר אלא בא״י אמ״ה המבדיל בין קודש לחול שרי וכתב רב עמרם דוקא אם רוצה לעשות מלאכה קודם תפלה אבל אחר תפלה א״צ לברך אע״פ שלא הבדיל על כוס וכן פירש״י ופירש עוד אפי׳ אמר המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה שרי אבל מלשון א״א ז״ל משמע אע״פ שמבדיל בתפלה אסור במלאכה עד שיבדיל אפילו בלא כוס ויאמר בא״י אמ״ה המבדיל בין קודש לחול שצריך לומר הזכרת השם ומלכות וכן כתב בה״ג שצריך בה הזכרת שם ומלכות גרסינן בפרק מקום שנהגו העושה מלאכה במוצאי שבתות וימים טובים אינו רואה סי׳ ברכה ודוקא קודם הבדלה קאמר כדאיתא בירושלמי הני נשי דנהיגי דלא למעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא באפוקי שבתא לא מנהגא עד דתתפני סדרא פי׳ עד שישלימו סדר התפלה מנהגא יש נוהגין לומר בכל מוצאי שבת כל הפסוקים שמוזכר בהם אליהו ואומרים שהוא טוב לשכחה ויהיו דרכיו מצליחין בכל השבוע:

סימן ש

א לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אפי׳ אינו צריך אלא לכזית כדי ללוות השבת:

סימן שא

א אם באתי לכתוב כל הלכות שבת תרבה עלי המלאכה כי הלכתא רבתי לשבתא (כדאיתא שבת יב.) וגם כי כל ארבעים אבות מלאכות חסר אחת ותולדותיהם ידועות ואיני צריך להאריך בהם ולא בשיעוריהן שלא נאמרו שיעורים אלא לחיוב אבל איסורא איכא בכל שהוא ע״כ לא אכתוב אלא דברים הצריכין ואסדר יחד דברים הדומים ואתחיל בהילוך על סדר הפסוק אם תשיב משבת רגליך היאך יהא הלוכו בשבת ובמה האיש יוצא ותקון בגדיו ובמה האשה יוצאה והעבד והבהמה ואיסור חפציו והדיבור בהם והיתר חפצי שמים וטלטול כי מזה למדו חכמים איסור טלטול כיון שהזכיר הנביא שלא יהא הילוך ושיחה של שבת כהילוך ושיחה של חול כ״ש שלא יהא טילטול של שבת כטילטול של חול כדי שלא יהא כיום חול ויבא לפנות כל חפציו מפינה לפינה שהרי הוא בטל ויבקש דבר להתעסק בו ונמצא בטל משביתת שבת ואח״כ בנין אהל וצידה וקשירה ובישול וברירה וסחיטה ותקון מאכל אדם ומאכל בהמה ודבר הניצוד בשבת לצורך עכו״ם או לצורך ישראל או הביאו מחוץ לתחום ושאר דברים שעשאוהו לצרכו ורחיצה וסיכה וכל רפואה ופיקוח נפש ויולדת וצרכי מילה והולדת בהמה ורפואתה ופינוי מקום לאורחים והצלה מפני הדליקה ומעט מהלכות שבת בלא סדר וחילוק ד׳ רשויות ומעט מדיני הוצאה ודין קרפף סאתים או יותר וענין מחיצות וכל דיניהן והכשר מבוי וכל דיניו ועירובי חצרות וכל דיניו ושיתופי מבואות וכל דיניו ועירובי תחומין וכל דיניו: כתיב אם תשיב משבת רגליך ודרשו חז״ל שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול ע״כ אין לו לאדם לרוץ בשבת כדרך שעושה בחול אבל אם רץ לדבר מצוה כגון לבהכ״נ או כיוצא בו מותר כתוב בס״ה בחורים המתענגים בקפיצתם ובמרוצתם מותר וכן לראות כל דבר שמתענגים בו מותר לראותו היה הולך והגיע לאמת המים יכול לדלג ולקפוץ עליה אפילו אם היא רחבה שאינו יכול להניח רגלו ראשונה קודם שיעקור שנייה ומוטב שידלג ממה שיקיפנה מפני שמרבה בהילוך ואסור לעבור בה שלא יבא לידי סחיטה היה הולך לדבר מצוה כגון להקביל פני רבו או פני מי שגדול ממנו בחכמה יכול לעבור בה ובלבד שיעשה שינוי כגון שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו כדי שיזכור ולא יבא לידי סחיטה ואסור לעבור בה בסנדלו דחיישינן דלמא נפיל ואתי לאתויי אבל במנעלו מותר דלא נפיל ויש כלים שמנעו חכמים לצאת בהם בר״ה זה הכלל כל היוצא בדבר שאינו מתכשיטים ואינו דרך מלבוש והוציאו כדרך שרגילין להוציא אותו דבר חייב וכל תכשיט שהוא רפוי שאפשר לו בקל ליפול אסור לצאת בו ואם יצא פטור ואשה לא תצא בתכשיטים שדרכה לשולפם ולהראותם הלכך לא יצא האיש בסייף ובקשת ובתריס ואלה ורומח ובכלים שאינן תכשיט ואם יצא חייב חטאת שאינו דרך מלבוש ולא בשריון ולא בקסדא ולא במגפיים ואם יצא פטור שהן דרך מלבוש ולא יצא בתפילין מפני שצריך להסירם כשיכנס לבית הכסא ולא יצא קטן במנעל גדול דלמא נפיל ואתי לאתויי אבל יוצא הוא בחלוק גדול שאינו נופל ממנו ולא יצא במנעל אחד אם אין לו מכה ברגלו דלמא מחייכי עליה ואתי לאתויי אבל אם יש לו מכה ברגלו יוצא באותו שאין בו המכה דהשתא ליכא למיחש דלמא מחייכי עליה שרואין בו שאינו יכול לנעול המנעל השני מפני מכתו: ולא יצא במחט התחובה לו בבגדו בין נקובה בין שאינה נקובה ואם יצא פטור ולא יצא בטבעת שאין עליה חותם ואם יצא חייב ואם יש עליה חותם לרש״י פטור אבל אסור ולר״ת מותר דכל דבר שהוא תכשיט לאיש לא שייך ביה דילמא שליף ומחוי ליה אבל דבר שהוא תכשיט לאיש ולאשה אסור גם לאיש וכן דבר העשוי לתכשיט ולהשתמש בו כגון אותן מפתחות נאות של כסף כמין תכשיט אסור שהרואה אומר לצורך תשמיש הוא מוציאו וה״ר מאיר התירו אם הוא עשוי מכסף אבל לא בשל ברזל ונחושת אפילו עשוי לנוי. ובספר המצות כתב מפתח אסור אם אינו עשוי ברצועה מובלעת בתוך יד של מפתח אבל בשלשלת שיש בה קרס והקרס אחוז במפתח חלוקה יש אוסרין ויש

מתירין ע״כ ודעת א״א ז״ל להתיר. לא יצא החייט במחט התחובה לו בבגדו ולא נגר בקיסם שבאזנו ולא סורק במשיחה שבצווארו ואם יצא פטור ולא יצא הזב בכיס שעושה להצילו מזיבתו שלא יטנף בה וכן אשה נדה שקושרת בגד לפניה שלא תתלכלך בדם נדותה אסור לצאת בו אם לא יהא סינר עשוי כעין מלבוש אבל אם קושרתו כדי שלא יכאב לה הדם ולא תצטער מותר לצאת בו: אין הקטע יוצא בקב שלו פירוש מי שנקטעה רגלו ועושה לו כמין דפוס רגל וחוקק בו מעט לתת בו ראש שוקו וכן קטע שאינו יכול לילך כלל על שוקיו אלא יושב על כסא וכשנעקר ממקומו נסמך על ידיו ועל שוקיו ונדחה לפניו ועושה סמוכות לראשי שוקיו אסור לילך בהן. וכל קטע שגורר שוקיו ועושה סמוכות לאורך שוקיו מותר לילך בהן וחגר שאינו יכול לילך בלא מקל מותר לילך בו אפילו אינו קשור בו אבל אם אפשר לו לילך זולתו ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו כמו הזקן אסור מי שהוא אסור וכבלים ברגליו מותר לצאת בהם דלאו משוי הוא ולמישלף נמי לא חיישינן לפי שהם תקועים יפה: אין יוצאים בכסא פי׳ שיושב בכסא ובני אדם נושאים אותו אחד האיש ואחד האשה ואם רבים צריכין לו מותר ובלבד שלא יכתף שלא ישים כל אחד ידו על כתף חבירו והכסא על זרועותיהם ואין יוצאין באנקטמין והוא כמין חמור שעושין הליצנים ונראה כרוכב עליו והוא נושא והולך ברגליו ולא בקשורים והם עצים גבוהין ויש בהן מושב לכף רגל והולכין בהן בטיט ולא בפראמי והן כמין צורות פרצוף שנותנים על הפנים להפחיד התינוקות. אין יוצאין בתיבה וקופה ומחצלת אבל יוצאין בשק ויריעה וחמילה פירוש בגדים גסים: יוצאים במוך וספוג שעל המכה לפי שהן מרפאין הלכך הוי כמו תכשיט וכן בקליפת שום ובצל או באיספלנית ומלוגמא ורטיה שעליה ואם נפלו מעליה לא יחזירם וכל שכן שלא יתנם בתחלה אבל אסור לכרוך חוט או משיחה על המכה לצאת בו דכיון שאינן מרפאין הוי משוי אבל באגוד שכורך על הרטיה שלא תפול מעליו יכול לילך בו וקושרו ומתירו. בני מלכים וכן כל אדם יוצאין בזגין הארוגין להם בכסותן אבל אינם ארוגים לא : יוצאים במיני עשבים שקושרים אותם בקשרים ותולין אותם לרפואה אין יוצאין בקמיע שאינו מומחה ואם הוא מומחה יוצאין בו ל״ש איתמחי גברא ולא קמיע כגון שכתב לחש א׳ בג׳ איגרות ורפאו שלשתן דאיתמחי גברא לאותו לחש בכל פעם שיכתבנו אבל לא לשאר לחשים וגם אין הקמיע מומחה אם יכתבנו אחר לא שנא איתמחי קמיע ולא גברא כגון שכתב לחש אחד באגרת אחת וריפא בו ג׳ פעמים שאותה אגרת מומחה לכל אדם וכ״ש איתמחי גברא וקמיע כגון שכתב לחש אחד בג׳ איגרות וכל אחת הועילה לג׳ אנשים או לאדם אחד ג׳ פעמים איתמחי גברא ללחש זה בכל איגרת שיכתבנו ואיתמחי איגרות הללו לכל אדם אבל אם כתב ג׳ קמיעות לאדם אחד ורפאו ג״פ לא איתמחי לא גברא ולא קמיע מותר לצאת בקמיע מומחה לא שנא הוא של כתב או של עיקרין בין בחולה שיש בו סכנה בין שאין בו סכנה ולא שנכפה כבר ותולהו לרפואה אלא אפילו לא אחזו החולי אלא שהוא ממשפחת נכפין ותולהו שלא יאחזנו שרי וקושרו ומתירו בר״ה ובלבד שלא יקשרנו בשיר או בטבעת ויצא בו לרה״ר שאז יאמרו שיוצא בו לשם תכשיט וזהו אסור דלאו תכשיט הוא נאמן לומר הרופא על עצמו שהוא מומחה יוצאין בביצת החרגול ובמסמר הצלוב ובשן של שועל בין בחול בין בשבת ואין בו משום דרכי האמורי וכן בכל דבר שהוא משום רפואה אבל אם עושה מעשה ואין ניכר בו שהוא משום רפואה אסור משום דרכי האמורי אבל כל לחש מותר מי שיש לו מכה בפיסת רגלו וקשר עליה מטבע להגין שלא ינגף ברגליו וגם יש בו משום רפואה מותר לצאת בו אין יוצאין בסנדל המסומר ל״ש שבת ול״ש י״ט ובגמרא מפרש צורתו וכמה מסמרים יש לו ואין מצוי לנו ולכן לא הארכתי בו ואלו סנדלים שלנו המסומרים אינן בכלל זה ומותר לצאת בהם ומ״מ נהגו בהן איסור ואין לפרוץ גדר היוצא בטלית מקופלת פי׳ לאחר שנתנה על ראשו מגביה שוליה ומקפלה על כתפו או במעות הצרורים לו בסדינו חייב וכל שאינו להתנאות כגון שמקבץ ב׳ קצותיה על כתפו כדי שלא יעכבוהו מלילך או שלא יעכבוהו מלעשות מלאכתו אסור שאינו דרך מלבוש וכל שהוא להתנאות דרך מלבוש הוא ומותר. יוצא אדם בסודר המקופל על כתפו אע״פ שאין נימא כרוכה לו על אצבעו. הבלנים יכולים להביא סדינים שמסתפגין בהן דרך רשות הרבים דרך מלבוש שיכסו בו ראשו ורובו סכניתא והוא סודר גדול שתלוי לו בין כתפיו וראשו עטוף בו אם מביאו דרך רשות הרבים צריך לקשור ב׳ ראשיו למטה בכתפיו זה עם זה שלא יפול מראשו. לבדין הקשין אסור להביאם בר״ה או בכרמלית דרך מלבוש ואם הן רכין ובינונים שרי. שתי חגורות זו על גב זו אסור דהוי משוי אבל ב׳ לבושים שרי ובספר המצות התיר ב׳ סרבלים ואסר ב׳ חלוקים: כילה שיש בה רצועות שמותחין אותה בהם יכול אדם להתעטף בה ולצאת לר״ה ואין הרצועות חשובות כמשוי שמבוטלת אגבה הילכך מותר לצאת ברצועות התלוים באבנט אף על פי שאין המנעלים קשורים בהן דלא חשיבי ובטלי אגב האבנט אבל אם הם של משי חשיבי ולא בטלי ואסור אם אין המנעלין קשורין בהם מידי דהוה אטלית שאינה מצוייצת כהלכתה דאסור לצאת בה לר״ה דכיון שאינה מצוייצת כהלכתה הוי הציצית משוי דחשיבי ולא בטלי אבל כשמצוייצת כהלכתה לא הוי משוי הילכך מותר לצאת בטלית שלנו לרשות הרבים דחשיבא מצוייצת כהלכתה אע״פ שאין בה תכלת דקיימא לן אין תכלת מעכבת הלבן תדע לך שהרי אנו מברכין עליהם והר״מ מרוטנבורק היה מחמיר שלא לצאת בה וא״א ז״ל היה יוצא בה. כתוב בספר המצות כל דבר שנפסק מן הבגד וראשו אחד מחובר כגון לולאות ואינו חשוב מותר לצאת בו ואם חשוב אסור לצאת בו. כובע אי לא מיהדק בראשו אסור לצאת בו לרה״ר שמא יעבירנו הרוח ואתי לאתויי ואי מיהדק שרי אפי׳ אם הוא בולט טפח לרש״י ולר״ת אם הוא בולט טפח אסור משום אהל אפילו בבית ואם אינו בולט טפח מותר אפילו ברה״ר. המוצא תפילין בשבת בבזיון במקום שאין משתמרין

אם יש בהן רצועות שאז ניכר שהן תפילין והן קשורות שיכול ללובשן מכניסן זוג זוג דרך לבישה עד שיכניסם כולן היה בהם הרבה שלא יספיק היום ללובשן ולהכניסן זוג זוג יחשיך עליהם עד הלילה ויביאם ואם יש שמד שגזרו שלא להניח תפילין מכסן והולך לו אפילו אם הם מועטים ואם אין שמד אלא שירא להחשיך מפני לסטים ואינו חושש אם ימצאו בידו אם הם רבים מוליכן פחות פחות מד׳ אמות או נותנם לחבירו וחבירו לחבירו עד שמגיע לחצר החיצונה: הבא להציל כליו מפני הדליקה לובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף ופושט וחוזר ולובש מי שנשרו כליו במים הולך בהן ואינו חושש שמא יבא לידי סחיטה וכששוטחן פסק רבינו ניסים ששוטחן בחמה שלא כנגד העם ור״י פסק כיון שאסור כנגד העם אפילו בחדרי חדרים נמי אסור. מסתפג אדם באלונתית ומביא בידו ולא חיישינן שמא יבא לסחוט ולא ימסור לבלנים שהן חשודים על הסחיטה:

סימן שב

א המנער טליתו מפני טל שעליו חייב משום כיבוס ודוקא בחדתי ואוכמי דבהנך הוי הניעור יפה כמו כיבוס והוא שמקפיד עליו שלא ללובשו בלא ניעור אבל אי בציר חד מהני שרי. הנוטל מן הבגד קסמין וקשרים הנשארים בו מן האריגה אם היה מקפיד שלא ללובשן עד שיטלם חייב חטאת מקפלין כלים בשבת לצורך שבת ללובשן בו ביום ודוקא באדם אחד אבל בב׳ ב״א לא דהוי תיקון טפי ואפי׳ באדם אחד דוקא בחדשים דהיינו כל זמן שלא רוחצו ולבנים שאין הקיפול מתקנן כל כך והוא שאין לו להחליף אבל ישנים או צבועים או שיש לו להחליף אסור. מכבש שהוא כלי שכובשין בו בגדים אחר הכביסה והם שתי לוחות זה על זה והבגדים ביניהם של בעל הבית מתירין אותו ליטול הבגדים מתוכו שזה הוא לצורך השבת אבל לא כובשן ליתנם בתוכו שזהו לצורך חול ושל אומן אפילו להתירו אסור מפני שהוא עשוי לתקן הבגדים ותחוב בחזקה והתרתו דומה לסתירה אבל אם היה מותר והוא מכיר כליו שבו שומטן מתוכו חלוק לאחר כביסה הוא מתקשה ומשפשפין אותו בידים לרככו מותר לעשותו בשבת שאינו מכוין אלא לרככו אבל סודר אסור מפני שמכוין לצחצחו והוי כמלבן: טיט שעל רגלו יכול לקנחו בין בקרקע בין בכותל ואין בו משום אשוויי גומות אם מקנחו בקרקע ולא משום בנין בכותל והרמב״ם ז״ל כתב מקנחו בכותל ולא בקרקע ואדוני אבי ז״ל התיר שניהם. טיט שעל בגדו מכסכסו בפנים כיצד לוקח הבגד בפנים ומשפשפו זה בזה אבל לא בחוץ דדמי לליבון שמתלבן בכך ומגרדו בציפורן או בסכין וה״ר פרץ הביא תוספתא והני מילי לח אבל יבש הוי טוחן אע״ג דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה אסור מדרבנן אין מגרדים לא מנעל חדש ולא מנעל ישן מפני שקולף העור והוי ממחק מותר ליתן מים על גב מנעל לשכשכו אבל אסור לכבסו במים ובגד שיש עליו לכלוך אסור אפילו לשכשכו שזהו כבוסו אלא מקנחו בסמרטוט ור״ת כתב דלא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו היכא שהוא דרך לכלוך כמו המסתפג באלונתית או המקנח במפה ומטעם זה התיר באשה שלכלך התינוק בגדיה במי רגלים שתטול ידיה ותקנחם באותו מקום לבטל המי רגלים שאין זה דרך ליבון אלא דרך לכלוך וגם אינה מכוונת אלא לבטל מי רגלים ראיתי כתוב על שם הר״ם מרוטנבורק דלא אמרינן שרייתו זהו כבוסו אלא בבגד פשתן אבל לא בשל צמר ומטעם זה התיר ליתן מים על בגד צמר שנפל עליו יין והיה מפקפק לנגב הידים בבגד פשתן אלא בבגד צמר ואני תמה אם אמרו שיש חילוק בין צמר לפשתן שאינו מחלק בגמרא אלא בין עור לבגד אבל כל בגדים שוין וכן כתב בה״ג סתם בגד שנפל עליו יין אין נותנין עליו מים ולנגב הידים שרי כיון שאין בו אלא דבר מועט אין בו משום כיבוס אין מסתכלין בשבת במראה של מתכת אפי׳ אם היא קבוע בכותל גזירה אטו אינה קבועה ואותה אסור שמא יסיר בה נימין ושאינה של מתכת מותר אפילו אם אינה קבועה:

סימן שג

א אין האשה יוצאה בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה מפני שצריכה להסירם בשעת טבילה חיישינן דילמא אתי לאתויינהו ארבע אמות בר״ה ופירש״י אפילו הם קלועות לה בשערה ור״ת פי׳ שאם הם קלועות בשערה מותר דלא חיישינן דילמא אתי לאתויינהו שאסור לסתור קליעת שערה אלא מיירי באותן שהן על ראשה ואם הם ארוגים מותר שהן רכים והמים נכנסין ואינה צריכה להסירם בשעת טבילה ובלבד שלא יהו מטונפים שאז צריכה להסירם מפני הטיט שחוצץ ולא יהו מוזהבים שאז חוששת עליהם שלא יתקלקלו במים ותסירם ודוקא בחוטין שבראשה אבל בחוטין שבצוארה מותר שהם רפויים ואינה צריכה להסירם אבל בקטלא שבצוארה אסור שהיא מהדקת אותה כדי שתראה בעלת בשר וחוצצת ואינה יוצאה בטוטפת והוא כמין ציץ ומגיע מאוזן לאוזן ולא בסרביטין והוא גם כן כמין ציץ ואינה מגיע אלא עד הלחיים וה״מ כשאינן קשורין בשכבה אבל אם קשורין בשכבה שרי ולא תצא בכיפה של צמר פירוש חוטי דעמרא דגדילין ועבידי כי הוצא ורחבין כשתי אצבעות כשיעור ציץ ולא באיצטימא והוא מטלית שתולין בו חוטין של צבעונין ותולין אותו לכלה להבריח ממנה זבובים שאם יעמוד לה זבוב על פניה היא מתביישת לטורדו ולא תצא בעיר של זהב ופירש״י ברזנג״א ור״ת פירש כעין עטרת לראש כלילא אם הוא עשוי מחתיכות דקות של זהב חרוזות בחוט אסור ואם החתיכות תפורות על המטלית שרי דסוקיא פירוש חתיכת מעיל רחבה אם יש בה רצועות קצרות תלויות בה לקושרה בהם ולהדקה סביבותיה דמיהדק שרי ולא חיישינן

דילמא מישרא קיטרי ואתו לאתויינהו אין לו רצועות אסור ולא תצא בקטלא והוא בגד חשוב לתלות בצוארה נגד לבה שלא יפול מה שהיא אוכלת על בגדיה ויש לו שנצים כעין מכנסים ומכניסין בה רצועה רחבה וקושרת סביב צוארה והבגד תלוי על לבה ולא בנזמי האף אבל יוצאה בנזמי האוזן ולא תצא במחט שמחלקת בה שערה אפילו אם הוא עשוי להתקשט בו אבל מחט שמעמדת בו קשוריה יכולה לצאת בה ולא תצא במחט נקובה ואם יצאה חייבת וכשאינה נקובה לא תצא ואם יצאה פטורה ולא בטבעת שיש עליה חותם ואם יצתה חייבת וכשאין עליה חותם לא תצא ואם יצתה פטורה ולא תצא בכולייר ופירש״י נושקא ור״ת פירש כעין רדיד ובערוך פירש כעין עטרה ולא בכובלת והוא קשר של בושם שמתקשטת בו שן תותבת פירוש אם נפל אחת משיניה ומשימה אחרת במקומו אם הוא של זהב לא תצא בו ואם הוא של כסף או של אדם מותר לא תצא במנעל הקרוע למעלה שגנאי הוא לה ומחכו עלה ואתיא לאתוייה ולא במנעל חדש שמא לא יבא למדתה אא״כ נסתה ללכת בו מאתמול שהוא למדתה אבל איש מותר שאינו מקפיד כל כך יוצאה בחוטי שיער בין אם החוטים עשויין משערה או משער חבירתה ואפילו משער בהמה ובלבד שלא תצא זקנה בשל ילדה ולא ילדה בשל זקנה והרמב״ם ז״ל התיר לילדה בשל זקנה ויוצאה בחומרתא דקטיפתא ובמוך הקשור ומהודק באזנה ובמוך שבסנדלה הקשור לה בעקבה וכתב בספר המצות דסנדל ומנעל שלנו מותר לתת לתוכו מוך אפילו בלא קשור דלא נפיל מיניה ומותר ליתנו לכתחלה בשבת ובמוך שתקנה לנדתה אפילו אינו קשור דכיון שהוא מאוס לא חיישינן דלמא שקלא ואתייה אפילו אם יש לו בית יד ובפלפל ובגרגיר מלח ובזנגביל ובקנמון שתתן לתוך פיה ובלבד שלא תתנם לכתחלה בשבת ואם נפל לא תחזיר וכתב בספר המצות מי שיש לו ריח הפה יכול לצאת בפלפל שבפיו ומסופקני אם יכול ליתנו לכתחלה או לא וכתב ר״י שיכולה לצאת בבתי שוקיים שקושרים במשיחה סביב שוקיה אע״פ שאין המשיחה קשור בהם ולא חיישינן שמא ישתלשלו למטה ובכל מה שיכולה לצאת יכולה להתירו בר״ה ולא חיישינן דילמא מתיא ליה ויוצאה בחצר בכבול ובפיאה נכרית פירוש קליעת שער שקולעת בתוך שערה אבל כל שאר הדברים שאסורה לצאת בר״ה אסורה לצאת בהן גם בחצר אבל ר״ת פי׳ דגם בשאר הדברים מותרת לצאת בחצר אפילו אינה מעורבת אבל לא בכרמלית אלא הנח להן לבנות ישראל מוטב שיהו שוגגות ואל יהו מזידות ובעל התרומות חילק כל דבר שאסור משום דילמא שלפא ומחויא ליה ואסרוה אפי׳ בחצר אטו רשות הרבים לדידן דלית לן רשות הרבים שרי אבל דבר שהוא משוי ובר״ה אסור מן התורה אסור נמי לדידן: בכל מקום הבנות קטנות שנוקבים אזניהן ואין נותנין בהן נזמים עד שיגדלו ונותנין חוטין בנקבים כדי שלא יסתמו אם הם צבועים אסורים לילך בהם ואם אינן צבועין מותרין ויש שנותנין בהן קסמין והם ג״כ מותרין ואשה יוצאה רעולה והוא שמעטפת כל ראשה חוץ מהפנים ויוצאה פרופה והוא שמתעטפת בטלית שיש בראשו האחת רצועה וקושרת אגוז או אבן שיחדה אותה לכך בראשה השני וכורכת הרצועה באגוז או באבן כדי שלא יפול הטלית אבל על המטבע אסור לפרוף דלאו בר טילטול הוא ולא מהני ביה יחוד וכתב הרמב״ם ז״ל אם פרפה המטבע מאתמול מותר לצאת בו ואינה יכולה לכרוך על האגוז אם מכוונת להוציא האגוז אבל יכולה לכרוך עליו כדי להוציאו לכרמלית ויוצאה באבן תקומה ובמשקל ששקלו כנגדו כדי שלא תפיל ואפילו לא נתעברה עדיין אסור לאשה שתעביר סרק על פניה בשבת משום צובע ולא לכחול עיניה ואסור לה להיות קולעת שערה ולא להתיר קליעתה אבל יכולה לחלוק שערה:

סימן שד

א אין העבד יוצא בחותם של מתכות לא שנא אם הוא בכסותו או בצוארו דכיון שהוא חשוב ורבו מקפיד עליו חיישינן דילמא מפסיק ואתי לאתויי ואם הוא של טיט שאין רבו מקפיד עליו בצוארו מותר דאי מפסיק שביק ליה וליכא למיחש נמי דאתי לאתויי משום דמירתת מרביה שיאמר עליו שהוא רוצה להראות שהוא בן חורין ולכך הסירו דמשום הכי לא מייתי ליה בידיה שאינו סימן עבדות אלא כשהוא בכסותו או בצוארו ואם הוא בכסותו אסור דילמא מפסיק ומירתת מרבו שיאמר שהסירו כדי להראות שהוא בן חורין ומקפל טליתו כדי שלא יראה מקום החותם שהוסר ודומה לטלית מקופלת שחייב חטאת: אדם מצווה על שביתת עבדו והני מילי שמל וטבל לשם עבדות וקיבל עליו מצות הנהוגות בעבד אבל לא מל וטבל אפילו קיבל עליו שבע מצות הנהוגות בבני נח הרי הוא כגר תושב ומותר במלאכה בשבת ודוקא לעצמו אבל אסור במלאכת רבו:

סימן שה

א כל בהמה יוצאת במה שמשתמרת בו אבל אם אינה משתמרת בו או הוי נטירותא יתירתא הוי משאוי וכן כל דבר שעושין לה לנוי לא תצא בו הלכך נאקה יוצאת בזממא דפרזלא וחמור לובא בפגא דפרזלא וגמלא באפסר וכן פרה וחמור וסוס יוצא ברסן או באפסר אבל לא בשתיהן ומותר לכרוך חבל האפסר סביב צוארה ותצא בו ומותר לטלטל האפסר וליתנו עליה ואין בו משום איסור טילטול שמוכן הוא לבהמה ובלבד שלא ישען עליה ובעלי השיר כגון כלבים של ציידים וחיות קטנות שיש להן כמין אצעדה וצמיד סביב צואריהם וטבעת קבועה בה ומכניסין בה רצועה ומושכין אותה בה יכולין

לצאת בשיר הכרוך על צוארה ויכולים למושכם בהם אילים יוצאים לבובים והוא עור שקושרין להן תחת זכרותן שלא יעלו על הנקבות והרחלות שחוזות והוא שקושרין אלייתן כלפי מעלה כדי שיעלו עליהם הזכרים ויוצאות כבונות והוא שקושרין בגד סביבן לשמור צמרן שיהא נקי והעזים צרורות והוא שקושרים ראשי דדיהם ודוקא כשקושרין כדי שיצטמקו דדיהן ולא יחלבו עד שתתעבר דאז מהדק שפיר ולא חיישינן דילמא נפיל ואתי לאיתויי אבל אם קשר כדי לשמור חלבן שלא יפול לארץ אסור דלא מהדק שפיר וחיישינן דילמא נפיל ואתי לאתויי חמור יוצא במרדעת והוא שתהא קשורה לו מע״ש ושאר הבהמות אסורות אפילו אם קשורה להם מע״ש ולא יצא באוכף ואע״פ שקשור לו מע״ש ומותר ליתן עליו המרדעת בחצר ובלבד שלא יקשרנו בו בספר המצות אסר ליתן האוכף על הסוס שכתב אסור להסיר האוכף מעל הסוס ומרדעת מעל החמור וכן ליתן עליו אבל ליתן מרדעת על החמור שרי ע״כ ונראה דשרי ליתן אוכף על הסוס בלא קשירה דטעמא דאסור לקשרו מפרש בירושלמי שלא ישתמש בבעלי חיים כי כשקושר צריך ליקרב אליה אבל בלא קשירה אין צריך ליקרב אליה ולפי זה אין חילוק בין סוס לחמור. אוכף שעל גבי החמור שבא מן הדרך ונתיגע וצריך להסירו לצננו לא יטלנו בידו אבל מוליכו ומביאו בחצר והוא נופל מאליו אין תולין לחמור סל בצווארו ליתן מאכלו בתוכו כדי שיאכל מתוכו אבל עגלים וסייחין שצוארן קצר ומצטערין לאכול מעל גבי קרקע שרי. חבל הקשור באבוס בראשו האחד מותר לקושרו בבהמה בראשו השני וכן הקשור בבהמה מותר לקושרו באבוס. לא יצא הסוס בזנב שועל שתולין בין עיניו שלא תשלוט בו עין הרע ולא בזהורית שעושין לו לנוי ולא עזים בכיס שבדדיהם שקושרין אותן שלא יסרטו דדיהם בקוצים ולא פרה בחסום שבפיה שחוסמין פיה שלא תרעה בשדות אחרות ולא כל בהמה בסנדל שנועלין ברגליה כדי שלא תנגף אבל יוצאה באגד שעל גבי המכה ובקשקשין שעל גבי השבר והן לוחות שקושרין להם סביב העצם הנשבר בה ובשליא שיצאה מקצתה ותלויה בה ופוקק זוג שבצווארה ומטיילת בה בחצר אבל אם אינו פקוק אפי׳ בחצר או פקוק בר״ה אסור בין אם הוא בצווארה או בכסותה: לא תצא בחותם בין אם הוא בצווארה או בכסותה. אין הגמל יוצא במטוטלת והוא כמין כר קטן שנותנין תחת זנבו שלא תשחית הרצועה את בשרו אפילו היא קשורה לו בזנבו אא״כ תהיה קשורה בזנבו ובחוטרתו או בשלייתה ולא תצא שום בהמה לא עקוד ולא רגול פירוש עקוד שקושר ידה אחת עם רגלה רגול שקושר אחת מרגליה כלפי מעלה שלא תלך אלא על ג׳ רגלים ולא יקשור הרבה בהמות יחד ויוציאם שנראה כאילו מוציאן כדי למכור אבל אחת לבדה יכול להוציאה בחבל ובלבד שלא יצא החבל מתחת ידו ולמטה טפח וגם לא יניח הרבה מן החבל בין ידו לבהמה כדי שלא יכביד עד שיגיע בטפח הסמוך לארץ ואם הוא ארוך יכרוך אותו סביב צוארה. אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו מע״ש ולא בזוג אע״פ שהוא פקוק ולא בסולם שבצווארו והן לוחות שקושרין סביב צווארו שלא יחכך מכתו ולא ברצועה שברגליה והוא כמין טבעת עבה שעושין מקש וקושרין ברגלי בהמה שפסיעותיה קצרות ומכה ברגליה זו בזו ועושים זה לזה להגין שלא תכה זו בזו ואין התרנגולים יוצאין בחוטין שקושרין ברגליהן לסימן ולא ברצועות שקושרין ברגליהם כדי שלא ישברו הכלים ואין האילים יוצאין בעגלה שתחת אליותיהן שעושים להם כדי שלא תהא האליה נגררת בארץ ואין העזים יוצאין בעץ שנותנין בחוטמיהן כדי שיתעטשו ולא העגל בעור קטן שנותנין על צווארו ולא פרה בעור הקופר שקושרין בדדיה כדי שלא יינקוה השרצים ולא ברצועה שבין קרניה בין אם היא לשמור או לנוי. אין רוכבין ע״ג בהמה ולא ניתלין עליה ואפילו בצדה אסור להשתמש אבל צדי צדדין כגון שדבר אחר מונח על צדה והוא משתמש בו מותר ואם עלה עליה אפי׳ במזיד ירד משום צער בעלי חיים וכן פורקין משוי שעליה משום צער בעלי חיים כיצד מכניס ראשו תחת המשוי ומסלקו לצד אחד והוא נופל מאליו. בהמה שנפלה לאמת המים אם אינו יכול לעשות לה תקנה במקומה מותר להביא כרים וכסתות וליתן תחתיה משום צער בעלי חיים אע״פ שמבטל כלי מהיכנו וכן מותר לומר לעכו״ם לחלוב בהמתו כיון שהחלב מצערה והחלב אסור בו ביום משום משקין שזבו ולמוצאי שבת מותר וכתבו ה״ר יונה וה״ר מאיר מרוטנבורק שצריך לקנותו מן העכו״ם בדבר מועט שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל מי שיש לו נער עכו״ם ורוכב על בהמה בשבת כשמוליכים להשקותה א״צ למונעו שהרי החי נושא את עצמו אבל צריך למונעו שלא יתן עליה בגדיו ולא שום דבר:

סימן שו

א ממצוא חפצך דרשו חז״ל חפציך אסורין אפילו בדבר שאינו עושה שום מלאכה כגון שמעיין נכסיו לראות מה צריך למחר או לילך על פתח מדינה כדי שימהר מיד לצאת בלילה למרחץ וכן אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים אבל מחשיכים על התחום להביא בהמתו היתה עומדת חוץ לתחום יכול לקרות לה כדי שתבא וכן מחשיכים על התחום לעשות צרכי כלה ועל מת להביא לו ארון ותכריכין ויכול לומר לחבירו שיחשיך כדי שיביא לו ויאמר לו לך למקום פלוני לא מצאת במקום פלוני לך במקום פלוני לא מצאת במנה קח במאתים ובלבד שלא יזכיר לו סכום דמים ולומר לו קח בכך וכך דמים. השוכר פועלים לשמור לו פרה אסור לו ליקח שכר שבת לפיכך אין אחריות שבת עליו שכרו לחדש או לשנה מותר לו ליקח שכר שבת לפיכך אחריות שבת עליו ולא יאמר תן לי שכרי של שבת אלא יאמר תן לי שכר החדש וחפצי שמים שרי כגון חשבונות של מצוה לפסוק צדקה ולפקח

על עסקי רבים ולשדך התינוק ליארס וללמדו ספר או אומנות והר״ם מרוטנבורק כתב דוקא לדבר אליו אם רוצה להשתכר אבל לשוכרו ולהזכיר לו סכום מעות אסור. מותר למדוד מדידה של מצוה בשבת כגון למדוד אם יש במקוה מ׳ סאה וכיוצא בו ולחש שמלחשים על כאב הראש שלוקחין אזורו ומודדין בו ג׳ אמות ג״פ ואומר הלחש על המדידה אבי העזרי התירו דמשום לחש ליכא שמותר ללחוש בשבת ומשום מדידה נמי ליכא דמתעסק הוא אצל מדידה וה״ר משה הכהן אסרו והר״ם מרוטנבורק היה מדמה אותו למדידה של מצוה והרהור בעסקיו מותר ומ״מ משום עונג שבת מצוה שלא יחשוב בהם כלל וזהו שכתב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ואין אדם יכול לעשות כל מלאכתו בשבוע אחד אלא יראה אדם בכל שבת כאילו מלאכתו עשויה ואין לך עונג גדול מזה:

סימן שז

א ודבר דבר דרשו חכמים שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול הלכך אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר או סחורה פלוני אקנה למחר ואיתא בירושלמי דאפי׳ בשיחת דברים בטלים צריך שלא להרבות: אסור לשכור לו פועלים ולא לומר לעכו״ם לשכור לו פועלים שכל מה שהוא אסור לעשותו אסור לומר לעכו״ם לעשותו ואסור לומר לו אפי׳ קודם השבת לעשותו בשבת. ובספר המצות התיר לומר לו אחר השבת למה לא עשית דבר פלוני בשבת שעברה ואע״פ שמבין מתוך דבריו שרצונו שיעשנו בשבת הבאה וכ״כ בעל התרומות ומסתברא קצת לאיסור כתב הרמב״ם ז״ל שאמירה לעכו״ם מותרת בשבות דרבנן בדבר שיש בו צורך מצוה כגון שאומרים לו לעלות באילן להביא שופר לתקוע בו תקיעה של מצוה או שיש בו קצת צורך חולי כגון שאומרים לו להביא מים דרך חצר שלא עירבו לרחוץ בו התינוק או המצטער אבל התוס׳ כתבו שאסור לומר לו להביא שום דבר אפי׳ דרך כרמלית אפי׳ ספר ללמוד בו שיש בו מצוה שלא התירו אמירה לעכו״ם אלא לצורך מילה שהיא גופה דוחה השבת ואסור לחשב חשבונותיו אפי׳ אם עברו כגון כך וכך הוצאתי על דבר פלוני ודוקא שעדיין שכר הפועלים אצלו שנמצא שצריך הוא לאותו חשבון לידע כמה הוא צריך ליתן להם אבל אם כבר פרעם מותר: מותר לומר לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב אף על פי שמתוך כך מבין שצריך לו לערב אבל לא יאמר לו היה נכון עמי לערב. יכול לומר לחבירו לכרך פלוני אני הולך למחר וכן מותר לו לומר לך עמי לכרך פלוני למחר כיון שהיום יכול לילך ע״י בורגנין פירוש סוכות שומרים שכל אחת מובלעת בתוך שבעים אמה וארבעה טפחים של חבירתה שע״י כן יכולין לילך כמה פרסאות כאשר יתבאר בעז״ה וכן כל כיוצא בזה שיש בו צד היתר לעשותו היום יכול לומר לחבירו שיעשנו למחר ובלבד שלא יזכיר לו שכירות אבל בדבר שאין בו צד היתר לעשותו היום אפילו אם אין בו איסור אלא מדרבנן כגון שיש לו פירות מוקצין חוץ לתחום כיון שאי אפשר לו להביאם היום אסור לומר לחבירו שיביאם לו למחר וכן נמי אסור לו להחשיך בסוף התחום כדי שימהר בלילה לילך שם להביאם אבל יכול להחשיך בסוף התחום כדי למהר לילך שם לשומרם שאפי׳ היום היה יכול לשומרם אם היה בתוך התחום וכיון שלא כיון להחשיך אלא כדי לשומרם יכול אף להביאם מותר לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני אשמור לך פירות שבתחומי השואל דבר מחבירו לא יאמר לו הלויני דמשמע לזמן מרובה ואיכא למיחש שמא יכתוב הלויתי לפלוני כך וכך אלא יאמר לו השאילני וכתב הר״ר פרץ דבלשון לעז הכל לשון אחד הוא זימן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה זימן וכמה מגדים הכין להם אסור לקרותו בשבת אפילו אם הוא כתוב ע״ג כותל גבוה הרבה משום גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות אבל אם חקוק בכותל מותר לקרותו אבל בטבלא ופנקס אפילו אם הוא חקוק אסור לקרותו וכל שטרי הדיוטות כגון שטרי חובות וחשבונות וכל שאלת שלום אסור לקרותן ואפילו לעיין בלא קריאה אסור ראיתי כתוב על שם הר״מ מרוטנבורג שמותר לקרות בכתב שהובא לו בשבת רק שלא יגע בו ואני תמה כיון שאסור ליגע בו משום שהובא בשבילו למה מתיר לקרותו והלא קריאתו היא הנאתו ור״ת היה אומר אחר שלא הובא בשבילו יכול לקרותו הואיל ולא הובא בשבילו אי נמי אפילו מי שנשלח לו יכול לקרותו שהרי השולח שלחו בשביל עצמו ולא בשביל אותו שהוא שלוח אליו ע״כ ומ״מ אני תמה היאך התיר הקריאה בשטרי הדיוטות ומצאתי כתוב מה שרגילין עתה שקורין בכתבים שהביאום בשבת לפי שאין יודעין למה הביאום ושמא יש בהן צורך הגוף ולא דמי לשטרי הדיוטות שאין בהן צורך הגוף כלל ואין נ״ל הטעם מספיק כתב שתחת הצורה שכותבים תחתיה מה היא אסור לקרותה:

סימן שח

א כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מכלים שאדם חס עליהם כגון סכין של שחיטה ומילה ושל ספרים דהו״ל כאילו הקצם שמקפיד עליהם שלא יטלטלם כדי שלא יפגמו וכן כל כיוצא בזה וכל דבר שהוא כלי אפילו הוא גדול וכבד הרבה לא נתבטל שם כלי ממנו לא מפני גדלו ולא מפני כובדו: כלי שמלאכתו לאיסור יכול לטלטלו בין לצורך גופו בין לצורך מקומו לצורך גופו כגון קורנס של נפחים או של זהבים לפצוע בו אגוזים או קורדם לחתוך בו דבלה וכיוצא בזה בין לצורך מקומו כגון שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם אבל אם אינו צריך לגופו ולא למקומו אלא שרוצה להוציאו

משם מפני שירא שישבר שם או שיגנב משם או אפי׳ אם צריך לו והוא דבר שמקפיד עליו שלא לעשות בו אלא מלאכתו כגון קורנס של בשמים שחושש עליו שלא יתלכלך אסור וכלי שמלאכתו להיתר אפי׳ לצורך הכלי מותר לטלטלו שלא יגנב או שלא ישבר כל הכלים שנשברו אפי׳ בשבת שבריהם מותר לטלטלם ובלבד שיהו ראויים לשום מלאכה כגון שברי עריבה לכסות בה החבית ושברי זכוכית לכסות בה פי הפך אבל אם אינן ראויים לשום מלאכה לא: חתיכת חרס שנשברה בחול מכלי וראויה לכסות בה כלי מותר לטלטלה אפילו במקום שאין כלים מצויין שם לכסות בה זרקה לאשפה מבע״י אסור לטלטלה כיון שבטלה מהיות עוד כלי. כל הכלים הניטלין בשבת דלתותיהן שנתפרקו מהן ניטלין ל״ש נתפרקו בחול ל״ש נתפרקו בשבת דלת של שידה תיבה ומגדל יכולים ליטלה מהם ואסור להחזירה ושל לול של תרנגולים אסורים בין ליטול בין להחזיר כיסוי בור ודות אין נוטלים אותם אא״כ יש להם בית אחיזה דאז מוכח שהוא כלי ושל כלים אפי׳ הן מחוברין כגון תנור שחברו בטיט יכולין ליטלו אפילו אין לו בית אחיזה מחט שלימה יכולין לטלטלה ליטול בה הקוץ ניטל חודה או חור שלה לא וחדשה שלא ניקבה עדיין שריא. שירי מחצלאות מותרים שירי מטלניות שבלו אם יש בהם ג׳ אצבעות על ג׳ אצבעות מותר לטלטלם ואם לאו אסורין מנעל חדש מותר לשומטו מעל הדפוס: אף ע״פ שמלאכתו לאיסור כיון דשם כלי עליו מותר לטלטלו לצורך מקומו סנדל שנפסקה רצועה הפנימית עדיין תורת כלי עליו ומותר לטלטלו נפסקה החיצונה בטל מתורת כלי ואסור לטלטלו ואם הוא בכרמלית מותר לכרוך עליו גמי לח שהוא מאכל בהמה לתקנו שלא יפול מרגלו ובחצר שהוא נשמר שם אסור חלוק שכבסו אותו ותחבו בו קנה לתלות בו ליבשו יכול לשמטו מעל הקנה ואסור ליקח הקנה מתוכו שאינו כלי ואם תחבו בו כלי יכול ליטלו מתוכו אפי׳ הוא מלאכתו לאיסור: כירה שנשמטה אפילו אחת מירכותיה אסור לטלטלה וכ״ש אם נשמטו שתים. לבנים שנשארו מן הבנין מותר לטלטלן סדרן זה על זה והקצם לבנין אסור לטלטלן כל דבר שאינו כלי כגון צרורות שבחצר וכיוצא בהם אסור לטלטלן קוץ המונח בר״ה מותר לטלטלו פחות פחות מד״א ובכרמלית אפי׳ טובא נמי שרי סולם אפי׳ של עלייה והוא גדול מותר לטלטלו בשבת בחצר והרמב״ם ז״ל אסרו אבל של שובך מותר לנטותו ממקום למקום אבל לא יוליכנו משובך לשובך חריות של דקל שקצצן לשרפה מוקצין הן ואסור לטלטלן ישב עליהן מעט מבעוד יום מותר לישב עליהם בשבת וכ״ש אם חשב עליהם מבע״י לישב עליהם אפי׳ בחול או שקשרן לישב עליהם וכן פשתן סרוק וצמר מנופץ שנותנין על המכה אם חישב עליהם לצאת בהן או שיצא בהן בחול או שצובען בשמן דגלי דעתיה דלמכה קיימי או שכרכן במשיחה מותר ליתנם על המכה בשבת שאין בהם משום מוקצה ומשום רפואה נמי ליכא שאינו אלא כמו מלבוש שלא יסרטו בגדיו במכה: עורות בין של אומן בין של ב״ה מותר לטלטלן נסרים של ב״ה מותר לטלטלן ושל אומן אסור אא״כ חישב עליהם מבע״י ליתן עליהם פת לאורחים או תשמיש אחר. עצמות שראויין לכלבים או קליפין שראוין למאכל בהמה ופירורין שאין בהן כזית מותר להעבירם מעל השלחן אבל כל דבר שאינו מאכל בהמה אין מטלטלין אותו אלא מנער את הטבלא והן נופלין. חבילי עצים וקש שהתקינן למאכל בהמה אפילו הן גדולים הרבה מותר לטלטלן אין מטלטלין הלוף אע״פ שהוא ראוי לעורבים ולא את החצב אא״כ יש לו צביים ולא שברי זכוכית אא״כ יש לו נעמיות ולא חבילי זמורות אא״כ יש לו פילין ולא חרדל אא״כ יש לו יונים גרעיני תמרה מותר לטלטלן ומ״מ אדם חשוב צריך להחמיר על עצמו שלא לטלטלן אלא דרך שינוי. חבילי קש וחבילי עצים וזרדין הראויין למאכל בהמה אפי׳ אם הן גדולים הרבה מותר לטלטלן בשר חי אפילו תפל שאינו מלוח כלל ותפוח מותר לטלטלו שראוי לכלבים דג מלוח מותר לטלטלו ושאינו מלוח אסור לטלטלו שאינו ראוי אפילו לכלבים כתב הרמב״ם ז״ל חבית שנתגלית ואבטיח שנשברה אע״פ שאינם ראויין לאכילה נוטלן ומניחן במקום המוצנע כיוצא בו קמיעא שאינו מומחה אע״פ שאין יוצאין בו מטלטלין אותו: צואה של תרנגולין המונחת בחצר מותר להוציאה שהוא כגרף של רעי שמותר להוציאו אפילו בלא כלי ואם הוא בחצר אחרת שאינו דר שם אסור להוציאו ואם ירא מפני התינוק שלא יתלכלך בה מותר לכפות עליה כלי אע״פ שמותר להוציא גרף של רעי אסור להחזירו אא״כ נתן לתוכו מים אסור להביא לפניו דבר שימאס כדי להוציאו כשימאס בעיניו אבל מותר לקבוע ישיבתו אצלו כדי להוציאו לאחר שימאס מכניס אדם מלא קופתו עפר ומייחד לו מקום בע״ש ועושה בו כל צרכיו כיון שהכינו לכך אבל אם נתנו באמצע הבית בטל אגב עפר הבית ואסור לטלטלו כופין הסל לפני אפרוחין כדי שיעלו וירדו בו. תרנגולת שברחה דוחין אותה מאחוריה כדי שתכנס אבל אין מדדין ליקח אותה באגפים אע״פ שרגליה בארץ ומדדין עגלים וסייחים חיה ושאר עופות ובלבד שלא יגביהם בענין שיעקרו רגליהם מן הארץ ודוקא בחצר אבל בכרמלית לא וכ״ש ברה״ר והאשה מדדה את בנה אפילו בר״ה ובלבד שלא תגררהו אלא יהא מגביה רגלו האחת ויניח השנייה על הארץ וישען עליה עד שיחזור ויניח רגלו שהגביה שנמצא לעולם הוא נשען על רגלו האחת:

סימן שט

א נוטל אדם את בנו שיש לו גיעגועין עליו עם אבן שבידו אבל אם אין לו גיעגועין עליו או אפילו יש לו גיעגועין עליו ומטבע בידו לא יטלנו כלכלה שהיתה נקובה וסתמה באבן מותר לטלטלה שהרי נעשה האבן דופנה וכן דלעת שתולין בה אבן כדי להכביד למלאות בה אם הוא קשור יפה שאינו

נופל מותר למלאות בה שהוא כמו הדלעת עצמה שהוא בטל אגבה ואם לאו אסור למלאות בה. כלכלה מלאה פירות ואבן בתוכו אם הם פירות רטובים כגון תאנים וענבים יטול אותה כמות שהיא שאם ינער הפירות מתוכה יפסדו אבל אם הם פירות שאינן נפסדין ינערם וינער גם האבן עמהם ולא יטלנה עמה שכח אבן על פי החבית או מעות ע״פ הכר מטה החבית על צדה ומנער הכר והן נופלות ואם הניחה עליהם מדעתו אסור להטות ולנער ופירוש מניח כשהניחם על דעת שישארו שם בכניסת השבת ופירוש אם שכח שהיה דעתו ליטלה מבע״י בשעה שהניחה שם ושכח שם אבל בעל התרומות כתב אפילו הניח אדעתא שישאר שם בכניסת שבת לא מקרי מניח אלא כשהניח על דעת שישארו שם כל אותה השבת אבל אם הניחם במזיד כדי שיטלם בשבת מותר לנער למחר החבית והכר והם נופלות כדתנן טומנין בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד עושה מנער הקדרה והן נופלות ואם החבית בין החביות בענין שאינו יכול להטות אותה במקומה ושכח עליה אבן יכול להגביהה כמו שהיא עם האבן למקום אחר להטותה שם כדי שיפול מעליה וכל זה מיירי בצריך לגוף החבית ויספיק לו בהטייתה שע״י זה תפול האבן אבל אם צריך למקום החבית ולא תספיק לו ההטיה יכול לטלטלה עם האבן שעליה לפנות מקומה:

סימן שי

א עץ שתולין בה בשר או דגים מותר לטלטלו אע״ג דמאיס דקי״ל במוקצה מחמת מיאוס כר״ש דשרי אבל במוקצה מחמת איסור כגון נר שהדליקו בה באותה שבת לא קי״ל כוותיה ואסור אפי׳ לאחר שכבה אבל בכל שאר דבר קי״ל כר״ש דלית ליה מוקצה אלא בגרוגרות וצמוקים שהעלם לגג ליבשן והן מסריחות קודם שיתייבשו דכיון שיודע שיסריחו ודאי הסיח דעתו מהם ועוד שדחה אותם בידים בהא מודה שאסור אבל שאר כל דבר אפי׳ חיטין שזרען ועדיין לא השרישו וביצים שנתנן תחת התרנגולת מותר לטלטלן ומוקצה מחמת חסרון כיס כגון כלים שחשובין בעיניו ומקפיד עליהם ומייחד להם מקום מודה ר״ש ואין מוקצה לחצי שבת בין באיסור אכילה בין באיסור טלטול הלכך כל דבר שהיה ראוי בה״ש אם אירע בו דבר שנתקלקל בו ביום וחזר ונתקן שרי אבל כל דבר שהוקצה בין השמשות אסור כל היום: כל דבר שאסור לטלטלו אסור ליתן תחתיו כלי כדי שיפול לתוכו מפני שמבטל כלי מהיכנו שאוסר הכלי מטלטולו ודומה לסותר שסתר זה הכלי ממה שהיה ראוי תחלה אבל מותר לכסותו עליו ובלבד שלא יגע בו: דבר שמותר לטלטלו והניח עליו מבע״י דבר האסור גם התחתון אסור מפני דבר האסור המונח עליו הלכך מטה שיש עליה מעות או אפילו אין עליה עתה והיו עליה בה״ש אסור לטלטלה אין עליה עתה ולא היה עליה בה״ש מותר לטלטלה אפילו ייחדה למעות והניחן עליה מבע״י אם סלקם זהו לרב אלפס אבל ר״ת אוסר היכא שיחדם והניחם עליהן מבע״י אע״פ שסלקן ואם יש עליו דבר האסור ודבר המותר כגון מחתה שיש עליה אפר שמותר לטלטל לכסות בו הרוק ויש עליה גם שברי עצים שאסור לטלטלן מותר וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האסור אבל אם דבר האסור חשוב יותר מדבר המותר בטל אצלו ואסור לטלטלו:

סימן שיא

א מת שמוטל במקום שירא עליו מפני הדליקה רש״י מתיר לטלטלו טלטול גמור ולרב אלפס דווקא טלטול מן הצד וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לדעת רש״י ואם הוא מוטל בחמה או בבזיון כגון שהוא מסריח אם יש לו ככר או תינוק מניחו עליו ומטלטלו על ידו אפי׳ מרה״י לכרמלית והרמב״ן ז״ל כתב שמוטב להוציאו לכרמלית בלא ככר ותינוק מעל ידם כדי למעט ההוצאה שלא אמרו ע״י ככר ותינוק אלא ברה״י מחמה לצל וכתב עוד שנראה שמותר להוציאו אפילו לרה״ר על ידי תינוק אבל לא ע״י ככר שאינו טפל למת אלא שר״ח אסר אבל כל שאר דברים האסורין לטלטל לא התירו ע״י ככר או תינוק הלכך אותם שמטלטלים מנורה שהדליקו עליה בשבת ע״י ככר או תינוק לא יפה הם עושים ואם אין לו ככר או תינוק לא יטלטלנו כלל אפי׳ להפכו ממטה למטה שטלטול מן הצד לצורך דבר האסור אסור היה מוטל בחמה ואין לו מקום לפנותו אינו רשאי לעשות לו אהל להציל אלא באים שני בני אדם ויושבין בצדו חם להם מלמטה מביא כל אחד מטה ויושב עליה חם להם מלמעלה מביא כל אחד מחצלת ופורס על גבו וזוקף כל אחד מטתו ונשמט והולך לו בענין שתיעשה המחיצה מאיליה שנראה כאילו עשו לצורך החי שאין מחללין השבת לצורך מת אפילו באיסור דרבנן אבל התירו לסוכו ולהדיחו ולשמטו מעל הכר ובלבד שלא יזיז בו לא ידו ולא רגלו ולא שום אבר ואם היה פיו הולך ונפתח קושר לחיו העליון שלא יפתח יותר אבל לא יורידנה לסוגרו שא״כ היה מזיז בו אבר ואין מעמצין עיניו כדי שיסגרו דהוה ליה מזיז אבר: טילטול מן הצד לצורך דבר המותר מותר הלכך מעות ששכח על הכר נוער את הכר והן נופלות וכן צנון שטמן בארץ ומקצת עליו מגולין נוטלו אע״פ שבנטילתה מזיז עפר ממקומו וטילטול בגופו אפי׳ לצורך דבר האסור מותר הלכך קש שעל גבי המטה והוא מוקצה מנענע בגופו ואם הניח עליו מבע״י כר או כסת מנענע אפי׳ בידו שהרי הכינו מבע״י לשכוב עליו פירות הטמונין בתבן או בקש המוקצה אפילו כולן מכוסין יכול לתחוב בהן מחט כדי שינער הקש מעליהם ויטלם:

סימן שיב

א מי שיש לו מקום מיוחד לבית הכסא יכול להכניס עמו אבנים לקנח מלא ידיו אין לו מקום קבוע מכניס עמו כשיעור ראש בוכנא קטנה ואם ניכר באבן שקנחו בו מותר להכניסו אפילו הוא גדול הרבה או אפילו אם הם הרבה ומותר להעלותן לגג לקנח בו ולא אמרינן כיון שיש לו מקום מיוחד לבדו יעלה שם מע״ש צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו ולא חיישינן שמא יתלוש ולא יקנח באדמה מפני שהיא נפרכת וכיון שאינה ראויה לקנח אסור לטלטלה אסור לקנח בחרס אפילו בחול משום סכנה היו לפניו בשבת צרור ואזני חרס חלקים שראויין לקנח בהם מקנח בחרס שהוא ראוי לטלטל לכסות בו הכלי ולא יקנח בצרור צרור ועשבים לחים יקנח בעשבים אבל ביבשים לא משום סכנה שהן חדין ומחתכין הבשר היה צריך לנקביו ואינו יכול לפנות שרפואתו למשמש בפי הטבעת לא ימשמש בכל ידו כדרך שעושה בחול משום השרת נימין אלא ימשמש כלאחר יד בשתי אצבעותיו ור״ח פי׳ שלא ימשמש בצרור של הקנוח להחליק כדרך שעושה בחול משום כתישה אלא כלאחר יד תשובה להרב ר״מ מרוטנבורג ששאלת על משמוש הברזא בפי הטבעת אם מותר בשבת אמרינן התם אמר רבא אסור למשמש בצרור בשבת כדרך שעושה בחול מתקיף לה מר זוטרא ליסתכן ומשני כלאחר יד אלמא ע״י שינוי שרי כגון שאוחז הצרור או הברזא בשתי אצבעותיו וממשמש אבל בכל היד לא ואם תחוב כולו בגוף היה נראה דשרי לצאת בו דלא דמי להא דתנן בפ׳ המצניע (שבת צב.) המוציא בפיו ובמרפקו פטור וכל פטורי שבת פטור אבל אסור דהתם כשהוא פותח פיו ופושט מרפקו המשוי נראה אבל הכא שהוא בלוע כולו בגוף היה נראה דשרי אמנם איני מתירו כיון שמכניסו תדיר כדי לחזור ולהוציא אע״ג דלא דמיא ממש להני איכא למימר דפטור אבל אסור כי הני והואיל ואפשר במשמוש גרידא וע״י שינוי ובהכי סגי דלא ליסתכן לא שרינן ליה להכניסו כולו אפי׳ ע״י שינוי לצאת בו בשבת ע״כ. אסור לפנות בשדה ניר בשבת שמא יבא לאשויי גומות:

סימן שיג

א פקק החלון כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו החלון יכולים לסותמו אפילו אם אינו קשור ולא אמרי׳ דהוי כמוסיף על הבנין ובלבד שיחשוב עליו מע״ש לסותמו בו ובהכי מיהא סגי: וקנה שהתקינו להיות נועל בו נמי אין צריך שיקשרנו בדלת ומ״מ דמי לבנין טפי מפקק החלון ולא סגי במחשבה שיחשוב עליו מאתמול וצריך שיתקננו לכך לרש״י צריך שיתקננו לשם כלי שיהא ראוי לשום תשמיש ולרבינו תם אין צריך שיתקננו אלא לנעול בו: ונגר שהוא יתד שנועלין בו ותוחבין אותו באסקופה למטה ודומה טפי לבנין לא סגי בהכי ואין נועלין בו אא״כ יהא קשור וכיצד יהא קשור אם יש בראשו גלוסטרא פירוש שהוא עב באחד מן הראשים וראוי לכתוש בו שדומה לכלי סגי אפי׳ אם קשור בחבל דק שאינו ראוי להיות ניטל בו ואפי׳ אם אינו קשור בדלת עצמו אלא בבריח הדלת ואפילו אם החבל ארוך ואינו תלוי כלל באויר אלא כולו מונחת בארץ ואם אין בראשו גלוסטרא אם הוא קשור בדלת עצמו סגי אפילו בחבל דק שאינו ראוי לינטל בו ואפי׳ כולו מונח בארץ ואם אינו קשור בדלת אלא בבריח צריך שיהא הקשר אמיץ ושיהא ראוי לינטל בו ואפ״ה א״צ שיהא תלוי אלא אפילו כולו מונח בארץ שאין אסור אלא כששומטו ומניחו בקרן זוית וכל נגר שאמרנו מיירי שהאסקופה גבוה וכשנועץ אותו במפתן אינו נוקב בארץ אבל אם נפחתה האסקופה בענין שכשמכניס הנגר בחור נוקב תחתיו בארץ הוי בנין ואסור לנעול בו: רחבה שאחורי הבתים שאין נכנסין ויוצאין בה תדיר אם עשה דלת לפותחה או שתולה בה מחצלת של קנים וכן פירצה שגדרה בקוצים כעין דלת אם יש להם ציר או אפילו אין להם עתה ציר אלא שהיה להן ציר נועלין בהן אפילו הן נגררין בארץ רק שקשרן ותלאן לנעול בהם ולא חשיב כבונה שניכר בהן שהוא דלת כיון שהיה להם ציר. אין להם ציר ולא היה להם ציר אין נועלין בהם אא״כ הן גבוהים מן הארץ ופתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר נועלין בו אפילו לא היה לה ציר לעולם והוא נגרר דלת העשוי מלוח אחת או שאין לה אסקופה התחתונה וכשפותחין בה שומטים אותה ועוקרים אותה אין נועלין בה אפילו יש לה ציר: שידה תיבה ומגדל שפתחיהן מן הצד ויש להם ב׳ צירים אחת למעלה ואחת למטה אם יצא התחתון כולו ממקומו אסור להחזירו שמא יתקע אבל אם יצא מקצתו דוחקו עד שמחזירו למקומו כיון שהעליון נשאר במקומו בקל יכול להחזיר התחתון אבל כשיצא העליון אסור אפילו לדוחקו ולהחזירו למקומו מטה של פרקים אסור להחזירה ולהדקה ואם תקע חייב חטאת ואם היה רפויה מותר לכתחלה וראיתי כתוב על שם הר״ם מרוטנבורג דה״ה כוס של פרקים אסור להחזירו אא״כ יהא רפוי ונרא׳ דכוס אין דרך להדקו כל כך ושרי בכל ענין קורה שנשברה מותר לסומכה בארוכות המטה שהן כלי כדי שלא תרד יותר אבל לא כדי שתעלה דא״כ הוה ליה בונה והוא שיהו רפוין שיכול ליטלם כשירצה אבל אם מהדקם שם אסור: חצר שנתקלקלה במי גשמים יכול לזרות בה תבן ולא חשיב כמוסיף על הבנין ובלבד שישנה שלא יזרה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי הקופה שיהפכנה ויביא התבן על שוליה:

סימן שיד

א אין בנין וסתירה בכלים וה״מ שאינו בנין ממש כגון חבית שנשברה ודיבק שבריה בזפת יכול לשברה ליקח מה שבתוכה ובלבד שלא יכוין לנוקבה נקב יפה שיהא לה לפתח דא״כ הוה ליה מתקן מנא אבל אם היא שלימה אסור אפי׳ לשוברה ואפי׳ נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש ואפי׳ יש בה נקב חדש ובא להרחיבו אסור היה בו נקב ונסתם אם הוא למטה מן השמרים אסור לפותחו דכיון שהוא למטה וכל כובד היין עליו צריך סתימה מעלייתא וחשיב כפותח מחדש למעלה מן השמרים מותר לפותחו: מותר להתיז ראש המגופה בסייף דלאו לפתח מכוין כיון שמסיר ראשה כולו אבל לנוקבה בצדה אפי׳ ברומח שעושה נקב גדול ואינו דומה לפתח אסור דודאי לפתח מכוין כיון שאינו מסיר ראשה וה״מ בצדה אבל למעלה מותר לנוקבה דלאו לפתח מכוין שאין דרך לעשות פתח למעלה מפני עפר וצרורות שיפלו בה אבל בצדה אסור דלפתח מכוין כדפרישית חותמות שבכלים כגון שידה תיבה ומגדל שהכיסוי שלהם קשור בהם בחבל יכול להתירו או לחותכו בסכין או להתיר קליעתו וכתב ה״ר פרץ אבל היתדות שנועלין בהן אסור להסירם דהוה כבנין גמור וכתב א״א הרא״ש ז״ל ודוקא כעין קשירת חבל וכיוצא בו אבל פותחת של עץ ושל מתכת אסור להפקיע ולשבר דבכלי נמי שייך בנין גמור וסתירה גמורה ובסמ״ק כתב ובשבירת פותחת של תיבות נחלקו בה ה״ר אלעזר מתיר והר״י אוסר ומיהו ע״י נכרי יש להקל ע״כ ושבקרקע כגון דלת של בור שקשור בו בחבל יכול להתירו דלאו קשר של קיימא הוא שהרי עומד להתיר אבל לא מפקיע וחותך משום סתירה אסור לחתוך שפופרת וליתנה בנקב שבחבית כדי שיקלח היין היתה חתוכה כבר מותר ליתנה אפילו לא נתנה שם מעולם וכ״ש שמותר להחזירה אם היתה שם ונפלה: עלה של הדס אם הוא קטום ויש לו הרבה מהם קטומים מותר ליתנו בנקב במקום מרזב כדי שיקלח היין: ואם אין לו אלא אחד אפי׳ אם קטום ועומד אסור ליתנו שם: אסור ליתן שעוה או שמן שהוא עב בנקב החבית מפני שהוא ממרח: חבית שנקבה והיין יוצא ממנו אסור ליתן בו בד של שום לסותמו ואם הוא מערים ואמר שנותנו שם להצניעו אסור לאיניש דעלמא ולצורבא מרבנן שרי:

סימן שטו

א אסור לעשות אפילו אהל עראי בשבת וי״ט ופרש״י שאין איסור עשיית אהל אלא בגג ולא במחיצות ור״ת פירש דבמחיצה נמי אם עושה אותה להיתר סוכה או להיתר טלטול אסור אבל אם אינו עושה אלא לצניעות בעלמא מותר: עצים שתוקעין ראשן האחד בדופן הספינה וכופפין ראשן הב׳ בדופן השני של הספינה ופורסין מחצלת עליהם לצל אם יש ברוחבן טפח או אפילו אין ברוחבן טפח ואין בין זה לזה ג״ט חשיבי כאהל ומותר לפרוס בשבת מחצלת עליהם דהו״ל תוספת אהל עראי ושרי וא״ל הו״ל תחילת עשיית אהל ואסור וכל מחצלת פרושה כדי טפח מותר לפורשה כולה בשבת דהו״ל תוספת אהל עראי אבל אסור לפורשה בתחילה בשבת פוריא מלמעלה למטה שרי ממטה למעלה אסור פרש״י מטה כשמעמידים אותה אסור ליתן הרגלים ולתת הקרשים עליהם אלא ישים הקרשים תחלה ואח״כ יתן הרגלים תחתיהם ופירשו התוס׳ שלא יתכן לאסור זה אם לא יהיו הרגלים ד׳ דפין מחוברין בד׳ דופני התיבה שאין העולם נזהרים ליתן השלחן על גבי הרגלים בשבת וכן מטה שמעמידין אותה ואח״כ פורשין עליה עור דמי לאהל ואסור להעמיד ולפרוש עליה ואם פירש אינו חייב חטאת אבל מטה כעין שלנו אם היתה זקופה או מוטה על צדה מותר להושיבה על רגליה דלאו מידי עביד וכן כסא העשוי פרקים וכשרוצין לישב עליו פותחין אותו והעור נפתח וכשמסירין אותו סוגרים אותו והעור נכפל מותר לפותחו לכתחלה וכן כשמסדרין חביות זו ע״ג זו אחד ע״ג שתים אוחז העליונה בידו ויסדר התחתונה תחתיה אבל לא יסדר התחתונה תחלה ויניח העליונה עליה אבל אבנים של בית הכסא מותר לסדרן וכ׳ הרשב״א בשם התוספת שלא אסרו אלא בכה״ג שצריך לאויר של מטה אבל אם אין צריך לאויר של מטה שרי על כן מותר להניח ספר אחד מכאן ואחד מכאן וא׳ ע״ג: משמרת שתולין אותה לתת בה שמרים לסננן ומותחין פיה לכל צד חשיב עשיית אהל ואסור לנטותה: כילת חתנים והיא נתונה על ב׳ עצים זקופים ובולטים מהמטה א׳ לראש המטה ואחד לרגליה וקנה נתון עליהן והכילה פרושה עליו ויורדת לכאן ולכאן מותר לנטותה והוא שלא יהא בגגה רוחב טפח ולא בפחות מג״ט סמוך לגגה טפח פי׳ שאינה מתרחבת טפח עד לאחר שירדה ג״ט ואין בשיפועה טפח פי׳ שאין כל צד וצד מתפשט למטה להתרחק טפח מכנגד אמצעיתה דהיינו שאין ברחבה למטה ב״ט שאינה עשויה לישן תחתיה אלא לנוי ומיירי נמי שאינה יורדת למטה טפח בזקיפה בלא שיפוע לאחר שכלה השיפוע אבל אם יש בגגה טפח או בפחות מג׳ סמוך לגגה טפח או שיש בשיפוע טפח או שיורד טפח בזקיפה אסור לנטותה ואם כרך עליהם מאתמול חוט או משיחה לנטותה בו מותר אפילו אית ביה כל הני ומ״מ במקום שאין בני תורה לא שרינן ע״י כריכת חוט שלא יבאו לזלזל בה. טלית כפולה שקושרו בין שני כתלים והיא משלשלת ונוגעת בארץ ונכנס לישן תחתיה לא יעשה לכתחלה ואם כרך עליה חוט או משיחה מותר לכתחלה ופירש רב אלפס אפילו אין בגגו טפח לא יעשנו לכתחלה וא״א ז״ל כתב ודאי אם אין בגגו טפח ולא אחד משאר דברים שאוסרין בכילה מותר לכתחלה כמו כילה אלא מיירי שיש בגגו טפח או א׳ משאר דברים האוסרים בכילה הלכך

אסור ואפילו הכי אם כרך עליו חוט מאתמול או משיחה מותר לכתחלה. וילון הפרוש לפני הפתח מותר לנטותו ולפורקו שאין אהל עראי בלא עשיית גג היכא שאינו בא להתיר: בגד ששוטחין ע״פ החבית לכסותו לא ישטחנו ע״פ כולו משום אהל אלא יניח קצת ממנו מגולה:

סימן שטז

א הצד צפור למגדל שהוא ניצוד בו וצבי לבית או לביבר שהוא ניצוד בו חייב ואם אינו ניצוד בו פטור אבל אסור צד צבי ישן סומא חייב חגר חולה או זקן פטור: כל דבר שבמינו ניצוד חייב עליו אין במינו ניצוד פטור אבל אסור הלכך זבובים אע״פ שאין במינן ניצוד אסור לצודן לכן כתב בעל התרומות שאסור לנעול בשבת התיבה שיש בו זבובים אלא יתן סכין או שום דבר בין הכיסוי לתיבה בענין שיוכלו לצאת משם ונ״ל שא״צ לדקדק בזה שאין הזבובים נצודין בתיבה שאם בא לפתוח התיבה וליטלם יברחו ולא דמי לדבורים בכוורת דקתני פורסין המחצלת ע״ג כוורת ובלבד שלא יכוין לצוד כי הכוורת קטנה היא והדבורים ניצודין בה ועוד דבכוורת גופה קתני ובלבד שלא יכוין לצוד אלמא כי לא מכוין שרי: צבי שנכנס לתוך הבית ונעל א׳ בפניו חייב נעלו ב׳ פטורין לא יכול א׳ לנעלו ונעלו ב׳ חייבין ישב הראשון על הפתח ומלאו וישב הב׳ בצדו אע״פ שעמד הראשון והלך לו הב׳ פטור ומותר והראשון חייב הצד נחש לרפואה חייב ואם בשביל שלא ישכנו מותר לכתחלה: ח׳ שרצים האמורין בתורה הצדן סתם שלא פירש אם צריך להם אם לאו חייב והחובל בהן אע״פ שלא יצא מהם דם אלא נצרר תחת העור חייב ושאר שרצים אינו חייב החובל בהן אא״כ יצא מהם דם והצדן לצורך חייב ושלא לצורך או סתם פטור: אסור לצוד פרעוש ודווקא מעל הארץ או מעל בגדיו אבל אם הוא על בשרו ועוקצו מותר לצוד ואסור להורגו אבל כינה מותר להורגה וה״מ בלוקחה מעל בגדיו או מעל בשרו אבל המפלה בגדיו אסור להרוג גם כינה שמא יבא להרוג פרעוש אלא מוללו בידים ודוקא במפלה בגדיו גזירה הריגת כינה אטו הריגת פרעוש אבל במפלה ראשו מותר להרוג כינה ולא גזרינן אטו הריגת פרעוש שאינן מצויות בראש וה״ר יוסף פירש שהשחור הוא כינה ולבן הוא פרעוש ור״ת פירש איפכא ונהגו כר״ת: ה׳ נהרגין בכל ענין לפי שמועדין להזיק זבוב שבארץ מצרים וצרעה שבננוה עקרב שבדיב ונחש שבא״י וכלב שוטה בכ״מ ושאר מזיקין אם רצין אחריו מותר להורגן ואם לאו אסור להורגן נחש ועקרב דורסן לפי תומו הואיל והן מזיקין מותר וכן ברוק שלפניו יכול לדרוס עליו אע״ג דממילא ממרח ומשוה גומות כיון שאינו מכוין לכך ואיכא מאיסותא וכתב הר״ם מרוטנבורק שאין לשפשפו ברגליו דלא קאמר אלא דורסו אבל לא לשפשף וכ״כ הרמב״ם ז״ל לא ירוק ע״ג קרקע וישוף ברגליו דלא קאמר אלא דורסו אבל מותר לדרוס רוק שעל גבי קרקע לפי תומו:

סימן שיז

א כל קשר העומד להתקיים לעולם חייבין חטאת על קשירתו והתרתו בין אם הוא של אומן או של הדיוט והעומד להתקיים ז׳ ימים פטור אבל אסור ולצורך מצוה כגון שקושר למדוד שיעור אחד משיעורי התורה מותר לכתחלה ושעומד להתיר בכל יום מותר לכתחלה וכתוב בספר התרומה רצועות שקושרין באבנט ואין מתירין אותו אלא כשמחליפין המכנסים אסור לקושרן בשבת רצועות שבבגד שעל הכתף שמהדקין בהן הבגד שיצאו אסור להחזירם חיישינן שמא יקשור. מתירין בית הצואר מקשר שקשרו כובס שאינו קשר של קיימא אבל אין פותחים אותו מחדש דמתקן מנא הוא: קושרין דלי לבור אף בחבל ולא חיישינן שמא יבטלנו שם ויהיה של קיימא והוא שיהיה חבל של גרדי אבל חבל דעלמא לא ועניבה מותר אף בחבל דעלמא דלאו קשירה הוא קושרין חבל בפני הפרה בשביל שלא תצא אפי׳ בב׳ ראשי הפתח ולא חיישינן שמא יתיר ראש האחד ויוציאנה דרך שם ויניח ראש הב׳ קשור: מטלטלין חבל גרדי לקושרו באבוס ובפרה ולא חיישינן שמא יתיר ראש האחד ויניח השני קיים אבל חבל דעלמא לא:

סימן שיח

א המבשל בשבת חייב ולענין המתבשל פליגי ר״מ סבר אם נעשה בשוגג מותר אפילו בו ביום בין לו בין לאחרים ואם נעשה במזיד אסור בו ביום אפילו לאחרים ולמ״ש מותר אפי׳ לו ור״י סבר בשוגג מותר למ״ש אפילו לו ובו ביום אסור אפילו לאחרים ובמזיד אסור לו עולמית ולאחרים מותר למ״ש ור׳ יוחנן הסנדלר סבר בשוגג אסור לו עולמית ולאחרים מותר למ״ש ובמזיד אסור לעולם בין לו ובין לאחרים ופסקו הגאונים כר״י דבמזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר למ״ש מיד וא״צ להמתין בכדי שיעשו ובשוגג אסור בו ביום גם לאחרים ולערב מותר גם לו ור״י פסק כר״מ דבשוגג מותר אפילו לו בו ביום ובמזיד אסור בו ביום אף לאחרים ולערב מותר גם לו ויראה שאין חילוק בכל מעשה שבת אבל בעל התרומה כתב דוקא במבשל בשבת בשוגג מותר אפילו לו דמעיקרא חזי לכוס אבל השוחט או שאר מלאכות דמעיקרא לא חזי כלל כגון שהדליק נר אפילו בשוגג אסור לו באותו

שבת השוחט לחולה בשבת ל״ש חלה מאתמול ל״ש חלה היום מותר לבריא לאוכלו חי ובלא מליחה אבל המבשל לחולה אסור לבריא שמא ירבה בשבילו כשם שאסור לבשל באור כך אסרו לבשל בתולדות האור כגון ליתן ביצה בצד הקדרה בשביל שתצלה ואפילו בתולדות חמה נמי אסור כגון סודר שנתחמם בחמה אסור ליתן בו ביצה כדי שתצלה גזירה אטו אור אבל בחמה עצמה כגון ליתנה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיחמו מותר ואסור להטמינה בחול ובאבק דרכים כדי שתצלה אפילו תבשיל שנתבשל כבר יש בו משום בישול אם נצטנן כבר אבל בעודו רותח לא ואם לא נתבשל כל צרכו ואפילו נתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול אפי׳ בעודו רותח וה״מ שיש בישול אחר בישול בתבשיל שיש בו מרק אבל דבר יבש שנתבשל כבר מותר לשרותו בחמין בשבת דתנן כל שבא בחמין מלפני השבת פי׳ שנתבשל כבר שורין אותו בחמין ומוקי לה בתרנגולת דר׳ אבא שנתבשלה כל צורכה והיתה יבשה וכל שלא בא בחמין לפני השבת אין שורין אותו בחמין בשבת דחשיב כמבשל אבל מדיחין אותו בחמין חוץ ממליח הישן וקולייס האספנין פירוש דג קטן מליח שאין צריכין אלא בישול מעט הדחתן הוא גמר בישולן וכתב ה״ר אליעזר ממיץ אע״ג שאין בישול אחר בישול בדבר יבש בדבר שנאפה או נצלה יש בו משום בישול אם בישלו אחר כך במשקים ואסור ליתן פת אפילו לתוך כלי שני שהיד סולדת בו ותימה למה אסרו בכלי שני ואפשר דמדמי ליה למלח דקאמר בגמרא לחד לישנא שמבשל אפילו בכלי שני ואינו נראה לאוסרו בכלי שני וכתב הר״פ שבאפייה אחר אפייה וצלייה אחר צלייה י״א שגם זה אסור לדברי ה״ר אליעזר ממיץ והוא כתב שאפי׳ לדבריו אין אפייה אחר אפייה ולא צלייה אחר צלייה כלי שיש בו תבשיל קר אסור ליתנו ע״ג קדרה הטמונה כדי להתחמם אם הקדרה חמה בענין שהעליון יכול להתבשל ואם אינו יכול להתבשל מותר אם אין בו דבר קרוש אבל אם יש בו דבר חם יכול ליתנו כדי שישמר חומו. כלי ראשון מבשל אפילו לאחר שהעבירו מעל האש הלכך אסור ליתן בו אפי׳ בשר שור אף על פי שצריך בישול רב ואינו מתבשל מ״מ לחלוחית שבו מתבשל ומותר ליתן בו מלח שאינו ממהר להתבשל: מיחם של נחשת שהעבירו מעל האש ואין בו מים או שיש בו מים חמין לא יתן בו מים צוננין מועטין מפני שהן מתחממין: אבל נותן בו מים רבים להפשירה אפי׳ אם מפעפעין אותו ומחזיקין אותו שרי כיון שאינו מכוין לכך. כוס שהריק בו מים חמין מכלי ראשון לשתייה מותר לערב עמהם צוננים בין שיתן חמים שבו לתוך הצוננין או שיתן הצוננין לתוכו אבל ספל שיש בו מים חמין לרחיצה אפילו הוא כלי שני אסור ליתן בו צוננין דכיון שהם לרחיצה סתמא חמין הן הרבה ומתבשלין הצוננין שמערבים בהן אבל לערות מהם לתוך צונן מותר דתתאה גבר וכן הדין בכלי ראשון והוא לשתייה שמותר לערות ממנו לתוך צוננין ואסור לערות צוננין לתוכו וה״מ מעט צוננין אבל אם הן מרובים ואין יכולין להתבשל בהם אלא להפיג צינתן מותר. מותר ליתן קיתון של מים או של שמן כנגד האש להפיג צינתן ובלבד שיתנם רחוק מן האש בענין שאינו יכול להתחמם באותו מקום עד שתהא היד סולדת בו דהיינו כל שכריסו של תינוק נכוית בו אבל אסור לקרבו אל האש למקום שיכול להתחמם שתהא היד סולדת בו ואפי׳ להניח בו שעה קטנה שתפיג צינתו אסור כיון שיכול להתבשל שם וכן מותר ליתן הקיתון בכלי שני שיש בו מים חמין אבל בכלי ראשון אסור ליתנו ואסור ליתן אינפנאד״ה אפי׳ ברחוק מקום מפני שהשומן שבה שנקרש חוזר ונימוח והוי ליה נולד ואסור ובספר המצות התירו כיון שאינו עושה בידים וא״א הרא״ש ז״ל אסר וכ״כ בספר התרומה מותר ליתן מים היפים במים צוננין הרעים כדי לצננן:

סימן שיט

א הבורר חייב והני מילי בבורר בנפה וכברה או בורר לאוצר אפי׳ ביד אבל בידו כדי לאכול מיד מותר הלכך היו לפניו אוכלין עם פסולת שלהם בורר בידו לצורך אותה אכילה ואם בירר יותר אפילו לבו ביום נעשה כבורר לאוצר וחייב בקנון ובתמחוי לא יברור ואם בירר פטור ואם בירר בנפה ובכברה חייב חטאת וכיצד הוא בורר אם יש טורח בברירת האוכל יותר מברירת הפסולת בורר כדרכו לזרוק הפסולת ואם יש יותר טורח בברירת הפסולת כגון שהוא דק נוטל אוכל ומניח הפסולת וכל זה כשהאוכל מרובה על הפסולת בכמותה ומשכחת באוכל מרובה שאפי׳ הכי יש טורח יותר בברירת הפסולת כגון שהוא דק כדפרי׳ אבל אם כמות הפסולת מרובה אסור אפי׳ לטלטלו שהאוכל בטל ברוב הפסולת ומ״מ לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין מעורבין בקליפתן אע״פ שהקליפות מרובות על האוכל לא מיקרי פסולת מרובה על האוכל כיון דאורחייהו בהכי והוו כמו שומר לפרי ותורמוס קאמר בגמרא דאפי׳ אוכל מתוך פסולת אסור ויהיב טעמא משום דשלקי ליה ז׳ זימנין ואי לא שלקי ליה לאוכל הוה מסרח לכן חשיב אפי׳ ברירת אוכל כברירת פסולת ולפי זה תורמוס שלנו שאין דרכן בכך מותר לבררו מתוך הפסולת היו לפניו ב׳ מיני אוכלים אותו שרוצה לאכול עתה חשוב כאוכל והשני חשוב פסולת ואסור לבררו אין מוללין מלילות בשבת אלא מולל בשינוי מעט בראשי אצבעותיו היו לו מלילות מערב שבת מנפח מיד ליד ואוכל אבל לא בקנון ותמחוי: אין שורין כרשינין פירוש שמציף מים עליהן בכלי כדי להסיר הפסולת ולא שפין אותו ביד כדי להסיר הפסולת דהוי״ל כבורר אבל נותנן בכברה אע״פ שפעמים נופל הפסולת דרך נקבי הכברה: משמרת שמסננים בה שמרים אפילו תלויה מע״ש אסור ליתן בה שמרים לסננו משום בורר אבל אם נתן בה שמרים מע״ש יכול ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולין ויין או מים שהן צלולין יכול לסננן במשמרת ואין כאן משום בורר כיון שהן

צלולין אבל עכורין לא ובשעת הגיתות שדרך לשתות היין עכור קצת יכול ליתנו עם שמרים במסננת לסננו ואין בו משום בורר ומשום ליבון נמי ליכא דמשמרת עשויה לכך ואינו חושש לליבונו אבל בסודר שחושש לליבונו אסור משום ליבון ובשאר משקין חוץ ממים דלא שייך בהו ליבון שרי וכשמסננין היין בסודר צריך ליזהר שלא יעשה בו גומא לקבל היין אלא ישפוך עליו והוא ישקע מעצמו וכן מותר לסננו בכפיפה ובלבד שלא יגביה הכפיפה משולי הכלי טפח משום אהל אבל אסור ליתן קסמין על פי הכלי ולסננו עליהם דדמי למשמרת והרמב"ם ז"ל לא התיר אפי' בכפיפה וסודר אלא יין שאין בו שמרים ומים צלולים אבל לסננן במשמרת אפי' צלולים או בכפיפה וסודר מים עכורין ויין שיש בו שמרים אסור וא"נ כן מדברי א"א הרא"ש ז"ל אלא כדפרי' מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ולא חשיב כבורר ובלבד שיכוין שמיד שיפסוק הקילוח ומתחילין הניצוצות לטפטף שיפסוק שאם לא יפסוק חשוב כבורר מה שבורר הניצוצות מתוך השמרים מסננת שנתן בה חרדל לסננו מותר ליתן בה ביצה אע"פ שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה עם הפסולת לא חשיב כבורר שהחלבון והחלמון שניהם אוכלין הם ואין נותנין אותה לתוכו אלא לתקן מראה החרדל הלכך לא חשיב כבורר אוכל מתוך הפסולת:

סימן שכ

א זיתים וענבים אסור לסוחטן ואם יצאו מעצמן אסורין ואפילו עומדין לאכילה דלא הוה לן למיחש שמא יסחוט אפ"ה כיון שרובן לשתייה חיישינן שמא ימלך עליהם לשתייה ואם נתרסקו יפה מע"ש מותרין המשקין היוצאין מהן: כתב בעל התרומות גיגית מליאה ענבים שבועטין אותם במקלות אין זה נתרסקו ואסור היין היוצא מהם ואם יש בגיגית יין צלול שיוצא מערב שבת מותר שכל יין ויין שיוצא בשבת מן הענבים מתבטל ביין שיצא מערב שבת ומטעם זה נמי מותר לשתות יין מן החבית שממלאין אותה ענבים שלימים ונותנין יין עליהם ולאחר זמן מתבקעין ויוצא מהם יין אף כשנתבקעו בשבת שכל מה שיוצא מהם מתבטל ביין שיש בו: תותים ורמונים אסור לסוחטן ואם יצאו מעצמן אם עומדין לאכילה מותר ולא חיישינן שמא ימלך עליהן לשתייה כיון דרובן לאכילה עומדין ואם עומדין לשתייה אסורים חיישינן שמא יסחוט ושאר כל הפירות מותר לסוחטן לכתחלה הא דאמר רב סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך קדירה פי' שיש בה אוכל והוה ליה משקה הבא לאוכל ולא לתוך הקערה פי' שאין בה אוכל והוה ליה משקה הבא למשקה ואסור וכן הא דאמר רב חסדא חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה פי' ר"ח שאינו הלכה וכן הסוחט כבשין ושלקות מפני שצריך למימיהן כתב שחייב חטאת ואפילו לתוך הקדירה אבל ריי"ף פסק שסוחטין אשכול וכבשין ושלקות לתוך הקדרה ולכתחלה אפי' בצריך למימיהן אבל לתוך הקערה פטור אבל אסור ולגופן שאינו צריך למים ואינו מכוין אלא לתקנן לאכילה אפי' לתוך הקערה מותר וחולב אדם עז לתוך הקדרה בי"ט קאמר ולכך מותר וכן התיר הרב רבי יוסף לסחוט בוסר לתוך האוכל וא"א הרא"ש ז"ל כתב בתשובת שאלה על סחיטת בוסר לתוך הקערה שיש בה אוכל מי יכניס ראשו בין ההרים הגדולים והמחמיר תע"ב והתיר לסחוט לימוני"ס ואסר לסחוט רמונים אפי' לצורך חולה אם לא שיהא בו סכנה. ור"ת כתב דבוסר ודאי אסור דלא שרינן אלא באשכול של ענבים שראוי לאכילה אבל בוסר שאינו ראוי לאכילה ואפי' האוכלו בטלה דעתו הוי כבורר אוכל מתוך פסולת אין מרסקין השלג והברד אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש אף על פי שמתמחה כיון שאינו עושה בידים שרי על כן צריך ליזהר בחורף כשנוטלין הידים שלא יהא במים לא שלג ולא ברד והר"ם מרוטנבורק התיר להטיל מי רגלים בשלג שדומה לדריסת הרגלים שדורס אותו ברגליו ואינו חושש וא"א הרא"ש ז"ל נזהר בדבר שאינו דומה לדריסת הרגלים כי על ידי השתן ודאי נימוח ואבי העזרי כתב שמותר לשבר הקרח כדי ליטול המים מתחתיו כתב בעל התרומות שאסור לשפשף הידים במלח בשבת לפי שהוא נימוח והוי נולד הסוחט בגד להוציא מים שבו חייב הלכך אסור לפרוש סודר ע"פ החבית וליתן על גביו הכלי שדולין בו שמא יבא לידי סחיטה אבל בגד העשוי לפרוש עליו מותר שאינו חושש עליו לסוחטו ואסור להדק מוכין בפי חבית שיש בו משקין שמא יבא לידי סחיטה: ספוג אין מקנחין בו אא"כ יש בו בית אחיזה משום גזירה שמא יסחוט: חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום הנקב שמוציאין ממנו היין התיר בערוך להסירו בשבת אע"פ שא"א שלא יסחוט וה"ל פסיק רישיה וקי"ל כל פסיק רישיה אסור אפ"ה הכא שרי כיון שאינו נהנה בסחיטה זו שהרי היין נופל לארץ הוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה ושרי אבל אם היה כלי תחתיו לקבל היין אסור ור"י היה אוסר אפי' היכא דלא ניחא ליה:

סימן שכא

א חבילי פיאה חבילי איזוב וקורנית הכניסן לעצים אין מסתפקין מהן הכניסן למאכל בהמה מסתפק מהן וקוטם ואוכל ביד אבל לא בכלי ומולל בראשי אצבעותיו: אין עושין מי מלח הרבה ביחד לתת לתוך הכבשים שכיון שעושהו כדי להתקיים דמו לעיבוד שהמלח מקיימם אבל יכול לעשות ממנו מעט לתת לתוך התבשיל ואם נותן לתוכו שני שלישי מלח אסור לעשות ממנו אפילו מעט: אסור למלוח חתיכות צנון ד' או ה' ביחד אלא מטביל כל אחת

ואחת לבדה ואוכלה אבל ביצים מותר למולחן כתב הרב ר׳ שמשון שאין למלוח ביחד הרבה פולין ועדשים שנתבשלו בקליפתן מותר לדוך פלפלין בשבת בקתא של סכין אפי׳ הרבה ביחד כיון שהוא דרך שינוי: אסור לחתוך הירק דק דק שדומה לטוחן ואסור לרדות דבש מהכוורת שדומה לתולש קמח של קליות שנתייבש בתנור ועושין ממנו שתיתא אם היא עבה אסור לגובלה הרבה ביחד אלא מעט מעט ואם היא רכה מותר לגובלה הרבה ביחד ע״י שינוי ומהו השינוי שיתן קמח תחלה ואח״כ חומץ שבחול דרך ליתן החומץ תחלה חרדל שלשו בע״ש למחר יכול לערבו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש ולא יטרוף לערבו בכח אלא מערבו מעט מעט: שחליים שדכן מע״ש למחר נותן יין וחומץ ולא יטרוף אלא מערב וכן שום שדכו מע״ש למחר נותן לתוכו פול וגריסין ולא יטרוף אלא מערב ובעה״ת כתב כל מה דשרי לערב משקה בחרדל דוקא שנתנו מבע״י אבל בשבת אסור לתת משקה בחרדל או בשום שכתשו מבע״י וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא ראשונה: מותר לעשות אנומלין שהוא יין ישן ודבש ופלפלין מפני שהוא לשתייה ואין עושין אלונתית שהוא יין ישן ומים צלולים ושמן אפרסמון שהוא לרפואה אין שורין החלתית לא בפושרין ולא בצוננין שדרך לשרותו ולשתותו לרפואה אבל נותנו לתוך החומץ ומטבל בו פתו היה שרוי מאתמול מותר לשרותו בשבת ואם שתה ממנו יום ה׳ ויום ו׳ וצריך לשתות גם בשבת מותר שכן הוא דרך רפואתו לשתותו ג׳ ימים זה אחר זה הלכך מותר לשרותו בצונן וליתנו לחמין מפני שיש בו סכנה אם לא ישתה ממנו: שום ובוסר ומלילות שרסקן מע״ש אם מחוסרין דיכה אסור לגמור דיכתן בשבת ואם אין מחוסרין אלא שחיקה מותר לגמור בשבת וכתב הרמב״ם ז״ל לפיכך מותר לגמור שחיקת הריפות בעץ פרור בקערה בשבת אחר שמורידין אותה מעל האש:

סימן שכב

א ביצה שנולדה בשבת אסור לאוכלה ואפי׳ לטלטלה אסור ואפי׳ נתערבה באלף כולן אסורות ויכול לכוף עליה כלי שלא תשבר ובלבד שלא יגע בה ושבת שלאחר י״ט או לפניו נולדה בזה אסורה בזה וכן שירי פתילה שכבה בשבת אסור להדליק בה בי״ט שלאחריו משום הכנה אם לא שכיבה אותם בחול קודם שהדליק בהם דהשתא הוכנו בחול וכן לפידים שנותרו בשבת וכבו אסור להדליקם בי״ט שאחריו כי הכיבוי הוא הכנה שבשביל הכיבוי הם נוחין לידלק בפעם אחרת: פירות שנשרו מן האילן בשבת אסורין בו ביום ולערב מותרין מיד אוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי לפיכך מותר לקטום אפי׳ בסכין קש או תבן ולחצות בו שיניו אבל קיסם שאינו אוכלי בהמה אפי׳ ליטול כדי לחצות בו שיניו אסור: מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהן ולהניף בהן לחולה ומוללו להריח בו וקוטמו להריח בו א׳ קשין וא׳ רכין המחלק לבני ביתו מנות בשבת יכול להטיל גורל לומר למי שיצא גורל פלוני יהיה חלק פלוני שלו והוא שיהיו החלקים שוין ואינו עושה אלא כדי להשוותם שלא להטיל קנאה ביניהם אבל עם אחרים אסור כיון שמקפידין זה על זה יבואו לידי הלואה שאסור בשבת ולידי מדה ומשקל אבל ליתן מנה גדולה כנגד מנה קטנה ולהטיל גורל עליהן אפי׳ בבני ביתו ובחול אסור משום קוביא:

סימן שכג

א מותר לומר לחבירו מלא לי כלי זה אפילו הוא מיוחד למדה אבל אסור להזכיר לו שם מדה כגון תן לי מדה פלונית או פלונית כתב הרמב״ם ז״ל אסור לשקול כלל או למנות ולמדוד בין בכלי מדה בין ביד בין בחבל ומותר לומר לחבירו תן לי ביצים ואגוזים במנין ואומר לחנוני תן לי ד׳ ביצים וה׳ רמונים ובלבד שלא יזכיר לו שם דמים ולא סכום מדה ולא סכום מנין לומר כך וכך יש לך בידי תן לי כך וכך ויהיה לך בידי כך וכך: המביא כדי יין וכדי שמן לא יביאם בסל וקופה כדרך חול אלא יביאם לפניו או על כתיפו וכיוצא בזה שישנה מדרך חול אפי׳ אין בשינוי קלות במשא ואם א״א לו לשנות מותר: מדיחין כלים בשבת לצורך היום כגון שנשאר לו עדיין סעודה לאכול אבל לאחר סעודה שלישית אין מדיחין וכלי שתייה מדיחין כל היום שכל היום ראוי לשתייה אבל אסור להטביל כלי חדש או להטביל מטומאתו ומותר לשפשף הכלים בכל דבר כדי לצחצחן דכיון שאינו מכוין אלא לצחצחן מותר חוץ מכלי כסף בגרתקון שאסור לשפשפו בהם והוא מין עפר המתקשה בחבית של עץ משמרי היין מפני שהוא עיקר תקונו והוא גורר אותה וחייב משום ממחק:

סימן שכד

א אין כוברין את התבן בכברה כדי שיפול המוץ לארץ ולא יניחנו במקום גבוה כדי שירד המוץ אבל נוטל בכברה ונותן לתוך האבוס אע״פ שהמוץ נופל מאליו שרי כיון שאינו מכוין לא ימדוד שעורים ויתן לפני בהמתו אבל נוקב הוא בכרי בקב עצמו וממלא הכלי שלא כדרך המדידה לרש״י ולפי׳

ר״י דוקא משער לפי אומד דעתו אבל לא ימודד כלל: אין גובלים המורסן לפני הבהמה אבל נותנין בו מים ומעביר בו במקל פעם אחת שתי ופעם א׳ ערב ומערב מכלי אל כלי כדי שיתערב ואפי׳ כור או כוריים יכול ליתן לפני בהמה אחת ובעל התרומה אוסר ליתן בו מים דנתינתו הוא גיבולו ולא שרי אלא להוליך בו המקל שתי וערב אחר שנתן המים מע״ש וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא ראשונה: קשין של שבולים שקושרין בב׳ או ג׳ מקומות מותר להתירם כדי שתאכל מהן הבהמה אבל אסור לשפשף בהן הידים כדרך שעושין באוכלי בהמה כדי שיהו נוחין לאוכלן דשוויה אוכל בדבר שאינו אוכל שרי לעשותו אוכל אבל מטרח באוכלא בדבר שהוא ראוי להאכילה לא טרחי ביה להכשירו ולתקנו יותר: עצים שקצצן מן הדקל ויש מאכילין אותן לבהמה בעודן לחין מתירין ומשפשפין בהן להאכילן לבהמה שאינן ראוין לה בלא שפשוף ונמצא שהשפשוף הוא להן שווי אוכלא מחתכין הדלועין שנתלשו מאתמול לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים ואפי׳ נתנבלה היום כר״ש דלית ליה מוקצה ואין מחתכין השחת והחרובין לפניה בין אם היא דקה או גסה: אין אובסין הגמל פי׳ שמאכילו בידו ותוחב המאכל הרבה עד שנראה כאבוס במעיו ולא דורסין שדורס לו המאכל בגרונו למקום שאינו יכול להחזירו אבל מלעיטו שאינו תוחב לו כ״כ בעומק בגרון אלא עד מקום שיכול להחזירו משם ולא מאמרין העגל פי׳ לתחוב לו עד מקום שאינו יכול להחזירו אבל מלעיטין כדפרישית עד מקום שיכול להחזירו משם ומהלקטים לתרנגולים פירוש ליתן המאכל בפיהם ולא ליוני שובך ועלייה ואפי׳ ליתן לפניהם מים אסור ולא לפני הדבורים אבל נותנין לפני אווזין ותרנגולין ויוני הרדסיאות נותנין מזונות לכלב ולא לחזיר: מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים מחוברים ולא חיישינן שמא יתלוש מהם ולא ע״ג מוקצה מפני שאיסורו קל וחיישי׳ שמא יתן לה ממנו בידים ודוקא להעמידה שם בידים אסור אבל לעמוד בפניה בענין שלא תוכל להטות אלא דרך שם מותר: נוטלין המאכל מלפני חמור ונותנין לפני שור שאינו נמאס לפני חמור וראוי עדיין לשור ואין נוטלין לפני השור ליתנו לחמור שנמאס לפני השור ואינו ראוי עוד לחמור: אסור לגרוף האבוס לפני שור של פטם אפילו באבוס של כלי גזירה אטו של קרקע דאתי לאשוויי ביה גומות ואסור ג״כ לסלק התבן מלפניו:

סימן שכה

א מותר לזמן עכו״ם בשבת אע״פ שבי״ט אסור ומותר ליתן לו מזונות בחצר ואם נטלן ויצא אין נזקקין לו ודוקא שהעכו״ם בחצר אבל אם עומד בחוץ ופשט ידו לפנים שידוע הוא שיוציאו או ליתן לו שאר חפצים שדרכן להוציאן אסור אפילו אם עומד בפנים או אפי׳ אם החפצים של העכו״ם שהרואה שנותן לו אינו יודע שהחפצים של העכ״ם: פת של עכו״ם שנאפה בשבת ר״ת אוסר אותו דשמא נטחן היום ונמצא שהוא מוקצה דבין השמשות לא היה ראוי ובספר התרומות כתב פנים לאיסור ולהיתר וא״א ז״ל כתב ול״נ להתיר דאפי׳ היה קמח או עיסה בין השמשות לא הוי מוקצה כיון דגמרו בידי אדם והטחינה והאפייה אינה אוסרת כיון דבשביל עכו״ם היא: עכו״ם שצד דגים או ליקט פירות או אפה פת או בשל לעצמו כתב ס׳ המצות יש מתירין כמו שאר מלאכות שעושה לצורכו ויש אוסרין כמו פירות הנושרין שנאסרו אפי׳ נשרו מאיליהן דבדבר מאכל החמירו טפי והכי מסתבר לאסור דלא גרע מנשרו מאיליהן ואפי׳ אם ספק אם לקטן או צדן היום אסורים בו ביום אבל לערב מותרין מיד אפי׳ אם ודאי לקטן וצדן היום ואם לקטן וצדן בשביל ישראל אסורים לכל בו ביום ולערב בכדי שיעשו וכן נמי אם צד ולקט בשביל ישראל ועכו״ם צריך להמתין לערב בכדי שיעשו ואם ספק אם לקט בשביל ישראל אם לאו או שידוע שלקט לצורך ישראל ואין ידוע אם נלקטו היום אם לאו אסורין בו ביום ולערב כ׳ בס׳ המצות שמותרין מיד כיון שהוא ספק ודבר שאין בו חשש צידה ומחובר אלא חושש שהובא חוץ לתחום אם הביאו העכו״ם לעצמו מותר אפילו בו ביום ואם הביאו בשביל ישראל אסור בו ביום למי שהובא בשבילו ולערב בכדי שיעשו ולאחרים מותר בו ביום ואם הוא ספק אם הובא מחוץ לתחום אם לאו מותר לערב לאלתר אפילו למי שהובא בשבילו לר״י ולרי״ף גם בזה צריך להמתין בכדי שיעשו: עכו״ם שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רשות היחיד לר״ה יכול הישראל להשקות מהם לבהמתו והוא שאין העכו״ם מכירו דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו ואם מילא לצורך בהמת ישראל אסור לכל בכל מיני תשמיש והאידנא שאין לנו ר״ה דאורייתא מותר לאחר שלא מילא בשבילו ור״ת היה אומר הא דאסרינן בממילא לצורך ישראל דוקא לבהמתו אבל הוא עצמו מותר בהם אף על פי שנתמלאו בשבילו כיון שאם היה רוצה היה יורד לבור ושותה ור״י אוסר: ליקט עשבים לצורך בהמתו מאכיל אחריו ישראל אם אינו מכירו אבל אם מכירו אסור וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו כגון שהדליק הנר לעצמו שבנר אחד יספיק לכל או עשה כבש לירד בו אפילו מכירו מותר דכבש לאחד כבש למאה ואם ליקט בשביל ישראל אסור ואם ליקט והאכיל לבהמת ישראל א״צ למחות בידו לפי שעה אבל אם רגיל בכך צריך למחות ואם עשה ארון או קבר לעצמו מותר לישראל ליקבר בו ואם עשאו בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית וא״א ז״ל לא חילק בפסקיו בין אם הוא בצנעה או בפרהסיא אבל הרמב״ם כתב דוקא שהקבר בפרהסיא והארון על גביו שהכל יודעין שנעשה לפלוני ישראל אבל אם הוא בצנעה מותר לערב ליקבר בו בכדי שיעשה ואפי׳ הוא בפרהסיא מותר לאחר ליקבר בו בכדי שיעשה וכן משמע בגמרא דמוקי לה בקבר העומד בסרטיא והארון מונח על גביו אלא שרש״י פי׳ אותו על עשה קבר וארון לעצמו שאם עומד הקבר בסרטיא

במקום שאין דרך הישראל ליקבר שם אז ודאי לא נעשה בשביל ישראל ומותר ליקבר בו מיד הא לאו הכי צריך להמתין בכדי שיעשו ואם הביא חלילין לצורך ישראל לסופדו בהם לרש״י לא יספוד בהן עולמית ולר״י מותרין לו לערב בכדי שיעשה ולאחר מותרין מיד ודוקא בידוע שהביאן מחוץ לתחום אבל סתמא שאינו ידוע אם הביאם בשבת אם לאו שרי לרש״י ולרי״ף סתמא נמי אסור אא״כ ידוע שהיו בתוך התחום וכן כתב הרמב״ם ז״ל דאפילו סתמא נמי אסור ואפילו בידוע שהביאן בתוך התחום צריך להמתין בכדי שיבואו מפני שהביאן באיסור שהעבירן ד׳ אמות בר״ה אפי׳ הביאן סתם ואם אמר לו ישראל להביאן לו אסורין לו לעולם ולאחרים בכדי שיביאום ממקום שהביאן וא״א ז״ל הסכים לפירש״י:

סימן שכו

א אסור לרחוץ כל גופו בחמין בשבת וי״ט אפי׳ כל אבר ואבר לבד אפילו במים שהוחמו מע״ש וי״ט בין אם הם בכלי או בקרקע ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף אסור אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו וה״מ בחמי האור אבל בחמי טבריא או בצוננין מותר לרחוץ כל גופו ובספר המצות לא התיר בחמי טבריא אלא א״כ הם בקרקע אבל לא בכלי וא״א הרא״ש ז״ל התירם בכל ענין. אמת המים שהיא חמה אסור להמשיך לתוכה סילון של צונן אפי׳ מע״ש ואם המשיכו בה המים אסורין ברחיצה ובשתיה כאילו הוחמו בשבת אפי׳ המים שנכנסו לה מע״ש: לא ישתטף אדם בצונן ויתחמם מיד אח״כ כנגד האש מפני שהמים שעליו מתחממין לכן צריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר הנטילה אם לא שינגבם תחלה יפה אבל מותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם אצל האש שאין המים שעליו מתחממין כל כך מותר לחמם בגד וליתנו ע״ג בטנו אבל כלי שיש בו מים חמין אין להניח עליו: הרוחץ בנהר צריך שינגב גופו יפה כשעולה מן הנהר מפני המים שלא ישארו עליו ויטלטלם ד׳ אמות בכרמלית אבל ההולך במטר ומטר יורד עליו ועל לבושו שרי: אדם מותר לטבול בשבת מטומאתו מפני דנראה כמיקר מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בעפר לבינה כתושה ובעפר פלפלין ובמי זיתים ובאהלא מעורב עם הדס ועם עשב שקורין ויאול״ש ולא חיישינן שישיר השיער ובלבד שלא יהא רובא אהלא: מרחץ שסתמו נקביו מע״ש למ״ש רוחץ בו מיד אבל בשבת וי״ט אסור אפילו להזיע וה״מ באמבטי קטנה אבל באמבטי גדולה של כרכין שאין בה זיעה הרבה מותר לעבור בה אע״פ שבדרך הילוכו הוא מזיע: עיר שישראל ונכרים דרים בה ויש בהן מרחץ שרוחצת בשבת אם רוב נכרים מותר לרחוץ בה במ״ש ואם רוב ישראל או אפילו מחצה על מחצה אסור למ״ש עד כדי שיחמו ובאמבטי קטנה ושלטון בעיר ויש לו עבדים שאפשר לתלות שחממו אותו לצרכו בבת אחת תולין בו ומותר מיד במ״ש:

סימן שכז

א החושש במתניו לא יסוך שמן וחומץ אבל סך הוא שמן לבדו ואפילו בשמן ורד במקום שהוא מצוי שדרך בני אדם לסוך בו אפילו בלא רפואה אבל במקום שאינו מצוי אסור סכין וממשמשין בכל הגוף להנאתו ועל ידי שינוי כגון שסך וממשמש ביחד אבל לא יסוך ואחר כך ימשמש וכן לא ימשמש ואח״כ יסוך ולא ימשמש אלא ברפיון ידים אבל לא בכח ולא מגרדין בכלי העשוי לכך שהוא כעובדא דחול אבל אם היו ידיו או רגליו מטונפות בטיט וצואה יכול לגרר כדרכו שהוא ניכר שאינו עושה לרפואה: לא יסוך רגלו בשמן והוא בתוך המנעל או סנדל מפני שהעור מתרכך ודמי לעיבוד אבל סך רגלו ומניחו במנעל וסנדל וסך כל גופו ומתעגל ע״ג עור והוא שלא יהא בשמן הנישוף מגופו לעור שיעור כדי לעבדו אז הוא מותר אפי׳ יש בו כדי לצחצחו כיון שאינו מכוין לצחצחו אבל אם יש בו כדי לעבדו אע״פ שאינו מכוין לעבדו ולא לצחצחו אסור:

סימן שכח

א כל רפואה אסורה לעשות בשבת גזירה משום שחיקת סמנין אבל כל דבר שיש בו סכנה מותר הלכך כל מכה של חלל דהיינו באברים הפנימיים מן השיניים ולפנים מחללין עליה השבת בסתם אפי׳ אין שם בקי וחולה אינו אומר כלום אבל כשיודעין באותו חולה שאין צריך לחלל עליו אין מחללין וכ״ש אם רופא אומר שאינו צריך וכן מכה שעל גב היד וגב הרגל מחללין אבל בשאר מכות בסתם אין מחללין עד שיאמר חולה או רופא שצריך : מי שבלע עלוקה מחממין לו חמין: מי שנשכו כלב שוטה או א׳ מזוחלי עפר הממיתין אפי׳ אם ספק אם ממית אם לאו עושין לו כל צרכי רפואה להצילו: החושש בשיניו מטילין לו סם שהוא ספק נפשות ומחממין לו חמין בין להשקותו בין להברותו ולא ספק שבת זו בלבד אלא אפילו ספק שבת אחרת דוחה כגון שאמדוהו שצריך לעשות לו רפואה זו ח׳ ימים והיום שבת לא יאמרו נמתין עד הלילה אלא יעשו מיד אע״פ שצריך לחלל עליו שתי שבתות ואין עושין הדבר ע״י קטנים וכותיים ונשים אלא ע״י גדולי ישראל וכל הזריז הרי זה משובח ומפקחין פיקוח נפש בשבת וא״צ ליטול רשות מב״ד וכל

המקדים להציל הנפש ה״ז משובח אפי׳ אם מתקן עמו דבר אחר כגון שצריך להעלות תינוק מן המים וצד עמו דגים וכיוצא בזה היה החולה צריך לבשר שוחטין לו ולא יתנו לו בשר נבילה כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בשחיטה כי השבת הוא אצלו כחול לכל מה שצריך ע״כ אין להאכילו בשר נבילה: מעלין אונקלי בשבת פי׳ רב אלפס פסאר אל מעדי״ה פדעתא פי׳ מכת חרב ענבתא פי׳ מורשא וסימטא ואישתא צמירתא על כולן מחללין עליהם את השבת מחללין על חולי העין כגון מאי אמר רב יהודה דמא ודיצא ורירא ודמעת עינא וקדחא ותחלת אוכלא לאפוקי סוף אוכלא דלא וזה לשון הרמב״ם ז״ל החושש בשתי עיניו או שהיה באחד מהן ציר או שהיו שותתות מהן דמעות מחמת הכאב או שהיה דם שותת או שהיה בהם קידחא ודיצא וכיוצא בהן הרי זה בכלל חולי שיש בו סכנה: והחום שמסמר הבשר מחללין עליו השבת וכן כל חולי שהרופאים אומרים שהוא סכנה אע״פ שהוא על הבשר מבחוץ מחללין עליה את השבת על פיהם וכן אם רופא אחד אומר צריך וא׳ אומר אינו צריך מחללין וכתב ר״י שא״צ מומחה דכל בני אדם חשובין מומחין קצת וספק נפשות להקל ואסור לאחר הדבר כדי לשאול אם הוא מותר דגרסינן בירושלמי הנשאל הרי זה מגונה והשואל הרי זה שופך דמים והרי הכתוב אומר וחי בהם ולא שימות בהם אמדוהו הרופאים שצריך לגרוגרת אחת ורצו עשרה והביאו לו כל אחד וא׳ גרוגרת כולן פטורין אפי׳ הבריא בראשונה אמדוהו לשתי גרוגרות ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלשה בעוקץ א׳ כורתין העוקץ שיש בו ג׳ אע״פ שאין צריכין אלא לב׳ כדי שלא להרבות בבצירה לכרות שתי עוקצים: כל צורכי חולה בדבר שאין בו סכנה הוא לא יעשה אבל אומר לא״י ועושה כיון שאין בו סכנת הגוף אפי׳ יש בו סכנת אבר אין מחללין עליו באיסור דאורייתא אבל מחללין באיסור דרבנן אע״ג דעביד מעשה אבל בחולי שאין בו סכנת אבר נסתפק א״א הרא״ש ז״ל אם מותר לחלל עליו בשבות דאית ביה מעשה דשמא לא התירו אלא אמירה לא״י אבל לא שבות דאית ביה מעשה אלא בסכנת אבר אבל הרמב״ם ז״ל כתב חולה שאין בו סכנה עושין לו כל צרכיו ע״י א״י ואם היו צריכין לדברים שאין בהן מלאכה עושין אותן אפילו ע״י ישראל לפיכך מעלין אזנים ומעלין אונקלין בשבת ומחזירין השבר וכל כיוצא בזה והרמב״ן חילק בדבר דבחולה שאין בו סכנה אפי׳ סכנת אבר אע״פ שהתירו אפי׳ שבות דאית ביה מעשה צריך שיעשנו בשינוי אבל בלא שינוי אסור אבל אם יש בו סכנת אבר מותר אפילו שבות דאית ביה מעשה בלא שינוי: אין נותנין יין לתוך העין או אפילו על גביו אם פותח וסוגר העין כדי שירד לתוכו דמוכחא מלתא דלרפואה עביד אבל אם נתן על גביו ואינו פותח וסוגר מותר ורוק תפל אפילו על גביו אסור דמוכחא דלרפואה עביד: שורה אדם קילורין מע״ש ונותן ע״ג העין בשבת שאינו נראה אלא כרוחץ ולא חיישינן משום שחיקת סמנין דכיון שלא התירו לו לשרותן אלא מע״ש איכא היכירא: מעבירין גלדי המכה וסכין אותה בשמן אבל לא בחלב מפני שהוא נימוח ואפי׳ בגמר מכה דליכא אלא צערא שרי אבל אין נותנין עליה שמן וחמין ולא ע״ג המוך שעליה אבל נותן הוא חוץ למכה ושותת ויורד לתוכה ונותנין חתיכות של בגדים וספוג יבשים וחדשים שאינן לרפואה אלא כדי שלא יסרטו הבגדים את המכה אבל לא ישנים שהן מרפאין והני מילי ישנים שלא נתנו מעולם על המכה אבל היו כבר על גבי מכה אפי׳ ישנים שרי ואין נותנין עליו גמי שהוא מרפא: רטייה שנפלה מעל גבי המכה על גבי הקרקע לא יחזירנה נפלה ע״ג כר או כסת יחזירנה ומגלה קצת הרטייה ומקנח פי המכה וחוזר ומגלה קצת השני ומקנחה ורטייה עצמה לא יקנח מפני שהוא ממרח פי׳ משוה אותה והממרח חייב חטאת אספלנית שפירשה מן האגד מחזירין אותה תחת האגד ע״פ המכה: המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב חטאת ואם אינו חושש לעשות לה פה אלא להוציא הליחה מותר לכתחלה: מי שנגפה ידו או רגלו צומתה ביין כדי להעמיד הדם אבל לא בחומץ מפני שהוא חזק ויש בו משום רפואה ואם הוא מעונג אף היין לו כמו החומץ ואסור: מי שנשמטה פרק ידו או רגלו ממקומו לא ישפשפנה הרבה בצונן שזהו רפואתו אלא רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא: ציפורן שפירשה רובה וכן ציצין שפירשו רובן כלפי מעלה שמצערות אותו ביד מותר להסירן בכלי פטור אבל אסור לא פירשו רובן ביד אסור בכלי חייב חטאת כך פירש רש״י דכל כלפי מעלה מצערות אותו על הא דאמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן והוא שפירשו כלפי מעלה ומצערות אותו אבל מדברי הרמב״ם ז״ל משמע שהם ב׳ ענינים כלפי מעלה וגם מצערות שכ׳ אם פירש כלפי מעלה ומצערות אותו מותר ביד ואם אין מצערות אותו אסור ופי׳ כלפי מעלה שפירש כלפי הגוף וי״מ כלפי ראש אצבעות וצריך לחוש לכל הפירושים: החושש בשיניו לא יגמע בהן החומץ ויפלוט אבל מגמע ובולע או מטבל בו כדרכו: החושש בגרונו לא יערענו בשמן אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע: גונח מכאב לב שרפואתו לינק חלב מן הבהמה מותר לינק בשבת ממנה ואם הוא מצטער מחמת רעבון אסור בשבת ומותר בי״ט: אין לועסין מסטכי ולא שפין בו השינים לרפוא׳ ואם מכוין לריח הפה מותר: כל אוכלין ומשקין שהן מאכל בריאין מותר לאוכלן ולשתותן לרפואה אעפ״י שהן קשין לקצת בריאים ומוכחא מלתא דלרפואה עביד אפ״ה שרי כיון שדרך בריאין לאוכלן ולשתותן וכל שאינו מאכל ומשקה בריאין אסור לאוכלו ולשתותו לרפואה אבל אם אוכל ושות׳ אותו לרעבו ולצמאו ואין לו חולי שרי: אין עושין אפיקטוזין פירוש גרמת הקיאה אפי׳ בחול משום הפסד אוכלין ואם מצטער מרוב המאכל בחול מותר אפילו בסם ובשבת אסור בסם ומותר ביד: החושש במעיו מותר ליתן עליהם כוס שעירה ממנה חמין אף ע״פ שעדיין יש בו הבל: מי שנשתכר שרפואתו לסוך כפות ידיו ורגליו בשמן מותר לסוכו בשבת כתב הרמב״ם ז״ל אין מתעמלין בשבת ואיזהו עימול שדורסין על גופו בכח כדי שיגע ויזיע שאסור לחולה ליגע עצמו בשבת כדי שיזיע מפני שהוא רפואה ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי

להוציא הרעי שלו שמא יבא להשקותו סמנין המשלשלים. מותר לכפות כוס על הטיבור כדי להעלותו: ולהעלות אזנים בין ביד בין בכלי ולהעלות אונקלי שכל אחד מאלו אין עושין בסמנין כדי לחוש לשחיקה ויש לו צער מהם: רוחצין במי גרר ובמי חמתן ובמי טבריה ובמים היפים שבים הגדול אע״פ שמלוחים קצת שכן דרך לרחוץ בהם וליכא הוכחה דלרפואה עביד אבל לא במים הרעים שבים הגדול ובמי משרה שהם מאוסים ואין דרך לרחוץ בהם אלא לרפואה ודוקא ששוהה בהם אבל אם אינו שוהה בהם מותר שאינו נראה אלא כמיקר: לוחשים לחישות נחשים ועקרבים ונותנין כלי ע״ג העין להקר והוא שיהא כלי הניטל בשבת: ועצם שיצא ממקומו מחזירין אותו:

סימן שכט

א כל פיקוח נפש דוחה שבת והזריז הרי זה משובח אפי׳ נפלה דליקה לחצר אחרת וירא שתעבור לחצר זו ויבא לידי סכנה יכול לכבותה כדי שלא תעבור ואין הולכין בו אחר הרוב כגון תשע עו״ג וישראל אחד לא מיבעיא באותה חצר דפשיטא שאם נפל שם עליהן שמפקחין דהוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אלא אפילו פירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו שם מפקחין כיון שנשאר קביעות הראשון במקומו חשבינן ליה כמחצה על מחצה אבל אם נעקרו כולן ובשעת עקירתן פירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו אין מפקחין כיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו אמרינן כל דפריש מרובא קא פריש: מי שנפלה עליו מפולת ספק חי ספק מת ספק שם וספק אינו שם ואפילו אם תמצא לומר שהוא שם ספק עו״ג וספק ישראל מפקחין אף ע״פ שיש בו כמה ספקות ואפי׳ מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה מפקחין ובודקין עד חוטמו ואם לא הרגישו בחוטמו חיות אז ודאי מת ל״ש פגעו בראשו תחלה או ברגליו תחלה ואפילו מצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו התחתונים אלא בודק עליהם שמא עדיין הם חיים: עו״ג שצרו על עיירות של ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם השבת באו על עסקי נפשות או אפי׳ סתם יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי ממון מחללין עליהם את השבת וכן על הספינה המטורפת בים ונהר השוטף מצוה על כל אדם להצילן ולחלל עליהם וכן יחיד הנרדף מפני ליסטים מצוה להצילו והמצילין חוזרין בכלי זיינם למקומם:

סימן של

א יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה קורין לה חכמה ממקום למקום ומיילדין אותה ומדליקין לה הנר אפי׳ היא סומא ומ״מ כל מה שיכולין לשנות משנין אבל נכרית אין מילדין אותה בשבת אפילו בשכר אפילו בדבר שאין בו חילול שבת ובחול מיילדין אותה בשכר אבל לא בחנם ונקראת יולדת משתשב על המשבר והדם שותת ויורד אבל הרמב״ן כתב דאיזה שקודם מחללין אם יושבת על המשבר קודם או הדם שותת קודם מיד מחללין וכל ג׳ ימים הראשונים אפילו אמרה אין צריכה אני מחללין עליה השבת אם חברותיה אומרות שצריכה והרמב״ן כתב אפילו ליכא חכמה ולא רופא שאומר צריכה עושין לה שהדברים שעושין לחיה בחול ידועים הם: כל ז׳ ימים הראשונים פירוש מג׳ עד ז׳ אמרה אינה צריכה אין מחללין עליה סתמא מחללין מכאן ואילך עד ל׳ יום אפי׳ אמרה צריכה אני אין מחללין עליה אלא הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה שאומרים לעכו״ם ועושה: היושבת על המשבר ומתה מביאין סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים וקורעין בטנה ומוציאין הולד שמא ימצא חי שאפילו ספק כזה שלא היה בחזקת חי דוחה שבת ועושין מדורה ליולדת או לשאר חולה ואפילו למי שהקיז דם ונצטנן ואפילו בתקופת תמוז: הולד לאחר הלידה עושין לו כל צרכו מרחיצין אותו ומולחין אותו וטומנין השליא כדי שיחם הולד וקושרין הטיבור וא״א ז״ל פסק שאין חותכין אותו אע״כ הם תאומים וטבורם דבוקים זה בזה והרמב״ם ז״ל התיר לחתוך אף באחד וה״מ בנולד לתשעה או לשבעה אבל נולד לח׳ או אפי׳ ספק נולד לז׳ או לח׳ אין מחללין עליו אע״כ גמרו שערו וצפרניו ואסור לטלטלו אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני צער החלב וכן היא בעצמה יכולה להוציא בידה החלב המצער אותה אסובי ינוקא שרי פי׳ שמיישרין איבריו שנתפרקו מחמת צער הלידה ודוקא ביום הלידה אבל אח״כ אסור אבל לכרכו בבגדיו שלא יתעקמו איבריו שרי לעולם ור״ח פי׳ כשנופלת ערלת הגרון של תינוק משימה החיה אצבעה לתוך פיו ומסלקת הערלה למקומה ומותר אע״פ שפעמים שמקיא התינוק:

סימן שלא

א עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין ונותנין עליו כמון ומרחיצין הקטן אחר המילה אפילו ביום הג׳ שחל להיות בשבת ואפילו ישראל מבעיר האש ומחמם המים וכל זמן שלא סילק ידו מן המילה חוזר אפילו על ציצין שאינן מעכבין סילק ידיו אינו חוזר אלא על ציצין המעכבין

ואלו הן המעכבין בשר החופה רוב גובה של עטרה ואפילו ספק אם נולד לשבעה או לשמונה ולא גמרו שעריו וצפרניו מלין אותו בשבת דאי חי הוא שפיר מהיל ואי מת הוא מחתך בבשר בעלמא הוא אבל אם הוא ודאי נולד לשמונה אין מלין אותו בשבת אא״כ גמרו שעריו וצפרניו ודוקא מילה בזמנה אבל שלא בזמנה כגון שהיה חולה והמתינו לו עד שהבריא אינו דוחה שבת אנדרוגינוס ונולד בין השמשות ונולד כשהוא מהול ומי שאין אמו טמאה לידה כגון יוצא דופן אין מחללין עליהן השבת ודוקא מילה עצמה דוחה שבת משום שאי אפשר לעשותה מערב שבת אבל מכשיריה שאפשר לעשות מע״ש אין דוחין שבת הלכך אם לא הביא סכין מע״ש לא יביא בשבת אפי׳ דרך גגות וחצרות וקרפיפות אם לא ששבת בהן: לא היה לו כמון שחוק מע״ש לא ישחקנו אלא לועס בשיניו אם לא עירב מאתמול יין ושמן ליתן עליה לא יערבם היום אלא יתן כל אחד ואחד לבדו וביי״ט מערב כדרכו ואין עושין לה חלוק אלא כורך עליה סמרטוט ואם אין לו כורך על אצבעותיו דרך מלבוש ומביא דרך חצר אחרת אפילו לא עירבו יחד אסור לומר לעכו״ם לפני המילה לחמם חמין לצורך המילה דכיון שיש בו איסור דאורייתא לא התירו אמירה לעכו״ם אבל באיסור דרבנן כגון להביא דרך מבוי שלא נשתתפו או בחצר שלא עירבו מותר לומר לעכו״ם להביאם וכן אם היה לעכו״ם מים שחימם בשבת לצורך עצמו או שעבר ישראל וחימם אותם מותר לרוחצו בהם אע״פ שאסרו רחיצה בכל הגוף אפילו במים שנתחממו בערב שבת במילה התירו:

סימן שלב

א אין מיילדין הבהמה בשבת אבל מסעדין אותה לאחוז בולד שלא יפול לארץ ונופח לו בחוטמו ונותן דד לפיו ומביא מלא אגרוף מלח ונותן לתוך רחמה של טהורה שריחקה ולדה כדי שתקרבנו ומזלפין מי שליא על הולד כדי שתרחם עליו אבל לא בטמאה שלאחר שריחקתו לא תקרבנו עוד: אין מפרכסין לבהמה גלדי המכה ולא סכין אותה בשמן והני מילי בגמר מכה ומשום תענוג אבל בתחלת מכה ואיכא צערא שרי ואם אכלה כרשינין הרבה ומצטערת יכול להריצה בחצר כדי שתיגע ותתרפא ואם אחזה דם יכול להעמידה במים כדי שתצטנן ובעל התרומה אסר להעמידה וא״א ז״ל התירו:

סימן שלג

א מי שיש לו אורחין בשבת ואין לו מקום להכניסם או שאין לו מקום לבה״מ ויש לו אוצר תבואה יכול לפנותו בשבת כדי להכניס האורחין או לפנות מקום לבה״מ אבל שלא לצורך מצוה אסור לפנותו וכיצד מפנהו היה האוצר גדול מפנה ממנו ה׳ קופות היה שם ה׳ קופות מפנה מהם ד׳ אבל כולו לא יפנה שמא יבא להשוות גומות וכשמפנה אלו ד׳ או ה׳ קופות לא יחלקם בקופות קטנות להוליכם בהרבה פעמים כדי להקל המשוי מפני שמרבה בהילוך ואוושא מלתא טפי ואלו ד׳ וה׳ קופות שמפנה היינו לאורח א׳ ואם באו לו הרבה מפנה כשיעור הזה לכל אורח ואורח ובלבד שלא יפנה אחד לכולם דאיכא טירחא יתירתא אלא כל אחד יפנה לעצמו:

סימן שלד

א נפלה דליקה בשבת אם הוא בלילה קודם סעודה יכול להציל כדי מזון שלש סעודות הראוי לאדם והראוי לבהמה לבהמה ובשחרית מזון ב׳ סעודות ובמנחה מזון סעודה אחת ודוקא בבית שהדליקה בו אותם לא יצילו יותר מכדי צורך שבת שאם יצילו יותר איכא למיחש מתוך שהוא טרוד בהצלה ישכח השבת ויכבה אבל בתים הקרובים לדליקה ויראים שתגיע אליהם הדליקה לא דחיל כולי האי ויכולין להציל וכתב בעל התרומות דאפילו מעות ודברים המוקצים יכולין להציל דבמקום פסידא אין לחוש לאיסור מוקצה כי היכי דשרי למי שהחשיך לו בדרך לטלטל כיסו פחות פחות מד׳ אמות וכן אם רואה אנסים באין לביתו יכול ליקח כל מה שבביתו ולהצניע שאין לחוש לאיסור מוקצה במקום פסידא ונ״ל שהוא אסור שלא התירו למי שהחשיך לטלטלו פחות פחות מד׳ אמות אלא כדי שלא יבא לידי איסור דאורייתא לטלטלו בהדיא אבל הכא דליכא למיחש שיבוא לידי איסור גדול מזה שודאי ירא להוציאו מפניהם אסור ועוד אפילו אם מוציאו אין איסור דאורייתא לדידן שאין לנו רשות הרבים וגם בדליקה נמי ליכא למיחש שמא יכבה כל זמן שלא הגיע אצלו הילכך ודאי אסור להציל דברים המוקצים מפני הפסד ממונו: הציל פת נקייה לא יציל פת הדראה אבל איפכא שרי: מצילין מיוה״כ לשבת אבל לא משבת ליה״כ ויי״ט ולא לשבת הבאה והא דאין מצילין מזון אלא של ג׳ סעודות היינו דוקא בב׳ כלים אבל בכלי אחד מצילין אפי׳ כל הכלי מלא אפי׳ אם הוא מחזיק הרבה ואפי׳ פירש טליתו וקיפל והביא לתוכו וחזר וקיפל והביא לתוכו שרי כיון שמוציא הכל בפעם אחת ולובש כל מה שיכול ללבוש ומוציא ופושט וחוזר ולובש ופושט ואומר לאחרים בואו והצילו לכם כל אחד מזון שלש סעודות ויכולין ללבוש כל מה שיוכלו ללבוש ואם רוצין זוכין בו מן ההפקר כיון שאמר הצילו לכם ואם אינן רוצין לזכות אלא רוצין להחזירו ולקבל שכר על הצלתם הרשות

בידם ולא הוי שכר שבת ואין מצילין אלא לחצר המעורבת אבל לשאינה מעורבת אין מצילין כלל כתב בעל התרומות דכל הצלה דהכא מיירי לחצר ולמבוי הסמוכין לר״ה וגם אינן מקורין ודמו לר״ה הילכך אין מתירין להציל אלא מזון ג׳ סעודות וכלים הצריכים אבל בבית אחר שעירב עמו יכול להוציא כל מה שירצה ואינו נ״ל דכיון דטעמא הוא משום שמא יהא טרוד ויכבה א״כ מה לי בחצר ומה לי בבית: כל כתבי הקדש מצילין האידנא מפני הדליקה וקורין בהן אפילו כתובים בכל לשון בסם ובסיקרא ובכל דבר וכן הברכות וקמיעין מצילין אותן וטעונין גניזה שלא יניחום במקום הפקר ותרגום שכתבו עברי ועברי שכתבו תרגום וספר תורה שיש בו ללקט פ״ה אותיות מתוך תיבות שלימות או שיש בו אזכרה מצילין אותה: מצילין תיק הספר עם הספר אפילו יש בו מעות וכתב בעה״ת אם הניח תפילין בארנקי מלא מעות יכול להצילו כדין תפילין אפילו לחצר שאינה מעורבת אבל אם הניח בו טבעת או כלי אחר שמותר לטלטלו אין הארנקי מיטלטל אגביו שהכלי אינו חשוב ובטל גבי הארנקי כתב בספר המצות דבירושלמי שרי על ידי ככר או תינוק להציל דסקיא מלאה מעות מפני הדליקה וכתב דה״ה דשרי מפני יראת אנס ודוקא לרה״י אבל לא לחצר שאינה מעורבת אע״ג דבגמרא דידן לא התירו ככר או תינוק אלא למת בלבד שמא בדליקה מודי דשרי ואין להקל: מצילין הספרים אפילו לחצר שאינה מעורבת ולמבוי ובלבד שיהא לו ג׳ מחיצות ולחי אבל אם אין לו לחי לא: אפיקורסים שכתבו להם ספרי הקדש אין מצילין אותן. תיבה שאחז בה האור יכול לפרוש עור של גדי מצדה האחת שלא תשרף: ועושין מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה אפילו חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע אליהם הדליקה דגרם כיבוי מותר וטלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה ואינו חושש אם תכבה כיון שאינו מכוין לכך וכן יכול ליתן עליה מצדה האחרת משקין כגון יין שאינו דרך כיבוס אך לא מים משום כיבוס: עכו״ם שבא לכבות אין צריך למחות בידו אבל קטן שבא לכבות צריך למחות בידו ויכול לומר בפני העכו״ם כל המכבה אינו מפסיד או אם אינו מזומן כאן יכול לקרותו שיבא אף על פי שודאי יכבה כשיבא וכן כל כיוצא בזה בהיזק הבא פתאום כגון אם נתרועע חבית של יין יכול לקרות לעכו״ם אע״פ שודאי יתקננה כשיבא: גחלת המונחת במקום שרבים נזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של עץ או של מתכת מותר לכפות קערה על הנר כדי שלא יאחוז בקורה:

סימן שלה

א חבית שנשברה מצילין ממנה מזון ג׳ סעודות אפילו בכלים הרבה ובלבד שלא יספוג פי׳ שלא ישאב היין בספוג להחזירו לכלי אפילו יש לו בית אחיזה דליכא למיחש לסחיטה ולא יטפח בשמן להכניס בו את ידו ולקנחה בשפת הכלי ואם נשברה בראש גגו מביא כלי ומניח תחתיה ובלבד שלא יביא כלי אחר ויקלוט לקבל מן הקילוח באויר לאחר שירד מן הגג ולא יביא כלי אחר ויצרף אותו לראש הגג נזדמנו לו אורחים מביא כלי אחר וקולט כלי אחר ויצרף ולא יקלוט ויצרף ויזמין אח״כ האורחים אלא יזמין תחילה ואח״כ יקלוט ויצרף ולא יערים לזמן אורחים שאין צריכין לאכול: נתפזרו לו פירות מלקט מעט מעט ובלבד שלא ילקט לתוך הסל או לתוך הקופה שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול:

סימן שלו

א אין עולין באילן בין לח בין יבש וה״מ בימות הגשמים שאין ניכר בין לח בין יבש אבל בימות החמה שניכר שהוא יבש מותר והוא שאין בו לא פירות ולא ענפים שיוכל להסירם: עלה מבע״י כדי לירד וחשכה או שעלה בשוגג משחשיכה ירד במזיד לא ירד אבל בור שיח ומערה מטפס ויורד מטפס ועולה אפי׳ עמוק מאה אמה ולא חיישינן שמא יעקור מן הקרקע במתכוין: שרשי אילן הגבוהים מן הארץ ג׳ טפחים אסור להשתמש בהן פחות מכן מותר להשתמש בהן דכקרקע חשיבי ואם באין מלמעלה ויורדין למטה במקום שגבוהין ג׳ אסורין ובמקום שאין גבוהים ג׳ מותרין היו גבוהין שלש וחלל תחתיהן אע״פ שצד אחד שוה לארץ כגון שהקרקע גבוה אצלם מצד אחד אסורין כיון שג׳ צדיהן נראין: מותר לילך על גבי עשבים בין לחים בין יבשים כיון שאינו מכוין לתלוש אבל האוכלים בגנות אסור להם ליטול ידיהם על העשבים שמשקין אותן אע״פ שאינן מכוונין פסיק רישיה הוא אבל מותרים להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמיחין: עשבים שעלו על אוזן הכלי מלחות הכלי חשובין כמחוברין והתולשן חייב עשבים ששתלן בטיט לחה אם מקצתן מגולין יכול להוציאן בשבת אע״פ שלא הוציאן תחילה בחול ואסור לתלוש אפילו מעציץ שאינו נקוב צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגליו בשבת בצינעה הדס מחובר יכול להריח בו שאין הנאתו אלא להריח וזה יכול לעשות במחובר אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו לאכלו:

סימן שלז

א כל דבר שאינו מתכוין מותר הילכך גורר אדם מטה כסא וספסל בין גדולים בין קטנים ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ אבל כל פסיק רישיה ולא ימות פי׳ שאע״פ שאינו מכוין לעשותה אי אפשר שלא יעשה אסור הילכך מותר לרבץ הבית כיון שאינו מכוין להשוות גומות אלא שלא יעלה האבק ובה״ג התיר ג״כ לכבד הבית בכל מקום והרמב״ם ז״ל התיר במקום המרוצף ואסר בשאינו מרוצף וחילק בסיכה שכתב אין סכין הקרקע ואין מדיחין אותו אפי׳ אם הוא מרוצף גזירה אטו שאינו מרוצף דאתו לאשוויי גומות ור״י אסר גם הכיבוד בכל מקום וא״א הרא״ש ז״ל כתב בתשובת שאלה על כיבוד נוהגין איסור באשכנז ובארץ הזאת סומכים על דברי רב אלפס ולא מלאני לבי לאוסרו להם כי לא היו שומעין לי ומאחר שנתלין באילן גדול למה אעשה אותם מזידין: אסור לצדד חבית על הארץ דכיון שהיא כבידה יבא להשוות גומות:

סימן שלח

א כל השמעת קול אסור לר״ח אפילו אינו מכוין לשיר ולפי זה אסור להקיש על הדלת ואפילו באגרופו ואפי׳ לפ״ז כתב הר״מ מרוטנבורק אי לא בעי לקלא שרי כגון טבעת חלולה שיש בה אבן המשמיע קול מותר להניחה כיון דלא בעי להאי קלא ורב אלפס התיר כיון שאינו מכוין לשיר הלכך מותר להטיף מי ארג לחולה והוא שמטיפין מים טיפין טיפין לתוך הספל וכגון שאינו מכוין לשיר וכן התיר ר״ת להקיש על הדלת כשאינו דרך שיר וכ״כ אבי העזרי וכתב עוד שמותר לומר לעכו״ם לנגן בכלי שיר בחופות דאמירה לעכו״ם במקום מצוה שרי ואין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר וכל שכן הכא דאפילו ישראל אין בו איסור אלא משום גזירה ואין לאסור לאומרו לעכו״ם עד כאן על מה שנתן טעם להתיר משום דאמירה לעכו״ם שרי במקום מצוה אני כתבתי למעלה שאין להתיר אמירה לעכו״ם אלא בדבר שהוא בעצמו דוחה שבת כגון מילה: מותר לשמור אילניו וזרעיו ופירותיו התלושים בשבת מפני העופות ובלבד שלא יספוק כף אל כף ולא יטפח כפו על יריכו ולא ירקד להבריח כדרך שעושה בחול אין שוחקים באגוזים בשבת וכיוצא בזה לר״ח משום משמיע קול ולרב אלפס משום אשוויי גומות: אין דולין מים בשבת בגלגל גדול כעין אותן שדולין בהם להשקות השדות אפי׳ הוא בחצירו והרמב״ם ז״ל התיר בחצירו שאין שם גנה אבל גלגל קטן כאותם שבבתים מותר: מי שיש לו פירות בראש גגו וראה מטר שבא מותר בי״ט לשלשלם למטה דרך ארובה שבגג אבל בשבת אסור אבל מותר לכסותן מפני המטר וכן הלבינים שיש לו סדורים על הגג לבנין אע״פ שהן מוקצין יכול לכסותן אפי׳ בשבת לר״י אבל לרש״י אף לכסותן אסור בשבת אבל לכולי עלמא יכול ליתן כלי תחת הדלף ואפי׳ בשבת ואם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו וכתב הרמב״ם ז״ל והוא שיהא הדלף ראוי לרחיצה ולא נהירא דהא דמוקים לה בגמרא הכי היינו דוקא לר׳ יצחק דאמר אין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל ואין הלכה כמותו:

סימן שלט

א אין רוכבין ע״ג בהמה ולא שטין על פני המים ואפילו בבריכה קטנה שבחצר ואם יש לו שפה סביב שרי דדמיא לכלי בעלמא ולא מטפחין להכות כף אל כף ולא מספקין להכות כף על ירך ולא מרקדין ולא דנין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מייבמין ולא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מפרישין תרומות ומעשרות בשבת וי״ט וכולן אם נעשו שוגגין או מזידין או מוטעין מה שעשה עשוי: אסור ליכנס בספינה אם יודע שהעכו״ם מוליך הספינה שנראה כשט ואם הוא מערים שנראה כנכנס בה לישן או לטייל ויודע שהעכו״ם מוליך הספינה אסור לאינש דעלמא ולצורבא מרבנן שרי:

סימן שמ

א הנוטל שערו או צפרניו ביד בין לעצמו בין לאחרים פטור אבל אסור ובכלי חייב חטאת וחייב על ב׳ שערות ומלקט לבנות מתוך שחורות חייב אפילו באחת ואפילו בחול נמי אסור המטשטש בדיו שעל הקלף ויש במקומו לכתוב ב׳ אותיות חייב: מותר לרשום בצפורן על הספר כמו שרושמים לסימן לפי שאין זה דבר המתקיים חוט של תפירה שנפתח אסור למותחו משום תופר וכ׳ הר״פ אותן שמהדקין הבגדים סביב זרועותיהם ע״י החוט שמותחין אותו ומתהדק אסור למותחו בשבת אא״כ יהו הנקבים שהחוט בהן רחבים קצת ומתוקנין בתפירה בעיגול: מוכין שנפלו מן הכסת בשבת מותר להחזירן אבל אסור ליתנן בתחלה אפילו בי״ט: אסור לקבץ מלח ממשרפות המלח שדומה למעמר וכן אסור לקבץ כל דבר במקום גדולו: הנותן זרע של פשתן או זרע של שומשמין וכיוצא בזה במים חייב משום לש מפני שמערבין וניתלין זה בזה:

סימן שמא

א נשאלין להתיר נדרים בשבת בנדרים שהן לצורך שבת כגון שנדר שלא לאכול שלא לשתות אע״פ שהיה לו פנאי להתירם קודם השבת אבל שאין לצורך השבת אין מתירין אותם אבל הבעל יכול להפר נדרי אשתו אפילו שאינן לצורך שבת מפני שאינו יכול להפר נדרה אלא עד שתחשך ואם לא יפר לה היום לא יוכל עוד להפירם׃

סימן שמב

א כל שבות דרבנן מותר בין השמשות לצורך מצוה כגון ליטול עירובו המונח בכרמלית או לעלות אחריו באילן או ליטול ממנו לולב המונח עליו או שהיה טרוד והוצרך לעשר פירות בין השמשות וכ״כ הר״י שמותר לומר לעכו״ם ביהש״מ להדליק הנר׃

סימן שמג

א כתב הרמב״ם ז״ל קטן העובר על שבות דרבנן כגון שתולש מעציץ שאינו נקוב או מטלטל בכרמלית אין ב״ד מצווין להפרישו ואיני יודע למה כתב העובר על שבות דרבנן דאפילו באיסור דאורייתא נמי אין ב״ד מצווין להפרישו כההיא דפרק חרש דאירכסו מפתחות דבי מדרשא בר״ה וא״ר יוחנן לידבר טליא התם פירוש שנאבדו מפתחות של בית המדרש בר״ה וצוה שיוליכו נערים שימצאום שם ויכניסום וקאמר טעמא משום דקטן אוכל נבילות אין ב״ד מצווין להפרישו אלמא אפילו באיסור דאורייתא נמי אע״ג דקא בעי למייתי ליה סיוע מהרבה משניות ומוקי להו באיסור דרבנן מ״מ דברי ר׳ יוחנן לא נדחו וכ״פ בספר המצות ובעל התרומות׃

סימן שמד

א ההולך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת מונה ז׳ ימים מיום שנתן אל לבו שכחתו ומקדש השביעי שעושה קידוש והבדלה ועושה בכל יום מלאכה כדי פרנסתו ולא יותר ואף ביום שמקדש בו ומותר לילך בו בכל יום היה יודע מנין יום שיצא בו כגון שיודע שהיום יום ד׳ או יום חמישי ליציאתו אבל אינו יודע באיזה יום יצא מותר לעשות כל מה שירצה ביום שמיני ליציאתו שביום כזה יצא מביתו ובודאי לא יצא בשבת וכן ביום ט״ו וכן ביום כ״ב וכן לעולם׃

סימן שמה

א ארבע רשויות לשבת רה״י ור״ה כרמלית ומקום פטור רשות היחיד הוא המקום המוקף מחיצות גבוהות עשרה ויש בו ד׳ טפחים על ד׳ ואפילו אם יש בו כמה מילין אם מוקף לדירה ודלתותיו נעולות בלילה הוי רה״י ודיר וסהר וחצר וכן חריץ עמוק י׳ ורחב ד׳ על ד׳ או יותר וכן תל גבוה י׳ ורחב ד׳ על ד׳ וכותלים המקיפין רה״י על גביהן וחוריהן רשות היחיד ואויר רשות היחיד הוא רה״י עד לרקיע ואפילו כלי אם גבוה י׳ ורחב ד׳ על ד׳ כגון תיבה או כוורת או מגדל הוי רשות היחיד ור״ה הוא רחובות ושווקים הרחבים ט״ז אמה על ט״ז אמה ומפולשים משער לשער ששים רבוא עוברים בו וכל דבר שהוא בר״ה ואינו גבוה שלשה טפחים חשוב כקרקע והוא רשות הרבים אפי׳ קוצים או צואה שאין רבים דורכין עליהן ואם הוא גבוה ג׳ ומג׳ עד ט׳ ולא ט׳ בכלל אם הוא רחב ד׳ על ד׳ הוי כרמלית פחות מכאן הוי מקום פטור ומט׳ עד י׳ ורבים מכתפין עליו הוי ר״ה אפי׳ אינו רחב ד׳ ומעשרה ולמעלה אם הוא רחב ד׳ הוי רה״י פחות מכאן מקום פטור אפילו יש בו מקום כדי לחוק להשלימו לד׳ לא אמרינן חוקקין להשלים בכה״ג וגומא בר״ה שאינה עמוקה ג׳ הוי ר״ה מג׳ עד י׳ אם רחבה ד׳ הויא כרמלית פחות מכאן מקום פטור ר״ה אינה תופסת אלא עד י׳ אבל למעלה מי׳ הוי מקום פטור׃ חורי ר״ה אינן כר״ה אלא נידונין כפי מדותיהם אם יש בהם ד׳ על ד׳ וגבוהין י׳ רשות היחיד ואם יש בהן ארבע על ארבע ואין בגובהן עשרה הוי כרמלית ואם אין בהן ארבע על ד׳ הוי מקום פטור ובלבד שיהו גבוהין מן הארץ שלשה׃ כרמלית הוא מקום שאין הילוך לרבים כגון ים ובקעה ואסטונית ובין עמודים העומדים בר״ה ואצטבא שלפניהם וקרן זוית הסמוכה לר״ה כגון מבואות שיש להם שלש מחיצות ואין להן לחי ולא קורה ברוח רביעית ור״ה שיש עליו תקרה או דבר המוקף מחיצות שאינן גבוהות י׳ או תל שיש בו ד׳ על ד׳ ואינו גבוה י׳ וכן חריץ שאינו עמוק י׳׃ בית שאין תוכו י׳ וקירויו משלימו לי׳ יש בו ד׳ על ד׳ תוכו כרמלית ועל גבו רשות היחיד ואם חקק בו ד׳ על ד׳ אפילו באמצע רחוק מן הכותלים נעשה כולו רשות היחיד׃ גג הבולט על מחיצות הבית בענין שאין מחיצות הבית ניכרות לעומד על הגג הוי כרמלית אפילו הוא גבוה ורחב הרבה ואם חלון פתוח לו מן

הבית הוי רשות היחיד וכן זיזין הבולטין מן החומה ויש בהן ד׳ על ד׳ הוי כרמלית אא״כ הוי חלון הבית פתוח להן חורי כרמלית לאו ככרמלית דמו ואויר כרמלית אינה תופסת אלא עד עשרה ולמעלה מעשרה הוי מקום פטור הילכך הנוטל מעל פני המים בימים ובנחלים עד י׳ באויר הוי דינו ככרמלית למעלה מי׳ הוי מקום פטור: בור העומד בכרמלית אפילו עמוק ק׳ אמה הוי כרמלית אא״כ הוא רחב ד׳ על ד׳: מקום פטור הוא דבר שאין בו ד׳ על ד׳ וגבוה מג׳ ולמעלה עד לרקיע או חריץ שאין בו ד׳ על ד׳ ועמוק יותר מג׳ וכן מחיצות הגבוהות מג׳ ולמעלה ואין ביניהם ד׳ על ד׳ אפילו הוא ארוך הרבה הוי מקום פטור:

סימן שמו

א מן התורה אין חיוב אלא במוציא ומכניס וזורק ומושיט מרשות היחיד לרשות הרבים אי נמי איפכא וחכמים אסרו מרשות היחיד ורשות הרבים לכרמלית או מכרמלית להם גזירה משום מרשות היחיד לרשות הרבים אבל דבר שהוא מקום פטור מותר להוציא ולהכניס ממנו לרשות היחיד ולר״ה ומהם לתוכו ובלבד שלא יוציא מרשות היחיד למקום פטור ויעבירנו דרך מקום פטור לר״ה או איפכא וכן העומד ברה״י ומוציא או מכניס או מושיט וזורק לר״ה דרך מקום פטור או איפכא חייב וכן לא יעמוד אדם עליו ויקח חפץ מיד מי שעומד בר״ה ויתננו לעומד ברה״י או איפכא ואפילו אם מקום הפטור בין רשויות דרבנן כגון ב׳ חצרות שלא עירבו אסור לעמוד עליו להחליף מזה לזה להכניס לבית מן התורה אין חיוב אלא במעביר ד׳ אמות בר״ה וחכמים אסרו להעביר ד״א בכרמלית גזירה אטו ר״ה וקרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה מן התורה הוי רה״י וחכמים אסרו לטלטל בו אלא ד׳ אמות אטו ר״ה ומ״מ מותר להוציא ממנו לכרמלית אחרת כגון בקעה העוברת לפניו אע״פ שהיא רה״י גמור מן התורה אע״פ שאסרו להוציא מרה״י לכרמלית הכא שרי שאם נאסר להוציא ממנו לכרמלית יאמרו עליו שהוא רה״י ויטלטלו בכולו ומוטב להתיר להוציא ממנו לכרמלית דמידי דלא שכיח הוא כדי שלא יבואו לטלטל בתוכו ממה שנאסר להוציא ממנו ואז יבואו לטלטל בכולו והוא מידי דשכיח ואם יטלטלו בו יבואו לטלטל בר״ה ומטעם זה אם יש גינה יתירה מסאתים ולא הוקפה לדירה ובקעה לפניה מותר לעמוד לפניה וליקח המפתח מן הבקעה ולסגור אותה ולהחזיר המפתח אליו:

סימן שמז

א מן התורה אינו חייב אלא כשעוקר החפץ מרה״י ומניחו בר״ה או איפכא אבל אם עקר חפץ מר״ה והכניסו לרה״י ונטלו חבירו מידו והניחו שניהם פטורין אבל אסורין לעשות כן אבל אם עקר חפץ מר״ה והכניסו לרה״י והניח לתוך ידו של חבירו או שנטלו מתוך יד חבירו בפנים והוציאו העומד בחוץ חייב והעומד בפנים פטור ומותר לעשותו לכתחלה ואין בו משום איסור שבת אלא שאסור לעשותו מפני שמכשיל את חבירו וגורם לו להוציא החפץ ולבא לידי חילול שבת:

סימן שמח

א היה עומד ברה״י והוציא ידו מלאה פירות לחוץ בשוגג מותר להחזירה לאותה חצר ואסור להושיטה לחצר אחרת הוציאה במזיד אסור להחזירה אפילו לאותה חצר וה״מ שהוציאה מבעודיום והניחה שם עד הלילה שאינו יכול לבא לידי חיוב חטאת אף אם ישליכם מידו אבל הוציאה משחשיכה מותר להחזירה שמא ישליכם מידו ויבא לידי חיוב חטאת. הא דבעינן עקירה מע״ג מקום שיש בו ד׳ על ד׳ והנחה עליו ויעקור מתחילה כדי להוציא ושיוציא כדרך המוציאין וכשיעורו וילך ד״א בלא עמידה באמצע וכן זרק מרה״י לרה״י ור״ה באמצע ונתכוין לזרוק שתים וזרק ד׳ לזרוק לתוך ד׳ ונתגלגל חוץ לד׳ או איפכא ומושיט מרה״י לרה״י דרך ר״ה וכמה צדדים שנאמרו בענין הוצאה והעברת ד״א לא נאמרו אלא לענין חיוב חטאת אבל איסורא איכא בכולהו ולכך אין רצוני להאריך בהם:

סימן שמט

א כל אדם יש לו ד׳ אמות בר״ה שיכול לטלטל בהן ומודדים אותן לו באמה שלו מרווחת ואם איבריו גדולים ואמתו קטנה שלא יספיקו לו ארבע אמותיו נותנין לו ד׳ אמות בינוניות שכל א׳ מהם ו׳ טפחים ואלו ד״א מוסיפין עליהן אלכסונן שיהו ה׳ אמות וג׳ חומשין ומיהו פירש״י שאין לו אלכסון אלא לאלכסון העולם אבל לריבוע העולם אין לו אלא ד״א ור״ת פירש שלכל צד יש לו ה׳ אמות וג׳ חומשין והר״ם במז״ל חילק שבתוך ד״א מותר לטלטל מד׳ עד ה׳ אמות וג׳ חומשין פטור אבל אסור מכאן ואילך חייב חטאת ואיני יודע למה אמר כשיעור האלכסון פטור אבל אסור כיון שנותנים

אלכסון מותר בו לכתחלה לפיכך מותר לאדם לעקור החפץ מר״ה וליתנו לחבירו שאצלו בתוך ד׳ אמותיו וחבירו לחבירו שאצלו אפילו ק׳ מילין אע״פ שהחפץ הולך כמה מילין בר״ה שכל אחד לא יטלטלנו אלא בתוך ד׳ אמותיו ובלבד שלא יוציאנו מתחום שלו או בחפץ שלא קנה שביתה כגון שהוא הפקר שאינו קונה שביתה היו שנים מקצת אמותיו של זה בתוך אמותיו של זה כגון שיש ביניהם שש אמות מביאין ואוכלים באמצע ובלבד שלא יוציא כל אחד מתוך שלו לתוך של חבירו היו ג׳ ואמצעי מובלע ביניהם כגון שבין שני החיצונים ח׳ אמות האמצעי מותר עם כל א׳ מהחיצונים במה שד׳ אמותיו מובלעים בתוך שלו ושני החיצונים אסורין זה עם זה׃

סימן שנ

א עומד אדם ברה״י ומוציא ידו לר״ה ומטלטל שם חפצים שאין צריכים לו שנוטלן מכאן ומניחן לכאן ובלבד שלא יעבירם ד״א ולא חיישינן שמא יביאם אליו הילכך יכול לעמוד בר״ה וליטול מפתח ברה״י ולפתוח שם וכן מרה״י לר״ה אבל לא יעמוד אדם ברה״י ויוציא ראשו לר״ה וישתה שם או איפכא אא״כ יכניס ראשו ורובו למקום שהוא שותה דכיון שהוא צריך לאלו המים אנו חוששים שמא יביאם אליו אבל מותר לעמוד ברה״י או בר״ה ולשתות בכרמלית לא יעמוד אדם ברה״י וישתין או ירוק בר״ה או איפכא אפילו אם הוציא פיו ואמתו לחוץ ורוקו שנתלש מפיו ומוכן לזורקו לא יהלך בו ארבע אמות בר״ה עד שירוק׃

סימן שנא

א לא יעמוד אדם בר״ה ויחבר ידו למזחילה שהוא צינור ארוך מונח לאורך הגג בתוך ג׳ טפחים סמוך לגג לקבל המים ממנה שכיון שהוא בתוך ג׳ סמוך לגג חשיב כגג ואסור בין אם הוא למעלה מי׳ או למטה מי׳ אבל מותר לקלוט מן האויר אפי׳ אם ידו תוך ג׳ למזחילה היתה המזחילה בולטת ג׳ מן הגג וכן סתם צינור שבולט ג׳ יכול לחבר ידו אליהם ולקבל המים וכגון שאין בהם ד׳ על ד׳ והן למטה מי׳ אבל אם יש בהם ד׳ על ד׳ או אפילו אין בהם ד׳ על ד׳ והן למעלה מעשרה אסור׃

סימן שנב

א הקורא בספר על האסקופה ונתגלגל ראש הא׳ מהספר מידו ונשאר ראש הב׳ בידו גוללו אצלו אפילו נתגלגל חוץ לד׳ אמות ואפילו בר״ה והאסקופה ברה״י והר״ם במז״ל כתב דוקא תוך ד׳ אמות אבל נתגלגל חוץ לד׳ אמות לא וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן היה קורא בו על הגג ונתגלגל ראשו הא׳ מידו עד שלא הגיע לי׳ טפחים התחתונים הקרובים לארץ גוללו אצלו הגיע לי׳ טפחים התחתונים אם הכותל משופע בענין שנח עליו אסור לגוללו אצלו וכדי שלא יעמוד בבזיון הופכה על הכתב ואם אינו משופע כל זמן שלא הגיע לארץ גוללו אצלו׃

סימן שנג

א שני בתים בשני צידי ר״ה והם של אדם אחד או של ב׳ ועירבו אם שניהם שוין מותר לזרוק מזה לזה ואם אחד גבוה מחבירו אסור לזרוק מזה לזה׃ זיז הבולט מן הכותל לר״ה למעלה מי׳ ויש בו ד׳ על ד׳ וחלון הבית פתוח לו משתמשין עליו בכל מיני כלים ובכל מקום אפילו שלא כנגד החלון אם אין בו ד׳ על ד׳ אין משתמשין עליו אלא בכלים שודאי ישברו אם יפלו אבל לא באחרים שאנו חוששין שמא יפלו ויביאם אליו ואם החלון משלימו לד׳ מה שממנו לפני החלון משתמשין עליו בכל מיני כלים שלא כנגד החלון אין משתמשין עליו אלא בכלים הנשברים׃

סימן שנד

א בור בר״ה וחוליא סביבו אם עומד בתוך ד״ט לרה״י מותר למלאות ממנו לרה״י אפילו אין החוליא גבוה י׳ ואם הוא רחוק ד׳ מרה״י אין ממלאים ממנו אא״כ תהא החוליא גבוה י׳׃ אשפה ברה״ר שגבוה י׳ ורחבה ד׳ אם היא של רבים מותר לזרוק לה מרה״י הקרוב לה ואם היא של יחיד אסור׃

סימן שנה

א גזוזטרא שהיא למעלה מן המים וחלון פתוח לה מן הבית אין ממלאין ממנה אא״כ עשה לה מחיצה גבוה י׳ כל סביבה דהשתא הוי כל שכנגדה עד למטה רה״י דחשבינן לה כאילו יורדת למטה או יעשו מחיצות סביב הנקב שדולין דרך שם והוא שיהא בו ד׳ על ד׳ ואין חילוק בין אם יעשנה למטה מחוברת לה בין אם יעשנה על גבה וכיון שעשו מחיצה מותרין גם לשפוך ממנה וכן ההולך בספינה אינו יכול למלאות אא״כ יעשה דף ד׳ על ד׳ ומקיפו מחיצות ועושה בו נקב וממלא דרך שם וה״מ שהוא בתוך י׳ טפחים אבל אם דופני הספינה גבוהים י׳ מעל המים מוציא זיז כל שהוא וממלא שהרי דרך אויר מקום פטור הוא ממלא וא״צ זיז אלא להיכירא ומימיו יכול לשפוך על דופני הספינה והן יורדין לים וכן בית הכסא שעל פני המים מותר כה״ג ע״י מחיצה תלויה ובלבד שתהא עשויה להיתר כגון שיחברנה למטה סביב אבל אם עשאה לצניעות כגון שעשאה למעלה לא ואם עשה דף שתפול הצואה עליו קודם שיפול למים א״צ מחיצות דה״ל כחו בכרמלית ושרי אבל בית הכסא בולט חוץ לחומת העיר ונופלת בחפירה שסביב העיר שיש בה יותר מבית סאתים שהוא כרמלית אינו מותר ע״י מחיצה תלויה שלא התירו אותה אלא במים אבל על ידי דף שרי דכחו שרי בכל כרמלית היו שני גזוזטראות זו למעלה מזו משוכה זו כנגד זו מעט ואינה רחוקה מכנגדה ד׳ טפחים בין אם עומדת תוך עשרה זו לזו בין יש ביניהן יותר מגבוה עשרה אם עשו לעליונה מחיצה בשותפות משל שניהם ולא לתחתונה כלל שתיהן אסורות בה עד שיערבו וכ״ש עשו שתיהן לתחתונה ששתיהן אסורות עד שיערבו אבל כל אחת מהן שעשתה לבדה בשלה אין האחרת אוסרת עליה אפי׳ לא עשתה האחרת בשלה וכן אם עשו בשתיהן בשותפות משל שניהם אין אחת אוסרת על חבירתה:

סימן שנו

א אמת המים העוברת בחצר עמוקה י׳ ורחבה ארבעה אין ממלאין ממנה בשבת אא״כ עשו לה מחיצה גבוהה י׳ בכניסה ויציאה ויהיה טפח ממנה משוקע במים ואם התחיל לעשות המחיצה אצל השפה מכל צד ולא חיבר אותן באמצע כדי שיהו המים נכנסין ויוצאין דרך שם אם אין ביניהם ג׳ טפחים שרי דאמרינן לבוד יש ביניהן ג׳ אסור: חצר שנפרצה ולשון ים עובר על הפרצה אם אינו במילואו ואין בפרצה יותר מי׳ מותר למלאות ממנו ולהכניס לבית נפרצה במילואה או שיש בפרצה יותר מי׳ אם נשאר במקום שנפרץ גדודין גבוהין י׳ והמים מכסין אותו מותר למלאות ממנו בחצר אבל אסור להכניסן לבית אא״כ עשו מחיצה גבוה עשרה על המים לגדור הפרצה ולהעמידה על י׳ לא נשאר גדודין אסור אפילו למלאות בחצר:

סימן שנז

א חצר שפחותה מד׳ אמות על ד׳ אמות אין שופכים לתוכו מים בשבת בימות החמה שכיון שאין בה ארבע אמות אין סאתים מים שאדם עשוי להשתמש בכל יום ראוי לבלוע בה והוי כאילו שופך לר״ה לכך צריך לעשות גומא שתהא חללה מחזקת סאתים בין אם יעשנה בפנים בחצר או בחוץ אלא אם יעשנה בחוץ צריך לכסותה בנסרים כדי שתהא מקום פטור ויפלו המים מידו למקום פטור וכיון שיעשה גומא יכול לשפוך בה כל מה שירצה ואם אין מחזקת סאתים לא ישפוך כלל ואם יש בחצר שיעור ד׳ על ד׳ אפילו הוא אריך וקטין או בימות הגשמים בחצר כל שהוא מותר לשפוך בה כל מה שירצה חצר ואכסדרה שאין בא׳ מהם לבד ד׳ אמות מצטרפין לד׳ אמות להתיר לשפוך בהם: ביב שמכוסה ד׳ אמות במשך (נ״א ביב שנמשך ד״א ומכוסה) בר״ה ויש בו ד׳ על ד׳ (ס״א או שיעור ד׳ על ד׳) מותר לשפוך אפילו על פי הביב אפילו בימות החמה אע״פ שהמים יוצאים מיד מידו לחוץ ובלבד שיהא בנין של אבנים שהמים ראוין ליבלע אבל אם הוא של עץ אסור והרמב״ם ז״ל פסק כחכמים דאפילו ביב ארוך ק׳ אמה וצינור ארוך מאה אמה לא ישפוך על פי הצינור וע״פ הביב אלא שופך על הגג והן יורדין לביב וא״א הרא״ש ז״ל לא כ״כ:

סימן שנח

א כל מלאכות שבת והלכותיו אנו למדין ממלאכת המשכן הלכך כל היקף שלא הוקף לדירה כגון גנות ופרדסין ובורגנין שאינן עשוין אלא לשמור בתוכן אף על פי שמן התורה הוא רה״י גמור והזורק מר״ה לתוכן חייב חכמים אסרו לטלטל בתוכו יותר מד׳ אמות אם הוא מסאתים ולמעלה אבל עד סאתים וסאתים בכלל מותר לטלטל בתוכו ואפילו אין בו שומרים ולא היה לו בית דירה כמו חצר המשכן שהיה בו סאתים ולא היה בו בית דירה אלא היקף של קלעים ושיעור בית סאתים הוא שיעור ע׳ אמה וד׳ טפחים על ע׳ אמה וד׳ טפחים ל״ש אם הוא מרובע או עגול או ארוך וקטין ובלבד שלא יהא ארכו יותר משנים ברחבו כחצר המשכן שהיה אורך מאה אמה ורוחב חמשים אבל אם ארכו יותר משנים ברחבו אין מטלטלין בו אלא ד׳ אמות

ואם הוקף לדירה אפילו יש בו מאה מילין שרי ומה נקרא מוקף לדירה זה שבנה בו בית דירה או שפתח לו פתח מביתו ואח״כ הקיפו אבל אם הקיפו ואחר כך פתח לו פתח לא ואם היה מוקף שלא לשם דירה ורוצה להקיפו לדירה א״צ לפרוץ כולו אלא יפרוץ בה פרצה ביותר מי׳ ובזה יתבטל ההיקף ונמצא בית פתוח בו בלא היקף ויחזור ויגדור הפרצה והרי הוא פתוח ולבסוף הוקף ואם פרץ אמה וגדרה וחזר ופרץ אמה אצל מה שגדר וחזר ועשה כן עד שהשלימו לי׳ שרי: תל גבוה י׳ דינו כקרפף עד סאתים מותר לטלטל בכולו יתר מכאן אין מטלטלין בו אלא בד׳ אמות: היה הקרפף יותר מסאתים ובא למעטו באילנות שנוטע לתוכו למעט אויר אינו מתמעט בכך שכן דרך הקרפף להיות בו אילנות: בנה בו עמוד למעטו ונתמעט בכך אם הוא רחב ג״ט הוי מיעוט פחות מג׳ בטל ואינו מיעוט בנה מחיצה באורך י׳ לפני המחיצה הראשונה לבטל מחיצה הראשונה שתהיה כמו שאינה ויהיה מוקף לדירה ע״י השנייה אם הרחיקה מן הראשונה ג׳ שרי פחות מג׳ אסור דכיון שאין ביניהם ג׳ הוי כאילו דבוקות בזו: טח טיט על מחיצות הראשונות למעט אוירו ונתמעט בכך אם הטיט עבה שאם תבטל המחיצה הראשונה ראוי לעמוד בפני עצמה הוי מיעוט ואם לאו לא הוי מיעוט: בנה מחיצות על הראשונות להקיפו על ידם לדירה אינו מועיל ואם נבלעו התחתונות ונשארו העליונות מאליהם ניתר על ידם אבל תל יותר מסאתים ועשה מחיצות על שפתו לדירה מועיל שהרי דר באויר מחיצות שעושה עתה: קרפף יותר מסאתים שהוקף לדירה נטע רובו באילנות אפילו אינן נטועין שורות שורות אין מבטלין הדירה שכן דרך קרפף לנטוע בו אילנות להסתופף בצילן נזרע רובו הזרעים מבטלין דירתן אפי׳ אין בהם אלא סאתים נזרע מיעוטו אם אין בו אלא סאתים מותר יותר מסאתים אסור שמבטלין הדירה אבל בחצר ורחבה שאחורי הבתים מספקא ליה לר״מ אם זרעים מבטלין דירתן לענין זה שאם רובן זרועין שיבטלו כל הדירה ואפי׳ אם תמצא לומר כיון שחשובין דירה יותר אין הזרעים מבטלין דירתן הזרוע מיהא אין שם דירה עליו ואם הוא יותר מסאתים אוסר כל החצר ואין מטלטלין בו אלא בד׳ אמות וכן אפילו אין בו אלא סאתים או פחות (והוא רוב) אפילו הכי הזרוע שם קרפף עליו וכ״ת מאי נ״מ אפילו אם שם קרפף עליו והלא קרפף וחצר רשות אחד הן איכא למימר דנפקא מינה שאסור להוציא ממנו לבית וגם אם הוא יתר מסאתים שאין מטלטלין בו אלא בד׳ אמות או שמא אין זרעים מבטלין אלא דירת קרפף ולא דירת חצר ורחבה וטוב להחמיר הלכך מי שיש לו גינה בחצרו אם היא רוב החצר אפי׳ אין בה אלא בית סאתים לא יטלטל ממנה ומן החצר לבית ואם היא יותר מסאתים לא יטלטל בה ובחצר אלא בד׳ אמות ואם היא מיעוט החצר מה שיש בה יותר מסאתים אוסר כל החצר ואם יש בה סאתים או פחות אסור להוציא ממנו לבית קרפף יותר מבית סאתים שהוקף לדירה ונכנסו בו מים אם ראוין לשתייה אין מבטלין הדירה אפילו אם המקום שנתפשטו שם יותר מבית סאתים ואפילו נתמלא כולו מים ואפילו הם עמוקים הרבה ואם אינן ראוין לשתייה אז דינו כזרעים אם נתפשטו ברובו כולו אסור אפילו אין בהם סאתים במיעוטו אם יש בהם יותר מסאתים כולו אסור אפילו אין בעומקן עשר ואם אין בהן אלא סאתים מותר: קרפף בית ג׳ סאין וקירה ממנו בית סאה מותר אפילו אם הקירוי משופע דחשבינן כאילו מחיצה בסוף הקירוי ולא נשאר אלא קרפף בית סאתים: קרפף בית סאתים מצומצם וחצר שנפרצו במילואם זה לזה הקרפף הוא אסור שהרי הוא עתה יותר מבית סאתים אע״פ שאויר החצר אינו גורם לו ליחשב יותר מבית סאתים שהרי הוקף לדירה וכל מקום שהוקף לדירה אין שיעור לאוירו מ״מ מקום מחיצה שנפרצה מיותר אותו והחצר מותר כדפרישית שאין שיעור לאוירו: קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה ופתח בו פתח ועשה מחיצה לפניו יותר מי׳ והותר ע״י שנתבטלה מחיצה הראשונה ונפלה האחרונה אינו ניתר ע״י הראשונה:

סימן שנט

א רחבה שאחורי הבתים ולא הוקפה לדירה אין מטלטלין בה אלא בד׳ אמות ואם פתח לה פתח מביתו ואחר כך הקיפה הוי היקף לדירה אפילו אם יש גורן בינה לבין הבית ולא אמרינן דהך פתח הוי פתוח לשם הגורן ולא בשביל הרחבה ואין כאן פתח לרחבה אלא חשיבי ליה שפיר פתח לרחבה:

סימן שס

א יחיד ששבת בבקעה והקיף מחיצות גרועות כגון שתי בלא ערב או ערב בלא שתי עד סאתים מותר לטלטל בכולה מסאתים ואילך אין מטלטלין בה אלא בד׳ וכן הדין אם הם שנים ואם הם ג׳ חשובין כשיירא ומותרין לטלטל בכולה אפילו הוא גדול הרבה ובלבד שלא יקיפו יותר מכדי צרכה שלא ישאר בית סאתים פנוי שאין צריכין לו לתשמישה אבל אם נשאר בית סאתים פנוי אין מטלטלין בכל המוקף אלא בד׳ אמות כתב הרמב״ם ז״ל שאין הקטן מצטרף להשלים לשיירא היו שם ג׳ והקיפו כל צרכן ומת אחד מהם בשבת מותרין בכל כיון שהותרו כבר. היו שנים והקיפו יותר מסאתים ונתוספו עליהם בשבת אסורים כיון שנכנס השבת באיסור היו ג׳ והקיפו כל אחד לעצמו זה בצד זה ועירבו יחד אם החיצונים רחבים והאמצעי קצר כזה שנמצא האמצעי פרוץ במילואו לחיצונים והחיצונים שיש להם גיפופין עודפין עליו מכל צד מותרין באמצעי אפילו הוא הגדול הרבה שאנו רואין כאילו כולן דרין בתוכו והרי יש ג׳ ביחד והחיצונים אינן מותרין אלא עד סאתים ואם א׳ מהם יותר מסאתים גם האמצעי אסור שהרי הוא פרוץ במילואו

ואם החיצונים פרוצים במילואו לאמצעי והאמצעי מגופף ויחיד בכל אחד אין נותנין לכל אחד אלא בית סאתים ואם אחד מהחיצונים יותר מבית סאתים הוא לבדו אסור ואם האמצעי יותר מסאתים גם החיצונים אסורים שהרי הם פרוצים למקום האסור להם אבל אם א׳ בכל אחד מהחיצונים וב׳ באמצעי או ב׳ בכל אחד מהחיצונים וא׳ באמצעי נותנין לשנים החיצונים כל צרכם דחשיבי כל מה שבאמצעי כאילו הוא בחיצונים׃

סימן שסא

א גג הסמוך לר״ה ואינו גבוה י׳ אסור לטלטל עליו מן הבית אא״כ עשה לו סולם קבוע לעלות לו מן הבית חצר שנפרצה במילואה או שנפרצה יותר מי׳ לר״ה מקום המחיצה נדון כצידי ר״ה שהוא כרמלית כמו החצר עצמה ואם נפרץ בקרן זוית אפילו בפחות מי׳ אסור דלא חשיב כפתח דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי וכן בית שנפרץ בקרן זוית אפילו בפחות מי׳ ונפרץ גם הקרוי עד שנשאר באלכסון כזה אסור דכי היכי דלא חשיבי פתח בקרן זוית ה״נ לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם בקרן זוית אבל פרצה שאינה בקרן זוית אמרינן בה פי תקרה יורד וסותם וחשבי׳ ליה כסתום אפילו ביותר מי׳ וכגון שפי התקרה חלק ורחבה ד׳ טפחים אבל אם הוא משופע ואין בו ד׳ טפחים לא אמרינן יורד וסותם אפי׳ נפרצו ב׳ מחיצות שלמות אמרינן פי תקרה יורד וסותם אבל נפרצו ג׳ לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם ואפילו בשנים דאמרינן פי תקרה יורד וסותם דוקא כשנפרצו שנים זו כנגד זו אבל שנים זו בצד זו לא׃

סימן שסב

א כל מחיצה שלא נעשית לדור בתוכה אלא לצניעות או לשמור מה שיתנו בתוכה או לישב בה כדי לשמור השדות הויא מחיצה להתיר לטלטל בתוכו אבל לא הויא מחיצה לעשות מה שבתוכה מוקף לדירה אם הוא יותר מסאתים הלכך אילן שענפיו יורדין למטה אם אינן גבוהין ג׳ מן הארץ ועיקרן במקום שמחוברים לאילן הוא גבוה י׳ חשוב מחיצה ומותר לטלטל בכולו והוא שימלא האויר שבין הענפים בעצים או בקש ויקשור הענפים שלא ינידם הרוח שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה ודוקא עד בית סאתים אבל יותר מסאתים לא אפילו אם נטעו לכך כיון שאינו עשוי לדור בתוכו אלא להסתופף בצלו לשמור השדות׃ תל שגבוה ה׳ והשלימו לי׳ שעשה עליו מחיצה גבוה ה׳ חשיב מחיצה לטלטל ולכל דבר מחיצה העומדת מאליה פי׳ שלא נעשית לשם מחיצה כשרה אפילו נעשית בשבת שלא סמכו עליה מאתמול והני מילי שנעשית בשבת בשוגג אבל במזיד הויא מחיצה להחמיר לחייב הזורק מר״ה לתוכה אבל לא להתיר לטלטל בתוכה. וה״מ שלא היה שם מחיצה תחלה אבל היתה שם והוסרה וחזרה ונעשית אפילו במזיד חזרה להיתירה הראשון כגון ב׳ או ג׳ שהקיפו במחצלאות סביבותיהן ברה״י והבדילו גם ביניהם במחצלאות ועירבו יחד ומתירין לטלטל מזה לזה ונגללו המחצלאות בשבת נאסרו חזרו ונפרשו אפילו במזיד חזרו להיתירן הראשון ספינה מותר לטלטל בכולה אפילו יותר מסאתים דחשיבא מוקפת לדירה. כפאה לדור תחתיה הוי רה״י עליה כפאה לזפתה לא הוי רה״י עליה בכל עושין מחיצה בכלים ובאוכלין בין של ערב לבד כגון של חבלים או של שתי לבד כגון קנים נעוצין בארץ ומותר עד סאתים אפילו ליחיד בישוב ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו ובין קנה לחבירו ג״ט ואפילו בבעלי חיים ובלבד שיהו כפותים ואפילו באנשים שעומדים זה אצל זה בפחות משלשה ואפילו כשהם מהלכים חשובין מחיצה וביניהן רשות היחיד והוא שלא ידעו שהועמדו שם לשם מחיצה ואפילו אם לא הודיעם שעושה מהם מחיצה עתה אם קרוב הדבר שידעו כגון שעשה מהם מחיצה פעם אחרת לא יעשה בהם מחיצה עוד פרוץ כעומד מותר בין בשתי בין בערב ובלבד שלא יהא במקום אחד פרוץ יותר מעשרה אבל עד עשרה מותר מפני שהוא כפתח ואם עשה צורת הפתח אפילו לפרצה יתירה מעשרה מותר וכתב הרמב״ם ז״ל ובלבד שיהא עומד מרובה על הפרוץ ור״י פי׳ אפילו לא נעץ אלא ד׳ קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת הפתח על גביהן שרי וה״מ בחצר ומבוי שיש בהם דיורין אבל בבקעה שבא לעשות היקף לטלטל בתוכו לא מהני ודוקא כשכל ד׳ הרוחות ע״י צורת הפתח בהא אמרינן דלא מהני בבקעה אבל היה ההיקף כתיקונו אלא שיש בו פרצות יותר מעשר מהני ביה צורת הפתח אפילו אם הפרוץ מרובה׃ ומהו צורת הפתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהם אפילו אינו נוגע בהן כגון שהגביהו למעלה מהן הרבה רק שיהא גובה הקנים י׳ ויהיו מכוונים כנגד קנה העליון ואם חיבר הקנה העליון לשני הקנים מצדיהן לא מהניא וצריך שיהיו הקנים חזקים לקבל דלת ומיהו אפי׳ אינן יכולין לקבל אלא דלת כל שהוא כגון של קש או של קנים סגי וצריך שיעשה לה היכר ציר׃

סימן שסג

א מן התורה כ״מ שיש לו ג׳ מחיצות הוא רה״י גמור אלא שחכמים אסרו אותו עד שיעשה לו שום תיקון ברביעית וכיון שא״צ אלא תיקון דרבנן התירוהו בתיקון כל דהו ואם הוא חצר שנפרץ במילואו עד י׳ אמות ניתר בפס רחב ד׳ טפחים שיעמידנו מצד אחד במקום הפרוץ ואם ירצה לתקנו בשני צידי הפרצה די בשני פסין של שני משהויין ואפילו אין בפירצה ד״ט כיון שהוא במילואו צריך תיקון עד שיהא בה פחות מג׳ ואם יש בפירצה יותר מי׳ אמות אפילו אינה במילואו צריך לתקנה בצורת הפתח ואם הוא מבוי שיש לו ג׳ מחיצות ופרוץ בצד הרביעית היתרו בלחי שעוביו ורחבו כל שהוא שיעמידנו בפתח המבוי ויהיה גבוה י׳ טפחים ומכל דבר שיעשנו כשר אפילו מבעלי חיים ובלבד שיהא קשור שמה ואפי׳ מעצי אשרה שטעון שריפה ל״ש אם נראית בליטת הלחי לעומדים בתוך המבוי ואינה נראית לעומדים בחוץ כזה או שנראית לעומדים בחוץ ואינה נראית לעומדים בפנים כזה כשר הרחיקו מן הכותל ג׳ או שהגביהו מן הארץ ג׳ פסול ואפילו לא עשאו לשם לחי אלא שנזדמן לו שם מאליו כשר ובלבד שיסמכו עליו מע״ש אבל לא סמכו עליו מע״ש כגון שהיה שם לחי אחר ונפל בשבת ובאין לסמוך על זה מכאן ואילך פסול ומיהו אפילו סמכו עליו מע״ש לא מהני אא״כ יהא בולט בתוך המבוי בפחות מד׳ אמות אבל אם הוא בולט לתוכו ד׳ אמות אין שם לחי עליו וצריך לחי אחר להתירו ומעמידו ברוח שכנגדו או אצלו ויעשנו מעט עב או דק יותר מהבליטה כדי שיהא ניכר שהוא לשם לחי ודוקא במבוי שרחבו מח׳ אמות ולמעלה אבל אין בו אלא ח׳ אמות מצומצמות אפי׳ אם הלחי בולט ד׳ אמות לתוכו שרי וכן הכשירו בקורה שמניחה על ראש המבוי בכותלי המבוי אבל נעץ שתי יתדות אצל המבוי בחוץ אפילו בסמוך לו והניחה עליהם פסול וצריך שתהא עשויה לשם קורה כדי להתיר המבוי אבל לא נעשית לשם כך אפילו סמכו עליה מע״ש פסולה ושיעור הקורה רחבה טפח ועוביה כל שהוא רק שתהא חזקה כדי לקבל חצי לבינה הלכך עשאה מעצי אשרה פסולה דלשרפה קיים וכתותי מכתת שיעורה ואם היא רחבה ארבעה טפחים אינה צריכה להיות חזקה לקבל חצי לבנה ומעמידיה א״צ שיהיו חזקים אלא כדי לקבלה ולא כדי לקבל אותה וחצי לבינה והרמב״ם כתב שמעמידיה צריך שיהיו חזקים לקבלה ולקבל חצי לבינה וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן: היתה עגולה צריך שיהא בהיקפה ג׳ טפחים שאז יש ברחבה טפח: היתה של קש או של קנים פסולה: היתה עקומה ועקמומיתה נוטה חוץ למבוי או למעלה מכ׳ או למטה מי׳ כזה רואין כל שאילו תנטל העקמומית ואין בין זה לזה ג׳ כשרה ואם לאו פסולה: היתה יוצאה מכותל זה ואינה נוגעת בכותל זה כגון שסמכה על קורות או שתי קורות אחת יוצאה מכותל זה ואחת יוצאה מכותל זה ופוגעת זו בזו באמצע המבוי אם אין ביניהם ג׳ כשרה יש ביניהן ג׳ פסולה: הניח שתי קורות זו בצד זו ואין נוגעות זו בזו ואין שום אחת מהן יכולה לקבל חצי לבינה אם הן קרובות זו לזו שבין שתיהן יכולות לקבל חצי לבינה שהוא טפח ומחצה א״צ לעשות אחרת ואם לאו צריך לעשות אחרת היתה אחת גבוה ואחת נמוכה רואין את העליונה כאילו היא למטה ואת התחתונה כאילו היא למעלה עד שיהו זו אצל זו ובלבד שלא תהא העליונה למעלה מכ׳ והתחתונה למטה מי׳ ולא יהו ביניהן ג׳ טפחים שכשרואין אותה כאילו הן בשוה שתהא זו בצד זו כ״כ הרמב״ם ז״ל וה״ר מאיר מרוטנבורק כתב בזה שהוא פסול וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל : פירש עליה מחצלת ואינה נוגעת עד הקרקע אם גבוהה ג׳ טפחים פסולה שהרי כיסה הקורה ואינה נראית ובטלה מהיות קורה ומחיצה ג״כ אינה כיון שגבוהה מן הארץ ג׳ אבל עשה קורה רחבה ונמשכת עד למטה מי׳ (צ״ל י׳ טפחים) כשרה: נעץ שתי יתדות עקומות על ב׳ כותלי המבוי ועקמומיתה נוטה לתוך המבוי ונתן הקורה עליהן ואין ביתדות טפח שיעור קורה להיות נחשבין כקורה כזה אם אינן גבוהין מכותלי המבוי ג׳ ואין בנטייתן ג׳ כשרה שאנו רואין כאילו הן על כותלי המבוי וכאילו הקורה נוגעת במבוי יש בגובהן או בנטייתן ג׳ פסולה והא דמבוי ניתר בלחי וקורה דוקא כשאין בגובהו יותר מכ׳ אמות מצומצמות ולא יהא נמוך פחות מי׳ טפחים מרווחין ולא יהא רחבו יותר מעשר מצומצמות ושיהא ארכו ד׳ אמות מרווחות או יותר אבל אם הוא גבוה יותר מכ׳ אמות או נמוך מי׳ טפחים או רוחב יותר מי׳ אמות או שאינו ארוך ד״א אין לו תקנה בלחי וקורה אלא בצורת פתח ומיהו עד כ׳ סגי בלחי וקורה אפילו חלל המבוי כ׳ וכל הקורה למעלה מעשרים: היתה למעלה מעשרים ועשה למעלה בפתחו כמין קנים בולטין סגי בקורה שכיון שיש בו שינוי הכל מסתכלין בו ומתוך כך מסתכלין ג״כ בקורה אע״פ שהוא למעלה מכ׳ אבל הקנים אינן מועילין לרוחב יותר מעשרה להתירו בלא צורת הפתח: היתה גבוהה מכ׳ ובנה בנין תחת הקורה למעטו מכ׳ די בבנין רחב טפח ברוחב הקורה אבל אם אינו גבוה עשרה וחוקק בו להשלימו לי׳ צריך לחוק ד׳ אמות לתוך המבוי על פני כל רחבו: כתב הרמב״ם ז״ל מבוי שאין ברחבו ג׳ טפחים אין צריך לחי ולא קורה שהוא כסתום: והר״מ מרוטנבורג כתב כיון שאין ברחבו ד׳ טפחים אין צריך שום תיקון וכ״כ הראב״ד ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ואינו ניתר בלחי וקורה עד שיהו שתי חצירות פתוחים לתוכו ולכל חצר שני בתים ואפילו כל החצירות פתוחות זו לזו שפיר דמי ואפי׳ אין דרין בו אלא האב ובניו או הרב ותלמידיו חשיב כרבים וניתר בלחי וקורה וכן אם צידו א׳ עכו״ם וצידו אחד ישראל ניתר בלחי וקורה וצריך שיהא ארכו יותר על רחבו ואם רחבו יותר על ארכו דינו כחצר שנפרץ במילואו וצריך פס ד׳ טפחים בצד אחד או בשני צדדין שני משהויין וחצר שארכו יותר על רחבו דינו כמבוי וניתר בלחי וקורה. מבוי סתום שאחד מצדדיו ים לא חשיב כסתום דחיישינן שמא יתייבש הים ותתבטל המחיצה. היה אחד מצדדיו אשפה של רבים חשוב כסתום אבל אם האשפה של יחיד לא חשוב כסתום דחיישינן שמא יטלנה משם: מבוי

שצדו אחד ארוך ואחד קצר אפילו אין צד הארוך עודף על הקצר ד׳ אמות אינו מניח הקורה אלא כנגד הקצר אבל אם ירצה יעשה שם צורת הפתח באלכסון ותוך המבוי יכול להניח הקורה באלכסון ומשתמש עד הקורה ואם העמיד לחי באמצע המבוי אם יש חצר מהלחי ולחוץ ועשו גם החיצונים לחי לראש המבוי אוסרין אלו על אלו עד שיערבו יחד ואם אין שם חצר או שיש חצר ולא עשו החיצונים לחי לראש המבוי שמן הלחי ולפנים מותרין ממנו ולחוץ אסורין אבל אם עשו באמצע צורת הפתח אפילו הוא רחב יותר מעשרה או אם עשו שני פסין והוא רחב עשרה אפי׳ אם יש חצר מהתיקון ולחוץ ועשו גם החיצונים תיקון לראש המבוי כל אחד יכול לערב לבדו ויהיה מותר בחלקו: מבוי שרחב כ׳ אמות עושה פס ארוך ד׳ אמות (גבוה י׳ טפחים) ומעמידו באמצע כזה וחשוב כל צד מצידי הפס כמבוי בפני עצמו כיון שאורך הפס ד״א ויתן קורה בראשו: וכתב א״א הרא״ש ז״ל וצריך ליזהר שתהא הקורה מונחת על הפס או תוך ג״ט ואם יש מן הפס עד הכותל האמצעי של המבוי יותר מי׳ אמות יש לו דין מבוי עקום כמין זה שהרי אלו שני המבואות מתעקמין ובאמצע פתוחים בשני ראשיהן לרה״ר ע״כ או אם ירצה ירחיק שתי אמות מהכותל ויעשה פס רוחב ג׳ אמות ויעשה ג״כ מצד השני וישאר באמצע פתח רחב י׳ אמות או אם ירצה ירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה וירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה וכן מצד השני: מבוי ששוה מתוכו ומדרון לר״ה ותל המתלקט עשרה מתוך ד׳ או ששוה לר״ה והמדרון בתוכו א״צ שום תיקון שהתל עולה במקום לחי:

סימן שסד

א מבוי המפולש בשני ראשין לרה״ר צריך צורת הפתח מכאן ולחי או קורה מכאן ובהכי מיהא סגי ל״ש אם הוא מפולש בשני ראשיו לר״ה או צד אחד לר״ה וצדו השנית לכרמלית אבל אם צד אחד פתוח לר״ה וצדו השנייה לחצר שאינה מעורבת א״צ צורת הפתח אלא לחי או קורה בשני ראשין ורשות הרבים עצמה דהיינו רחב י״ו אמה מפולש משער לשער וששים ריבוא עוברין בו אינו ניתר אלא בדלתות וכתב א״א הרא״ש ז״ל והוא דנעלות בלילה והרמב״ם ז״ל כתב ואינן צריכין לנעול בלילה אבל צריך שיהו ראוין לנעול היו משוקעות בעפר מפנה אותן ומתקנן לנעול וכן נראה מסוגיית ההלכה ולאחר שעשה לה דלתות חשובה כולה כחצר אחד ואין מבואותיו צריכין תיקון ור״י כתב מבוי שרחב י״ג אמות ושליש ושני ראשיו מפולשין לר״ה הרחב י״ו אמות דינו כר״ה וצריך דלתות מבוי עקום כמין דל״ת כזה דינו כאילו היה מפולש בעקמימות וצריך צורת הפתח בעקמומיתו ובשני ראשיו לכל אחד לחי או קורה או צורת הפתח בכל אחד משני ראשיו ולחי או קורה בעקמומיתו ואם עשוי כמין ח׳ צריך צורת הפתח בשני עקמימותיו ובשני ראשיו לחי או קורה והעשוי כנדל פירוש מבוי גדול שהרבה מבואות קטנות פתוחין לו וראשם השנייה פתוחות לר״ה כזה אפילו אין פתחי הקטנים שמכאן ומכאן מכוונין זה כנגד זה עושה לכל אחד במקום פתיחתו לגדול צורת הפתח מצד אחד ובראשו השני הפתוח לר״ה לחי או קורה ובמבוי הגדול אם הוא מפולש עושה צורת הפתח מצד אחד ומצדו השני לחי או קורה ואם הוא סתום עושה לחי או קורה בראשו:

סימן שסה

א מבוי שנפרץ מצדו כזה אי בקעי רבים במקום הפירצה אפילו לא נפרץ אלא פירצה של ד׳ טפחים לא חשיב כפתח וצריך תיקון ואי לא בקעי ביה רבים עד פירצת י׳ א״צ תיקון אפי׳ אי ליכא גדודי וה״מ שנשאר ממנו ד׳ טפחים כלפי ראשו אבל לא נשאר ארבעה טפחים אפילו לא נפרץ אלא בג׳ צריך תיקון פחות מג׳ א״צ תיקון ואם נפרץ מראשו פירצתו בארבעה: מבוי שנפרץ במילואו לחצר ונפרץ החצר מצד השני לר״ה כזה לא עירבו בני החצר עם בני המבוי חצר מותרת אפילו אם נפרץ נגד פירצת המבוי ואפילו בקעי בה רבים ובלבד שלא יהא בפירצה יותר מעשר ומבוי אסור אפי׳ אינו כנגד פירצת החצר דכיון שלא עירבו עם המבוי אוסרת עליו וכגון שנכנסו כותלי המבוי בחצר בענין שאין הגיפופין שנשארו לחצר נראין למי שעומד במבוי הלכך אין עולין להתירו אבל אם נראין עולין לו לשם לחי ומותר ואם עירבו בני החצר עם בני המבוי והפירצה שבמבוי לחצר אינו מצד החצר ופירצת החצר מצד השני אינן מכוונות כנגד פירצת המבוי כזה והחצר של רבים גם המבוי מותר אבל אם לא עירבו או אפי׳ עירבו ופרצת המבוי לחצר מצדו כזה או אפי׳ באמצע ופרצת החצר מצד השני כנגדה כזה או אפילו אינו כנגדה והחצר הוא של יחיד אסור ואם נפרץ לרחבה פחות מסאתים או יותר על סאתים והוקפה לדירה דינו כאילו נפרץ לחצר אבל אם יתירה על סאתים ולא הוקפה לדירה הוי כאילו נפרץ לכרמלית וצריך תיקון: מותר להשתמש תחת הקורה וכנגד הלחי וה״מ בפתוח לר״ה אבל בפתוח לכרמלית אסור בין תחת הקורה ובין כנגד הלחי מפני שמצטרף לכרמלית שאצלו והראב״ד התיר כנגד הלחי אף בפתוח לכרמלית וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן: ואע״ג דמותר להשתמש תחת הקורה מ״מ לא ישב אדם בראש המבוי שמא יפול לו החפץ מידו לר״ה ויביאנו אליו כיון שאין היכר בינו לר״ה אבל על פתח החצר מותר שיש בו הכירא: מבוי שניטל קורתו או לחיו בשבת אע״פ שהותר למקצת השבת אסור משם ואילך:

סימן שסו

א חצר שהרבה בתים פתוחין לתוכו מן התורה מותרין לטלטל בכל החצר ומבתיהם לחצר שהרי רה״י גמורה היא אבל חכמים אסרו לטלטל מבתיהם לחצר עד שיערבו מפני שהבתים הם רשויות מיוחדות לכל אחד שלו והחצר רשות משותפת לכולם ודומה קצת לר״ה ואם היו מוציאין מהבתים לחצר יאמרו שמותר להוציא מרה״י לר״ה על כן הולכי מדברות פטורין מעירובי חצירות שלא רצו להחמיר עליהם אבל התירו אותו על ידי עירוב שגובין פת מכל בית ובית ונותנין אותו באחד מבתי החצירות שעתה אנו רואין כאילו כולם דרין באותו הבית וכאילו כל חצר מיוחד לאותו בית ואינו דומה לר״ה ומפני זה הבית שמניחין בו העירוב א״צ ליתן פת שהרי אין העירוב אלא שנחשוב כאילו כולן דרין שם והרי הוא דר שם ואינו משום קנין שנחשוב כאילו זה הבית קנוי לכולם הלכך א״צ שיהא בעירוב שוה פרוטה ואין מערבין בכלי ואין מניחין אותו בחצר אלא בבית שיש בו ד״א על ד״א שראוי לדירה ואפי׳ הוא של קטן ואם רגיל ליתנו תמיד בבית ידוע אין להם לשנותו וליתנו בבית אחר משום דרכי שלום ואפילו קטן יכול לגבות העירוב ולקבצו וצריך ליתנו בכלי אחד ואם חלקוהו ונתנוהו בשני כלים אינו עירוב אלא א״כ נתמלא האחד וצריך שלא יקפיד שום אחד מהם על עירובו אם יאכלנו חבירו ואם מקפיד אינו עירוב ולכך צריך ליזהר שלא לערב בדבר שתיקן לצורך השבת ואין מערבין אלא בפת שלימה אבל לא בפרוסה אפילו היא גדולה הרבה אבל שלימה אפי׳ קטנה מאד מערבין בה ובלבד שיהא מהן כ״כ שיהא בהן כשיעור ומיהו אם נוטל ממנו חלת נחתום כדי לתקנה או שיעור כדי חלת נחתום שהוא אחד ממ״ח מערבין בה נפרסה וחיברה בקיסם אם ניכר שנפרסה אין מערבין בה ואם אינו ניכר מערבין בה ואם א׳ מזכה לכולם יכול לערב בפרוסה מערבין בפת אורז ועדשים אבל לא בפת דוחן ואם אחד מבני החצר רוצה ליתן פת בשביל כולם שפיר דמי ובלבד שיזכנו להם וצריך לזכותו להם על יד אחר שיאמר לו זכה בזה בשביל כל בני החצר ולא יזכה להם ע״י בנו ובתו הסמוכין על שולחנו אפי׳ הם גדולים מפני שידם כידו ולא יצאו עדיין מרשותו אבל אם יש לאדם מלמד או סופר שאוכל בשכרו או יתום אוכל על שולחנו בתורת צדקה יכול לזכות על ידן אע״פ שסמוכים על שולחנו ואינו מזכה ע״י עבדו ושפחתו הכנענים ולא ע״י אשתו שנותן לה מזונות אפילו אם יש לה בית בחצר לבדה אבל מזכה להם ע״י בנו ובתו שאינן סמוכים על שלחנו אפילו אם הם קטנים וע״י עבדו ושפחתו העברים וע״י אשתו שאינו מעלה לה מזונות אפילו אין לה בית בחצר הרמב״ם ז״ל פסק כשמואל דאמר גדול ממש וקטן קטן ממש שאינו יכול לזכות ע״י קטן אפילו אינו סמוך על שלחנו וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן וטוב להחמיר כדברי שניהם שלא לזכות ע״י בנו קטן אפילו אינו סומך על שלחנו ולא ע״י בנו הסומך על שלחנו אפילו הוא גדול וכשזוכין בו צריכין להגביהו מן הארץ טפח: בעל הבית שהיה שותף עם שכניו בסחורה אפילו זה ביין וזה בשמן א״צ לערב אפילו לא נשתתפו לשם עירוב ובלבד שיהא הכל בכלי אחד ואפילו היו מסובין לאכול וקידש עליהם היום סומכין משום עירוב על הפת שלפניהם בשלחן והוא שמסובין בבית שהוא מקום הראוי להניח שם העירוב אבל בחצר לא ובשתופי מבואות סומכין עליו משום שיתוף אף אם מסובין בחצר:

סימן שסז

א אשתו של אדם מערבת לו שלא מדעתו אפי׳ אם מיחה בה שלא לערב ואפילו אם אין רגיל לערב עמהם וה״מ שאוסר עליהם כגון שאין הבית פתוח אלא לאותו החצר אבל אם הבית פתוח לשתי חצרות באחת רגיל לצאת ולבא תדיר שאוסר עליהם ובאחת אינו רגיל לצאת ולבא ברגיל שאוסר מערבת שלא לדעתו אפילו אינו רגיל לערב ובשאינו רגיל לצאת ולבא נמי אע״פ שאינו אוסר אם רגיל לערב עמהם מערבת שלא לדעתו אבל אם אינו אוסר וגם אינו רגיל לערב עמהם אינה מערבת שלא לדעתו וכל זמן שלא מיחה בה בפירוש אפילו אינו רגיל לערב עמהם ואינו אוסר מערבת שלא לדעתו דמסתמא ניחא ליה אבל אינה יכולה לזכות משלו לאחרים שלא מדעתו ואפילו בני הבית יכולין לערב שלא מדעתו אם אין הבית פתוח אלא לחצר אחת אבל בני החצר אין יכולין ליקח פתו מביתו לערב שלא מדעת שום אחד מבני הבית ואפי׳ רגיל עמהם ואוסר עליהם:

סימן שסח

א עירבו כבר ונתקלקל העירוב ובא אחד מבני החצר לחזור ולתקנו ולזכות לאחרים אם חוזר ומתקנו ממין שהיה העירוב הראשון אפי׳ כלה כל העירוב מזכה להם וא״צ להודיע׳ אפילו מתקנו משלהם ואם מתקנו ממין אחר אם נתמעט משיעור ובא להוסיף עליו מוסיף ומזכה להם ואין צריך להודיעם אפילו מתקנו משלהם כלה כולו צריך להודיעם אם מתקנו משלהם וכן אם נתוספו עליהם דיורים צריך להודיעם דשמא אינן חפצים בעירוב וה״מ בבית שפתוח לב׳ חצרות דאיכא למימר שמא לא ניחא להו לערב עם אלו אבל אם אינו פתוח אלא לזה החצר א״צ להודיעם שמערבין עירובי חצרות שלא

לדעת היכא שהוא פתוח לחצר אחד וכמה שיעור העירוב בתחלתו בזמן שהן עד שמנה עשר ושמנה עשר בכלל שיעורו כגרוגרת לכל אחד אם הם תשעה עשר ומי״ט ולמעלה אפילו עד כמה שיעורו כב׳ סעודות שהם י״ח גרוגרות היו בה כשיעור ונתמעט ונשתייר בו אפילו כל שהוא כשר׃

סימן ששט

א הנותן מעה לנחתום ואמר לו אם יבואו בני החצר לקנות ממך ככר לעירוב זכה לי בעירוב שיהיה לי חלק עמהם בשביל מעה זו אינו עירוב אפילו אם זיכה החנוני לכולם וזיכה גם לזה עמהם אינו עירוב לזה שלא כיון לזכות לו במתנת חנם אלא בשביל מעה שנתן לו ומעות אינן קונות נמצא שאין לו חלק בעירו׳ אבל אם אמר לו ערב לי קנה עירוב שהרי עשאו שליח לערב לו בענין שיועיל וכיון שא״א להיות לו עירוב אלא א״כ יזכה לו כמו לאחרים הוי כאילו אמר שיזכה לו כמו לאחרים ואפילו אם אמר זכה לי אם נתן לו כלי בתורת קנין שיקנה לו בו קנה עירוב שאז נקנית לו הפת וכן אם זיכה לו הנחתום על יד אחר או שקנה במעה שנתן לו לחם מן השוק קנה עירוב ואם נתן מעה לבע״ה ואמר לו זכה לי בעירוב קנה עירוב לפי שאין דרך בע״ה למכור משלו ולדעת שיקנה לו במעותיו אמר לו וכאילו אמר לו ערב לי שעשאו שליח לערב וחזקה שליח עושה שליחותו׃

סימן שע

א הדר בבית שער אכסדרה ומרפסת שבחצר אינו אוסר על בני החצר שאינן חשובין דירה אבל הדר בבית התבן בבית העצים בבית הבקר ובבית האוצרות אוסר׃ בע״ה שיש לו הרבה בתים בחצר והשאילן או השכירן לאחרים ויש לו בכל א׳ מהן כלים אם אינן ניטלין בשבת מחמת איסור או מחמת כובדן אין הדרין בהם אוסרין עליו שחשובין כולם כאילו דרין עמו ואם ניטלין בשבת אוסרין כיון שיכול להוציא משם׃ ה׳ חבורות ששבתו בטרקלין וחלקוהו במחיצות אם עוברין כולם זה על זה שאין פתח פתוח לחצר אלא החיצון וכולן עוברין דרך עליו אין צריכים ליתן בעירוב אלא שנים הפנימיים וכל האחרים חשובים כבית שער להם היה לכל אחד פתח פתוח לחצר אם המחיצות מגיעות לתקרה דהוי כל אחד חדר בפני עצמו אפי׳ הן של יריעות יש בהן חילוק רשויות בפני עצמם לענין זה שאם בני החצר נותנין עירוב באחד מבתי החצר שלא בזה הטרקלין צריך כל אחד וא׳ ליתן בעירוב אבל אם נתנו בזה הטרקלין אין צריכין ליתן כולם בעירוב שכולן דרים בבית זה ובבית שמניחין העירוב א״צ ליתן עירוב וכן אם אין דיורין אחרים עמהם בחצר אין צריכין עירוב חלקוהו במחיצות שאין נוגעות לתקרה אפי׳ אם נותנין העירוב במקום אחר די בעירוב א׳ לחמשתן ואם היו דיורין בעליות ממש אפילו נותנין העירוב בטרקלין צריך עירוב לכל אחד ואחד אבל מי שיש לו מלמד או סופר בביתו וכן תלמידים הלומדים בבית הרב ודרים בביתו כל אחד ואחד בחדרו אפי׳ יש לכל אחד פתח פתוח לחצר ואוכל וישן בחדרו אינן אוסרין. מי שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר מקום אכילתו הוא העיקר ושם הוא אוסר הלכך האחין שאוכלין בבית אביהם וישנים בבתיהם אינן אוסרין ואם נותן להם פרס ואוכלין בבתיה׳ אוסרים ודוקא שנותנין העירוב במקום אחר אבל אם נותנין אותו בבתיהן או שאין עמהם דיורין בחצר אין צריכין לערב מי שיש לו ה׳ נשים וה׳ עבדים מקבלין ממנו פרס וכל אחד אוכל בביתו וכן תלמיד המקבל פרס מרבו ואוכל בביתו אינן אוסרין זה על זה אם אין עמהם דיורין בחצר או אם העירוב בא אצלם י׳ בתים זה לפנים מזה וכולם עוברין מזה לזה ויוצאין דרך החיצון לחצר שנים הפנימיים לבד צריכין ליתן בעירוב והשאר פטורין שחשובין כולן כבית השער׃

סימן שעא

א דירה בלא בעלים אינה אוסרת הלכך מי שיש לו בית בחצר והולך מבע״י לשבות אצל בתו אפילו באות׳ העיר אינו אוסר אפילו חזר בשבת ודווקא אצל בתו שהסיח דעתו מדירת ביתו שאפשר לו לדור אצל חתנו אבל אצל בנו לא שלא הסיח דעתו מדירת ביתו שמא לא יכול לדור אצל כלתו ואפילו עכו״ם שאפשר לו לחזור בשבת אם הלך מבע״י אינו אוסר ומיהו אם בא בשבת אוסר והרמב״ם ז״ל כתב שעכו״ם אוסר כיון שיכול לבא׃ א׳ מן השוק שהיה לו בית בחצר ומת והניח רשותו לאחד מבני החצר אם מת מבע״י וזכה בו מבע״י אין הזוכה אוסר שאותו העירוב שמערב על ביתו מתיר גם מה שירש מת משחשיכה אוסר ואע״פ שעירב הזוכה עמהם אינו מועיל למה שירש בשבת אחד מן החצר שמת בשבת אם עירב אפילו ירשו אחד מבני השוק אינו אוסר לא עירב ירשו אחד מבני השוק כל זמן שאינו בא לדור עמהם אינו אוסר בא לדור בשבת בבית מורישו אוסר ירשו אחד מבני החצר אם עירב היורש והיה דר עם המוריש בבית אינו אוסר אע״פ שלא עירב המוריש לא היה דר עם המוריש אלא בבית אחר שבחצר אוסר אע״פ שעירב היורש כיון שלא עירב המוריש׃ ישראל וגר שהיו דרין בחצר ומת הגר מבע״י והחזיק ישראל בנכסיו אפילו לא החזיק עד שחשיכה אוסר עד שיבטל רשותו

וכשאר יורש מת משחשיכה אין המחזיק אוסר שבהיתרו הראשון עומד כתב הרמב״ם ז״ל אחד מבני החצר שהיה גוסס אף על פי שאינו יכול לחיות בו ביום אוסר עד שיזכו לו ויערב עליו וכן קטן אוסר אע״פ שאינו יכול לאכול כזית אבל האורח אינו אוסר׃

סימן שעב

א חצר שפתוחה לחצר אחרת יכולין לטלטל מזה לזה כלים ששבתו בתוכן דגגין וחצרות וקרפיפות כולן רשות אחת הן ומותר לטלטל מזה לזה אפילו הן של בעלים הרבה ולא עירבו יחד מותר לטלטל מחצר לחצר אחרת או מחצר לגג או לראש הכותל שביניהם ומגג לגג אחר הסמוך לו אפילו הוא גבוה ממנו הרבה ומהגג לקרפף או למבוי שמתוקן בלחי או קורה אע״פ שלא עירבו בו ואפילו עירבו בני החצר לעצמן דשכיחי מאני דבתים בחצר אפ״ה מותר לטלטל כלי חצר לחצר אחרת ולא חיישינן שמא יטלטל גם כלי הבית וכלים ששבתו בבית אסור לטלטלן מחצר לחצר או לאחד מאלו הא דחצר וקרפף רשות אחת הן דוקא כשאין בקרפף יותר מסאתים או יותר על סאתים והוקף לדירה אבל לא הוקף לדירה אסור לטלטל ממנו לחצר שהרי כרמלית הוא ומקרפף לקרפף עד סאתים יכול לטלטל בכולהו מזה לזה יותר מכאן יכול לטלטל שתי אמות בזה ושתי אמות בזה שתי חצירות שרוצין לערב יחד להתיר אף כלי הבתים אין צריכין עירוב אחר אלא העירוב שעשו כבר להתיר אחד מבני החצר מוליכו בשביל כולם ונותנו באחד מבתי החצר השנייה וכולם מותרין ואם ירצה יוליך שם אפי׳ פת משלו וכולן מותרין והוא שעירבו בני החצר השנייה לעצמן ואין בני החצר השנייה ג״כ צריכין פת אחר אלא העירוב שעשו כבר מתירן ואין ב׳ חצירות יכולין לערב יחד אא״כ יהא פתח ביניהן או חלון שיהא בו ד׳ על ד׳ טפחים ואפילו אין ממנו אלא משהו בתוך י׳ טפחים הקרובים לארץ וכשיש ביניהן פתח או חלון רצו מערבין כל אחד לבדו רצו מערבין יחד וארובה שבין עלייה לבית רצו מערבין ביחד אפילו היא למעלה מי׳ ואפילו אין שם סולם לעלות בו היה בין החצירות כותל גבוה עשרה טפחים או שהיה קרקעיתו של אחד גבוה מחבירו ה׳ ועושה עליו מחיצה ה׳ להשלימו לי׳ אין יכולין לערב יחד היה כותל לשניהם גבוה י׳ ובראשו פירות בני ב׳ החצירות יכולין לעלות עליו ולהעלות עליו מפירות החצר להורידם ממנו לחצר אחרת ולהוריד מה שעליו לחצר בין אם הוא רחב ד׳ או אינו רחב ד׳ אבל אינן יכולין להעלות מפירות הבית עליו ולא להוריד ממנו להכניסן לבית אפי׳ אין בו רוחב ד׳ וכ״ש שלא יחליפו פירות בית זה לבית אחר דרך הכתלים היה לאחד מהחצירות כותל גבוה י׳ ולשני אינו גבוה י׳ כגון שקרקעיתו של אחד גבוה משל חבירו אין יכולין לערב יחד כדפרישית ועיקר תשמיש הכותל נותנין אותו למי שאינו גבוה לו י׳ שאותו מותר להשתמש עליו אף בכלי הבית והשני אסור נפרץ הכותל עד י׳ אמות חשיב כפתח נפרץ ביתר מעשר חשיב כחד חצר וצריכין לערב יחד העמיד אצל הכותל סולם רחב ד׳ וכן כנגדו בחצר השני אפילו אין הסולמות זה כנגד זה אם אין ביניהן ג׳ חשיבי כפתח היו מופלגין זה מכנגד זה ג׳ אם הכותל רחב ד׳ עדיין חשובין כפתח שיכול לעלות בסולם זה ולילך על הכותל עד הסולם ולירד אין בו רחב ד׳ לא חשיבי כפתח עקר חוליא מראש הכותל למעטו מגובה י׳ אם יש בה משך ד׳ מהני בין לענין לעשותו כפתח לערב יחד בין לענין שיכול להשתמש בכל הכותל אין בו ד׳ אינו חשוב כפתח לא לערב יחד ולא להשתמש בכל הכותל אלא כנגד המקום שנתמעט יכול להשתמש בנה אצטבא למטה אצל הכותל למעטו מגובה י׳ אם יש בה ד׳ אורך במשך הכותל ובולטת ד׳ מועיל להשתמש בכל הכותל אבל אינו חשוב כפתח לערב יחד עד שיגיע לראש הכותל אין בה ארבעה על ארבעה אינו מועיל אפילו להתיר להשתמש כנגדו אפילו כפה אצלו ספל שיש בו ד׳ על ד׳ וגבוה כל שהוא ומיעט בו גובהו מי׳ מותר להשתמש (אפי׳ שלא) כנגד המיעוט ובלבד שיחברנו בטיט בנה אצטבא ע״ג אצטבא אם יש בתחתונה ארבעה על ארבעה או אין בה ד׳ על ד׳ ויש בעליונה ד׳ על ד׳ ואין בין זו לזו ג׳ טפחים ממעט להתיר להשתמש עליו אבל לא מהני למיהוי פתח לערב יחד ואם אין הכותל גבוה אלא י׳ וזוקף סולם גבוה ז׳ ומשהו במשך ד׳ אצל הכותל מתירו בין להשתמש עליו בין לערב יחד כיון שלא נשאר ג׳ עד ראש הכותל ודוקא שיש בסולם ד׳ שליבות אז מותר לשמש עליו אבל אם אין בו ד׳ שליבות אינו מתיר׃ זיז היוצא מן הכותל ויש בו ד׳ על ד׳ והניח עליו סולם כל שהוא מועיל להתיר לו תשמיש הכותל והוא שלא תהא שליבה התחתונה גבוה מן הארץ ג׳ ולא יהא בין שליבה לשליבה ג׳ והוא שיניח הסולם על גבי הזיז אבל סמכו אצלו לא וכל זמן שאין גובה הכותל כ׳ טפחים די בזיז אחד שמניחו באמצע שהרי אין גבוה י׳ עד הזיז ולא גבוה י׳ ממנו עד הראש הכותל ואם הוא גבוה כ׳ צריך ב׳ זיזין אחד למטה מי׳ התחתונים ואחד למעלה ממנו למטה מי׳ העליונים שאם היה הזיז גבוה י׳ לא סגי ליה בסולם כל שהוא והוא שלא יהו הזיזין זה כנגד זה שראוי להטות סולם מזה לזה׃ העמיד ב׳ סולמות זה בצד זה ולא היה בשניהם משך ארבע והרחיקם זה מזה כדי שיהא בשניהם ד׳ ומילא האויר שביניהם בקש אינו מועיל לא להתירו לשמש עליו ולא לערב יחד שמקום מעמד הרגלים הוא באמצע הסולם ואין ראוי לעלות בקש העמיד הסולם באמצע והקש מן הצד מהני בין להתירו לשמש עליו בין לערב יחד אין הסולם רחב ד׳ וחקק אצלו בכותל להשלימו לארבע א״צ לחוק בכל גובה הכותל ודי לו שיחוק בגובהו עשרה להשלימו לד׳ לא העמיד סולם כלל אלא חקק בכותל כמין שליבה של סולם לעלות בו צריך שיחוק בכל גובה הכותל ומועיל בין להתיר תשמיש בין לערב יחד׃ עשה מאילן מחובר סולם אינו מועיל מפני שאסור לעלות בו בשבת ואם הוא אשירה יבשה שאין בו משום איסור שבות מועיל אע״פ שיש

בו איסור ע״ז והרמב״ם ז״ל כ׳ שאילן מועיל ואשרה אינו מועיל וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן היה בין חצירות חריץ עמוק י׳ ורחב ד׳ אין יכולין לערב יחד אפילו מלא אותו תבן וקש כל זמן שלא בטלו ואם הוא מלא עפר וצרורות אפילו סתמא שלא בטלו חשוב כמלא וצריכין לערב יחד נתן עליו נסר כמין גשר משפת החריץ אצל שפתו אם הוא רחב ד׳ חשיב כפתח פחות מכאן לא חשיב פתח נתן הנסר לאורך החריץ במשך ד׳ אפי׳ אין בו אלא כל שהוא חשוב כפתח שהרי אין בחריץ במשך ד׳ שהוא שיעור פתח רוחב ד״ט ואם החריץ לאחד עמוק י׳ ולשני אינו עמוק עשרה דינו ככותל שנותנין אותו למי שאינו עמוק י׳ ואם הוא לשניהם שוין דין שניהם שוין בו ואם יש ביניהן גדיש של תבן גבוה י׳ כל אחד מער׳ לעצמו נתמעט בחול מגובה י׳ צריכין לערב ביחד ובעוד שלא נתמעט אסור לשום אחד מהן ליתן מן התבן לתוך קופתו בשבת להאכיל לבהמתו ואפילו להעמידנה שם כדי שתאכל אסור אבל יכול לעמוד בפניה כדי שלא יהא לה דרך לנטות אלא לשם וא״א הרא״ש ז״ל כתב דאפילו בחול אסור ליתן ממנו לקופתה ולהעמידה שם בידים ודוקא גדיש שבין שתי חצירות אבל גדיש שבין שני בתים מותר להאכיל בהמתו ממנו בידים׃

סימן שעג

א שני גזוזטראות הבולטות משתי עליות זו כנגד זו ונתן ביניהן נסר רחב ד׳ חשוב כפתח ואם רוצין מערבין יחד אבל היו זו שלא כנגד זו שאחת משוכה למזרח והשנייה למערב כזה אין יכולין לערב שכשיתנו הנסר מזו לזו יבא מקרן זוית של זו לשל זו ולא חשיב פתח דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי וכן אם היתה אחת גבוה מחבירתה לא חשיב פתח אבל אם הם תוך שלשה זו לזו בין בריחוק בין בגובה חשיב שפיר כפתח׃

סימן שעד

א עירבו דרך חלון או פתח שביניהן ונסתם בשבת מותרין להשתמש דרך גובה הכותל וחוריו דשבת כיון שהותרה הותרה ואפילו אם עירבו לשנה ונסתם הפתח בחול דהשתא לא נכנסה השבת בהיתר ונפתח בשבת חזר העירוב להתירו וכן אם היה כותל ביניהן ועירבו כל אחד לעצמו ונפרץ בשבת מותרין כל השבת לטלטל כל אחד בחצירו אפי׳ כלי הבית אבל חצר שנפרץ בשבת לר״ה או לכרמלית אסור חצר קטנה שנפרצה במלואה לגדולה ואין בפירצה יותר מעשר אמות גדולה מותרת להוציא כלי הבית לחצרה אם עירבה לעצמה וקטנה אסורה להוציא כלי הבית לחצרה אא״כ יערבו יחד וכן גג קטן שנפרץ במילואו לגג גדול קטן אסור להעלות עליו כלי הבית וגדול מותר והוא שיהו מחיצות הבית ניכרות למי שעומד על הגג אבל אם אינן ניכרות כגון שהגג בולט עליהן הוי כרמלית אא״כ חלון מהבית פתוח לו׃

סימן שעה

א מרפסת שהיא דרך לעליות הפתוחים לה ועומדת בחצר ועולין לה בסולם ובני העליות יורדין ממנה לחצר ועוברין לרשות הרבים אינן אוסרין על בני החצר דסולם תורת פתח עליו והוי כשתי חצירות ופתח ביניהן שאם רצו מערבין יחד ואם רצו כל אחד מערב לעצמו ובלבד שיערבו כל בני מרפסת לעצמן כדי שתהא רגל המותרת במקומה לא עירבו יחד ויש תל או עמוד בחצר שהוא משותף בין שניהם אם הוא גבוה מקרקעית החצר י׳ טפחים ואין מראשו למרפסת י׳ טפחים והוא בתוך ד״ט למרפסת בני מרפסת מותרין בו לפי שתשמישו להם בנחת מלבני החצר ואם אינו גבוה י׳ לבני החצר וממנו למרפסת ארבעה או אם הוא תוך י׳ לשניהן ורחוק מן המרפסת ד׳ טפחים בני החצר מותרין בו שהוא נוח להם יותר ואם הוא לשניהן שוה תוך י׳ או יותר מי׳ והוא בתוך ד׳ למרפסת או שהוא גבוה י׳ לבני החצר ורחוק ד׳ מן המרפסת או שהוא עמוק בענין שלשניהם עמוק י׳ שניהם אסורין אבל כל שתשמישו בנחת יותר מלחבירו נותנין אותו למי שהוא בנחת בין אם הוא עליון או תחתון׃

סימן שעו

א בור שבין שתי חצירות ואין ביניהן פתח או חלון שיוכלו לערב או שיש ביניהן ולא עירבו אין ממלאין ממנו בשבת אא״כ עשו מחיצה י׳ למעלה מן המים ויהא טפח ממנו משוקע במים ואינה צריכה ליגע בקרקעית הבור או יעשו קורה רחבה ד׳ טפחים בפי הבור ולרש״י שרי אפילו המחיצה למעלה בפי הבור בתוכו ובלבד שתהא עשויה לכך להתיר למלאות ואם אין הבור קרוב להם אלא רחוק מכל אחד ד׳ טפחים כגון שיש שביל קטן בין שתי החצירות והבור בתוכו ואין דיורין פתוחין לו אלא ממלאין דרך חלונות הפתוחין לו מב׳ החצירות מותרין שאין אדם אוסר דרך אויר הילכך ב׳ חצירות

וביניהם ג׳ חורבות כזה כל אחד מותר באותה שאצלו והאמצעית מותרת לשניהם היו עומדות כחצובה כזה כל א׳ מותר בחורבה שאצלו והשלישית שקרובה לב׳ חצירות אסורה לשניהם ואפי׳ יש לחורבות בעלים אינן אוסרים כיון שאין דרים בהם׃

סימן שעז

א שתי עליות הפתוחות לחצר זו כנגד זו ואחת עשתה גומא בחצר כדי לשפוך בחצר שאין בה ד״א מימיה כדפרישית לעיל והשנייה לא עשתה אם עירבו יחד שתיהן מותרות לשפוך מימיהן לא עירבו יחד והאחת עירבה לעצמה והשנייה לא עירבה כלל זו שלא עירבה אסורה ושעירבה מותרת ובלבד שלא תשפוך להדיא לגומא אלא תשפוך בעלייה והם יורדין לגומא דכחו בחצר שאינה מעורבת שרי׃

סימן שעח

א שלש חצרות פתוחות זו לזו ופתוחות למבוי כזה ועירבה כל אחד מחיצונות עם האמצעי׳ והחיצונות לא עירבו יחד החיצונות אסורות זו עם זו והאמצעית מותרת עם כל אחת מהם והם מותרות עמה׃ ב׳ חצירות זו לפנים מזו ופנימית פתוחה לחיצונה והחיצונה למבוי כזה ויש לפנימי׳ דריסת הרגל על החיצונה עירבה פנימית לעצמה ולא החיצונה או ששכח א׳ מן החיצונה ולא עירב פנימית מותרת והחיצונה אסורה עירבה חיצונה ולא פנימית או ששכח אחד מן הפנימית ולא עירב שתיהן אסורות דכיון דפנימית אסורה בחצירה אוסרת גם על החיצונה עירבה כל אחת לעצמה כל אחת מותרת בחצירה עירבו ביחד ונתנו עירובן בחיצונה ושכח אחד בין מן הפנימית בין מן החיצונה ולא עירב שתיהן אסורות עד שיבטל רשותו נתנו עירובן בפנימית ושכח אחד מן הפנימית ולא עירב שתיהן אסורות אבל שכח אחד מן החיצונה ולא עירב פנימית מותרת דכיון שעירובה אצלה ואין לחיצונה דריסת רגל עליה אלא בשביל עירובה שמרגילה לתוכה יסלקנה מעליה ותשאר עירובה אצלה לבדה ותהיה מותרת ואם יחיד דר בפנימית ויחיד בחיצונה או שנים בחיצונה ועירבו אין היחיד שבפנימית אוסר על החיצונה וכן ג׳ חצירות זו לפנים מזו ויחיד בכל אחד ואחד אף ע״פ ששניהם עוברים על החיצונה אין אוסרין עליה׃

סימן שעט

א שתי חצירות וג׳ בתים ביניהם פתוחים זה לזה כזה ורוצין לערב יחד חצר זה בא דרך בית שאצלו ונותן עירובו בבית שבאמצע וכן עושה השנייה ומותרין בשלשתן שכל בית שאצל החצר חשוב לו כבית השער וא״צ ליתן פת והאמצעי הוא בית שמניחין בו העירוב א״צ ליתן פת׃ ב׳ חצירות וב׳ בתים ביניהן כזה ולא עירבו יחד אלא כל אחת לעצמה ובא חצר זה דרך בית שאצלו והניח עירובו בבית שאצל החצר השני וכן עשה השני לא קנו עירוב שאם נחשוב ב׳ הבתים כבית שער הרי נתנו עירובן בבית שער ואינו עירוב ואם נחשוב אותם כבית גמור הרי כל החצר מפסיק בית בינו ובין הבית שנתן בו עירובו׃

סימן שפ

א אחד מבני החצר ששכח ולא עירב עם האחרים אוסר עליהם מה תקנתם יבטל להם רשותו שיאמר רשותי מבוטלת לכם או קנויה לכם וא״צ לזכות בקנין סודר ויכול לבטל אף משתחשך ואם דר עם ד׳ או ה׳ צריך לבטל לכל א׳ ואחד שיאמר רשותי מבוטלת לך ולך או יאמר לכולכם בכלל ואם ביטל רשותו סתם ולא פירש שמבטל רשות ביתו לא ביטל אלא רשות שיש לו בחצר הילכך הם מותרין להוציא מבתיהם לחצר וגם הוא שהוא אורח בעלמא אבל אסורים להוציא מביתם לחצר וגם הוא הילכך צריך לנעול ביתו שלא יבא להוציא באיסור ולא יפתחנו אלא כשרוצה לצאת ולבא וינעלנו מיד אחרי צאתו ובואו ואם ביטל להם בפירוש גם רשות ביתו מותרין גם מביתו לחצר ואם אינו רוצה לבטל להם רשותו אלא להשכירו מועיל כמו ביטול ואם בני החצר שעירבו מבטלין רשותן לאחד שלא עירב הוא מותר להוציא מביתו לחצר ולא מבתיהם והם אסורין אף מביתן לחצר ולא אמרינן שהם יהיו כאורחים שאין רבים נעשין אורחין אצל יחיד שכחו שנים ולא עירבו יכולין לבטל רשותן שיבטל כל א׳ מהן רשותו לכל בני החצר בין אם מבטלים לרבים שעירבו ובלבד שכל אחד מהם יבטל לכל אחד בין אם מבטלין לא׳ שלא עירב אבל אין מבטלין לשנים שלא עירבו בין אם מבטלין רבים ועירבו בין אם הוא יחיד שלא עירב שהרי אף לאחר שיבטלו להם הם שנים וא׳ אוסר על חבירו ואפילו אמר לאחד אני מבטל לך ע״מ שתחזור ותבטל לחבירך אינו מועיל כיון שלא זכה בחלק שביטלו לו בענין שיוכל לטלטל בחצר אינו יכול לחזור ולהקנותה לחבירו׃

סימן שפא

א המבטל רשותו והוציא אח״כ מביתו לחצר בשוגג אינו אוסר במזיד אוסר שהרי חוזר בביטולו שביטל החזיקו בו כבר שהוציאו מבתיהם לחצר לא שנא מבע״י ל״ש משחשיכה אינו יכול לחזור מביטולו ורש״י פי׳ שאין חזקה מועלת אא״כ החזיקו משתחשך: יש ביטול רשות מחצר לחצר ל״ש ב׳ חצירות ופתח ביניהן ולא עירבו יחד יכול אחת לבטל רשותה לחבירתה להיות מותרת להשתמש בה ולא היא לא שנא ב׳ חצירות זו לפנים מזו ולא עירבו שפנימית אוסרת על החיצונה יכולה לבטל לה רשותה שלא תשמש ולא תעבור עליה אלא בשעה שצריכה לצאת ותהיה החיצונה מותרת או עירבו יחד ונתנו עירובן בחיצונה ושכח א׳ מן הפנימית (ס״א החיצונה) ולא עירב יכול לבטל רשותו אבל נתנו עירובן בפנימית ושכח אחד מן החיצונה אף ביטול אין צריכין כדפרישית לעיל יש ביטול רשות בחורבה כגון ב׳ בתים וחורבה ביניהן שהיא של שניהן ושכחו ולא עירבו יכול אחד לבטל רשותו לחבירו ולהיותו מותר בה ויש ביטול רשות מבית לבית שאם ב׳ בתים ופתח ביניהן ולא עירבו אחד מבטל רשות לחבירו ואפי׳ המבטל יכול להוציא מביתו לבית חבירו ואין כאן משום חוזר ומחזיק ברשותו שאין נקרא מחזיק אלא כשמכניס לרשות שביטל אבל מה שמוציא ממנו אינו חזרה אבל אינו יכול להוציא מבית חבירו לביתו שאז היה חוזר ומחזיק ברשות שביטל וכן אם יש לו חדר פתוח לביתו וביטל רשות ביתו אסור להוציא מהחדר לביתו אבל ב׳ בתים בר״ה ובאו כותים בשבת וסגרו ר״ה שביניהן בענין שיש ביניהן כמו חצר והרי אוסרין זה על זה שהוא כמו חצר שב׳ בתים פתוחין לו אינן יכולין לבטל אחד לחבירו: יורש מבטל רשותו שאם לא עירב מורישו ומת בשבת והיורש דר בחצר ואוסר יכול לבטל רשותו: ומבטלין וחוזרין ומבטלין פי׳ שמבטלין רשותן בני חצר לחצר אחרת עד שיוציאו מה שירצו או לאחד מבני חצר וחוזרין ומבטלין לאותן שביטלו להם עד שיוציאו גם הם מה שירצו:

סימן שפב

א הדר עם כותי בחצר אינו אוסר עליו עד שיהו ב׳ ישראלי׳ דרים בשני בתים ואוסרין זה על זה אז הכותי אוסר עליהם ודבר זה מדרבנן ולכן לא הוצרכו לאסור אלא כשב׳ ישראלים דרים עמו ואם ב׳ או ג׳ דרים עמו אין יכולין לבטל רשותם לאחד מהם כדי שיחשיבם כיחיד ויהיה היחיד מותר להוציא מביתו לחצר ואין להם תקנה עד שישכיר להם רשותו ושכירות בסתם שמשכיר להם מועיל וא״צ לפרש כדי להתיר הטלטול וא״צ כתיבה וחתימה ולא שטר משוטרי העיר ושוכרין ממנו אפילו בפחות מש״פ וכל זמן שאינו חוזר בו מועיל השכירות אפילו לזמן מרובה וא״צ לשכור ממנו בכל ע״ש וחמשה הדרים עמו אחד שוכר בשביל כולם ואם אינו רוצה להשכיר אין יכולים לשכור ממנו בע״כ וזה תקנתם שאחד מבני החצר יתקרב אליו עד שישאיל לו שום מקום ברשותו ליתן בו שום דבר ונמצא זה כאילו הוא שכירו או לקיטו ודר עמו בביתו ונותן עירוב בשבילו ודיו ודוקא כה״ג דמיחזי כשלוחו אבל אם ייחד הכותי מקום בבית לשכירו להשתמש בו אינו יכול ליתן עירוב בשבילו שאינו כשלוחו בכל הבית שאין לו אלא מקום המיוחד לו וכן אם ישראל וכותי דרין בבית אין הישראל יכול לערב בשביל הכותי שלכל אחד דירתו בפני עצמו וצריכין לערב עם הישראל ולשכור מן הכותי ואם יש לכותי ה׳ שכירים או לקיטים דרים בביתו אין דירתן חשובה דירה שיאסרו זה על זה: ב׳ חצרות זו לפנים מזו לא שנא דר ישראל וכותי בפנימית וישראל בחיצונה לא שנא ישראל וכותי בחיצונה וישראל בפנימית אוסר עד שישכיר ואפילו כותי בפנימית וב׳ ישראלים בחיצונה אוסר אף ע״פ שישראל כה״ג אינו אוסר בכותי אוסר וצריך לשכור ממנו כותי שהשכיר ביתו לחבירו כותי אם נשאר לו שום תפיסה בבית יכולין לשכור ממנו לא נשאר לו שום תפיסה אם יכול המשכיר לסלק השוכר תוך זמנו חשיב כאילו הוא ברשותו ויכולין לשכור ממנו ואם לאו אין יכולין לשכור ממנו: חצר שישראל וכותי דרין בו ובית אחד של ישראל אצל ביתו של זה ואינו פתוח לחצר וחלונות ביניהן אינו יכול לערב עמו דרך החלון שביניהן כדי להוציא כליו דרך בית שכינו הפתוח לחצר אבל אם פתח פתוח ביניהן מותר לר״י ולרש״י אף אם פתח פתוח ביניהן אסור:

סימן שפג

א כותי הדר עם ב׳ ישראלים ואין הכותי בביתו אינו אוסר ויערבו ויהיו מותרין בא הכותי בשבת אוסר והעירוב בטל ומיהו יכולין לשכור ממנו ואחר ששכרו יבטל האחד לחבירו ויהיה היחיד מותר ולא אמרינן שיחזור העירוב לקדמותו אחר ששכרו להיות שניהן מותרין וכ״ש אם מת הכותי בשבת שיבטל א׳ לחבירו ויהיה היחיד מותר:

סימן שפד

א כותי הנכנס בחצר לשם אכסנאות אם נכנס שלא ברשות אינו אוסר לעולם ואם נכנס ברשות אם הוא רגיל לבא אוסר מיד ואם אינו רגיל אינו אוסר עד לאחר ל׳ יום:

סימן שפה

א צדוקי הרי הוא כישראל ומבטל רשות אבל לערב כתב הרמב״ם ז״ל שאינו יכול כיון שאינו מוד׳ בעירוב וכותי הרי הוא כעו״ג וצריך להשכיר וישראל מומר לחלל שבתות בפרהסיא אפילו אינו מחללו אלא באיסור דרבנן הרי הוא כעו״ג ואם אינו מחללו אלא בצנעה אפילו מחללו באיסור דאורייתא הרי הוא כישראל ומבטל רשות:

סימן שפו

א מן התורה מותר לטלטל מן החצירות למבוי אלא שחכמים אסרו מפני שהמבוי חשוב רשות משותפת כנגד החצירות וגזרו אטו מר״ה לרה״י והתירוהו ע״י שיתוף שכשם שעירובי חצירות מערב כל בתי החצר כך שיתופי מבואות משתף כל חצרי המבוי שגובין פת או ד״א ממיני מאכל מכל חצר וחצר ונותנין אותו באחד מן החצירות ואז אנו רואין כאילו פתוח כל המבוי לאותו חצר (ואפילו לא גבו אותו לשם שיתוף כגון בע״ה שהיה שותף עם שכיניו בסחורה ואפילו עם זה ביין ועם זה בשמן א״צ לשתף אע״פ שלא נשתתפו לשם שיתוף והוא שיהיה הכל בכלי א׳) ומפני שאינו אלא לשתף החצירות שאין בהן דירה יכולין ליתנו באויר החצר או בבית שאין בו ד״א על ד׳ וא״צ ליתנו בבית רק שיהא במקום המשתמר הלכך אין נותנין אותו באויר המבוי וככל משפטי עירובי חצירות ושיעורו ושאשתו מערבת בשבילו ושמערבין שלא לדעתו היכא שאין הבית פתוח אלא לחצר אחת כך דיני שיתוף שמשתתפין שלא לדעת אם אין החצר פתוח אלא למבוי אחד וקטן גובה אותו אפילו אם אחד מזכה לכולם רביעית יין שיש לו באוצר סגי ומשתתפין בכל מיני מאכל אפילו ד׳ או ה׳ מיני מאכל מצטרפין לב׳ סעודות חוץ מבגודגדניות שהוקשו לזרע ולא בתבלין ופולין יבשים ולא בעלי בצלים שלא גדלו אורך זרת ולא בכמהין ופטריות ולא במים לבדו ובמלח לבדו אבל אם ערבן יחד משתתפין בהם וכ״ד שרגילין ללפת בו הפת שיעורו כדי ללפת בו הפת הנאכל לב׳ סעודות וכל שאין מלפתין בו הפת שיעורו כדי לאכול ממנו מזון ב׳ סעודות ובשר חי לא הוי ליפתן וצריך כדי שיאכל ממנו מזון ב׳ סעודות אבל צלי הוי ליפתן ושיעורו ללפת בו ב׳ סעודות וחומץ הוי ליפתן וכן יין מבושל אבל יין חי לא הוי ליפתן ושיעורו ב׳ רביעית וכן שיעור שאר משקין ומשתתפין בב׳ ביצים ובה׳ רמונים ובה׳ אפרסקין ובליטרא ירק ומשתתפין אפילו באוכל שאינו ראוי לו אם ראוי לשום אדם כגון לנזיר ביין ולישראל בתרומה: אמר שבועה שלא אוכל ככר זו משתתפין לו בה שלא אסר אלא באכילתו ולא שאר הנאותיו אבל אמר שבועה שלא אהנה ממנה נראה שאין משתתפין לו בה אע״פ שמערבין לו בה עירובי תחומין היינו טעמא משום שאין מערבין אלא לדבר מצוה ומצות לאו ליהנות נתנו מה שא״כ שיתופי מבואות ואם אמר קונם הנאתו או אכילתו עלי אין משתתפין בו שהרי אפילו עירובי תחומין אין מערבין בו ואם אומר על ככר היום חול ולמחר קודש או קונם מערבין לו בו אבל אם אמר היום קונם ולמחר חול אין מערבין לו בו: חצר הפתוח לשני מבואות ושיתף עם כל א׳ מהם מותר עם כל אחד לטלטל ממנו לחצירו ומן החצר לתוכו ואסור לטלטל כלים ששבתו במבוי זה למבוי האחר דרך החצר לא שיתף עם שום אחד מהם אם הוא רגיל עם שניהם לצאת ולבא בחול דרך עליהם אוסר על שניהם ואם הוא רגיל עם האחד ועם השני אינו רגיל אותו שרגיל בו אוסר ושאינו רגיל אינו אוסר ואם שיתף עם אותו שאינו רגיל הותר הרגיל לעצמו אם שיתפו ביניהם ואין זה אוסר דכיון דשיתף עם השני סילק עצמו מזה שהיה רגיל בו וכן נמי אם רגיל עם שניהם ושיתף עם אחד מהם מותר השני שהרי סילק עצמו ממנו ואם המבוי שרגיל בו שיתפו ביניהם ואותו שאינו רגיל לא שיתפו והוא לא שיתף לא עם זה ולא עם זה דוחין אותו אצל זה שאינו רגיל ויסתלק מאותו שרגיל כדי שיהא מותר כיון שהוא אינו מפסיד בדבר שהרי לא שיתף עמהן ויש ריוח לאחרים שע״י זה יהיו מותרין כופין אותן על מדת סדום:

סימן שפז

א סומכין על עירוב במקום שיתוף ועל שיתוף במקום עירוב שאם היו חמשה חצירות פתוחות זו לזו ופתוחות למבוי ועירבו החצירות דרך פתחים שביניהם אין צריכין שיתוף במבוי וכן אם שתפו במבוי אפי׳ ביין שאין ראוי לערב בו בחצירות אין צריכין לערב בחצירות והרמב״ם ז״ל כתב שאין סומכין על שיתוף בשביל עירוב אלא א״כ שתפו בפת וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן:

סימן שפח

א אם לא עירבו החצירות יחד וגם לא שיתפו במבוי כתב הרמב״ם ז״ל שאם עירבו בחצירות כל אחת לעצמה אז אין מטלטלין במבוי אלא בד״א ואם לא עירבו כל אחת לעצמה אז מותר לטלטל בכולו ובה״ג כתב בסתם אסור לטלטל במבוי בלא עירוב ולא חילק בין עירבו חצירות לעצמן או לא וזה ודאי א״א דאפילו רב דאסר לטלטל במבוי בלא עירוב מודה שאם לא עירבו חצירות עם בתים שרי. והתוספות פוסקים שאין הלכה כרב ושרי לטלטל בכל המבוי אפילו כי עירבו חצירות עם הבתים וכן נראה דעת רב אלפס שלא הביא דברי רב:

סימן שפט

א כותי הדר במבוי ויש לו חלון אחורי ביתו פתוח לבקעה או לקרפף אפילו אין בו אלא ד׳ טפחים על ד׳ אינו אוסר על בני מבוי אפי׳ מכניס ומוציא גמלים וקרונות דרך המבוי כל היום שחפץ יותר באותו שפתוח לו מאחוריו לבדו שיש לו אויר והוי פתחו למבוי כמו שאינו רגיל שאינו אוסר והוא שיש בבקעה או בקרפף יותר מסאתים אבל אם אין בו אלא סאתים קטן הוא ולא ניחא ליה ביה וישראל שיש לו פתח למבוי ופתח מאחריו לקרפף ושכח ולא עירב אם הקרפף יותר מסאתים אוסר לפי שאינו ראוי לו ואינו מסתלק מן המבוי ואם אינו אלא סאתים אינו אוסר דכיון שראוי לו מסתלק מן המבוי ופירש״י ואם הוקף לדירה אפילו יותר מסאתים אינו אוסר כיון שראוי לו ור״י פירש אדרבה אם הוקף לדירה אפי׳ בית סאתים אוסר שכיון שהוקף לדירה אין בו אויר ואינו חפץ בו להסתלק בשבילו מן המבוי:

סימן שצ

א מבוי שצדו אחד כותי וישראל בצדו השני ובית אחר של ישראל אצלו פתוח לר״ה ולא למבוי וחלון בינו לבין ישראל הדר במבוי אינו יכול לערב דרך החלון שביניהם להוציא כליו למבוי דרך בית ישראל שכינו הפתוח למבוי אבל אם פתח ביניהם מותר לר״י ולרש״י אף אם פתח ביניהם אסור:

סימן שצא

א ככל משפטי ביטול למי ששכח ולא עירב בחצירו כן הוא במבוי שאם שכחה חצר אחת ולא נשתתפה מבטלים רשותה לשאר בני המבוי או הם לה אע״פ שהם הרבים שבני החצר גבי מבוי חשובים כיחיד בחצר ומה שצריכין ביטול דוקא כשלא עירבו כולם יחד אבל אם כולם פתוחים זה לזה ועירבו יחד אין צריכין ביטול דסומכין על העירוב כדפרי׳ לעיל וככל משפטי ישראל בחצר עם הכותי כן הוא במבוי או בעיר שאין אסור לטלטל במבוי או בעיר המוקפת חומה עד שיהיו ב׳ חצירות של בתי ישראל בעיר אבל חצר אחד לא אפילו אם הרבה בתים של ישראל פתוחים לתוכו וכשיש ב׳ חצירות של בתי ישראל בעיר צריכין לשכור מכל חצר וחצר של כותי ואין מספיק במה שישכור משר העיר:

סימן שצב

א עיר של יחיד פירוש שאין בה ששים ריבוא והר״ם במז״ל כתב שהוא קנין של יחיד אין יכולין לערב כל מבוי ומבוי בפני עצמו שחשובה כולם כחצר אחד ויאסרו זה על זה אם לא יערבו יחד אלא כולם יעשו עירוב אחד ואם ירצו לחלק למבואות שרצו קצת מן המבואות לערב לבדם צריכין לעשות כל אחד מחיצה גבוה י״ט לפתח מבואו או שני פסין של שני משהויין אם הוא רוחב י׳ אמות ואם רוחב יותר מי׳ צריך צורת הפתח אבל אין יכולין ליחלק בלחי וקורה ועיר של רבים אין יכולה לערב כולה ביחד אלא צריך לשייר מעט ממנה שלא יערבו עמה והשאר יערבו ביחד אם ירצו וזה השיור שמניח אפילו אינו אלא בית אחד סגי ואפילו אינו פתוח לעיר בענין שיוכל לערב עמה אפ״ה הוי שיור ואפילו הוא בית הבקר או בית התבן שא״צ לערב ואם הוא משייר ממנה הרבה השיור יערב בפני עצמה ושאר העיר בפני עצמה וכל אחד מותר בשלו ובלבד שלא יוציא זה מזה וצריך שיעשה צורת פתח ביניהן אם הוא יתר מי׳ וב׳ פסים אם הוא י׳ ואם אין לעיר אלא פתח אחד חשיב כשל יחיד ומערבין ביחד אפילו העמיד לה סולם בצד השני ואפילו העמיד הרבה סולמות זה בצד זה עד רוחב י׳ לא חשיב כפתח ואם יש לה ב׳ פתחין אם יש אשפה בפני אחד מהן חשיבא כאילו אין בה אלא פתח אחד ואם היתה של רבים ונעשית של יחיד עדיין יש לה דין של רבים וצריכה שיור עד שתתמעט שלא ישאר בה אלא חמשים דיורים ואם היא של יחיד ונעשית של רבים יש לה עדיין דין של יחיד וצריכין לערב יחד ואם רשות הרבים עובר בה משער לשער וחולק אותה לארכה מתקן ר״ה כדינו בדלתות ואז יערבו כולם ביחד ואינן רשאין ליחלק וה״מ שאין רשאין ליחלק לארכה שאין בני עבר הלז רשאין לערב לבדן ובני עבר הלז לבדן מפני ששניהם

עוברין דרך ר״ה ויוצאין דרך פתחו לכאן ולכאן ור״ה שבאמצע מחברן אבל אם רוצים ליחלק לרחבה ששני בני העברים בוררין להם פתח שאצלם ומסתלקין מן הצד השני וכן חצי רחבה של צד השני בוררין להם פתח שאצלם יכולים ליחלק כיון שיכולין להסתלק אלו מאלו שלא יהא להם דרך אלו על אלו וצריך שיעשו ביניהם במקום שמתחלקין בר״ה צורת הפתח:

סימן שצג

א אין מערבין עירובי חצירות ושיתופי מבואות בי״ט שחל להיות בע״ש אלא יערב מעי״ט ואם שכח יערב בי״ט ע״י תנאי (ע״ל סימן תקכ״ח) שיאמר אם היום חול יהא זה עירוב ואם היום קדש אין בדברי כלום ולמחר יאמר על אותו הפת אם היום קדש הרי ערבתי מאתמול ואם היום חול יהא זה עירוב וה״מ בב׳ ימים טובים של גליות אבל בשני ימים טובים של ר״ה לא אחד עירובי חצירות ושיתופי מבואות מערבין אותן בין השמשות ואפילו אם כבר קיבל עליו תוס׳ שבת כתב ה״ר שמריה שיכולין לערב ויש אוסרין אם קיבל עליו תוספת שבת ואפילו עירב לשנים לאחד מבע״י ונאכל העירוב בין השמשות ולאחד עירב בין השמשות שניהם קנו עירוב שלאותו שנאכל עירובו בין השמשות אנו חושבין אותו לילה ולאותו שהניח עירובו בין השמשות חושבין אותו יום:

סימן שצד

א ספק עירוב כגון ספק אם היה קיים בין השמשות אם לאו כשר והוא שיהיה לו חזקת כשרות כגון שהניחו שם ואירע בו ספק אבל אם לא היה לו חזקת כשרות כגון ספק אם הונח שם אם לאו לא וצריך שיהא בין השמשות במקום שראוי ליטלו הלכך נפל עליו גל אם יכול ליטלו בלא מרא וחצינא כשר ואם לאו פסול ואם נתנו במגדל ונעל לפניו ואבד המפתח אם הוא של לבנים מסודרין אלו על אלו בלא טיט וטיח בי״ט הוי עירוב מפני שיכול לסותרו וליטלו אבל בשבת או בי״ט והוא של בנין אינו עירוב ואם המגדל כלי של עץ והמנעול קשור בחבל ויכול לחתכו בסכין הוי עירוב אבל מנעול של עץ או של מתכת אסור לחתכו אף בכלים דאף בכלים יש משום בנין וסתירה אם לא יהא עשוי משברי כלים מחוברים ע״י זפת בההיא דוקא אין בו משום בנין ואם מצא מפתח בי״ט בין בעיר בין בשדה הוי עירוב שיכול לטלטלו ולפתוח אע״פ שלא היה בידו בין השמשות כיון שמצוי הוא שימצאנו חשבינן ליה כאילו הוא בידו בשבת בעיר הוי עירוב שיכול להביאו ע״י גגין וחצירות בשדה אינו עירוב:

סימן שצה

א מצוה לחזר בין אחר עירובי חצירות בין אחר שיתופי מבואות ועל שניהם מברך על מצות עירוב ומתי מברך בשעה שמקבץ אותו מבני החצר ומבני המבוי או בשעה שמזכה להם ואחד מזכה לכולם ואומר בדין עירובא יהא שרא לנא לטלטולי מבתים לחצר ומחצר לבתים ובשיתופי מבואות יאמר מחצירות למבוי וממבוי לחצירות לנו ולכל הדרים בעיר הזאת:

סימן שצו

א תניא שבו איש תחתיו מכאן שכל אדם יש לו ד״א בכ״מ אפילו יצא חוץ לתחום שהרי משה אמר כן לאותן שיצאו חוץ לתחום ללקוט ומודדין לכל אדם כפי אמותיו ומרווחות ולעיל פי׳ אם נותנין לו אלכסונן ואם היה ננס באיבריו שנותנין לו ד״א בינונית ופסק רב אלפס שאין לו אלא ד״א והוא באמצען וה״ר זרחיה הלוי פסק שיש לו ד״א בכל רוח שהן ח׳ על ח׳ וה״מ להלך אבל לטלטל אין לו אלא ד׳ בכ״מ שקידש היום עליו אם הוא מוקף לדירה אפילו אין בו עתה דיורין חשוב כולו כד״א ואם אינו מוקף לדירה עד סאתים חשוב כולו כד׳ אמות ואפילו שבת בתל גבוה י׳ ובקמה קצורה ושבולות מקיפות אותה חשיבי כד״א עד סאתים:

סימן שצז

א כל אדם יש לו אלפים אמה לכל רוח חוץ מד׳ אמותיו או מהמקום ששבת בו כדדרשי׳ אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה ואינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא וכל אדם אסור לילך חוץ לאלפים בלא עירוב אפילו הולכי מדברות שאין צריכין לערב בחצרות חייבין בעירובי תחומין ואם קידש עליו היום בבקעה ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינונית שהן תחום שבת וכשם שאין לו אלא אלפים כך כל כליו ובהמותיו יש להם

אלפים שלו ואם עירב הוא לרוח אחד אין אחר יכול להוליכם לרוח אחרת אפילו פסיעה אחת וכל בהמות העיר הם כרגלי הרועה אם אין בעיר אלא רועה אחד אפי׳ היתה ברשות הבעלים בין השמשות ומסרה לו למחר שודאי ימסרנו לו אבל אם יש בעיר ב׳ רועים ומסרה לאחד מהם בשבת היא כרגלי הבעלים שור של פטם כרגלי מי שיקנהו ממנו בי״ט שהרי עומד לימכר לכל ושל רועה כרגלי אנשי העיר ואפילו עירב הרועה שאין דרך לקנות ממנו אלא אנשי עירו כלים המיוחדים לאחד מן האחין שבבית הם כרגליו ושאינן מיוחדין הם כרגלי כולם ואין יכולין להוליכם אלא למקום שכולם יכולין לילך: שנים ששאלו חלוק זה לילך בו שחרית וזה לילך בו ערבית לא יוליכוהו אלא למקום ששניהם יכולין לילך ואם עירב זה לסוף אלפים למזרח וזה לסוף אלפים למערב לא יזיזוהו ממקומו ואם הניח כל אחד עירובו לסוף אלף יכולין להוליכו כל אחד אלף מביתו עד מקום שגם חבירו יכול לילך בו שנים שלקחו חבית או בהמה בשותפות וחלקו בי״ט כל אחד יכול להוליך חלקו למקום שיכול לילך ולא אסרינן בבהמה מפני חלקו של זה שיונקת משל זה השואל כלי מחבירו מע״ש אפילו לא לקחו עד הלילה הוא כרגלי השואל כיון שמערב שבת אמר להשאילו לו השאילו לו בשבת הוי כרגלי המשאיל אפילו הוא רגיל להשאילו לו בכל פעם: האשה ששאלה מים ומלח לעיסתה ותבלין לקדרתה בי״ט הרי הם כרגלי שתיהם הגחלת כרגלי בעלים שאם השאילו לאחר לא יוליכנה אלא כרגלי בעלים והשלהבת שאדם מדליק בה כרגלי המדליק לפי שאין בה ממש שתקנה שביתה עם בעליה בור של יחיד כרגלי היחיד ושל אותה העיר כרגלי אותה העיר אלפים לכל רוח ואפילו עירב אחד מהם לרוח אחת אינו יכול להוליכם עמו ושל הפקר העומד באם הדרך כרגלי הממלא הראשון ונהרות המושכין ומעיינות הנובעין אפי׳ הן של יחיד אינן כרגליו אלא כרגלי הממלא ראשון מילא מים מבור של הפקר לצורך חבירו הן כרגלי הממלא מי שהוא בעיר ופירותיו בעיר אחרת רחוקה ממנו ארבעת אלפים ועירבו בני אותה העיר לבא לכאן לא יביאו לו מפירותיו עמהם לפי שהן כרגלי בעליהן שלא עירבו ואם עירב הוא פירותיו כמוהו ויכול לילך שם להביאן עמו: מי שזימן אורחים מעיר אחרת ובאו ע״י עירוב לא יוליכו עמהם ממה שיתן לפניהם לפי שהוא של בעל הבית וקנה שביתה כמוהו אלא א״כ זיכה להם מאתמול ע״י אחר שנמצא הם בעליו מאתמול: המפקיד פירות אצל חבירו אם קיבל עליו שמירתם הם כרגלי הנפקד ואם ייחד להם קרן זוית הם כרגלי המפקיד:

סימן שצח

א הבא למדוד אלפים של תחום העיר אם אין כל החומה ישרה אלא יש בה מקומות בולטין ממנה רואין כאילו חוט מתוח על פני כולה כנגד מקום החיצון הבולט ממנה ומודד מן החוט ולחוץ אפילו יש לה בליטה לצד מזרח ולצד מערב כזה רואין כאילו חוט מתוח עליהם בכל צד היתה רחבה מצד אחד וצרה מצד אחר כזה או עגולה רואין אותה כאילו היא מרובעת והריבוע שמוסיפין עליה לריבוע של עולם אבל אם היא מרובעת ולא בריבוע של עולם או אם היא אריכא וקטינא אין מוסיפין עליו כלום היתה עשויה כמין גם כזה או כמין קשת כזה רואין אותה כאילו היא מרובעת ומלאה בתים ומודדין לה מן היתר וה״מ שאין בין יתר לקשת אלא אלפים שיכול להגיע שם אז מודדין לה מן היתר אפילו יש בין שני ראשיה ד׳ אלפים אמה או שאין בין ראשיה ד׳ אלפים אמה ששני התחומין מובלעין זה בתוך זה אפילו יש בין יתר לקשת יותר מאלפים אמה אבל אם יש בין יתר לקשת יותר מאלפים אמה ובין שני ראשיה ד׳ אלפים אין מודדין לה מן היתר אלא ממקום שלא נשאר הקשת עד שם יותר מאלפים או שנתקצרה עד שלא נשאר ביניהם ד׳ אלפים וכן הדין אם אחד מאלו שמתעברין עמה קרוב לה בתוך ע׳ אמה ושירים ואחד כנגדה בראשה השני אפילו אם יש ביניהם יותר מד׳ אלפים אמה רואין כאילו חוט מתוח עליה ומודד משם ולהלן ולאחר שהוסיפו עליה לרבעה מוסיף עוד עליה שאין מתחילין למדוד מהריבוע מיד אלא מוסיפין עליה ע׳ אמה ושירים ומשם ואילך מתחילין למדוד אלפים היה בתוך ע׳ אמה וד׳ טפחים בית אפילו נהרס שלא נשאר בו אלא ג׳ מחיצות בלא תקרה או שיש שם בנין שעושין על הקבר ויש בו ד״א על ד״א או גשר או בית הקברות שיש בהם בית דירה והבורגנין שבתוכה או בה״כ שיש בה בית דירה לחזן או בית ע״ג שיש בה בית דירה לכומרים או ארוות סוסים או אוצרות שבשדות שיש בהם בית דירה והבורגנין או בית שבים כל אחד מאלו שהוא קרוב לה בתוך ע׳ אמה ושירים רואין כאילו העיר מגעת עד שם ומודדין משם ואילך ע׳ אמה ושירים ואלפים: היה עוד בית אחר בתוך ע׳ אמה ושירים לראשון מודדין ע׳ אמה ושירים מן השני וכן עד לעולם אבל בית שנפרץ משתי רוחותיו או גשר וקבר ובה״כ או בתי ע״ג וארוו׳ ואוצרות (ובורגנין ס״א אינו) שאין בהם בית דירה ובור ושיח ומערה ונהר ושובך ובית הבנוי בספינה אינן חשובין להיות נוספים עליהם: שתי עיירות זו אצל זו כל זמן שאין ביניהן אלא קמ״א אמה ושליש חשובות כעיר אחת וכשיבא למדוד תחומי האחת מודד מע׳ אמה ושירים חוץ לחבירתה אבל עיר ובית אפילו גדול הרבה אינן חשובין כאחת אא״כ הוא בתוך ע׳ אמה ושירים וכן חומת העיר שנפרצה משתי רוחותיה זו כנגד זו וחרבו הבתים שביניה׳ עד קמ״א אמה ושליש חשוב כסתום: שתי עיירות זו כנגד זו ושלישית כנגד אויר שבין שתיהן רואין כאילו היתה האמצעית בין השתים שזו כנגד זו ואם אין ממנה לכל אחת מהחיצונות יותר מקמ״א אמה ושליש חשובות החיצונות כאחת ואפילו יש ביניהם הרבה ובלבד שלא יהא בין האמצעית ובין כל אחת מהחיצונות יותר מאלפים וגם לא תהא האמצעית גדולה מהאויר שביניהם בענין שכשנאמר רואין אותו כאילו היא ביניהן שיכיל אותה האויר שביניהן והאמצעית

אין מודדין לה אלא מחומותיה: עיר היושבת בעמק ונהר לפניה אם היא מוקפת חומה גבוהה ארבע אמות חשובה כעיר ומודדין תחומה מחומת׳ שהיא על שפת הנהר ואי לאו לא חשיב כעיר ומודדין לכל אחד מפתח ביתו ודוקא זאת שאינה נוחה ליושביה לפי שהיא בעמק אבל שאר עיירות חשיבי כחדא אפילו בלא היקף חומה למדוד לה מהחיצון והרמב״ם ז״ל פירש ע״י החומה חשוב הנהר כאילו הוא מן העיר ומודדין לה מן הנהר והלאה ואם לאו אין מודדין לה אלא מבתים. יושבי צריפין פי׳ אלו שעושין סוכות מהוצין וערבה אינן חשובין להיות הכל כד׳ ואם יש ביניהם שלשה חצרות שכל אחד יש בו שני בתים הוקבעו כולם ליחשב כעיר:

סימן שצט

א אין מודדין תחום העיר אלא בחבל של פשתן של חמשים אמה לא פחות שהוא נמתח ביותר ולא יהא ארוך יותר מפני שמחמת ארכו מכביד באמצע ואינו נמתח כראוי ואם יש נהר לפניו לסוף ע״ה אמה פליגי בה בירושלמי איכא מאן דאמר לאחר שמדד חמשים חוזר לאחוריו כ״ה אמה כדי שיהא החבל של חמשים אמה שלם עד הנהר ואיכא מ״ד שמודד כ״ה אמה הנותרים בחבל של ד״א ומסתברא כמ״ד שחוזר לאחוריו וישים החבל כנגד לבו וימתחנו בכל כחו ולא ימדוד אלא כנגד העיר אפילו אם יש הרים וגאיות כנגדה לא ילך מכנגדו בצדה שהוא ישר וימדוד שם ויחזור כנגד העיר לפי מדה שמדד שם אלא ימדוד כנגד העיר וכשיגיע להר אם הוא כל כך זקוף שאם יורידו חוט המשקולת מראשו לא יתרחק מכנגדו למטה בשיפולו ד״א אז אין צריך למדוד כל כך הירידה והעלייה אלא אם יש מישור בראשו מודד ואם אין מישור בראשו אינו מודד כלל ואם חוט מתרחק מכנגדו ד״א ומתלקט עשרה מתוך ה׳ פירוש שבהילוך ה׳ אמות של שיפוע עולה י׳ טפחים אז רואים אם אין משפתו אל שפתו אלא חמשים אמה מבליעו בחבל של חמישים אמה שזוקף עץ גבוה בשפתו מזה ועץ אחד כנגדו בשפתו מזה ומותח חבל מזה לזה ואם אינו יכול להבליע בחבל של חמשים אמה מודדו בחבל של ד״א וכן יעשה אחד עומד ברגלי ההר למטה ואחד למעלה ממנו ד״א ונותן התחתון החבל כנגד לבו והעליון כנגד רגליו ועולה התחתון למקום שעומד העליון והעליון עולה ד״א ומודדין כבתחלה וכן יעשה עד שימדוד כולו ואם הוא משופע יותר שבהילוך ד״א עולה י׳ טפחים אז הקילו בו ולא הטריחו להבליעו בחבל של נ׳ אמות ע״י קורות אלא אם אין בו אלא נ׳ אמה ישער אותו כמה יש בו לפי אומד הדעת ואם יש בו יותר מנ׳ אמה מודדו בחבל של ד״א כדפרישית הגיע לגיא אם חוט המשקולת מתרחק מכנגדו למטה ד״א אז רואים אם יכול להבליעו בחבל של נ׳ אמה מבליעו ואם לאו מודדו בחבל של ד״א כדפרישית והוא שלא יהא עמוק יותר מאלפים אבל אם הוא עמוק יותר מאלפים מודד הירידה והעלייה של כל השיפוע ואם אין החוט מתרחק מכנגדו ד״א אז אם יכול להבליעו בחבל של נ׳ אמה מבליעו ואם לאו אינו מודד כלל השיפוע של ירידה ועלייה אלא המישור של מטה ואפילו אם עמוק יותר מאלפים: הגיע להר וכל מה שהוא ממנו מכנגד העיר הוא רחב מנ׳ אמה שאינו יכול להבליעו וכגון שהוא במזרח העיר וכל אורך מזרח העיר אינו יכול להבליע אם יכול להבליעו בתוך אלפים של צד צפון או דרום ילך שם ויבליעו כיון שהוא עדיין בתוך התחום של צד צפון העיר אבל אם אינו יכול להבליעו בתוך אלפים של צד העיר לא יתרחק יותר לצד העיר כדי להבליעו: לא ימדוד אלא אדם מומחה ובקי במדידה מדד ומצא מדתו במזרחית צפונית יתירה על שכנגדה קרן מזרחית דרומית מותח החוט של סימן התחום מזה לזה באלכסון מדדו שנים במקום אחד והוסיף אחד על חבירו הולכין אחר המרבה ובלבד שלא יוסיף יותר ממדת העיר ואלכסונה ועושין אותה כטבלא מרובעת פי׳ שמודד על פני כל אורך העיר למזרח אלפים אמה לחוץ וכן לצפון ואח״כ רואין כאילו היתה טבלא מרובעת בקרן למלאותו ונמצא התחום בקרן אלפים ואלכסון שהם אלפים ות״ת אבל לא ימדוד מאמצע הקרן אלפים באלכסון וכן בקרן שכנגדו ויתן החוט מזה לזה שא״כ מפסיד הת״ת שבקרן וגם לא יהיה התחום כנגד העיר אלא אלף ותכ״ח ור״ת פירש דמדת התחום כנגד העיר אלפים ואלכסונן שהוא אלפים ות״ת ולא נהירא: ואפילו עבד ושפחה נאמנים לומר ע״כ תחום שבת אבל קטן לא ונאמן לומר אחר שיגדיל שידע בקטנו שעד כאן תחום שבת:

סימן ת

א מי שישב בדרך לנוח וחשכה לו ולא ידע שהוא בתחום העיר ואח״כ מצא עצמו בתחומה הרי הוא כאנשי העיר שיהא כולה לו כד׳ אמותיו ויש לו אלפים לכל רוח:

סימן תא

א מי שישן בדרך וחשכה לו קנה שביתה במקומו ויש לו אלפים אמה לכל רוח ודוקא באדם וטעמא משום הואיל ואילו היה ניעור היה קונה ישן נמי קונה אבל חפצי הפקר שדומין לאדם הישן אינן קונין שביתה והן כרגלי הזוכה בהן תחלה שיכול להוליכן למקום שילך הוא אבל חפצי עכו״ם קונין שביתה במקומן אע״פ שבעליהם לאו בני שביתה נינהו גזירה חפצי עכו״ם אטו חפצי ישראל ואם הוציאן עכו״ם חוץ לתחומן והביאן לעיר יכולין לטלטל בכולה שכולה כד׳ אמות ובלבד שתהא מוקפת לדירה וסתם עיירות מוקפות לדירה שבונין בתים תחלה ואח״כ מקיפין אותם אבל סתם מבצרים אינן מוקפין לדירה:

סימן תב

א חריץ מלא מים מכונסים שהוא בין שני תחומי שבת פירוש מקצתו בתחום עיר זה ומקצתו בתחום עיר אחרת שתי העיירות אסורין למלאות ממנו אפילו בתוך תחומה שהמים שבתוך התחום קונין שביתת העיר ומתערבין אלו עם אלו וצריכין לעשות מחיצה בסוף התחומין להפסיקן ואפילו היא תלויה שאינה נוגעת לקרקעית החריץ ושל קנים בעלמא סגי אם המים מושכין אין צריך שאז אין קונין שביתה:

סימן תג

א שבת בבקעה והקיפוה עכו״ם מחיצות בשבת לדירה אינו הולך בה אלא אלפים שאינה כולה כד׳ אמות כיון שלא שבת באויר המחיצות ומטלטל בכולה ע״י זריקה שיכול לזרוק אפילו חוץ לאלפים שהרי רה״י גמור הוא כיון שהוקף לדירה אלא שאינו יכול להלך בכולה:

סימן תד

א יש תחומין למעלה מי׳ כגון מי שהולך בכח שם בקפיצת הדרך או עמוד שהוא בסוף התחום ומקצתו חוץ לתחום וגבוה י׳ אפי׳ אינו רוחב ד׳ דחשוב כאויר אסור לעלות עליו בתוך התחום ולירד מצד השני שחוץ לתחום:

סימן תה

א מי שיצא חוץ לתחום אפי׳ אמה אחת לא יכנס להיות כבני העיר ואין לו אלא ד׳ אמותיו רגל אחת בפנים ורגל אחת בחוץ יכנס: מי שקידש עליו היום בע״ש והוא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס להיות כבני העיר אלא עד סוף אלפים שלו: מי שיצא חוץ לתחום שלא לדעת מותר לעשות לו מחיצה של בני אדם שעירבו לאותו רוח ויכולין לילך שם ויעשו סביביו כמו מחיצה ויכנס ביניהם והוא שלא ידעו אותם שנעשית בהם המחיצה שלשם כך נקראו אבל אם יצא לדעת אסור ואפילו הוציאוהו עכו״ם או רוח רעה או שאר כל אונס אין לו אלא ד״א החזירוהו כאילו לא יצא וכל העיר לו כד״א ואלפים לכל רוח נתנוהו עכו״ם או שיצא באונס ונכנס בדיר או סהר שהוא מוקף מחיצות מהלך את כולו דכיון שהוא מוקף מחיצות חשוב כולו כד״א וכן מי שהפליגה ספינתו בים מהלך את כולה כיון שהיא מוקפת יצא לדעת והחזירוהו עכו״ם אין לו אלא ד״א וכ״ש חזר לדעת אפי׳ הוציאוהו עכו״ם ומיהו כל העיר כולה כד״א אפילו יצא לדעת וחזר לדעת: פירות שהוציאם חוץ למקומם והוחזרו אפילו במזיד הרי הן כבתחלה וכל העיר כד״א להם ויש להם אלפים לכל רוח וכ״ז שלא הוחזרו והם חוץ למקומן אם הוציאם בשוגג מותרין במזיד אסור לטלטלם חוץ לד׳ אמותיו ואסור לאוכלם אפילו לאחר שלא הוציאם:

סימן תו

א מי שאין לו אלא ד״א והוצרך לנקביו יכול לצאת מהם עד שימצא מקום צנוע לפנות ועצה טובה לו שיתקרב בצד תחומו שאם לא ימצא מקום צנוע עד תחומו יכול ליכנס ולאחר שנכנס הוי כאילו לא יצא כיון שנכנס ברשות אבל אם מצא מקום צנוע קודם לא יכנס אלא יפנה שם ויתרחק ממקום שנפנה עד שיכלה הריח ושם יש לו ד״א ואם בהתרחקו מן הריח נכנס בתחומו כאילו לא יצא ודוקא ביצא שלא לדעת אבל יצא לדעת לא והך צרכיו פי׳ ר״ח אפי׳ לקטנים קאמר וא״א הרא״ש ז״ל כתב דוקא לגדולים וכ״כ ה״ר יהודה ברצילוני:

סימן תז

א מי שיצא ברשות כגון חכמה לילד וכיוצא בזה ואמרו לו כבר נעשה המעשה ואינך צריך שם יש לו אלפים אמה במקום שנאמר לו היו אלפים שיש לו מובלעין בתוך תחום העיר כאילו לא יצא ויש לו אלפים סביב העיר: היוצא להציל חבירו מיד אויביו אם יד ישראל תקיפה שאינו ירא מהם אין נותנין לו אלא אלפים לכל רוח ממקומו ואם יד אויביו תקיפה חוזר למקומו וכשחוזר חוזר עם כלי זייניו:

סימן תח

א מפני שתחומין דרבנן הקילו בהם והתירו למי שצריך לילך ד׳ אלפים לרוח אחת שיתן עירובו לסוף אלפים וילך מהלאה לעירובו אלפים ומ״מ מפסיד כנגדו האלפים שמעבר לעירוב שאין לו לאדם אלא ד׳ אלפים וזה שנתן עירובו לסוף אלפים מן העיר אנו רואין כאילו דר שם ומשם יש לו אלפים לכל רוח הילכך אם הניחו בתוך עיבורה של עיר לא עשה ולא כלום שבלאו הכי יש לו העיר כולה ועיבורה וחוצה לה אלפים לכל רוח וכשחוזר ממקום שהניח עירובו לצד עירו ומודד האלפים אם הן כלין בסוף העיר כגון שנתן העירוב בסוף אלף והעיר אלף אז העיר כולה כד״א ומשלימין לו חוץ לעיר אלף אמות פחות ד׳ ואם כלו באמצע העיר אז אינה כולה כארבע אמות לענין שישלימו לו עליה השאר אבל מ״מ חשובה כולה כד״א לענין שהולך כולה הואיל ולן בה אבל הרמב״ם ז״ל כתב שאפילו בעיר עצמה אין לו אלא ד״א ולא נהירא דא״כ מי שדר בעיר גדולה ונתן עירובו חוצה לה לא יוכל לחזור לביתו וכן הדין נמי אם פגע בעיר אחרת בתוך אלפים אם כלתה מדתו בסופה אין עולה מן המנין ומשלימין לו עליה אבל אם כלתה מדתו בתוכה עולה לו ואפילו בתוכה אינו יכול לילך אלא עד סוף תחומו כיון שלא לן בה: הנותן עירובו במקום שמוקף לדירה דינו כאילו שבת בו שכולה כד״א אפי׳ חרבו דיורין שהיו בו כיון שהמחיצות קיימות ומקום שהוקף מחיצות ולא לדירה עד סאתים חשוב כולו כד״א:

סימן תט

א צריך שיהא העירוב במקום שיכול להגיע אליו בין השמשות אבל אם אינו יכול להגיע אליו כגון שהוא כהן והעירוב בבית הקברות אינו עירוב ודוקא שאיסור דאורייתא מונעו מליטלו אבל אם אין בו אלא איסור דרבנן כגון שנתנו באילן אע״פ שאסור להשתמש באילן בשבת הוי עירוב שזמן קניית עירוב הוא בין השמשות וכיון שאין בו אלא איסור דרבנן לא גזרו עליו בין השמשות במקום קניית עירוב וכיון שיוכל ליטלו בין השמשות שרי ואם נתכוין לשבות בד״א שאצל האילן ונתן עירובו עליו הוי עירוב בין אם נתנו למטה או למעלה אפילו אם האילן עומד בר״ה חוץ לעיבורה של עיר ואם (נוף האילן נוטה חוץ לד״א וכל הנטייה למטה מי׳ וראשו חוזר וזוקף למעלה מעשרה והאילן עומד בר״ה חוץ לעיבורה של עיר) אם נתכוון לשבות למטה (אצל עיקרו) ונתן העירוב למעלה מי׳ על זקיפת הנוף והוא רחב ארבעה ורבים מכתפים על נטיית הנוף והוא גבוה ט׳ שהוא ר״ה אינו עירוב כיון שאינו יכול להביאו אליו אלא דרך הנוף שהוא ר״ה אבל נתכוון לשבות למעלה או שאין ר״ה על הנוף או שהאילן עומד בתוך עיבורה של עיר אחרת (או שנתן העירוב למטה מעשרה על זקיפת הנוף) הוי עירוב זה הכלל כשהוא בר״ה ועירובו ברה״י או איפכא לא הוי עירוב כיון שאינו יכול להביאו אליו אלא באיסור דאורייתא אבל כשהוא ברה״י או בר״ה ועירובו בכרמלית או איפכא הוי עירוב ודוקא נתנו באילן הוי עירוב אבל נתנו בקנה מחובר כיון שהוא רך ונוח לקטום אינו עירוב דחיישינן שמא יקטום כשיבא ליטלו אבל אם הוא תלוש ונתנו עליו אפילו הוא גבוה ק׳ אמה הוי עירוב אף ע״פ שאינו רחב ד׳ נתנו בבור העומד ברה״י או ברה״ר אם נתכוין לשבות למטה או על שפתו בתוך ד״א הוי עירוב נתכוון לשבות חוץ לד׳ אמות אם הבור עומד ברשות הרבים והוא עמוק י׳ ורחב ד׳ אינו עירוב ואם הוא ברה״י או בכרמלית הוי עירוב נתנו במגדל דינו כמו שכתבתי למעלה בעירובי חצירות וכן בנפל עליו גל כמו שכתבתי למעלה: נתגלגל חוץ לתחום מבע״י אינו עירוב שהרי אינו יכול להגיע אליו בין השמשות והוא שנתגלגל חוץ לד׳ אמות אבל לתוך ד״א הוי עירוב שהרי הנותן עירובו יש לו שם ד״א והם נחשבים לו מכלל התחום נתגלגל משחשיכה הוי עירוב דכיון שהיה בין השמשות במקומו אין אנו חוששין מה שנעשה בו אחר כך: ספק אם היה שם בין השמשות אם לאו כשר דספק עירוב כשר והוא שהיה לו חזקת כשרות כדפרישית לעיל: כיצד עשיית עירוב אם רוצה לילך בסוף התחום ולהחשיך שם זהו עיקר מצותו ואפילו לא אמר שביתתי במקומי אלא החשיך שם ושתק לא שנא מי שיוצא מביתו להחשיך על התחום לא שנא מי שבא בדרך וחשכה לו קונה אלפים בלא אמירה ואם אינו רוצה לטרוח ולהחשיך שם ילך מבע״י ויניח שם פת מזון שתי סעודות כפי סעודות חול כל אחד ואחד כפי מזונו לחולה ורעבתן הוי שיעור שתי סעודות בינוניות שהם שמונה ביצים או מכל דבר שכתבתי למעלה שמשתתפין בו שיתופי מבואות ויאמר בזה העירוב אהיה מותר לילך למחר אלפים אמה לכל רוח וחוזר ולן בביתו ואפילו הכי מודדים לו תחומו ממקום עירובו שאנו רואין כאילו דר שם שאף ללון היה רוצה אילו היה שם מקום ללון אבל התלמידים האוכלים אצל

בעלי בתים ובתיהם בשדה וחוזרים ולנים בבית רבם מודדין להם תחומם מבית רבם מקום לינתן שהוא להם עיקר שגם בבית רבם היו חפצים יותר לאכול אילו היה שם מזונות ואם ירצה ישלח שם העירוב ע״י שליח ויאמר בזה העירוב יהיה פלוני מותר לילך ובלבד שלא יהא קטן ויהא מודה בעירוב שלחו על יד קטן או כותי או שאינו מודה בעירוב אינו עירוב ואם אומר לא׳ לקבלו ממנו וראה שזה מוליכו ונתנו לאחר שם הוי עירוב אע״פ שלא ראה שהניחם האחר דחזקה שליח עושה שליחותו והוא שלא ישנה השליח אבל שינה כגון שאומר ערב לי בגרוגרות ועירב לו בתמרים או איפכא או שאמר לו להניחו בעליה והניחו בבית או שאמר לו ערב לי לצפון וערב לו לדרום או איפכא לא הוי עירוב אבל אם אמר לו ערב לי סתם ולא ייחד לו לאיזה רוח בכל מה שיערב ובכ״מ שיניחנו ולאיזה רוח שיערב הוי עירוב מי שבא בדרך ומכיר אילן או גדר בסוף אלפים וירא שמא תחשיך קודם שיגיע שם ואומר שביתתי תחתיו בעיקרו קנה שביתה בעיקרו ויש לו משם אלפים אע״פ שאינו יכול להגיע שם מבע״י במהלך בינוני אא״כ ירוץ יכול לילך שם בנחת אף על פי שאינו מגיע שם מבע״י אבל לא היה יכול להגיע שם כלל מבע״י לא יזוז ממקומו שהרי עקר דעתו מכאן וגם שם לא קנה ודוקא שייחד ד״א והם בתוך אלפים כיון שאומר שביתתי בעיקרו ומכאן עד עיקרו אין יותר מאלפים אבל אם אין כל האילן בתוך אלפים ולא ייחד מקום תחתיו לא קנה שביתה דשמא היה בדעתו על ד״א שהן חוץ לאלפים וגם כאן לא קנה שהרי עקר דעתו מכאן ולא יזוז ממקומו ואם כולו עומד תוך אלפים ולא ייחד מקום שביתתו כגון שאומר שביתתי תחתיו יש לו ד׳ אלפים ממקומו לצד האילן חוץ משיעור משך תחתיו של אילן כגון אם שיעור האילן כ׳ אמה יש לו אלפים פחות כ׳ אמה היו שנים אחד מכיר ואחד אינו מכיר שאינו מכיר מוסר שביתתו למכיר ואומר שביתתנו במקום פלוני ודוקא לבא בדרך התירו כה״ג אבל מי שיושב בביתו ואומר שביתתי במקום פלוני לא התירו לו ויש לו שביתת ביתו׃

סימן תי

א מי שיש לו בית מכאן ובית אחר לסוף ארבע אלפים אמה והחזיק בערב שבת בדרך לילך לביתו שבסוף ד׳ אלפים אפילו לא יצא אלא מפתח ביתו או שיורד רק מהעלייה לבית כדי לילך וחזר בו יכול לילך שם למחר שכיון שהחזיק בדרך לילך שם ויש לו בית שם ודאי גמר בלבו לקנות שביתה בסוף אלפים אפילו לא אמר שביתתי במקום פלוני הוי כאילו אמר ולרש״י צריך שיאמר שביתתי במקום פלוני׃

סימן תיא

א מי שהיה במזרח ביתו בשדה ואומר לשלוחו לערב לו במערב אם נותן העירוב מהלאה לביתו בענין שהוא רחוק ממנו יותר מאלפים וביתו קרוב לו בתוך אלפים העירוב אינו כלום ונשאר לו שביתת ביתו נתן העירוב בענין שהוא לו בתוך אלפים אע״ג שגם ביתו לו לתוך אלפים קנה שביתה במקום עירובו ולא בביתו׃

סימן תיב

א עירב חצי היום הראשון לרוח צפון והשני לרוח דרום שטעה והיה סבר שאפשר לעשות כן או שאמר לשנים עירבו עלי ואחד עירב עליו לצפון ואחד לדרום אם הניח כל אחד עירובו בסוף אלפים לא יזוז ממקומו שאין ידוע איזה עירוב קנה לו ואם לא נתנו העירובין בסוף אלפים הולך מה שאיפשר לו לילך מכח שניהם כיצד נתן כל אחד עירובו לסוף אלף מביתו יש לו אלף אמה מביתו לכל אחד מהעירובים נתן האחד למזרח לסוף אלף והשני למערב לסוף ת״ק הולך למערב אלף מכח העירוב שבמזרח ולמזרח אלף ות״ק מכח העירוב שבמערב׃

סימן תיג

א המערב לרבים אומר הרי עירוב זה בשביל כל בני העיר ובלבד שיהא בו מזון שתי סעודות לכל אחד וכל מי שירצה יסמוך עליו וצריך לזכות להם ע״י אחר הראוי לכך כמו שפירשנו בעירובי חצרות וצריך להודיעם וכל מי שהודיעו מבעוד יום אפילו לא גמר בלבו לסמוך עליו מבעוד יום אלא לאחר שחשכה הוי עירוב אבל אם לא הודיעו מבעוד יום אינו יכול לסמוך עליו לאחר שתחשך וכן נמי מי שהניח עירוב לכל שבתות השנה ואמר איזה מהם שארצה אלך ואסמוך עליו אע״פ שלא גמר בלבו עד למחר יכול לסמוך עליו וכן מי ששמע שיש לחכם לבא ואינו יודע לאיזו רוח והניח ב׳ עירובין ואמר לאותו צד שיבא החכם יקנה לי עירוב לרוח שבא לו החכם קונה לו או אם אמר אם לא יבא כלל אהיה כבני עירי או אם יבאו שנים למקום שארצה אלך הכל לפי תנאו וכן אם אומר לשנים או לג׳ הריני מערב על איזה מהם שארצה אע״פ שלא בירר את מי רצה עד שהחשיך הוי עירוב׃

סימן תיד

א אין מערבין עירובי תחומין לאחר אלא מדעתו דשמא אינו רוצה להרויח אלפים שמצד זה כדי שלא להפסיד אלפים שכנגדו חוץ מבנו קטן שיכול לערב עליו שלא לדעתו אפילו אין סומך על שלחנו ועל עבדו ושפחתו הכנעניים ואפילו מיחו בו שלא לערב עליו אינו מיחוי ואפילו עירבו הם בעצמם אינו כלום ויוצאין בשל רבם אבל בנו גדול אפילו סומך על שלחנו ועבדו ושפחתו העבריים ואשתו אינו יכול לערב עליהם שלא מדעתם וה״מ שמיחו בו או שעירבו הן בעצמן לרוח אחרת אבל עירב עליהם וידעו ולא מיחו הוי עירוב קטן שאין אביו בעיר יוצא בעירוב אמו אפילו לא עירבה עליו עד שיהא לו ו׳ שנים שלימות מפני שנגרר אחריה אבל אם אביו בעיר אינו נגרר אחריה כ״כ ואינו יוצא בעירובה אלא עד ה׳ שנים שלמות:

סימן תטו

א אין מערבין עירובי תחומין אלא לדבר מצוה כגון לילך לבית האבל או להקביל פני רבו או מפני פחד לסטים ומיהו לאחר שעירב לדבר מצוה יכול לילך אף לדברי הרשות כתב הר״ם במז״ל ואם עירב לדבר הרשות הוי עירוב ובעל הלכות כתב שאינו עירוב ואין מערבין אותו בין השמשות גם בזה כתב הר״ם במז״ל ואם עירב הוי עירוב ומברך בא״י אמ״ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב ואומר בזה העירוב יהא מותר לי לילך אלפים אמה לכל רוח ואם מערב לרבים אומר יהא מותר לפלוני ולפלוני או לבני מקום פלוני:

סימן תטז

א שבת וי״ט ב׳ קדושות הן הילכך י״ט הסמוך לשבת בין לפניו בין לאחריו יכול לערב ליום ראשון למזרח והשני למערב ובלבד שיניח העירובין לסוף אלף לכאן ולסוף אלף לכאן או פחות כדי שיוכל לילך ביום ראשון אל מקום העירוב של יום השני שאם לא כן אין העירוב של יום השני כלום דבעינן סעודה הראויה לו מבע״י ואם עירב בראשון ברגליו שהחשיך במקום שרצה לקנות שביתה יעשה ג״כ בשני יחשיך שם ולא יאמר כלום שאסור לעשות שום הכנה מי״ט לשבת או משבת לי״ט אפילו בדבור כ״ש שלא יוכל לערב בפת שלא עירב בו כבר ביום הראשון מפני שהיה צריך לקרות עליו שם עירוב ונמצא מכין מי״ט לחבירו אבל אם עירב בראשון בפתו יכול לערב בשני באותו פת עצמו שאצ״ל כלום שכבר קרא עליו שם עירוב וא״כ אינו מכין כלום דסוף בין השמשות שהוא תחילת היום קונה עירוב והיום שמערב לו קונה עירוב לעצמו בתחלתו ואם עירב לב׳ הימים לרוח אחת צריך שיהא העירוב קיים בין השמשות של יום השני שאם אינו קיים אין כאן עירוב ליום השני וכן הדין בכל ב׳ ימים טובים חוץ משני ימים טובים של ר״ה שהם קדושה אחת ואין מערבין עליהם ב׳ עירובין: יום הכיפורים הרי הוא כשבת בין לענין עירובי חצרות בין לענין עירובי תחומין וי״ט נוהג בו עירובי תחומין אבל לא עירובי חצרות:

סימן תיז

א הלכות ראש חודש

גרסינן בפרק אין נערכין ר״ח אינו אסור בעשיית מלאכה ואיתא נמי בפרק קמא דמ״ק ר״ח יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה והא דאיתא במגילה ושאין בו ביטול מלאכה לעם כגון ר״ח וחולו של מועד אלמא שאסור בעשיית מלאכה דקאמר מפני שאין בו ביטול מלאכה אם ישהו בב״ה תקנו להוסיף אחד ולקרות ד׳ בתורה ההיא לנשים קאמר מפני שהנשים בטלות בו ממלאכה וה״נ איתא בירושלמי הני נשי דנהיגי דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא ואיתא בפרק מ״ד מפרקי דר׳ אליעזר לפי שלא רצו נשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל לכך נתן להן הקב״ה שכרן שיהו משמרות ר״ח יותר מהאנשים ושמעתי מאחי הר״י טעם לדבר לפי שהמועדים נתקנו כנגד אבות פסח כנגד אברהם דכתיב (בראשית יח) לושי ועשי עוגות ופסח היה שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק סוכות כנגד יעקב דכתיב (בראשית לד) ולמקנהו עשה סוכות וי״ב ראשי חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י״ב שבטים וכשחטאו בעגל ניטלו מהם וניתנו לנשותיהם לזכר שלא היו באותו חטא:

סימן תיח

א ואסור בתענית דתנן אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים חנוכה ופורים ואם התחילו שגזרו להתענות כך וכך ימים והתחילו בהם קודם ר״ח אפילו יום אחד אין מפסיקין ומתענים ומשלימין ויחיד שקיבל עליו תענית כך וכך ימים ופגע בו ר״ח נדרו בטל וצריך התרת חכם ויפתח לו בחרטה שיאמר לו אילו נתת אל לבך ר״ח לא היית נודר וכתב הרמב״ן ודוקא דאפקיה בלשון הרי עלי שהוא לשון נדר אבל אפקיה בלשון קבלת תענית בעלמא אינו חמור כשאר נדר ואפילו היתר אינו צריך גרסינן בירושלמי בכל מתענין חוץ משבתות וימים טובים וראשי חדשים וחולו של מועד:

סימן תיט

א ומצוה להרבות בסעודת ר״ח דגרסינן במגילה באלו אמרו מקדימין וכו׳ אבל בסעודת פורים וסעודת ר״ח אלמא דמצוה הוא דחשיב ליה בהדי סעודת פורים ואיתקש נמי למועד דכתיב (במדבר י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וכתיב (שמואל א כ) גבי דוד כי זבח משפחה לנו ור״ח הי׳ דכתיב ויהי ממחרת החדש ואיתא נמי בפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר״ה ועד ר״ה חוץ ממה שמוציא בשבתות וי״ט ור״ח וחוש״מ ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו:

סימן תכ

א ואסור בהספד דתנן נשים במועד מענות פירוש שכולן אומרות כאחת אבל לא מטפחות להכות כף אל כף בר״ח חנוכה ופורים מענות ומטפחות אבל לא מקוננות שתהא אחת אומרת והאחרות עונות אחריה ואחר שנקבר המת לא מענות ולא מטפחות ועל צידוק הדין אם יש לאומרו בר״ח חנוכה ופורים נחלקו בו חכמי גרמיזא אומרים אותו דרך הילוך וחכמי מגנצא א״א אותו אלא על אדם גדול וכן השיב רבינו משולם ב״ר משה שנינו אין מניחים המטה ברחוב שלא להרגיל ההספד ומתוך צידוק הדין ירגילו בהספד וכיון שא״א צידוק הדין א״א קדיש ודי לאדם גדול שמספידים בר״ח ובח״ה שיאמרו עליו צידוק הדין וקדיש והרי״ץ גיאת כתב נהגו מימות זקנים הראשונים שלא לומר צ״ה אחר המת בר״ח חנוכה ופורים דלא עדיף צידוק הדין דהדיוט מצידוק הדין דמשה רבינו דמסלקי ליה בשבת שחל להיות במועד ור״ח חנוכה ופורים שחלו להיות בשבת דהללו ימי שמחה נינהו דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ובכל אחד מהם אומרים הלל זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו ותלמידי רש״י כתבו בשמו שאומרים צידוק הדין וקדיש אפילו בחולו של מועד:

סימן תכא

א ונוהגין באשכנז שאומרים פרשת ובראשי חדשיכם שחרית אחר פרשת התמיד ובספרד אין נוהגין לאומרה:

סימן תכב

א גרסינן בפרק במה מדליקין ימים שיש בהם קרבן מוסף כגון ר״ח וחולו של מועד ערבית שחרית ומנחה מתפללין י״ח ברכות ואומר מעין המאורע בעבודה פירוש אומר יעלה ויבא ברצה ואם לא אמר מחזירין אותו ואם נזכר קודם שיסיים ברכת רצה או אפי׳ אחר שיסיים כל זמן שאינו מתחיל מודים אומרו במקום שנזכר ואם לא נזכר עד לאחר שהתחיל מודים או אפילו נזכר בשים שלום חוזר להתחיל רצה סיים חוזר לראש ואסיקנא שלעולם חוזר לראש אא״כ לא עקר רגליו וגם רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו שאז חוזר לרצה אבל אם עקר רגליו אע״פ שרגיל לומר תחנונים או אינו רגיל לומר תחנונים אף ע״פ שלא עקר רגליו חוזר לראש ורב עמרם תלה אותו בעקר רגליו שכתב לא עקר אף ע״פ שאינו רגיל לומר תחנונים חוזר לעבודה עקר רגליו אע״פ שרגיל לומר תחנונים חוזר לראש וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן ולמעלה בברכת אתה חונן כתבתי אם יכול לחזור בדבר שאין צריך לחזור והא דמחזירין על שכחת הזכרת ר״ח דווקא שחרית ומוסף ומנחה אבל שכח ולא הזכיר בערבית אין מחזירין אותו ל״ש אם ר״ח יום אחד או אם הוא ב׳ ימים וכשם שיחיד חוזר ש״צ נמי חוזר אם טעה חוץ משחרית דתניא טעה ולא הזכיר ר״ח שחרית אין מחזירין אותו מפני שתפלת המוסף לפניו וא״ר יוחנן בצבור שנו פירש רב אלפס מפני טורח צבור הקילו בו לסמוך על תפלת מוסף כיון שהיא מיד אחר זאת ורש״י פירש בצבור שנו מי שמתפלל בצבור אפילו יחיד אין צריך לחזור מפני ששומע אותו מש״צ ואין הלשון משמע כן שהרי תלה אותו מפני שתפלת המוסף לפניו ולא קאמר מפני ששומע מש״צ כתב ר״י שאם שכח ולא התפלל יעלה ויבא במנחה שאין לו להתפלל במוצאי ר״ח ערבית שתים כיון שאין לו להזכיר של ר״ח למה

יתפלל ערבית שתים כיון שכבר התפלל י״ח במנחה ולא דמי להא דאמרינן טעה ולא התפלל של מנחה בשבת מתפלל במ״ש שתים של חול דשאני התם דאף בשבת היה ראוי להתפלל י״ח אלא שסלקוה מפני טורח שבת הלכך כשלא התפלל במנחה יוצא בי״ח שמתפלל במוצאי שבת דאינון נמי שייכי לשבת וחכמי פרובינצא כתבו כיון שלא יצא ידי חובתו במה שהתפלל הוי ליה כאילו לא התפלל וצריך להתפלל שתים בערב אע״פ שאינו מזכיר בה של ר״ח וא״א הרא״ש ז״ל כתב שאין הדבר מוכרע לכך היה אומר ה״ר יונה שהנכון לצאת ידי ספק שיתפלל אותו לערב בתורת נדבה וא״צ לחדש בה דבר דכיון שמתפלל אותה מספק אין לך חידוש גדול מזה: וקורין ההלל ורבו בו הדעות יש אומרים שיחיד אין אומר אותו כלל בראש חודש אבל צבור אומרים אותו ומברכין לפניו ולאחריו ויש אומרים שאין חילוק בין יחיד לצבור ושניהם אומרים אותו בלא ברכה ור״ת כתב דלא שנא יחיד ולא שנא צבור אומרין אותו ומברכין עליו אפילו כל יחיד ויחיד ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ומברכין לקרות את ההלל וחותמין ביהללוך וכ״כ רב עמרם וקורין אותו בדילוג שמתחילין הללויה וקורין אותו עד חלמיש למעיינו מים ומדלגין לא לנו ומתחילין ה׳ זכרנו וקורין עד ואנחנו נברך יה ומדלגין אהבתי כי ישמע ה׳ עד כל האדם כוזב ומתחילין מה אשיב עד הודו וכל הצבור קורין ביחד וקורא ש״צ לבדו הודו והקהל עונין אחריו הודו וקורא פסוק יאמר נא ישראל והקהל עונין אחריו הודו וכן יאמרו נא בית אהרן ועונין הקהל אחריו הודו וכן יאמרו נא יראי ה׳ ועונין הקהל אחריו הודו וקורין כולם ביחד מן המצר עד אודך כי עניתני ומשם ואילך כופלים כל פסוק ופסוק ואומר ש״צ אנא ה׳ הושיעה נא ועונין אותו הקהל אחריו וכן באנא ה׳ הצליחה נא ובספרד פושטין פסוק ברוך הבא ופסוק אל ה׳ ויאר לנו וכופלין אלי אתה ואודך והודו ובאשכנז כופלין הכל וכן עיקר ועוד יש מנהגים משתנים בהרבה מקומות בקריאתו ועיקר קריאתו תלויה במנהג הלכך כל מקום ומקום לפי מנהגו וכיון שאין גומרים אותו ואין קורין אותו אלא בדילוג אינו חמור לענין הפסקה כק״ש אלא אף באמצע שואל בשלום אדם נכבד שצריך לנהוג בו כבוד ומשיב שלום לכל אדם אבל בענין אחר אין לו להפסיק ואם הפסיק ושהה בו אפילו שהה כדי לגמור כולה אין צריך לחזור לראש:

סימן תכג

א ואומר ש״צ קדיש תתקבל ומוציא ס״ת וקורא ד׳ אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם ואין מפטירין בנביא ובקריאת הפרשה הלכתא כרב דאמר דולג פי׳ כהן קורא ג׳ פסוקים שהם וידבר צו ואמרת ולוי חוזר וקורא ואמרת וזהו פירוש דולג שדולג לאחריו וקורא את הכבש אחד ועשירית האיפה וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חדשיכם רביעי קורא ובראשי חדשיכם ואומר קדיש ואשרי ובא לציון וסדר קדושה וא״א יענך ה׳ ביום צרה ומחזיר ס״ת למקומו ועומדין להתפלל תפלת מוסף אבות וגבורות וקדושת השם וג׳ אחרונות ושל ר״ח באמצע ראשי חדשים לעמך נתת וכו׳ וחותם בא״י מקדש ישראל וראשי חדשים ופי׳ זמן כפרה וכו׳ ששעיר ר״ח מכפר על טומאת המקדש וקדשיו ונאמר בו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. ומחזיר ש״ץ התפלה ואומר קדיש ונוהגין בספרד לומר מזמור ברכי נפשי לפי שיש בו עשה ירח למועדים:

סימן תכד

א מזכירין יעלה ויבא בבה״מ ואם לא אמר אין מחזירין אותו ולמעלה בבה״מ כתבתי מה דינו אם נזכר קודם שפתח בברכת הטוב והמטיב:

סימן תכה

א ראש חדש שחל להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר יעלה ויבא בעבודה ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא שכבר הזכירו ברביעית ומוציאין ב׳ ספרים וקורין בא׳ ז׳ מסדר היום ובשנייה קורא מפטיר וביום השבת עד סוף הפ׳ ומפטיר השמים כסאי ואפי׳ ר״ח אלול שחל להיות בשבת מפטירין השמים כסאי ולא עניה סוערה ואין מזכירין של ר״ח בהפטרה והר״י כתב שצריך להזכיר של ר״ח לומר את יום המנוח הזה ואת יום ר״ח הזה אלא שאין חותם בשל ר״ח ולא נהגו כן ור״ח שחל להיות בא׳ בשבת מפטירין בשבת שלפניה ויאמר לו יהונתן מחר חדש מוסף של שבת ור״ח אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל ברביעית של שבת ושל ר״ח יחד אתה יצרת וכו׳ וחותם ברוך אתה ה׳ מקדש השבת וישראל וראשי חדשים:

סימן תכו

א ברכת הלבנה אמר רב יהודה הרואה לבנה בחידושה אומר בא״י אמ״ה אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם פועל אמת שפעולתו אמת ללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שאף הן עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו בא״י מחדש חדשים פי׳ פועל אמת הקב״ה שפעולתו אמת שבדין מיעט הלבנה ויש גורסין פועלי אמת ופעולתם אמת וחוזר על צבא השמים שפעולתם אמת ואין משנין סדרן א״ר יוחנן עד מתי מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתו אבל מכאן ואילך כבר הוא ישן ואינו ראוי לברך על חידושו וכמה פירוש מתי תתמלא פגימתו רב יהודה אומר עד ז׳ שנתמלא הפגימה והיא כחצי עגולה ונהרדעי אמרי עד י״ו ולא י״ו בכלל שנעשה כולו שלם והלכתא כנהרדעי והני י״ו משעת המולד מונין אותם ולא מיום קביעות החדש תנא דבי רבי ישמעאל אילו לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פ״א בכל חודש דיים אמר אביי הלכך מברכין מעומד מרימר ורב אשי מכתפי להו ומברכי פי׳ דרך חשיבות להקביל פני שכינה דרך כבוד גרסינן במס׳ סופרים אין מברכין על הירח אלא במ״ש כשהוא מבושם ובגדיו נאים ותולה עיניו כנגדה ומיישר רגליו ומברך ואומר ג״פ סי׳ טוב תהיה לכל ישראל ברוך בוראך ברוך יוצרך ברוך מקדשך ורוקד ג״פ כנגדה ואומר בכל פעם כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול ליגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי להזיקני לא יגעו בי ואומר תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן ולמפרע כאבן ידמו זרועך בגדול ופחד אימתה עליהם תפול ואומר כן ג״פ אמן ואמן הלוויה ואומר לחבירו ג״פ שלום עליך וילך לביתו בלב טוב וי״א בזה הסדר ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך וסימן יעקב והיא רמז לו׃

סימן תכז

א הנני כותב מעט כללים למצוא מולד הלבנה חדשה של לבנה כ״ט ימים י״ב שעות תשצ״ג חלקים שתתר״ף מהם שעה ואילו לא היה אלא כ״ח ימים יהיו כל מולדות בנקודה אחת (מבלי צורך לחשבון) שהם כלין ז׳ ז׳ וחוזרין לעולם לתחילת הנקודה ומפני שהוא כ״ט י״ב תשצ״ג נמשך כל מולד אחר חבירו א׳ י״ב תשצ״ג לכן היודע מולד חדש אחד ורוצה לידע מולד של חדש של אחריו יתן עליו א׳ י״ב תשצ״ג ובמקום שיכלה חשבונו שם הוא המולד וכיון שיתרון חודש אחד על השבועות א׳ י״ב תשצ״ג א״כ לשנה פשוטה שהיא י״ב חדשים יתרונה י״ב פעמים א׳ י״ב תשצ״ג שהוא ד״ח תתע״ו למעוברת שהיא י״ג חדשים יתרונה ה׳ כ״א תקפ״ט ומי שיודע מולד ר״ה ורוצה לידע מולד השנה שלאחריה אם השנה שעברה פשוטה יתן על המולד שוה ד״ח תתע״ו ואם היה מעוברת יתן עליו ה׳ כ״א תקפ״ט ויצא לו מולד של ר״ה של אחריה וי״ט שנים שי״ב מהן פשוטות וז׳ מעוברות שהן שלישית וששית ושמינית ושנת י״א וי״ד וי״ז וי״ט נקראים מחזור הלבנה וכשיתקבץ מותרם שהוא יב״פ ד״ח תתע״ו וז״פ הכ״א תקפ״ט יעלו בי״ו תקצ״ה לפיכך היודע מולד של ר״ה של ראש המחזור ורוצה לידע של ראש המחזור של אחריו יתן עליו בי״ו תקצ״ה ובמקום שכלה חשבונו הוא מולד ראש מחזור השני ואם אינו יודע לא מולד של המחזור ולא של השנה ולא של החדש ומבקש לידע המולד יצרף השנים שעברו מבריאת עולם ויעשה מהן מחזורים של י״ט שנים ויחשוב לכל אחד מהן בי״ו תקצ״ה ומה שיעלה לו מן החלקים שיקבץ כשיעלה לתתר״ף יעשה מהן שעה ויצרפנה עם השעות ומה שיתקבץ לו מן השעות כשיעלה לכ״ד יעשה מהן יום ויצרפו עם הימים ויסיר השביעיות ומה שיותר לו יתן על בהר״ד פי׳ ליל ב׳ ה׳ שעות ר״ד חלקים שכך היה מולד הראשון ובמקום שיכלה חשבונו שם הוא מולד של ראש המחזור ומה שנשאר מן השנים שלא הגיעו לכלל י״ט יחשוב לכל פשוטה ממנה ד״ח תתע״ו ולמעוברת הכ״א תקפ״ט ויצרפם ויתנם על המולד של ראש המחזור ובמקום שיכלה חשבונו הוא מולד ר״ה ומה שנשאר מן החדשים שלא עלו לכלל שנה יחשוב לכל אחד א׳ י״ב תשצ״ג ויצרפם ויתנם על מולד ר״ה ובמקום שיכלה חשבונו הוא המולד אשר הוא מבקש או אם ירצה יצרף חשבון המותרות מבי״ו תקצ״ה עם מותרי השנים שלא הגיעו לכלל מחזור ועם מותרי החדשים שלא הגיעו לכלל שנה ואחר שיצרף הכל יתנהו על בהר״ד וידע המולד אשר הוא מבקש וכיון שחדשה של לבנה כ״ט י״ב תשצ״ג א״א לקבוע ר״ח בשעת המולד שא״א לקובעו בחצי היום שיהיה מקצתו מחדש שעבר ומקצתו מחדש הבא (שנא׳ עד חדש ימים משמע ימים לחדש ולא שעות) לפיכך עושין החדשים אחד מלא מל׳ יום אע״פ שחדשה של לבנה פחות מזה בשעות ואחד מכ״ט יום אע״פ שחדשה של לבנה יותר מזה בשעות ואילו לא היה חדשה של לבנה אלא כ״ט יום וחצי היו כל החדשים אחד מלא ואחד חסר ו׳ מלאים לשנה וא״ו חסרים אלא מפני החלקים שיש בכל חדש וחדש יותר על חצי יום יתקבץ מהן שעות וימים עד שיש במקצת (ס״א ברוב) השנים חדשים מלאים יתרין על החסרים ובמקצתם (ס״א ובמיעוטם) חסרים יתרין על המלאים ויום ל׳ עושין אותו לעולם ר״ח ואם היה חדש שעבר חסר יהיה יום ל׳ מחדש הבא ואם היה חדש שעבר מלא יהיה יום ל׳ ר״ח הואיל ומקצתו ר״ח ויהיה תשלום חדש המלא שעבר ויהיה יום ל״א מחדש הבא וממנו יהיה המנין והוא יום הקביעה לפיכך עושין ר״ח אחד יום אחד והשני ב׳ ימים וכותבין ביום הראשון בשטרות ביום ר״ח אע״פ שהוא תשלום חדש שעבר ויש מדקדקין לכתוב ביום ר״ח שהוא יום ל׳ לחדש שעבר׃

סימן תכח

א וזה סדר החדשים תשרי לעולם מלא וטבת לעולם חסר ומטבת ואילך אחד מלא ואחד חסר על הסדר כיצד טבת חסר שבט מלא אדר חסר ניסן מלא אייר חסר סיון מלא תמוז חסר אב מלא אלול חסר ובשנה המעוברת אדר הראשון מלא והשני חסר וכותבין בשטרות באדר הראשון אדר סתם ובשני כותבין אדר השני ומרחשון וכסליו פעמים שניהם מלאים פעמים שניהן חסרים ופעמים מרחשון חסר וכסליו מלא וכשיהיו שניהן מלאים נקראת השנה שלימה וכשיהיו שניהם חסרים נקראת חסירה וכשיהיו א׳ מלא וא׳ חסר נקראת כסדרה וסי׳ לידע איזה חדש חסר ואיזה חדש מלא כל דסמיך למלכא חסר ניסן מלך שבו חג המצות סיון מלך שבו חג שבועות אב מלך שבו היו קוצצין עצים לקרבן תשרי מלך שבו המועדות שבט מלך שבו ר״ה לאילנות וקביעות השנה לידע אם היא שלמה או חסרה או כסדרן תלוי ביום קביעות ראש השנה על כן אפרש תחלה הימים שראויין לקבוע בהן ראש השנה אין קובעין ר״ה לא ביום א׳ ולא ביום ד׳ ולא ביום ו׳ וסי׳ לא אד״ו ראש ואם חל מולד תשרי בא׳ מאלו הימים דוחין הקביעות ליום של אחריו ואפילו אם חל בבגה״ז שראוי לקבוע בהן אם המולד בחצי היום (שהוא י״ח שעות) ומחצי היום ומעלה נקרא מולד זקן ואין קובעין ר״ה ליום המולד ונדחה ליום של אחריו אבל היה המולד פחות מחצי היום אפילו רגע אחד קובעין אותו בו ביום אם הוא ביום שראוי לקבוע בו ואם היה מולד זקן ביום שלפני אד״ו שאינו ראוי לקבוע לא בו ולא ביום של אחריו כגון שהיה מולד זקן בשבת נדחה עד יום של אחריו שהוא יום ב׳ והוא יום ג׳ למולד וכן כל כיוצא בזה ויש עוד מולד שדוחין קביעות ר״ה מיום הולדו והוא שנולד בליל ג׳ ט׳ שעות ר״ד חלקים בשעה העשירית וממנו למעלה והשנה פשוטה אז הוא נדחה מיום הולדו ומיום של אחריו מפני אד״ו ונקבע ביום ה׳ אבל אם היה חלק א׳ פחות מר״ד או שהשנה מעוברת אז נקבע ביום הולדו ועוד יש אחר שדוחין הקביעות מיום הולדו והוא שנולד ביום ב׳ ט״ו שעות תקפ״ט חלקים בשעה הרביעית וממנו למעלה והוא שתהיה השנה של אחר העיבור מיד ששנה שלפניה היתה מעוברת אז אינו נקבע ביום המולד ונדחה עד ליום של אחריו אבל אם היה פחות מזה אפילו חלק א׳ או שאינו שנה שמיד לאחר העיבור אז נקבע ביומו ועל כן הרוצה לידע קביעות ר״ה יחשוב מולד תשרי באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה חלק יבא ויום שיהיה בו המולד הוא יום הקביעות אם לא שימנענו אחד מהדברים שהזכרנו שלא יהיה באד״ו ולא יהיה מולד זקן ולא יהיה בגטר״ד בשנה פשוטה ולא ב׳ ט״ו תקפ״ט של אחר העיבור וכיון שיודע קביעות ר״ה ורוצה לידע קביעות חדשיה אם שנה זו שלמה או חסרה או כסדרה יחשוב באיזה יום יקבע ר״ה שלאחריו ויחשוב מנין הימים שביניהן חוץ מיום הקביעות של שנה זו ושל שנה הבאה אם יש ביניהן ד׳ ימים יהיה מרחשון וכסלו שלמים ואם הם ג׳ יהיו כסדרן מרחשון חסר וכסלו מלא ואם הן ב׳ יהיו חסירין בד״א כשהיתה השנה שרוצה לידע סידור חדשיה פשוטה אבל אם היא מעוברת אז אם יש בין הקביעות ז׳ ימים היא שלימה ואם הן ו׳ הן כסדרן ואם הן ה׳ היא חסרה כיצד הרי שרוצה לידע סידור חדשי שנה זו ויהיה ר״ה ביום ה׳ והיא פשוטה ושל אחריה ביום ב׳ נמצא שיש ביניהן ג׳ הרי ידענו שהיא כסדרה ואם ר״ה שלאחריה בג׳ היא שלימה שיש ביניהן ד׳ ימים ואם ר״ה בשנה זו בשבת ובשנה של אחריה ביום ג׳ הרי חסרה שאין ביניהן אלא ב׳ ימים וע״ד זו לשנה מעוברת בתוספת שני ימים כאשר ביארנו וכדי שלא יצטרך אדם לחשוב כמה יש בין קביעות ר״ה זו לשנה אחרת אכתוב כללים לידע בהן קביעות החדשים בלא חשבון שנה שעיבור לפניה ולא לאחריה והיא שנת אד״ט י״ב ט״ו וכלל שלה אטר״ד ב״ש בט״ו תקפ״ט ג״כ גטר״ד ה״כ הטר״ד ה״ש הי״ח ז״ח ות״ח ז״ש זי״ח ב״ח וזה פירושו מולד של ר״ה שנולד באטר״ד וממנו עד בט״ו ותקפ״ט יהיה ר״ה ביום ב׳ והשנה שלימה והנולד בבט״ו תקפ״ט וממנו עד גטר״ד יהיה ר״ה ביום ג׳ והשנה כסדרן והנולד בגטר״ד וממנו עד הטר״ד יהיה ר״ה ביום ה׳ והשנה כסדרן והנולד בהטר״ד וממנו עד הי״ח יהיה ר״ה ביום ה׳ והשנה שלימה והנולד בהי״ח וממנו עד ות״ח יהיה ר״ה ביום ז׳ והשנה חסירה והנולד בות״ח וממנו עד זי״ח יהיה ר״ה ביום ז׳ והשנה שלימה והנולד בזי״ח וממנו עד אטר״ד יהיה ר״ה ביום ב׳ והשנה חסירה ובשנה שעיבור לאחריה ולא לפניה והיא שנת ב׳ ה׳ י״ג י״ו כלל שלה אטר״ד ב״ש בי״ח ג״כ גטר״ד ה״כ הטר״ד ה״ש הי״ח ז״ח וטר״ד ז״ש זי״ח ב״ח והפי׳ כמו שכתבתי בכלל הראשון מתחלת הסי׳ עד סי׳ שלאחריו סי׳ השנה כמו שכתוב אצלו ובשנה שעיבור לפניה ולאחריה והוא שנת זי״ח כלל שלה אטר״ד ב״ש בט״ו תקפ״ט ג״כ גטר״ד ה״כ הטר״ד ה״ש הי״ח ז״ח וטר״ד ז״ש זי״ח ב״ח ובשנה מעוברת שהיא שנת גוח יא יד יז יט כלל שלה א״כ תצ״א ב״ש בי״ח ג״כ גי״ח ה״ח די״א תרצ״ה ה״ש הי״ח ז״ח ו״ך תצ״א ז״ש זי״ח ב״ח ויש עוד כללים בסידור השנים שנה שר״ה ביום ז׳ לא תהיה כסדרה לעולם בין בפשוטה בין במעוברת ואם יהיה ביום ג׳ תהיה לעולם כסדרה בין פשוטה בין מעוברת ואם יהיה בג׳ או בה׳ אם היא פשוטה א״א שיהיו חדשיה חסרין ואם היא מעוברת א״א שיהיו כסדרן אלו הימים שאין ראויין לקבוע בהן המועדים לא אד״ו ר״ה ולא גא״ו צ״כ ולא זב״ד פורים ולא בד״ו פסח ולא גה״ז עצרת והושענא רבה לא ג׳ חנוכה ולא אג״ו צום אסתר ולא בד״ו צום תמוז ואב לעולם ביום שיהיה פורים יהיה ל״ג לעומר וסי׳ פל״ג ח״י פי׳ פורים ל״ג ח״י באייר וביום שיהיה חנוכה יהיה עצרת ואלו ימים שהוקבע בהן ר״ח ולא בזולתן ניסן אגה״ז אייר בדה״ז סיון אבד״ו תמוז אגה״ז אב בד״ה אלול אבד״ו תשרי בגה״ז מרחשון בד״ו כסליו אב גד הו טבת בג״ד הו״ז שבט בג״ד הו״ז אדר הראשון ושני זבד״ו סימן לקביעות המועדים א״ת ב״ש ג״ר ד״ק ה״ץ ו״פ פי׳ ביום א׳ של פסח יהיה לעולם ט׳ באב וסימן על מצות ומרורים יאכלוהו ביום ב׳ שבועות ביום ג׳ בו ר״ה ביום ד׳ בו קריאת

התורה פי׳ שמחת תורה ביום ה׳ בו צום כפור ביום ו׳ פורים שעבר לעולם קורין צו את אהרן קודם פסח בפשוטה ובמעוברת מצורע חוץ מבז״ח מעוברת שקורין אחרי מות קודם הפסח ולעולם פ׳ וידבר שהיא תחלת הספר קודם עצרת ובה״ח מעוברת ובה״ש מעוברת נשא קודם עצרת ט״ב קודם ואתחנן אתם נצבים קודם ר״ה ולכן כשר״ה ביום ב׳ ג׳ שיש ב׳ שבתות בין ר״ה לסוכות צריכין לחלק נצבים וילך כדי שיקראו וילך בין ר״ה לצום כפור והאזינו בין צום כיפור לסוכות וסי׳ ב״ג המלך פת וילך אבל כשר״ה ביום ה״ז אז אין בין ר״ה לסוכות אלא שבת א׳ שקורין בה האזינו אז וילך עם נצבים קודם ר״ה וסי׳ לפשוטה פקדו ופסחו ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועצורו צומו וצלו קומו ותקעו פרשת האזינו מחלקין פרשיותיו כדרך שהיו מחלקין אותם במקדש שהיו קורין השירה פעם אחת לששת ימי השבוע וכתב רב פלטוי גאון סי׳ הזי״ו לך פי׳ האזינו עד זכור ומזכור עד ירכיבהו ומירכיבהו עד וירא ה׳ ומוירא ה׳ עד לו חכמו ומלו חכמו עד כי אשא אל שמים ומכי אשא אל שמים עד סוף השירה ובבה״כ קורא הז׳ עד סוף הסדר: קללות שבתורת כהנים אין מפסיקין בהן אלא אחד קורא כולם הלכך מתחילין בפסוק שלפניהן ומסיימין בפסוק שלאחריהן אבל קללות שבמשנה תורה יכולין להפסיק בהן: ח׳ פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהן אלא יחיד קורא כולם בפסיקתא מבראשית עד י״ז בתמוז מפטירין מענין הפרשיות דומה בדומה ומשם ואילך לפי הזמן ולפי המאורע תלתא דפורענותא ושבע דנחמתא ותרתי דתיובתא תלתא דפורענותא דש״ח דברי ירמיהו לפ׳ פנחס שמעו דבר י״י לראשי המטות חזון לאלה הדברים בשבת שלפני ט״ב. שבע דנחמתא נו״ע ארק״ש נחמו לואתחנן ותאמר ציון לעקב עניה סוערה לראה אנכי לשופטים רני עקרה לכי תצא קומי אורי לכי תבא שוש אשיש לאתם נצבים וכשחל ר״ה בב״ג שוילך בין ר״ה לצום כפור מפטירין דרשו בין ר״ה לי״ה ובין צום כפור לסוכות שובה להאזינו אבל כשר״ה בה״ז שהאזינו קודם צום כפור מפטירין בו שובה ויש נוהגין כשר״ה בב״ג מפטירין בין ר״ה לצום כפור שובה ובין צום כפור לסוכות וידבר דוד וסימן דפסיקתא מוכח כמנהג הראשון דקאמר תרתי דתיובתא:

לוחות העיבור

חשבון התקופות שנת החמה הוא שס״ה ימים ורביע יום והעושה מהם מחזורים של י״ט שנים יעלה בידו למחזור מותר על חשבון הלבנה שעה א׳ ותפ״ח חלקים שקודמת חמה ללבנה הלכך הרוצה לידע חשבון התקופות יעשה מהשנים שעברו מבריאת עולם מחזורים של י״ט י״ט שנים ויחשוב לכל מחזור שעה ותפ״ח ויצרף מה שיעלה בידו מכולם ואם ירצה לדעת תקופת ניסן של ראש המחזור יסיר מחשבונו ז״ט תרמ״ב פי׳ ז׳ ימים ט׳ שעות תרמ״ב חלקים ומה שיוותר בידו יתן על מולד ניסן ובמקום שיכלה חשבונו שם היא התקופה ואם ירצה לדעת תקופת תשרי של ראש המחזור יסיר מחשבונו י׳ כ״א ר״ד פי׳ י׳ ימים כ״א שעות ר״ד חלקים ומה שיוותר בידו יתן על מולד תשרי ובמקום שיכלה חשבונו שם היא התקופה ואם ירצה לידע התקופה של השנה שעומד בה שהיא כך וכך במחזור יקח לכל מחזורים השלימים שעה ותפ״ח לכל מחזור ולשנים הגמורות שנכנסו במחזור י׳ כ״א ר״ד לכל שנה ויקבץ הכל ויסיר מהן ז״ט תרמ״ב ומה שיוותר בידו ויעשה ממנו חשבון של חדשי הלבנה שהוא כ״ט י״ב תשצ״ג והנשאר שלא עלה לכ״ט י״ב תשצ״ג יתן על מולד ניסן של אותה שנה ובמקום שיכלה החשבון שם היא התקופה ואם ירצה לידע תקופת תמוז יקח בי״ז שכ״א ויצרף אותו עם המותר שלא עלה להשבון כ״ט י״ב תשצ״ג ויתן אותו על מולד ר״ח תמוז ולתקופת תשרי יקח ה״י תרמ״ב ויצרף עם השאר שלא עלה לכ״ט י״ב תשצ״ג ויתן הכל על מולד ר״ח תשרי ולתקופת טבת יקח ח״ג תתקס״ג ויצרף אותו עם המותר שלא עלה לחשבון כ״ט י״ב תשצ״ג ויתן אותו על ר״ח טבת: דרך אחרת לתקופת השנים שנכנסו לתוך המחזור לשנה ראשונה יקח י׳ כ״א ר״ד ויצרף עם המותר של שעה ותפ״ח של כל מחזור אחר שהסיר ממנו ז״ט תרמ״ב ויתן אותו על מולד ר״ח ניסן ולשנייה יקח כ״א ה׳ ת״ח ולשלישית ג״ב תשצ״ט ולד׳ י״ד ימים כ״ג חלקים ולחמישית כ״ד כ״א רכ״ז ולו׳ ז״ח תשי״ח ולז׳ יב״ז תתקנ״ב ולח׳ כ״ח ימים מ״ו חלקים ולט׳ ט״ח תתקל״ז ולי׳ כ״ב תשמ״א ולי״א אי״ד קנ״ב ולי״ב י״ב י״א שנ״ב ולי״ג כנ״ח תתק״מ ולי״ד ד״ו תתצ״א ולט״ו ט״ו י״ד קע״ה ולט״ז כ״א י״א שפ״ט ולי״ז זי״ח תת״ע לי״ח י״ו תתרע״ד ולי״ט שעה ותפ״ה כל תקופה נמשכת מחבירתה שבע שעות ומחצה כי כל התקופות צ״א וז׳ שעות ומחצה וצ״א הם שביעיות נמצא שאינה נמשכת על שלפניה אלא ז׳ שעות ומחצה לכן היודע תקופה אחת ומבקש לידע השנייה של אחריה יתן עליה ז׳ שעות ומחצה ושם היא השנייה: תקופת ניסן לעולם אינה נופלת אלא כתחלת היום או הלילה או בחצי היום או הלילה ושל תמוז לעולם אינה נופלת אלא בז׳ שעות ומחצה או תשעה ומחצה ביום או בלילה ושל תשרי לעולם אינה נופלת אלא בט׳ שעות או בג׳ ביום או בלילה ושל טבת לעולם אינה נופלת אלא בי׳ ומחצה או בד׳ ומחצה ביום או בלילה:

סימן תכט

א הלכות פסח

תניא שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם הפסח שלשים יום הלכך שלשים יום קודם הפסח חל עליו חובת ביעור כאשר אבאר: מצאתי כתוב מר״ח ניסן עד אחרי אסרו חג אין נופלין על פניהם לא ביום ולא בלילה ואין אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת ואין מתענין ואין מספידין והכי איתא בפ״ק

דמסכת סופרים מפני מה אין מתענין בניסן מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן וי״ב נשיאים הקריבו קרבנם בי״ב יום וכל אחד עשה ביומו יו״ט ואין מתענין בו עד שיעבור ניסן והבכורות מתענין בערב פסח ותלמידים מתענין בו שני וחמישי ושני מפני חילול השם ג׳ ימים ונ״ל דהנך ג׳ ימים אחר הפסח קאמר כמו שרגילין באשכנז להתענות ג׳ ימים אחר הפסח וכן אחר הסוכות מפני שהם ימי משתה ושמחה ושמא מתוך כך באו לידי עבירה וסמכו אותם אקרא דאיוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וגו׳ והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וגו׳:

סימן תל

א שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול והטעם לפי שנעשה בו נס גדול שפסח מצרים מקחו בעשור כדכתיב בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה׳ כדאיתא בסדר עולם ונמצא שי׳ בחדש היה שבת ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו ושאלום המצריים למה זה לכם והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו רשאין לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול:

סימן תלא

א כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ודרשו חכמים דהאי יום ראשון הוא יום שלפני שבעת הימים והוא י״ד בניסן שאז הוא אסור מן התורה ולא כולו אלא מו׳ שעות ולמעלה כאשר דרשו ממדרש הפסוקים אלא שחכמים הוסיפו לאוסרו עוד שתי שעות קודם ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי שיבטלנו בלבו ויחשבנו כאילו הוא עפר בעלמא ואז אינו עובר עליו אלא שחכמים הצריכו להוציא מן הבית לפי שאדם רגיל בו כל השנה וחשו שמא יבא לאוכלו אם ישאר בבית והצריכו עוד לבדוק אחריו בחורין ובסדקין ובכל המקומות שדרך להשתמש שם חמץ ומצאו להם סמך מן הפסוק שבדיקה זו תהיה לאור הנר דכתיב אחפש ירושלים בנרות ומפני זה אמרו ליל י״ד בודקין את החמץ לאור הנר פי׳ לילה שמחרתו יהיה י״ד דכיון שצריך לבדוק לאור הנר צריך לבדוק בלילה שאז אורו מבהיק וגם היא שעה ידועה שכל אדם מצוי אז בביתו ולכן יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל עד שיבדוק ואפילו אם יש לו עת קבוע ללמוד לא ילמוד עד שיבדוק וכתב ה״ר יונה שאם התחיל ללמוד מבעוד יום שאין צריך להפסיק ונ״ל דכיון שהטעם משום שלא יטריד בלימודו וישכח מלבדוק אין חילוק ואפילו אם התחיל כבר פוסק:

סימן תלב

א וקודם שיתחיל לבדוק יברך בא״י אמ״ה אקב״ו על ביעור חמץ שבדיקה זו תחלת ביעור ומיד (ס״א שמיד) אחר הבדיקה הוא מבטלו ובעל העיטור כתב איכא מאן דמברך שהחיינו דהא מזמן לזמן קאתי ואיכא מאן דאמר דלא ברין דהא לא קבע ליה זימנא דהא מפרש בים ויוצא בשיירא ודעתו לחזור אפילו מראש השנה צריך לבדוק ומסתברא רשות הוא ומאן דבעי מברך וא״א הרא״ש ז״ל כתב שאין מברך שהבדיקה היא לצורך הרגל וסמכינן אזמן דרגל וכתב עוד א״א הרא״ש ז״ל יש אומרים שאין לבודק לדבר עד שיגמור כל הבדיקה ויש מוסיפין עוד לומר שאם שח בדברים שלא מעין הבדיקה שצריך לחזור ולברך וכל זה איננו שוה לי אלא שיש ליזהר שלא לדבר בין הברכה לתחלת הבדיקה אבל משהתחיל לבדוק לא הוי שיחה הפסק מידי דהוה אישיבת סוכה והאדם המדבר בתוך סעודתו דלא הוי שיחה הפסק להצריך לחזור ולברך על ישיבת סוכה וברכת המוציא ומיהו לכתחלה טוב ליזהר שלא לעסוק בשיחה בטלה עד שיגמור כל הבדיקה כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסין בו חמץ. ובברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים ואם בעל הבית אינו יכול לטרוח ולבדוק בכל המקומות שבבית יעמיד כל בני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו לבדוק איש במקומו על סמך הברכה שבירך בעל הבית שעשרה שעושין מצוה אחת אחד מברך לכולם:

סימן תלג

א והבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה ולא לאור החמה אפילו אם בודק ביום כגון שלא בדק בליל י״ד ובודק ביום י״ד אפילו הכי צריך לבדוק לאור הנר ומיהו אכסדרה כיון שאורה רב נבדקת לאורה ואפילו בחדר אין צריך נר כנגד החלון אבל מצדדין צריך נר: אין בודקין לאור האבוקה מפני שאינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין וגם ירא שמא ישרוף בו הבית ויהא לבו טרוד ולא יבדוק יפה וכתב א״א הרא״ש ז״ל ע״כ נוהגין באשכנז

שאין בודקין אלא בנר של שעוה אבל לא בנר של חלב שמא יטיף על הכלים ולא בנר של שומן שמא יטיף על כלי החלב ולא בנר של שמן שירא שמא יטיף על הבגדים וגם אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין: ובודק בכל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהן חמץ כגון אוצרות יין שמסתפקין מהן ובמקום שמצניעין שם דגים קטנים והמלח והעצים והנרות והתמרים שפעמים שהם כלים בתוך הסעודה והשמש הולך להביא מהם ופתו בידו ומטעם זה כל חדרי הבית והעליה צריכין בדיקה שפעמים אדם נכנס בהן ופתו בידו: ואוצרות שכר במקום שרגילין בו חשיבי כאוצרות יין להצריכן בדיקה במסתפק מהן אבל אוצרות יין שאין מסתפק מהן ואוצרות שמן אפילו אם נסתפק מהן ומקום שמצניעין שם דגים גדולים אין צריכין בדיקה שאין דרך לכנוס בהן בתוך הסעודה מפני שידוע כמה צריכין לסעודה ומביאין הכל קודם הסעודה וחורי הבית וזיזין הבולטין מן הכותלין שאינן גבוהין הרבה ולא נמוכין הרבה צריכין בדיקה אבל הגבוהין שאין יד האדם מגעת שם והנמוכין פחות מג׳ טפחים אין צריכין בדיקה ובירושלמי חשיב גבוהים למעלה מי׳ טפחים ואינו נראה שעיקר תשמיש אדם הוא למעלה מי׳ אלא כדפרישית שאין יד האדם מגעת שם: גג היציע והמגדל שהוא משופע ואינו ראוי לתשמיש א״צ בדיקה אפילו הוא בתוך הבית וכן רפת בקר ולולין של תרנגולים ומתבן וכן חצר אינה צריכה בדיקה לפי שהעופות לא יניחו שום חמץ שלא יאכלוהו: חור שבין יהודי לחבירו כל אחד בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבו ודיו ושבין יהודי לעכו״ם אין צריך בדיקה כלל: כותל שנשתמשו בו חמץ בחורין ונפל ונעשה גל אפילו אינו גבוה ג׳ טפחים כדי חפישת הכלב א״צ לבדוק תחתיו כיון שיש בו סכנת עקרב שמצויין בגלים חיישינן שמא אחר שישלים בדיקתו שאין עסוק במצוה יחפש אחר מחט שנאבד לו ויבא לידי סכנה והני מילי בסתם אבל בידוע שיש תחתיו חמץ אם אינו גבוה ג׳ טפחים צריך לבדוק אחריו ולהוציאו משם במרא וחצינא בענין שאין בו סכנה ואם יש עליו גובה ג׳ טפחים מבטלו בלבו ודיו: מטה החולקת כל הבית מכותל לכותל קאמר רשב״ג אם יש תחתיה עצים ואבנים א״צ לבדוק אלא צדה החיצון שכלפי החוץ ואם אין תחתיה עצים ואבנים אם היא גבוהה בודק אף צדה הפנימי שיכול לעבור תחתיה ואם היא נמוכה א״צ לבדוק צדה הפנימי שאינו יכול לעבור תחתיה וא״א הרא״ש ז״ל לא הביא זה בפסקיו ולא רב אלפס ואפשר משום שהן דברי יחיד דלרבנן לעולם אינו בודק אלא צד החיצון: מרתף שמסדרין בו שורות של חביות זו אצל זו עד שנתמלא כולו וחוזרים ומסדרים שורות אחרות על התחתונות עד הקורה א״צ לבדוק אלא שורה העליונה פי׳ שורה אחת על פני רוחב המרתף ולא על כל שטח המרתף אלא עליונה הרואה את הקורה ואת הפתח ואחרת למטה ממנה ויש פוסקין העליונה כדפרישית ואחרת לפנים ממנה וא״א הרא״ש ז״ל פסק כסברא ראשונה: ירושלמי בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכין בדיקה שמכניסין בהן חמץ בעבורים ובראשי החדשים פי׳ בסעודה שעושין בעיבור השנה ובעיבור ר״ח הילכך שלנו נמי צריכין בדיקה לפי שהתינוקות מכניסין בהם חמץ: כתב ראב״ן בני אדם המכבדין חדריהם בי״ג בניסן ומכוונין לבדוק החמץ ולבער ונזהרין שלא להכניס שם עוד חמץ אע״פ כן צריכין בדיקה בליל י״ד:

סימן תלד

א ואחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשיירין להצניעו שלא יצטרך בדיקה אחרת כגון אם יטלנו עכבר בפניו או אם יחסר לחמו כגון שהניח י׳ ככרות ומצא ט׳ שאז צריך לבדוק כל הבית פעם אחרת אבל בסתם שאינו יודע אם חסר ממנו אם לאו אין חוששין שמא גיררה חולדה ממנו להצריכו בדיקה ואם כפה עליו כלי ולא מצאו א״צ בדיקה אחרת כיון שאי אפשר לחולדה ולעכבר ליטלו אנו תולין ודאי אדם נטלו אבל אם לא כפה עליו כלי ולא מצאו צריך בדיקה אחרת לכך טוב לתלותו באויר או ליתנו בתיבה מקום שאין עכבר יכול לבא שם ואחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטל וליהוי כעפרא דהשתא אפילו אם נשאר בבית חמץ שלא מצא אינו עובר עליו דהוי הפקר ולאו דיליה הוא ולא יפרט לומר כל חמירא דאיתיה בהדין ביתא אלא דאיתיה ברשותי כדי לכלול אף חמץ שיש לו במקומות אחרות וא״א הרא״ש ז״ל היה נוהג לבטל פעם אחרת ביום י״ד בסוף שעה ה׳ לפי שרגילין לקנות פת ביום י״ד וגם בפת ששייר בלילה למאכלו לא נתכוון לבטלו ויש לחוש שמא ישאר ממנו בבית ויעבור עליו לכך טוב לחזור ולבטלו קודם שתגיע שעה ו׳ שאז נאסר ואינו בידו לבטלו ומ״מ לא יסמוך על ביטול היום שלא לבטלו בלילה כי ביטול הלילה הוא עיקר בשעה ידועה מיד אחר הבדיקה וליכא למיחש שמא ישכחנו משא״כ בביטול היום דאיכא למיחש שמא ישכחנו ולא יבטל והרב ר׳ פרץ כתב דבביטול הלילה יאמר כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חמיתיה ודלא ביערתיה ובביטול היום יאמר דחמיתיה ודלא חמיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה ושלוחו יכול לבטל:

סימן תלה

א לא בדק בליל י״ד יבדוק ביום י״ד באיזו שעה שיזכור מהיום לא בדק כל יום י״ד יבדוק בתוך הפסח לא בדק בתוך הפסח יבדוק לאחר הפסח שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה ועל הבדיקה שלאחר הפסח לא יברך כלל:

סימן תלו

א המפרש מיבשה לים או יצא בשיירא ואינו מניח בביתו מי שיבדוק ואין דעתו לחזור בתוך הפסח אם הוא קודם ל׳ יום לפני הפסח א״צ לבער וכשיגיע הפסח יבטלנו בלבו ואם הוא בתוך ל׳ יום צריך לבער שכבר חל עליו חובת ביעור כיון שדורשין בהלכות הפסח ואם דעתו לחזור בתוך הפסח אפילו מר״ה צריך לבער ואם שכח ולא בדק יבטל כשיגיע הפסח וענין הברכה כתב ב״ה אם הוא יודע שיש לו חמץ יברך על ביטול חמץ ואם לאו לא יברך ונראה שאפילו יודע שיש לו חמץ בביתו אין צריך לברך כיון שעיקר הביטול בלבו ואם מחשב בלבו לבטל סגי דלא מצינו ברכה על מחשבה שבלב אע״ג שנוהגין לומר כל חמירא וכו׳ לא מצינו שתיקנו חכמים זה אלא שנהגו כך והרמב״ם ז״ל כתב אם דעתו לחזור אפילו קודם הפסח צריך לבער שמא תתאחר ביאתו עד תוך הפסח או ביהש״מ וכ״כ הרי״ץ גיאות וכן הדין בעושה ביתו אוצר ואין דעתו לפנותו קודם ל׳ יום א״צ לבער אלא מבטלו בלבו כשיגיע הפסח תוך ל׳ יום צריך לבער ואם דעתו לפנותו אפי׳ מר״ה צריך לבער כתב אבי העזרי ישראל היוצא מבית עו״ג תוך ל׳ יום צריך לבער אע״פ שהעו״ג יתן בו חמץ שהמצוה מוטלת על ישראל לבער כשיוצא ממנו והני מילי במפרש ויוצא בשיירא אבל אם נכנס הישראל בבית אחר בעיר הזאת או אפי׳ הלך לעיר אחרת בודק שמה וא״צ לבדוק כאן ונ״ל שא״צ לבדוק כיון שהעכו״ם נכנס בביתו אף אם נשאר לישראל חמץ ודאי מתייאש ממנו ואין לך הפקר גדול מזה׃

סימן תלז

א המשכיר בית לחבירו בי״ד מי שהוא המפתח בידו בתחלת ליל י״ד שהוא התחלת זמן חיוב הבדיקה עליו מוטל לבדוק אם נשאר ביד המשכיר עליו מוטל לבדוק אם בא ליד השוכר הוא חייב לבדוק׃ השוכר בית מחבירו בי״ד ואינו יודע אם הוא בדוק אם לאו אם הוא בעיר שואלו אם בדקו אם לאו ואם אינו בעיר תולין להקל לומר שבדקו ומבטל בלבו ודיו׃ השוכר בית מחבירו בחזקת בדוק ומצא שאינו בדוק אינו יכול לחזור בו ולומר הטעיתני אפי׳ במקום שנוהגין ליתן שכר על הבדיקה וכל שכן אם כל א׳ בודק לעצמו׃ הכל נאמנים על בדיקת חמץ להעיד על הבית שהוא בדוק אפילו נשים ועבדים וקטנים ואפי׳ ידענו שלא בדק בעל הבית והם אומרים בדקנוהו נאמנין כ׳ הרמב״ם ז״ל והוא שיהיה קטן שיש בו דעת לבדוק׃

סימן תלח

א עכבר שנכנס לבית בדוק וככר בפיו ונכנס אחריו ומצא פרורין אפי׳ כדי כל הככר צריך לבדוק כל הבית שאין דרכו של עכבר לפרר והני פרורין מעלמא אתו וצריך לבדוק אחר הככר שהכניס העכבר ותינוק שנכנס וככר בידו ונכנס אחריו ומצא פרורין כדי כל הככר א״צ לבדוק שדרכו של תינוק לפרר ואנו תולין הפירורין בככר שהכניס התינוק אבל אם אין בפירורים כדי כל הככר צריך לבדוק ואם עכבר נכנס וככר בפיו ועכבר יוצא וככר בפיו או עכבר לבן נכנס וככר בפיו ושחור יוצא וככר בפיו או עכבר נכנס וככר בפיו וחולדה יוצאה וככר בפיה או שחולדה יוצאה ועכבר וגם הככר בפיה מיבעיא בכולהו אם צריך לבדוק אם לאו ורבו בהן הדיעות והמחוור שבכולם אם לא ביטל צריך לחזור ולבדוק דהוי ספק דאורייתא ואם ביטל הוי ספיקא דרבנן וא״צ לבדוק ותו מיבעיא ככר למעלה על הקורה אם צריך סולם להורידו ואם הוא בבור אם צריך סולם להעלותו ואם הוא בפי נחש אם צריך חבר להוציאו ולא איפשיטו וגם באלו רבו הדיעות ודינא דהנך כדינא דקמייתא שאם ביטל א״צ לבדוק ואם לא ביטל צריך לבדוק. אבל הראב״ד כתב דהנך בעיין לאו לכתחלה בעי אם צריך להוציאו אם לאו דודאי צריך שאם לא כן הוה ליה כמטמין בבורות אלא כשבדק וביטל מיירי ולאחר איסורו מצא ומיבעיא אם צריך להוציאו אם לאו ואין דבריו נראין שאין כאן הטמנה דכיון שביטלו אינו שלו והא דאמרינן שלא יטמין בבורות היינו כשלא ביטלו וכ״כ הרמב״ם ז״ל על ההיא דככר בבור שמבטלנו ודיו וכתב עליו הראב״ד שטעה ונראה שלא טעה׃

סימן תלט

א תשעה צבורין של מצה ואחד של חמץ ואתא עכבר ושקל ולא ידעינן אי חמץ שקל אי מצה שקל ונכנס לבית בדוק אם נטלתו ממקום קביעותו אז הוי דינא הכי אם ביטל או אפי׳ לא ביטל והככר אינו גדול שאפשר שיאכלנו העכבר כולו אינו צריך בדיקה דהוי ספק ספיקא ספק מצה ספק חמץ ואת״ל חמץ שמא אכלו כולו ואם הוא גדול שא״א שיאכלנו כולו ולא ביטל צריך לבדוק אבל אם ביטל בכל ענין א״צ לבדוק. אם פירש הככר ממקום קביעותו ונטלו העכבר משם בכל ענין א״צ לבדוק׃ ב׳ צבורין א׳ של חמץ וא׳ של מצה וב׳ בתים א׳ בדוק וא׳ שאינו בדוק ואתו ב׳ עכברים א׳ שקל חמץ וא׳ שקל מצה ולא ידעינן הי להאי עייל והי להאי עייל בהא נמי תלינן להקל שאם ביטל או שאין הככר גדול דאיכא תרי ספיקי א״צ לבדוק׃ צבור אחד של

חמץ וב׳ בתים בדוקים ואתא עכבר ושקל ולא ידעינן להי מינייהו עייל אם ב׳ הבתים של אדם א׳ או של שנים ובאו לשאול בבת אחת או שבא האחד לשאול עליו ועל חבירו שניהם צריכין בדיקה אפי׳ אם ביטלו באו לשאול זה אחר זה אין שום אחד מהם צריך בדיקה אם ביטלו: צבור א׳ של חמץ ואתא עכבר ושקל ונכנס לחצר שלפני הבית ואין ידוע אם נכנס לבית אם לאו אע״פ שקרוב לבית מאד תלינן להקל וא״צ לבדוק אם ביטל או שאין הככר גדול ראה שהכניס הככר לבית ונכנס אחריו ובדק כל הבית ולא מצא א״צ לבדוק יותר ואפי׳ אם לא ביטל א״צ לבדוק ואם בדק קצת מהבית ומצא אם ביטל תלינן להקל שזהו שהכניס וא״צ לבדוק עוד ואם לא ביטל צריך לגמור בדיקת כל הבית הניח ט׳ ככרות ומצא י׳ צריך לבדוק אחר כל הט׳ וכן אם הניח י׳ ומצא ט׳ צריך לבדוק אחר כל הי׳ שאנו אומרים מה שהניח נטלו ואלו אחרים הם ואפי׳ אם ביטל והא דאמרינן בהניח י׳ ומצא ט׳ שצריך לבדוק אחר כל העשרה דוקא כשקשורין ביחד אבל אם אינן קשורין ביחד א״צ לבדוק אלא אחר האחד הניח בזוית זו ומצא בזוית אחרת אם ביטל א״צ לבדוק ואם לא ביטל צריך לבדוק יש דיעות רבות באלו פסקי הלכות ונלאתי לכותבן וכאשר כתבתי הוא הנכון:

סימן תמ

א עכו״ם שהפקיד חמצו אצל ישראל אם הוא חייב באחריותו לא שנא אם הוא בביתו או בכ״מ ברשותו חייב לבערו וכתב ר״י דוקא כשחייב בגניבה ואבידה ובעל הלכות גדולות כתב דאפילו אם הוא שומר חנם עליו ואינו חייב אלא בפשיעה חייב לבער ולזה הסכים אדוני אבי ז״ל כתב הרמב״ם אפילו אם אינו חייב באחריותו אלא שהעכו״ם אלם וכופהו לשלם אם יאבד חייב לבערו: אם אינו חייב באחריותו אינו חייב לבערו אפילו אם העכו״ם כבוש תחת ידו ושרוי עמו בחצר וצריך לעשות לפניו מחיצה גבוה י׳ טפחים כדי שלא ישכח ויאכלנו הלכך עכו״ם שנכנס בבית ישראל בפסח וחמץ בידו אינו זקוק להוציאו הפקידו אצלו וקיבל עליו אחריות חייב לבערו ואם ייחד לו מקום שאמר לו הנה הבית לפניך הניחו במקום שתרצה אין זקוק לבערו ופירש״י בשלא קיבל עליו אחריות ור״ת פירש אפי׳ קיבל עליו אחריות דכיון דייחד לו מקום אינו מצוי בביתו ולזה הסכים א״א ז״ל: ישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חבירו או אצל העכו״ם וקיבל עליו הנפקד אחריות יש מן הגאונים שכתבו כיון שקיבל עליו הנפקד אחריות אין המפקיד עובר עליו והרב רבי׳ יונה כ׳ שהמפקיד עובר עליו אם אינו מבערו ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל:

סימן תמא

א עכו״ם שהלוה לישראל על חמצו ומשכנו בידו ואמר לו הישראל מעכשיו יהא שלך אם לא אפרע לך לזמן שקבע לו והגיע הזמן ולא פרעו מותר דכשהגיע הזמן ולא פרעו נקנה לו למפרע וה״ל חמצו של עכו״ם אבל אם חסר אחד מאלו שלא משכנו בידו או שלא אמר לו מעכשיו או שפרע בזמנו אסור אבל כשישנן כל שלשתן אע״פ שלא הגיע הזמן שקבע עד אחר הפסח מותר אבל ה״ר אפרים כתב דווקא כשהגיע הזמן שקבע לו קודם הפסח וכ״כ הרמב״ם ז״ל והראב״ד השיג עליו ואמר שאם הגיע הזמן קודם הפסח ולא פרע אפילו לא אמר לו מעכשיו מותר ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וישראל שהלוה לעכו״ם על חמצו אם משכנו בידו ואמר לו מעכשיו והגיע זמן אפילו אחר הפסח ולא פרעו אסור אפי׳ אין האחריות עליו דקני ליה למפרע אבל אם לא אמר לו מעכשיו אע״פ שמשכנו בידו מותר והוא שאין האחריות על הישראל שאם האחריות על הישראל אפילו פקדון בעלמא חייב לבערו:

סימן תמב

א כל דבר שאינו חמץ גמור אלא תערובת חמץ כגון כותח הבבלי שמפררין בו פירורי לחם להחמיצו ושכר המדי שנותנין בו שעורים ומים ומחמיץ וחומץ האדומי שנותנין בו שעורים כדי שיחמיץ וזיתום המצרי והוא תלתא שערי ותלתא מלחא תלתא קורטמי או חמץ בלא תערובת אלא שאינו חמץ גמור והוא שחכמים קורין לו חמץ נוקשה כגון זומא של צבעים ועמילן של טבחים והוא פת של תבואה שלא הביא שליש ונותנין אותו ע״פ הקדירה לשאוב הזוהמא וקולן של סופרים ועושין אותו מקמח והסופרים מדבקין בו ניירותיהן כל אלו לר״א הן בלאו ואין בהן כרת ולדבריו אסור להשהותן בפסח אע״ג דקי״ל כר״ש דלא קניס בחמץ ע״י תערובת ה״מ שנתערב אחר הפסח אבל היכא שאיסורו בעין כמו שהיה מעיקרא חמיר טפי ולרבנן אפי׳ לאו אין בהן אלא איסורא בעלמא ולדבריהן מותר להשהותן ופסק הרמב״ם ז״ל כר״א שכתב תערובת חמץ עוברין עליו בבל יראה כגון שכר המדי והמורייס וכל דבר כיוצא באלו אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכול מותר לקיימו בפסח. וכ״כ הרי״ץ גיאות ובעל העיטור כ׳ דתערובת חמץ בלאו וכתב דוקא הנך שהן בעין ולא נעשה בהן מלאכה אבל אם נעשה בהם מלאכה כגון אספלנית וקילור אינו חייב לבער. וכן יראה דעת רב

נטרונאי שהשיב על ששאלוהו על העושים יין מצמוקין ושורין אותן במים ופעמים מוצאים בהם שנים או ג׳ חטים אם מותר לשתותו אם נעשה קודם הפסח והשיב ודאי אסור לשתותו בפסח אבל לבערו אם ידוע שנסחט מן חטין חמץ לתוך מי הצמוקין צריכין אתם לבערו ואם אין ידוע א״צ לבערו ע״כ ואני תמה למה אסרו היכא שנתערב קודם הפסח שהרי כבר נתבטל בס׳ ורי״ף פסק כחכמים שאין לאו לא בתערובת חמץ ולא בחמץ נוקשה אלא איסור דרבנן ולפי זה מותר לערבו בתחלה לפני הפסח ולהשהותו עד לאחר הפסח ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ודוקא שאין בתערובות טעם חמץ כגון כל אלו שאין נותנין אותו בו אלא לקיוהא בעלמא אבל אם יש בו טעם חמץ מחייבים עליו דטעם כעיקר דאורייתא ומירי נמי שאין בהם כזית בכדי אכילת פרס אבל אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס חייבים עליה וע״כ השכר שעושין באשכנז מחיטין ושעורים חייבים לבערו: כתב אבי העזרי קולן של סופרים נ״ל שהנייר בעצמו מיתקן בכך כגון עיבוד וניכר החמץ אבל אנו שמדבקין בו הקלף על הטבלא ואינו ניכר שרי: מעשה בא׳ שהעמיד גבינות בחלא דשכרא ואסר רבינו אב״ן להשהותם בפסח כיון דאוקומי מוקים חשיב כמו בענייהו: עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח קודם ג׳ ימים אינו חייב לבער שכבר הסריח תוך ג׳ ימים חייב לבער ואם נתן לתוכה עורות אפי׳ שעה אחת אינו חייב לבער שהעורות גורמין שמסריח מיד: הקילור והאספלנית והרטייה שנתן לתוכם קמח א״צ לבער מפני שמסריחין מיד אבל מלוגמא אינה מסרחת מיד הלכך אם החמיצה ואח״כ נסרחה צריך לבער אבל אם נסרחה ואח״כ החמיצה א״צ לבער: כתב רב האי גאון כיון שמלוגמא שנסרחה א״צ לבער כ״ש טריאקה שמערבין בו חמץ יבש שחוק עם בשר אפעה שא״צ לבער וכ״כ הרמב״ם ז״ל דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כגון הטריאק״ה וכיוצא בו אע״פ שמותר לקיימו אסור לאכלו עד לאחר הפסח אע״פ שאין בו חמץ אלא כל שהוא: וכתב עוד בגדים שכבסו אותם בחלב חטה וכן ניירות שדבקו אותם בחמץ וכל כיוצא בזה מותר לקיימן בפסח וכן העיד רבינו משולם על ר״א הגדול שהיו בגדיו מכובסין במי קמח בפסח וכ״כ רבינו אב״ן על כרים וכסתות שטחין אותן במי סובין שא״צ לבער שאין שם אוכל עליו שמאוס הוא ואינו ראוי לכלב וכתב עוד מה שנהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהן חמץ מצאתי להם סמך מן הירושלמי אמר רב הונא הטח ביתו בצק חייב לבער והא דאמר ר״ש קופת שאור שייחדו לישיבה בטלה ההוא בקופה מאוס ואם הוא בסדק שאינו יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט: חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו או ששרפו באש ונחרך עד שאינו ראוי לכלב או שייחדו לישיבה וטח אותו בטיט בטלו ומותר לקיימו בפסח וי״א שמותר אפי׳ באכילה וה״ר יהודה אברצלוני כתב שאסור באכילה ומותר בהנאה ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ואלמאור״י שעושין קודם הפסח מפת שרוף אסור לאוכלו אחר הפסח בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו ואיכא תרי לישני בגמרא ללישנא קמא הא דכזית חייב לבער דוקא במקום שאינו עשוי לחזק אבל במקום העשוי לחזק אפי׳ כזית אינו חייב לבער ופחות מכזית אפילו במקום שאינו עשוי לחזק אינו חייב לבער וללישנא בתרא הא דפחות מכזית בטל דוקא במקום העשוי לחזק אבל במקום שאינו עשוי לחזק חייב לבער וכזית אפי׳ במקום העשוי לחזק חייב לבער ופסק רב אלפס לחומרא כלישנא בתרא ור״ח פסק כאביי דמתרץ תרי לישני אהדדי והויא מסקנא דפסקא לאביי לפירש״י בשולי עריבה אפילו כזית אינו חייב לבער ובשפה העליונה אפילו פחות מכזית חייב לבער ובדפנותיה כזית במקום אחד צריך לבער פחות מכאן א״צ לבער ולפר״י אין חילוק בין אם הוא בשוליה או במקום אחר אלא אם בצק זה עשוי לתקן הסדק שבעריבה ולא היה מיתקן זולתו אז הוא בטל יותר ולפירושו הוי מסקנא דפסקא לאביי במקום לישה דהיינו כל העריבה חוץ משפתה העליונה כזית חייב לבער אפילו אם עשוי לחזק וכן אפילו פחות מכזית אם אין עשוי לחזק לעולם חייב לבער עד שיהא פחות מכזית במקום העשוי לחזק ושלא במקום לישה לעולם אינו צריך לבער עד שיהא כזית במקום שאינו עשוי לחזק אבל פחות מכזית אפילו אין עשוי לחזק או עשוי לחזק אפילו כזית אינו חייב לבער וא״א הרא״ש ז״ל כתב לא הארכתי לברר הא במקום לישה הא שלא במקום לישה ולכתוב פירש״י ופר״י לפי שישראל קדושים הם וגוררין כל החמץ הנמצא אפילו כל שהוא אפילו הדבק בכותלי הבית ואבי העזרי כתב כל זה מיירי בעריבה שאין לשין בה אבל אם לשין בה בפסח צריך לגוררה ולהגעילה וה״ר יחיאל מפרי״ש כתב עריבות שלשין בהן כל השנה אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפו וצריך ליתנן במתנה לעכו״ם עד לאחר הפסח או לטוחן בטיט: שני חצאי כזית בצק שהן בעריבה וחוט של בצק מחברן רואין כל שאלו ינטל החוט והן ניטלין עמו חשיבי כזית במקום אחד וצריך לבער ואם לאו א״צ לבער ודוקא בעריבה אבל בבית אפי׳ אם אין ניטלין ע״י חוט חשיבי כבמקו׳ א׳ לפי שמתחברין יחד כשמכבדין הבית: וב׳ בתים זה לפנים מזה וכחצי זית בכל א׳ או כחצי זית בבית וכחצי זית בעלייה או באכסדרה שלפני הבית מיבעיא אי חשיב כמקום אחד ולא אפשיטא וכתב בעל העיטור מבטל וא״צ לבער דכיון דביטלו הוי ספק דרבנן ולקולא וכ״כ א״א ז״ל:

סימן תמג

א חמץ משש שעות ולמעלה ביום י״ד אסור מה״ת ולוקין עליו אע״פ שבעל העיטור כתב שאינו אלא מדרבנן ובעל המאור כתב שמותר לאוכלו עד הלילה שבאכילתו משביתו והרמב״ם ז״ל כתב שלוקין עליו משש שעות ולמעלה ולזה הסכים א״א ז״ל וכדי להתרחק האדם מן העבירה הוסיפו חכמים

לאוסרו עוד ב׳ שעות דהיינו מתחלת שעה חמישית ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה ויכול למוכרו לעכו״ם אפילו הרבה ביחד שודאי לא יאכלו קודם הפסח ואפי׳ כותח ויכול להאכילו לבהמה חיה ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה ששיירו ממנו ומתחלת שעה ששית ומעלה אסרוהו גם בהנאה ואם קידש בו אשה אינה מקודשת כיון שאסרוהו בהנאה לכל ישראל הלכך ישראל שהיה בידו חמץ של חבירו בפקדון והגיע הפסח יעכבנו עד שעה חמישית ואם לא באו בעליו ימכרנו לעכו״ם ואם לא מכרו צריך לבערו בזמן איסורו אפי׳ אם אינו חייב באחריותו מעשה וקנתה שפחה נכרית ירקות בחמץ אחר שש והתירם ר״ת לפי שאינו תופס דמיו כדאמרינן בחולין חמצן של עוברי עבירה לאחר הפסח מותר מפני שהן מחליפין:

סימן תמד

א ארבעה עשר שחל להיות בשבת בודקין בליל י״ג ומבערין הכל לפני השבת ומשיירין מזון ב׳ סעודות לצורך השבת דסעודה ג׳ זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ וטוב לעשותה בפירות ור״ת היה נוהג לעשותה במצה עשירה שנילושה במי פירות וכן הורה רש״י לבער הכל לפני השבת ולשייר מזון ב׳ סעודות ולא לאכול מצה כדי שיאכל אותה בלילה לתיאבון וטוב לבער בע״ש קודם חצות אע״פ שמותר לאחר חצות שלא יבאו לטעות בשאר השנים לבער אחר חצות וביום השבת יבטל: תשובה לא״א הרא״ש ז״ל ששאלת י״ד שחל להיות בשבת אם יכול לומר לעכו״ם להוליך המפה והקערות חוץ לבית לא ידענא למה צריך להוציא המפה והקערות חוץ לבית אלא ינער המפה ויקנח הקדרות יפה באצבעו ויטמנם מן העין עם שאר כלי חמץ שנשארו: ההולך ביום י״ד לדבר מצוה כגון למול את בנו או לאכול סעודה ראשונה של אירוסין או של סבלונות בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בביתו אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבערו על כמה הוא חוזר על כביצה ואם לאו שאינו יכול לחזור או שהוא פחות מכביצה מבטלו בלבו ודיו: היה הולך להציל מן הנהר ומן הדליקה ומיד העכו״ם יבטלנו בלבו ולא יחזור: היה הולך לעשות עירוב כדי לילך לצורך דברי הרשות חוזר מיד ויבערו ואפי׳ הולך לערב כדי לילך ללמוד לפני רבו חשוב דברי הרשות. היה לו עיסה בביתו והוא טרוד במקום א׳ וירא שמא תחמיץ מבטלו בלבו במקום שהוא קודם שתחמיץ:

סימן תמה

א רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה ורש״י פוסק כוותיה וכן בספר המצות והגאונים פסקו כחכמים דאמרי מפרר וזורה לרוח או מטיל לים פירוש גם יפרר כשיזרוק לים ולא ישליכנו שם שלם וכ״כ הרמב״ם ז״ל ובעל העיטור ואף ר״י לא קאמר דוקא בשריפה אלא שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר ופירש״י שלא בשעת ביעורו הוא שעה ששית אז הוא דוקא בשריפה ובשעת ביעורו הוא מכאן ואילך ור״ת פירש איפכא שעת ביעורו הוא שעה ששית ואז השבתתו בכל דבר ומשם ואילך דוקא בשריפה ולפ״ז אפילו לרבי יהודה א״צ לשורפו שרוב העולם מבערין קודם סוף שש כתב א״א הרא״ש ז״ל דאפילו לרש״י בשעה חמישית השבתתו בכל דבר כיון שמותר בהנאה ואינו נראה כן מפירושו שהוא פי׳ דלר׳ יהודה אפילו יוצא בשיירא הוא דוקא בשריפה וכששורפו בשעת איסורו לכ״ע אסור ליהנות בו לכך טוב לעשות לו מדורה ולשורפו בפני עצמו אבל ליהנות באפרו אחר ששרפו זה תלוי בפלוגתא דר״י ורבנן לרבי יהודה שהוא בשריפה מותר דקיימא לן כל הנשרפין אפרן מותר ולרבנן אסור דכל הנקברין אפרן אסור ואם בישל בו תבשיל או אפה בו פת לר״י שאפרו מותר אין התבשיל או הפת אסורין אלא אם כן נאפה הפת ונתבשל התבשיל בעוד גוף החמץ קיים או הגחלים לוחשות אבל אם כבו מותרין ולרבנן שאפרו אסור אסורים בכל ענין והרמב״ם ז״ל כתב סתם ואם אפה בו פת או בישל בו תבשיל אסורין והוא הולך לשיטתו שפוסק כחכמים:

סימן תמו

א המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו מיד ואם הוא י״ט יש אומרים שיכפה עליו כלי עד הלילה שיוציאנו אבל בי״ט אינו יכול לטלטלו כדי להוציאו ולא מיבעיא אם ביטלו שאין כאן איסור דאורייתא בשהייתו פשיטא שאינו יכול לטלטלו אלא אפילו לא ביטלו שיש בו איסור דאורייתא אפ״ה לא יוציאנו כיון שאינו יכול לבערו כדינו דהיינו בשריפה לר׳ יהודה וכן הדין בחמץ שנשאר בביתו בי״ד שחל להיות בשבת אחר ה׳ שעות ואחי הר״י ז״ל כתב שיכול לשורפו בי״ט כיון שיש קצת מצוה בשריפתו אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך הלכך אם לא ביטלו יוציאנו וישרפנו כדי שלא יעבור עליו במזיד שעד עתה לא עבר עליו אלא בשוגג וכ״כ בספר המצות ואם מצא פת ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה

מותר אפילו באכילה דאזלינן בתר בתרא ובסוף נשתמשו מצה בבית. ואם הוא מעופש הרבה שא״א לו להתעפש כ״כ משנכנס הפסח אז ודאי הוא חמץ ואם עברו מימי פסח שנוכל לתלות שנתעפש משנכנס הפסח עד עתה תולין להקל אפילו הוא מעופש הרבה שאנו תולין לומר כל יום אפה פת חם ונתנו עליו ולכך הרבה להתעפש:

סימן תמז

א חמץ בפסח הסכימו רוב המפרשים שאוסר תערובתו בין במינו בין שלא במינו במשהו חוץ מבשאלתות שפוסק בנותן טעם ואין נוהגין כן וכתב הראב״ד דבמשהו אינו אוסר בהנאה אלא באכילה ורב אלפס כתב שאוסר אף בהנאה ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ודוקא בתוך הפסח אבל מו׳ שעות ולמעלה עד הלילה הוי כשאר איסורין לרש״י במינו במשהו שלא במינו בנותן טעם ולר״ת בין במינו בין שלא במינו בנותן טעם ובפסח נמי לא אמרן דהוי במשהו אלא בשנתערב בתוך הפסח אבל אם נתערב קודם לכן ונתבטל בס׳ מותר ולא אמרינן דחוזר וניעור: וכן התיר רש״י בשר יבש וגבינה שנמלחו קודם הפסח דאפי׳ למ״ד במשהו ה״מ בעיניה אבל אם נתערב קודם לכן אינו אוסר אלא בששים וכ״כ בעל העיטור דוקא חמץ דאיתיה בעיניה אבל גיעול היוצא מדופנו של כלי לענין דבש ושמן של עכו״ם בפסח וכן מליחת בשר שנעשה לפני הפסח ולא נזהרו במליחתו בטל הוא וכמה ימים נהג בו אדונינו איסור והמחמיר תבא עליו ברכה ע״כ. והרי״ץ גיאת כתב אמרו רבוותא חלב שחלבו ישראל קודם הפסח וגבינה הניקפת קודם הפסח ושמרה מחימוץ מותרים ואם לאו אסורין וא״א הרא״ש ז״ל התיר וזה לשונו בתשובה גבינה לחה בפסח מותרת אע״פ שנעשית בכלים של כל השנה ולא נזהר בה כיון שאין משתמשין באותן כלים בכל השנה בדבר חם אינן בולעים ואפילו אם שמשו בהם בדבר חם כיון שאין עושין בהן הגבינה בחמין אינו מפליט: וכתב עוד אסור לאכול דגים מלוחין השרויין במים בפסח והיבשים במקום שנוהגין לאכול אוכלין ובמקום שנוהגים שלא לאכול אין אוכלין ע״כ וזיתים שכבשן בשאר ימות השנה ולא נזהרו בהם לדעת בעל התרומות שאוסר צנון ובצל שחתכו אותו בסכין של עכו״ם אפי׳ אינו בן יומו מפני שמדמה אותו לקורט של חלתית דאמרינן חורפיה מחליא ליה לשמנוניתא והוה ליה כנותן טעם לשבח הכי נמי חורפיה דזית עושה אותו כבן יומו ולא שייך ביה ביטול דבכוליה סכין משערינן וא״כ חזרו הזיתים כולם חמץ וכן יראה מתשובת א״א הרא״ש שהשיב להתיר על ששאלוהו בצל שחתכוהו בפסח בסכין שגוררין בו הבצק מהעריבה כל השנה וכתב אפילו לספר התרומות שמדמה בצל לקורט של חלתית שאני הכא כיון שידוע שאותו סכין לא שמשו בחמין לא בלע דצונן לא מבליע ולא מפליט ע״כ הרי שלא התיר אלא משום שהסכין לא היה מיוחד אלא לצונן אבל בסתם סכין לא היה מתיר ומיהו ה״ר מאיר מרוטנבורק כתב על ההוא דספר התרומה לבי נוטה להתיר ואע״פ שאני מורה כספר התרומה אין נ״ל למחות ביד הנוהגין היתר ע״כ ונ״ל דאפילו לדעת בעל התרומה אם נזהרו בהם בחתיכת הסכין אפילו לא נזהרו לכובשן בקדירה חדשה אם אינה בת יומא מותרין כיון דבשעת כבישה נותן בהן מים בטל חורפייהו ולא שייך תו למימר מחליא להו: חמץ שנתערב אחד בשנים במצה ביבש כתב רש״י שמשליך אחד והשאר מותר בהנאה וא״א הרא״ש ז״ל התיר הכל אפילו באכילה: ונותן טעם לפגם בפסח רשב״ם אוסר וכן הרב ר׳ אליעזר ממי״ץ והרב ר״מ מרוטנבורק כ׳ אני אוסר לעצמי הואיל ונפק מפומיה דרשב״ם ואני מתיר לאחרים כי ר״ת ור״י היו מורין להיתר ואעפ״כ אני רגיל לומר לשואלי פלוגתא דרבוותא הוא ורבים נמנעים מאליהן ע״כ ורש״י פסק להתיר ולזה הסכים א״א ז״ל: ולאחר הפסח בין במינו בין שלא במינו בטל בששים ואפי׳ שהייה בעיניה ונתערב אחר הפסח בטל ומיהו דוקא כשנתערב שוגג אבל במזיד לא והר״י כתב אפילו נתערב מזיד ולא נהירא לא״א ז״ל וכתב עוד הר״י אם ביטלו בשוגג קודם הפסח אי נמי בפסח כגון שלא היה יודע שהוא חמץ מותר ואם ביטלו במזיד קודם הפסח לכאורה נראה שהוא מותר כיון שביטלו קודם איסורו אבל אם ביטלו מזיד אדעתא דלשהייה אחר הפסח אסור ושאור כיון שהוא דבר המעמיד אפי׳ אם ביטלו בשוגג אסור כיון דלטעמא עביד לא בטיל ע״כ ואיני מבין תוכן דבריו שאם הוא דבר שעוברין על תערובתו מאי נפקא מינה בביטולו הרי עובר עליו וראוי לקונסו ואם הוא דבר שאין עוברין עליו אפילו עירבו אדעתא דלשהייה שרי אלא כללא דמילתא כל דבר שאין עוברין על תערובתו יכול לערבו לכתחלה ולשהותו ודבר שעוברין עליו אפילו נתערב ממילא קודם הפסח צריך לבערו ואם לא ביערו אסור נתערב אחר הפסח בשוגג בטל בס׳ במזיד אינו בטל:

סימן תמח

א חמץ של עכו״ם שעבר עליו הפסח מותר אפילו באכילה וכן פסק רב אלפס והלכות גדולות והכי איתא בשאלתות ובירושלמי וכן פסקו הגאונים ובעל העיטור כתב שאסור באכילה והאריך בענין וסוף דבריו ומן הדין עלינו להחמיר ממה שנוהגים עכשיו שישראל מקבל דורון חמץ של עכו״ם מן המנחה ולמעלה שנעשה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח שאסור בהנאה ולפיכך היה עלינו לגדור גדר ע״כ ומיהו א״א ז״ל אומר תקנה לזה שיאמר הישראל איני רוצה שיקנה לי רשותי ואז לא יקנה לו בע״כ ואפשר לומר אפילו בסתם ששתק ולא אמר כלום לא קניא ליה רשותיה כדאיתא בב״מ דהיתר ניחא

ליה דליקני דאיסור לא ניחא ליה דליקני אם לא שיקבלנה מהעכו״ם או כיוצא בזה שניכר מתוך מעשיו שחפץ בו ושל ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס ואם מכרו או נתנו לעכו״ם קודם הפסח מותר ובלבד שיתננו לו במתנה גמורה ורשאי לומר לו עד שאתה לוקח במנה קח במאתים שאקחנו ממך אחר הפסח וחמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אוסר בירושלמי אף על פי שביטלו דחיישינן שמא יערים לומר שביטלו אף על פי שלא ביטלו ובעל העיטור אסרו באכילה והתירו בהנאה ואין טעם נכון לחלק בין אכילה להנאה ואוסר עוד בירושלמי להאכיל חמצו בפסח אפילו לכלב של הפקר שאינו נהנה בו כלום דגרסינן בפ׳ כל שעה לא יאכיל חמץ אפילו לכלבים במה אנן קיימין אם לכלבו היא הנייה אלא כאן אנו קיימין אפילו לכלב של אחרים זאת אומרת אסור להאכיל לבהמת הפקר:

סימן תמט

א חנות של ישראל והסחורה שנמכרת בו היא שלו והפועלים שמשתדלין בו עכו״ם חמץ שנמצא שם אחר הפסח מותר אפילו באכילה שאנו תולין אותו בפועלים עכו״ם ואם החנות והסחורה של עכו״ם והפועלים ישראל אסור שאנו תולין אותו בפועלים ישראל כך היא גירסת רבינו חננאל ורב האי גורס איפכא שהולך אחר בעל החנות וכך היא גירסת רש״י:

סימן תנ

א כתב רש״י ישראל שלוה ככר מחבירו קודם הפסח צריך לפורעו אחר הפסח ואין בו משום איסור חמץ שעבר עליו הפסח כיון שלא היה בעין בשעת איסור ויש בו משום גזל אם אינו פורעו: וישראל שמקבל מעכו״ם ככרות ברבית בכל שבוע כתב אבי העזרי שיאמר לו קודם הפסח שיתן לו בשבוע של פסח קמח או מעות ואז אפילו אם באו אחר כך לחשבון מותר לקבל ממנו מה שלא קיבל בתוך הפסח: שאלה לרש״י ישראל ועכו״ם שיש להם תנור בשותפות מהו לומר לעכו״ם טול אתה של פסח ואני אטול אח״כ והשיב שיתנה קודם הפסח ויטול דמים מאותו שבוע וה״ר שמשון ב״ר אברהם כתב מעשה בא לידי בישראל שהיה לו תנור ואפו בו עכו״ם חמץ בפסח ובא האופה שהיה גזבר של ישראל והביא לו ככרות לאחר הפסח משכר התנור ואסרתי לו לקבלם לא מיבעיא חמץ שאסור שזכה בו ישראל בשכר תנורו והוה ליה חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח אלא אפילו מעות אסור לקבל בשכרו כיון דחמץ בפסח אסור בהנאה ה״ל משתכר באיסורי הנאה ואפילו חמצו של עכו״ם אסור ליהנות ממנו בפסח מיהו אם קיבל כבר המעות מותר ליהנות מהם דתנן גבי ערלה וכלאי הכרם מכרן וקידש בדמיהן מקודשת ומיהו שרי לישראל להשכיר תנורו לעכו״ם ע״מ שיאפה בו מצה ואם יאפה בו חמץ אין זקוק לו כדתנן שכרו לעשות עמו מלאכה אחרת אף על פי שיאמר לו העבר לי חבית של יין נסך ממקום למקום מותר: מותר לומר לעבדו בפסח הילך דינר זה וקנה ואכול אע״פ שיודע שיקנה חמץ ואין זה כקונה חמץ אע״פ שמזונותיו עליו אבל לא יאמר לו צא ואכול ואני פורע. אסור להשכיר כלי לעכו״ם בפסח שיבשל בהם חמץ מפני שרוצה בקיומו של איסור ע״י דבר אחר שלא יבקע הכלי ועוד כיון שהכלי עצמו אסור בהנאה אסור להשכירו לכתחילה ולא דמי להא דתניא בתוספתא משכיר אדם חמורו לעכו״ם להביא עליו חמץ ממקום למקום דהתם החמור אינו אסור אבל הכלי עצמו אסור:

סימן תנא

א קדירות של חרס שנשתמש בהן חמץ כל השנה אפילו אותן שעושין בהם דייסא ומיני קמחין משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהן ומותר לשהותן לאחר הפסח להשתמש בהן בין במינו בין שלא במינו ומצניען בפסח במקום צנוע שאין רגיל לילך שם כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח וטוב לסוגרן בחדר ולהצניע המפתח אבל היסק שיסיקם באש אינו מועיל בהן ולא לשום כלי חרס שנשתמש בהן בחמין אפילו שלא ע״י האור אלא שעירה לתוכם רותחין ואפילו אם ימלאום גחלים דחיישינן דילמא חייס עלייהו שמא פקעי ולא עביד להו הסקה מעלייתא ואם החזירן לכבשן ונתלבנו כתב אבי העזרי י״א שגם זה אינו מועיל דחיישינן שמא חייס עלייהו וכ״כ זקני הראב״ן ושגגה היא בידם דלא אמרינן דילמא חייס עליה אלא היכא דמתלבן מבחוץ ולא מבפנים או ע״י מילוי גומרי אבל כשמחזירה לכבשן מתלבנין מבפנים ומבחוץ כי השלהבת עולה להן מכל צד ולא פקעי וכ״כ בשאלתות דכלי חרס שרו בחזרת כבשונות וכתב א״א הרא״ש ז״ל ודוקא שנותנן לכבשן שמצרפין בו כלי חרס חדשים דכיון שמכניסן להיסק גדול כזה ודאי לא חייס עלייהו דילמא פקעי אבל לתנורים שלנו לא דאיכא למיחש דילמא חייס ומוציאן מן התנור קודם שיתלבנו: וכובא פירש״י כלי שעושין מלבנים ועפר כמו כירה ואופין ומטגנין בו וי״א תנור קטן שקורין פדיל״א היסיקו מבחוץ ואסור לאפות בו בפסח דכיון שאין נותנין האש בפנים אינו

מפליט החמץ הבלוע בו ואם מלאו גחלים בפנים שרי דלא חיישינן שמא חייס עלייהו וכן קדירות של מתכת אם רוצה להסיקם ולמלאותן גחלים שרי: סכינים מגעילן בכלי ראשון ושרו וכלי ראשון נקרא שהרתיחו בו מים על האש אפילו אינו עתה על האש רק שעודנו רותח וקודם ההגעלה צריך לשופפם יפה במשחזת או בריחים להעביר כל חלודה שבהם קודם הכשרו הלכך אם יש גומות בסכין ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו הגעלה וצריך ליבון: כלים שמשתמשין בהן ע״י האור כגון שפודין ואסכלאות וכיוצא בהן צריכין ליבון והליבון עד שיהיו נצוצות ניתזין מהם ושנשתמש בהן בצונן כגון כוסות וקיתוניות די להן בשטיפה ושנשתמש בהן בחמין כפי תשמישן כך הכשירן אם תשמישן בכלי ראשון כגון כף שמגיסין בו בקדירה צריך להכשירן בכלי ראשון ואם תשמישן בכלי שני הכשירן בכלי שני ועירוי שמערה מכלי ראשון על אחרת חשוב ככלי ראשון וכך צריך להכשירן ומיהו כלי שנשתמשו בו ע״י האור לא סגי בעירוי שמערה מכלי ראשון עליו אלא צריך להכשירה בכלי ראשון לכן כתב אבי העזרי שצריך להכשיר כל הקערות בכלי ראשון לפי שפעמים כופין אותן במחבת כשהיא על האש כתב בעל המנהיג כפות העשוים מקרן שמתקלקלין במי חמין אין להן תקנה בהגעלה דחיישינן דילמא חייס עלייהו: אין חילוק בין כלי עץ או אבן או מתכת כולן דינם שוה להתירן בהגעלה וה״ר יצחק מסימפונ״ו כתב דכלי גללים וכלי אבנים די להם בשטיפה: ובתשובה לרב האי דכלי גללים וכלי אבנים שנשתמש בהן ברותחין אין להן תקנה בהגעלה דדמו לכלי חרס וצריך להסיקן בתנור עד שיתלבנו באש ורב אלפס השוה כולם וכן עיקר. כלי כסף שאין דרך להשתמש בהן בחמין אלא חושש שמא נשתמש בהן בחמין ורוצה להגעילן כתב אבי העזרי שאין להגעילן עם שאר הכלים דמתוך שאינן בולעין הרבה פולטין מיד וחוזרין ובולעין ממי ההגעלה האסורין וכן כל כלי שנשתמש בו בכלי שני לא יגעילנו עם כלי שנשתמשו בו בכלי ראשון מהאי טעמא וכן יש אוסרין כלי שהכניסו ב״פ שבפעם השני בולע מן המים האסורין ולמאי דבעינן למיכתב שאין לחוש במי שמגעיל קודם ו׳ שעות אם יבלע הכלי ממי הגעלה א״צ לדקדק בכל זה. סלים שמולחין בהן הבשר כתב אבי העזרי שצריכין הגעלה ומחבת שמטגנין בו כתב גם הוא שאביו רבינו יואל הצריכו ליבון והוא התירו בהגעלה ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וכ״כ בתשובה מחבת בפסח עושין לו הגעלה ואם היא ארוכה משים חציה והופך עוד ומשים חציה האחרת ואם היא ארוכה ביותר מלבנה באמצע וכן כל כלי שאינו יכול להכניסו בפעם אחת לתוך המים מכניס חציו וחוזר ומכניס חציו השני ולא חיישינן שצדו הנגעל בולע מצדו השני שלא נגעל. וכל הכלים צריך להגעיל ידותיהם כמותם: מחבת או יורה שיש בו טלאי אין ניתר בהגעלה לפי שהבלוע תחת הטלאים אינו נפלט ע״י הגעלה ואבי העזרי כתב שראה בבית אביו ה״ר יואל שהיה מצוה להגעיל הכלי בשעת תיקונו קודם שישימו הטלאי ושוב היה מצוה ללבן הטלאי ולהדביקו ואף על פי שהיו משתמשין בו אחר כך קודם הפסח היה מגעילו דכבולעו עם הטלאי כך פולטו: כסוי של ברזל שמכסין בו הקדרה צריך הגעלה כיון שמזיע בכל שעה מחום הקדרה ואם נתנוהו בפסח על הקדרה בלא הגעלה כל התבשיל אסור שזיעת הכיסוי מתערב בתבשיל ואם אפו עליו בצק צריך ליבון: כסוי של ברזל שמשימין אותו על חררה שנאפת על הכירה י״א שאפילו הגעלה אינו צריך כיון שאינו עשוי אלא לכסות ואין החררה נוגעת בו ונראה לי שצריך ליבון כי ברוב פעמים נוגעת בו ועוד שהוא מזיע מהבל החררה שתחתיו: מדוכה של עץ ואבן שדכין בהן כל השנה ולפעמים דכין בהן פירורי לחם עם שומין ופלפלין כתב רש״י דלא מהני ליה הגעלה וגם בריחים קטנים של פלפל וכן כתב רבינו תם שמדמין אותן לבית שאור פירוש כלי שמשהין בו השאור ולבית חרוסת פי׳ כלי שעושין בו מיני טיבול שנותנין בו דברים חדים כגון שומין ופלפלין עם קמח ומבליעו לתוך הכלי ובאלו פירש רש״י ור״ת דלא שרו בהגעלה ור״י התיר כולם בהגעלה ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וז״ל בתשובה ר״י תמה על ר״ת איך עלה על לבו לאסור בית שאור בהגעלה וגם בעיני פלא וכי שחימוצו קשה בלע בצונן טפי מד״א ע״י האור וכ״ש לרב אלפס שכתב דההיא דבית שאור איירי בכלי חרס אבל בכלי שטף אין חילוק בין בית שאור לשאר כלים אלא כולם מותרין בהגעלה וכן אני נוהג עכ״ל וכ״כ אבי העזרי ובעל הערוך והרי״ץ גיאת וכן המנהג ובלבד שיהו חלקים שאין בהן בקעים: הדף שעורכין עליו כל השנה אין נותנין עליו מצה ולא עיסה דדמי לבית שאור וצריך הגעלה והעריבה שלשין בה כל השנה צריכה הגעלה השלחנות והתיבות שמצניעין בהן אוכלין כל השנה רגילין לערות עליהן רותחין לפי שלפעמים נשפך המרק מן הקדרה לתוכן רגילין באשכנז ליתן שכר של שעורים בחביות של חרס והתיר רבינו יואל ליתן בהן יין בפסח ע״י הגעלה דהא דאמרינן כלי חרס אינו יוצא מידי דופיו לעולם היינו דוקא כשבלע ע״י האור אבל בצונן סגי להו בהגעלה ל״ש אם מזופף או אינו מזופף ועירוי ג׳ ימים הוי כמו הגעלה ע״כ ומיהו בפ״ב דע״ז מוכח דעירוי לא עדיף כהגעלה ומדברי רב האי יראה דלא מהני להו הגעלה לכלי חרס אפילו נשתמש בו בצונן שכתב עריבה של חרס שלשין בה כל השנה ובשעת הגתות הדיחו אותה יפה ודרכו בה ענבים או הניחוה תחת הצינור לקבל בה היין אותו היין אסור לשתותו בפסח שכלי חרס אין לו תקנה אלא בליבון הלכך אם ידוע אותו היין אסור לשתותו בפסח אבל בספיקא כי האי מילתא לא חיישינן: כל הכלים אפילו של חרס שנשתמש בהן חמץ בצונן מותר להשתמש בהן מצה אפילו בחמין חוץ מבית שאור ובית חרוסת שאף על פי שלא נשתמש בהן אלא חמץ בצונן אסור להשתמש בהן מצה בחמין אבל בצונן להניח בהן מצה אפויה מותר אבל אסור ללוש בהן אף ע״ג דצונן הוא שממהר להחמיץ וכל זה בלא הגעלה אבל ע״י הגעלה אפילו בית שאור וחרוסת שרי אם אינן של חרס אבל אם הם של חרס לא מהני להו הגעלה ואפילו לא נשתמש בהן חמץ אלא בצונן לא ישתמש בהן

מצה אלא בצונן: מאני דקוניא פירוש כלי חרס המחופין באבר דינן ככלי חרס לענין חמץ בפסח ושאר איסורין חוץ מלענין יין נסך דחיורי ואוכמי שרי אם הם חלקים אבל אם יש בהן בקעין או ירוקים אפילו חלקים אסורים כתב רב האי כלי עץ מצופים בסמנין ומשתמשין בהן חמץ דינן ככלי חרס ואין משתמשין בהן בפסח וכל כלי השתייה שרי בשטיפה לא שנא של עץ או של חרס או של זכוכית:

סימן תנב

א סדר הגעלה לוקח יורה גדולה מלאה מים ומרתיחה ומכניס בה כל הכלים וכלי גדול שאינו יכול להכניסו לתוכה ממלאו מים ומרתיחו ועושה שפה לפיו סביב מטיט כדי שיתמלאו היטב ויגעו המים בשפתו ואם ירצה יקח אבן רותח או לפיד אש וישליכנו לתוכו בעודו רותח ומתוך כך ירתיחו המים יותר ויעלו על שפתו כתב רי"ף משהי להו למאני בגו יורה עד דפלטי וכתב אבי העזרי מי יודע לשער שיעור הפליטה אולי ישהם לתוכה וחוזרין ובולעין לכן ירא שמים הרוצה להגעיל כלים הרבה ביחד ישהם מעת לעת לתשמישן דכיון דטעמם פגום אין אוסרין רק שיגעיל בזמן היתר קודם שעה חמישית דלאחר איסורו אין פגימתו מתרת וא"א הרא"ש ז"ל כתב דקודם זמן איסורו יכול להגעיל אפילו כלי בן יומו אפילו אין במים ס' כדי לבטלו אבל מזמן איסורו ואילך וכן בכל ימות השנה הבא להגעיל כלי שבלוע מאיסור אין להגעילו אלא א"כ לא יהא הכלי בן יומו או שיה' במים ס' כדי לבטלו ונוהגין להכניסן ולהוציאן מיד: כתוב בתשובה על שם רש"י שמיד לאחר הגעלה בעוד מים רותחין עליהם צריך לשוטפן מיד במים קרים שלא יחזרו ויבלעו ממים הרותחין שעליהם וכ"כ רב האי וכן נוהגין ולא משום שלא יחזרו ויבלעו המים שעליהן שאין לחוש לזה כדפרישית אלא שנהגו כן. כתב רשב"ם שצריך להגעיל תחלה היורה שמגעילין בה שאר הכלים וכן פסק רש"י וכן הורה ריב"א וכן יש בתשובת הגאונים מדיח יורה גדולה ומגעילה ברותחין ומכשירה ושוטפה בצונן ומפליטה מחמץ תחלה ואח"כ מרתיח בה מים רותחין בלי שיעור ויזהר שלא ינוחו המים מן הרתיחה שאם ינוחו אסור להגעיל בהן כלים ונוטלן ושוטפן בצונן ואחר כך ממלא היורה הגדולה וסובב שפתה בטיט ומגעילה כמשפטה הראשון ושופכה ושוטפה וא"א הרא"ש ז"ל כ' שדין יורה הגדולה כדין שאר כלים שאם אינה בת יומא או אפילו היא בת יומא והוא קודם שעה חמישית אין צריך להגעילה תחלה אבל אם הוא משעה חמישית ואילך והיא בת יומא צריך להגעילה תחלה מפני שבהגעלה ראשונה נאסרין המים שאין בהם ס' לבטל פליטת היורה דבכולה משערינן ונמצא שהמים כולן נאסרים ונבלעין בכלים הנגעלים בתוכם אם משהה אותם בתוכם עד שתגמור פליטתן אבל קודם שעה חמישית אע"פ שאותן המים חוזרין ונבלעין בתוכם אין לחוש שהוא שעת היתירו ודמי לנותן טעם בר נותן טעם:

סימן תנג

א אלו דברים שיוצאים בהן ידי חובת מצה בחטין ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ושיפון אבל לא באורז ושאר מינים וגם אינן באין לידי חימוץ ומותר לעשות מהן תבשיל וכן בכל מיני קטניות ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות בתבשיל לפי שמיני חטין מתערבין בהן וחומרא יתירא היא זו ולא נהגו כן ואם עירב אורז עם אחד מאלו המינים ועשה מהן עיסה אם יש בה טעם דגן יוצאין בה וחייבת בחלה אע"פ שרובה אורז כתב הר"פ יש נוהגים לברר החטין אחד אחד מאכילת עכבר וי"א שא"צ דהוי מי פירות וכתב הוא שאינו דומה למי פירות שהרוק מחמיץ כדתנן לא ילעוס אדם חטים ויתנן ע"ג מכתו וכו' ואין להקל ע"כ ונראה שאין לחוש לזה כלל דחששא רחוקה היא זו לומר שתחמיץ חטה קשה במעט רוק שבפי העכבר דאפי' לתיתה שרי בגמרא (פסחים מ.) אלא שהחמירו הגאונים לאוסרה ועוד אפילו אם יש בהן נשוכין אינו אחד מאלף ומתבטלין הן כשיטחן ואין כאן מבטלין איסור לכתחלה שאינו טוחן כדי לבטלה כתב רב אלפס שצריך לשמור חטין שיוצאים בה ידי מצה משעת קצירה שלא יבא עליהם מים וא"א הרא"ש ז"ל כתב שא"צ אלא משעת טחינה וז"ל נוהגין באשכנז ובצרפת לשומרן משעת טחינה לפי שאז מקרבין אותן אל המים שטוחנין בריחיים של מים וכ"כ בשאלתות לא נפיק ידי חובתיה אלא במצה דמינטרא מחימוץ מן כד נפל מיא עילויה ואי אמטינהו לחטי עכו"ם חרש שוטה וקטן לא נפיק ביה ידי חובתיה תשובה לגאון ליקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר ויוצאין בו דלא מחזקינן איסור אבל לכתחלה בעי שימור: לתיתה אע"ג דבגמרא שרי לה בחיטי הגאונים אסרוה וכן שדרו ממתיבתא שאין אנו בקיאין בלתיתה הלכך אין לנו ללתות כלל לא בחטין וכ"ש בשעורים:

סימן תנד

א עושין מצה מסולת נקיה ואפי' היא יפה כמצות שלמה או מפת הדראה ופירש"י אפילו כולה סובין אבל הרמב"ם ז"ל אסר כולה סובין שכתב אין יוצאין לא בפת סובין ולא בפת מורסן אבל לש הוא העיסה בסובין שבה ובמורסנן ויוצאין בה וכ"ד רב אלפס: עיסת כלבים בזמן שהרועים אוכלין

הימנה יוצאין בה ואם לאו אין יוצאין בה: עיסה שבלילתה רכה וחלוטה ברותחין לא מיקרי לחם לברך עליה המוציא ואי אפייה בתר הכי בתנור מיקרי לחם לענין המוציא וחלה ויוצאין בה ידי מצה ואם בלילתה עבה וחלוטה ואפוייה הוי לחם לענין חלה והמוציא אבל אין יוצאין בו בפסח ולרב האי יוצאין בו בפסח וכל זה לדין הגמ׳ אבל הגאונים אסרו כל חליטה: מצה גזולה אין יוצאין בה: בציקות של עכו״ם שניכר בהם שלא החמיצו שאין בהן סידוק ולא הכסיפו פניהם מותר לאוכלם ובלבד שיאכל כזית ממצה שמורה לשם מצה באחרונה ויש אוסרין לאכול אא״כ לשן העכו״ם בפניו ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל:

סימן תנה

א אין לשין אלא במים שלנו לרש״י לאו דוקא שלנו לילה אחת אלא שעבר עליהם י״ב שעות משנשאבו ולפי׳ ה״ר אליעזר ממי״ץ צריך שלא יהו במחובר משנכנס הלילה שבלילה מעיינות רותחין והשואבן בערב עם שקיעת החמה מותרין מיד כתב א״א הרא״ש ז״ל וכן עמא דבר לשואבן בין השמשות ואם העת הוא חם ישימם במרתף שהוא קר ואם העת קר יניחם באויר כי המרתף הוא חם: כתב רש״י בתשובה אין לשין אלא במים שלנו שחשו חכמים לרוב עיירות שאין להן אלא מי בורות ומעיינות שהן רותחין ויראה מדבריו שבמי נהרות אין לחוש ומ״מ אין להקל אלא אפי׳ במי נהרות אין ללוש אא״כ לנו וכן יראה מלשון בה״ג שאינו מחלק שכתב ולא מיבעיא במיא דפושרי דאסור למילש בהו אלא אפי׳ במיא דנהרא דמלו ביומייהו אסור ללוש בהו עד דבייתי. ואשה לא תלוש בחמין אפילו לא נתחממו אלא בחמה ולא במים הגרופים מן המוליאר והוא דוד גדול שנחושתו עבה ותלוי על מקום האש ומים שבתוכו פושרין אפילו כשאין האש תחתיו: ואם עברה ולשה בהן לרב אלפס אסור אפילו במים שלא לנו וכ״כ בעל ה״ג והרי״ץ גיאת ולרש״י דוקא בחמין ובחמי חמה אבל במים שלא לנו בדיעבד שרי ואפילו לכתחלה שרי למילש בהו אי ליכא אחריני ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל והא דאסרינן בעברה ולשה פירש אבי העזרי דוקא עברה במזיד אבל שוגג שרי ורש״י אסר אפילו שוגג ופי׳ עוד שאסור אפילו באכילה משום חשש חימוץ ואפי׳ אם ירצה לאכול כזית מצה באחרונה דגרע מבציקות של עכו״ם והרי״ץ גיאת ובעל העיטור כתבו דוקא למצה משומרת וכן מים שלא לנו דוקא למצה משומרת אבל לאכילה שרי דהא קי״ל בציקות של עכו״ם אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה וא״א הסכים לפירש״י לאוסרו אפילו שוגג ואפילו באכילה. והרבה נוהגין שלא ליתן מלח בפת בפסח וכן נוהגין בכל אשכנז ואין טעם ברור לאוסרו ומ״מ אין לשנות משום אל תטוש תורת אמך וי״א שבלילה ראשונה אין ליתן בה מלח משום מצה עשירה וגם זה אינו שאינה נקראת עשירה אלא שנילושה ביין ושמן ודבש אבל מלח אינו מעשירה: גרסינן במנחות תבלה פי׳ לש מצה בקצח ושומשמין ובכל מיני תבלין כשירה כיון שיש בה טעם מצה וכתוב בספר הרוקח ומ״מ אין ליתן בה פלפלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה:

סימן תנו

א שיעור העיסה של פסח שלשין בפעם אחת היא מ״ג ביצים וחומש ביצה בינוניים וכן ישער אותה ימלא כלי מים ויתן אותו לתוך כלי ריקן ויכניס לתוכו מ״ג ביצים בנחת אחת לאחת והמים היוצאין כלי המחזיק אותם הוא שיעור המדה או ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר ואח״כ יתן בו מ״ג ביצים ויחזור בו המים שעירה ממנו והמים שיותרו הן המדה וזה יותר טוב שלא יוכל לכוין בנתינת הביצים לתוכו כשהוא מלא וכתב ה״ר יצחק ב״ר יהודה שזו המדה היא דוקא לראשונים שתנוריהם היו קטנים ואיכא למיחש בכל עיסה לחממו אבל תנורים שלנו שהן גדולים עדיף טפי שילוש הרבה ביחד ויהו עסוקים בעיסה תמיד שלא תבא לידי חימוץ ולא הודו לו חביריו וכתב הר״ר יונה היכא שלש יותר מזה השיעור חכמי צרפת היו אוסרין אותו ונ״ל להתיר מיהו לדעת הגאונים שכתבו שלכתחלה אין להניח העיסה אפילו רגע אחת בלא עסק א״כ לכתחלה אין ללוש יותר מזה השיעור ע״כ ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל: אין מודדין קמח בי״ט ללוש ובי״ט של פסח שאסור ללוש יותר מעשרון יקח באומד הדעת ולא ירבה על עשרון:

סימן תנז

א מפני שצריך לדקדק בשיעור העיסה שלא להרבות בה משום חשש חימוץ מוטב שימעט בה לכן טוב לקרב העיסה יחד בשעת הפרשת חלה דשמא יש בהן שלא היה בה שיעור ואם לא הפריש מן העיסה יתנם בסל והסל יצרפם לחלה ואם ידוע שהיה בעיסה שיעור חלה ושכח להפריש חלה עד לאחר אפייה אפילו צירוף סל א״צ אלא יקרב כל הככרות יחד ויטול מאחד על כולם אפילו אם שכח ואכל קצת יפריש על המותר דחלת חוצה לארץ אוכל

והולך ואח״כ מפריש. הלש עיסה בי״ט של פסח במקום שאין כהן לא יקרא לחלה שם עד שתאפה שאם יקרא לה שם לא יהא רשאי לאפותה כיון שאין כאן מי שראויה לו ואם יניחה כך תחמיץ ואינו רשאי לשורפה שאין שורפין קדשים בי״ט הלכך לא יקרא לה שם עד אחר אפייה ואז יצרף הכל בסל ויפריש אחת על הכל ואם שכח וקרא לה שם יטילנה לצונן ואז לא תחמיץ אבל במקום שיש שם כהן קטן שלא ראה קרי מימיו או אפילו גדול שראה קרי וטבל לקריו יכול לקרות לה שם מפני שראוי לו ע״י שיבטלנה ברוב ויאכלנה בימי טומאתו וחלה שנייה הנאכלת לכהן יפרישנה ויאפנה כמו בשאר ימות השנה שמותרת לכהן לאוכלה אפילו לבדה בימי טומאתו ויש מהגאונים שכתבו שאף חלת האור יכול לקרות לה שם ולאפותה אף במקום שאין כהן כיון דחזיא ליה אם איתיה אמרינן הואיל דהלכה כרבה דאמר הואיל ומוטב שלא לקרות לה שם אא״כ יש כהן בעיר לאפוקי נפשיה מפלוגתא:

סימן תנח

א אין מתחילין להתעסק בפת בי״ד עד אחר ו׳ שעות ואיתא בתשובה מעשה באחד שאפה מצות קודם ד׳ שעות וכבר ביער חמצו ואסרו רבותינו המצה דאיתקש לפסח וכיון דפסח אינו נשחט אלא מו׳ שעות ולמעלה אף מצה כן אבל רבינו אליעזר הגדול ור׳ שמואל הכהן התירו אך לכתחלה יש ליזהר משום חביבה מצוה בשעתה ואבי העזרי הביא תוספתא יוצאין במצה ישינה ובלבד שיעשנה לשם פסח וכתב דירושלמי פליג אתוספתא ואוסר אפילו עשאה לשם פסח וכיון דירושלמי אוסר ראוי להחמיר שלא לעשות קודם חצות ובשעת הדחק שלא ימצאו לאפות ליל מ״ש משום חג העכו״ם ראוי לסמוך על התוספתא ולהתיר מ״מ יעשו ג׳ מצות בליל פסח משום חביבה מצוה בשעתה וכ״כ רב מתתי׳ ע״פ שחל להיות בשבת דקי״ל מבערין הכל מלפני השבת ומשיירין מזון ב׳ סעודות ולמה אין מבערין הכל ויאפו מצה ויאכלו בשבת כדי להדר המצוה שלאחר שמילא כריסו ממנה אינו מברך עליה הלכך אל תאפו מצה אלא במ״ש מפני מראית העין שאם אתם אופים מע״ש אחרים מזלזלים במצות ומקילין בה אף על פי שמותר לאפותה מע״ש חזקו והדרו המצוה ואפו במ״ש בזמנה ע״כ וכיוצא בזה השיב ה״ר יהודה הכהן על ששאלוהו מהו לאפות מצות שצריכות בליל ב׳ מעי״ט והשיב חביבה מצוה בשעתה ויאפו בליל שני ורב האי כתב מנהג אבותינו לבער חמץ מע״ש ולאפות מצה וגדר גדרו קדמונינו שלא לאפות מצה מע״ש שלא יבא לידי איסור ובמ״ש אופין מצה כתקונה ואנו אין לנו אלא מנהג אבותינו לאפות מע״ש ולא לטרוח בי״ט ולאחר אכילת מצה אלא זריזין מקדימין למצוה ע״כ וא״א הרא״ש ז״ל היה מבער הכל מלפני השבת ומשייר מזון שתי סעודות ואופה מצות מע״ש ואני ראיתי בברצלונא מהמדקדקין שהיו אופין כל מה שצריכים למועד מקודם המועד שאם יתערב עמו משהו מחמץ שיתבטל קודם איסורו:

סימן תנט

א אין לשין במקום השמש וביום המעונן אפילו תחת כל אויר הרקיע אסור ואל תתקרב האשה ללוש אצל פי התנור מפני חום התנור ולא תגביה ידה מן הפת להתעסק בעסק אחר עד שתגמור כל הפת דלכתחלה צריך שלא יניחוה בלא עסק אפילו רגע אחד וכל זמן שמתעסקין בו אפילו כל היום אינו מחמיץ ואם הניחוהו בלא עסק שיעור מיל הוי חמץ ואם התחילו בב׳ עיסות כאחד והחמיצה האחת בידוע שהחמיצה גם השנייה אפילו אין רואין בה סימני חימוץ ואם החמיצה עד שיש בה סדקים אפילו לא נתערבו סדקיה זה בזה אלא אחד הולך הנה ואחד הולך הנה הוי חמץ גמור והאוכלו חייב כרת ואם אין בה סדק אלא הכסיפו פניה הוי חמץ נוקשה והאוכלו פטור וצריכה שני כלים של מים אחת שמקטפת בו פירוש שטחה בו פני החררה ואחת שמצננת בו ידיה כדי שלא תתחמם העיסה והרמב״ם ז״ל כתב ואם היא לשה ואופה צריכה שני כלים של מים ולא ידענא למה כתב לשה ואופה דאכל אשה שהיא לשה קאי ואלו המים עם שאר המים שרוחצין בהן העריבה ושאר הכלים לא תשפכם אלא במקום מדרון שלא יתקבצו במקום אחד ויחמיצו לא שנא אם הם רב או מעט:

סימן תס

א אין עושין המצות ע״י עכו״ם חרש שוטה וקטן והכי איתא בשאלתות לשה עכו״ם לעיסה או חרש שוטה וקטן דלאו בני שימור נינהו אף על גב דאפייה ישראל בר דעת ועבד בה שימור בשעת אפייה לא נפיק בה ידי חובתו וכ״כ רב כהן צדק לצאת ידי חובתו בליל ראשון אינו אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה דכתיב ושמרתם את המצות עד שיהא שימור לשם מצה ורב האי גאון כתב מצה שאפאה עכו״ם בפני ישראל ע״י שימור כתיקונה מותר לישראל לאוכלה ובעלי מעשה וחסידים מחמירין על עצמם כגאונים המחמירין ולשין בעצמם ואופין כההיא דאמרינן מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה לכן מצוה על כל אדם להשתדל בעשיית המצות ובאפייתן וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל היה משתדל בהן ועומד על עשייתן ומזרז

העוסקים בהן והיה מסייע בעריכתן ויהא אדם רגיל לומר על כל פירורין שיפלו בשעת לישה ועריכה יהיו בטלין כדי שיתבטלו קודם חימוצן. אין עושין סריקין המצויירין פירוש שמציירין בפת כמין חיה ועוף אבל כל מה שעושין אותו במסרק כדי שלא יתפח מותר ומ״מ טוב שלא לשהות עליו לעשותו כמין ציור וכתב רב אלפס שלא אסרו אלא בעלי בתים שאינן בקיאין בציורין ויבאו לשהות עליהם אבל נחתומין מותרין ופירש ה״ר יונה ז״ל דנחתומין מותרין אפילו בלא דפוס ובעלי בתים אסורין אפילו יש להם דפוס שמאחרין לעשותן וכ״כ הרמב״ם ז״ל ואדוני אבי ז״ל היה נוטה לאסור לכל אף לנחתומין: מותר לאפות פת עבה בי״ט פירוש פתין גדולים ולא חיישינן לטורח לא שנא בי״ט של פסח לא שנא בשאר ימים טובים רק שלא ילוש בי״ט של פסח יותר מכשיעור עיסה אחת:

סימן תסא

א ענין היסק התנור כתב רב נטרונאי תנור ופורני שאופין בו כל השנה מותר לו לאפות בו בפסח וטפקא של חרס שהסיקה מלמטה ועל גבה אין גחלים ולא שלהבת ואופין בה כל השנה אסור לאפות בה בפסח אבל חדשה לא שנא הסיקה בפנים או בחוץ מותר כיון שהאור שולט תחתיה אפילו אין שלהבת עולה על גבה מרתח רתח והפת נאפית מיד ואינו בא לידי חימוץ אבל צריך להסיק תחלה בין תנור בין בוכיא ואח״כ מדביק הפת אבל להדביקו תחלה ואח״כ להסיק אסור והכי אמר רב עמרם כלל זה יהא בידכם כל שמסיקין תחתיו או על גביו ואח״כ מדביקין בו הפת אינו בא לידי חימוץ ואם מדביק ואח״כ מסיק אסור והרב ר׳ יונה כתב שצריך ליזהר כשיסיקו התנור שילכו הגחלים על פני כולו ואין די לו בשלהבת דכמו שבולע ע״י גחלים כך פולט על ידי גחלים ושיהו ניצוצות ניתזין ממנו הלכך אם הסיקוהו כמה פעמים קודם הפסח אינו מספיק אלא א״כ כיון להתירו לצורך הפסח כי שמא לא הלכו הגחלים על פני כולו כל זמן שלא כיוון לכך ויש נוהגין להטיל בו קרקע חדשה כדי שלא יצטרכו היסק ומנהג יפה הוא: מצה שנאפית עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכין ממנה יוצאין בה ופחות מכן אין יוצאין בה ויוצאין במצה האפויה ע״ג קרקע או האפויה באלפס בלא מים ובמצה השרויה במים אחר האפייה אבל נתבשלה אחר אפייה אין יוצאין בה אפילו לא נימוחה כתב בעל ה״ג אי אפייה ע״ג קרקע או על טפקא נפיק בה ידי חובתיה והיכא דבעי לטגן העיסה במחבת בשמן מותר והיכי עביד מרתח המחבת תחלה באש שיתלבן בשלהבת יפה ואח״כ נותן בו העיסה ומטגנה בשמן ומותר לפי שאין לה פנאי להחמיץ אבל נתן העיסה תחלה ואח״כ הרתיח המחבת אסור והכי שדר רב כהן צדק ריש מתיבתא אבל לחלוט העיסה ברותחין קודם אפייה אסור דהכי שדר רב שרירא אע״פ דחלוט אינו בא לידי חימוץ וחליטה היא מים רותחין ע״ג קמח לא שמענו בכל ישיבות שהתירו זה אלא לחיה או לחולה על פי בקיאין וכן כתב רבינו האי מצה חלוטה ברותחין מצה היא אבל רבנן קמאי אמרי לא ידעינן חליטה היכי הוה וכמה חולים טרחו להתיר להם מי שעורים בחליטה ולא התירו הגאונים אלא לחולה שהוקשה חוליו על פי רופאים. מצה שנאפית עם חמץ בתנור כתב רבינו תם שמותר דריח כי האי לא מצינו שיאסור כל הפת ויש אוסרין אם נגע זה בזה דדמי לפת חמה וחבית פתוחה ולדעת א״א הרא״ש ז״ל דשרי אפי׳ במצה שנמצאת בה חטה בקועה יראה דה״נ שרי (עיין בס״ס תנ״א בב״י בשם הכלבו מדין להניח בכלי חמץ):

סימן תסב

א מי פירות אין מחמיצין ורבו בזה הדיעות לרש״י אין חייבין על חימוצה כרת אבל חמץ נוקשה הוי ואפילו במי פירות לבדן אסור ללוש ולרב אלפס אפילו במי פירות עם מים מותר ללוש מליל ראשון ואילך ויש אוסרים ללוש במי פירות עם המים אף מליל ראשון ואילך אבל קיטוף שמקטף בהן העיסה בשעת עריכה מתירין מליל ראשון ואילך ור״י פירש דמי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל ומותר ללוש בהן מליל ראשון ואילך אבל בליל ראשון ושני אין יוצאין בהם ידי חובת מצה דהוה ליה מצה עשירה ומי ביצים היה מסתפק רש״י אם מחמיצין ור״ת היה מתיר ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ומי פירות עם מים הוי חמץ נוקשה ואין בו כרת אבל ממהר להחמיץ יותר משאר עיסה הלכך אין ללוש בהם ואם לש בהם פסק בה״ג כר״ג דאמר ישרף מיד והרי״ץ גיאת ז״ל פסק כחכמים דאמרי יאפה מיד ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וכל משקין הוו בכלל מי פירות הלכך חטה שנמצאת בדבש או ביין וחומץ מותר ובלבד שלא נתערב בהם מים מצאתי כתוב שאם נמצאת במלח חטה מלוחלחת מחמיץ כי המלח מתולדת המים הוא ואינו בכלל מי פירות ואינו נ״ל דהא שרינן ותיקא במשחא ומלחא אלמא דמי מלח הוי בכלל מי פירות:

סימן תסג

א מותר לחרוך ב׳ שבלים ביחד ולא חיישינן שמא יצאו מים מאחת לחבירתה ותחמיץ דהוה ליה מי פירות ואין מחמיצין הלכך ותיקא שהוא תבשיל העשוי משמן ומלח עם קמח שרי אבל העשוי ממים ומלח עם קמח אסור: אין מוללין הקדירות פירוש שנותנין קמח בתוך המאכל להקפותו בין אם יתן הקמח תחלה בין אם יתן החומץ תחלה ואפי׳ בקמחא דאבישונא שהוא קמח העשוי מקליות שנתייבשו בתנור ואין מחמיצין אפ״ה אסור דחיישינן שמא לא נתייבשו כל צרכן ומחמיצין אבל במצה אפויה וטחונה מותר ולא חיישינן דילמא אתי לאחלופי בקמח וכן בקמח עדשים ושאר קטניות שרי שאינו מחמיץ ורי״ף וכן א״א ז״ל כתבו סתמא להיתרא במצה אפויה ובגמרא קאמר דאפי׳ במצה אפויה אסור היכא דאיכא עבדי שמזלזלין במצות או כיוצא בזה דאיכא למיחש דאתי לשרויי אף בקמחא:

סימן תסד

א חרדל או שאר מיני טיבול שיש בהם מים אין נותנין בהן קמח ואם נתן לתוך החרדל יאכל מיד ולא ישהנו שמא יחמיץ ובשאר מיני טבולים כיון שאינן חדים כמו חרדל ודאי החמיץ וצריך לשורפו:

סימן תסה

א אין שורין המורסן לתרנגולין אבל חולטים פירוש ברותחין שאז אינו מחמיץ והגאונים אסרו כל חליטה כדפרישית לעיל כתב בעל העיטור כתב הרב הבבלי מותר ללוש לתרנגולין מורסן או קמח ומאכילן מיד או יעמוד עליהם שלא ישהא שיעור מיל וכל זמן שמנקרין בהן או מהפכים בהן אינו בא לידי חימוץ ואין לסמוך על זה שא״כ נשהה העיסה שיעור מיל עד כאן: כתב אבי העזרי מעשה היה ושרו מעט מורסן ושפשפו באווז בפסח ואסר אבא מרי כל האווז משום דאית ביה בעוריה פרצי פרצי (כדאיתא שבת קח.) ואיתא בפרק כל הבשר ואי אית ביה פילי כוליה אסור האשה לא תשרה המורסן שתוליך בידה לבית המרחץ אבל שפה היא על בשרה יבש אע״פ שיש זיעה על בשרה דזיעה אינה מחמצת ובלבד שתזהר היטב שתעביר כל המורסן קודם שתשטף במים ע״כ כתב ה״ר יונה האידנא אין הנשים בקיאות בזה ויש למונעם מלתת המורסן על בשרם אפילו יבש:

סימן תסו

א לא ילעוס אדם חטין ויתנן על גבי מכתו מפני שהן מחמיצין שהרוק מחמיץ ע״כ הנותן שעורים לבהמתו ומצאו בהם ריר צריך לבערם כתב ה״ר אליעזר מגרמיז״א שק מלא קמח שנתן אצל החומה ונתלחלח מזיעת החומה מחמיץ הלכך אם נפל מים על קמח או נתלחלח השק ירקד הקמח והשאר מותר ואם מעט שלג או מים נפל על התבואה יגרף החטים העליונים ויקח מהתחתונים: שק שיש בו קמח וישבו עליו תרנגולים ונתלחלח מצואתם אינו מחמיץ מיהו ירקד הבצק [וישליכוהו] לחוץ והשאר מותר: בשר יבש שמזיע בשעת הגשמים מחמיץ מכח המים שהודח בו: חלב שנשפך ע״ג חטין אינו מחמיץ דחשיב מי פירות ע״כ מה שדימה זיעת החומה לרוק לומר שמחמיץ היה מסתבר לא״א ז״ל לדמותו לזיעת אדם שאינו מחמיץ וכתב עוד על מה שהתיר לרקד הקמח שנפל עליו מים קולא גדולה היא זאת לעשות כך בתוך הפסח שחמץ במשהו כי שמא יעבור עם הקמח חמץ כל שהוא בנפה וראיתי מורים הלכה למעשה שיאחוז בידו כל המקום המלוחלח בשק עד שיריק כל הקמח שבשק והכי עדיף טפי ע״כ. קמח שנפל עליו דלף אפילו כל היום אינו בא לידי חימוץ והוא שזה הדלף טורד בלי הפסק ויאפנו מיד לכשיפסוק ואם הוא מסופק אם הדלף טורד אם לאו אסור:

סימן תסז

א חטין שבאו בספינה וטבעו ויש בהם חשש חימוץ ואינו ניכר בהם לא ימכרם לעכו״ם שמא יחזור וימכרם לישראל כיון שאין חימוץ ניכר אלא ימכרם לישראל מעט מעט בענין שיוכל לאוכלם קודם הפסח וכתב בעל העיטור אפילו אם לא הודיעו כיון שיכול לאוכלם קודם הפסח והרמב״ם ז״ל כתב שצריך להודיעו ומסתברא כדברי בעל העיטור מדלא שרי אלא דבר מועט שאם מודיעו אפילו טובא נמי י״א דה״ה לעכו״ם יכול למוכרו מעט מעט שלא אסרו למוכרם לעכו״ם אלא הרבה ביחד דאיכא למיחש שמא יחזור וימכרם לישראל כתב ה״ר אפרים שהן אסורין אע״ג שלא נתבקעו אע״ג דגבי לתיתה אינן אסורין אא״כ נתבקעו שאני התם דעסיק בה הלכך אינן באין לידי חימוץ עד שיתבקעו אבל הכא כיון דמינח נייחי אתי לידי חימוץ כ׳ בהלכות גדולות חטין שבאו בספינה אם לחות הן או שנשתנו מראיתן בידוע שהגיע עליהן מים ואסור להשהותן בפסח אלא לזבנינהו קבא קבא כי היכי

דליכלינהו קמי פסחא אבל אם יבישות הן וקשות ולא נשתנו מראיתן אחזוקי איסורא לא מחזקינן ומותרים לאכול והכי שדר רב צמח ריש מתיבתא וכ״כ רבינו אב״ן: דבש של עכו״ם אין מחזיקין בו איסור לומר מזוייף הוא: לתת חטין או שעורין נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות וקאמר מר עוקבא הא דקאמר נתבקעו אסורות לא נתבקעו ממש אלא שקרובות ליבקע שאילו מניחן ע״פ חבית של יין והן מתבקעות מכח ריח היין ואית דגרסי ע״פ הביב והוא כלי שקלין בו קליות על האש ושמואל אומר אינן אסורות אא״כ נתבקעו ממש וכתב רב אלפס יש פוסקין כשמואל נתבקעו ממש ויש פוסקין כמר עוקבא ופסק הוא כמר עוקבא לחומרא והני מילי למיכלינהו בענייהו אבל אם נמצאו בתבשיל ולא נתבקעו ממש כיון דאיסור משהו מדרבנן אינן אוסרות התבשיל אלא א״כ נתבקעו ממש כתוב בספר רוקח בענא דאימא מילתא ומסתפינא מחברייא דחטין שירד עליהן דלף ונתבקעו וחזרו ונתייבשו ואין ביקוען ניכר יש לצדד הדבר לאיסור ולהיתר והאריך בו ונטה להתיר אלא שלא רצה לסמוך על דבריו להתיר: ואם נמצא חטה בעיסה או במצה אפויה כתב א״א ז״ל שמותר אפילו היא בקועה שאפילו נתבקעה אינו חמץ גמור אלא קרוב להחמיץ מדאמר ר״י שורן בחומץ וחומץ צומתן ודבר ידוע שחטה קשה ואינה ממהרת להחמיץ כמו העיסה וכיון שהעיסה לא החמיצה כ״ש החטה ולא חיישי׳ שמא היתה במים לפי שישראל רגילין לשמור יפה המים השמורין וראיתי קצת גדולים שאסרו אותה מצה ויש אחרים שאסרו כל המצות ולא נהירא לי שאפילו היתה חמץ למה תיאסר כל המצה והא דאמרי׳ חמץ במשהו היינו דווקא ע״י בישול שמתפשט החמץ בכל הקדירה אבל אם כזית חלב נפל על חררה אחת דבר ידוע שאין איסור החלב מפעפע בכל החררה דאפייה לא הוה כבישול להתפשט הטעם בכל החררה אלא אוסר כדי קליפה או כדי נטילה וכ״ש חטה אחת שאין כח בפליטה להתפשט בכל החררה וכ״כ ה״ר אליעזר ממיץ שאם נמצאת חטה על בשר מליח או צלי או על מצה רותחת חותך מקום פעפועו לפי אומד הדעת ואם הוא בי״ט אחרון של פסח מותר להשהותו עד אחר הפסח כיון שהוא ספק י״ט ספק חול ע״כ: מעשה שמלגו תרנגול במים חמין ומצאו אח״כ במים גרעין של חטה ואסר ראב״ן התרנגול דשמא היתה החטה במים קודם רתיחה והחמיצה ובלעה התרנגול מן המים מעשה ונמצאת חטה בקועה בכלי של מים ובשלו באותן המים תבשיל והתירו התבשיל ולא אמרינן שנאסרו המים ויאסרו התבשיל וכן התיר אבי העזרי חטין שנפלו לבור וכתב שאין מחמיצות כדאמרינן תפח תלטוש בצונן אלמא שהצונן מעכבו מלהחמיץ ונ״ל שאין הנידון דומה לראיה דההיא דוקא בעיסה אבל חטה ודאי מחמצת במים צוננין כההיא ארבא דטבע בחישתא ועוד דתניא בתוספתא שרה חטין ושעורים במים והחמיצו אסורות אלא נראה להתיר מהאי טעמא כיון שהמים צוננין אין החטה נותנת בהם טעם ואפילו חמץ גמור שנפל לבור מותר מזה הטעם: מעשה שהגעילו יורה מחומצת וכששפכו המים המחומצים ירדו לבור ואסרו לשתות מימיו בפסח בשביל שנתערבו מימי הבור במים המחומצין בספר הרוקח חטה שנמצאת בקדרה נאסרה הכף שהגיסו בה הקדרה שמוה בקדרות אחרות כולן אסורות וכתב עוד חטה שנמצאת בתרנגולת מלוחה ונמלחו עמה אחרות שאותה שנמצאת עליה אסורה כי נתרככה החטה וחמץ בפסח במשהו והשאר מותרות וה״ה אם צלו התרנגולות בשפוד ונמצאת חטה על אחת מהן אותה אסורה והשאר מותרות וכתב א״א הרא״ש ז״ל אין דבריו נראין במה שאסר כל התרנגולת המלוחה שנמצאת בה חטה אלא כאשר כתב ה״ר אליעזר ממיץ שנוטל מקום פעפועו אבל תרנגולת צלויה שנמצאת בה חטה בזה נראין דבריו שכל התרנגולת אסורה לפי שכשמהפכין השפוד מתפשט הטעם בכל התרנגולת ואם היה מעשה בא לידי הייתי אוסר כל התרנגולות שבשפוד הנוגעות זו בזו כי ע״י היפוך השפוד מתפשט מזו לזו וכי היכי דבשאר איסורין אם היה כדי ליתן טעם בכולן כולן אסורין הוא הדין נמי חמץ בפסח במשהו עד כאן: יש מתירין חטה שנמצאת בזפק תרנגולת כדאמרינן גבי טומאה דחשיבא כמעוכלת ואינה מחמצת ואין עליה תורת אוכל וי״א שאין ללמוד איסור מטומאה ולזה הסכים אדוני אבי ז״ל:

סימן תסח

א העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם ובערב פסח מחצות ולמעלה אסור וקודם חצות תלוי במנהג שנוהגין איסור אסור ובמקום שלא נהגו מותר וכתב אבי העזרי דווקא שעושה מלאכה להשתכר אבל מתקן הוא כליו לשבת וי״ט וכן מי שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו מותר כל היום ההולך ממקום שנהגו לעשות למקום שלא נהגו או איפכא יש לו לעשות כמנהג המקום שדעתו להשתקע שם אם דעתו להשתקע למקום שבא שם יעשה כמנהגם בין לחומרא בין לקולא ואם דעתו לחזור למקומו ינהג כמנהג אנשי מקומו וה״מ בצינעא שלא בפני אנשי המקום אשר בא שם אבל בפניהם אם יש לחוש למחלוקת אם ישנה ממנהגם יניח מנהג אנשי מקומו וינהוג כמנהגם אפילו נהגו להקל כ״ש אם נהגו להחמיר ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה כל היום אם התחיל מאתמול והיא לצורך המועד יכול לגומרה בערב המועד ופר״י אפי׳ לאחר חצות וא״א ז״ל כתב דווקא עד חצות ואם אינה לצורך המועד אפי׳ אם התחיל בה מאתמול לא יגמרנה: החייטין והספרין והכובסין עושין מלאכה עד חצות אפילו במקום שנהגו שלא לעשות והרמב״ם כתב שאפילו אלו השלשה לא יתחילו אלא במקום שנהגו לעשות ושאר אומניות שאנו אומרים אם התחילו מאתמול גומרין עד חצות נמי דוקא במקום שנהגו לעשות וא״א ז״ל כתב כסברא ראשונה: מושיבין שובכין

לתרנגולין פירוש להושיבה על ביצים לגדל אפרוחין בי״ד כל היום וכ״ש אם ברחה מעל הביצים שיכול להחזירה עליהם שלא יפסדו הביצים: גורפין הזבל מתחת רגלי הבהמה והזבל שבחצר לא יוציאנו אלא יסלקנו לצדדים ואם נתרבה בחצר יוציאנו לאשפה מוליכין ומביאין כלים מבית האומן כל היום אע״פ שאינו לצורך המועד גם בזה כתב הרמב״ם ז״ל דוקא עד חצות ואינו נראה :

סימן תסט

א אסור לומר בשר זה לפסח שנראה כמקדיש בהמתו ונראה כאוכל קדשים בחוץ יש מפרשים דוקא גדי או טלה שראוי לפסח אבל רש״י ז״ל פירש אפי׳ בשר בהמה לפי שיהיו סבורין שהקדישו לדמי פסח ואפילו שחוט נמי וכן נזהרין באשכנז שרגילים למלוח בשר לצורך פסח ולייבשו שאין מזכירין עליו שם פסח אלא אומר בשר זה לי״ט וגדי מקולס פירוש שלם ראשו על כרעיו ועל קרבו אע״פ שלא פירש ואמר זה לפסח אסור לעשותו ושרי למימר הני חיטי לפסחא:

סימן תע

א גרסינן במסכת סופרים הבכורות מתענין בערב פסח והטעם זכר לנס שניצולו ממכת בכורות וכתב אבי העזרי שגם בכור לאב יש לו להתענות כמו שהיתה המכה גם בהם ומיהו גדול הבית א״צ להתענות אף ע״פ שהיתה בהם המכה לא מחמרינן כולי האי האיסטניס מתענה כדי שיאכל מצה לתיאבון והכי איתא בגמרא רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא משום דאיסטניס הוה ואי הוה אכיל ביממא לא הוה מצי אכיל בליליא:

סימן תעא

א כל אדם אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעלה כדי שיאכל מצה לתיאבון אבל בשר וירק ומיני תבשיל שרי והרמב״ם ז״ל כתב אבל אוכל הוא מעט פירות או ירקות אבל לא ימלא כרסו מהם ויין מותר לשתות הן רב או מעט כי הוא גורר תאות המאכל אבל קודם שעה עשירית יכול לאכול פת ומהו הפת שיאכל חמץ אסור מתחלת שעה חמישית ולמעלה מצה נמי לא דאיתא בירושלמי האוכל מצה בע״פ כבועל ארוסתו בבית חמיו הלכך לא משכחת פת שיוכל לאכול אלא מצה עשירה פי׳ שנילושה במי פירות דבירושל׳ לא אסר אלא מצה שיוצאין בה בלילה אבל מצה שאין יוצאין בה בלילה מותר לאוכלה עד תחלת שעה י׳ ואם התחיל לאכול קודם שעה י׳ ומשכה סעודתו עד הלילה פסק רשב״ם אע״ג דבשאר שבתות וימים טובים קי״ל פורס מפה ומקדש בפסח צריך להפסיק סעודתו בעקירת שולחן ורב אלפס פסק דאף בפסח א״צ להפסיק בעקירת שולחן ובה״מ אלא פורס מפה ומקדש על הכוס ואינו מברך עליו בפה״ג ומברך ברכת המוציא וגומר סעודתו וי״א שגם ברכת המוציא א״צ לברך אבל רב אלפס כתב שצריך לברך ברכת המוציא וכ״כ בה״ג ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל:

סימן תעב

א ויהיה שולחנו ערוך מבע״י כדי לאכול מיד כשתחשך ואף אם הוא בבה״מ יקום משום שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו אבל לא יאכל קודם שתחשך אע״ג דבשאר שבתות וי״ט יכולין להוסיף מחול על הקודש פסח שאני דזמן אכילת מצה אינו אלא בלילה דומיא דפסח ויסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כחו ויכין מקום מושבו שישב בהיסיבה דרך חירות וכ׳ אבי העזרי בזמן הזה שאין רגילות בארצינו להיסב יושב כדרכו וא״צ להיסב וכשהוא מיסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו ופי׳ רשב״ם מפני שצריך לאכול בימינו ולפ״ז איטר יד ימינו יטה על ימינו ורש״י פי׳ הטעם שלא יקדים קנה לושט ולפ״ז אין חילוק בין איטר לאחר: אשה אינה צריכה היסיבה ופירש רשב״ם מפני שאימת בעלה עליה ולפ״ז אלמנה וגרושה בעו היסיבה ובה״ג כתב משום דלאו אורח ארעא דאשה למזגא ולפ״ז כל אשה אינה צריכה היסיבה: אשה חשובה צריכה היסיבה בן אצל אביו צריך היסיבה אפילו הוא רבו מובהק תלמיד לפני רבו א״צ היסיבה אפילו אינו רבו מובהק אא״כ נתן לו רבו רשות: השמש צריך היסיבה וכל מי שצריך היסיבה אם אכל ושתה בלא היסיבה לא יצא וצריך כל אדם לשתות ד׳ כוסות על הסדר שנפרש שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא ושיעור הכוס רביעית ומדת הכלי שיכילנו ארכו כרוחב ב׳ גודלים וכן רחבו וגבהו כרוחב ב׳ גודלים וחצי גודל וחומש גודל וא״צ שישתה כולו אלא רובו ואם היין חזק צריך למוזגו ושיעורו רביעית לאחר שימזגנו ואם שתאו חי יצא ובלבד שיהיה בו רביעית וישתה רובו ויין שלנו לכתחלה אינו צריך מזיגה ואיתא בירושלמי שמצוה לחזר אחר יין אדום ויראה שאם הלבן משובח מהאדום שהוא קודם ויין מבושל כתב רב האי שאין יוצאים בו

ומברכין עליו שהכל ובירושלמי יש שיוצאין במבושל ובקונדיטון ואפילו אין לו אלא מזון ב׳ סעודות ימכרם ליקח יין לד׳ כוסות אף על פי שצריך לקבל אחר כך מן הצדקה ואחד אנשים ואחד נשים חייבים בהם ובכל מצות הנוהגות באותה לילה כגון מצה ומרור וגם התינוקות טוב ליתן לכל אחד כוסו לפניו ומצוה לחלק להם קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו:

סימן תעג

א ומוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ומברך תחלה בפה״ג ואחר כך קידוש היום ושהחיינו ואינו מברך שעשה נסים לפי שעתיד לאומרו בהגדה ואם חל בשבת אומר ויכלו ואם חל במ״ש אומר יקנה״ז יין קידוש נר הבדלה זמן נוסח ההבדלה בא״י אמ״ה המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת י״ט הבדלת ואת יום השביעי משמת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך בא״י המבדיל בין קודש לקודש ושותה בהיסיבה לא היסב צריך לשתות פעם אחרת בהיסיבה ואינו מברך אחריו על הגפן ועפה״ג ואם ירצה לשתות אפילו כמה כוסות הרשות בידו וכתב אבי העזרי רק שיכוין לבו שלא יצטרך לברך פעם שנית שלא יהא כמוסיף על הכוסות וכ״כ ה״ר מאיר מרוטנבורק ששאלוהו אם יכולין לברך על שינוי יין הטוב והמטיב בליל פסח והשיב שיכולין לברך שאינו נראה כמוסיף רק אם יברך בפה״ג כמו שבירך על הכוסות והן הולכין לשיטתן שמצריכין לברך בפה״ג על כל כוס וכוס הלכך מסתבר להו למימר שאם יברך יותר שנראה כמוסיף אבל לדעת א״א הרא״ש ז״ל שא״צ לברך בפה״ג על כל כוס וכוס אין חילוק אם יברך אם לאו שאם אנו חושבין אותו כמוסיף אפילו בלא ברכה נמי: ומביאין לפניו קערה שבו ג׳ מצות ומרור וחרוסת ושאר ירקות מאיזה מין שירצה ושני תבשילין מרור זכר לוימררו את חייהם ואלו ירקות שיוצאין בהם ידי חובת מרור חזרת ועולשין תמכה וחרחבינה ומרור ויוצאין בעלין שלהם ובקלחין אלא שבעלין אין יוצאין אא״כ הן לחין ובקלחין יוצאין בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין וכולן מצטרפין לכזית שהוא שיעור שלהם ועיקר המצוה הזאת בחזרת ואם אין לו חזרת יחזר אחר ראשון ראשון כפי הסדר השנוין במשנה והחרוסת הוא זכר לטיט שהיו אבותינו משתעבדין בו לכך צריך לעשותו עב זכר לטיט ומדברים חמוצים זכר למרור ואיתא בירושלמי אית דעביד לה עבה ואית דעביד לה רכה זכר לדם ופירש ה״ר יחיאל דהא והא איתא מתחלה עושין אותה עבה ואח״כ מרככין אותה בחומץ ונותנין בה תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן זכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט ונותנין בה תפוח זכר לתחת התפוח עוררתיך ואגוזים דכתיב אל גנת אגוז ירדתי ותאנה דכתיב התאנה חנטה פגיה וב׳ תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה מאיזה מין שירצה ונהגו בבשר וביצה ונהגו ליקח זרוע רמז לובזרוע נטויה וי״א כשפסח במ״ש שאין ליקח אלא תבשיל א׳ זכר לפסח אבל לא הב׳ שכנגד החגיגה לפי שאז לא היתה חגיגה באה עם הפסח שאין דוחה שבת וה״ר פרץ כתב שאין לחוש כיון שאינו אלא לזכר בעלמא ואדרבה המדקדק בזה נראה שעושה אותו כמין קדשים ממש וכ״כ בעל העיטור שאל ישנה אדם ואין צריכין להביא מכל אלו לפני כל אחד ואחד אלא לפני בעל הבית והוא יחלק לכולם ונוטל ידיו לצורך טיבול הראשון דכל שטיבולו במשקה צריך נטילה ומברך על נט״י ולא יטול קודם קידוש כי לקידוש א״צ נטילה ומיהו מי שרגיל ליטול כל ימות השנה קודם קידוש ולא חשיב לקידוש הפסק שהוא צורך סעודה שהרי אסור לאכול עד שיקדש גם עתה יכול ליטול קודם: וה״ר מאיר מרוטנבורק כתב שהאידנא א״צ נטילה לדבר שטיבולו במשקה ועל כן לא היה מברך על נטילת על טיבול הראשון וכ״כ בעל העיטור ולא נהירא וכן כתבו הגאונים שצריך לברך וכ״כ ה״ר שמעיה בשם רש״י והרוצה לצאת ידי ספיקא יביא עצמו לידי חיוב נטילה מצד אחר כגון שיסך רגליו (ב״ה או יטיל מים) וישפשף ולוקח ירקות ויברך בפה״א ומטבל כדי לעשות שינוי בשביל התינוקות שישאלו כי זה הוא שינוי שטובלין קודם סעודה מה שאין דרך לעשות כן בשאר הימים וא״צ כזית מהם וכתב רב עמרם שטיבול זה בחרוסת וכ״כ הרמב״ם ז״ל ורבינו תם פירש שמטבל בחומץ ולא בחרוסת לפי שהחרוסת מצותו עם המרור ואין לאכול ממנו קודם מצותו וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל (וכן המנהג) ואפילו אין לו שאר ירקות שגם טיבולו הראשון בחזרת אפ״ה אין לטבול בחרוסת כיון שאין בטיבול ראשון עיקר מצותו ולר״י מברך אחר הטיבול בנ״ר ולרשב״ם א״צ לברך אחריו ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל: ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשנים ויתן חציה לאחד מן המסובין לשומרה לאפיקומן ונותנין אותה תחת המפה זכר למשארותם צרורות בשמלותם וחציה השני ישים בין ב׳ השלימות כדי שיפגע בשלימה תחלה כשיבא לברך ברכת המוציא שממנה יש לו לבצוע ויגביה הקערה שבה המצות ויאמר הא לחמא וכו׳ עד מה נשתנה ואז יצוה להסירה מעל השולחן כאילו כבר אכלו כדי שישאל התינוק למה מסירין הפת ועדיין לא אכלנו והוא לנו במקום עקירת השולחן ויש מדקדקין להוציא ממנו התבשיל כשמגביהין אותה משום דאמרינן בשר א״צ להגביה וא״צ דדוקא כשאומר פסח שהיו אבותינו אוכלין בהא קאמר שלא להגביה שלא יהא נראה כאילו הקדיש בהמתו מחיים לכך אבל במה שמגביה הקערה אינו נראה בזה כאילו הקדיש בהמתו ומוזגין מיד כוס ב׳ כדי שישאל התינוק למה שותין כוס ב׳ קודם סעודה ואם אין חכמה בבן לשאול אביו מלמדו ואם אין לו בן אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל את עצמו ואפילו ב׳ ת״ח הבקיאין בהלכות פסח שואלים זה לזה מה נשתנה וכו׳ ומחזיר הקערה שבה המצות כדי שתהא לפניו כשאומר ההגדה כדאמרינן (לו.)

לחם עוני שעונין עליו דברים וגם שתהא לפניו כשיאמר מצה זו מרור זה וצריך שיאמר שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה ב״פ ואין לומר שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרור ואין לומר האידנא שבכל הלילות אנו אוכלין צלי שלוק ומבושל והלילה זה כולו צלי לפי שאין לנו פסח וקורא כל ההגדה עד ונאמר לפניו הללויה: וכשיגיע למצה זו צריך להגביהה להראותה למסובין שתתחבב המצוה עליהן וכן כשיגיע למרור זה אבל כשאומר פסח שהיו אבותינו אוכלין לא יגביה התבשיל שנראה כאילו הקדישו לכך: ונוהגין באשכנז כשמגיעין עד לפיכך מגביה כל אחד כוסו ואוחזו בידו עד סיום ברכת אשר גאלנו והכי איתא במדרש שוחר טוב כשמגיע ללפיכך אוחז כוסו בידו כדי לומר שירה על היין בענין ברכת ההלל איכא פלוגתא דרבוותא ריצב״א היה מברך עליו ב״פ אחת קודם אכילה ואחת אחר אכילה וכן היה נוהג ה״ר מאיר מרוטנבורק וכ״כ רב האי ורב צמח ורב עמרם אבל הרי״ץ גיאת ואבי העזרי כתבו שאין לברך עליו כלל לפי שחולקים אותו לשנים לפני הסעודה ולאחריה וא״כ האיך יברכו כיון שפוסקים באמצע וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל וכן ראוי לעשות בכל דבר שיש ספק בברכתו שאין לברך דברכות אינן מעכבות ויש מקומות שנוהגין לקרות ההלל בב״ה בצבור כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה ומה טוב ומה נעים ההיא מנהגא ויש לו סמך במסכת סופרים דאיתא התם תניא ר״ש בן יוצדק אומר י״ח ימים ולילה אחת גומרין בהן ההלל ובגולה כ״א יום וב׳ לילות ומצוה מן המובחר לקרות ההלל בב׳ לילות של גליות ולברך עליו ולאמרה בנעימה ולקיים מה שנ׳ ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא בביתו א״צ לברך שכבר בירך עליו ברבים ומתחיל ההלל וקורא עד למעינו מים ומברך ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וחותם ברוך אתה ה׳ גאל ישראל וצריך לומר ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שצריך להקדים זבח דהיינו חגיגה קודם הפסח שהוא נאכל על השובע ונודה לך שיר חדש ואין לומר שירה חדשה שהוא אומר על גאולה של עתיד והיא נאמרה בלשון זכר כדאיתא במדרש:

סימן תעד

א ושותה כוס שני וכתב רב אלפס שצריך לברך בפה״ג וכ״כ רב נטרונאי ורב עמרם והרמב״ם ז״ל ואבי העזרי ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל אלא א״צ לברך בפה״ג אלא על כוס ראשון שהוא של קידוש ועל הג׳ שהוא של בה״מ אבל על הב׳ ועל הד׳ א״צ לברך וכ״כ רב כהן צדק ולענין ברכה אחרונה כתב רב אלפס שצריך לברך אחר הב׳ ואחר הד׳ והקשו לדבריו למה יברך אחר הב׳ והלא הסעודה לפניו והוא פוטר היין שבתוך הסעודה וא״כ האיך יברך אחריו ואבי העזרי כתב שיש לברך אחר ראשון ואחר ג׳ וד׳ ורבינו חננאל כתב כוס של קידוש ושלפני בה״מ כיון שיש לו כוס לברך עליו בה״מ אין לברך עליהם על הגפן אבל כוסות אחרונות על כל אחד יש לברך עליו עה״ג ורב שרירא ורב האי כתבו שצריך לברך לפני כל אחד וא׳ אבל ברכה אחרונה לא שאין לברך אלא אחר אחרון וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לדבריהם בברכה אחרונה שאין לברך אלא אחר אחרון וכ״כ הרב רבי יונה:

סימן תעה

א ויטול ידיו ויקח הקערה שהמצות בתוכה כסדר שהניחו השלימה למעלה והפרוסה תחתיה ויברך על השלימה המוציא ויבצע ולא יאכל עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ויאכל משנים ביחד כזית מכל א׳ ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד יאכל של המוציא תחלה ואח״כ של אכילת מצה ומפני שיש מי שאומר שמברך על הפרוס׳ המוציא ועל השלימה על אכילת מצה לכך הרוצה לצאת ידי שניהם יאחוז שתיהם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה מיד זה אחר זה ואח״כ יבצע משתיהן ביחד ויאכל בהיסיבה ואם לא היסב לא יצא וצריך לאכול פעם אחרת בהיסיבה כתב רב עמרם ויברך המוציא ויטבל בחרוסת ויאכל וכ״כ הרמב״ם ז״ל ואיני יודע טיבול זה בחרוסת למה אי משום מצה שאין בה מלח וצריך בשש לטבל במלח וכן הוא לשון הירושלמי וטמיש ליה במלחא ועוד הקשה בעל המנהיג לדבריהם שמצה היא זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט והאיך יתחברו זה עם זה ועוד מצה דאורייתא וחרוסת דרבנן ואתי חרוסת דרבנן ומבטל מצה דאורייתא: אח״כ יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת ולא ישהנו בתוכו שלא יתבטל טעם מרירתו ומטעם זה כתב ה״ר יונה שצריך לנער החרוסת מעליו שלא יתבטל טעמו ויברך על אכילת מרור ויאכלנו בלא היסיבה ולא יברך עליו בפה״א ופי׳ רשב״ם לפי שנפטר בברכת בפה״א שבירך על הירקות בטיבול ראשון ולכך אומר שאין לברך אחר טיבול ראשון בנ״ר ור״י אומר צריך לברך אחריו בנ״ר ומה שא״צ לברך על המרור בפה״א לפי שחשוב כדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לדברי הרשב״ם ואין מברכין על החרוסת אע״פ שהיא מצוה לפי שהוא טפל למרור ואם אין לו ירקות לטיבול הראשון אלא מרור יברך עליו בטיבול ראשון בפה״א ועל אכילת מרור ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה וטוב לחזור אחר שאר ירקות ואח״כ נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור ואוכל ביחד זכר למקדש כהלל שהיה כורך פסח מצה ומרור ואוכל וכתב אבי העזרי שאין לטובלו בחרוסת דב׳ טיבולין מצינו בזמן הזה דרגילין למיעבד כהלל ג׳ לא מצינו ור׳ שמעיה בשם רש״י כתב שצריך לטובלו בחרוסת וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל וטובלו בחרוסת שכן היה הלל עושה אוכל פסח

מצה ומרור וטובל בחרוסת כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל מספקא לי בכריכה אי בעי היסיבה כיון דמרור לא בעי היסיבה ובעל המנהיג כתב דבעי היסיבה בעבור המצה שבאה זכר לחירות וכתב עוד הרוצה לקיים מצוה מן המובחר לא יסיח עד שיעשה כריכה כהלל כדי שתעלה לו ברכת מצה ומרור לכריכה כהלל דהא משום דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדינן לחומרא כתרוייהו ה״נ לענין ברכה צריכין למיעבד שיעלה לשניהם ובשיחת חולין צריך ליזהר אבל טול ברוך לא הוי הפסק: בלע מצה ולא לעסה יצא דמקרי שפיר אכילה בלע מרור לא יצא דטעם מרור בעינן ואפילו בלע מצה ומרור כאחת אפ״ה יצא ידי מצה ולא יצא ידי מרור: כרכן בסיב אף ידי מצה לא יצא אכלן בלא מתכוין יצא כתב הרמב״ם ז״ל היה נכפה ואכל מצה בשעת חוליו לא יצא ואיני יודע אם הוא פוסק דמצות צריכות כוונה או אפי׳ למ״ד אין צריכות כוונה מודה דכה״ג לא יצא ובה״ג כתב דמצות צריכות כוונה וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל אכלן חצאין פי׳ חצי חצי זית ביחד יצא ובלבד שלא ישהה בין אכילה לאכילה כדי אכילת פרס פי׳ שיעור אכילת ד׳ בצים. ואין חיוב אכילת מצה אלא בליל ראשון אבל מכאן ואילך אם ירצה לאכול דבר אחר הרשות בידו רק שלא יאכל חמץ ואפילו בליל ראשון יוצא בכזית כתב רב אלפס שא״צ אלא ב׳ מצות אחת פורסה לשנים ומברך על חציה המוציא ועל אכילת מצה וחציה הב׳ לאפיקומן והשלימה לכריכה וכן כתבו קצת הגאונים ובחילוף מנהגים כתוב אנשי בבל כשחל פסח בשבת מניח פרוסה בין ב׳ השלימות וכשחל בחול מביא פרוסה ושלימה ומברך עליה ב׳ ברכות ואנשי א״י בין בחול בין בשבת מניחין פרוסה על השלימה ומברך על השלימה ב׳ ברכות וכן חילק בעל ה״ג שכתב והיכא דמיקלע פסחא בליל שבת בוצע על תרתין ופרוסה והתוספות כתבו שצריך לעשות ג׳ כדפרישית וכ״כ רב עמרם ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וכתב ונוהגין באשכנז וצרפת לעשותן מעשרון זכר ללחמי תודה שהיוצא מבית האסורים מביא תודה ותודה היה בה ג׳ מינין של מצה חלות רקיקין ורבוכה וכל מין היה בה ג׳ עשרונים ושליש מכל מין היו עושין י׳ חלות הרי שהגיע לכל ג׳ חלות עשרון א׳ ועל כן עושין שלשתן מעשרון ועושין בהן סימן לידע איזו ראשונה ואיזו שניה ואיזו שלישית כדרך שהיו עושין בקופה שתורמין בהן הלשכה שהיו כותבין בהן אב״ג לידע איזו נתרמה ראשונה שממנה לוקחין תחילה ה״נ עושין מצוה ראשונה באותה שנעשית ראשונה הילכך מברכין על הראשונה המוציא ועל השניה על אכילת מצה ומהשלישית כריכה ואם החליף אחת בחברתה לא עיכב:

סימן תעו

א ואוכלין כל צרכם במקום שנוהגין לאכול צלי אוכלין ובמקום שאין נוהגין לאכול אין אוכלין וגדי מקולס פירוש שלם ראשו על כרעיו ועל קרבו אסור בכל מקום. ובירושלמי קאמר אפילו בשר עגל ועוף כל דבר שטעון שחיטה אסור. כתב אבי העזרי ראיתי בני אדם שאוכלין בשר עוף צלי בלילי פסחים ואין חילוק כדאיתא בירושלמי ודאי מבושל מנהג כשר הוא במקום שנהגו שלא לאכול צלי ואשכנז מקום שנהגו שלא לאכול צלי הוא:

סימן תעז

א ולאחר גמר כל הסעודה אוכלין ממצה השמורה תחת המפה באחרונה זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו ויהא זהיר לאוכלו קודם חצות וי״א שצריך לכרכו במרור ולטבלו בחרוסת ולאכול אחריו כזית מצה לבדה וא״א הרא״ש ז״ל כתב שא״צ אלא כזית אחד לבדו ואם שכח ולא אכלו עד שנטל ידיו לברך או שאמר הב לן ונברך או אפילו בירך כבר ונזכר קודם שבירך בפה״ג כתב אבי העזרי שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכלנו ואם לא נזכר עד אחר שבירך בפה״ג לא יאכל פעם אחרת מפני שהיה צריך לברך בפה״ג על הכוס אחר שיברך בה״מ שנית ונמצא מרבה בכוסות ובכה״ג כדאי הם מצות שלנו לסמוך עליהם כי כולם שמורות משעת לישה ובעל העיטור כתב שא״צ לחזור כלל ויוצא בכזית שאכל בראשונה אע״פ שאכל ד״א אחריו וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לסברא ראשונה וה״ר פרץ כתב אע״ג דאמר הב לן ונבריך יכול לאכול בלא ברכה אע״ג דבעלמא חשיב סילוק שאני הכא כיון דאפיקומן מצוה דרמיא רחמנא עלן איכא למימר אתכא דרחמנא סמכינן ולא נהירא לא״א ז״ל:

סימן תעח

א אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר דתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן פירוש משסיימו לאכול הפסח לא יעקרו ממקומן לאכול במקום אחר ואפי׳ באותו מקום לא יאכל אחריו שום דבר ואפיקומן הוא לנו במקום הפסח הלכך משהתחילו לאוכלו לא יעקרו ממקום למקום ולא יאכלו אחריו שום דבר ואפי׳ באותו מקום ואם לאחר שהתחילו לאכלו ישנו כל בני חבורה חשוב כהיסח הדעת ולא יאכלו עוד ממנו אפי׳ באותו מקום דחשיב כמקום אחר אבל אם ישנו מקצתן אם לא נשתקעו בשינה אלא נתנמנמו מעט לא חשיב סילוק ומותרין לאכול עוד ממנו ואפי׳ אותן שנתנמנמו אבל אם

נשתקעו בשינה חשיב סילוק ולא יאכלו אותן שישנו והר״י כתב דוקא בישנו כולם יש חילוק בין ישנו לנתנמנמו דנתנמנמו יאכלו וישנו לא יאכלו אבל ישנו מקצתן אפי׳ שינת קבע יאכלו וכ״כ הרמב״ם וא״א ז״ל כתב כסברא ראשונה:

סימן תעט

א ואחר כך מוזגין לו כוס ג׳ ומברך עליו בה״מ ומברך בפה״ג ושותהו בהיסיבה ולא יברך אחריו לדעת א״א הרא״ש ז״ל ואם שתהו בלא היסיבה צריך לשתות פעם אחרת בהיסיבה ולא ישתה יין בינו ובין כוס רביעי ומצוה לחזר אחר זימון והכי אתמר במדרש תהלים הקוראים את ההלל צריך שיהו ג׳ שיהא אחד אומר לשנים הודו וכתב א״א הרא״ש ז״ל ולא נהגו כן ואי משום הודו לומר בג׳ סגי באשתו ובניו שהגיעו לחינוך:

סימן תפ

א כוס ד׳ גומר עליו את ההלל ומתחיל לא לנו בלא ברכה וגו׳ ואומר עליו ברכת השיר ופליגי מאי ברכת השיר רב יהודה אומר יהללוך וחותם מלך מהולל בתשבחות רבי יוחנן אומר נשמת כל חי וחותם בישתבח וכתב רב אלפס מנהגא כרב יהודה ורשב״ם כתב כיון דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדינן כתרווייהו וחותמין בהלל בא״י מלך מהולל בתשבחות ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם בא״י מלך מהולל בתשבחות ובהלל הגדול קי״ל כרב יהודה מהודו לה׳ עד על נהרות בבל שהן כ״ו כי לעולם חסדו וה״ר חיים כהן לא היה חותם ביהללוך בא״י וכו׳ אלא היה אומר עד כי מעולם ועד עולם אתה אל והיה אומר הלל הגדול ונשמת כל חי וחותם כי למה יחתום ב״פ בענין אחד וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל ושותה כוס ד׳ בהיסיבה בלא ברכה ומברך אחריו על הגפן ואם שתהו בלא הסיבה צריך לשתות פעם אחרת בהיסיבה ומברך לפניו בורא פרי הגפן לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד:

סימן תפא

א כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב״ם ואין לעשותו ולכך פירש שאומר הלל הגדול על כוס ד׳ וכן יראה מדברי רבינו האי שנשאל לפניו אשכחן לרב סעדיה שאומר מי שרוצה לשתות כוס ה׳ יאמר עליו הלל הגדול ויניח יהללוך ויאמר לאחריו אבל עכשיו באו תלמידים ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו ואומר יהללוך אחר ההלל וחותמין מלך מהולל בתשבחות ושותה כוס ה׳ ואומרים עליו הלל הגדול וחותמין בנשמת כל חי עד הבוחר בשירי והשיב דברי רב סעדיה כן הוא ומנהג שלכם יפה הוא ואנו לא נהגינן בכוס ה׳ כל עיקר והני ת״ח דמברכי אחר הלל ואחר הלל הגדול דרב סעדיה ודילכון עדיפא מדילהון דלא אמרו רבנן ב׳ ברכות ע״כ והעולם נהגו בו לעשותו רשות וכ״כ רב יוסף טוב עלם שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס ה׳ וכ״כ רב שר שלום כוס ה׳ רשות אם רוצה לשתות ישתה ואומר עליו הלל הגדול וחוזר ואומר עליו יהללוך וכן סידר רב כהן צדק ורבינו משה וכ״כ רב עמרם שחוזר ואומר עליו יהללוך יראה מדעתם מי שירצה לעשותו חותם ביהללוך אחר ההלל ואומר עליו הלל הגדול ונשמת וחותם ביהללוך וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב למעט בברכות ומי שרוצה לעשותו לא יחתום אחר ההלל ויאמר עליו ההלל הגדול ונשמת ויחתום וכ״כ הרי״ץ גיאת כתב א״א ז״ל יראה מדברי רב יוסף טוב עלם שאסור לשתות אחר ד׳ כוסות וכ״כ רי״ף בתר דאכלי כל מגדני ופירי אכלו בסוף כזית מצה דמינטרא ולא טעמין בתר הכי כלום בר מכסא דברכת מזונא וכסא דהלילא ומאן דצחי לית ליה רשותא למשתי חמרא אלא מיא וכ״כ כל הגאונים ותימא מנ״ל הא דהא לא קאמר אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן היינו שלא לאכול אבל למשתי שרי ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופי׳ ה״ר יונה טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב״ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר והכי איתא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה וזהו ששנינו מעשה בר״א ורבי יהושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו׳:

סימן תפב

א כתב רי״ף מאן דלית ליה אלא כזית דמינטרא אכיל ברישא דלא מינטרא ומברך עליה המוציא ולבסוף מברך על כזית דמינטר לאכול מצה ומברך אמרור ואכיל והדר כריך מצה ומרור ואכיל בלא ברכה ותמה עליו א״א ז״ל לפי סברתו שאכל כזית דמינטר לבסוף איך יעשה כריכה אחר שיאכל כזית דמינטר ואוכל שאינו שמור אחריו ויבטל טעם מצה ויותר מסתבר לפי סברתו להניח הכריכה שאינה אלא זכר למקדש ממה שיבטל טעם מצה שבפיו וכן כתב ה״ר יונה שיאכל כזית דמינטר באחרונה ויברך עליו על אכילת מצה ולא יאכל אחריו כלום ובעל העיטור כתב שיאכל מיד דלא מינטר ויברך

עליו המוציא ועל אכילת מצה ויאכל דמינטר בסוף בלא ברכה וא״א הרא״ש ז״ל כתב שיאכל מיד כזית דמינטר כדי שיאכל מצה לתיאבון ויברך עליו המוציא ועל אכילת מצה ואינו חושש אם יאכל לבסוף דלא מינטר׃

סימן תפג

א כתב רי״ף מאן דלית ליה חמרא בליל פסח מקדש אריפתא והיכי עביד שרי המוציא ובוצע לריפתא ומנח ידיה עילויה עד דגמר קדושה ומברך לאכול מצה ואכיל והדר אכיל שאר ירקי ולסליק לפתורא ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל ומברך אמרור והדר כריך מצה ומרור ואכיל בלא ברכה והר״י גיאת כתב שאינו מברך בשעת קידוש אלא המוציא וגומר הקידוש ואוכל ומטבל ירקות בחרוסת וגומר ההגדה ואח״כ מברך על אכילת מצה ועל אכילת מרור ובעל העיטור כתב שמיד בקידוש אחר שבירך המוציא יברך על אכילת מצה וגומר הקידוש ואוכל וכיון שאוכל מצה יאכל מרור מיד שאין להפסיק בין אכילת מצה לאכילת מרור ע״כ ואי לא דמסתפינא הוינא אומר שיטבול בירק מיד בלא קידוש ואח״כ יסדר ההגדה וההלל עד למעינו מים ויקדש ויברך המוציא ויגמור הקידוש ויברך על אכילת מצה ויאכל אח״כ מרור כסדר שאם קדש מיד צריך לאכול מצה מיד ולברך עליה ומרור אחריה מיד שאין להפסיק בין מצה למרור ונמצא משנה כל הסדר ועוד אם מקדש מיד נמצא שאפי׳ טיבול הראשון הוא אחר המוציא ואין כאן היכירא לתינוקות הלכך מוטב לטעום קודם הקידוש לקיים המצוה כסדרה ממה שישנה כל הסדר וכן יראה דעת רב נטרונאי שכתב ואם אין לו יין סודר הלל והגדה על הפת ומה נשתנה וחותם ומברך המוציא ולאכול מצה וגומר סעודתו כתב בעל העיטור מי שאין לו יין עבר אדרבנן דאמרי ולא יפחתו לו מד׳ כוסות וצריך למכור מה שיש לו לקיים מצות חכמים ולא יסמוך על הפת שאם קיים כוס אחד לא קיים הג׳ לכן ימכור מה שיש לו ולהוציא הוצאות עד שימצא יין או צמוקים כמו שאדם צריך לחזר אחר לולב ואתרוג ורב יוסף בר רב ורב האי גאון כתבו מי שאין לו יין מקדש על הפת בלילי שבתות ויו״ט חוץ מלילי פסח שהרי אמרו ולא יפחתו לו מד׳ כוסות׃

סימן תפד

א כתב רי״ף מאן דבעי לברוכי בתרי או בתלתא בתי היכי עביד מברך ברישא בביתא דיליה ואכיל כל מאי דצריך ומברך בה״מ והדר מברך לכל חד וחד בביתיה ושתו אינהו כסא דקדושא ודאגדתא ואכלי ירקי ומצה ואיהו לא אכיל ושתי בהדייהו ושביק להו למיגמר סעודתייהו ומברכי אינהו בה״מ והדר אזיל לביתא אחרינא ועביד הכי אע״ג דבברכת הנהנין קי״ל שאינו יכול לברך לאחרים אא״כ יהנה עמהם שאני ברכת הלחם של מצה וקידוש היום שהן חובה הילכך יכול לברך להוציא אחרים ואע״פ שאינו נהנה והדר אזיל לביתיה וגמר הלילא ושתי כסא דהיללא ואי בעי לאקדומי להני בתי ברישא בריך להו ולא אכיל ולא טעים והדר אזיל לביתיה ומקדש ושפיר דמי ואם ירצה יגמור הכל בביתו ואח״כ ילך לקדש בבתים האחרים ויקדש להן ולא יאכל וישתה עמהם וכתב בעל העיטור מסתברא דלא מצי מברך בפה״א אשאר ירקי כיון שאינו טועם עמהן שלא אמרו אלא בברכת הלחם של מצוה וצריך למיעבד כרב חסדא דמברך בפה״א ולאכול מרור בחזרת ואכיל וכי מטי למרור אכיל בלא ברכה ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל דכיון דתקנת חכמים היא משום היכירא לתינוקות הוי כברכת מצוה ויכול להוציאם אע״פ שאינו טועם ומ״ש רי״ף ומברכי אינהו בה״מ הרי תקנה ליודעים בה״מ ואם אינן יודעים כתב רב עמרם שאין תקנה להוציאם שאם מברך להם בה״מ תו לא מצי למישתי בביתיה בה״מ וכ״כ רב כהן צדק שאם אינן יודעין בה״מ אסור לקדש כי אם בבית אחד ואם קדש בב׳ בתים הוי מוציא שם שמים לבטלה וליכא למימר אע״פ שבירך בה״מ אוכל עדיין מצה בבית אחד ומברך בה״מ דאטו איניש דבעי למיכל תרי זימני בליליא מצי אכיל ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה וכתב א״א הרא״ש ז״ל דאפילו אם אינן יודעין בה״מ יש תקנה להקרותם מלה במלה כקטן שמקרא את ההלל שעונין אחריו מה שהוא אומר שאין כאן מוציא שם שמים לבטלה וכ״כ הרי״ץ גיאת ואפשר דאף בה״מ יכול לברך כדי להוציאם כי היכי דברכת הלחם של מצה מוציאם כיון שהוא חובה ה״נ בה״מ כיון שתקנו ד׳ כוסות ותקנו אחד מהם על בה״מ הוי חובה נמי כמו שכתבתי בשם א״א הרא״ש ז״ל על טיבול של ירקות׃

סימן תפה

א אמר שבועה שלא אוכל מצה סתם אסור לאכול מצה בליל פסח אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לוקה ואוכל מצה בליל פסח׃

סימן תפו

א סדר בדרך קצרה לפי שכתבתי הסדר בדיעות שונות אסדרנו על דעת א״א הרא״ש ז״ל למען ירוץ הקורא בו יתן לפני כל אחד ואחד כוס של רביעית אנשים ונשים וטף ויקדש מיד קודם נטילה יק״ז יין קידוש זמן ואם הוא שבת אומר תחלה ויכולו ואם הוא מוצאי שבת אומר יקנה״ז יין קידוש נר הבדלה זמן וישתה רביעית או רובו בהיסיבת שמאל ולא יברך אחריו ויכול לשתות בין כוס ראשון לשני אפילו כמה פעמים ואם לא היסב צריך לשתות פעם אחרת בהיסיבה והיסיבת ימין ופרקדן לא הוי היסיבה ואשה חשובה צריכה היסיבה אבל לא אשה שאינה חשובה ובן אצל אביו צריך היסיבה אפילו אם הוא רבו מובהק ותלמיד אצל רבו א״צ היסיבה אפי׳ אינו רבו מובהק אא״כ יתן לו רשות ושמש צריך היסיבה ויביאו לפניו קערה שיש בה ג׳ מצות סדורות זו על זו ומרור ושאר ירקות וב׳ תבשילין זרוע של טלה וביצה בין אם פסח במ״ש או בחול ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים ולוקח פחות מכזית משאר ירקות ויברך עליו בורא פרי האדמה וטובל בחומץ אבל לא בחרוסת ואינו מברך אחריו בורא נפשות ובוצע מצה אמצעית מן הג׳ לשנים ונותן חציה לאחד מן המסובין לשומרה ומשים אותה תחת המפה לאפיקומן וחציה הב׳ ישים בין שתי השלימות ויגביה הקערה ויאמר הא לחמא עניא וכו׳ עד מה נשתנה וא״צ להסיר ממנה הב׳ תבשילין ומסיר הקערה מן השולחן כאילו כבר אכלו ומוזג כוס שני ואומר מה נשתנה ומחזיר הקערה לפניו וכשיגיע למצה זו יגביהנה וכן למרור ולא יגביה התבשיל כשיגיע לפסח שהיו אבותינו אוכלין וכשיגיע עד לפיכך יגביה כוסו ויאחזנו בידו עד סוף גאל ישראל וקורא ההלל עד למעינו מים ואינו מברך לפניו ואומר בא״י אמ״ה אשר גאלנו וגאל וחותם בא״י גאל ישראל ושותה כוס שני בהיסיבה ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריו ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים ויקח הקערה שיש בה המצות ב׳ השלימות והפרוסה ביניהן וישים ידו עליהן ויברך המוציא ולא יבצע ויברך על אכילת מצה ויבצע מן השלימה העליונה ומן הפרוסה כאחת כזית מכל אחת ויאכלם יחד בהיסיבה ואם אכל בלא היסיבה צריך לאכול פעם אחרת ואם אינו יכול לאוכלם ביחד יאכל תחלה של המוציא ואח״כ של אכילת מצה ויקח כזית ממרור ויטבלנו כולו בתוך החרוסת ולא ישהנו בתוכו ויברך עליו על אכילת מרור ולא יברך ב״פ האדמה ויאכלנו בלא היסיבה ואם לא היה לו שאר ירקות אלא מרור בטיבול ראשון מברך עליו ב״פ האדמה ועל אכילת מרור ואוכל ובטיבול הב׳ טובלו בחרוסת ואוכלו בלא ברכה ולוקח כזית ממצה השלישית וכורכו בכזית ממרור וטובלו בחרוסת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש כהלל ויש מצריכין היסיבה גם לזאת וגומר סעודתו ואוכל ושותה כמה שירצה ויאכל באחרונה כזית מאפיקומן בהיסיבה וקודם חצות ואחריו לא יאכל ולא ישתה יין זולת הכוסות שהן חובה ואם שכח מלאוכלו עד שנטל ידיו לברך או שאמר הב לן ונבריך או שבירך בהמ״ז ועדיין לא בירך בפה״ג יטול ידיו ויברך המוציא ויאכלנו אבל אם לא נזכר עד שבירך בהמ״ז ובירך בורא פרי הגפן לא יאכל פעם אחרת ויטול ידיו אם הוא רגיל במים אחרונים ולא יברך עליהן וידיח כוס של ברכה בפנים וישטפנו בחוץ וימלאנו ויאחזנו בימין ויברך יושב בלא היסיבה ואומר יעלה ויבא בבונה ירושלים ואם שכחו דינו מפורש למעלה בהלכות סעודה ויברך בורא פרי הגפן וישתה בהיסיבה ולא יברך אחריו ואם שתה בלא היסיבה צריך לשתות פעם אחרת ולא ישתה בין כוס זה לרביעי יין ומתחיל לא לנו בלא ברכה וגומר ההלל ואומר יהללוך ואינו חותם אלא עד עולם אתה אל ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם מלך מהולל בתשבחות ושותה בהיסיבה בלא ברכה ומברך לאחריו על הגפן ואם שתאו בלא היסיבה ישתה פעם אחרת בהיסיבה וצריך לברך לפניו ואחר כך לא ישתה אלא מים ואם ירצה לשתות כוס ה׳ לא יחתום ביהללוך אחר ההלל ושותה בלא ברכה לפניו ולאחריו ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם ושותה כוס ה׳ בלא ברכה ולאחריו יברך:

סימן תפז

א סדר היום בשני ימים הראשונים ערבית שחרית ומנחה אומר ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וקדושת היום באמצע אתה בחרתנו וכו׳ ותתן לנו ה׳ אלהינו את יום חג המצות הזה זמן חירותינו יעלה ויבא והשיאנו וחותם מקדש ישראל והזמנים ואם חל בשבת מזכיר גם של שבת ואומר את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים כתב בעל העיטור על שם רבינו נסים שכשחל בשבת אין אומר ברכה מעין שבעה שנתקנה בשביל המאחרים בבה״כ שלא יזיקום המזיקים והאידנא אין צריך דליל שמורים הוא ונוהגין באשכנז שאין ש״ץ מקדש בבית הכנסת לפי שאין עני בישראל שאין לו ד׳ כוסות וא״כ כל אדם מקדש בביתו:

סימן תפח

א שחרית נכנסין לבית הכנסת וקורין הזמירות של שבת ומתפללין תפלת שחרית וגומרין את ההלל ומברכין לגמור את ההלל והר״מ מרוטנבורק לא היה מברך לגמור את ההלל אף כשגומרין אותו אלא לקרות את ההלל כי היה אומר כשמברך לגמור אם יחסר ממנה אות אחת או תיבה אחת הוי ברכה

לבטלה וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר שאין לדקדק בזה כי לגמור הוי פירושו לקרות כמו ותיקין היו גומרין אותו פירוש קורין אותו אין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בק״ש באמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לאדם נכבד שנתן לו שלום ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם ואם פסק באמצע ושהה אפי׳ כדי לגמור את כולה אין צריך לחזור לראש אלא למקום שפסק תניא בהלל אפי׳ י׳ קורין וי׳ מתרגמין וסדר קריאתו כתבתי בהלכות ר״ח ואומר ש״צ קדיש שלם ומוציאין ב׳ ספרים וקורין בא׳ בפרשת בא מן משכו עד מארץ מצרים על צבאותם ויש מתחילין מן והיה היום הזה לכם לזכרון ומפטיר קורא בשני בפ׳ פנחס ובחדש הראשון עד סוף הפרשה ומפטיר ביהושע מן בעת ההיא עד ויהי ה׳ את יהושע ומחזיר הספרים למקומן ומתפללין תפלת מוסף ג׳ ראשונות ואתה בחרתנו ומפני חטאינו וכו׳ עד משה עבדך כאמור ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה׳ ובחמשה עשר יום לחדש וגו׳ והקרבתם עולה אשה לה׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד עד ושני תמידין כהלכתן וג׳ אחרונות ואין מזכירין גשם מכאן ואילך וכן פוסקין משם ואילך מלשאול בברכת השנים ולמעלה בתפלת החול כתבתי דינו אם טעה ושאל או הזכיר גשם מכאן ואילך:

סימן תפט

א ערבית אחר התפלה מתחילין לספור העומר שזמנו מתחלת ליל ט״ז בניסן ומונה והולך מ״ט יום וזמן הספירה מתחילת הלילה ואפילו אינו לילה ממש אלא ספק חשיכה יכולין לספור שכח לספור בתחלת הלילה הולך וסופר כל הלילה ומצוה על כל אחד ואחד לספור לעצמו וצריך לספור מעומד ולברך תחלה וסופר הימים והשבועות כיצד ביום הראשון עומד ומברך על ספירת העומר היום יום אחד עד שמגיע לשבעה ימים ואז יאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד וביום שמונה יאמר היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד עד שיגיע לי״ד יאמר היום ארבעה עשר ימים שהם ב׳ שבועות וכן לעולם וכתב אבי העזרי י״א שא״צ למנות הימים רק עד שיגיע לשבוע כגון היום יום אחד עד שיגיע לשבעה ימים ואז יאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד אבל מכאן ואילך א״צ למנות ימים של שבוע שעברה עם השבוע הבא אלא ביום שמנה יאמר היום שבוע אחד ויום אחד ואצ״ל היום שמנה ימים שכבר מנאם בשבוע שעבר וכן ביום ט׳ עד שיגיע לי״ד יאמר היום ארבעה עשר ימים שהם שני שבועות וביום ט״ו יאמר היום ב׳ שבועות ויום אחד וכן לעולם ויש אומרים שאין להזכיר השבועות אלא בסוף השבוע כגון ביום ז׳ יאמר היום ז׳ ימים שהן שבוע אחד וביום ח׳ אינו אומר אלא היום ח׳ ימים עד שיגיע לי״ד וכן לעולם וכאשר כתבתי כן נהגו וכן עיקר: וכתב עוד אבי העזרי היכא דפתח ואמר בא״י אמ״ה אדעתא דלימא היום ארבעה שהוא סבור שהם ארבעה ונזכר וסיים בחמש והן חמשה מי אזלינן בתר פתיחה וכיון דפתח אדעתא דלימא ארבעה לא נפיק או דלמא בתר חתימה אזלינן וכדין חתים ונפיק אי נמי איפכא הם ד׳ ופתח אדעתא דלימא ארבעה וטעה וסיים בה׳ מי אזלינן בתר פתיחה ונפיק או בתר חתימה ולא נפיק ומסתברא דבתרווייהו לא נפיק דבעיא פתיחה וחתימה ודאי. אם אינו יודע החשבון ופתח אדעתא דליסיים כמו שישמע מחבירו ושתק עד שישמע מחבירו וסיים כמוהו יצא דפתיחה וחתימה איכא ע״כ: כתב בעל הלכות גדולות שאם שכח לברך כל הלילה שיספור ביום ואינו נראה לר״י וא״א הרא״ש ז״ל כתב שיספור ביום בלא ברכה. כתב עוד בה״ג שאם שכח לברך באחד מן הימים שלא יברך עוד בימים שלאחריו ורב סעדיה כתב שאם שכח באחד מן הימים יברך בימים שלאחריו חוץ מלילה הראשון שאם שכח ולא בירך בו שלא יברך עוד ורב האי כתב בין בלילה הראשון בין בשאר לילות אם שכח ולא בירך בו יברך בשאר לילות וכ״כ הר״י: אסור לאכול חדש אף בזמן הזה עד תחלת ליל י״ח בניסן ל״ש לחם ול״ש קלי ול״ש כרמל:

סימן תצ

א יום שני מתפלל סדר שהתפללו ביום הראשון וקורין בפרשת אמור שור או כשב עד סוף הענין ומפטיר קורא כמו ביום הראשון ומפטיר במלכים בפסח דיאשיהו מוישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו יום ג׳ שהוא חולו של מועד ערבית שחרית ומנחה מתפלל כדרכו ואומר יעלה ויבא בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו וכן מזכירו בבה״מ ואם לא אמר אין מחזירין אותו ובמוסף מתפללין כדרך שמתפללין במוסף בי״ט אלא כשיגיע לע״י משה עבדך כאמור אומר והקרבתם עולה וגו׳ עד ושני תמידין כהלכתן: שאלה לרב האי אם יש לומר בח״ה בעבודה ביעלה ויבא ביום חג פלוני הזה ביום מקרא קודש הזה והשיב אין ראוי לומר כן ואין אומרים בבבל אלא ביום חג פלוני הזה ואין מזכירין יום מקרא קדש בעבודה אבל במוסף אומר ותתן לנו מועדים לשמחה את יום חג פלוני הזה את יום מקרא קדש הזה ויש מדקדקין וא״א מקרא קדש ואין זה דקדוק ע״כ ואיני יודע מה חילוק יש בין יעלה ויבא שבעבודה ובין מוסף ובאשכנז א״א מקרא קדש כלל לא ביום טוב ולא בח״ה והכי מסתברא דמאי שנא להזכיר מקרא קדש טפי מאיסור מלאכה ושאר כל הלכותיו דכיון שהזכיר חג פלוני הכל בכלל. כל הימים של ח״ה וב׳ ימים אחרונים של י״ט קורין ההלל ואין גומרין אותו אלא כאשר כתבתי בהלכות ר״ח ומוציאין בכל יום ב׳ ספרים וקורין ביום הראשון של ח״ה ג׳ בפ׳ בא אל פרעה מקדש לי עד סוף סדרא ובשנייה קורא רביעי בקרבנות המוספין בפ׳ פנחס ומתחיל והקרבתם עד סוף פיסקא בשני קורין ג׳ בפרשת ואלה המשפטים מאם כסף תלוה את עמי עד לא תבשל גדי בחלב אמו והד׳

כמו אתמול וכן בכל ימי ח״ה בג׳ קורין בפרש׳ כי תשא מפסל לך עד לא תבשל גדי בחלב אמו בד׳ בפרשת בהעלותך מוידבר ה׳ אל משה עד ולאזרח הארץ בחמישי שהוא שביעי של פסח והוא י״ט סדר התפלה כבשני ימים הראשונים אלא שרב עמרם כתב שבתפלת מוסף מוסיף על הפסוקים של והקרבתם וביום השביעי מקרא קודש וגו׳ ואין נוהגין כן : ומקדשין בליל ז׳ על היין ואין אומרים זמן וקורין ה׳ בפרשת בשלח מריש סדרא עד רופאך ומפטיר קורא והקרבתם כמו בח״ה ומפטיר בשמואל מוידבר דוד עד סוף השירה בי״ט השני קורין ה׳ בפרשת ראה כל הבכור עד סוף סדרא ואם חל בשבת מתחילין עשר תעשר ומפטיר קורא כמו אתמול ומפטירין בישעיה עוד היום בנוב לעמוד עד צהלי ורוני. שבת שחל בח״ה ערבית שחרית ומנחה מתפלל כדרכו של שבת ואומר הזכרה ברצה ובמוסף מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע וחותם בשניהם וקורין ז׳ בפרשת כי תשא מראה אתה אומר אלי עד בחלב אמו ומפטיר קורא והקרבתם ומפטיר ביחזקאל מן היתה עלי עד סוף הענין והכי אמר רב האי שמעתי מפי חכמים כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונצחת גוג ומגוג בתשרי ומש״ה בניסן מפטירין העצמות היבשות ובתשרי ביום בא גוג וסימן הפרשיות משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא פי׳ משכו שור או כשב קדש לי כל בכור אם כסף תלוה פסל לך במדבר סיני ויהי בשלח כל הבכור וזה לא ישתנה אלא כשחל פסח ביום ה׳ כי כשחל ביום ז׳ או ביום א׳ אין שבת בח״ה וכשיבא ביום ג׳ בא שבת ביום ה׳ שסימנו פסל אבל כשיבא ביום ה׳ אז קורין ביום א׳ ב׳ משך תורא וביום ג׳ שהוא שבת קורא ראה אתה אומר אלי שהוא פסל וביום אב״ג קורין קדש בכספא במדברא כסדר שהן כתובין בתורה שמן הראוי לקרותם לעולם כסדר שכתובי׳ בתורה אלא שקורין שור או כשב בשני לפי שיש בו ענין הפסח ובט״ו יום וגו׳ ופרש׳ בשלח בז׳ לפי שאז עברו הים ובשאר הימים קורין כסדר שכתובים בתורה שבת שחל להיות בי״ט קורא במנחה בסדר אותה שבוע׃

סימן תצא

א במוצאי י״ט בין במוצאי י״ט לחול בין במוצאי י״ט לחו״ה מתפללין ערבית כמו במ״ש ומבדילין על הכוס כדרך שמבדילין במ״ש אלא שאין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים. י״ט שחל להיות במ״ש בין יום א׳ של יו״ט בין יום ב׳ אומר ותודיענו שאומר אתה בחרתנו עד עלינו קראת ותודיענו ה׳ אלהינו משפטי צדקך וכו׳ עד והקדשת את עמך ישראל בקדושתך ותתן לנו ה׳ אלהינו וכו׳׃

סימן תצב

א נוהגים באשכנז ובצרפת להתענות שני וחמישי ושני אחר הפסח והחג וממתינין עד שיעבור כל חודש ניסן ותשרי ואז מתענין לפי שאינן רוצין להתענות בניסן ותשרי וסמכו אותם על מקרא דאיוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וגו׳ אולי חטאו בני וגו׳ ובשביל שימי המועד הם ימי משתה ושמחה אולי חטאו ועושים אותם כמו ת״צ לקרות ויחל׃

סימן תצג

א נוהגין בכל המקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו תלמידי ר״ע וכתב הר״י גיאת דוקא נישואין שהוא עיקר שמחה אבל לארס ולקדש שפיר דמי ונישואין נמי מי שקפץ וכנס אין עונשין אותו אבל אם בא לעשות בתחלה אין מורין לו לעשות כך וכזה הורו הגאוני׳ ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר ויש מסתפרי׳ מל״ג בעומר ואילך שאומרים שאז פסקו מלמות מצאתי כתוב מנהג שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה עד שחרית משום תלמידי רבי עקיבא שמתו סמוך לשקיעת החמה ונקברו אחר שקיעת החמה והיה העם בטלין ממלאכה על כן גזרו שלא לעשות שמחה בינתיים ונהגו הנשים שלא לעשות מלאכה משתשקע החמה ועוד שאנו סופרים העומר אחר שקיעת החמה וכתיב שבע שבתות תמימות תהיינה מלשון שבות ולשון שמיטה שבע שבתות וכתיב וספרת לך שבע שבתות שנים מכאן שהספירה בבית דין מה שנת השמיטה אסור במלאכה אף זמן ספירת העומר דהיינו לאחר שקיעת החמה אסור במלאכה׃

סימן תצד

א ביום חמשים לספירת העומר הוא חג שבועות וסדר התפלה כמו בי״ט של פסח אלא שאומרים את יום חג שבועות הזה זמן מתן תורתינו ובמוסף מזכיר קרבנות המוספין וביום הבכורים וגו׳ עד ושני תמידין כהלכתן וגומרין ההלל ומוציאין ב׳ ספרים וקורין ביום הא׳ ה׳ בפרשת וישמע יתרו מבחדש השלישי עד סוף סדרא ומפטיר קורא בשני וביום הבכורים ומפטיר במרכבה דיחזקאל ומסיים בפסוק ותשאני רוח וביום השני קורין בפרשת כל

הבכור עד סוף סדרא ומפטיר קורא כמו אתמול ומפטיר בחבקוק מן וה׳ בהיכל קדשו עד למנצח בנגינותי ונוהגין בכל המקומות לומר במוסף אחר חזרת התפלה אזהרות העשויות על מנין המצות וכל מקום ומקום לפי מנהגו׃

סימן תצה

א הלכות יום טוב

בחודש הראשון בי״ד יום לחדש בין הערבים פסח לה׳ וגו׳ ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות וגו׳ כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן נאמר בז׳ שלו ובראשון ובח׳ של חג ובעצרת ור״ה הלכך כל מלאכה האסורה בשבת אסורה בי״ט חוץ ממלאכת אוכל נפש דכתיב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ותנן אין בין י״ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד שמותר בי״ט חוץ מהוצאה והבערה שמתוך שהותרו לצורך אוכל נפש הותרו נמי שלא לצורך ובלבד שיהא בהן צורך קצת כאשר יתבאר בעז״ה וכן מכשירי אוכל נפש כיון שצריך לתיקון האוכלין מותר לעשותן בי״ט וכגון שא״א לעשותן מאתמול אבל אם היה אפשר לו לעשותן מאתמול אסור לעשותן בי״ט אבל שאר כל המלאכות אסורות בי״ט ולוקין עליהן וקצירה וטחינה ובצירה וסחיטה אע״פ שהן אוכל נפש אסרום חכמים ופר״י הטעם לפי שאדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כאחד ולדרוך כל ענביו ולטחון הרבה ביחד וחשו חכמים שאם היו מתירין בי״ט היה קוצר כל שדהו ובוצר כל כרמו ודורך כל ענביו וימנע משמחת י״ט וכן צידה אסרו שפעמים שתעלה במצודתו דגים הרבה ובירושלמי מסמיך להו כולהו אקראי ויש דבר שהחמירו בו יותר מבשבת כגון באיסור מוקצה לרב אלפס דאף על גב דקיימא לן בשבת כר׳ שמעון בי״ט פסק כר״י לפי שהוא קל והחמירו בו כדי שלא יבואו לזלזל בו וכ״כ בשאלתות וכ״פ הרמב״ם ז״ל אבל בעל ה״ג ורש״י ור״י ור״ת פוסקים כר״ש בין בשבת בין בי״ט אלא שר״ת היה מחלק לומר שאין הלכה כר״ש אלא במוקצה אבל בנולד הלכה כר״י וכן ר״ח פסק כר״ש שאף בי״ט אלא במוקצה מחמת איסור ונולד פסק כר״י בי״ט׃

סימן תצו

א ואנו שעושין ב׳ ימים כל מה שאסור בראשון אסור גם בשני וגוערין עליו למי שמזלזל בו ואם הוא צורבא מרבנן אין מחמירין ולענין מת לבד הוא חלוק שני מן הראשון כאשר יתבאר בעז״ה וכן לכחול העין אף על פי שאסור בראשון אלא על ידי עו״ג אלא אם כן יש בו סכנה בשני מותר אפי׳ ע״י ישראל אף ע״פ שאין בו סכנה ובי״ט שני של ר״ה אסור אם לא ע״י עו״ג או שיש בו סכנה והנני מסדר הלכותיו על סדר תיקון המאכל צידה זימון ושחיטה והפשט ומליחת העור והחלבים ולקיחת הבשר ועצים הראוין להסקה ותיקון האש והתבשיל וסדר הפת מדידת הקמח והרקדה ולישה והפרשת חלה ותיקון הפת ואפייתו והיסק התנור ומכשירי אוכל נפש ואיסור בישול לכלבים וביצה שנולדה ביום טוב וכבוי הפתילה והדלקתה והעו״ג המביא דורון לישראל ומה משלחין בי״ט והיתר קנייה מן החנוני וענין ההוצאה וטלטול מת בי״ט וערובי תבשילין וחצרות׃

סימן תצז

א אין צדין דגים מן הביברים בי״ט ואין נותנין לפניהם מזונות ואם סתם אמת המים בכניסה וביציאה מעי״ט מותר ליקח ממנה דגים בי״ט דהוי להו ניצודין ועומדין ואפילו ספק צידה אסור כגון מצודות חיה דגים ועופות שהיו פרושות מערב י״ט ולמחר מוצא בהן אסורין אלא אם כן ידוע שניצודו מבעוד יום ואווזים ותרנגולין שבבית מותר לצודן וא״צ זימון ושאר כל חיה ועוף כל שמחוסרין צידה שצריך לומר הבא מצודה ונצודנו אסור לצודן וליתן לפניהם מזונות וכל שאין מחוסרין צידה מותר לצודן וליתן לפניהם מזונות. איל וצבי שקננו בפרדס וילדו בו עפרים ועדיין הם קטנים שא״צ צידה מותרין בלא זימון ודוקא בפרדס הסמוך לעיר בתוך ע׳ אמה דדעתו עילווה אבל אם אינו סמוך לעיר לא והאם אפילו זימון אין מועיל לה כיון שמחוסרת צידה׃ יוני שובך ויוני עלייה וצפרים שקננו בטפיחים אסור לצודן הלכך אין מועיל להם זימון וה״מ בגדולים אבל בקטנים מותר לצודן אבל זימון צריכין וכיצד הוא הזימון אומר זה וזה אני נוטל למחר וא״צ לנענע. זימן שחורים ומצא לבנים או איפכא או ב׳ ומצא ג׳ פשיטא שאסורין אלא אפילו זימן שחורים ולבנים ומצא שחורים במקום לבנים ולבנים במקום שחורים אסורין זימן ג׳ ומצא ב׳ מותרין בתוך הקן ומצא לפני הקן ולא בתוכו אסורין ואם אין שם קן אחר מותרין וכגון שאינו פורח דליכא למיתלי דאתו מעלמא אלא מדדה מעט מעט וכיון שאינו פורח אפילו אם יש קן בתוך נ׳ אמה שאפשר לו לדדות ממנו אם אינו עומד להדיא בענין שיכול לראותו אלא עומד בתוך קרן זוית מותר שאינו מדדה משם לכאן כיון שאינו יכול לראות קנו בכל פעם׃ השוחט בהמה בי״ט צריך שלא יבדוק עד שיפשיט שאם ימצא טריפה לא יהא רשאי להפשיטה ובענין טלטול הבשר לרב אלפס

שפוסק במוקצה כר״י בי״ט אסור ולר״ת שפוסק כר״ש שרי ובענין מכירה לעו״ג נראה שמותר כדרך שהתירו מכירה לישראל שלא ישקול ולא יזכיר סכום דמים ואם אינו מאמינו יקח ממנו משכון שאם לא כן לא ישחטו ואתי לאמנועי משמחת יום טוב כדאמר גבי נתינת עורות לפני הדורסן׃

סימן תצח

א אין מראין סכין לחכם בי״ט לראותו אם הוא ראוי לשחוט אלא יראנו לעצמו וישאילו לאחרים ויכול להוליך סכין ובהמה אצל טבח לשחוט אפילו גדי קטן שצריך להוליכו על כתפו או טבח ילך אצל סכין ובהמה ואין שוחטין המדבריות ולא משקין אותן השקאה שלצורך שחיטה שדרך להשקות הבהמה קודם שחיטה כדי להפריש בין העור ובין הבשר אבל שאר השקאה שרי להשקותה ומדבריות היינו שרועות חוץ לתחום ואינן באות ללון בתוך התחום ודווקא לר״י אבל מאן דפסיק במוקצה אפילו בי״ט כר״ש שרי אם הובאו שלא לצרכו ומיהו בעל העיטור כתב דאף לר״ש אסירי כיון דבחד לישנא קאמר בגמרא דר״ש מודי בהו דכגרוגרות וצמוקין דמו אזלינן לחומרא אבל בה״ג כתב מוקצה הוא מדרבנן וכיון דאיכא תרי לישני אזלינן בה לקולא ושרי לר״ש ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל. עגל שנולד בי״ט מותר לשוחטו אם האם עומדת לאכילה אבל אם עומדת לגדל ולדות אסור לר״י והא דשרי דוקא דקים לן בגויה שכלו לו חדשיו דאי לא״ה אסור עד ליל יום ח׳ וכגון שהפריס ע״ג קרקע שיצא מכלל ריסוק אברים ואם נולד בשבת כתב הרב ר׳ אפרים שאסור ביום טוב שלאחריו משום הכנה ובעל העיטור כתב שמותר וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל דלא שייך הכנה בלידת העגל בהמה מסוכנת שירא שמא תמות והוא אכל כבר וא״צ לה אסור לשוחטה אלא א״כ יש שהות ביום לאכול כזית ממנה מבע״י ואפילו אין שהות ביום לבודקה ולנתחה יכול לאכול בלא בדיקה ואם שחטה בשדה לא יביאנה לעיר במוט או במוטה כדרך שעושה בחול אלא יביאנה בידו איברים איברים׃ עוף שנדרס שצריך שהייה מעת לעת ובדיקה אחר שחיטה משום חשש טריפות יכול לשוחטו בי״ט ולא חיישינן שמא ימצא טרפה אע״ג דאיתיליד ביה ריעותא בכור בזמן הזה שאסור לשוחטו בלא מום אין חכם יכול לראותו בי״ט אם יש בו מום לשוחטו אפילו אם עבר וראה ומצאו שיש בו מום אין יכולין לשוחטו אבל אם נולד במומו ועבר וראהו נשחט על פיו ואם ראה המום מעי״ט וראה שהוא מום שראוי לישחט עליו יכול לחקור עליו בי״ט אם נפל בו המום מאליו ומתירו שכל מום שלא נפל בו מעצמו אלא אחרים גרמו לו בכוונה אינו חשיב מום לישחט עליו׃ בהמה חציה של עו״ג וחציה של ישראל יכולין לשוחטה בי״ט ואפילו יש להם ב׳ יכול לשחוט שתיהן כתב הרמב״ם ז״ל השוחט בהמה בי״ט מותר לתלוש הצמר לעשות מקום לסכין ובלבד שלא יזיזנו ממקומו אלא ישאר הצמר מסובך שם בשאר צמר הצואר אבל בעוף לא ימרט הנוצה והרמב״ן התיר למרוט אף הנוצה ור״י פסק כדברי הרמב״ם ז״ל אלא שהוסיף אף בתלישת הצמר לאוסרו אא״כ אינו מתכוין לתולשו אבל במתכוין אסור ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל מותר לשחוט לכתחלה חיה ועוף בי״ט לר״ת אם יש לו דקר נעוץ ועפר תיחוח בענין שא״צ לחפור ולא לכתוש וכ״ש אם הזמין עפר מאתמול אבל לרי״ף לא ישחוט לכתחלה אא״כ יש לו עפר מוכן מאתמול ואם שחט כבר ויש לו דקר נעוץ ועפר תיחוח יכול לכסות בו׃ אפר כירה שהוסק מעי״ט יכולין לשחוט ולכסות בו הוסק בי״ט חשוב כנולד ואסור אף לר״ש אא״כ הוא עדיין חם שראוי לצלות בו ביצה ואם שחט כבר מותר לכסות אפילו אינו ראוי לצלות בו׃ הכניס עפר הרבה לביתו לצורך גנתו והוא כנוס במקום אחד מותר לכסות בו דכל זמן שהוא צבור דעתו עליו לכל מה שיצטרך׃ מכניס אדם מלא קופתו עפר לבית בסתם ועושה בו כל צרכו ולא אמרינן שהוא בטל אגב קרקע הבית והוא שיחד לו קרן זוית ומיירי שהוא תיחוח שאינו צריך לא כתישה ולא חפירה ולא היה חסר אלא זימון אבל אם הכניס מלא קופתו לצורך גנתו לא דכיון שהוא מועט בטל׃ כוי אין שוחטין אותו בי״ט דכיון שהוא ספק בהמה אסור לכסותו מספק הלכך אסור לשוחטו ואם שחטו אין מכסין את דמו אפי׳ אם יש לו עפר מוכן שהרואה שמכסין את דמו יאמר ודאי חיה הוא ויבא להתיר חלבו ולערב אם רישומו ניכר יכסנו שחט בהמה וחיה ונתערבו דמם זה בזה אם יכול לכסותו בדקירה אחת שא״צ להרבות בשביל דם הבהמה יכסנו ואם לאו לא יכסנו ואפי׳ דקירה אחת אסור לעשות ולכסות בה והרמב״ם ז״ל כתב אם יש לו עפר מוכן ואפר כירה יכסנו בדקירה אחת ונראה אם יכול לכסותו בדקירה אחת כיון ששחט כבר מותר אפילו אין לו עפר מוכן רק שיהיה לו דקר נעוץ ועפר תיחוח ואם יש לו עפר מוכן יכול לכסותו ואפילו בהרבה דקירות. שחט צפור מעי״ט ולא כסה דמו לא יכסנו בי״ט׃

סימן תצט

א אין מרגילין בי״ט פי׳ שמפשיטין העור שלם כדי לעשות ממנו נאד כתב בה״ג אסור למלוג גדי ואם רצה למולגו כדי לאכול עורו מפני שיש בו טורח יותר בהפשט שרי בהמה שנשחטה בי״ט מותר להגביה עורה וליתנה במקום דריסת הרגלים אף על פי שאין בשר עליו כלל ומותר למלוח עליו בשר מליחה מועטת כדרך שמולחין לצלי אע״ג דדמי קצת לעיבוד ומותר להערים למולחו כאן מעט וכאן מעט עד שימלח את כולו אבל אם נשחטה מערב י״ט אסור אין מולחין החלבים ולא מהפכין בהם אפילו לשוטחן על גבי יתידות אע״פ שנשחט בי״ט ואם רצה למלוח בשר עליהן באויר בתוך ידו בענין

שאינו נוגע בהן יש מתירין כיון שאין כאן הוכחה שעושה בשביל החלבים שיש לתלות שבשביל הבשר הוא עושה ויש אוסרין מדלא שרי אלא למלוח ע״ג העור מכלל דע״ג החלבים אסור בכל ענין משום דבמליחה מועטת סגי להו ואפילו במליחה לצלי הוי בהו כעיבוד והכי מסתבר: עלי שהוא דף עב וכבד וכלי הוא אלא שמלאכתו לאיסור לכתוש בו הריפות מותר לטלטלו לצורך גופו לקצב עליו בשר ולאחר שקצב עליו אסור לטלטלו ודוקא מחמה לצל אבל לצורך גופו ולצורך מקומו מותר ולר״י אפילו לצורך גופו ולצורך מקומו נמי אסור ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל:

סימן תק

א אין קונין בשר מהטבח בפיסוק דמים שיאמר לו תן לי בסלע או בשתים ושלא יאמר לו הריני שותף עמך בסלע אלא מחלק להם שלישיות או רביעיות כפי החלקים שדרך לחלק בעיר בלא פיסוק דמים ומביא שני בהמות ויאמר זו כזו ולמחר שמין הנשארת וכפי מה ששוה כך יפרע לו: אסור לשקול בשר ואפילו ליתנו בכף מאזנים לשומרו מן העכברים אסור אם היא תלויה במקום שרגילין לשקול בה מפני שנראה כשוקל ואסור לשקול מנה כנגד מנה או במים כגון שנותן מים בכלי ונותן בו החתיכה ולפי מה שעולין המים יודע כמה יש בחתיכה ומותר לשקול בידו שלוקח החתיכה בידו ומשער כמה יש בה וטבח אומן אפילו זה נמי אסור כתב הרשב״א לכאורה נראה דכל זה לא איירי אלא בלוקח מן הטבח או בשני שותפין שחולקין ביניהם אבל לשקול בביתו לידע כמה יבשל מותר ומיהו גבי מדידת קמח משמע דאפילו בביתו נמי אסור אין עושין בית יד בבשר פי׳ לנוקבו לתלות בו ודוקא בסכין אבל ביד מותר ולעשות בו סי׳ מותר אפילו בסכין מולגין הראש והרגלים ברותחין כדי להסיר השער ומהבהבין אותן באור אבל אין טופלין אותן בסיד ולא בחרסית ולא באדמה דמיחזי כעיבוד ואין גוזזין אותן במספרים שנראה כעושה לצורך השער מותר למלוח הרבה חתיכות ביחד אף על פי שאינו צריך אלא אחת:

סימן תקא

א אין מבקעין עצים מן הקורות שעומדין לבנין אפילו לר״ש ולא מהקורה הנשברה בי״ט לר״י אבל לר״ש מותר אם היא רעועה וקרוב הוא שתשבר ואם אינה רעועה אפילו רבי שמעון מודה ואם נשברה מעי״ט מבקעין ממנה וכשהוא מבקע לא יבקע אלא בקופיץ ובצד הקצר שלו אבל לא בצד הרחב שיש לו שתי פיות א׳ קצר וא׳ רחב והרחב דומה למלאכת אומן ובקורדום אפי׳ בצד הקצר אסור וכן לא במגל ולא במגירה ובספר המצות אסר גם בקופיץ לפי שאין אנו בקיאין מהו קופיץ ולא התיר אלא בסכין ואפילו ביקוע בקופיץ לא שרי אלא בקורה גדולה דא״א להסיקה בלא ביקוע אבל עצים של הסקה גדולים קצת וראויין להסקה בלא ביקוע לא יבקעם כלל כיון שאפשר להסיקם בלא ביקוע אבל לשברם ביד יראה מפירש״י שמותר אבל מלשון א״א הרא״ש ז״ל יראה דאפילו לשברם ביד נמי אסור וטוב להחמיר: אין מביאין עצים אלא מן המכונסין שבקרפף הסמוך לעיר בתוך ע׳ אמה וד״ט ואפילו אין לו פותחות או שיש לו פותחות אפי׳ בסוף התחום אבל מן השדה אפי׳ מכונסין או מפוזרין אפילו מן הקרפף אין מביאין: עלי קנים ועלי גפנים אפי׳ כנסם מאתמול חשיבי כמפוזרים מפני שהרוח מפזרם אא״כ הניח עליהם כלי מאתמול שלא יפזרם הרוח וכשמלקט בחצר עצים כדי לשרוף לא יעשה מהם צבור אלא יביא מעט וישרוף ויחזור ויביא מעט וישרוף: עצים שנשרו מן האילן בי״ט אין מסיקין בהן ואם נשרו לתוך התנור יתבאר בדין התנור בע״ה: אוד שהוא עץ שמחתין בו האש ונשבר בי״ט אין מסיקין בו לר״י מפני שהוא שבר כלי: שקדים ואגוזים שאכלן מעי״ט מסיקין בקליפתן ואם אכלן בי״ט אין מסיקין בהם לר״י: אסור להסיק בי״ט ב׳ של ר״ה הלפידים שכבו בי״ט ראשון וכן בכל י״ט שאחר השבת אסור להסיק באותן שכבו בשבת אא״כ ירבה עליהם עצים אחרים ויבטלם ברוב ובלבד שלא יגע בהן עד אחר שיתבטלו ברוב ובשאר יום טוב מותר:

סימן תקב

א אין מוציאין האש לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן המים כגון שנותנין מים בזכוכית זכה כנגד השמש והנעורת נדלק בה ואין עושין פחמין ואין נופחין במפוח מפני שדומה למלאכת אומן אלא בשפופרת כתב א״א הרא״ש ז״ל במפוח קטן של בעל הבית שרי דלא דמי למלאכת אומן ולא לנפחים ולא לצורפי זהב ומיהו אין להקל מדלא אשכחן היתירא אלא בשפופרת מכלל דכל מפוח אסור. כשעושה האש ונותן עליה הקדירה צריך ליזהר בסידור העצים ובנתינת הקדירה עליהן שלא יהא דומה לבנין דאמר רב יהודה מדורתא מלמעלה למטה שרי ממטה למעלה אסור וכן פוריא וכן חביתא פי׳ כשעושין מדורה גדולה עושין ד׳ שורות של עצים כעין ד׳ דופני התיבה ונותנין עליה עצים ובהא קאמר שלא יעשה הדפנות תחלה אלא אחד יאחז העליונה בידו ואחד יעשה הדפנות תחתיהם שלא יהא דרך בניין מדורה העשויה מעצים דקים מותר להסיר מהם כל זמן שלא אחז בהן האור

וכן הקדירה כששופתין אותה לא יניח אבנים תחלה ויתן אותה עליהם אלא יאחזנה באויר ויתן האבנים תחתיה וכן ביצים כשצולין אותם ומניחין אחד ע״ג ב׳ והאש ביניהם יאחזנה העליונה בידו ויתן האחרות תחתיה וכן פוריא כשרוצה להעמיד המטה אוחז הקרשים למעלה ומכניס הרגלים תחתיהן אבל לא יתן הרגלים תחלה והקרשים עליהן ודווקא כשהדפנות מחוברות כגון דופני התיבה הא לאו הכי שרי דאין עשיית אהל עראי כזה אסור בלא עשיית מחיצות וע״כ א״צ ליזהר כשמשימין השולחן שישימו השולחן ואח״כ הרגלים דכיון שאין לו מחיצות אין לחוש וכן חביתא כשרוצין להטותה על אבנים מטין אותה תחלה ואח״כ נותנים אבנים תחתיה או כשמסדרין חביות זו על זו אחד ע״ג ב׳ יאחזנה העליונה בידו ומסדר התחתונות תחלה אבל אבנים של בה״כ מותר לצדדן רש״י פירש דכל זה דלא כהלכתא דקי״ל כר״ש דדבר שאין מתכוין מותר אבל ר״י פירש דחשיב שפיר מתכוין שהרי מכוין למה שעושה כתב הרב רבינו שלמה בן אדרת בשם התוספות שלא אסרו אלא כי האי גוונא שצריך לאויר שלמטה אבל אם אינו צריך לאויר מותר ע״כ מותר להניח ספר מכאן ואחד מכאן ואחד על גביהן כיון שאינו צריך לאויר שלמטה אין סומכין הקדירה בבקעת עץ לחה דכיון שהיא לחה ואינה ראויה להסקה אסור לטלטלה לצורך שום דבר אבל יבישה שראויה להסקה מותרת לכל דבר אין מבשלין בקדירות של חרס חדשות אא״כ הרתיחן תחלה מעי״ט מפני שהבישול הראשון מחזקן והוא גמר תיקונם:

סימן תקג

א אסור לבשל בי״ט אלא כדי צורך היום אבל מי״ט לחבירו או מי״ט לשבת אסור אבל ממלאה אשה הקדירה מבשר אע״פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת מפני שהתבשיל מיתקן יותר כשיש הרבה בקדירה וי״א דאפילו אמרה בפירוש שהיא רוצה אותו לצורך מחר שהוא מותר ויש אוסרין ונראה שהוא מותר כיון דטעם ההיתר מפני שהתוספת גורם טעם בתבשיל אם כן אפילו פירשה בפירוש נמי מותר כתב בעל העיטור דווקא קודם אכילה יכולה להרבות בבישול אבל לאחר אכילה אינה יכולה לבשל ולומר אוכל ממנו כזית דאין לך הערמה גדולה מזו וכן נחתום יכול לחמם חבית מלא מים אע״פ שאינו צריך אלא לקיתון אחד:

סימן תקד

א תבלין או פלפלין נידוכין כדרכן לרב אלפס אפילו במדוך של אבן חוץ מן המלח שצריך שינוי שיטה קצת ומיהו אסור לטחון הפלפלין בריחיים קטנים שלהם וכ״כ הרמב״ם ז״ל אבל לדעת התוס׳ גם פלפלין ותבלין צריכין הטייה אם יודע מעי״ט כמה קדירות רוצה לבשל ואם אינו יודע שרי ושום וחרדל ושחליים אפילו אם יודע מעי״ט שרי לפי שנפגמים ביותר אם שוחקין אותם מעיו״ט מותר להוליך תבלין ומדוך אצל הקדירה או הקדירה אצלם: אין כותשין הריפות וכיוצא בזה במכתשת גדולה אבל בקטנה שרי ובאתרא דאיכא למיחש שיכתשו בגדולה ויאמרו בקטנה עשינו אסור אף בקטנה וכיון שאין שיעור מפורש מה נקרא גדולה או קטנה נכון להחמיר לאסור בכל. אסור למדוד תבלין כדי ליתנם בקדירה ולנחתום מותר כדי שלא יקדיח תבשילו:

סימן תקה

א קדירה שיש בה אוכלין מותר לחלוב בהמה לתוכה לרי״ף אע״פ שאסור ליינק מן הבהמה בי״ט אא״כ היה מצטער אם לא יינק אפ״ה מותר לחלוב לתוך הקדירה אבל אם אין בה אוכל אסור ור״ח אוסר אף כשיש בה אוכל:

סימן תקו

א אין מודדין קמח בי״ט כדי ללוש אלא יפחות או יוסיף מעט על המדה ויש מתירין בפסח מפני שצריך לדקדק במדידה שלא יפחת משיעור חלה ושלא יוסיף משום חשש חימוץ ורב אלפס אוסר וכ״כ הרמב״ם ז״ל ואין מרקדין הקמח בתחלה בי״ט אפילו על ידי שינוי אבל אם רקדו מאתמול ונפל בו צרור או קיסם ורוצה לרקדו פעם שנית מותר אף בלא שינוי לא נפל בו דבר אלא שרוצה לרקדו שנית כדי שיהא הפת נאה צריך שינוי קצת כגון ע״ג שולחן אבל א״צ שינוי גדול לרקד אחורי הנפה הלש עיסה ביום טוב יכול להפריש ממנה חלה ולהוליכה לכהן וכן מתנות כהונה יכול להוליכם לכהן אפי׳ הורמו מאמש עיסה שנילושה מעי״ט בא״י לכ״ע אסור להפריש ממנה חלה בי״ט אבל בחוצה לארץ דקי״ל אוכל והולך ואח״כ מפריש רק שישייר ממנה מעט יותר מן החלה פסק ר״ח שיכול להפריש ורי״ף וכן רש״י פסקו שאין להפריש ורבינו חיים כתב בשם רש״י דאפי׳ מה שאוכל ומשייר החלה

הוי בכלל אין מגביהין תרומות ומעשרות וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב שלא להפריש אלא אוכל ומשייר וכשפירש החלה בי״ט לא ישרפנה מיד אלא יניחנה עד הלילה וביום טוב של פסח שאסור להניחה משום חימוץ כתבתי בהלכות פסח מה יעשה בה: מותר לעשות פת עבה בי״ט פירוש פיתין גדולים ולא חיישינן שמתוך כך יבא לאפות יותר ממה שצריך: היה לו קמח או עיסה בשותפות עם העו״ג אסור לאפות בי״ט:

סימן תקז

א אופין בפורני ולא חיישי׳ לטרחא ובלבד שלא תהא חדשה דחיישינן שמא תפחת וימנע משמחת י״ט ומחממין חמין באנטיכי אף על פי שעצים שנשרו מן הדקל בי״ט או בשבת שלפניו אסור להסיקן אם נשרו בתוך התנור מרבה עליהם עצים מוכנים ומבטלן כיון דקליא לאיסוריה מותר לבטל איסור דרבנן ובלבד שלא יגע בהן עד שיתבטלו ברוב ואחי ה״ר יחיאל ז״ל כתב שאם נפלו בתנור בשבת אסור להסיקן בי״ט שלאחריו אפילו על ידי ביטול ברוב ולא דמי לנשרו בי״ט דבההיא ליכא אלא איסור דרבנן גזירה שמא יעלה ויתלוש אבל הנך שנשרו בשבת אסורין מדאורייתא בי״ט משום הכנה ובאיסור דאורייתא אין מבטלין איסור: אסור ליקח עץ מבין העצים לחתות בו האש בתנור דהו״ל מתקן מנא: תנור שנפל לתוכו מטיח הטיט אם אפשר לאפות ולצלות בו בלא גריפה אסור לגורפו אבל מותר להשכיב האש והאפר שבו כדי שיהא חלק ולא יגע בפת אבל אם צריך לגורפו אפילו אם אפשר לאפות ולצלות בו בלא גריפה ואינו גורפו אלא כדי ליפות הפת או הצלי שלא יגע בו הטיח ויחרך שרי ודוקא בתנורים שלהן שהיו מדבקין הפת סביבם ואין צריכין לגורפן אלא מהטיח שנופל לתוכו אבל בתנורים שלנו שמכבין הגחלים בגריפתן אם אפשר לאפות זולתה אלא שרוצה לגרוף כדי ליפות הפת אסור אבל אם א״א לאפות בלא גריפה מותר: תנור וכיריים חדשים הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אבל אין סכין אותן בשמן ולא טחין אותן במטלית ולא מפיגין אותן בצונן כדי לחזק אבל היסק ראשון מותר אע״פ שהוא חדש שאינו נגמר להתחזק עד שיפיגנו ואם צריך להפיגו כדי לאפות בו כגון שהוסק יותר מדאי יכול להפיגו בצונן ולכך היה אומר הר״ר מאיר מרוטנבורק שמותר לשרות במים המכבדת שמכבדין בו התנור אע״פ שמכבה: מותר לאפות תנור מלא פת אע״פ שא״צ אלא פת אחד ופירש״י דוקא להם שתנוריהם היו קטנים והיו מדבקין הפת בדפנותיהן ומתוך שהוא מלא אין מקום לחומו להתפשט והפת נאפה יפה אבל בתנורים שלנו אין לאפות יותר ממה שצריך אסור לגבל טיט לטוח בו פי התנור אבל יכול ליקח מהטיט שעל שפת הנהר לטוח בו ובלבד שייחדו לכך מעי״ט שיציין אותו ואפר מותר לרש״י לגבלו ולטוח בו ולר״י אסור אא״כ נתן עליו מים מאתמול ור״ת פי׳ דאפר נמי אסור לגבלו ופירש הוא אפר מותר פי׳ להניחו על פי התנור כדי שישמור חומו אבל עפר אסור להניח עליו:

סימן תקח

א אין מלבנין הרעפים כדי לצלות עליהם שבליבון זה הם מתחזקין והו״ל כמתקן מנא ולא שוברין החרס ולא חותכין הנייר לצלות בו צלי ולא פוצעין הקנה לצלות בו מליח אבל פוצעין האגוזים במטלית ולא חיישינן שמא יקרע:

סימן תקט

א מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותן מעי״ט דוחין יו״ט כגון גריפת תנור ושפוד שנשבר חודו בי״ט בענין שאין ראוי לצלות בו מותר לתקנו אבל אם נתעקם קצת ועדיין ראוי לצלות בו אסור לתקנו אפי׳ אם יכול לתקנו בידו בלא כלי: סכין שנפגמה בי״ט מותר לחדדה במשחזת של עץ או על חברתה ומורין לעשות כן אבל במשחזת של אבן אע״פ שמותר לחדד בה אין מורין לעשות כן אבל להעביר שמנוניתו אף בשל אבן מורין לעשות כן ואם נפגמה מעי״ט אסור והרמב״ם כתב אפילו על גבי עץ הלכה ואין מורין כן ועל גבי משחזת של אבן אין משחיזין כלל וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא ראשונה נפגמה מעי״ט אסור לחדדה במשחזת ואם לא נפגמה מעי״ט אלא עמדה פי׳ התחילה קצת להתקלקל ואינה חותכה יפה אם יכול לחתוך בה ע״י הדחק יכול להשחיזה בי״ט ופי׳ רב אלפס אגב ריחייא או דיקולא אבל לא במשחזת ובעל העיטור כתב אפילו במשחזת והכי מסתבר אבל אם אינו יכול לחתוך בה אפילו על ידי הדחק אסור להשחיזה דהוה ליה מתקן מנא:

סימן תקי

א מוללין מלילות ומפרכין קטניות בי״ט ומנפח מעט מעט ואוכל אפילו בקנון ותמחוי אבל לא בנפה וכברה: הבורר קטניות או שאר דבר אם יש טורח בברירת האוכל יותר מפסולת כגון שהאוכל מרובה בורר כדרכו לזרוק הפסולת ואם טורח יותר בברירת הפסולת כגון שהוא דק נוטל האוכל ומניח

הפסולת ודוקא כשהאוכל מרובה על הפסולת מכמותו ומשכחת לה באוכל מרובה ואפ״ה יש טורח יותר בבירורת הפסולת כגון שהוא דק כדפרישית אבל אם כמות הפסולת מרובה אסור אפי׳ לטלטלו שהאוכל בטל ברוב ומ״מ לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין מעורין בקליפיהן אע״פ שהפסולת מרובה על האוכל מותרין דלא מיקרי פסולת מרובה כיון דאורחייהו בהכי והוי כמו שומר לפרי ולא דמי לעצמות וקליפין כיון שנפרדו לגמרי מן האוכל: אין מסננין החרדל במסננת שלו ואין ממתיקין אותו בגחלת של עץ אבל בשל מתכת מותר: אין תולין המסננת בי״ט לסנן בה שמרים היתה תלויה ועומדת מותר ליתן בה שמרים לסננן ומערים ותולה אותה ליתן בה רמונים ונותן בה שמרים ובלבד שיתן בה רמונים תחלה: אין עושין גבינה בי״ט ואין גוזזין הירק במספרים שרגילין לחותכם בהן מן המחובר ומתקנין את הקונדס והעכביות אף על פי שמותר לטרוח לתקן צרכי סעודה ביום טוב מכל מקום מה שאפשר לשנות מדרך חול יעשה הלכך המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל וקופה לתת לתוכה ארבעה או חמשה כדים ביחד אלא יביאם לפניו בידו אחד אחד או שנים שנים דמוכח שלצורך י״ט מביאם וכן כל כיוצא בזה ישנה מדרך חול אפילו אין בשינוי קלות המשא ואם א״א לו לשנות כגון שזימן הרבה אורחים וצריך למהר ולהביא לפניהם יעשה כדרכו:

סימן תקיא

א מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה ולחמם מים לרחוץ רגליו אבל לא כל גופו לרחוץ כל גופו במים שהוחמו מעי״ט כתב רי״ף שמותר ור״י אסר ולזה הסכים א״א ז״ל: אדם מותר לטבול בי״ט מטומאתו אבל אסור להטביל כלים חדשים או טמאים לטהרם אין עושין מוגמר פירוש שמפזר מיני בשמים על הגחלים בין אם מכוין להריח בין אם מכוין למגמר הבית או הכלים אבל אם עושה כדי ליתן ריח טוב בפירות למתקן לאכילה מותר לא שנא אם מפזרן על גבי חרס או על גבי גחלת של עץ:

סימן תקיב

א אין מבשלין לצורך א״י בי״ט הלכך אפילו להזמינו אסור שמא ירבה בשבילו ודוקא להזמינו דכיון שרוצה לכבדו חיישינן שמא ירבה בשבילו אבל לעבדו ושפחתו בביתו וכן שליח השלוח לו מותר להאכילם עמו ולא חיישינן שמא ירבה בשבילם כתב הרמב״ם אבל אם בא הא״י מאליו אוכל עמו שכבר הכינוהו ואינו נראה דאע״פ שכבר הכינוהו אכתי איכא למיחש שמא ירבה בשבילו אם הוא חשוב וראוי לכך אלא צריך שיאמר לו אם יספיק לך במה שהכננו לעצמינו בוא ואכול: אנשים א״י שמוטל על בני העיר לאפות להן אסור לאפות להן בי״ט אפילו אם אינן מקפידין אם יאכל הישראל ממה שהוא אוכל ובה״ג התיר אם אינן מקפידין וכ״כ הרמב״ם אנשים א״י שנתנו קמח שלהם לישראל לאפות להן אם אינן מקפידין שהישראל אוכל ממנו מותר לאפות להם ואינו כן לפי גירסת הגמ׳ שלנו וכשם שאסור לבשל לצורך א״י כך אסרו לבשל לצורך בהמה ודוקא בישול ואפייה אבל לטלטל מזונות וליתן לפניהם מותר אפי׳ בשבת ואבי העזרי והר״ז הלוי כתבו שמותר לבשל לצורך בהמה ולא נהירא לא״א ז״ל:

סימן תקיג

א ביצה שנולדה בשבת וי״ט אסור ליגע בה וכ״ש שלא לאוכלה ואפילו ספק נולדה בי״ט או בחול אסורה ואפי׳ נתערב באלף כולן אסורות ואבי העזרי אסר אפילו התבשיל שנעשה בספק ביצה שנולדה בי״ט וכ״כ הר״ם מרוטנבורק ולפי מה שפי׳ ר״ת דהא דאמרינן דבר שיש לו מתירין לא בטיל דוקא כשהוא בעין אבל טעמו בטל בס׳ היה נראה שהתבשיל מותר כיון שלא נתכוין לבטלה ומותר לכפות עליה כלי שלא תשבר ובלבד שלא יגע בה הכלי ובי״ט שני מותרת בשני י״ט של גליות אבל בשני י״ט של ר״ה או משבת לי״ט של אחריו או מי״ט שלפני השבת לשבת אסורה בשני: ביצה שיצא׳ רובה מעי״ט וחזרה ויצאה בי״ט מותרת דחשיב לידה משיצאה רובה הלכך אפילו בדק בקינה של תרנגולת מעי״ט סמוך לחשיכה ולא מצא בה בצים ולמחר השכים ומצא בה בצים מותרות שתרנגולת אינה יולדת בלילה ובודאי מאתמול ילדה אף על פי שבדק אתמול ולא מצא בה אנו תולין שמאתמול יצא רובה וחזרה וכגון דאיכא זכר בהדה ואפילו עד ס׳ בתי ובלבד שלא יפסיק נהר שאין בו גשר שאז אינה יולדת בלילה אבל אי ליכא זכר בהדה לא שאז יולדת בלילה ואם לא בדק מעי״ט אפילו אי ליכא זכר בהדה שריא דתלינן דמאתמול היתה שם דאף בלא זכר רובן יולדות ביום הלכך מותר ליקח בצים מן העו״ג בליל ראשון של י״ט דתלינן מעי״ט ילדה וכן בליל ב׳ בשני י״ט של גליות אבל לא בליל ב׳ של ר״ה ולא בליל א׳ של י״ט שאחר השבת דאימור מאתמול הוה: השוחט תרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרות ואפילו בי״ט שלאחר השבת: אפרוח שנולד בי״ט יש מתירין והגאונים אוסרין

וגם ריי"ף אוסר ואם נולדה בשבת כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל שאסור בי"ט שלאחריו משום הכנה דודאי שייך ביה הכנה דבעודו בקליפתו לא היה ראוי לכלום:

סימן תקיד

א אסור לכבות הדליקה בי"ט אפי' רואה את ביתו שנשרף. אסור לכבות הבקעת בין אם מכבה מפני שחס עליה שלא תשרף בין אם מכבה כדי שלא תתעשן הקדירה ודווקא כשאפשר לו להצילה מעישון בלא כבוי כגון שיסירנה מאש זה ויתננה על אש אחר אבל אם אין לו אש אחר ואם לא יכבנה תתעשן הקדירה מותר לכבותה כדי שלא תתעשן הקדירה אסור לכבות את הנר אפילו אם צריך לכבותו כדי לשמש מטתו ואפי' להטותו כדי להתרחק השמן מן הפתילה אסור דאף זה חשיב כבוי ואסור ליקח פתילה מנר הדולק אפי' ליתנה בנר אחר שהרי מיד כשמוציאה מכבה אותה ומאי נפקא מינה כשידליקנה אחר כך: נר של שעוה שרוצה להדליקו בי"ט וחס עליו שלא ישרף כולו יכול ליתן סביביו דבר המונע מלישרף בענין שיכבה כשיגיע שם דגרם כבוי מותר: נר שכבה מותר לחתוך ראש הפתילה כדי שיהא נוח לידלק ולא חשיב תיקון מנא ודווקא שרוצה לחזור ולהדליקו בו בלילה אבל בליל ב' של ר"ה וכן בליל י"ט של אחר השבת אסור להדליק שירי פתילה שכבו בראשון שבמה שכבה בראשון הוכנו להדליק בו פעם שני והוה ליה מכין משבת לי"ט ואסור אם לא שהודלק ונכבה מע"ש. נר של בטילה פירוש שאינו צריך לו אסור להדליק אבל של ב"ה לא חשיב של בטילה ומותר להדליקו וכתב א"א הרא"ש ז"ל בתשובה שמותר להדליקו ביום הראשון בערב לצורך ליל ב' ואפילו בי"ט שני בערב ואין בזה משום אין י"ט מכין לחול שמיד בהדלקתו יש מצוה לאותו שעה שבכל שעה אפילו ביום יש מצוה בהדלקת נרות בב"ה: אין נותנין נר ע"ג אילן מעי"ט דחיישינן שמא יבא להשתמש באילן: אין פוחתין הנר פי' נר של חרס בעודו רך כמו ביצים של יוצר ממעכין אותו ביד לעשות לו בית קיבול אסור לעשותו בי"ט משום דמתקן מנא אין חותכין הפתילה לשנים אבל בפי ב' נרות שנותן ב' ראשיה בפי ב' נרות וצריך להדליק שניהם ומדליקה באמצע מתיר ריי"ף אבל אם אין צריך להדליק שניהם אלא שעושה כדי לחותכו לשנים לא וא"א הרא"ש ז"ל חוכך בה להחמיר אף בפי ב' נרות וצריך לשניהם ולא גודלין אותה ולא מהבהבין פירוש להחריכה כדי שתהא נוחה להדליק אבל אם היתה גדולה כבר אלא שאינה קשה כל צורכה יכול למעכה בידו כדי להקשותה ויכול לשרותה בשמן ומותר להסיר הפחם שבראש הנר כשהוא דולק ואפילו בכלי אע"פ שנופלת לארץ וכבתה והרמב"ם ז"ל אוסר בכלי ולא נראה לא"א הרא"ש ז"ל:

סימן תקטו

א עו"ג שהביא דורון לישראל ביום טוב אם יש במינו במחובר או שמחוסר צידה אסור לאוכלו בו ביום אפילו לטלטלו ולערב אסורין בכדי שיעשו לפירש"י בב' ימים טובים של גליות מותר מיד בליל י"ט שני בכדי שיעשו ומיהו גם אם הובא ביום ב' צריך להמתין במוצאי י"ט בכדי שיעשו אבל בשני י"ט של ר"ה או בי"ט שלאחר השבת או שלפניו צריך להמתין במוי"ט ושבת כדי שיעשו ופי' כדי שיעשו כדי התלישה והצידה לבדה וא"צ להמתין כדי הבאה לכאן וקודם בכדי שיעשו אסורין לכל אף למי שלא הובאו בשבילו ואפילו אם ספק אם נלקטו היום אם לאו אסורין אבל אם ניכר בהן שלא נלקטו היום מותרין מיד אם היו בתוך התחום ולר"ת אפי' בשני ימים של גליות אסורין עד מי"ט שני כדי שיעשו ופירוש כדי שיעשו כדי שיוכלו להביא ממין זה ממקום הקרוב הנמצא ממנו סמוך לעיר ודוקא לאותו שהובא בשבילו אבל לאחרים מותרין מיד (לערב יום א') בלילה ואפילו אותו שהובאו בשבילו אם העו"ג תלשן לצורכו ושוב הביאן לו מותרין מיד בלילה וכן דבר הניצוד מאליו או פירות שנשרו מאליהן אסורין בו ביום ובלילה מותרין מיד ואם חל יו"ט ביום ה' וששי והובאו ביום הראשון כתב בעל העיטור שאסורין עד מוצ"ש בכדי שיעשו וכ"כ בה"ג והר"י מפרי"ש התירה בליל שבת בכדי שיעשו ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל ודבר שאינו במינו במחובר ואינו מחוסר צידה אם בא מתוך התחום מותר לכל ואם בא מחוץ לתחום אסור לאוכלן למי שהובאו בשבילו אבל מותר לטלטלן ואחרים מותרין אף לאכלן ולערב צריך להמתין מי שהובאו בשבילו כדי שיעשו לרב אלפס וכ"כ בעל התרומות ולר"י א"צ ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל ואם הוא ספק אם בא מחוץ לתחום אם לא לרש"י מותר ולדברי הגאונים אסור וכתב הרשב"א שאף לדברי הגאונים אין לאסור אלא בעו"ג שאין שרוי עמו בעיר דאיכא למיחש שמא מחוץ לתחום הביאם אבל עו"ג השרוי עמו בעיר ופירות המצויין בעיר אין לחוש מספק ודבר שאין במינו במחובר שהובא לישראל בי"ט ראשון של ר"ה מותר בשני אע"פ שקדושה אחת הן שאין עליו איסור הכנה ולא דבר התלוי בקדושה שנאמר קדושה אחת הם אלא משום קנסא שמא יאמר לו להביא ודיו אם קנסו בראשון וכן משבת ליו"ט:

סימן תקטז

א מותר לשלוח בי״ט דורון בין מנות של תבשיל הראוי לאכילה או בהמה חיה ועוף בין חיים בין שחוטים יינות שמנים וסלתות וקטניות ורי״ף מתיר אף בתבואה והרמב״ם ז״ל אוסר ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל וכששולח לא יעשה שורה לשלוח בג׳ בני אדם ביחד משום דאוושא מלתא וג׳ מינים בג׳ גברי מיבעיא ולא איפשיטא והרמב״ם ז״ל מתיר משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין שאף הם ראויים לישען עליהן ואפילו אם יש בהן כלאים אם הם קשין שראוין להציע תחתיו ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בהם ואפי׳ תפילין משלחין אף על פי שאינן ראויין במועד ראויין בחול וכל דבר שראוי בחול משלחין אותו ביו״ט:

סימן תקיז

א מותר לומר לחנוני ישראל תן לי ביצים או אגוזים או לרועה הרגיל אצלו תן לי גדי או טלה ולטבח תן לי כתף או ירך ולנחתום תן לי ככר ולחנוני תן לי ה׳ ביצים וי׳ רמונים וכל כיוצא בזה ובלבד שלא יזכיר לו שם מדה לומר לו תן לי קב או קבים ולא סכום דמים לומר אטול כך וכך ואשלם לך דינר ולא סכום מנין לומר כך וכך יש לך בידי תן לי כך וכך ויהיה לך בידי כך וכך והני מילי חנוני ישראל אבל חנוני עו״ג אסור ליקח ממנו דבר שבמינו מחובר שמא נלקט היום ולא דבר שמחוסר צידה שמא ניצודו היום ולא בצים שמא נולדו היום אבל דבר שאינו במינו במחובר אפילו הובא היום מחוץ לתחום שרי וכן קמח שנטחן היום שרי בעיר שרובה עו״ג דאדעתא דעו״ג טחני ליה ומשום מוקצה ליכא דחיטין נמי חזו לכוס ביה״ש ולעשות מהן קליות ודייסא כתב א״א הרא״ש ז״ל בתשובה לא התירו לקנות בי״ט אלא כדרך שמפרש בגמרא הולך אדם אצל חנוני וכו׳ אבל ישראל שאומר לעו״ג מעי״ט שתקנה לי יונים למחר לא יפה עשה אבל אם עשה כבר מותר לאכול מהם אפי׳ בו ביום ובלבד שלא יהיו מפריחין ולא יהיו אסורין משום מוקצה אבל אם רגיל בכך אסור לאכול מהן אפי׳ קנה כבר דאין זה חשוב דיעבד כיון שרגיל בכך: מותר לומר לחבירו מלא לי כלי זה אפילו הוא מיוחד למדה ובלבד שלא יזכיר בו שום מדה לומר תן לי מדה פלונית והרמב״ם ז״ל אוסר בכלי המיוחד למדה ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל: לא ימדוד אדם שעורים ויתן לפני בהמתו אבל קודר הוא קב או קביים ונותן לפניה ופירש״י קודר נוקב נקב בכרי עצמו וממלא שלא כדרך מדה ורי״ף פי׳ קודר משער לפי אומד דעתו:

סימן תקיח

א כל הוצאה שיש בה קצת צורך אפילו אינה לצורכו אלא לצורך מצוה כגון קטן למולו וס״ת לקרות בו ולולב לצאת בו מותר וכשם שמותר להוציא כך מותר להחזירו וכן אם צריך לילך לב״ה או לטייל בשמחת יו״ט ואינו יכול להניח קטן בבית יחידי יכול להוציאו עמו וכן מפתח שסגר בו האוכלים שירא להניחו בבית יכול להוליכו עמו וכת׳ רבינו שמואל דוקא להוליכו בידו אבל ברצועה כדרך חול לא ואין נראה לחלק דלא מיחזי כ״כ עובדא דחול מה שהוא תלוי ברצועה וכן כל צרכי תכשיט יכול להוציא כדי להתקשט בו בי״ט אבל דבר שאין בו צורך אכילה ולא צורך תכשיט כגון מפתח שסוגר בו הכלים וכיוצא בו שאין בו צורך כלל אסור להוציא בי״ט וכל דבר שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו בי״ט לקח עץ שאינו מיוחד לשפוד וצלה בו בשר אסור לטלטלו אח״כ שאינו כלי אלא שומטו ומניחו בקרן זוית כדי שלא יוזקו בו אפי׳ אין עליו בשר כלל: מותר לטלטל הסולם משובך לשובך אפילו בר״ה וה״מ סולם קטן כגון של שובך אבל גדול כגון של עלייה אסור לטלטלו ואפי׳ בבית: מותר להוציא גרף של רעי לאשפה ואסור להחזירו אלא אם כן יתן לתוכו מים ואפילו רעי בלא גרף מותר להוציאו אף על פי שאסור להביא לפניו דבר שעתיד לימאס כדי להוציאו לכשימאס מותר לקבוע ישיבתו אצלו כדי להוציאו לכשימאס: בהמה שהיתה מסוכנת מערב יום טוב ומתה ביום טוב מותר לטלטלה אפי׳ לר״י היתה בריאה ומתה אפי׳ לר״ש אסורה היתה חולה קצת פלוגתא דר״י ור״ש: מתחילין בערימת התבן שהוא מוכן שעומד להסקה אבל לא בעצים שהן מוקצין והא איכא לאוקומי כר״ש וסיפא בארזי ואשוחי דמודי בה רבי שמעון כיון שעומדין לבניין הוי מוקצה מחמת חסרון כיס ואיכא נמי לאוקומי כר״י ובכל מיני עצים ורישא איירי בתיבנא סריא דאית ביה קוצי ואינה ראויה אלא להסקה וזה תלוי בשינוי דעת הפוסקים בענין מוקצה העושה סוכה בעצרת לצל אסור ליטול ממנה עצים ביום טוב ואפי׳ היתה רעועה ונפלה ור״ש מתיר ברעועה ונפלה ואם לאחר שתקנה בדפנותיה ובסככה סמך לה עוד חבילות ולא חברם שמה או שזרקם עוד יותר על הסכך מותר ליטלו לכולי עלמא ואם התנה ליטול ממנה ביום טוב ונפלה מותר אף לתנא קמא אפילו מעיקר סככה אבל בסוכת החג לא מהני תנאה: בית שאינו טוח בטיט אלא לבנים מסודרים זה על זה והוא מלא פירות ונפחת ביום טוב מותר ליקח מהם במקום הפחת ולא אמרי׳ מוקצין הן כיון שאין בפחיתתו אלא איסור דרבנן לא אסח דעתיה מינייהו אבל אם היה בנוי בניין גמור אפילו ר״ש מודה שאסור ליטול ממקום הפחת:

סימן תקיט

א חנויות שאינן מחוברין בקרקע אלא כעין מגדל של עץ וסוגר אותו בדלת וכשרוצה לפותחו מסלק הדלת ונותנו לפני החנות ומסדר עליו צרורות רוכלין למוכרן מותר לסלקו ולהחזירו אבל אם יש לו כיוצא בזה בבית מותר לסלקו ואסור להחזירו והא דשרי בחנויות דוקא כשיש לו ציר באמצע פי׳ באמצע הדופן יש ציר ויש לדלת שם בליטה כנגדו שתוחבין אותו בציר ואינו נראה כ״כ כבונה אבל יש לו ציר למעלה ולמטה אפי׳ בחנויות אסור ואם אין לו ציר כלל אפי׳ בבית נמי מותר: חותמות שבכלים כגון שידה תיבה ומגדל שהכסני קשור בהן בחבל יכול להתירו או לחותכו בסכין או להתיר קליעתו וכתב א״א הרא״ש ז״ל דווקא כגון קשירת חבל וכיוצא בו אבל פותחות של עץ או של מתכת אסור להפקיע ולשבר דבכלי נמי שייך בניין וסתירה גמורה ובספר המצות קטן כתב ובשבירת פותחות של כלים נחלקו בו ה״ר אליעזר ממיץ מתיר וה״ר שמעון אוסר ומיהו ע״י עו״ג יש להקל ע״כ ושל קרקע כגון דלת של בור שקשור בו בחבל יכול להתירו דלאו של קיימא הוא שהרי עומד להתיר אבל לא מפקיע וחותך משום דהוי סותר: אוכלי בהמה אין בהן משום תיקון כלי הלכך מותר לקטום קש או תבן לחצוץ בו שיניו אפי׳ בסכין אבל קיסם שאינו אוכל בהמה אפי׳ ליטלו בלא קטימה ולחצוץ בו שיניו אסור: מותר לטלטל עצי בשמים כדי להריח בהן וקוטמין ומוללין להריח בהן אפי׳ אם הן קשין. קמטים שעושין הנשים בבתי זרועותיהן ובבתי שוקיהן אסור לעשותן משום תיקון מנא:

סימן תקכ

א רבן גמליאל אומר מותר לכבד בי״ט בין המטות במקום שאכלו משום פירורין אבל בשאר הבית אסור ושבת אפי׳ בין המטות אסור ורבנן פליגי עליה ואוסרין הכל והלכתא כוותייהו ומיהו ר״ח וריי״ף פסקו דאפילו בשבת מותר לכבד בכ״מ כמו שמותר לרבץ והתוס׳ אוסרין לכבד ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל:

סימן תקכא

א מי שיש לו פירות בראש הגג וראה מטר שבא יכול לשלשלן למטה דרך ארובה שבגג שיורידם למטה בחבל אבל לא יטרח להורידם לא בסולם ולא במדריגה ולא בחלונות שבמעקה אפילו להפילם דרך שם ולא יושיטם מגג לגג ואפילו להורידם בארובה ולא התירו אלא ד׳ או ה׳ קופות אבל טפי לא ובשבת אסור: מותר לכסות פירות או כדי יין או לבנים מפני הדלף שלא ירד עליהם לרש״י דוקא בי״ט ולר״י אפי׳ בשבת נותנין כלי תחת הדלף אף ע״פ שאינו ראוי לשתייה ואפי׳ בשבת ואם נתמלא כולו שופכו וחוזר ונותנו:

סימן תקכב

א אין הסומא יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו ואין יוצאין לכסא אחד אנשים ואחד הנשים פי׳ שיושב בכסא ונושאין אותו בו ואם רבים צריכין לו ואינו יכול לילך שם בענין אחר מותר ובלבד שלא יכתף פי׳ שלא ישים כל א׳ ידו על כתף חברו והכסא על זרועותיהם ואי איכא ביעתותא שירא לילך בלא כיתוף מותר אף ע״י כיתוף: מי שנכווצו גידי שוקיו יכול לילך במקל: אין פרה יוצאה ברצועה שבין קרניה ואין מנהגין אותה במקל:

סימן תקכג

א מקרדין הבהמה בי״ט אף על פי ששיני המגרדת קטנות ועושה חבורה שרי כיון שאינו מכוין לכך וכ״ש קרצוף ששיניה גדולות ואינו עושה חבורה ופירש ר״י שמגרדות שלהן היו בענין שאין השער נתלש אבל שלנו שבודאי השער נתלש הוה פסיק רישיה והכל אסור: אין מיילדין הבהמה בי״ט אבל מסעדין אותה שאוחז בולד כדי שלא יפול לארץ ונופח לו בחוטמו ונותן לו דד לתוך פיו. בהמה טהורה שרחקה ולדה מותר לזלף מן שלייתה עליה וליתן מלא אגרוף מלח ברחמה כדי שתרחם עליו ואסור לעשות כן לטמאה:

סימן תקכד

א אין עולין ע״ג אילן בי״ט ולא רוכבין ע״ג בהמה ולא שטין ע״פ המים ולא מספקים להכות כף על הירך ולא מטפחין להכות כף על כף לא בחמתו ולא דרך שמחה ולא מרקדין ולא דנין לר״ת היכא דאיכא דעדיף מיניה אבל אי ליכא דעדיף מיניה שרי ולרש״י אסור בכל ענין ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ולא מקדשין לרבינו תם דוקא כשיש לו אשה ובנים ולרש״י אסור בכל ענין ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ולא מגרשין ולא מייבמין ולא חולצין ולא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מפרישין תרומות ומעשרות אפי׳ ליתנם לכהן בו ביום ודווקא דטביל מאתמול אבל טביל בו ביום כגון שלש עיסה מותר להפריש ממנה חלה וכולן אם עשאן בין שוגגין בין מזידין מה שעשה עשוי׃

סימן תקכה

א הלואת י״ט פליגי בה רבה ורב יוסף רבה אמר ניתנה ליתבע בדין ורב יוסף אמר לא ניתנה ליתבע יש פוסקין כרב יוסף ורב אלפס פסק כרבה וכן דעת התוספות כתב הרמב״ם גבאי צדקות גובין מן החצירות בי״ט אבל לא יכריזו כדרך שמכריזין בחול אלא גובין בצנעה ונותנין לתוך חיקם ומחלקין לכל שכונה ושכונה בפני עצמה׃

סימן תקכו

א מת המוטל לקברו אם הוא בי״ט ראשון יתעסקו בו עו״ג אפי מת בו ביום ואפי׳ אם יכולים להשהותו עד למחר שלא יסריח ורש״י פירש דלא שרי אלא היכא דאשתהי כגון שמת בשבת שלפני י״ט וכ״כ בה״ג דלא שרינן ליה אלא אי הוי מסריח אי משהינן ליה עד למחר וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא הראשונה כתב ה״ר יחיאל הלוי שישראל יכולין להוליכו דמתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל והרמב״ן אוסר דלא שרי ע״י מתוך אלא בדבר שיש בו צורך היום להנאת הגוף ממש והוצאת המת דומה לטלטול אבנים בי״ט ב׳ יתעסקו בו ישראל אפי׳ בי״ט שני של ר״ה ואפי׳ לא אשתהי ואפי׳ למיגז ליה אסא ולעשות לו תכריכין ולבנות ארון ולחצוב קבר מותר וה״מ שרוצים לקוברו בו ביום אבל אם אין רוצין לקוברו בו ביום אין עושין לו שום דבר איסור מלאכה ואפי׳ ע״י עו״ג אבל טלטול שרי ונראה שהכיפה שבונין על הקבר שאין לבנותה בי״ט דכיון שנקבר בקבר למה יחלל י״ט שלא לצורך אלא יכסו הקבר בנסרים ועפר עד אחר המועד וטוב למעט באיסור דאורייתא בכל מה שיוכלו וכן נוהגין באשכנז שהעו״ג עושה הארון והתכריכים וחופר הקבר וכל מה שהוא איסור דאורייתא אבל טלטול המת והוצאתו עושין על ידי ישראל ור״ת היה מחמיר בדבר שלא לעשות האידנא כלל ע״י ישראל וכן כתב ר״ח אבל רב אלפס לא כתב כן ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל׃ כתב ר״י שלא יעשו הדבר אלא בצנעה דאפי׳ בחה״מ תנן וארון עם המת בחצר פירוש כשעושין לו הארון עושין אותו אצל המת כדי שידעו הכל שהוא לצרכו ומיהו איתא בירושלמי לא שנו אלא באדם שאינו מפורסם אבל באדם מפורסם ואפי׳ בשוק ומטעם זה האידנא שיהודים מועטין דרין במקום אחד וכשיש מת בעיר ידעו כל השכונה הוו כולהו כמו מפורסם כתב בה״ג מותר ללוות המת בי״ט הראשון בתוך התחום ובי״ט שני אפילו חוץ לתחום והרמב״ן היה מסופק אם מותר לחזור למקומו או אם נאמר שאין לו אלא אלפים ממקומו ואם אותם אלפים נבלעים בתוך תחומו יחזור למקומו מעשה שמת תינוק בן שלשים בי״ט השני ואמר הריב״ם כיון שלא היה יודע ודאי שכלו לו חדשיו אין דינו כשאר מת לחלל עליו יו״ט וה״ר יעקב בן ה״ר יצחק הלבן אומר כיון דרוב נשים יולדות ולד של קיימא דינו כשאר מת׃

סימן תקכז

א יו״ט שחל להיות בע״ש לא יבשל בתחלה לצורך שבת בקדירה בפני עצמה דאילו בקדירה אחת יכול לבשל כמו שירצה אבל מבשל הוא ליום טוב ואם הותיר הותיר לשבת ועל ידי עירוב מבשל לכתחלה לצורך שבת ועירוב זה פי׳ ר״ת שצריך לעשותו מפת וממיני תבשיל פת לאפות עליו ותבשיל לבשל עליו ור״י פי׳ דסגי בתבשיל לבד וה״ר שמשון הזקן כתב כר״ת וכן בה״ג וכן נהגו וצריך שיהא התבשיל ראוי ללפת בו הפת לאפוקי דייסא ומיהו כל מיני תבשיל צלי שלוק ומבושל ראוי לכך ואפילו עדשים שנשארו בשולי הקדירה ושמנונית שנדבק בסכין גורדו וסומך עליו ובלבד שיהא בו כזית שזהו שיעורו בין בתחלתו בין בסופו בין לאחד בין לאלף יש אומרים דוקא שבשלו העדשים מעי״ט וחתך בסכין השמנונית מעי״ט דהשתא איכא הוכחה אבל אם נשארו העדשים והשמנונית מג׳ או ד׳ ימים קודם אין סומכים ונראה דשרי בכל ענין׃ דגים קטנים מלוחין אף על פי שאין בישולן בישול לאוסרם משום בישולי עו״ג אפי׳ הכי חשיבי בישול לענין עירובי תבשילין להיות תבשיל אבל במליחה בלא בישול לא אף על פי שנאכלין

מחמת מלחן: מצוה על כל אדם לערב וגם מצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו ונפקא מינה למי שהוא טרוד או שכח ולא עירב שיוצא בעירובו של חבירו אבל מי שאפשר לו לערב ואינו מערב אלא שרוצה לסמוך על עירובו של גדול העיר נקרא פושע ואינו יוצא בו וכשמערב על אחרים צריך שיכוין בדעתו על אותו שרוצה לערב בשבילו ואינו צריך לפרש אלא שמניח בכלל על כל בני העיר ודי וכל מי שהוא בתחום העיר יוצא בו אבל אותו שהניחו בשבילו א״צ לדעת בשעת הנחה רק שיודיעוהו למחר בי״ט קודם שיתחיל לבשל לצורך השבת וצריך לזכות להם ע״י אחר ואינו מזכה להם לא ע״י בנו ובתו הקטנים ועבדו ושפחתו הכנענים אלא על ידי בנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העברים וקטן שאינו סמוך על שולחן אביו חשיב כגדול וגדול הסומך על שלחן אביו חשיב כקטן ואשתו פסק רב אלפס ור״י שמזכה להם על ידה וא״א הרא״ש ז״ל כתב שאינו מזכה על ידה וכ״כ בעל העיטור כיצד הוא עושה לוקח העירוב בידו ונותנו למי שיש לו זכות בשביל מי שמערב על ידו ואומר לו זכה בעירוב זה בשביל פלוני ונוטלו הזוכה מידו וחוזר ונוטלו מיד הזוכה ומברך על מצות עירוב ואומר בדין יהא שרי לן לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמיעבד כל צרכנא מי״ט לשבת ולכל בני העיר הזאת או למי שירצה לפרט ואע״פ שהניח עירוב כתב א״א ז״ל שאינו יכול לבשל מיום טוב הראשון לשבת וכ״כ בעל העיטור ויכול להניח העירוב על דעת להיות סומך עליו כל זמן שהוא קיים אפילו לי״ט אחר. נאכל או נאבד קודם שבשל לשבת אינו יכול לבשל עליו אפילו באותו י״ט נשאר ממנו כל שהוא (ס״א כזית) סומך עליו ולאחר שהכין צרכי שבת יכול לאוכלו מיד התחיל בעיסתו ונאכל העירוב אמר אביי גומר וא״א הרא״ש ז״ל כתב איכא לאיסתפוקי במלתיה דאביי אי בעי למימר גומר עיסה זו שהתחיל בה ושוב לא יבשל ולא יטמין וכן אם התחיל לבשל תבשיל אחד יגמרנו לבד או שמא כיון שהתחיל להתעסק באחד מצרכי שבת בעוד העירוב קיים גומר כל צרכי שבת והלשון משמע כן דקאמר גומר דמשמע כל צרכי שבת דאי אעיסה לחוד קאי הול״ל גומרה והדבר שקול עד יבא יורה צדק: מי שלא עירב אסור להדליק נר של שבת וכשם שאסור לבשל לעצמו כך אסור לבשל לאחרים אפילו בביתם שאין העולם יודעין שהוא לאחרים וגם אחרים אסורין לבשל לו ואין לו תקנה אלא שיקנה קמחו ותבשילו לאחרים והם אופין ומבשלים ונותנין לו דשלהם הם מבשלין ונותנין לו אח״כ ואפי׳ בביתו יכולין לבשל דאחר שנתנה להם במתנה קנו אותו ובעל העיטור כתב מסתברא אחרים שלא הניחו עירוב אופין ומבשלין למי שהניחו דשלוחו של אדם כמותו ולא נהירא דבהדיא גרסינן אינו אופה לאחרים ואם עבר במזיד ובשל מותר לאכלו אבל אם הערים לבשל שתי קדירות לצורך היום והותיר אחת לצורך מחר אסור לאוכלה ואם אין אחרים שערבו שיוכל להקנות להם התירו לו חכמים משום כדי חייו משום כבוד שבת לעשות דבר מועט ואפילו הוא בעצמו כגון לאפות ככר אחד ולבשל קדירה אחת ולהדליק נר אחד וכתב ה״ר מאיר מרוטנבורק שיכול לחפש בחדר שום חפץ בנר אפי׳ מבע״י ולהניחו דולק עד הלילה: ואם נזכר ביום ראשון של י״ט יכול לערב בתנאי שיתנה ויאמר אם היום קודש איני צריך לערב ואם היום חול ולמחר קודש בעירוב זה יהא שרי לן לאפויי ולבשולי וכו׳ למחר אצ״ל כלום שאם קודש הוא הרי כבר עירב מאתמול ואם הוא חול א״צ לעירוב וכתב ה״ר אפרים דדוקא דלית ליה מידי דבשיל מאתמול אבל אית ליה מידי דבשיל מאתמול לא מהני תנאה ונראה שא״צ וכ״כ בע״ה ודוקא בב׳ י״ט של גליות יכול להניחו על תנאי אבל י״ט של ר״ה לא:

סימן תקכח

א יו״ט א״צ עירובי חצירות ושתופי מבואות אבל עירובי תחומין צריך כמו שבת וכל הלכות תחומין כתבתי בהלכות שבת: יו״ט שחל להיות בע״ש אין מערבין לא עירובי חצירות ולא עירובי תחומין אבל אם נזכר ביום הראשון בשני י״ט של גליות יכול לערב עירובי חצירות בתנאי שיאמר ביום הראשון אם היום חול בעירוב זה יהא מותר לטלטל מחצר לבתים ומבתים לחצר ואם היום קודש אין בדברי כלום ולמחר יאמר אם היום קודש כבר ערבנו מאתמול ואם חול בעירוב זה נהא מותרין אבל עירובי תחומין אין מניחין אותו בי״ט בתנאי כתב הרמב״ם ז״ל דוקא בזמן שב״ד מקדשין ע״פ הראייה ובני גליות עושין שני ימים מספק אבל האידנא שבני ארץ ישראל סומכין ע״פ החשבון ואין אנו עושין ב׳ ימים מספק אלא משום מנהג וכדשלחו מתם הזהרו בשני ימים טובים של גליות משום מנהג אבותינו אע״ג דבקיאין בקביעי דירחא לפיכך אין מערבין בתנאי בזמן הזה לא עירובי חצירות ולא עירובי תחומין ולא שתופי מבואות וא״א הרא״ש ז״ל לא כתב כן:

סימן תקכט

א מצות יו״ט לחלק אותו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה ואע״פ שצריך כל אדם לצמצם יציאותיו אל יצמצם בהוצאת י״ט וצריך לכבדו ולענגו כדרך שמענג ומכבד השבת ובהלכות שבת כתבתיו וי״א שצריך לעשות בו ג׳ סעודות וכן כתב הרמב״ם ז״ל וא״א הרא״ש לא נהג כן כתב הרמב״ם ז״ל חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו כל אחד כראוי לו כיצד הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו והאנשים אוכלין בשר ושותין יין כשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים אבל מי שנועל דלתי ביתו ואוכל ושותה עם בניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו מצוה אלא שמחת כריסו ועל אלו נאמר זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם הוא אע״ג שהאכילה והשתייה במועד מצות עשה היא לא יהא אוכל ושותה כל היום אלא כך היא המדה כל העם משכימין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין והולכין לבתי מדרשות ושונין עד חצי היום ומתפללין תפלת המנחה וחוזרין לבתיה׳ לשתות שאר היום עד הלילה כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל לא ימשוך בבשר ויין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר כל המוסיף בזה מרבה בשמחת מצוה לפי שאין השחוק וקלות ראש הרבה שמחה אלא הוללות וסכלות ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר חייבין ב״ד להעמיד שוטרים ברגלי׳ שיהו שוטטים ומחפשין בגנות ופרדסים ועל הנהרות שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה וכן יזהרו בדבר זה לכל העם שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה מדת החסידים אשר השם לנגדם תמיד ובכל דרכיהם ידעוהו בעת שמחתם אז יותר ויותר מברכין ומשבחין להקב״ה אשר שמחם ויאמר האדם בלבו בעת שמחתו והנאתו ואם כך היא שמחת העה״ז אשר היא הבל כי יש אחריה תוגה וצער א״כ מה תהא שמחת העה״ב התמידית שאין אחריה תוגה ויתפלל להקב״ה שיטה לבו לעבדו לעשות רצונו בלב שלם ושישמחנו בשמחת העולם ויזכנו לחיי העה״ב לאור באור פני מלך חיים:

סימן תקל

א הלכות חול המועד

חול המועד שהן הימים שבין ראשון של פסח לשביעי ושבין ראשון של חג לשמיני מותרין בכל מלאכה מן התורה אלא שחכמים אסרום במקצת מלאכות אע״ג דילפי׳ להו מקראי טובא אסמכתות בעלמא נינהו אבל עיקרן אינו אלא מדרבנן הלכך התירו דבר האבד פירוש שהוא אבד אם לא יעשנו והתירו כל צרכי רבים ואפי׳ צרכי יחיד אם אינו מעשה אומן והתירו כל צרכי המועד ואפי׳ בדברים האסורים התירו בשביל הפועל אם אין לו מה יאכל והנני מסדר אותם תחלה אבאר דברים שבגופו ואחר כך דברים הצריכין לו בעניני האכילה ואחר כך הצריכין לו לשאר תשמישין ודבר האבד בענין קרקע ודבר האבד בתלוש ומשא ומתן ובניין מלאכת הדיוט וצרכי רבים וכתיבה כניסת נשים ותכשיטיהן הספד וקריעה וקבורת המת והבראה ודיני אבילות הרגל וחול המועד:

סימן תקלא

א אין מגלחין במועד והטעם שלא יכנס למועד כשהוא מנוול פי׳ שאם היה יכול לגלח במועד לא היה חושש לגלח ערב המועד ונמצא נכנס למועד מנוול ומצוה על כל אדם לגלח קודם המועד לכבוד המועד וכיון שהוא אסור לגלח במועד יהא זהיר לגלח קודם המועד ור״ת פי׳ כיון שזהו הטעם אם כבר גלח קוד׳ המועד מותר לגלח במועד וקשה מאד להתיר וגם אינו נראה כן מתוך הגמ׳ דאם איתא הו״ל לפורטה בהדי הנך דתנן ואלו מגלחין כי היכי דקאמר גבי כיבוס כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד משום דאפילו אם כבסו קודם המועד הוא חוזר ומתלכלך ה״נ הו״ל לפרושי היתר דאם גלח קודם המועד ועוד מי יודע אם גלח קודם המועד דכה״ג קאמר בגמ׳ על הא דבעי מי שאבדה לו אבידה בערב המועד אם מותר לגלח במועד מפני שהיה אנוס שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד וקאמר מי יודע שהיה אנוס הלכך נראה שאין להתיר אלא לאותם שמפרש בהדיא ואלו מגלחין מי שיצא מבית השביה ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד ומי שיצא מבית האסורין ואפילו היה חבוש ביד ישראל שהיו מניחין לו לגלח אפ״ה כיון שהיה חבוש היה בצער ולא היה יכול לגלח וכן המנודה בימים הקדמונים שלא היה יכול לגלח קודם שהרי הוא אסור בתגלחת וכגון שהתירו לו קודם הרגל וחל יום ל׳ ברגל שלא היה יכול לגלח קודם שאין נידוי פחות מל׳ יום אבל אם נשאר בנידוי שלא ביקש שיתירו לו וברגל ביקש

והתירו לו לאו אנוס הוא ואינו יכול לגלח וכן מי שנדר שלא לגלח ונשאל על נדרו ברגל וכגון שלא מצא מי שמתיר לו קודם הרגל אבל אם מצא ולא נשאל לא והבא ממדינת הים שלא יכול לגלח קודם וכגון שהלך להרויח מזונותיו או להתעשר אבל אם לא הלך אלא לטייל לא יגלח דלאו אנוס הוא דאפשר לו שלא ילך והראב״ד פירש אפילו לטייל דאמרינן לא יגלח דוקא מא״י לחוצה לארץ אבל אם הכל בחוץ לארץ או בארץ אפילו הלך לטייל יגלח: קטן מותר לגלח בח״ה לא שנא נולד במועד ול״ש קודם לכן: אבל שחל ז׳ שלו בשבת ערב הרגל מותר שלא היה יכול לגלח קודם וכל אדם מותר לגלח מה שעל שפת פיו אפי׳ אינו מעכב עליו ומה שאצל השפה מכאן ומכאן אם מעכב עליו מגלח ואם לאו לא יגלח והראב״ד כתב שאפילו מה שעל השפה לא יגלח אלא אם כן מעכב עליו ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל:

סימן תקלב

א מותר ליטול צפרנים לא שנא דיד לא שנא דרגל ופירש ה״ר יהודה דוקא בסכין אבל לא במספרים והרב ר׳ ברוך מוסיף לאסור אפילו בסכין ולרב אלפס התירו אפילו במספרים ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל. כל רפואה מותר בח״ה:

סימן תקלג

א מותר לטחון קמח לצורך המועד ואפי׳ כיון מלאכתו במועד ולקוץ עצים מן המחובר ולהטיל שכר בין של תמרים בין של שעורים לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם עשה לצורך המועד והותיר מותר ואם יש לו שכר ישן ומערים לעשותו חדש שאומר שחפץ יותר בחדש כתב הרמב״ם ז״ל דמותר וא״א הרא״ש ז״ל לא הביא זה בפסקיו ונראה שדעתו לאסור דפלוגתא דתנאי היא: מותר לעקור פשתן מפני שראוי לכסות בו את האוכלים ולעקור כשות׳ שראוי להטיל בו שכר לצורך המועד: ולעקור שומשמין שהיבשים שבו ראויין לאכול מיד. פירות שנתבשלו קצת ונאכלין ע״י הדחק מותר ללוקטן כדי לאוכלן ואם לקטן לאכלן והותיר וחושש שמא יתליעו אם לא יכבשם להוציא ליחה שבהם יכול לכבשם אבל אסור ללוקחן תחלה כדי לכבשם וכן מותר לצוד דגים לאכלם ולכבוש אם הותיר מהם אבל אסור לצודן או לקנותן כדי לכבשן אא״כ יהו ראויין לאכול מהן במועד ומיהו אפי׳ אינן ראויין אלא ע״י הדחק מותר וכן כל דבר אסור לכבשו אא״כ יהא ראוי לאכול ממנו במועד אבל אם הוא דבר שאינו נמצא אחר המועד מותר לקנותו ולכבשו: ציידי חיה ועוף צדין בצנעה לצורך המועד וכן כותשי חטין לעשות דייסא וטוחני פולין לעשות גרוסות נעשין בצנעה לצורך המועד:

סימן תקלד

א אין מכבסין במועד והטעם כמו גילוח ואלו שמכבסין הבא ממדינת הים ומבית השביה ומבית האסורין ומנודה שהתירו לו חכמים שמנודה היה אסור בתכבוסת ומי שנדר שלא לכבס ונשאל ברגל והתירו לו שכל אלו לא היה להם פנאי לכבס כדפי׳ לעיל גבי תגלחת ומטפחות הידים שאפילו אם כבסן קודם הרגל חוזרין ומתלכלכין ומטפחות הספרים שנותנין עליהן כשמסתפרין ואית דגרסי הספרים ומטפחות הספגנין שמסתפגין בהן כשיוצאין מבה״מ ובגדי קטנים וכל כלי פשתן מותרין לכבסן וכתב א״א הרא״ש ז״ל ולא נהיגין כן ואין להתירן ומי שאין לו אלא חלוק אחד אפילו אינו של פשתן מותר לכבסו שהוא מתלכלך מיד אף אם כבסו קודם לכן ובספר המצות קטן אסר אלא א״כ אזורו מוכיח עליו וה״ר פרץ הוסיף לאסור בכל חלוקים שלנו שאין לנו אזור מוכיח עליו וכ״ש מי שאין לו אלא מפה אחד או סדין אחד שאין לו לכבסו דליכא הוכחה כלל וא״א הרא״ש ז״ל הביא מימרא דר׳ יוחנן שאין לו אלא חלוק א׳ וכו׳ ולא הביא ההיא דאזורו מוכיח עליו: מי שיש לו כלים בבית האומן והן לצורך המועד יכול להביאם לביתו ואם אינן לצורך המועד לא יביאם ואם אין לאומן מה לאכול נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו נוטלו ממנו ומניחו בבית הסמוך לו ואם ירא שמא יגנבו משם מפנן משם למקום הראשון המשתמר:

סימן תקלה

א אין מפנין מחצר לחצר לא לפנות דירתו ולא לפנות כליו שאינן לצורך המועד אבל באותו חצר מותר מבית לבית ואם אין הבתים פתוחין לחצר אלא למבוי י״א שמותר מבית לבית הסמוך לו מכאן ואילך אסור והא דאין מפנין מחצר לחצר דווקא כששניהם שלו או של אדם אחד אבל מאדם אחר לתוך שלו מותר גרסי׳ בירושלמי אין מפנין מדירה נאה לנאה ולא מכעורה לכעורה והני מילי בששתיהן שלו או של אדם אחר אבל מאדם אחר לתוך שלו אפילו מנאה לכעורה מותר הזבל שבחצר אסור להוציאו אלא יסלקנו לצדדים ואם נתרבה עד שנעשית החצר כרפת מותר להוציאו:

סימן תקלו

א מי שצריך לרכוב לצורך המועד ולא נסה ללכת ברגלים יכול ליטול צפרני הסוס ולתקן ברזליו והאוכף והרסן וכל צרכי הרכיבה ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד. מותר להקיז דם לבהמה ואין מונעין ממנה כל רפואה ואין מרביעין אותה. אין מושיבין תרנגולת על הביצים לגדל אפרוחים הושיבה עליהם קודם המועד וברחה מעליהם יכול להחזירה והני מילי תוך ג׳ ימים לבריחתה שאין טורח בחזרתה וישבה עליהם ג׳ ימים קודם שברחה שכבר נפסדו הבצים אבל לא ישבה עליהם ג׳ ימים או אפי׳ ישבה עליהם ג׳ ימים ויש ג׳ ימים שברחה מעליהם אין מחזירין אותה וזהו לרב אלפס דמלאכת חה״מ מדאורייתא אבל לר״ת שהוא מדרבנן אפילו לא ישבה עליהם ג׳ ימים אם הוא תוך שלשה ימים לבריחתה מחזירין אותה:

סימן תקלז

א דבר האבד מותר לעשותו בח״ה בלא שינוי הלכך בית השלחין שהיא שדה שצריך להשקותה תמיד שאם לא כן תפסד מותר להשקותה ודוקא שהתחיל קודם המועד שאז נפסדת אם לא ישקנה יותר אבל אם לא השקה קודם לכן אסור להשקותה ואם היא שדה לחה הוי כאילו התחיל להשקותה קודם אבל שדה הבעל שהיא שדה שא״צ להשקותה שדי לה במטר השמים ואין משקין אותה אלא להשביחה אסור להשקותה ואפילו בבית השלחין לא התירו אלא היכא דליכא טרחא יתירה כגון מן המעיין לא שנא ישן או חדש ולא חיישינן כיון שהוא חדש שמא יתקלקל אבל מים מכונסים ונקוין בגומא וצריך לדלות מהן ויש בו טורח או ממי גשמים מקובצים אסור להשקות מהן אפי׳ ב׳ ערוגות זו למעלה מזו אין דולין מהתחתונה להשקות העליונה ואפי׳ אחת חציה גבוהה וחציה נמוכה אין דולין מהמקום הנמוך להשקות הגבוה יאורות מים המושכים מהאגמים אם אינן פוסקין שמקלחין תמיד מותר להשקות מהם ואם הן פוסקין אסורין: חריצין שהמים באין דרך שם מהנהר לשדה אסור להשקותה מהן אע״פ שנתמלאו קודם י״ט לפי שהן פוסקין ואם אמת המים עוברת ביניהם שאז אינן פוסקין מותר אפי׳ אם אין רוב השדה ראוי להשקות מן האמה: בית השלחין שיש בה מעיין שמימיו נוטפין ממנה לשדה אחרת ומתקבצין שם ונעשין בריכה כל זמן שמנטפין ולא פסק מעיין ראשון יכולין להשקות ממנה שדה אחרת מהבריכה שנתקבצה בו אבל אם פסק מעיין הראשון או אפי׳ לא פסק ואינה מנטפת יותר אסור: ירקות שרוצה לאוכלן במועד יכול לדלות מים להשקותן כדי שיגדלו ויהו ראויים למועד אבל אם אינו רוצה לאוכלן ועושה כדי להשביחן אסור: שדה הבעל שיש בה אילנות יכול להמשיך המים מתחת אילן זה לתחת אילן זה ובלבד שלא ישקה כל השדה: אין עושים בתחלה החריצין שסביב עיקרי הגפנים היו עשויים כבר ונתקלקלו יכולין לתקנן אין עושין בתחלה האמה המושכת מים לשדה היתה עשוייה כבר ונתקלקלה שלא נשאר בעומקה אלא טפח יכול להעמיקה ו׳ טפחים: אסור לפתוח מקום לשדה כדי שיכנסו בה מים להשקותה ואם עושה כדי לצוד דגים כדי לאוכלן במועד כגון שפותח למעלה מקום שיכנסו ולמטה מקום שיצאו מותר אע״פ שסוף סוף גם השדה שותה: אסור להשוות השדה לצורך חרישה ואם ניכר שמכוין כדי לדוש לצורך המועד כגון שמשוה כולם מותר אסור ללקט עצים מן השדה לייפותו לחרישה ואם ניכר שמכוין לצרכן שצריך העצים כגון שנוטל הגדולים ומניח הקטנים מותר. אסור לקצץ ענפי האילן לתקנו ואם ניכר שמכוין בשביל הענפים להאכילן לבהמתו כגון שקוצץ כולן מצד אחד מותר: אין מתליעין האילנות ולא מזהימין הנטיעות אבל סכין האילנות ואת הפירות בשמן: אישות ועכברים שמפסידין בשדה אילן מותר לצודן כדרכו שחופר גומא ותולה המצודה בה ואפי׳ בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכן שיוצאין ממנה ומפסידין שדה האילן ואם אינה סמוכה לשדה האילן אין צדין אותן אלא ע״י שינוי שנועץ שפוד בארץ ומנענע לכאן ולכאן עד שנעשית גומא ותולה בה המצודה והרמב״ם אוסר בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן בלא שינוי וא״א הרא״ש ז״ל התיר אין מכניסין צאן לדיר בח״ה לזבל השדה ואם הכניסן העו״ג מעצמו מותרין אף בשבת אפי׳ אם מחזיק לו טובה על שהכניסן ובלבד שלא יתן לו שכר ואפי׳ אין נותן לו אלא שכר מזונו אסור ובי״ט יכול ליתן לו שכר מזונו ובלבד שלא יתן לו שכר אחר ובח״ה אפי׳ אם נותן לו שכר אחר מותר ובלבד שלא ישכרנו ובלבד שלא יסייעו ולא ימסור לו שומר לנער הצאן ואם היה העו״ג שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה מסייעין אותו בח״ה ומוסרין לו שומר לנער הצאן בשבת: אסור לקצור השדה בח״ה אם הוא בענין שאינו נפסד אם יעמוד עד לאחר המועד ואם אין לו מה יאכל קוצר ודש וזורה ובורר כדרכו ובלבד שלא ידוש בפרות וה״מ שאינו צריך אלא לו לבדו אבל אם הוא צריך לדוש לצורך רבים דש אפילו בפרות: מי שיש לו כרם אצל כרמו של עו״ג והעו״ג בוצר שלו בחול המועד ואם לא יבצור הישראל גם את שלו יפסיד יכול לבוצרו ולדרוך היין ולעשות החביות וכל צרכי היין בלא שינוי ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד:

סימן תקלח

א מי שלקט זיתיו ונתנן בבית הבד והפכן בענין שנפסדין אם אינו דורכן מיד או שיינו בבור וצריך לדורכו ואירעו אונס שלא היה יכול לדורכו עד שתגיע המועד דורך זיתיו וענביו כדרכו ומכניסן לחביות וסותמן ועושה כל הצריך להם כדרכו בלא שינוי ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד כגון שהיה סבור שהיה יכול לשהות עד אחר המועד ואירע דבר שאינו יכול לשהות או שאירעו שום אונס קודם המועד: ומותר לזפת בין החביות בין כלים קטנים שהם לשתייה ויש אוסרין בקטנים ומתירין בגדולים וא״א הרא״ש ז״ל כתב סתם להתיר ולא חילק. מותר להכניס פירות מן הגנבים ואם הם במקום המשתמר אסור להכניסם ושולה פשתנו מן המשרה וכל כיוצא בזה מדבר האבד ובלבד שלא יכוין להשהותו עד המועד ומיהו יעשה בצנעה כגון שיכניסם בלילה ואם הוא דבר שיש בו פרסום בלילה יותר מביום כגון שצריך להכניסן באבוקות ובקולות יכניסם ביום. היו לו תאנים שטוחין בשדה לייבש וירא מהמטר יכול לכסותן בקש כיסוי רפה אבל לא כיסוי עב: המכוין מלאכתו במועד קונסין אותו שלא יעשנה אע״פ שהוא דבר האבד ואם מת לא יקנסו בנו אחריו ומותר לו לעשות׳ אם הוא דבר האבד:

סימן תקלט

א כל סחורה אסורה אפי׳ כל שהוא בין לקנות בין למכור ואפי׳ סחורה שנמכרת לפני המועד אסור לתבוע דמיה במועד אא״כ יהא הלוקח אדם שאינו מצוי במקו׳ המוכר ונזדמן לו בח״ה אז הוא מותר דהוה כדבר האבד ואם יש לו סחורה ואם לא ימכרנה עתה יפסיד מן הקרן מותר למוכרה אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שאם ימכרנה עתה ירויח יותר משאם ימכרנה אח״כ אסור למוכרה ואם אין לו מה יאכל או אפילו יש לו אלא שאם ימכרנה עתה יהיה לו מעות בריוח ויוציא יותר לשמחת י״ט מותר למכור וכן אם באו שיירות והביאו סחורות שאינן מצויין כלל אחר המועד או יקנו ממנו (וכן אם אינו מצוי) שיבואו שיירות כאלו לקנות מהם ולמכור להם והרמב״ן ז״ל כתב דוקא למכור להם מותר כל דבר אבל לקנות מהם אם קונה הדבר להשתכר אסור אע״פ שהריוח ניכר שקונה בזול מהשיירא אבל אם צריך הדבר לצורכו ודעתו לקנותו ונזדמן לו עתה מי שמוכר בזול והדבר ידוע שלא יזדמן לו אחר המועד שיירא כזו דבר האבד הוא ומותר וא״א הרא״ש ז״ל לא חילק בזה אבל מציאה אסור לטרוח ולחפש עליה כגון נהר שהציף דגים על שפתו אסור לאוספם כדי לכבשם אא״כ יהו ראויין לאכול מהם במועד: מי שמלוה לחבירו על חפץ על תנאי שאם לא יפרע לו לסוף ח׳ ימים שיהא קנוי לו יש מתירין שהרי עיקר הקנייה היא לאחר המועד ואינו נראה להתיר שא״כ מותר כל משא ומתן שהם יערימו לעשות כן: עו״ג שפרע לישראל יין בחובו מותר לקבלו ממנו דכמציל מידו דמי ומי שצריך לקנות יין בעת בציר לצורך שתיית כל השנה ואם יעבור המועד לא ימצא כמו שמוצא עתה דבר האבוד הוא ומותר. ומותר לקנות ולתקן החביות ולזופתן ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד אבל יותר מכדי צורך שתייתו לא יקנה: מוכרי [פירות] כסות וכלים לצורך המועד מותרין בצנעה כגון אם חנותו פתוח לרה״ר פותח חציו ומניח חציו נעול ואם הוא פתוח לסטיו פותח כדרכו ואם הוא מוכר ירק וכל דבר שאינו מתקיים פותח ומוכר כדרכו ועי״ט האחרון מוכרין כדרכן ומעטרין השוק בפירות משום כבוד י״ט האחרון י״א שצריך ליזהר בעי״ט האחרון שלא להכין ליום ב׳ של י״ט אלא ע״י הערמה שיאכל ממנו מעט בו ביום דכיון דבקיאינן בקביעא דירחא הו״ל חול וא״כ מכין מחול המועד לחול ונ״ל דאדרבה שאין ליזהר בכך כי היכי דלא אתו לזלזולי בי״ט שני דמהאי טעמא נמי לא מבדילינן בליל ב׳ כי היכי דלא לזלזולי ביה ולא ראיתי לא״א הרא״ש ז״ל נזהר בזה. ואין לוקחין בתים ואבנים עבדים ושפחות אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל שאז מותר לקנות ממנו כל דבר: בענין הלואה בריבית לעו״ג יש אוסרים שדומה לסחורה וכתב ר״ת להתיר דלא מיקרי פרקמטיא אלא משא ומתן של סחורה ולא הלואה וכתב ר״י כיון שר״ת התיר ורוב בני אדם נוהגין היתר אין בידי לאסור והמחמיר תבא עליו ברכה ואני רגיל לומר למלוים בחול המועד שיקחו מיד העו״ג ריבית של שבוע הראשון ויוציאוהו לשמחת י״ט וה״ר מאיר מרוטנבור״ק כתב שמותר להלוות למכירין ובלבד שילוה להם שבוע הראשון בחנם וא״א הרא״ש ז״ל התיר למכירין אפי׳ אם יקח השבוע הראשון וז״ל בתשובה ובאשכנז הירא את דבר ה׳ נוהגין איסור בהלואה בריבית לעו״ג בחול המועד ואני התרתי בביתי להלוות לאלו שרגילין תמיד ללות בביתי שאם לא ילוה להם ילכו ללות במקום אחר וירגילום לבא אצלם ואיכא פסידא:

סימן תקמ

א בנין אפי׳ כל שהוא אסור ואם נפרץ גדר שדהו מקרהו בהוצא ודפנא או צר בצרור ואינו טח בטיט ושל חצירו בונהו כדרכו אבל אסור לסותרו כדי לחזור ולבנותו ואם הוא מסוכן ונוטה ליפול מותר לסותרו ולחזו׳ ולבנותו מותר ליטול גבשושי׳ שבבי׳ ומותר לעשות מעקה לגג ומרפסת מעשה הדיוט כגון בהוצא ודפנא או צר בצרור ואינו טח בטיט. סדקין שבגג שהמים יורדין דרך שם מותר לסותמן ביד ובלבד שלא יעשה מעשה אומן במחצלים

שהוא כלי האומנות ציר הדלת והמפתח והצנור והקורה שנשברו אפי׳ מעי״ט יכול לתקנם בח״ה לא שנא הן של עץ או של ברזל ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד: מותר לבנות ארוות סוסים פי׳ אבוס שיאכלו בהן מעשה הדיוט ולבנות ספסל קטן או אצטבא לצורך המועד כתב הרי״ף י״מ אצטבא בניין שעושין מאבנים או מטיט ולא נהירא דזה הוי בנין גמור אלא נ״ל אצטבא כעין ספסל שלנו: נסר שמחברין לו רגלים וכן ארוות (סוסים) דשרי לאו בנין גמור אלא להושיב האבוס של בהמה למקומו וא״א הרא״ש ז״ל כתב בסתם ונראה שדעתו להתיר אפילו של בנין: תנור שראוי להתייבש בענין שיהיה ראוי לאפות בו במועד מותר לעשותו ואם לאו אסור לעשותו והעשוי כבר מותר לעשות לו בית מושב להעמידו עליו ומותר לעשות בית מושב לריחים להעמידה עליו ולנקר אותם כשהם חלקים ביותר בין אם היא חדשה או ישנה ולתקן אמת המים שטוחנין על ידה וליטול צפרני החמור המגלגל הריחים אבל אסור לתקן הנקב שבאמצע האבן המתגלגל שהוא מעשה אומן:

סימן תקמא

א מותר לעשות מצודות דגים מערבה שהוא מעשה הדיוט אבל לא הארוגין מחוטין שהוא מעשה אומן מסרגין המטות פי׳ לארוג אותם שתי וערב בחבלים שהיו בה כבר אלא שלא היו סדורים והוא מסדרן אבל לא יפשיל החבלים בתחלה ומל׳ רש״י יראה שמותר להפשיל לה החבלים לכתחלה רק שלא יעשה החבלים מחדש וכל זה בצריך לה במועד: כסכוסי קרמי מותר פירוש שממעכין בגדי פשתן בידים אחר הכיבוס כדי ללבנן ולרככן ואסור לעשות הקמטין שבבתי הידים והשוקיים ואסור לתקן מלבושיו ומנעליו הקרועין ולא אמרי׳ דהוי דבר האבד שהרי יתקלקלו אם לא יתקנם דלא מיקרי דבר האבד אלא כשעיקר הדבר נפסד כמו מי שהפך זיתיו וכו׳ אבל בשביל מעט תוספת קלקול לא מקרי דבר האבד הלכך אסור ג״כ לומר לעו״ג לתקנו לו דכל מה שאסור לעשות אסור לומר לעו״ג לעשותו: ההדיוט שאינו יודע להוציא מלא מחט כאחד שכן דרך האומן תוחב הרבה תחיבות במחט מלא ארכו ואחר כך מושכו ומי שאינו יודע לעשות כן וגם אינו יודע לכוין אימרא בשפת החלוק שדרך לתפור בגד על השפה שלא יקרע והדיוט אינו יודע לכוין בה שתהיה שוה אלא פעמים מרחיב ופעמים מקצר ומי שאינו יודע שום אחד מאלו יכול לתפור כדרכו לצורך המועד ואם יודע אחד מאלו לא יתפור אלא דרך שינוי שיפסיע פסיעות גסות וגם יתחוב אחת למעלה ואחת למטה כשיני כלב:

סימן תקמב

א אפילו מלאכות המותרות אינן מותרות אלא לעשותן לעצמו או לאחרים בחנם אבל אסור לעשותן בשכר ומיהו אם אינו נותן לו שכר קצוב אלא שאוכל עמו בשכרו מותר וכל מלאכה מותר על ידי פועל שאין לו מה יאכל כדי שישתכר וירויח:

סימן תקמג

א כל מלאכה או דבר שאסור לעשותו אסור לומר לעו״ג לעשותו ואפילו דבר שמותר לעשות בי״ט כגון עו״ג שקבל לבנות ביתו של ישראל מעי״ט בקבלנות שמותר לו לבנותו בי״ט אם הוא חוץ לתחום העיר וגם אין עיר אחרת בתוך תחומו של הבית בח״ה אסור אפילו חוץ לתחום שהרי יכולין לילך שם הלכך אין חילוק בין חוץ לתחום או תוך התחום ואפילו נבנה הבית באיסור ע״י עו״ג נכון להחמיר שלא יכנסו בו וה״מ בבית שהוא במחובר אבל בתלוש שנתן לו מלאכה קודם המועד בקבולת לעשותו בביתו מותר: מותר ליתן לעו״ג מלאכה בקבולת או בשכיר יום שיעשנה אחר המועד ובלבד שלא ימדוד וישקול וימנה כדרך שעושה בחול:

סימן תקמד

א צרכי רבים מותרין לעשותן בח״ה כגון לתקן הדרכים ולהסיר מהם המכשולות ולציין הקברות שיזהרו בהם הכהנים ולתקן המקואות בורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר ואבנים ונתקלקלו מותר לתקנן ואפי׳ אין רבים צריכין להם עתה כיון שאינו עושה מעשה אומן אבל לחפור להם בורות מחדש שהוא מעשה אומן אם הרבים צריכין להם עתה מותר אפי׳ כוונו מלאכתן במועד ואפי׳ בפרהסיא ובטרחא יתירא ואם אין צריכין להם עתה לא יעשו אבל בורות שיחין ומערות של יחיד אסור לחפור אותם מחדש אפילו אם צריך להם עתה ואם היו עשויין כבר ונתקלקלו אם צריך להם עתה מותר לתקנן ואם א״צ להם עתה אסור לתקנן אבל מותר להמשיך מים לתוכן אפי׳ אם אין צריך להם עתה:

סימן תקמה

א אסור לכתוב בח״ה ואפי׳ להגיה אות אחת בספר אסור ואסור לכתוב תפילין ומזוזות לאחרים בשכר אבל לעצמו או לאחרים בחנם או אפי׳ בשכר כדי שיהיה לו הוצאותיו יותר בריוח לשמחת י״ט מותר אפי׳ יש לו מה יאכל שאם אין לו מה יאכל כל מלאכה נמי שרי ודוקא תפילין ומזוזות משום מצוה שאף בח״ה צריך להניח תפילין ולברך עליהן וכן היה נוהג א״א הרא״ש ז״ל אבל שאר ספרים אסור בין בחנם בין בשכר אם יש לו מה יאכל מותר לטוות תכלת לציציותיו בין ביד בין בפלך אבל לאחרי׳ אסור מות׳ לכתו׳ חשבונותיו לחשב יציאותיו גיטי נשים וקדושין ושוברין דייתיקי ומתנות ופרוזבולין ואגרות שום ששמו ב״ד נכסי לוה למלוה ואגרות מזון חליצה ומיאונין ושטרי בירורין שכותבין פלוני בירר פלוני דיין ופלוני לפלוני ואגרות ב״ד פירוש פסקי דינין ואגרות רשות פירוש שאלת שלום שאדם שולח לחבירו ויש אוסרין ומפרשים אגרות של רשות שטרי ממשלה וכן כתב בה״ג אגרות רשות ומפרשים רבנן פתקי דרשותא אבל דיסקי לא וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא ראשונה אין כותבין שטרי חוב שיכול להמתין מלכותבן עד אחר המועד ואם אינו מאמינו והלוה צריך למעות למועד או שאין לסופר מה יאכל מותר יש מתירין לכתוב על ידי שינוי כגון בעיגול או בעיקום וריב״א היה אוסר כיון דאפי׳ אות אחת אסור להגיה כ״ש זה שהוא כתב גמור אדרבה כשרוצין ליפות הכתב כגון למסורת עושין כן ואפילו מי שכותב האותיות בהיפוך שמצד השני נראית ובאותו צד שכותב אינן נראית היה אוסר ולא היה מתיר לכתוב אלא אותיות חתוכות והיו״ד שכולה גוף אחד יעשה נקודה אחת ויש שעושין אותה עיגול קטן וא״א הרא״ש ז״ל כתב תשובת שאלה בח״ה והתיר לי להעתיקה דחשיב דבר האבד: דנין בח״ה בין דיני ממונות ובין דיני נפשות ומשמתין ומכין למי שלא יקבל עליו הדין:

סימן תקמו

א אין נושאין נשי׳ במועד לא בתולו׳ ולא אלמנו׳ ולא מייבמין ומותר לארס ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין ומותר להחזיר גרושתו מן הנשואין ולא מהאירוסין ובערב המועד הכל מותר עושה אשה תכשיטיה בח״ה כגון כוחלת ופוקסת ומעברת סרק על פניה ומעברת סכין על פדחתה ועל פניה שלמטה:

סימן תקמז

א ח״ה אסור בהספד ובתענית הלכך אין מניחין המטה ברחוב העיר שלא להרבות בהספד והנשים מענות פי׳ שכולן עונות כאחת אבל לא מקוננות שתהא אחת מדברת וכולן עונות אחריה ולא מטפחות להכות כף אל כף נקבר המת אף לא מענות ואפילו כל ל׳ יום לפני המועד אסור להספיד על מת שמת לו מלפני שלשים יום קודם המועד (ודוקא להספיד בשכר אסור על מת שמת שלשים יום קודם הרגל) ואפי׳ אם יש לו הספד בלא זה כגון שמת לו מת עתה שאותו מותר לסופדו אפי׳ מת ערב הרגל אסור להספיד עמו על המת שמת לפני ל׳ יום קודם המועד אבל בחנם מותר לרב אבל לשמואל אפי׳ בחנם נמי אסור והרמב״ן פסק כרב והראב״ד פסק כשמואל ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל: אין קורעין בח״ה ולא חולצין כתף ולא מברין אלא קרובים של מת אבל קרובים קורעין אפילו ביום שמועה אם שמעו תוך שלשים יום ומברין האבל ומיהו אין מברין אלא על מטות זקופות שאין אבילות נוהג בחול המועד שיצטרך לכפות המטות להברותו עליהן ובספר המצות קטן כתב שאין קורעין ולא מברין בח״ה וא״א הרא״ש כתב כסברא ראשונה. חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכ״מ ואומרה הכל קורעין עליו בין בפניו בין שלא בפניו וחולצין עליו ומברין עליו ואפי׳ בח״ה ואפי׳ ביום השמועה שאינו יום קבורה ואפי׳ לא קרע ביום שמועה יקרע בכל זמן שעוסקים בהספד אפי׳ עוסקין בו יותר מז׳ ימים כגון בשאר ימות השנה אבל בח״ה אין מספידים אלא בפניו ויום השמועה כמו בפניו דמי ועל רבו שלמדו חכמה או שהאיר עיניו במשנה אחת כגון חברים שלומדים זה עם זה קורעין בח״ה אפי׳ ביום שמועה ואין מתאחין לעולם ועל אדם כשר דלא סנו שומעניה ואינו חשוד על שום עבירה ולא על ביטול מצוה אלא שאינו חכם בתורה קורעין בח״ה אם ידע בין מיתה לקבורה אבל אם לא ידע בין מיתה לקבורה לא ועל כל אדם אם עומד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע אפי׳ בחול המועד ואפילו אם הוא חשוד בעבירות רק שלא יהא מומר לע״ג או מומר להכעיס לעבור על אחת מכל המצות. עושין כל צרכי המת בח״ה גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ומנסרין לו ארזים ובלבד שלא יקוץ אותם מן המחובר ומיהו דוקא בצנעה שיעשה הארון עם המת בחצר שיהיה ניכר שהוא לצורכו ואם מת אדם מפורסם שיש לו שם מותר אפי׳ אם יעשנו בשוק ובמקום שיהודים מועטים דרים במקום אחד והכל יודעים כשיש מת בעיר הכל חשוב כמפורסם אין חופרין כוכין וקברות בח״ה ופי׳ הראב״ד (אפי׳) לקבור בהן במועד אבל מחנכין אותם שאם הוא ארוך מקצרו או מאריכו או מרחיבו ורש״י פירש אין חופרין כוכין לקבור בהן אחר המועד אבל לקבור בהם במועד חופרים אותן אפי׳ בח״ה ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל:

סימן תקמח

א כתב בה״ג מי שמת לו מת באחד מימי הרגל או בחש״מ חוץ מביום האחרון אינו נוהג אבילות ברגל עד שיצא כל הרגל ומיהו יום האחרון עולה לו אע״פ שאין אבילות נוהג בו ומשלים עליו ו׳ ימים ואם מת ביום האחרון נוהג בו אבילות וכ״כ רב אלפס ור״ת כתב שאף אם מת ביום אחרון אינו נוהג אבילות שאין אבילות נוהג במועד כלל אלא אנינות שאם מת לו מת בח״ה אסור בדברים שאונן אסור בהם ואם מת בי״ט אם אינו רוצה לקוברו בו ביום אין עליו דין אנינות אא״כ צריך להחשיך על התחום להכין לו צרכי קבורה אז חל עליו דין אנינות משעה שמחשיך אבל אם מת בי״ט שני והוא רוצה לקוברו או בי״ט ראשון ורוצה לקוברו ע״י עו״ג חל עליו אנינות אבל לאחר שנקבר אין עליו דין אבילות אלא לענין דברים שבצנעה שנוהגין ברגל ומיהו אע״פ שאסור בתשמיש המטה א״צ לישן בין האנשים אלא אשתו ישנה עמו בחדר ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל אע״פ שאין אבילות ברגל אם מת לו מת ברגל הרגל עולה למנין שלשים ומתעסקין בו ברגל לנחמו ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעה וכשיכלו ז׳ למיתת המת אע״פ שעדיין לא כלה האבילות מלאכתו נעשית על ידי אחרים ועבדיו עושין לו בצנעה בתוך ביתו מת לו מת קודם הרגל ונהג אבילות אפי׳ שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה וימי הרגל עולין לו למנין ל׳ הרי שבעה לפני הרגל וימי הרגל ומשלים עליהם עד ל׳ ודוקא שנהג אבילות באותה שעה אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבילות או שהיה קרוב לחשיכה ולא היה יכול לנהוג אין הרגל מבטל אבילות אלא נוהג ברגל דברים שבצנעה ומונה ז׳ ימים אחר הרגל ובאותן השבעה מלאכתו נעשית ע״י אחרים ועבדיו עושין לו בצנעה בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין בו לנחמו שהרי נתעסקו בו ברגל ורגל עולה למנין ל׳ ואם נהג ז׳ לפני הרגל והרגל פוגע בתוך ל׳ מבטל ממנו גזירת ל׳ אפילו אם חל יום ז׳ ערב הרגל מותר לספר ולכבס ולרחוץ ערב הרגל וכן נמי אם חל יום ח׳ להיות בשבת ערב הרגל מותר לספר ולכבס ולרחוץ ע״ש ואם לא גילח בערב הרגל מותר לגלח אחר הרגל שהרי נתבטל ממנו גזירת ל׳ אבל בתוך הרגל לא יגלח כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל ואם חל יום ז׳ שלו בשבת ערב הרגל מותר לגלח ברגל כיון שלא היה אפשר לו לגלח קודם ואם חל יום א׳ או יום ו׳ שלו בערב הרגל מותר לספר ולכבס ואסור לרחוץ עד הלילה וגם אסור ללבוש מה שכבס עד הלילה וריב״א פי׳ כמו שאסור לרחוץ כך אסור לכבס כל היום ומיהו שניהם מותרין סמוך לחשיכה ואין צריך להמתין עד הלילה וא״א הרא״ש ז״ל כתב כסברא הראשונה ודוקא בשאר מתים אבל באביו ואמו שאסור לספר עד שיגערו בו חביריו אפילו פגע בו הרגל אינו מבטלו ומיהו כתב בסמ״ק דוקא שפוגע בו הרגל בתוך ל׳ אבל אם עברו ל׳ ופגע בו הרגל או אפילו חל יום ל׳ ערב הרגל הרגל מפסיק ומותר לגלח: ראש השנה וי״ה חשיבי כרגלים לבטל האבילות נהג שעה לפני הפסח אותה שעה חשובה כז׳ וח׳ ימי הפסח הרי ט״ו ומשלים עליהם ט״ו שעה אחת לפני עצרת חשובה כז׳ ועצרת חשיב כז׳ ימים שכיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל ז׳ חשיב כז׳ הרי י״ד ומשלים עליהם ט״ז ויום ב׳ של עצרת עולה למנין ט״ז דכיון שאנן בקיאים בקביעא דירחא ואין אנו עושים ב׳ ימים אלא משום מנהג חשיב כחול ועולה למנין ט״ז שעה אחת לפני ראש השנה וראש השנה הרי י״ד ומגלח עי״ה שמבטל ממנו גזירת ל׳ שעה אחת לפני י״ה וי״ה הרי י״ד ומגלח ערב החג שעה אחת לפני החג והחג הרי י״ד ושמיני עצרת חשיב ז׳ הרי כ״א ויום ב׳ של שמיני עצרת הרי כ״ב ומשלים עליהם שמונה שמע שמועה קרובה בשבת או ברגל ולמ״ש ורגל נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום אחד כדין שמועה רחוקה ונוהג אבילות ביום א׳ ומקצתו ככולו ובשבת או ברגל נוהג דברים שבצנעה שמע שמועה רחוקה בשבת או ברגל אינו נוהג בשבת וברגל אפי׳ דברים שבצנעה אלא למ״ש נוהג שעה אחת ודיו וכן למוצאי הרגל שמע שמועה קרובה בשבת כתב בסמ״ק דשבת עולה ליום אחד ולמחר קורע והו״ל יום ו׳ יום ז׳ לאבילות והרב רבי׳ יחיאל כתב דשבת אינו בתחלת המנין אלא יתחיל למנות מיום ראשון והו״ל שבת יום שביעי וינהוג דברים שבצנעה מקצת היום:

סימן תקמט

א הלכות תשעה באב ושאר תעניות

גרסינן בפרק בתרא דתענית ה׳ דברים אירעו את אבותינו בי״ז בתמוז וה׳ בט״ב בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות ובוטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל בט׳ באב נגזר גזירה על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר שחרש טורנוסרופוס את ההיכל: ור״ע היה דורש כה אמר ה׳ צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה צום הרביעי זה י״ז בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר בחדש הרביעי בט׳ לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב ותבקע העיר ולמה נקרא רביעי שהוא בחדש הרביעי שמונין לחדשים מניסן צום החמישי זה ט״ב שבו נשרף בית אלהינו שנאמר בחדש החמישי בעשור לחדש וגומר ולמה נקרא שמו חמישי שהוא בחדש החמישי צום השביעי זה ג׳ בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ולמה נכתב כאן ללמדך ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו ולמה נקרא שביעי שהוא בחודש השביעי צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר ויהי דבר ה׳ אלי בשנה

התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך וגומר ולמה נקרא שמו עשירי שהוא בחדש העשירי והיה ראוי להקדימו בסדר פורענות אלא שכתב בסדר החדשים אע״ג דכתיב בקרא צום הרביעי בט׳ לחדש הובקעה העיר האידנא מתענין בי״ז בו משום דמתחלה תקנו תענית בט׳ בו לפי שבט׳ בו הובקעה העיר בראשונה ובשנייה הובקעה בי״ז וכיון דבשנייה הובקעה בי״ז תקנו להתענות בי״ז בו לפי דחורבן בית שני חמיר לן ומ״מ צום הד׳ הוא להבקעת העיר ולצרות שהוכפלו בו׃

סימן תקנ

א פריך בגמרא קרי להו צום וקרי להו ששון ומשני רב פפא בזמן דאיכא שלום וליכא שמד כגון שב״ה קיים ששון בזמן דאיכא שמד וליכא שלום צום והאידנא דליכא שלום וליכא שמד רצו מתענין רצו אין מתענין ופירוש דליכא שלום שהבית חרב וליכא שמד במקום ידוע בישראל רצו רוב ישראל והסכימו עליהם שלא להתענות אין מתענין רצו רוב צבור מתענין והאידנא רצו ונהגו להתענות לפיכך אסור לפרוץ גדר וכ״ש בדורותינו הלכך הכל חייבין להתענות מדברי קבלה ומתקנת נביאים ומיהו כולם מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ואין צריך להפסיק בהן מבע״י חוץ מתשעה באב ואם חלו בשבת נדחין עד אחר שבת׃

סימן תקנא

א ט״ב אין בית דין יכולין לבטלו כיון שהוכפלו בו הצרות משנכנס אב ממעטין בשמחה ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי עו״ג לישתמוט מיניה דריע מזליה תניא בפרק החולץ קודם לזמן הזה פירוש מר״ח עד התעני׳ העם ממעטים בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ולנטוע ומארסין ואין כונסין ואין עושין סעודת אירוסין דבאירוסין בלא סעודה ליכא שמחה אבל בנישואין בלא סעודה איכא שמחה. רבי׳ נסים התיר לארס אפי׳ ביום ט״ב והכי איתא בירושלמי ומפ׳ טעמא שלא יקדימנו אחר וקאמר בירוש׳ הדא דתימא בניין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה ונוטה ליפול מותר ובניין של שמחה מפרש בפ״ק דמגילה הבונה בית חתנות לבנו ונטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים פי׳ שנוטעין לצל להסתופף בצלו ולפי זה הא דאמר אם היה כותלו גוהה מותר אפי׳ בכותל של בית חתנות קאמר שמותר אם גוהה וי״א כיון דגמרא דידן אוסר בניין סתם כל בניין קאמר כדרך שאסרו כל משא ומתן כמו שאבל אסור בכל כדי שיהו נראין כמתאבלין על ירושלים׃ שבת שחל ט״ב להיות בתוכה פי׳ השבוע שחל בה ט״ב אסורים לספר ולכבס ואפי׳ אינו רוצה ללובשו עתה אלא להניחו עד אחר תשעה באב ואפי׳ אין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו וללובשו וכן המכובסים מקודם לכן אסור ללובשן ולא ללובשן לבד אלא בין ללבוש בין להציע בהן המטה בין איש בין אשה אסור ואפי׳ מטפחות הידים והשלחן הכל אסור וכיבוס שלנו מותר אבל גיהוץ שלנו אסור וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ והרי הן ככיבוס שלנו ומותר לפי שאין חוששין לגוהצן לפי שהן קרובין לבשר ומתמלאין זיעה תמיד והא דשרי דוקא לגוהצן ולהניחן אחר ט״ב אבל אסור ללובשן בשבת שחל ט״ב להיות בתוכה כתב הרמב״ן הא דאין בכלי פשתן משום גיהוץ דוקא בישנים אבל בחדשים יש בהן משום גיהוץ אלמא דכלי צמר אפי׳ ישנים אסורים הלכך כלים חדשים בין לבנים בין צבועים אסורים וכן ישנים מכובסין כולן אסורין אפי׳ להניח אחר השבת וגיהוץ שלנו נמי אסורין בין בישנים בין בחדשים יוצאין מתחת המכבש ומיהו כיבוס שלנו לכבס ולהניח מותר דמלאכת עראי הוא וכל כלי פשתן בכ״מ אפי׳ בגיהוץ שלהן מותר לגוהצן ולהניח אבל ללבוש בין חדשים בין ישנים צבועים ולבנים בין מכובסין עכשיו בין מכובסין קודם אסור ללובשן בשבת זו אפי׳ כלי פשתן ע״כ כתב אבי העזרי נהגו אבותינו איסור אף בכיבוס שלנו כתב רבי׳ שב״ט דה״ה נמי כלים חדשים אסור לתקן בשבת שחל ט״ב להיות בתוכה דגרסי׳ בירוש׳ בפ׳ מקום שנהגו נשי דנהיגי דלא למשתי עמרא מגו דעייל אב מנהגא ופירש רבי׳ ניסים מלשון או בשתי או בערב וכיון שהשתי אסור כ״ש תיקון בגדים חדשים וראוי להחמיר בזה מר״ח דהיינו נמי בכלל מיעוט שמחה ואית נוסחות דגרסי דלא למיכל בשרא ולמשתי חמרא ומזה נהגו במקומות שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בשבת זו ויש מוסיפין מר״ח עד התענית. ותספורת של שבת זו כתב הרמב״ן שדינו כדין אבל אחד ראשו ואחד כל שער שבו ובזקן כל שמעכב האכילה מותר מי שתכפוהו אבילות של מת ושל שבת של ט״ב והכביד שערו מיקל בתער אבל לא במספרים ומכבס כסותו במים אבל לא בנתר ובחול ולאחר התענית מותר מיד כר״מ ודלא כרשב״ג דאסר כל השבת והלכה כרשב״ג דלא אסר אלא באותה שבוע ולא כר״מ דאסר מר״ח ואילך ואם חל ט״ב יום או ב׳ בשבת ונדחה עד אחר השבת מותר בב׳ שבתות בשבוע שלפניו מותר כיון שנדחה התענית עד יום הראשון א״כ שבת ראשונה אינה שבת שחל ט״ב להיות בתוכ׳ ובשנייה נמי הוא אחר התענית הלכך מותר בשניהם ובספר המצות כתב שנהגו כשחל להיות בשבת לאסור כל שבוע שלפניו לספר ולכבס וכתב בספר המצות קטן פי׳ לפירושו כל השבוע לבד מיום ה׳ ומיום ו׳ כי היאך יאסור ביום ה׳ ו׳ הלא כשחל ט״ב בע״ש שרי ביום ה׳ כ״ש כשחל להיות בשבת וגם בשאר ימי השבוע הוא חומרא יתירה ואם חל ט״ב בע״ש כגון למקדשין ע״פ הראייה מותרין בה מפני כבוד השבת׃ כתב אבי העזרי נהגו אבותינו שלא לרחוץ

מר״ח ויש עלינו לקיים משום אל תטוש תורת אמך. ויש פרושים שמתענין מי״ז בתמוז ואילך ויש מתענין מבשר ויין וגרסינן בירושלמי מה יש ביניהם בין י״ז בתמוז לט״ב כ״א יום משהובקעה העיר עד שחרב הבית וי״א כנגד שלשה שבועים שהתענה דניאל ומנהג אשכנז היחידים נמנעים מבשר ויין מי״ז בתמוז ואילך ומראש חודש ואילך נמנעים כולם מבשר ויין זולת שבת שאוכלין ושותין כדרך כל השנה כולה וכן כתב הרמב״ם י״מ שנוהגים שלא לאכול בשר מר״ח עד התענית ונהגו הכל שלא ליכנס לבית המרחץ בשבת זו ואסור לשנות מנהג אבותינו:

סימן תקנב

א עט״ב לא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יאכל ב׳ תבשילין רבן שמעון בן גמליאל אומר ישנה שאם רגיל לאכול ג׳ יאכל ב׳ היה רגיל לשתות ד׳ כוסות ישתה ג׳ והלכה כתנא קמא ובשר מליח מותר ועד כמה אינו נקרא בשר מליח מפרש בגמ׳ כל זמן שהוא כשלמים שלא עבר עליו יותר מב׳ ימים ולילה אחת אבל מכאן ואילך נתבטל טעמו ואבי העזרי פירש משום דבשלמים כתיב שמחה וכיון שעבר עליו זמן שלמים לית ביה משום שמחה ואמרי׳ נמי גבי בן סורר ומורה דאינו חייב אלא בבשר שהוא כשלמים שיש בו שמחה וממשיך בתריה ואמר רבא אכל בשר עוף אינו נעשה בן סורר ומורה וגרסינן בפ״ק דחגיגה ישראל יוצאין ידי חובתן בגדיים אבל לא בעופות דכתיב ושמחת את שיש בו שמחה יצאו עופות שאין בהן שמחה מכל הני משמע דה״ה נמי בסעודה המפסקת שרי וכן פסק רבינו שב״ט ע״כ ונראה אף ע״פ שאין בו שמחה אסור שלא משום שמחה לבד אסרו בשר אלא כדי להרבות אבל תדע שהרי אבל אחר מצוה להשקותו יין דאמרינן לא נברא יין אלא לנחם בו אבלים שמצוה לנחמו לשכח צערו והכא אסרו יין כי אם ישתה ישכח רישו ומצוה שיזכור חורבן הבית ויצטער עליו הלכך מטעם זה יש לאסור אפי׳ עופות כמו בשר ובסמ״ק כתב עתה שרוב מאכל שלנו בשר לאחר שעברו עליו שתי ימים נראה שאסור ומותר לשתות יין מגיתו דהיינו תוך ג׳ ימים לדריכתו ושתי תבשילין כתב רבי׳ האי גאון כגון אורז ועדשים שהם ב׳ מינין והרי״ץ גיאת כתב כל שתי תבשילין הוא דרך כבוד ואסרו חכמים אפילו מין אחד של קטניות או מין אחד של ירק ואצ״ל ב׳ מינין וכ״כ הרמב״ן ונוהגים בצרפת ליתן כמה מינים בקדירה א׳ דכיון שמתבשל יחד נקרא הכל תבשיל אחד ובאשכנז מחמירין ונראה דאפי׳ לדברי המחמירין דבר שדרכו בכך כל השנה כגון אפונין שנותנין בהם בצלים וביצים שרי כתב א״א הרא״ש ז״ל י״א דווקא ב׳ תבשילין מדבר שאינו נאכל כמו שהוא חי אבל דבר הנאכל כמו שהוא חי כגון חלב וגבינה ודג מליח יבש לא מקרי תבשיל והראב״ד כתב דאפילו תבשיל מגבינה נקראת תבשיל והכי מסתבר ע״כ ובירקות ופירות מותר ללפת בהן הפת כשהן חיין אפילו כמה מינין: ויש מקומות שנוהגין להפסיק בעדשים שהוא סימן לאבילות מה עדשה זו גלגל אף אבילות גלגל הוא שחוזר בעולם ומה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה שאין לו להרבות בדיבור ובאשכנז נוהגין לאכול ביצים שהוא ג״כ סימן לאבילות לכך אין אוכלין תבשיל אחר בסעודה המפסקת וכל זה למי שא״א אבל למי שאפשר יחמיר על עצמו כר״י בר׳ אלעאי שבעט״ב היו מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכירים ושותה קיתון של מים ודומה לו כמי שמתו מוטל לפניו כתב אבי העזרי מיבעי ליה לאינש לשנויי שאם היה רגיל לסעוד בי׳ בני אדם יסעוד בה׳ שבזה מודה ת״ק לרשב״ג וישב על גבי קרקע ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יאכל ב׳ תבשילין ויש פרושים שמונעין עצמן מכל לפתן אלא פת במלח ומים במשורה כמו רבי יצחק בר׳ מנחם ויש אוכלין ביצה לבדה שהיא מאכל אבל כמו רבי יצחק בר״י ע״כ וכ״כ הרמב״ם ז״ל מימינו לא אכלנו אפילו תבשיל של עדשים בעט״ב אא״כ בא בשבת כתב בתשובה שרבי׳ משולם אכל בעט״ב עם ג׳ בני אדם ולא בירך בזימון אלא בירך לבדו וכן נהג ר״י ואני תמה דאפי׳ אבל חייב בזימון וא״א הרא״ש ז״ל היה נוהג לאכול לבדו בסעודה המפסקת להתבודד וכל זה בסעודה שמפסיק בה וכשהיא אחר חצות אבל אם היה קודם חצות או אחר חצות ודעתו לאכול עוד אחרי כן שרי וכתב הרמב״ן סעודה המפסיק בה שאין דעתו עוד לאכול אחריה סעודת קבע אע״פ שדעתו לאכול אחריה עראי לא כאלו שבטנם בטן רשעים אוכלין בשר ושותין יין ומשתכרין ואח״כ אוכלין עראי כדי להפסיק באכילה שאין בה בשר ויין ואם חל ט״ב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחד בשבת אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו כתב רב שר שלום ט״ב שחל ביום א׳ או בשבת ונדחה ליום א׳ שפיר דמי למיכל בשרא ולמשתי יין אבל אנו אין אנו רגילין כך ואפי׳ בשבת אין אנו אוכלין בשר ושותין יין בסעודה המפסקת משום חורבן הבית וכ״כ אבי העזרי ויש נוהגין שאין אוכלין בשר ואין שותין חמרא בסעודה המפסקת שאין חובה להעלות על שולחנו כסעודת שלמה אך רשאי לעשות כן וסעודה שלישית יכול לקיים קודם סעודה המפסקת ע״כ ונ״ל דכיון שנמנע מלאכול בשר ולשתות יין משום אבל הוא אסור כדמוכח במ״ק (כג.) דכל דבר שניכר בו שעושה אותו משום אבל אסור לעשותו בשבת וא״א הרא״ש ז״ל היה נוהג לאכול בשר ולשתות יין:

סימן תקנג

א כתב הרמב״ן משהתחיל לאכול סעודה המפסקת מו׳ שעות ולמעלה אסור לרחוץ ולסוך כמו בט״ב עצמו וטעמא משום כיון שהתחיל באבילות אסור לרחוץ אע״ג דאכתי לא עייל ט״ב דהנאה דסיכה ורחיצה הנאה שלאחר שעה היא ונראה כרוחץ לצורך ט״ב אבל נעילת סנדל ושאר אבילות אין נוהגין עד שתחשך וכ׳ א״א הרא״ש ז״ל דבר תימה הוא שיהא מותר לאכול ולשתות ויהא אסור לרחוץ ולסוך: כתב הראב״ד כיון שהפסיק סעודתו חל עליו התענית מן הסתם ואסור לאכול ואפי׳ לרחוץ אע״פ שלא פירש מן הרחיצה כיון שהפסיק סעודתו ופירש ממנה ונאסר לו עוד לאכול נאסר נמי ברחיצה. וא״א הרא״ש והתוס׳ פירשו דאפי׳ לאחר שהפסיק יכול לחזור ולאכול וכ״כ ריי״ף משום גאון לענין תענית צבור שפוסק מבע״י אע״פ שפסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש וכתב הוא ומסתבר ה״מ דלא קבליה עליה לתענית אבל קבליה עליה איתסר למיכל ולמשתי וכתב הרמב״ן דלא שייך למימר קבלה אלא בי״ה שצריך להוסיף עליו מבע״י אבל בשאר תעניות אפי׳ ט״ב שבין השמשות שלו אסור אם נפסק ונמלך דבר פשוט הוא שחוזר ואוכל ע״כ ואין נראה לחלק דודאי קבלה אוסר בכל תענית שצריך להפסיק בו מבע״י:

סימן תקנד

א תנו רבנן כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בט״ב אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה הוא במקום שאינו רגיל לשנות דברי ר״מ מפני שהוא צער לו ר״י אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ולא שונה במקום שאינו רגיל לשנות והלכתא כוותיה אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ותינוקות של בית רבן בטלים בו משום שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב באשכנז נוהגים לקרות פ׳ קרבו גוים לשמוע אחרי שקראו דברים הרעים שבירמיה וכתב הר״מ מרוטנבורק איני יודע מהיכן נהגו שקורין כמה פסוקי נחמה שבירמיה וגם קורין פרשה קרבו גוים שבישעיה שכולה נחמות שהרי לא התיר הספר לקרות אלא דברים הרעים שבירמיה וא״כ היה ראוי לדלג כל פסוקי דנחמה אח״כ שמעתי שיש נקיי הדעת שמדלגין כל פסוקי דנחמה ע״כ: וכתב הרמב״ן ונהגו קצת שלא לקרות פרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן ומדרש ר״י בבה״כ לפי שאסור לקרות בתורה ואינו נראה לפי שאין לנו איסור בסדר היום שהרי קורין ק״ש ומברכין לפניה ולאחריה וכן קורין בתורה ומפטירין בנביא ופ׳ הקרבנות ואיזהו מקומן כנגד התמיד תקנוה ואומר כדרכו ואינו חושש ואיסור אכילה ושתייה בו כדרך איסורו בי״ה אלא שזה ענוש כרת וזה מדברי קבלה ומכין אותו מכת מרדות וגרסי׳ בפ׳ מקום שנהגו עוברות ומניקות מתענות בו ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות בי״ה ובין השמשו׳ שלו אסור וכ׳ הרמב״ן ומיהו חיה כל ל׳ יום וכן חולה שהוא צריך לאכול א״צ אומד אלא מאכילין אותם מיד דבמקום חולה לא גזרו רבנן וכן רחיצה וסיכה אסורין בו לגמרי כמו בי״ה בין בחמין בין בצונן דא״ר אלעזר אסור לאדם שיושיט אצבעו במים בט״ב כדרך שאסור ביה״כ ומיהו טבילה של מצוה מותרת ומותר לרחוץ ידיו לתפלה דהוי כטבילה של מצוה כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט״ב בין בי״ה וכן שאר היום אחר שעשה צרכיו צריך לברך א״י יכול ליטול ידיו ומיהו צריך ליזהר שלא ליטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך ואפי׳ שלא לצורך ברכה ותפלה אם היו ידיו מלוכלכות בטיט וצואה ורוחץ אותם להעביר הטיט והצואה ואינו מכוין לתענוג מותר שלא אסרו אלא רחיצה וסיכה של תענוג כדאיתא בגמרא מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש ירושלמי ט״ב רוחץ ידיו ומעבירם ע״ג עיניו פירוש לאחר שנגבם ועדיין לחות קצת ואם היה לפלוף ע״ג עיניו ודרכו לרוחצם במים רוחץ ומעבירו ואינו חושש דהו״ל כמלוכלך בטיט וצואה שרוחץ כדרכו ואינו חושש וכ״כ הריי״ץ גיאות ודלא כהרמב״ם ז״ל שכתב ביה״כ וט״ב שאין בו רחיצה אינו מברך על נט״י ולא המעביר חבלי שינה: ההולך להקביל פני רבו מותר לעבור במים עד צוארו ואינו חושש בפרק בתרא דיומא ערב ט״ב מביאין לו מטפחת ושורה במים ומקנח בה בלילה פניו ידיו ורגליו פי׳ שורה במים עט״ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת ומקנח בה בלילה ידיו ורגליו כדי להצטנן ולמחר מעבירה על גבי עיניו להעביר הלכלוך אפי׳ אין דרכו לרחוץ עיניו בכל יום ועושה עתה לתענוג שרי כיון שהיא נגובה: ירושלמי הבא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרחוץ במים ואיסור נעילת הסנדל כאיסורו ביה״כ דוקא של עור אבל של בגד או של עץ או של שעם וגמי מותר תנא אבל ומנודה שמהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל ולכשיגיעו לעיר יחלוצו וכן בט״ב ותענית צבור כתב אבי העזרי נראה דבזמן הזה שאנו בין הא״י שאין לחלוץ אלא כשנכנס ברחוב היהודים או בבית ישראל ואם חל ט״ב בשבת מותר בכולן וה״ר יצחק כתב אע״פ שאנו דוחין אותו עד למחר אסור בתשמיש המטה מידי דהוה אקובר מתו ברגל שנדחה עד אחר הרגל אפ״ה דברים שבצינעא נוהגין ה״נ שבת זו גבי ט״ב הוא כמו רגל ואסור בתשמיש המטה והר״ם מרוטנבורג חלק עליו וסוף דבריו ומיהו נכון להחמיר כדברי מורי שאפי׳ הוא מיקל ואני מחמיר היה לי לעשות כדבריו וכ״ש עתה שהוא מחמיר ואני מיקל וא״א הרא״ש ז״ל כתב ומיהו לשון התוספתא דקתני ומעלה על שולחנו ואינו מונע עצמו משום דבר משמע אפילו בדברים שבצינעא וכן עמא דבר וכ״כ הרמב״ן אין שאילת שלום לחברים בט״ב הדיוטות שאינן יודעין ונותנין שלום משיבין אותן בשפה רפה וגרסינן בפרק מקום שנהגו

מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בט״ב עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכ״מ ת״ח בטלים רשב״ג אומר לעולם יעשה אדם עצמו ת״ח ויבטל ולא חיישינן ליוהרא ר״ג אומר כל העושה מלאכה בט״ב אינו רואה סימן ברכה לעולם וכל האוכל ושותה בט״ב אינו רואה בשמחה של ירושלים וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנא׳ שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה שמפסיק בה עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם׃

סימן תקנה

א ט״ב אינו חייב בכפיית המטה ולא בעטיפת הראש שהן נוהגות באבילות והא דתניא כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט״ב ההוא לענין מצות לא תעשה הנוהגות באבל תניא אבל לענין מצות עשה שבאבל כגון כפיית המטה ועטיפת הראש לא ואצ״ל קריעה דליתיה בכלל מצות הנוהגות באבל כדאמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד וכתב א״א הרא״ש ז״ל ומסתברא דחייב בתפילין כיון דאבל גופיה לא מיתסר אלא ביום ראשון דלא אחמיר ט״ב ששת ימי אבילות ובריית מצות הנוהגות באבל כל ז׳ ימים קאמר ופרושי קא מפרש להו כגון רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ולקרות בתורה והר״מ מרוטנבורג כתב ונראה דבט״ב אין להניח תפילין כמו ביום ראשון של אבל שאין יום מר יותר ממנו יום קביעות בכייה לדורות וכתב א״א הרא״ש ז״ל אפשר שדחק למצוא טעם למנהג אשכנז אבל לכאורה נראה כמ״ש ועוד כתב הר״מ מרוטנבורג וציצית נהגו קדמונינו ובכל אשכנז שלא להתעטף בו בט״ב ואסמכוה אקרא בצע אמרתו ואיתא במדרש בזע פרפורין דיליה ויש שאינן רוצין לשנות המנהג וגם אין רוצין להיות בלא ציצית ומתעטפין בטלית קטן תחת בגדיהם כתב רבינו האי אבל שחל יום ז׳ שלו בט״ב מה שהוא אסור בט״ב כגון רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה עומד באיסורו כל היום אבל דברים המותרים בו ואסורין באבל כגון עיטוף וכפיית המטה והסרת תפילין הרשות בידו אם רצה להמתין עד הערב ימתין ואם רצה להסיר מנהג אבילות מיד יעשה והביא ראיה הרמב״ם ז״ל מדבריו שט״ב מותר בתפילין ואיני מבין מ״ש דברים המותרין בו ואסורין באבל כגון סילוק תפילין שהרי גם אבל מותר מיום ראשון ואילך׃

סימן תקנו

א כתב בה״ג אע״ג דקיי״ל מתפלל אדם של מוצ״ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס אם חל ט״ב באחד בשבת לא יבדיל מבעוד יום דאי אבדיל קבליה לתשעה באב ואסור לו לשתות אלא יברך במ״ש על האש ואינו מבדיל עד אחר התענית ואז מבדיל על הכוס ואינו מברך על האש והרמב״ן כתב שאין לו להבדיל על הכוס וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לדברי הלכות גדולות וכ״כ רב נטרונאי׃

סימן תקנז

א בט״ב צריך להזכיר מעין המאורע מאי היא נחם ה׳ אלהינו את אבילי ציון ואומר אותה בבונה ירושלים לפי שהיא מענינה וכתב א״א הרא״ש ז״ל כל ימי תמהתי למה א״א אותו אלא בתפלת המנחה כיון דקאמרינן יחיד בט״ב צריך להזכיר מאין המאורע מסתמא בכל תפלותיו קאמר כמו ערבית שחרית ומנחה דר״ח חנוכה ופורים וה״ר יהודה אלברצלוני כתב ומדכרינן מעין המאורע ערבית ושחרית ומנחה ובשומע תפלה מדכרינן דתעניתא כשאר תענית צבור ואיכא דוכתין דנהיגי למימר ערבית שחרית רחם ובמנחה נחם והא מלתא תליא במנהגא אע״ג דליכא שינוי בין נחם לרחם דאנן כל יומא דט״ב מצלינן על נחמה ובעינן רחמים על הא מלתא׃

סימן תקנח

א תניא בז׳ באב נכנסו עו״ג להיכל ואכלו בו ושתו בו וקלקלו בו יום ח׳ וט׳ עד שפנה היום לעת ערב הציתו בו האש ונשרף עד שקיעת החמה ביום י׳ והיינו דא״ר יוחנן אלמלא הייתי התם קבעתיו בי׳ שרובו של היכל בו נשרף ואיתא בירושלמי רבי אבין ציים ט׳ וי׳ ר׳ לוי ציים ט׳ וליל י׳ מפני שלא היה בו כח לצום כל יום י׳ צם ליל י׳ ואנו בזמן הזה תש כחנו ואפי׳ ביה״כ שהיה ראוי לעשות מספק ב׳ ימים אין אנו מספיקין ומ״מ מנהג כשר הוא שלא לאכול בשר בליל י׳ ויום י׳ רק להשיב הנפש שיהא קרוב לעינוי׃

סימן תקנט

א סדר היום כתב אבי העזרי ליל ט״ב חולצין מנעליהם (עסי׳ תקנ״ב) והולכין לבה״כ ויושבין לארץ כאבילים ואין מדליקין נרות רק נר אחד לומר לאורו איכה וקינות ועומד ש״ץ ומתפלל ערבית ואומר קדיש שלם וקורא איכה ואומר קינות ואח״כ סדר קדושה ויתחיל ואתה קדוש ולא יאמר ובא לציון גואל שאין גאולה בלילה ולא ואני זאת בריתי שנראה כמקיים ברית על הקינות ועוד דלא שייך למימר ואני זאת בריתי שהכל בטילים בו אבל בבית האבל יש לאומרו שאם האבל בטל המנחמין אינן בטלין ואומר קדיש בלא תתקבל והולכין לבתיהן ואין נותנין שלום זה לזה אלא כאבלים ונזופין ואם חל ט״ב בשבת או במ״ש א״א צו״ץ מידי דהוה אר״ח שחל (להיות באחד) בשבת שאין אומרים צו״ץ בשבת דט״ב נמי אקרי מועד וא״א ויהי נועם ויש מהגאונים שכתבו כיון שא״א ויהי נועם גם סדר קדושה אין לומר ורב צמח גאון כתב א״א ויהי נועם אבל אומרים ובא לציון וכולה סדר קדושה אבל ואני זאת בריתי א״א ורבינו נסים כתב א״א ויהי נועם אבל מנהגינו לומר ערבית ושחרית ואני זאת בריתי ולמה לא נאמר והעם עוסקים באיוב וירמיה וקינות בשחרית מסדרין הברכות והזמירות כמו בשאר הימים ויש מקומות שנוהגין שלא לומר השירה ומתפללין י״ח ברכות ויחיד אומר עננו בשומע תפלה וש״ץ בין גואל לרופא כמו בשאר תענית ואומר נחם בבונה ירושלים ואינו כשאר תענית צבור לא לענין כ״ד ברכות ולא לענין תפלת נעילה וכתב רב עמרם מנהגינו להרבות סליחות בסלח לנו וא״א תחינות דאיקרי מועד ואם חל בב׳ ובה׳ אומר אל ארך אפים וא״א והוא רחום ובספרד א״א אא״א ומוציאים ס״ת וקורין ג׳ בפ׳ ואתחנן כי תוליד בנים ומפטיר הוא הג׳ ומפטיר בירמיה אסוף אסיפם וכתב אבי העזרי וגולל ס״ת במקומו שלא למעט בכבודו אבל במסכת סופרים כתב יש קורין ספר קינות בערב ויש שמאחרין עד הבוקר לאחר קריאת ס״ת שאחר קריאת ס״ת עומד ומתפלש באפר ובגדיו מפולשין וקורא בבכייה ויללה אם יודע לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם כדי שיבינו כל העם והנשים והתינוקות שהנשים חייבות כאנשים וכ״ש בנים זכרים והקורא בט״ב אומר ברוך דיין האמת ויש מניחין את תיק הספר על הקרקע ואומר נפלה עטרת ראשינו וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו ויש שמשנין מקומותיהן ויש שיורדין מספסליהן וכולם מתפלשין באפר ואין אומרים שלום זה לזה כל הלילה וכל היום עד שישלימו כל העם קינותיהן ובשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ כדי שלא יפסיק לבו מן האבל וכל שכן שלא לשוח עם העו״ג ואם יש אבל בעיר הולך בלילה לב״ה וגם ביום עד שיגמרו הקינות ואם יש תינוק למול מלין אותו אחר שגומרין הקינות ויש ממתינין למולו עד אחר חצות ויש אומרים שאין לברך על הכוס אלא יברך בלא כוס ודעת התוספות שיברך על הכוס ויתן לתינוק לשתות ולא חיישינן דלמא אתי למסרך פי׳ יבא לשתות אף לאחר שיגדיל כיון שאינו דבר קבוע ומש״ה ט״ב שחל במ״ש לא אמרינן שיבדיל ויתן לתינוק משום דחיישינן דאתי למסרך דחשיב שפיר דבר קבוע כיון שלפי קביעות השנים בא לפעמים באחד בשבת לסוף ג׳ או ד׳ שנים פעם אחת ובעל ברית לובש בגדים אחרים אך לא לבנים ממש מעשה שחל ט״ב בשבת ונדחה עד למחרתו והיה רבינו יעבץ בעל ברית והתפלל מנחה בעוד היום גדול ורחץ ולא השלים תעניתו לפי שי״ט שלו היה וראיה מהא דתניא (עירובין מא.) א״ר אליעזר בר צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין וחל ט״ב בשבת ודחניהו עד לאחר שבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שי״ט שלנו היה ונוהגין שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד לאחר חצות. במנחה קורין ויחל כמו בשאר תעניות ומפטירין דרשו ורבי׳ האי כתב שמנהג להפטיר שובה ומתפללין י״ח ברכות ואומר נחם בבונה ירושלים ועננו בשומע תפלה וש״ץ אומרו בין גואל לרופא:

סימן תקס

א משחרב הבית תקנו שבכל דבר שמחה שיהיה בה זכר לחורבן הבית וע״כ אמרו סד אדם את ביתו בסיד ומניח בו אמה על אמה בלא סיד זכר לחורבן הבית והרמב״ם ז״ל כתב אין בונין בניין מסיד כבנין המלכים אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד (ס״א בסיד ובטרכסיד) ומשייר בו אמה על אמה ואינו משמע כן בגמרא דבתר דמייתי הך ברייתא ת״ר לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם עירב בו חול או תבן מותר ר״י אומר חול הרי הוא טרכסיד ואסור תבן מותר ומסיק כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו אמה על אמה אלמא ע״י שיור אמה על אמה מותר כל מיני סיד ועושה אשה תכשיטיה ומשיירת בהם דבר מועט ומאי היא בת צדעא פירוש טפול סיד שמטפלת במקום הצדעים ועושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט אפילו כסא דהרסנא: תקנו להניח אפר בראש חתנים במקום הנחת תפילין ואסרו עטרות לחתנים ודוקא לחתנים שלא אסרו אלא בעת ריבוי שמחה אבל לשאר כל אדם מותר וקאמר רב לא שנו אלא של מלח וגפרית אבל של ורד והדס מותר ושמואל אומר אף של ורד והדס אסור אבל עושה של קנים וחילת ופסק הרמב״ם ז״ל כשמואל ואיני יודע למה דהא קי״ל כרב באיסורי ופירשו התוס׳ דלא בעטרות של הראש איירי שאין דרך לעשותו מקנים וחילת אלא כעין כיפה ששושין לחתן שיושב בה וכלות מותרות בכל חוץ מבעיר של זהב שאסרו אף לכלות והרמב״ן כתב דלאו דוקא עיר של זהב אלא כל שעיקרו של כסף או של זהב אסור אף לכלות ולא התירו להם אלא שעיקרן של מיני צבעונים אע״פ שיש בו משבצות זהב וכ״כ הרמב״ם ז״ל גזרו על עטרות כלות של כסף וזהב אבל עטרות של גדיל מותר לכלות ושאר כל אדם חוץ מחתן וכלה מותרין בכל ואסרו כל מיני שיר בין בכלי בין בפה ופירש״י כגון

לשורר בבית המשתה והתוס׳ מפרשים דאפי׳ בלא משתה נמי ודוקא למי שרגיל בכך כההיא דאיתא בירוש׳ ריש גלותא הוה קאים ודמיך בזמרא פירוש בשכבו ובקומו היו מזמרין לפניו ומלשון הרמב״ם ז״ל משמע דבכלי אסור לשמוע בכל ענין ובפה דוקא על היין אבל הוא ביאר בתשובת שאלה דאפי׳ בפה אסור אף בלא משתה ואין חילוק בין לשון עברי ולשון ערבי כ״ש אם הן דברי ניבול שאסור לשומעו אף בלא מליצה וניגון וה״מ שירת אהבים כגון לשבח יפה ביופיו וכיוצא בו אבל מותר לומר שירות ותשבחות על היין בבית המשתה ואסור לאדם שימלא שחוק פיו בזמן הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו:

סימן תקסא

א הרואה ערי ישראל בחורבנן אומר על הראשונה שרואה ערי קדשך היו מדבר וקורע ואינו צריך לקרוע עוד באחרות וכשרואה ירושלים אומר ציון מדבר היתה ירושלים שממה וקורע וכשרואה בית המקדש אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע ומהיכן חייב לקרוע משיגיע לצופים ואם ראה המקדש תחלה קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים ואם ראה ירושלים תחלה קורע על ירושלים בפני עצמו ועל המקדש בפני עצמו היה הולך ובא אם שהה ל׳ יום שלא ראה אותו צריך לקרוע פחות מכן א״צ לקרוע וצריך לקרוע מעומד וכל בגדים שעליו עד שמגלה לבו ואסור לאחותן פי׳ תפירה מבפנים ואחרת עליה מבחוץ אבל מותר למוללן ולשוללן וללוקטן ולעשות כמין סולמות פירוש תפירות שאינן מיושרות:

סימן תקסב

א הלכות תענית

אמר רב חסדא כל תענית שלא קבלו מאתמול ושלא שקעה עליו חמה פי׳ שלא השלימו עד צאת הכוכבים אינו תענית להתפלל ענינו ואפי׳ קבלו עליו במנחה ליום המחרת והתענה ובלילה שלאחר התענית נמלך להתענות גם ביום הב׳ אף על פי שלן בתעניתו וקבל עליו הראשון השני אינו תענית כיון שלא קיבלו תחלה הלכך הא דקיימא לן מתענין לשעות ומתפלל ענינו צריך לפרש שקבלו מאתמול וגם שקעה עליו חמה והיכי משכחת לה כגון שקבל עליו מאתמול להתענות עד חצי היום וכשהגיע לחצי היום נמלך וגמרו או שקיבל עליו להתענות למחר מחצי היום ואילך ולמחר נמלך ולא אכל גם בחצי היום הראשון אבל אם קבל עליו תענית עד חצי היום ואכל אח״כ או שאכל עד חצי היום וקבל עליו תענית משם ואילך אינו נקרא תענית להתפלל ענינו ומיהו נקרא תענית לענין שצריך להשלים נדרו והרמב״ם ז״ל כתב שאם אכל ושתה ואח״כ התחיל להתענות נקרא תענית לשעות ולא נהירא לאדוני אבי הרא״ש ז״ל ואם קבל במנחה להתענות שני ימים או שלשה זה אחר זה אלא שיאכל בלילות שבינתיים הוו קבלה לכולם אע״פ דלא קבל כל א׳ וא׳ במנחה שלפניו אבל אם קבל במנחה הרבה תעניות ולא רצופין זה אחר זה מספקא ליה לא״א הרא״ש ז״ל אי הוה קבלה לכולם או לא כתב אבי העזרי מי שרגיל להתענות בעשי״ת א״צ להתענות י׳ ימים עד צאת הכוכבים רק עד שיצא מבית הכנסת דצערא בעלמא קביל עליה מדפריך תלמודא עליה דרב חסדא מאנשי משמר שמתענין ולא משלימין ומשני התם לצעורי בעלמא ורב חסדא לא אמר אלא מי שקבל עליו תענית בפירוש וסתם תענית יום שלם אבל בעשר׳ ימי תשובה לא ואין רגילות לקבל בתפלה בעשרת ימי תשובה: תענית שגוזרין על הציבור אין כל יחיד ויחיד צריך לקבלו תחלה אלא ש״ץ מכריז התענית והרי הוא מקובל וכל שכן תעניות הכתובים בפסוק:

סימן תקסג

א אימתי מקבלו רב אמר במנחה כשיגיע זמן המנחה יאמר הריני בתענית יחיד למחר ושמואל אמר בתפלת המנחה פירש ר״ח שיאמר בשומע תפלה הריני בתענית יחיד למחר יהי רצון מלפניך שתקבלני באהבה והרמב״ם כתב שיאמר עננו בתפלת המנחה וגומר להתענות למחר וכ״כ בה״ג ולא נהירא דהא אמרינן גבי הזכרת עננו ערבית שחרית ומנחה ולא קאמר במנחה שלפני התענית ריי״ף פסק כשמואל והראב״ד פסק כרב וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב שלא להפסיק בתפלה ואם היה בדעתו להתענות והרהר בלבו קבלת תענית היה אומר ר״ת דהוי שפיר קבלה אע״פ שלא הוציאו בשפתיו דהוי כמו נדר דאמרינן שאם גמר בלבו להביא עולה חייב אע״פ שלא הוציאו בשפתיו ודוקא שהרהר בשעת מנחה לרב ולשמואל בתפלת המנחה:

סימן תקסד

א הלכתא אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר וכתב הראב״ד דוקא שלא גמר סעודתו אלא היה יושב ואוכל יכול לאכול עד שיעלה עמוד השחר אבל גמר סעודתו או אפי׳ לא גמר וישן בתוך הסעודה אסור לאכול ולשתות ורי״ף פסק אפילו גמר מלאכול כל זמן שלא ישן מותר לאכול וכן אם ישן בתוך הסעודה מותר עד שיגמור וישן אח״כ ודוקא שינת קבע אבל מתנמנם שרי ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ואם התנה לאכול עוד מותר לאכול עד שיעלה עמוד השחר אפי׳ גמר וישן י״א שא״צ תנאי לשתייה דמסתמא דעתו של אדם לשתות אחר השינה כיון שדרך כל אדם להיות צמא הוי כאילו התנה:

סימן תקסה

א יחיד אומר עננו בשומע תפלה לא שנא יחיד שקבל עליו תענית לא שנא יחיד המתפלל עם הצבור בתענית צבור ואומר אותו ערבית שחרית ומנחה ואם לא אמר אין מחזירין אותו ואם נזכר קודם שעקר רגליו אומר אותו בלא חתימה וי״א כיון שסיים כבר כל י״ח ברכות שיכול לאומרה בחתימה ואין כאן משום אין יחיד קובע ברכה לעצמו ולא נהירא יש מהגאונים שכתבו שא״ל אלא במנחה שמא יאחזנו בולמוס שיצטרך לאכול ונמצא שקרן בתפלתו אבל ש״ץ אומרו בכל פעם שא״א שלא יתענו קצת מהקהל וכ״נ באשכנז ובספרד נוהגין לומר אותו ערבית שחרית ומנחה וכן היה נוהג א״א הרא״ש זצ״ל וטוב לומר במנחה בתחנונים שאחר התפלה לאחר אלהי נצור רבון כל העולם גלוי וידוע לפניך שבזמן שב״ה קיים אדם חוטא מקריב קרבן ואין מביאים ממנו אלא חלבו ודמו ואתה ברחמיך הרבים מכפר ועתה בעונותינו חרב בית מקדשך ואין לנו מקדש ולא כהן שיכפר בעדינו לכן יהר״מ שיהא חלבי ודמי שנתמעט היום כחלב מונח על המזבח לפניך ותרצני כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י״ג מדות ואיני יודע מה חשש יש בדבר שהרי אינו אלא כקורא בתורה שהרי לא אמרו חכמים אלא כל דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו:

סימן תקסו

א בתענית צבור אומר ש״צ עננו בין גואל לרופא וחותם ברוך אתה ה׳ העונה לעמו ישראל בעת צרה וכתב אבי העזרי ששמע מאביו רבי׳ יואל ומרבו רבי שמשון ז״ל שהיו תמיהין על מה סמכו הראשונים שמתפלל ש״צ עננו בין גואל לרופא כשמתפללין על גזירה או על כל צרה שלא תבא עליהם וכן למה קורין ויחל דכיחידים דמו כדחזינן אפי׳ באנשי ננוה דחשיבי כיחידים לענין שאלת מטר אבל תענית בה״ב שאחר הפסח ואחר החג נהגו בהן בכל תפוצות ישראל ולא הוי תענית יחיד והראב״ד כתב על אלו שהן תענית יחיד ולא יאמר בהם ש״צ עננו בין גואל לרופא ולא יקראו בהן ויחל: וכתב א״א הרא״ש ז״ל ובאשכנז עשאום קבע והכל מתענין בהם וסמכו על מעשה דאיוב דכי הקיפו ימי המשתה והעלה עולות למספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וכן בשמחה ומשתה של החג אולי חטאו נ״ל דנהי דכיחידים דמו לענין שאלה היינו טעמא כדמפרש בירוש׳ שאין לשנות מטבע ברכות די״ח ברכות תיקון נביאים הם ואין לשנות בהם אבל קהל שמקבלין עליהם תענית ודאי רבים איקרו ויכולין לקבוע ברכות ע״כ ומיהו נראה שצריך שיהו עשרה שמתענין ואפי׳ לרבינו תם שכתב שאם יש ששה או שבעה שלא שמעו קדיש וברכו יכולין לומר קדיש וברכו אף על פי שהשאר שמעו הכא מודה דבעי עשרה דהתם היינו טעמא כמו שכתב אדוני אבי ז״ל מידי הוא טעמא אלא שכל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה והרי הוא מקדש השם בעשרה אבל הכא לענין קביעות ברכה צריך שיהו עשרה ואפי׳ אם יש עשרה בעיר שמתענין אם אין י׳ בב״ה אינן יכולין לקבוע ברכה: ונוהגין להרבות סליחות בברכת סלח לנו ופר״י שסומכין על הא דאמרינן (ע״ג ח.) ואם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר רק שיתחיל מעין הברכה ואח״כ יכול להאריך בדברי ריצוי ותחנונים כפי רצונו בין יחיד בין רבים והא דאמר רבי יהושע בן לוי שיכול לומר אחר תפילתו אפי׳ כסדר י״ה לא בא למעט בסוף כל ברכה וברכה אם התחיל מעין הברכה אלא שלאחר התפלה יכול להתחיל ולומר היאך שירצה מה שאין כן בתוך התפלה ויש מקומות שנוהגין לומר סליחות אחר סיום י״ח ברכות וכ״כ רב עמרם שיכולין לומר סליחות בסלח לנו והכי קאמר רב נטרונאי מנהג ב׳ ישיבות בתענית צבור בשחרית אומרים ז׳ סליחות ובמנחה ג׳ ואם יש פנאי אומר ה׳ וכ״כ רב שר שלום בתענית צבור אין מנהגינו לומר סליחות אחר י״ח ברכות אלא בסלח לנו כתב רב נתן ש״צ שאינו מתענה אינו יכול להתפלל שכיון שאינו מתענה אינו יכול לומר עננו ואיני יודע למה שאינו אומר ביום תעניתי אלא ביום תענית הזה ותענית הוא לאחרים ודאי אם אפשר שיהיה ש״ץ המתענה טוב הוא מאחר אבל אם אי אפשר נ״ל שיכול להתפלל איתא במדרש אהרן וחור תמכו בידיו מכאן שאין פוחתין מג׳ העוברין לפני התיבה בתענית צבור לכך צריך בתענית צבור שיעמדו שנים אצל ש״צ שיאמרו עמו סליחות וי״א שכל תענית שיארע בב׳ וה׳ שקורין שחרית פרשת היום ובמנחה ויחל דתדיר קודם או יקראו שנים בפרשת היום והשלישי ויחל ורב עמרם כתב שבתעניות הכתובים בפסוק דוקא קורין ויחל חוץ מבט״ב ורב שר שלום כתב שבכל תעניות צבור וכל תעניות שגוזרים על הגשמים וכל דבר הצריך

להם אומרים ויחל בשחרית ומנחה בין בב׳ ובה׳ בין בשאר ימים כל תעניות יש בו נשיאות כפים במנחה חוץ מביום הכפורים שתחת מנחה נושאין כפיהן בנעילה וכן נוהגין בשתי ישיבות׃

סימן תקסז

א השרוי בתענית יכול לטעום עד כדי רביעית ובלבד שיפלוט וביה״כ וט״ב אסור וכתב אבי העזרי שיכול ללעוס עצי קנמון ועץ המתוק ללחלח גרונו ולפלוט כדאמרינן כס פלפלי ביה״כ פטור וה״ה נמי לכתחלה והא דנקט דיעבד משום דבאכילה גמורה איכא חיוב חטאת׃

סימן תקסח

א נדר להתענות ואכל כזית אבד תעניתו וה״מ שאינו יום ידוע להתענות הילכך אבד תעניתו של אותו היום ויאכל וישלימנו ביום אחר אבל אם יש לו יום ידוע להתענות כגון ביום שמת אביו או רבו ושכח ואכל כזית ישלים תעניתו נדר להתענות ומצטער יכול ללוותו ולפרוע וא״צ התרת חכם וה״מ בתענית סתם כגון שנדר להתענות יום אחד וקבלו במנחה אבל אם יש לו יום ידוע להתענות כגון יום שמת בו אביו או רבו אין יכול ללוותו ולפורעו וכן תענית חלום אין לווין אותו שצריך להתענות מיד למחרת ואפי׳ בשבת וצריך להתענות יום אחר על שבטל עונג שבת וא״צ שיהיה תענית האחר מיד ביום ראשון של אחר השבת כתב רב עמרם ור׳ קלונימוס שבזמן הזה אין להתענות תענית חלום בשבת שאין אנו בקיאין בפתרון החלומות לידע איזה רע ואיזה הוא טוב ואין מתענין בספק וכ״כ אבי העזרי והמתענה בשבת י״א שאומר ענינו ברכה בפני עצמה ונראה יותר לכוללו באלהי נצור בלא חתימה כדפרישית לעיל בסוף ברכות אין תענית צבור בבבל ליאסר במלאכה ולהפסיק מבע״י אלא ט״ב בלבד הלכך יחיד שקבל עליו תענית לא חיישינן שמא תענית צבור קבל עליו ומותר בכולן׃

סימן תקסט

א יחיד שמתענה על צרה ועברה או חולה ונתרפא או מת צריך להשלים כל תעניות שקבל עליו אבל הצבור שמתענין על שום דבר ונענו קודם חצות לא ישלימו׃

סימן תקע

א מי שנדר להתענות כך וכך ימים וארעו בהם שבתות וימים טובים או ראשי חדשים חנוכה ופורים נדרו בטל וצריך התרת חכם שיאמר לו אילו שמת אל לבך שיארעו בו אלו הימים לא היית נודר ומתיר לו והותר כל הנדר וכתב הרמב״ן דוקא דאפקיה בלשון הרי עלי שהוא לשון נדר אבל אפקיה בלשון קבלת תענית אינו חמור כשאר נדר ואפי׳ התרה א״צ ואם נשבע בהם להתענות א״צ התרה שאין שבועה חלה על דבר מצוה אלא לוקה על שנשבע שבועת שוא׃

סימן תקעא

א היושב בתענית אי מצי מצער נפשיה נקרא קדוש ואי לא מצי מצער נפשיה נקרא חוטא ות״ח אינו רשאי לישב בתעניות מפני שממעט במלאכת שמים וכן מלמדי תנוקות׃

סימן תקעב

א אין גוזרין ת״צ בתחלה ביום ה׳ שלא להפקיע השערים לפי שהרואה שקונין ביום ה׳ בערב לצורך ד׳ סעודות גדולות לצורך סעודת הלילה ולצורך סעודת שבת תמהין וסבורין שרעב בא לעולם אבל משהתחילו כבר להתענות יודעין שהוא בשביל התענית׃ אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים בחנוכה ובפורים ואם התחילו כבר להתענות ואירעו אלו הימים אפי׳ לא התענו אלא יום אחד אין מפסיקין ומתענין בהן ומשלימין וכן יחיד שקבל עליו תענית סתם בע״ש מתענה ומשלים אלא א״כ פירש בשעת קבלה שאינו רוצה להתענות אלא עד שישלימו הקהל תפלתם׃

סימן תקעג

א הלכתא בטלה מגילת תענית שכל הימים הכתובים במגילת תענית שלא להתענות בהם מותר להתענות בהם חוץ מבחנוכה ופורים וכתב הראב״ד דדוקא יחיד יכול להתענות בהן אבל צבור אסורין לגזור תענית בהן ואפי׳ לפניהם ולאחריהם נמי אסור ושבתות וימים טובים מותרין לפניהם ולאחריהם׃

סימן תקעד

א ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין ודעתו לחזור צריך להתענות כל תעניות שקבלו עליהם שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם כיון שדעתו לחזור׃ ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין יתענה עמהם ופירש ריב״א ואפי׳ דעתו לחזור ומיהו כיון שלא קבל עליו תענית אם יצא מן העיר חוץ לתחום מותר לאכול וי״א דאפי׳ בעיר מותר לאכול שלא בפניהם ע״כ וירא מדבריו שמפרש שהולך שם ביו׳ התעני׳ ומסתבר כדבריו אם הולך שם ביום התענית אבל סוגיא דשמעתא מוכח דמיירי בהולך שם קודם לכן וקבל עליו תענית ואז ודאי הוי תענית גמור ואסור לאכול אפי׳ יצא חוץ לעיר שכח ואכל אל יראה בפניהם כאילו אכל ואל יראה עידונין בעצמו מצוה להרעיב אדם עצמו בשנת רעבון ואסור לשמש בו מטתו ולחשוכי בנים מותר כל הפורש מן הצבור אינו רואה בנחמתן וכל המצטער עמהן זוכה ורואה בנחמתן׃

סימן תקעה

א סדר תעניות שמתענין בא״י על הגשמים כך היא הגיע י״ז במרחשון ולא ירדו הגשמים היחידים מתענין פי׳ ת״ח מתענין בה״ב ואוכלין ושותין משחשכה ומותרין בעשיית מלאכה וברחיצה וסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ומפסיקין בר״ח אע״פ שכבר התחילו להתענות אם פגע בהן ר״ח מפסיקין וכל תלמיד יכול להחזיק עצמו בחזקת ת״ח ואין בו משום יוהרא אבל לא שאר העם הגיע ר״ח כסליו ולא ירדו הגשמים ב״ד גוזרין שלש תעניות על הציבור ב׳ וה׳ וב׳ אוכלין ושותין משתחשך ומותרין במלאכה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ונכנסין לבהכ״נ ומתפללין ומתחננין כבשאר תעניות כיצד אחר תפלה של שחרית מעיינין בענין העיר עד חצי היום לבטל עושי רשעה ודורשין וחוקרין על עוברי עבירות ומבערין אותן ומכאן ואילך רביע היום קורין ומפטיר בנביאים בתוכחות מענין הצרות ורביע האחרון מתפללין ומתחננין עברו אלו ולא נענו ב״ד גוזרין עוד ג׳ תעניות אחרות ב׳ וה׳ וב׳ ומפסיקין בהן מבע״י כמו ביה״כ ואסורין במלאכה ביום אבל בלילה מותרין ואסורין ברחיצת כל הגוף בחמין אבל פניו ידיו ורגליו בחמין ורחיצת כל הגוף בצונן מותר ואסורין בסיכה של תענוג אבל להעביר הזוהמא מותר ואסורין בתשמיש המטה ובנעילת סנדל בעיר אבל בדרך מותר ומתפללין בבתי כנסיות ומתפללין כבשאר תעניות עברו אלו ולא נענו ב״ד גוזרין ז׳ תעניות ב׳ וה׳ וב׳ וה׳ וב׳ וה׳ וב׳ וכל מה שאסור בג׳ שלפני אלו אסור אף באלו ויתירין אלו שמתריעין בהם בשופר על הברכות שמוסיפין בהן ומתפללין ברחוב העיר ומורידין זקן להוכיחם ומוסיפים ו׳ ברכות בתפלת שחרית ומנחה ונועלין החניות ובשני לעת ערב פותחין מעט כדי שימצאו לקנות לסעודת הלילה ובחמישי פותחין כל היום משום כבוד השבת ואם יש לחנות ב׳ פתחים פותח אחד ונועל אחד ואם יש אצטבא לפניו פותח כדרכו ועוברות ומניקות אין מתענות באלו הז׳ מפני שהם רבים ולא יוכלו לעמוד בהם ולא בג׳ ראשונים שעדיין א״צ כ״כ אלא בג׳ אמצעיות ומיהו לא יאכלו אלא כדי קיום הולד והרמב״ם כתב שמתענין באלו הז׳ ולא בראשונים ואם לא נענו אין גוזרין עוד תענית וה״מ כשמתענין על הגשמים לפי שכשעברו אלו כבר עברה זמן הגשמים ואין בהם תועלת אבל על שאר פורעניות מתענין והולכין עד שיענו ואע״פ שאין גוזרין עוד תעניות אבל ממעטין במשא ובמתן ובבנין של שמחה כגון בית חתנות אבל כותל של בית חתנות נטוי ליפול יכולין לסותרו ולחזור ולבנותו וממעטין בנטיעה של שמחה כגון אילן שנוטעין להסתופף בצלו והרמב״ם ז״ל כתב בניין של שמחה כגון ציור וכיור ונטיעה של שמחה כגון הדס ואהלים וממעטין בנשואין ואירוסין אא״כ לא קיים פריה ורביה ובשאלת שלום לחבירו אלא כבני אדם הנזופין המנודין למקום ועם הארץ שנותן שלום מחזירין לו בשפה רפה ות״ח לבדן מתענים ב׳ וה׳ וב׳ עד שיצא תקופה של ניסן וכשמתענין מותרין לאכול בלילה ובמלאכה ובשאר הדברים ומפסיקין בר״ח יצא תקופה של ניסן אין מתענין עוד שהגשמים סימן קללה הואיל ולא ירדו בתחלת השנה וכל זה הסדר כשלא ירדו כלל אבל ירדו ברביעה ראשונה וצמחו העשבים וכמשו מתריעין מיד כשמתענין ב׳ וה׳ וב׳ ונוהגין בהן כל חומר שבע אחרונות אבל יבשו לגמרי אין מתענין שאין בהן עוד תקנה וכן אם פסקו הגשמים בין גשם לגשם מ׳ יום מתריעין מיד ומתענין עד שירדו הגשמים או שיעבור זמנם׃ ירדו לצמחים ולא לאילנות כגון שירדו מעט בנחת ואין מספיקין לאילנות מתריעין לפני הפסח שפסח הוא זמן הוצאת פרח האילנות ירדו לאילנות ולא לצמחים כגון שירדו בגבורה מתריעין מיד ירדו לצמחים ולאילנות ולא ירדו כדי למלאות בהן הבורות לשתייה מתריעין עליהם לפני החג

עד שירדו כדי מלוי הבורות ואם אין להם מים לשתייה מתריעין עליהם מיד וכולם אין מתריעין עליהם אלא במקום הצריך להם כתב הרמב״ם ז״ל ה״מ בא״י אבל מקומות שעונות גשמים שלהם קודם י״ז במרחשון או אחריו כשיגיע זמנן ולא ירדו גשמים יחידים מתענין ב׳ וה׳ וב׳ ומפסיקין בראשי חדשים חנוכה ופורים ושוהין אח״כ כמו ז׳ ימים לא ירדו גשמים ב״ד גוזרין על הצבור שלש תעניות על הסדר שאמרנו וכל תענית שגוזרין על הצבור בח״ל אוכלין בו בלילה ודינו כשאר התענית שאין גוזרין על הצבור תענית כמו בי״ה אלא בא״י לבד היו מתענין על הגשמים ונענו כמה ירדו ויהיו פוסקין משיכנסו בעומק הארץ החריבה טפח ובבינונית שני טפחים ובעבודה שלשה טפחים ואם התחילו אחר חצות ישלימו אותו היום ואם התחילו לירד קודם חצות לא ישלימו אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול׃

סימן תקעו

א כשם שמתענין ומתריעין על הגשמים כך מתענין ומתריעין על שאר הצרות כגון שצרין על עיירות ישראל כתב הרמב״ם ז״ל אפי׳ לא באו אלא לשאול מהם מס או לגזור עליהם אפי׳ על מצוה קלה מתענין ומתריעין עד שירחמו וכל הערים אשר סביבותיהם מתענין ולא מתריעין אלא תוקעין להתקבץ לעזרה ואפי׳ לא באו אלא לעבור דרך ארצם שאין להם מלחמה עמהם אלא על אחרים ועוברים על מקום ישראל מתענין ומתריעין וכן על דבר ואיזהו דבר עיר שיש בה ת״ק רגלי ויצאו ממנה ג׳ מתים בג׳ ימים בזה אחר זה הוי דבר ביום א׳ או בד׳ ימים אינו דבר יש בה אלף ויצאו ממנה ששה בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר יצאו ביום אחד או בד׳ ימים אינו דבר וכן לפי החשבון זה וכתב הרמב״ם ז״ל ואין נשים וקטנים וזקנים ששבתו ממלאכה בכלל אנשי המדינה לענין זה ואם היה דבר בארץ ישראל מתענות שאר גליות עליהם היה בחוצה לארץ ושיירות הולכות ובאות ממדינה למדינה אחרת שתיהן מתענות אע״פ שהם רחוקות זו מזו וכן מתענין על מפולת שבעיר ואיזו היא מפולת שנופלין בתים חזקים שאין ראויין ליפול ועומדין במקום שאין ראוין ליפול אבל אם הם עומדים על שפת הנהר אפי׳ הם חזקים הם ראוין ליפול וכתב הרמב״ם ז״ל וכן על הרעם והרוחות שמפילין הבנינים מתריעין עליהם וכן החולים כגון שיש אסכרה בעיר להרבה אנשים אם מתים ממנה מתענין ומתריעין ואם אינן מתים ממנה אין מתענין ואין מתריעין וכ׳ הרמב״ם ז״ל וכן חיכוך לח הרי הוא כשחין פורח ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו אבל חיכוך יבש צועקים עליו בלבד. וכן על חיה רעה שנשתלחה אפי׳ לא הזיקה אלא נראית בלבד מתענין ומתריעין בכ״מ אפי׳ הרחוקים אבל אם אינו משולחת אינו אלא מקרה ואין מתענין וה״ד משולחת נראית ביום בעיר הרי זו משולחת אבל בלילה או ביום בשדה אינה משולחת ראתה ב׳ בני אדם ורדפה אחריהם משולחת ברחה מפניהם אינה משולחת טרפה ב׳ בני אדם ואכלה אחד מהם משולחת שאינה עושה מחמת רעבון כיון שאינה אוכלת שניהם אלא שנשתלחה להזיק אכלה ב׳ אינה משולחת שמחמת רעבון עשתה נכנסה לבית ולקחה תינוק מהעריסה הרי זו משולחת כתב הרמב״ם ז״ל שאר מיני רמש ועוף ורמש הארץ ששולחו והזיקו כגון שילוח נחשים ועקרבים ואצ״ל צרעין ויתושין והדומין להם אין מתענין עליהם ואין מתריעין אלא זועקין בלא תרועה ע״כ ונראה דנחשים ועקרבים מתענין עליהם ועל הירקון והשדפון משהתחיל בתבואה אפילו לא התחיל אלא במקום אחד כמלא פי תנור מתענין ומתריעין בכל המקומות אפילו הרחוקים שהם דברים המתפשטין וכן על הסחורות שנזדלזלו בענין שהשכר אבד מתענין ומתריעין כיצד אם ירדו רוב הסחורות שרוב חיי אנשי אותה העיר תלויין בה ונתמעט המשא ומתן עד שצריך למכור עשרה בו׳ מתענין ומתריעין אפילו בשבת אבל על כל האחרים אין מתענין ולא מתריעין לא בשבתות וי״ט חוץ מהעיר שהקיפוה אויבים או נהר וספינה המטורפת בים ואפי׳ על יחיד הנרדף מפני לסטים או רוח רעה זועקין ומתחננין בתפילות בשבת אבל אין תוקעין אא״כ תוקעין לקבץ העם לעזור לאחיהם להצילם כך כתב הרמב״ם ז״ל ורש״י פי׳ אפי׳ תפלה להתחנן ולזעוק אין לעשות אלא צועקים על בני אדם שיבואו לעזרתם ומסתברא כדברי הרמב״ם׃

סימן תקעז

א מתפללין על כל צרה שלא תבא עליהם חוץ מעל רוב הגשמים שאין מתפללין על ריבוי הטובה וה״מ בארץ הרים שצריכה לרוב גשמים אבל ארץ מצולה שרוב גשמים קשין לה ולא עוד אלא שמפילין בתים עליהם אין לך צרה גדולה מזו ומתפללין עליהם׃

סימן תקעח

א כתב הרמב״ם כשם שצבור מתענין ומתפללין על צרותם כך כל יחיד מתענה ומתפלל על צרתו כיצד היה לו חולה או תועה במדבר או חבוש בבית האסורים יש להתענות ולבקש רחמים בתעניתו ולא יתענה בשבת ומועד וחנוכה ופורים וראשי חדשים עד כאן׃

סימן תקעט

א כל יום ויום מז׳ תעניות האחרונות או שאר תעניות שמתריעין בהם עושין כסדר הזה מוציאין התיבה לרחבה של עיר וכל העם מתכנסין ומתכסין בשקים ונותנין אפר מקלה ע״ג התיבה וע״ג ס״ת להגדיל הבכייה כדי שיכנעו לבם ואחד מן העם נוטל אפר ונותן בראש הנשיא וראש אב ב״ד במקום הנחת תפילין ואח״כ כל אחד ואחד נותן על ראשו ואח״כ מעמידין ביניהם זקן שהוא חכם לא היה שם זקן שהוא חכם מעמידין זקן או חכם אין שם לא זה ולא זה מעמידין החכם שביניהם ואומר לפניהם דברים המשברין את הלב כגון אחינו לא שק ותענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר וירא ה׳ את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו איש מדרכו הרעה ובקבלה הוא אומר וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ומוסיף בעניינים אלו כפי כחו עד שיכנעו לבם וישובו בתשובה ואח״כ עומדין להתפלל ואם היה אותו שאומר לפניהם דברים כבושין בקי וראוי להתפלל עומד להתפלל ואם לאו מעמידין ש״צ וראוי ואיזהו ראוי זה הרגיל בתפלה ובכל הברכות ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים ויש לו טיפול ואין לו במה לפרנס ויש לו יגיעה בשדה ושפל ברך ופרקו נאה ומרוצה לעם ולא יהא בעל עבירות ולא יצא עליו שם רע בילדותו ויש לו נעימה וקולו ערב והרמב״ם ז״ל הוסיף בו ולא יהא בבניו ובבני ביתו וקרוביו ובכל הנלוים אליו בעל עבירה ויוצאין לבה״ק להתחנן כלומר הרי אנו כמתים אם לא תרחם עלינו ובסידור הגאונים מסדר זה אחר קריאת הספר לפי שאז נתקבצו כל העם וזה סידורו יתחיל אשר יצר וזמירות של שבת עד וארא‌הו בישועתי ואומר אלו המזמורים תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק (תהילים י״ז:א׳) לדוד אליך ה׳ נפשי אשא לדוד משכיל אשרי נשוי פשע בבא אליו נתן הנביא לך דומיה תהלה רצית ה׳ ארצך לדוד הטה ה׳ אזנך ענני לדוד ברכי נפשי את ה׳ ברכי נפשי את ה׳ הלוויה הללו עבדי ה׳ שיר המעלות אל ה׳ בצרתה לי שיר למעלות אשא עיני אל ההרים אליך נשאתי את עיני לולי ה׳ שהיה לנו ממעמקים קראתיך ה׳ הלל הגדול וב״ש וכדי שלא יעבור זמן ק״ש טוב לומר אלו המזמורים בין יוצר למנחה ולא יאמרו בשחרית אלא זמירות של חול וב״ש וישתבח ויוצר עד גאל ישראל ויתפללו היחידים י״ח ברכות וענינו בש״ת ויחזיר ש״צ התפלה אבות וגבורות וקדושת השם אתה חונן השיבנו וסלח לנו ויאמר כל הסליחות והוידויין וידוי גדול בכללם ויאמר כשחטאו ישראל במדבר ובתכלית הוידויים יאמר עזרא הסופר וכו׳ ראה בענינו וכו׳ ענינו ה׳ ענינו וכו׳ עד כי אתה ה׳ עונה ומציל פודה ומרחם בכל עת צרה וצוקה וקיים לנו ה׳ אלהינו את הברית ואת החסד והשבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ותראה לפניך העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח וכבש רחמיו לעשות רצונך בלב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך וישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומנחלתך מי שענה לא״א בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא״י גואל ישראל ועונים אמן ותוקעין תר״ת ויעבור ויאמר היום יבואונו חסדיך עם רחמיך היום הרק עלינו מי גשמים אם כבנים אם כעבדים אם כבנים וכו׳ אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך כי דורשיך לעולם לא יכשלו ולא תכלים לנצח כל החוסים בך וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך עליהם את מי המבול ככתוב בתורתך ויזכור אלהים את נח וגומר וכל פסוקי הזכרונות אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב מלפניך ופקדנו בפקודת ישועה ורחמים משמי שמי קדם ובעבור שמך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומנחלתך וקיים לנו ה׳ אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך ע״י משה עבדך כאמור וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וגומר מי שענה את משה ואבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא״י זוכר הנשכחות ותוקעין תרועה ותקיעה ותרועה ויעבור ויאמר היום גשם נדבות תניף אלהים היום מלא מים פלג אלהים היום תכין מטובתך לעני אלהים אם כבנים וכו׳ אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמהם וגומר כמו שהוא בתפלת ר״ה עד והלך בסערות תימן ויריעו העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה תחתיה ויעלו העם העירה איש נגדו וילכדו העיר ובתורתך ה׳ אלהינו כתוב לאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה׳ אלהיכם ונושעתם מאויביכם וזכור לנו ה׳ אלהינו זכותו של יהושע עבדך היום ורחם עלינו למען שמך מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא״י שומע תרועה ותוקע תקיעה ותרועה ותקיעה ויעבור ויאמר היום אל תזכור לנו עונות ענושה היום אל תשים שמיך כנחושה היום זכור לנו ברית אבות שלשה אם כבנים וכו׳ שיר המעלות אל ה׳ בצרתה לי עד סוף המזמור אנא ה׳ אלהינו זכור לנו היום זכותו של שמואל חוזך ורחם עלינו למען שמך מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם ביום הזה בא״י שומע צעקה ותוקעין תר״ת ויעבור ויאמר היום ענינו בגשמי רצון ברכה ונדבה וטובה היום עננו אל נערץ בסוד קדושים רבה היום ענינו ופתח לנו אוצרך הטוב אם כבנים וכו׳ שיר למעלות אשא עיני וגומר עד סוף המזמור אנא ה׳ אלהינו זכור לנו היום זכותו של אליהו נביאך ורחם עלינו למען שמך מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא״י ש״ת ותוקעין תקיעה תרועה תקיעה ויעבור ויאמר היום מטר משמיך גשם על פני האדמה היום תעלה איד מן האדמה והשקה את כל פני האדמה היום תבשר ברחמים אל תראי אדמה אם כבנים וגומר שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳ וגומר אנא ה׳ אלהינו זכור לנו היום זכותו של יונה נביאך ורחם עלינו

למען שמך מי שענה את יונה במעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה ברוך אתה ה׳ העונה בעת צרה ותוקע תרועה תקיעה תרועה ויעבור ויאמר היום העתר לעם שופכים לב כמים היום רוח אדמה לא שבעה מים היום הבא ברכה עם גולת המים אם כבנים וכו׳ תפלה לעני כי יעטוף וגומר אנא ה׳ אלהינו זכור לנו זכותו של דוד עבדך משיחך ושלמה בנו מלכא ורחם עלינו למען שמך מי שענה לדוד ולשלמה בנו ירושלים הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא״י מרחם על הארץ ותוקע תקיעה תרועה תקיעה ויעבור ויאמר היום רצה תפלתנו לשום שארית בארץ היום גשם אל יכלה לרוות הארץ היום הפר כעסך עמנו ומטובך תשבע הארץ אם כבנים וכו׳ רפאנו ה׳ וכו׳ ושמע קולנו ה׳ אלהינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו ועננו בורא עולם במדת רחמיך בחר בעמו ישראל להודיע גדלו והדרת כבודו ש״ת תן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבע את העולם כולו מטובך ומלא ידינו מברכותך ומעושר מתנת ידיך שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פורענות ועשה לה תקוה ואחרית שלום חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתה ופירותיה וברכה בגשמי רצון ברכה ונדבה וחיים ושובע ושלום כשנים הטובות והסר ממנו דבר וחרב ורעב וחיה רעה ושבי וביזה ויצר הרע וחולאים רעים וקשים ומאורעות רעות וקשות וגזור עלינו גזירות טובות מלפניך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה בא״י ש״ת רצה ומודים וברכת כהנים וקדיש עד למעל׳ ופזמוני׳ ותוכחות ופתיחות וסליחות כולם עד בדיל שמך רבא ויאמר תחינה ומיושב אם עוננו ענו בנו וקדיש עד למעלה ופזמונים ותוכחות ומוציאין ס״ת וקורין בפ׳ אם בחקותי כהן עד וישבתם לבטח לוי עד והקימותי את בריתי אתכם שלישי והוא המפטיר עד סוף הקללות עד בהר סיני ביד משה קדיש עד למעלה ויקרא המפטיר על דברי הבצרות ויברך ברכות ראשונות ואחרונות עד מגן דוד ויקראנה בניגון הפטרת ט״ב ויאמר מצלאין אנחנא ונדרוש מי שראוי לדרוש וקדיש דרבנן ויחזור ספר תורה למקומו ויאמר קדיש תתקבל לך דומיה לקדיש וסליחות ואם ירצה יתחיל תילים ויקרא קצת כמו שקורין בליל י״ה או יותר עד זמן המנחה: מנחה אשרי וקדיש עד למעלה אא״א ויוציא ס״ת וקורין ויחל כהן לוי ומפטיר וקדיש עד למעלה ויפטיר שובה ויתפללו היחידים כמו ביוצר ויחזור ש״צ התפלה כמו ביוצר וידויין וז׳ ברכות ובלבד שיאמר ואישי ישראל שא״א ברכת כהנים במנחה תחינה ומיושב אם עונינו ענו בנו קדיש ותתקבל ומזמור שיר לך דומיה תהלה קדיש עד לעילא פזמונים סליחות ותילים עד שעת נעילה: נעילה קדיש עד למעלה וש״ץ יזכיר הקהל לומר מה אנו ויתפללו היחידים י״ח ברכות וענינו בש״ת ואחר המברך את עמו ישראל בשלום יאמר וידוי מה נאמר לפניך יושב מרום עד אתה יודע מה אנו וכו׳ עד מוחל וסולח ויחזור ש״צ התפלה עד סלח לנו וכו׳ הוידויין אשמנו וכו׳ לעינינו וכו׳ מה אנו אתה הבדלת אנוש וכו׳ עד ואם יצדק מה יתן לך ואומר ואתה ברחמיך הרבים ויעבור עזרא הסופר ראה בעניינו וז׳ ברכות כמו ביוצר רצה ומודים וברכת כהנים ושים שלום קדיש תתקבל תענו ותעתרו מן השמים תקובל צעקתכם ותשמע תפלתכם ואח״כ תפלת ערבית:

סימן תקפ

א כתב בה״ג אלו הימים שמתענין בהם מן התורה והמתענה בהם לא יאכל בהן ולא ישתה עד הערב באחד בניסן מתו בני אהרן בי׳ בו מתה מרים ונסתלק הבאר בכ״ו בו מת יהושע בן נון בי׳ באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית בכ״ח בו מת שמואל הנביא וספדוהו כל ישראל בכ״ג בסיון בטלו הבכורים מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט בכ״ה נהרג רשב״ג ורבי ישמעאל ור״ח סגן הכהנים בכ״ז בו נשרף ר״ח בן תרדיון וס״ת עמו בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס התורה והעמיד דמות ע״ג בהיכל באחד באב מת אהרן הכהן בט״ב נגזרה גזרה על אבותינו שלא יכנסו לארץ ונחרב הבית ראשונה ושנייה בי״ח כבה נר מערבי בימי אחז בי״ז באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה בג׳ בתשרי מת גדליה בן אחיקם והיהודים אשר עמו במצפה בה׳ בו מתו כ׳ איש מישראל ונחבש ר״ע בן יוסף בבית האסורין ומת בז׳ בו נגזרה גזירה על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל בז׳ במרחשון עיורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו בכ״ח בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיה בח׳ בטבת היה מעשה דתלמי המלך בט׳ בו לא כתבו רבותינו על מה הוא בי׳ בו סמך מלך בבל על ירושלים להחריבה בה׳ בשבט מתו הזקנים שהיו בימי יהושע בן נון בכ״ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין הפלגש ועל פסל מיכה בז׳ באדר מת מרע״ה בט׳ בו גזרו תענית על שנחלקו ב״ש וב״ה זה על זה אלו ימי תעניות קבלו ישראל מן התורה ועוד גזרו רז״ל שיהו מתענין מפני שלשה דברים בב׳ וה׳ על חורבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חרפת ה׳ ולע״ל הקב״ה עתיד להפכם לששון ולשמחה דכתיב והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם וכן יה״ר במהרה בימינו אמן:

סימן תקפא

א הלכות ראש השנה

תניא בפרקי ר״א בר״ח אלול אמר הקב״ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע״ג והקב״ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהילים מ״ז:ו׳) עלה אלהים בתרועה וגו׳ לכן התקינו חז״ל שיהו תוקעין בר״ח אלול בכל שנה ושנה וכל החדש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר (עמוס ג׳:ו׳) אם יתקע שופר בעיר וגו׳ וכדי לערבב השטן וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפלה ויש מי שמרבין לומר סליחות ותחנונים מר״ח אלול ואילך לרב כהן צדק מנהג ב׳ ישיבות לומר סליחות ותחנונים בעשרת ימי תשובה וכן אמר רב עמרם בעשרת ימי תשובה משכימין לב״ה בכל יום ומתחיל ש״צ אשרי וקדיש ומתחיל תחנונים ומסיים ואנחנו לא נדע וקדיש ואמר רב האי מנהג לומר תחנונים בהנך עשרה ימים לחוד ושמענא דבמקצת אתרוותא קיימי מר״ח אלול ואמרי דביה סליק משה להר בפעם ג׳ ונחית בלוחות שניות בי״הכ וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו ואינו מנהגינו כהנך דקיימי מר״ח אלול ומנהג אשכנז כשחל ר״ה ביום ה׳ או בשבת אז מתחיל ביום ראשון שלפניו לעמוד באשמורת הבקר ואומרי׳ סליחות ותחנונים ורוב צבור מתענין ומתפללין תפלת תענית וכשחל ר״ה בב״ג אז מתחילין ביום ראשון בשבוע שלפני השבוע שחל ר״ה להיות בתוכה. נוהגין באשכנז להתענות כולם בער״ה וסמוך לזה ממדרש ר׳ תנחומא ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט״ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו בא אליה בחיל לגבותו כשנתקרב אליה בעשרה פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו אין לנו מה ליתן לך הניח להם שליש כיון שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו הניח להם שליש השני כשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל כך המלך זה הקב״ה בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות כל השנה ער״ה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש עונותיהם בי׳ ימים בינונים מתענין ומוותר להם ב׳ שלישים בי״ה הכל מתענין ומוותר להם הכל במוצאי י״ה עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות לכך קורא י״ט ראשון ראשון לחשבון עונות ורוחצין ומסתפרין ע״פ המדרש א״ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגומר ר׳ חנינא ור׳ יהושע אומרין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה פי׳ מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בר״ה לפי שיודעין שהקב״ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בער״ה ולהרבות מנות בר״ה ומכאן תשובה למתענין בר״ה ונוהגין באשכנז שאין נפילת אפים בער״ה כמו בשאר עי״ט אע״פ שנופלין על פניהם בבקר באשמורת:

סימן תקפב

א ערבית נכנסין לב״ה וקורין קריאת שמע בברכותיה וחותמין ופרוס ומתפללין שבע ברכות ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וקדושת היום באמצע כמו בשאר המועדות אלא שחותמין בשלישי המלך הקדוש כדאיתא בפ״ק דברכות אר״ח סבא משמיה דרב כל השנה מתפללין האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מי׳ ימים שבין ר״ה ויו״ה שאומרים המלך הקדוש המלך המשפט ר״א אומר עשרת ימי תשובה אם אמר האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט יצא ואסיקנא מאי הוי עלה רב יוסף אמר האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט רבה אמר המלך הקדוש המלך המשפט ובדיעבד פליגי מדאמר ר״א יצא מכלל דלרבה אפילו בדיעבד לא יצא והלכתא כרבה הילכך לא יצא וצריך לחזור הילכך בהאל הקדוש אם טעה בו חוזר לראש כדלעיל דג׳ ראשונות חשובות כאחד ואם טעה בהמלך המשפט אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר למאי דפרישית לעיל גבי אמצעיות אין להם סדר ואם לא נזכר עד שעקר רגליו חוזר לראש ואבי״ה כתב דלא פליגי אלא לכתחלה אבל בדיעבד לכולי עלמא אינו חוזר וכ״כ הראב״ד והרמב״ם ורי״ף כתב שחוזר ולזה הסכים א״א ז״ל: נוהגים באשכנז להתפלל בר״ה ויה״כ בכריעה לפי שאנו תלויין בדין לפיכך יכוין להתפלל באימה וביראה והמדקדקים מכוונין לזקוף בסוף הברכות משום הא דתניא בפרק אין עומדין (ברכות לד:) אלו ברכות ששוחין בהם תחלה וסוף באבות ובהודאות ואם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא לשחות ותקנו להוסיף בברכת מגן זכרנו לחיים כי בחיים נופל לשון זכירה דכתיב (יחזקאל י״ח:כ״ב) ובשוב רשע מרשעתו כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר עשה יחיה וכתיב זכירה באברהם דכתיב כי זכר את דבר קדשו וגומר לפיכך תקנו זכירה במגן ויש במטבע זה י״א תיבות עד מלך עוזר ומושיע ומשם ואילך הוא מטבע הברכה כנגד י״א תיבות שבפסוק החפץ אחפוץ מות רשע וגו׳ וי״א תיבות שבפסוק ובשוב רשע מרשעתו וכן יש בפסוק (ישעיהו ו׳:י״ג) ועוד בה עשיריה וגו׳ ותקנו כנגד אלו הפסוקים שיש בהם תשובה לפי שהן ימי תשובה ויש בהם ס״ח אותיות כמניין חיים וזהו זכרנו לחיים וכנגד ס״ח תיבות שיש בפרש׳ הקרבנות של ר״ה בפנחס וכנגד ס״ח אלפין שהם בעשרת הדברות על שם עץ חיים היא למחזיקים בה ואנו מבקשים חיים בזכות התורה והר״מ מרוטנבורג היה אומר לחיים בשוא ולא לחיים בפתח כי לחיים משמע לא חיים כדאיתא בנדרים [יא.] לחולין כמו לא חולין ולא היה אומר לחיים טובים אלא לחיים עד לבסוף בהודאה שהיה

אומר וכתוב לחיים טובים כי המבקש צריך לבקש תחלה דבר מועט ואח״כ מוסיף והולך כמו שמצינו (תהילים י״ט:י״ג) בדוד תחלה אמר שגיאות מי יבין ואח״כ בקש על הזדונות דכתיב גם מזדים חשוך עבדך ואח״כ אל ימשלו בי אז איתם פירוש העבירות החזקות ומביא משל לזה א״ר אבא כותים הללו יודעים לבקש על הפתחים תחלה אומר תן לי מעט מים ונותנין לו תנו לי בצל אחד ונותנין לו אומר בצל בלא פתא נסיב ליבא כך הצדיקים יודעים לרצות בוראם שנאמר שפתי צדיק ידעון רצון וגם לפי חשבון התיבות שכתבתי שיש בה אין לאומרו: מי כמוך יש בו ח׳ תיבות עד ונאמן אתה כנגד ויזכור כי בשר המה שיש בה ח׳ תיבות: ובכן תן פחדך יש בו מ״ד תיבות וכן יש במלוך עד בכל משלה כנגד מ״ד תיבות שיש מן (זכריה ח׳:כ׳) כה אמר ה׳ צבאות עד אשר יבא עמי לחלות פני ותקנו לומר ובכן לשון המקרא ובכן אבא אל המלך וגו׳ לפי שהוא עתה יום הדין ואנו באין לפני מ״ה הקב״ה בכן עולה ע״ב רמז לשם של ע״ב ושם של ד׳ מתגלגל בצירופו ע״ב ומוסיפין בהודאה וכתוב לחיים כשמגיעין לוכל החיים יודוך סלה יאמר וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך ובשים שלום סמוך לחתימה מוסיפין בספר חיים ברכה ושלום ויש מהגאונים שאמרו שאין לאומרו משום דקי״ל (ברכות לד) לא ישאל אדם צרכיו לא בג׳ ראשונות ולא בג׳ אחרונות וכ״כ בה״ג לא ישאל אדם צרכיו בג׳ ראשונות וכו׳ ומהכא לא שבקו רבנן למימר אפי׳ זכרנו לחיים במגן וכתוב במודים נמי לא אמרינן אבל בספר חיים אומרים בשים שלום דסלקו להו י״ח והוו להו כתחנונים ורב האי כתב שיש לומר אותו והיא דאל ישאל אדם צרכיו בג׳ ראשונות היינו דוקא בצרכי יחיד אבל בצרכי רבים שרי וכן יש במסכת סופרים (פי״ט) כשם שחתימתן של ר״ה ויה״כ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן משונה ואין אומרים זכרנו בג׳ ראשונות וכתוב בג׳ אחרונות אלא בשני ימים טובים של ר״ה וביה״כ בלבד ובקושי התירו ע״כ וכבר נהגו לאמרו כל י׳ ימי תשובה ואדרבה תמהתי מעולם למה א״א ובכן תן פחדך כל עשי״ת דמ״ש זה התוספת שבברכת קדושת השם ממה שמוסיפין באבות וגבורות ושמעתי שיש מקומות שנוהגין לאומרו וכתב ר״י שאם לא אמר זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים שמחזירין אותו כמו בהמלך הקדוש ואם מסופק אם אמרו אם לאו חוזר וכתב א״א הרא״ש ז״ל אני תמה למה מחזירין אותו כיון שאינו מוזכר בתלמוד דבהמלך הקדוש והמלך המשפט איכא פלוגתא ופסיק תלמודא דלא יצא אבל בזכרנו ומי כמוך אם תקנת גאונים היא לאומרו מנלן דמחזירין אותו אין זה משנה ממטבע ברכות כיון שאינו מוזכר בתלמוד ע״כ וכ״כ הרמב״ן ז״ל בשם הגאונים שאין מחזירין אותו בין יחיד בין ש״צ ואומר אתה בחרתנו וכו׳ ותתן לנו ה׳ אלהינו את יום הזכרון הזה ואין צריך להזכיר ר״ח לומר ואת יום ראש חדש הזה דקי״ל זכרון אחד עולה לכאן ולכאן וכשאמר את יום הזכרון הזה גם ר״ח בכלל דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וכתיב והיה לכם לזכרון ואכולהו קאי ואם הוא שבת אומר את יום המנוח הזה ואת יום הזכרון הזה וא״א ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון לא בר״ה ולא ביה״כ אבל רב שר שלום כתב אומר בב׳ ישיבות בר״ה וביה״כ בין בתפלה בין בקדושה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה שהרי כתיב אלה מועדי ה׳ בריש ענינא ובסוף ענינא וידבר משה את מועדי ה׳ וקאי אכל ענינא אפסח עצרת ר״ה ויה״כ סוכה ושמיני עצרת כולהו איתקוש להדדי לקרותו מועדי ה׳ מקראי קודש וכ״כ רב פלטוי גאון זצ״ל ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה וכ״כ רב שמואל בן חפני מנהג ב׳ ישיבות לאומרו וכתב עוד שאם חל ר״ה בחול אומר יום תרועה מקרא קודש ואם חל בשבת אומר זכרון תרועה מקרא קודש וכן נוהגין באשכנז וכתב רב האי שאין מנהג לומר מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון אלא את יום הזכרון הזה זכרון תרועה וכן פשט המנהג ונוהגין בספרד לומר את יום חג פלוני הזה את יו״ט מקרא קודש הזה ובח״ה לומר את יום חג פלוני הזה את יום מקרא קודש הזה והכי איתא במ״ס בין בתפלה בין בכוס צריך להזכיר י״ט מקרא קודש הזה יום חג פלוני הזה וברי״ה ביו״ט מקרא קודש הזה וברי״ח הזה וביום ר״ה הזה וביום תקיעת שופר הזכרון הזה ובאשכנז אין נוהגין לאומרו והכי מסתבר דכיון שאומר את יום חג פלוני הזה הכל בכלל דמאי שנא להזכיר מקרא קודש טפי מאיסור עשיית מלאכה ושאר כל הלכותיו וכן א״ר האי גאון א״א בבבל אלא ותתן לנו את יום חג פלוני הזה: ואומר יעלה ויבא מלוך על כל העולם כולו בכבודך קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלהים אמת ודברך מלכנו אמת וקיים לעד בא״י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון ואם הוא שבת חותם מקדש השבת וישראל ויום הזכרון אבל והשיאנו הנהיג ר״י בגרמיש״א שלא לאמרו לפי שברכת מועדיך לא שייך אלא בג׳ רגלים דכתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וסמיך ליה איש כמתנת ידו כברכת ה׳ אלהיך וכ״כ רב שאלתיאל דברכת מועד זה קרבן חגיגה דכתיב כברכת ה׳ אלהיך וזה אינו כי אם ג׳ פעמים בשנה ומטעם זה אין לומר במוסף ואין אנו יכולין לעלות ולראות לפניך אלא ואין אנו יכולין לעשות חובותינו לפניך אבל ר״י בר״י הנהיג במגנצא לאומרו בר״ה ויה״כ בשם ר״א הגדול וגם רבי משולם שאל את פי ראש ישיבה שבירושלים והשיבו שאומר אותו וכ״כ רב יהודאי ריש מתיבתא יחיד צ״ל בתפלה בר״ה מלוך והשיאנו ובאשכנז ובצרפת נוהגין שלא לאומרו ובשאר ארצות אומרין אותו ומקדש ש״צ בב״ה כמו בשאר י״ט ואומר זמן דהכי מסקינן הלכתא אומרים זמן בר״ה ויה״כ ונפטרין לבתיהם לשלום נוהגין באשכנז כל אחד מבקש לחבירו ואומר לו תכתב בשנה טובה:

סימן תקפג

א גרסינן בפ״ק דכריתות (ה:) אמר רבה מאן דבעי למידע אי מסיק שתא אי לא מייתי בהדין עשרה יומי שבין ר״ה ליה״כ שרגא בביתא דלא נשיב זיקא אי משיך נהורא ידע דמשיך שתא ומאן דבעי למידע אי מצלח עסקיה אי לא מרבי תרנגולא אי שמין שפיר ידע דמצלח אמר אביי השתא דאמרת סימנא מלתא היא יהא איניש רגיל למיכל בריש שתא אתרוגא קרי רוביא כרתי סלקי ותמרי רוביא פירש רש״י תלתן רוביא ירבו זכיותינו כרתי יכרתו כו׳ סלקי יסתלקו כו׳ תמרי יתמו כו׳ קרי מפני שממהר להיות גדל ומזה רבו המנהגים כ״מ ומקום לפי מנהגו כמו באשכנז שרגילין לאכול בתחלת הסעודה תפוח מתוק בדבש לומר תתחדש עלינו שנה מתוקה ובפרובינצ״א נוהגין להביא על השלחן כל מיני חידוש ואוכלין ראש כבש והריאה לומר נהיה לראש ולא לזנב והריאה לפי שהיא קלה והר״מ מרוטנבורג היה רגיל לאכול ראש איל זכר לאילו של יצחק:

סימן תקפד

א שחרית משכימין לבה״כ ומסדרין הברכות וקורין הזמירות כדרך שאומרים בשבת ויש מקומות שמוסיפין מזמורים מענינו של יום כגון מלפניך משפטנו יצא והרנינו לאלהים עוזנו וקורין ק״ש בברכותיה ומתפללין כדרך שהתפללו ערבית ומחזיר ש״צ התפלה בכוונה ובנחת מלה במלה וכל הציבור יכוונו למה שאומר ש״צ ולא ישיחו שיחה בטלה ויש מקומות שנוהגין לומר פיוטים מעניינו של יום וא״א הלל בר״ה ויה״כ דא״ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה א״א ישראל שירה לפניך לא בר״ה ולא ביה״כ אמר להם אפשר אני יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים לפני נפתחין וישראל יאמרו שירה ומוציאין ב׳ ספרים בא׳ קורין ה׳ בפרשת וירא אליו מן וה׳ פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה ואם הוא שבת קורין בו ז׳ ומפטיר קורא בשני בקרבנות בפ׳ פנחס ובחדש השביעי עד סוף פסקא ומפטיר קורא בתחלת ספר שמואל ויהי איש אחד מן הרמתים עד וירם קרן משיחו:

סימן תקפה

א ועומד התוקע לתקוע שצריך שיתקע מעומד דכתיב יום תרועה יהיה לכם וילפינן מלכם דכתיב גבי עומר וספירת העומר מעומד דכתיב מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה וקודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ולא לתקוע דלאו בתקיעה תליא מילתא אלא בשומע כדתנן (כז:) התוקע לתוך הבור כו׳ לא יצא כתב א״ה ויברך שהחיינו ויתקע תשר״ת ג״פ ותש״ת ג״פ ותר״ת ג״פ ואם התחיל ולא יכול להשלים כתב ר״י דבר פשוט הוא שמשלים אחר ואפילו ג׳ וד׳ ודי בברכה שבירך הראשון כי הראשון מברך בשביל כל הצבור ותוקע ולמה יברך השני ואפילו אם בירך ולא יכול לתקוע כלל השני תוקע בלא ברכה וברכה לבטלה לא הוי כיון שיוצא בתקיעת השני אמר רבי יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין וחוזרין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן פירוש למה תוקעין מיושב קודם מוסף וחוזרין ותוקעין על סדר ברכות למה מקדימין לתקוע מיושב כדי לערבב השטן פי׳ כדי שיתערבב מיד בתקיעה ראשונה שלפני התפלה ולא יקטרג בשעת תפלה וי״מ שמכח תקיעה ראשונה מתערבב בשנייה והכי איתא בירושלמי בלע המות לנצח וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כד שמע קול שופר חדא זימנא בהיל ולא בהיל אומר שמא ההיא זימנא דשופר גדול כד שמע תניינא אומר ודאי מטא זמניה ומירתת ומתערבב ולית ליה פנאי למיעבד קטיגוריא אבל לעולם עיקר תקיעה היא מעומד שהיא על סדר ברכות כדתנן העובר לפני התיבה בי״ט של ר״ה השני מתקיע פירוש מי שמתפלל תפלת מוסף מתקיע ודקדק רב האי מדקאמר מתקיע ולא אומר תוקע אלמא אחר תוקע ולא ש״צ וכתב א״א ז״ל והטעם כי הא דתנן בפרק אין עומדין (ברכות לד.) העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף פי׳ שמא יטרף דעתו בעניית אמן ואז לא ידע מהיכן יתחיל לחזור ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו מזה הטעם עצמו ואם הוא בטוח שנושא כפיו וחוזר לתפלתו שאינו מתבלבל רשאי וכן הטעם בכאן דתקיעה ודאי לא הוי הפסק הלכך אם הוא מובטח שחוזר לתפלתו רשאי לתקוע וכ״כ בעל העיטור מסתברא שאם ש״צ יודע לתקוע הרשות בידו אלא מנהג הראשונים שהיו זריזין במצות ומחבבין אותן כל אחד ואחד נוטל חלקו כדי לקבל שכר וכ״כ אחי ה״ר יחיאל ז״ל וכן עוד מנהג באשכנז שגדולי העיר מקדימין לתקוע כל מי שזריז בו יותר מה שאין כן בספרד שבורחים מן המצוה עד שצריכים לשכור אחד מן השוק לתקוע להם ולא ידעתי מאין מצאו היתר זה כי נ״ל שאסור כדתניא (ב״מ נח:) השוכר את הפועל לשמור הפרה והתינוק אין נותנין לו שכר שבת אלמא בהדיא קתני שאסור ליטול שכר שבת אלא ע״י הבלעה כדמפרש בסיפא דברייתא ששכרו לשמור חדש משם יראה שיצא שכרו בהפסדו וע״ז נאמר עבירה גוררת עבירה ע״כ: וא״ר יצחק כל שנה שאין תוקעין בה בתחלתה מריעין לה בסופה מ״ט משום

דלא מיערבב שטן ומפרש בה״ג דלא דאקלע בשבתא אלא דאיתיליד אונסא ולא תקעו רמז לדבר אין שטן ואין פגע רע ראשי תיבות שופר פי׳ כשיש שופר אין פגע רע אע״פ שאין שופר מפורש בתקיעות ר״ה אנו לומדין אותו מיובל דכתיב בי׳ והעברת שופר תרוע׳ בחדש השביעי:

סימן תקפו

א שופר של ר״ה צריך שיהיה ראוי לתקוע בו ושיתקע התוקע במקום שראוי לתקוע ובזמן שראוי לתקוע ויהיה התוקע ראוי לתקוע ושתהיה התקיעה כסדרה והכשרה: שופר הראוי לתקוע בו כיצד שיהא של איל וכפוף דא״ר אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב״ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידתו של יצחק ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני וכפוף דא״ר לוי מצות שופר של ר״ה וי״ה בכפוף ואיתא בירו׳ כדי שיכפפו לבם בתפלה ודווקא לכתחלה אבל בדיעבד או שאין לו איל וכפוף יוצא בשאר מינין ובפשוט חוץ מבשל פרה דתנן כל השופרות כשרים חוץ משל פרה נמצא שיש בו ג׳ חילוקים של פרה פסול אפילו בדיעבד וכ׳ הרמב״ן וה״ה בקרני רוב החיות שהם עצם א׳ ואין שמם בלה״ק שופר שאין נקרא שופר אלא מקרנים החלולים שיש להם זכרות בפנים ונקלף גלדן מן הזכרות כגון של כבשים ואילים ועזים אבל רוב החיות הן עצם א׳ ופסולים כמו של פרה וכל שאר מינין כגון יעל ועזים כשרים בדיעבד אפילו הם פשוטים ולכתחלה בעינן שיהא כפוף ואפילו בשל עזים ומ״מ מצוה מן המובחר לחזור אחר של איל לזכור עקידת יצחק והרמב״ם ז״ל כתב כל השופרות פסולים חוץ מקרן הכבשים והכל תפשו עליו בזה: הגוזל שופר ותקע בו יצא אפילו לא נתייאשו הבעלים ממנו שופר של ע״ג של עו״ג לא יתקע בו ואם תקע בו יצא של ע״ג של ישראל לא יצא שאינה בטלה עולמית וכתותי מכתת שיעורא הלכך אפילו בשל עו״ג לא יצא אא״כ לא נתכוון לזכות בו אבל אם נתכוין לזכות בו הו״ל ע״ג של ישראל ואע״פ שהוא גזול הא אמרינן דיוצא בגזול: המודר הנאה משופר מותר לתקוע בו תקיעת מצוה דמצות לאו ליהנות ניתנו ולא חשיב הנאה מה שיוצא בו ידי חובתו. כל הקולות כשרים בשופר הלכך היה קולו עב מאד או דק מאד או באיזה ענין שיהיה כשר ניקב וסתמו שלא במינו אפילו אם אינו מעכב התקיעה לאחר הסתימה שחזר קולו לכמות שהיה בתחלה פסול אפילו נשתייר בו רובו ובע״ה כתב ואם נשתייר שיעור שופר ממקום הנקב עד הנחת פיו כשר כי היכי דאמרינן בנסדק לרחבו ולא נהירא: סתמו במינו אם אינו מעכב התקיעה ונשתייר רוב כשר אע״פ שהיה מעכב קודם סתימה ואם מעכב התקיעה פסול אע״פ שנשתייר בו הרוב כך היא דעת הגאונים וכ״כ הרמב״ם ז״ל. ולדעת ר״י אם סתמו במינו ונשתייר בו הרוב אפילו מעכב התקיעה שלא חזר קולו לכמות שהיה כשר סתמו שלא במינו אם מעכב התקיעה שלא חזר קולו לכמות שהיה כשהוא שלם פסול אפילו אם נשתייר בו הרוב וכן אם נשאר קולו כמו שהיה קודם סתימה פסול כיון שנשתנה קולו מכמות שהיה כשהיה שלם אבל אם לא היה מעכב התקיעה כשר אע״פ שסתמו שלא במינו כיון שנשתייר בו רוב וכל זמן שלא סתמו כשר אע״פ שנשתנה קולו שכל הקולות כשרים בשופר ולזה הסכים א״א ז״ל: נסדק לארכו אפילו כל שהוא פסול ה״מ שלא דבקו אבל דבקו כשר והוא שדבקו במינו וכתב הרמב״ן דסתימת דבק לא חשיב במינו אא״כ חממו באור עד שנפשר וחבר קצותיו אחד אל אחד אבל א״א ז״ל כתב שדבק חשיב במינו ולא חשיב שלא במינו אלא כשסותם הנקב בחתיכה אחרת אבל כשמחברו בדבק חוזר לכמות שהיה ואין הדבק ניכר בין הסדקים ואם נסדק כולו בין מצד אחד בין משני צדדין ודבקו אפילו חממו באור וחבר סדקיו זה עם זה פסול נסדק לרחבו אם נשאר מהסדק לצד פיו שיעור תקיעה כשר אפילו אם מעכב התקיעה דחשיב לאידך כמאן דשקיל והוה ליה ארוך וקצרו ואם לאו פסול ודווקא שנסדק רוב רחבו אבל מיעוטו הו״ל נקב בעלמא וכשר וכמה שיעור תקיעה כדי שיאחזנו בידו ויראה מעט לכאן ולכאן והיינו דאמרי׳ שיעור שופר טפח דהיינו ד׳ אצבעות בגודל שהם ו׳ בקטנה ויאחזנו בד׳ אצבעות בינונית ומה שיראה ממנו לכאן ולכאן משלים והא דקאמר כדי שיאחזנו לאו אתוקע קאי דאם כן הו״ל למתנייה בהדיא הכל לפי מה שהוא אדם ואגרופו של בן אבטיח הוא גדול טפי אלא כדי שיאחזנו אדם סתמא והיינו טפח כדפרישית וה״ר יצחק גיאת כתב שצריך טפח שוחק כדי שיראה לכאן ולכאן ולמאי דפרישית א״צ: דבק שפרי שופרות זו עם זו ועשה מהם שופר פסול אפילו יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר הוסיף עליו כל שהוא בין במינו בין שלא במינו פסול אפילו היה בו שיעור שופר: הפכו ותקע בו לא יצא ל״ש הפכו כדרך שהופכין החלוק שהחזיר פנימי לחיצון והחיצון פנימי ל״ש אם הניחו כמו שהיה אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב היה ארוך וקצרו אם נשאר בו שיעור תקיעה כשר. גרדו והעמידו על גלדו פי׳ שעשאו דק מאוד כמו גלד כשר בין גרדו מבפנים בין גרדו מבחוץ לא הוציא כל הזכרות אלא ניקב בו ותקע בו כשר אבל אם הוציא כל הזכרות ועשה ממנו שופר כגון שניקב בו פסול צפהו זהב בעביו במקום הקצר שהוא מקום הנחת פיו פסול שלא במקום הנחת פיו בכל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב אם נשתנה קולו מחמת הציפוי פסול ואם לאו כשר וכתב הרמב״ם לפיכך אלו שמציירין צורות לנאותו לא יפה הם עושין שמא נשתנה קולו מחמת הציורין אע״פ שאין כולו מצופה במיני הציורין לפעמים הקול משתנה בהן אבל אם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב היינו מוסיף עליו כל שהוא ופסול אפילו לא נשתנה קולו וי״מ צפהו זהב במקום הנחת פיו אפילו באורך השופר אם הוא מיד סמוך לראשו בצד הקצר פסול לפי שהתוקע מכניס קצתו בפיו ושפתו מכסה עליו ונמצא הזהב חוצץ בין שפתו לשופר ולמדו מכאן שאם הרחיק השופר ונפח בו ותקע בו פסול כיון שאין השופר

נוגע בפיו וכ״כ הרמב״ם נתן שופר בתוך שופר אם שמע קול פנימי לבד כגון שהוא בולט יותר מן החיצון ונתן הפנימי בפיו כשר והוא שלא ישנה קולו במה שהוא נתון בתוך החיצון ואם אינו בולט אז א״א שלא ישמע אלא קול שניהם ולא יצא דשופר אחד אמר רחמנא ולא שנים וג׳ שופרות: נפל עליו גל ואי אפשר ליטלו בלא טילטול אבנים אסור ותדחה התקיעה וכן אין מוציאין אותו חוץ לתחום ולא עולין בשבילו באילן ולא רוכבין ע״ג בהמה ולא שטין במים להביאו אע״פ שאין בהם אלא איסור דרבנן ולא חותכין אותו לתקנו אפי׳ בדבר שאין בו אלא איסור דרבנן כגון מגל שאין דרך לתקנו בו והוי כלאחר יד שהעמידו דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה וכ׳ ה״ר יונה דוקא ישראל אסור לעשותו אבל מותר לומר לעו״ג לעשותו כיון שאין בו אלא משום שבות דאמירה לעו״ג שבות דשבות ושבות דשבות במקום מצוה שרי והתוס׳ לא כ״כ במסכת שבת (קכא.) ויכול ליתן לתוכו מים או יין לצחצחו אבל מי רגלים אף בחול אסור מפני הכבוד:

סימן תקפז

א מקום הראוי לתקוע בו כיצד כגון מקום שתשמע בו התקיעה בלא עירבוב אבל אם שמע בערבוביא לא יצא לפיכך העומד בבור או בחבית גדולה ותוקע ושמעו אחרים מבחוץ לא יצאו שאין שומעין אלא קול הברה אבל הוא עצמו יצא ששמע קול שופר אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמרה יצא שכל מה ששמע בין בפנים בין בחוץ היה קול שופר והאחרים לא יצאו אף על פי שבסוף התקיעה שמעו קול שופר כיון שלא שמעו קולו בתחלה לא יצאו ששומע תחלת תקיעה בלא סופה או סופה בלא תחלתה ואין באותה מקצת שיעור תקיעה לא יצא ובה״ע כתב שאפילו אם יש במקצתה שיעור תקיעה לא יצא:

סימן תקפח

א בזמן הראוי לתקוע כיצד משעת הנץ החמה עד הלילה דתנן כל היום כשר לתקיעת שופר ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא אבל בלילה לא לפיכך שמע מקצת תקיעה בלילה ומקצתו ביום לא יצא: שמע ט׳ תקיעות מט׳ ב״א כגון תקיעה מזה ותרועה מזה אח״כ אפי׳ בט׳ שעות ששהו בהן הרבה יצא. שמע ט׳ תקיעות מט׳ ב״א שתקעו כולם כאחד לא יצא שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ושבת לאו זמן תקיעה הוא דתנן י״ט של ר״ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה שאין הכל בקיאין בתקיעת שופר וחיישינן שמא יטלנו בידו לילך אצל בקי ללמדו ויעבירנו ד״א ברה״ר ורי״ף היה תוקע בבית דינו וסמך לו על הא דתנן משחרב ב״ה התקין ריב״ז שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו ב״ד ולפניהם ורוצה לפרש כל ב״ד ואפי׳ של ג׳ ולא נהגו כן שכל המפרשים פי׳ ב״ד של כ״ג שהן סנהדרי קטנה ואע״פ ששבת לאו זמן תקיע׳ היא מותר לומר לקטן שלא הגיע לחינוך שיתקע בשב׳ כדי להתלמד לתקוע אבל אם הגיע לחינוך אסור לומר לו לתקוע ואם תקע מעצמו אין צריך למחות בידו:

סימן תקפט

א אדם הראוי לתקוע לאפוקי חרש שוטה וקטן דכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים י״ח ואשה נמי אינה חייבת דהוי ליה מ״ע שהזמן גרמא אנדרוגינוס מוציא את מינו שאם זה זכר גם זה זכר ואם זו נקבה גם זו נקיבה טומטום אפילו מינו אינו מוציא שמא זה יקרע וימצא נקבה והאחר ימצא זכר. מי שחציו עבד וחציו בן חורין אפילו לעצמו אינו מוציא דלא אתי צד עבדות ומוציא צד חירות וצריך שיתקע לו אחר ואע״פ שנשים וקטנים פטורין יכולין לתקוע ולברך ואין מוחין בידן ואין כאן משום איסור תקיעה בי״ט ולא משום ברכה לבטלה וכתב בעל העיטור אחר שיצא כבר אינו יכול לתקוע להוציאן אא״כ לא יצא שנמצא תוקע להוציא את עצמו וכן נוהגין באשכנז לתקוע לנשים היולדות קודם שיתקעו בב״ה כדי שיוציא התוקע גם את עצמו ואבי״ה כתב שאפילו אחר שיצא יכול לתקוע להם ולהוציא השופר בשבילם אפי׳ דרך רה״ר ולזה הסכים א״א ז״ל: המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה דמצות לאו ליהנות ניתנו: וצריך שיכוין התוקע להוציא השומע שאם תקע ולא כיון להוציא לא יצא דא״ר זירא לשמעיה איכוין ותקע לי פי׳ התכוין להוציאני אלמא בעי דעת שומע שיכוין לצאת ודעת משמיע שיכוין על זה להוציאו ולית הלכתא כרבא דאמר התוקע לשיר פי׳ לשורר ולא נתכוין לתקיעת מצוה יצא דקי״ל מצות צריכות כוונה וכ״כ בהלכות גדולות הלכך המתעסק שאינו מכוין לתקיעת מצוה אלא מלמד לאחרים לתקוע לא יצא והשומע ממנו לא יצא וה״מ דבעי שיכוין בפרט להוציא זה השומע ביחיד התוקע אבל ש״צ התוקע מסתמא דעתו להוציא כל השומעין דתנן היה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא והרי״ץ גיאת פסק כרבא דמצות אין צריכות כוונה ותוקע לשיר יצא ומתעסק היינו טעמא דלא יצא שלא נתכוין לשמוע אלא לתקיעה בעלמא וכן פסק ר״ח ורב שרירא שדר

ממתיבתא דהלכתא כרבא ומיהו מדאשכחן לרבי זירא דאמר לשמעיה איכוין ותקע לי אמרינן לא לעביד לכתחלה אלא יכוין במצוה ואם לא נתכוין יצא וא״א הרא״ש ז״ל פסק דמצות צריכות כוונה:

סימן תקצ

א סדר תקיעה והכשירה דתנן סדר תקיעה ג׳ של שלש שלש דג׳ פעמים כתיבי תרועה בתורה ב׳ בר״ה ואחד ביובל וילפי׳ ר״ה מיניה ובכל תרועה ילפי׳ מקראי שיש תקיעה לפניה ולאחריה הרי ג״פ תקיעה תרועה תקיעה ותקיעה ילפינן מקרא שהוא העברת קול פשוט אבל תרועה לא ידעינן מאי היא אלא מדמתרגמי׳ תרועה יבבא אלמא שהוא כקול שאדם משמיע כשהוא בוכה ומיילל דילפינן מאימיה דסיסרא דכתיב ותיבב ועדיין אין אנו יודעין אם הוא כאדם הגונח מלבו כדרך החולה שמשמיע קולות קצרים קול אחר קול ומאריך בהם קצת והוא הנקרא גנח או כאדם המיילל ומקונן שמשמיע קולות קצרים תכופות זה לזה והוא הנקרא יליל או אם הוא שניהם כאחד הלכך מספיקא אנו עושין הכל תקיעה וג׳ שברים שהוא גנח וקול אחר שיש בו קולות קצרים תכופים שהוא יליל ואח״כ תקיעה ועושין כן ג״פ ואחר כך תש״ת ג״פ שאם תרועה היא שברים לא עשינו כלום שייליל הפסיק בין תרועה לתקיעה אחרונה ואנן בעינן שלא יהא ביניהם דבר המפסיק ואח״כ תר״ת ג״פ שאם תרועה יליל היא א״כ הפסיקו השברים בין תקיעה ראשונה לתרועה ע״כ צריך תשר״ת ג״פ ותש״ת ג״פ ותר״ת ג״פ: שיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה כשלשה יבבות פירש״י ג׳ כחות בעלמא כל שהוא ולפי זה צריך ליזהר בשברים שלא יאריך בכל שבר כג׳ יבבות שהן ג׳ כחות כל שהוא שאם כן יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה שהרי שיעור תקיעה כג׳ קולות של כל שהוא וצריך להאריך בתקיעה של תשר״ת יותר משל תש״ת ובשל תש״ת יותר מבשל תר״ת דהא שיעור תקיעה כתרועה ותשר״ת אנו עושין משום שמא תרועה היא גנח ויליל ע״כ צריך להאריך בתקיעה כשיעור שניהם ותש״ת משום שמא תרועה היא שברים שהם ג׳ קולות מופסקים הלכך צריך להאריך בתקיעה כשיעורן ותר״ת משום שמא היא יליל שאינו אלא קול אחד לכן א״צ להאריך בתקיעה אלא כשיעורו ומיהו אם מאריך הרבה בכל תקיעה אין לחוש שאין בה שיעור למעלה ויכול להאריך בה כמו שירצה וכן בתרועה אע״ג דשיעורה כג׳ יבבות יכול להאריך בה כמו שירצה וכן בג׳ שברים אין לחוש אם מוסיף עליהן ועושה ד׳ או ה׳ כי שברים תרועה היא ויכול להאריך בה כמו שירצה ורש״י פירש שברים ארוכים מיבבות אבל בעל העיטור כתב מסתברא ג׳ שברים ג׳ קולות קטנים מופסקים וג׳ יבבות כשיעור ג׳ שברים אלא שאין הפסק ביניהם ולא פליגי בשעורי אלא שזה עושה שברים קטנים בהפסק כגון גונח וזה עושה בלא הפסק והוא יליל והכל שוה וכ״כ הרמב״ם ז״ל ולפי זה א״צ להאריך בתקיעות של תש״ת יותר משל תר״ת וסברא ראשונה היא דעת התוספות וכן דעת אדוני אבי ז״ל: כתב ר״ת דג׳ שברים צריך לעשותן בנשימה אחת שהוא במקום תרועה אבל ג׳ שברים ותרועה דתשר״ת לא עבדינן בנשימה אחת דגנוחי ויליל בנשימה אחת לא עבדי אינשי וכן כתבו רוב המפרשים שחשבו ל׳ קולות בתקיעות אבל ריי״ץ גיאת כתב שצריך לעשותן בנשימה אחת ועל כן לא חשב בהן אלא כ״ז קולות וכ״כ אדוני אבי ז״ל וז״ל ושברים ותרועה יש לעשותן בנשימה אחת משום דלמא גנוחי גנח וילולי יליל והכל תרועה אחת ואע״פ שאין דרך האדם לגנוח ולייליל בנשימה אחת מ״מ תרועה היא נוחי ויליל ובעינן שתהא התרועה בלא הפסק ואם תקע תקיעה ותרועה ותקיעה בנשימה אחת לכאורה לא יצא שאין כאן לא ראש ולא סוף ומיהו בירושלמי לא משמע כן דגרסינן התם עשאן בנפיחה אחת יצא ע״כ ואם האריך בתקיעה אחרונה של תשר״ת כשיעור ב׳ תקיעות כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונ׳ של תשר״ת ובשביל הראשונה של תש״ת קאמר בירושלמי שאינה עולה לו כלל אפילו במקום אחרונה של תשר״ת אבל בגמרא דידן מוכח שעולה לו בשביל אחת ולא בשביל שתים: מעשה אירע במגנצא שטעה התוקע בסדר שאחר שתקע ב״פ תקיעה שברים תרועה תקיעה טעה בשלישית ואחר שתקע שני שברים התחיל להריע וקצת הקהל החזירוהו לראש וקצתם אמרו לו תקע שבר אחר וסיים והוא התחיל לתקוע כבתחלה ותקע ג״פ תשר״ת ואמר ה״ר אליעזר בר נתן דשלא כדין החזירוהו וגם התוקע עבר על שבות דרבנן שלא הפסיד סדרו במה שהתחיל להריע אחר שני השברים כיון דשברים ותרועה שניהם משום תרועה דקרא עבדינן להו שמא גנוחי ויליל והכל תרועה אחת היא והוי ליה כאילו נתקלקל בשברים שחוזר אליו אלא היה לו לחזור ולתקוע שבר אחר ולהריע ודאי אם גמר התרועה שהתחיל בה בטעות הוי הפסק כיון דג׳ שברים יש להן להיות זה אחר זה והופסקו בתרועה הוי כתרועה שנחלקה לשנים ואינה כלום וצריך לחזור ולתקוע תשר״ת אבל שני תשר״ת הראשונים לא הפסיד וא״א הרא״ש ז״ל כתב אפילו אם גמר התרועה בין השברים לא הפסיד התקיעה שתקע אלא חוזר ותוקע ג׳ שברים ומריע ותוקע דכיון שהכל היא תרועה שהרי אנו עושין גנח ויליל משום דלמא תרווייהו תרועה א״כ חדא תרועה היא אלא שנתקלקלה ולא הוי הפסק מידי דהוה אפעמים שהתוקע מתחיל לתקוע ואין הקול עולה לו יפה ופוסק וחוזר ומתחיל לתקוע או להריע ולא מפסל מה שתקע כבר בשביל שהפסיק בקול קצר שהשמיע בשופר דלא מקרי הפסקה כיון שאינו קול אחר שאינו מעין התקיעה ולא דמי להא דתקין ר׳ אבהו דאמרינן דשברים או תרועה הוי הפסק דהתם אם תרועה גנח הוי יליל קול אחר לגמרי ואם הוא יליל הוי גנח קול אחר לגמרי אבל הכא שניהם קול אחד של תרועה ואם עשה ד׳ או ה׳ שברים זה אחר זה בלי הפסק אין בכך כלום שהרי לכתחלה יכול לעשות מהם כמה שירצה אבל אם

עשה ב׳ תרועות זו אחר זו או שתקע אחר התרועה תקיעה כמתעסק שלא לשם תקיעה והפסיק בה בין תרועה לתקיעה או לאחר שתקע ג׳ שברים שתק והפסיק ואח״כ תקע שברים אחרים י״א דלא הוי הפסק אלא כשמפסיק בתרועה בין שברים לתקיעה או שמפסיק בשברים בין תקיעה לתרועה אבל כי האי שתקע שתי תרועות זו אחר זו או שתקע באמצע תקיעה כמתעסק לא הוי הפסק לחזור לראש אלא גומר ויוצא ולא נתקלקל הסדר והרמב״ן כתב דבכולהו הוי הפסק והביא התוספתא תקע והריע וחזר והריע וחזר ותקע אין בידו אלא אחת פי׳ תקיעה האחרונה אבל הראשונה הפסיד בשביל התרועה שהפסיק באמצע ומזו התוספתא אין קושיא לדברי א״א הרא״ש ז״ל שכתב שאפילו אם גמר התרועה בטעות לא הוי הפסק שהוא לא אמר כן אלא בתשר״ת שהתרועה של הטעות היא מעין התרועה שיש לו לתקוע אבל בתר״ת שגמר התרועה מה שמריע אח״כ הוי הפסק ואם תקע ב׳ תשר״ת או תש״ת או תר״ת כהוגן וטעה בשלישית י״א שצריך לחזור כל הסימן מראש ג״פ והרמב״ן כ׳ שא״צ לחזור אלא לאחרון שטעה בו׃

סימן תקצא

א ואחר שיגמור התקיעות מיושב יתחיל ש״צ אשרי העם יודעי תרועה וגומר עד תרום קרננו ויאמר אשרי יושבי ביתך וגומר ומחזיר ס״ת למקומו ואומר קדיש ומתפללין הצבור בלחש תפלת מוסף אע״ג דקי״ל כר״ג דאמר ש״צ פוטרן דתנן כשם שש״צ חייב כך כל אחד ואחד חייב רבן גמליאל אומר ש״צ פוטר את הרבים ואסיקנא הלכה כרבן גמליאל דאמר בר״ה וי״הכ ש״צ מוציא לכל מי שהוא בב״ה ושמעו ממנו התפלה מראש ועד סוף אפי׳ אם הוא בקי ויודע להתפלל ומי שהוא אנוס ואינו יכול לבא לבית הכנסת כגון עם שבשדות וזקן וחולה הוא פוטרו אפילו לא בא לב״ה מ״מ מוטב שיתפללו יחידים כי מי שירצה לצאת בתפלת ש״צ צריך שיכוין לכל מה שאומר ש״צ ואם חסר אפלו מלה אחת שלא כיון לה לא יצא ואין כל אדם יכול לעמוד בזה וכ״ש לבעל העיטור שכתב שאין ש״צ פוטר אלא מי שאינו בקי אבל בקי אפילו אם הוא בב״ה אינו פוטרו הלכך טוב הוא שיתפלל כל יחיד ויחיד וכן נוהגין. ובענין תפלת המוסף של צבור כתב הרי״ץ גיאת שנהגו בב׳ ישיבות בבבל שאין הצבור מתפללין אלא שבע וש״צ יורד ומתפלל תשע והביא תשובות הרבה לגאונים לרב נטרונאי ולרב עמרם שמעולם לא התפללו צבור בר״ה אלא שבע ורב האי ורב שרירא כך אמרו והוא כתב קבלנו מחכמים גדולים ובעלי הוראה ואנשי מעשה שקבלו גם הם מחכמים גדולים שלפניהם כגון רב שמואל הלוי שקבל מרב חנוך גדול שבדור הלכה למעשה שמתפללין תשע והרמב״ן ז״ל דחק להעמיד דברי הגאונים כי אמר שכך היה המנהג ברוב ישראל עד שבא הרי״ץ גיאת והחזיר מקצת המערב למנהג שלנו על כן דחק ליישב מנהג הראשון ולא נהירא לא״א ז״ל וכתב אדרבה מי שמתפלל שבע הוי ברכה לבטלה כיון שמחסר מהברכות ומנהג אבותינו תורה היא ואין לשנות ואומר אבות וגבורות וקדושת ה׳ מלכיות וכולל עמהם קדושת היום זכרונות ושופרות עבודה והודאה וברכת כהנים המלכיות מתחיל אתה בחרתנו ומפני חטאינו וכו׳ כתב ר״ת שצריך להזכיר קרבנות המוספין בכל תפלות של מוסף שהן במקו׳ הקרבת המוספין ואין יוצאין במה שאומר ככתוב בתורתך ע״י משה עבדך אבל של ר״ח אין צריך להזכיר בר״ה שדי לו במה שאומר מלבד עולת החדש ומנחתה שבזה נכלל כל מוספי ר״ח העולות וכדי להזכיר גם השעיר שהוא חטאת יאמר ושני שעירין לכפר ושני תמידין כהלכתן ושאר המפרשים לא פירשו כן אלא שיוצא ידי המוספין במה שאומר ככתוב בתורתך וכו׳ כי היכי שיוצא בו ידי מלכיות זכרונות ושופרות וכן נוהגין בספרד שא״א פסוקי הקרבנות אלא בשבת ור״ח דרגילי בהו ולא אתי למטעי אבל בשאר מועדים דלא רגילי בהו אתו למטעי לכך אין מזכיר אותם׃ ובעל העיטור כתב כיון שאומר יום הזכרון הזה אצ״ל ראש חדש הזה שבכלל יום הזכרון הוא ואם בא לומר מוספי החודש והזכרון כולל אותם בכלל הזכרון ואומר את מוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך כאמור ובחודש השביעי וגו׳ ובראשי חדשיכם ואצ״ל יום ראש חדש הזה ור״ע כתב שא״א רק מלבד עולת החודש ומנחתה ושני תמידין כהלכתן וגדולי מגנצא הנהיגו שאין להזכיר ר״ח כלל ואפילו מלבד עולת החודש ומנחתו אין לומר וכן פי׳ בערוך איזה חג שהחודש מתכסה בו שא״א ובראשי חדשיכם לא בתפלה ולא בזולתו פירוש לא במוסף ולא בבוקר כשקורין פרשת הקרבנות שיש מקומות שקורין בר״ח בבקר לאחר שקראו פרשת התמיד ובראשי חדשיכם כמו שאומרים בשבת וביום השבת וכ״כ קצת מהגאונים שאין לומר ובראשי חדשיכם שחרית בר״ה כי היכי דלא לזלזלו במועדות שאם יאמרו אותו בשני יאמרו שני עיקר כמו בשאר ראשי חדשים של כל השנה ואתו לממני מועדים משני אבל ה״ר יצחק בר״א כתב שיש לאומרו בשני כמו בראשון כמו שאומרים בשני ובחדש השביעי באחד לחדש ה״נ אמרי׳ ובראשי חדשיכם דהיינו ר״ח היינו אחד לחדש ואדוני אבי הרא״ש ז״ל היה נוהג לומר במוסף פסוקי הקרבנות כמו ר״ח ואומר עלינו לשבח ורב עמרם כתב שאין ליחיד לאומרו במקום שיש ש״צ וכבר נוהגין לאומרו וכ״כ רב משה גאון יחיד דמצלי בר״ה בלחישה אי גמר עלינו לשבח לימא ואי לא לימא מלוך ואוחילה נראה מתוכו שאין ליחיד לאומרו שהוא רשות לש״צ אין פוחתין מי׳ פסוקים שמלכות בכל אחד מהם ומי׳ זכרונות ומי׳ שופרות ורבי יוחנן בן נורי אמר אפי׳ לא אמר אלא ג׳ מלכיות וג׳ זכרונות וג׳ שופרות כגון שאמר אחד של תורה ואחד של נביאים ואחד של כתובים יצא והלכתא כוותיה ואפי׳ לא אמר מהם כלום אלא ובתורתך כתוב לאמר יצא ודאי אם התחיל פסוק א׳ של תורה צ״ל עוד א׳ של כתובים וא׳ של נביאים אבל אם אינו רוצה לומר כלום יכול לפטור עצמו במה שאומר

ככתוב בתורתך שאז כולל אותם כולם ביחד שגם נביאים וכתובים מקרו תורה: ומ״מ נוהגין כת״ק לומר עשרה ומתחיל ואומר בשל תורה ככתוב בתורתך ואומר ג׳ של תורה ואח״כ ובדברי קדשך כתוב לאמר ואומר ג׳ של כתובים ואח״כ וע״י עבדיך הנביאים כתוב לאמר ואומר ג׳ של נביאים וחוזר ואומר ובתורתך כתוב לאמר ומסיים בשל תורה ואם סיים בשל נביא יצא: ואם בא להוסיף על עשרה כתב אבי״ה שיכול להוסיף וכ״כ הרמב״ם ז״ל בשם הגאונים שלא אמרו אלא אין פוחתין אבל אם בא להוסיף מוסיף כ׳ רב האי ונהגו לומר מלכיו׳ כסדר שהם כתובים בתורה ה׳ ימלוך לעולם ועד לא הביט און ויהי בישורון ואע״ג דבגמרא אינו מזכיר כזה הסדר ואומר מלוך וחותם מלך על כל הארץ וכו׳ ואין היחידים נוהגין לומר באשכנז היום הרת עולם אלא בחזרת ש״ץ התפלה על התקיעות שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד הוי מלכות ויוצא בו ידי מלכות וכן וידעת היום והשבות אל לבבך וכן אתה הראת לדעת שאו שערים ראשיכם קדמאה עולה במקום ב׳ שיש בו ב״פ מלך ובתראה עולה במקום ג׳ שיש בו ג״פ מלך זכרונות אתה זוכר וכו׳ ונהגו להפסיק בין ב׳ פסוקים שבירמי׳ לומר באמצע פסוק אחד של יחזקאל לפי שדומין זה לזה ובטוליטולא נוהגין לומר יעלה ויבא בזכרונות ומנהג טוב הוא ובאשכנז אין נוהגין וחותמין בא״י זוכר הברית פקדונות וה׳ פקד את שרה עולה במקום זכרונות וכן פקד פקדתי אתכם דברי רבי יוסי ר״י אומר אינו כזכרונות והלכה כרבי יוסי ומ״מ נהגו כרבי יהודה: שופרות אתה נגלית וכו׳ וחותם בא״י שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים ונוהגין להרבות בפסוקי דשופרות ואין לחוש תרועה הרי היא כשופרות כגון יום תרועה יהיה לכם הלכך זכרון שיש בו תרועה כגון שבתון זכרון תרועה יכול לאומרו עם הזכרונות ועם השופרות ומלכיות שיש עמהם תרועה כגון ותרועת מלך בו יכול לאומרו עם המלכיות ועם השופרות כ׳ אבי״ה יש שאין משלימין למנין י׳ פסוקים של זכרונות וזכרתי להם ברית ראשונים וכן וביום שמחתכם לפי שאינן סמוכים לשאר המקראות כמו מלכיות שאומר מיד ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל ועוד שאין בו שופר אלא חצוצרות ולא יתכן דבריהם שהרי שנינו ומשלים בתורה ולדבריהם לא השלימו בתורה ומה שהרחיקום לפי שהפסוק נופל על לשון של תפלה ומיהו תימא למה תקנו לומר פסוק שיש בו חצוצרות ולא שופר הלכך ע״כ צ״ל שאינו משלים ומה שאומר ומסיים בתורה היינו היכא שלא אמר אלא י׳ אבל אם הוסיף לא חיישינן ומסיים כדבעי ואנו מוסיפין פסוקים בזכרונות ושופרות ומכל מקום סודרי התפלה חזרו אחר פסוק של תורה והרמב״ן היה מסיים בשופרות לא הביט און ביעקב אע״פ שכבר אמרו עם המלכיות הא אמרינן אם רצה אומרו עם המלכיות ועם השופרות והרי״ץ גיאת היה אומר יום תרועה יהיה לכם וא״א ז״ל כ׳ ואני אומר שאין לשנות ממטבע שנהגו בו אבותינו וכי היכי דתרועה בלא שופר מקרי שופר ה״ה נמי תקיעה ומשום דכתיב בי׳ חצוצרות לא גרע והכי מוכח בירושלמי שהיו משלימין בו בשופרות: א״א מלכיות זכרונות ושופרות של פורענות מלכיות כגון חי אני נאם ה׳ אלהים אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם זכרונות כגון ויזכור כי בשר המה שופרות כגון תקעו שופר בגבעה אבל אם בא לומר מלכיות זכרונות ושופרות מפורעניות של עו״ג אומר מלכיות ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו זכרונות זכור ה׳ לבני אדום שופרות וה׳ אלהים בשופר יתקע והלך וגו׳ וא״א זכרונות של יחיד אפי׳ הן לטובה כגון זכרה לי אלהי לטובה זכרני ה׳ ברצון עמך אמר רב יוסף לא ליצלי איניש צלותא דמוספי דריש שתא בתלת שעי קמייתא ביחיד זימנין דמיפקד דינא עליה ומדחי׳:

סימן תקצב

א ואח״כ מחזיר ש״צ התפלה כדי לתקוע על סדר הברכות דתנן מי שבירך ואח״כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע פירוש שהתפלל תשעה ברכות ולא היה לו שופר ואחר כך נזדמן לו שופר ודייקינן טעמא שלא היה לו שופר אבל אם יש לו שופר תוקע על סדר הברכות ומוקמי ליה דוקא בצבור אבל יחיד אפילו אם יש לו שופר אינו מפסיק בברכות לתקוע הלכך מחזיר ש״צ התפלה ותוקעין למלכיות תשר״ת פ״א ולזכרונות תש״ת ולשופרות תר״ת ומן הראוי שיתקעו למלכיות תשר״ת תש״ת תר״ת פ״א וכן לזכרונות וכן לשופרות והכי איתא בערוך שכתב והני דמחמירין תוקעין ל׳ כדיתבין ול׳ בלחש ול׳ על הסדר כנגד ק׳ פעיות דפעי אימיה דסיסרא ואילין י׳ אינון כשגומרין כל התפלה דכל תקיעתא דיחידאי מיבעי להיות י׳ תשר״ת תש״ת תר״ת ואינון ק׳ ור״ת הנהיג לתקוע תשר״ת למלכיות וכן לזכרונות ולשופרות ועוד מנהגים אחרים והעיקר כמ״ש וכ״כ רב אלפס בדין הוא שיהיו תוקעין על סדר ברכות כדרך שתוקעין כשהן יושבין אלא כיון שאין הברכות מעכבות התקיעות הרי יצאו י״ח באותן שתקעו כשהן יושבין ודי להם לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת על סדר ברכות פ״א שלא להטריח הצבור וכן המנהג בכל העולם ובב׳ ישיבות ואם שח בין התקיעות שמיושב או אחר שגמר שמיושב קודם לאותן שמעומד שהם על סדר הברכות א״צ לחזור ולברך ומיהו יש לגעור במי שמשיח ל״ש תוקע ול״ש צבור שאינו מברך לתקוע אלא לשמוע קול שופר ובשביל כל הצבור הוא מברך:

סימן תקצג

א ברכות של ר״ה וי״ה מעכבות זו את זו שאם אינו יודע כולם לא יאמר מה שיודע מהם אלא לא יאמר כלל וכן בתקיעות אם הוא בקי בתקיעה תרועה תקיעה יתקע ואם אינו בקי בשלשתן לא יתקע כלל אבל ברכות ותקיעות אין מעכבות זו את זו ואיזה שיודע מהם יעשה:

סימן תקצד

א יחיד שלא תקע חבירו יכול לתקוע לו להוציא י״ח ככל המצות שאדם מוציא את חבירו: יחיד שלא התפלל ט׳ ברכות אין חבירו יכול להוציאו שאין יחיד נעשה שליח לחבירו להוציאו ידי תפלה אא״כ בי׳ כתב הרי״ץ גיאת הא דאמרינן סופר מברך ובור יוצא דוקא בבה״מ וברכת המצות שנהגו להשמיען אפילו ליחיד משא״כ בתפלה שלא נתקנה אלא בלחש והכי שדר רב שרירא אין רשות למתפלל להשמיע קולו ולהוציא את שאינו בקי עד שירד לפני התיבה:

סימן תקצה

א מצוה בתוקעין יותר מבמברכין כיצד שני עיירות באחת תוקעין ואין מברכין שאינן יודעין הברכות ובאחת מברכין ואין להם שופר לתקוע הולך למקום שתוקעין ולא למקום שמברכין אפילו התקיעה ספק והברכה ודאי:

סימן תקצו

א כתב ר״ע לאחר תפלה מריעין תרועה גדולה בלא תקיעה כדי לערבב השטן ורב האי כתב לא בתורת מנהג אנו עושין אלא מכי אתא ר׳ יצחק ואמר מכי מסיים ש״צ תקיעתא ביבנה לא שמע איניש אודניה מקל תקיעתא למדנו שיחידים היו רגילין לתקוע אחר התפלה ואם אין עושין כן אין עיכוב בדבר שכבר יצא ידי חובתו ואחר שגמר ש״צ התפלה אומר קדיש ונפטרין לבתיהם לשלום:

סימן תקצז

א ואוכלין ושותין ושמחין ואין להתענות בו כלל ורב נטרונאי ז״ל כתב ביום א׳ של ר״ה א״א לישב בו בתענית משום דמדאורייתא הוא אבל בי״ט שני ושבת לית בהו קושיא משום די׳ ימים אינון משונין מכל ימות השנה לפיכך נהגו רבותינו לישב בהן בתענית בין בחול בין בשבת וכתב א״א ז״ל דבריו תמוהין שאוסר להתענות בי״ט ראשון של ר״ה והתיר להתענות בשבת ונראין דברי רבינו האיי שכתב להתענות בי״ט שני של ר״ה אנו רואין שיפה הוא שלא להתענות שכך אמרו פרנסי ישראל הראשונים לישראל לכו אכלו מעדנים ושתו ממתקים וכן בשבת שובה אין אנו רואין שיתענה האדם שהרי תשעה באב שהוא תענית חמור לא רצו לקבוע בשבת וכ״כ הרי״ץ גיאת שאין להתענות די׳ ימי תשובה איקרו ימי צום לא איקרו וכן יראה מהמדרש שהבאתי למעלה כי מי גוי גדול וכו׳ ואיתא הכי בירושלמי בר״ה מתריעין ולא מתענין:

סימן תקצח

א מנחה אומר ש״צ תהלה לדוד ואומר סדר קדושה וקדיש ומתפללין כמו ביוצר ואם חל בשבת כתב ר״ע שאומרין צו״צ כמו בשבת דעלמא דכיון שהוא יום דין אומרין צו״צ משום צדוק הדין ושראוי לאומרו ביום דין:

סימן תקצט

א ערבית מתפללין כמו בליל ראשון ואם חל בשבת כתב אבי״ה שאלתי לרבותי אם יש לומר ותודיענו מפני שאומרים בו וחגיגת הרגל וראש השנה אינו לא חג ולא רגל והשיבוני דאעפ״כ אומרים ותודיענו כי היכי דאמרינן במי״ט בהבדלה בין יום השביעי לששת ימי המעשה דאמרינן סדר הבדלות הוא מונה הכא נמי סדר התיקון הוא אומר:

סימן תר

א ביצה שנולדה בי״ט הראשון של ר״ה או שום ד״א שנתלש בו מן המחובר אסור גם בשני אע״ג דבשאר י״ט מותר בשני הכא אסור דתרווייהו חשיבי כחדא קדושתא ולענין זמן בליל י״ט ב׳ על הקידוש וביום השני על השופר כתב רש״י בתשובה רבותי אומרין שא״א זמן אלא בראשון דקדושה אחת הן וכחד יומא אריכא דמי אבל אני אומר שצ״ל זמן וכן נוהגין במקומינו ובכל המקומות שעברתי ואין חילוק בין י״ט של ר״ה לשאר י״ט של גליות אלא לענין ביצה ומחובר לאסור של זה בזה וטעמא משום דאף בזמן ב״ד פעמים היו עושין ב׳ ימים אע״פ שלא היה שם ספק שיום ב׳ הוה עיקר י״ט והיו גומרין יום א׳ בקדושה שלא יזלזלו בו לשנה הבאה אבל לענין זמן ממ״נ אי ספק הוא אומר זמן ואי אמנהגא דב״ד סמכינן שהיו נוהגין היום קודש ולמחר קודש אומרים זמן דהא מיום ב׳ היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ר״ה וצ״ל בו זמן וכן הלכה וכ״כ רשב״ם בשם זקינו רש״י וכתב דמסתבר טעמיה וכן דעת בעל העיטור והגאונים כתבו שאין לומר זמן בב׳ לא בקידוש ולא בשופר וכתב א״א ז״ל וטוב שיקח אדם פרי חדש ויניחנה לפניו ויברך שהחיינו ויהא דעתו גם על הפרי ויצא ידי ספק וכן היה נוהג הר״מ מרוטנבורק ע״כ ונ״ל שאם חל יום ראשון בשבת דלכ״ע י״ל זמן בשופר ביום שני כיון שלא תקעו בראשון:

סימן תרא

א בשני מתפללין ותוקעין כמו בראשון וקורין בפרשת וירא אליו מן והאלהים נסה את אברהם עד סוף סדרא ומפטיר קורא כמו אתמול ומפטיר בירמיה כה אמר ה׳ מצא חן במדבר עד הבן יקיר לי אפרים ובמוצאי ר״ה מבדילין כמו במ״ש אלא שאין מברכין על הבשמים ועל האש:

סימן תרב

א למחרתו מתענין ומתפללין תפלת תענית והוא צום השביעי האמור בפסוק ובהל׳ תענית פירשתיו ובכל הימים שבין ר״ה ליוה״כ מרבין בתפלות ובתחנונים כמ״ש למעלה ומוסיפין באבות זכרנו ובגבורות מי כמוך ובהודאה וכתוב לחיים ובשים שלום בספר חיים ובאשכנז נוהגין לומר בוקר וערב אחר סיום שמ״ע א״מ על אלפא ביתא וכ״כ ר״ע והיחידים מתענין בהן חוץ מבשבת שאין להתענות בו כלל ונוהגין בספרד שגם בשבת מרבין לומר סליחות ותחנונים ואני תמיה על מנהגם שהרי אין מריעין בשבת ואיכא מ״ד הרעה בפה פי׳ לומר העניות והם אומרים עניות ותחנונים ובאשכנז אין נוהגין כן:

סימן תרג

א ירושלמי ר״ח מפקיד לרב אי את יכול למיכל כולי שתא בטהרה אכול ואי לא אכול שבעה ימים בשתא וכתב אבי״ה קבלתי אלו הם שבעה ימים שבין ר״ה ליוה״כ ע״כ וקורא אותן ז׳ ימים לפי שבר״ה לא היה צריך להזהר לאכול בטהרה שפשיטא שיאכל בטהרה שחייב אדם לטהר עצמו ברגל ולא נשאר עדיין אלא ז׳ ימי חול שהוצרך להזהירו עליהן וע״כ נוהגין באשכנז שאף מי שאינו נזהר מפת של עו״ג בעשי״ת הוא נזהר:

סימן תרד

א הלכות יום הכפורים

תני רב חייא בר רב מדיפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתענין והלא בי׳ מתענין ללמדך שכל האוכל ושותה בט׳ מעלה עליו הכתוב כאילו התענה ט׳ וי׳ וה״ק קרא הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר ומדאפקיה רחמנא לאכילה בלשון עינוי א״כ חשיב כמו עינוי כאילו התענה ט׳ וי׳ פירוש כאילו נצטוה להתענות בשניהם והוא מאהבת הקב״ה את ישראל שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עונותיהם וציום שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול וכן נוהגין להרבות בו בסעודה ומביא במדרש מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דגים ולא מצא אלא דג אחד ונתן בו זהוב והיה שם יהודי חייט והוסיף עליו עד שהעלוהו לחמשה ונשאר לחייט בא העבד אל אדוניו וספר לו כל המאורע שלח השוטר אחר החייט ואמר לו מה מלאכתך אמר לו חייט אמר לו ולמה קנית דג שוה זהוב בה׳ זהובים ולא עוד אלא שלקחתו מיד עבדי ששלחתיו

לקנותו לי השיב לו והיאך לא אקננו אפילו בי׳ כדי לאוכלו ביום כזה שצונו הקב״ה לאכול ולשתות ושאנו בטוחים שהקב״ה יכפר לנו עונותינו אמר לו א״כ יפה עשית ופטרו והלך לשלום׃

סימן תרה

א יש מקומות שנוהגין לשחוט תרנגול לכפרה וכן יש בתשובת הגאונים וששאלתם שאנו נוהגין לשחוט ערב יום הכפורים תרנגול ואין אנו יודעין מנהג זה למה אי משום תמורה מאי שנא תרנגול מבהמה וחיה הא ודאי קושיא הוא אלא שיש בה שני טעמים אחד שהתרנגול מצוי בבית יותר מכל בהמה חיה ועוף ועוד יש במקומות עשירים שעושין תמורת אילים ועיקר בעלי קרנים דמות אילו של יצחק אבינו לפיכך לא דבר קבוע הוא ועוד שמענו מחכמים הראשונים שאע״פ שבהמה דמיה יקרים יותר מתרנגול אעפ״כ תרנגול מובחר לפי ששמו גבר כדאמרינן (ביומא כ.) מאי קרא גברא אמר רב שילא קרא תרנגולא וכיון ששמו גבר תמורת גבר כגבר מהני ומעלי וכך רגילין כאן אוחז ש״צ התרנגול ומניח ידו על ראשו ונוטלו ומניח על ראש המתכפר ואומר זה תחת זה זה חילוף זה זה מחולל על זה ומחזירו עליו פ״א ואומר (תהילים ק״ז:י׳) יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו ויצעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיה׳ יושיעם ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם נפש תחת נפש ועושה כסדר הזה ג״פ ואחר כך מניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה וסומך עליו ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה ורגילין לתתו לעניים כדי שיהא כפרה לנפשו ומה שרגילין לזרוק את בני מעיו על הגג כדי ליתנם לעופות יש להביא ראיה קצת מההיא דמסכת חולין (קה) רמי בר תמרי איקלע למערבא מעלי יומא דכפורי חזא דקא שדו כבדא וכולייא אזיל שקלינהו משום דהאידנא דהיתרא שכיח טפי׃

סימן תרו

א ויתן כל אדם אל לבו בערב יום הכפורים לפייס לכל מי שפשע כנגדו דעבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו וצריך לילך לו ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך לו פ״ב וג׳ ובכל פעם יקח ג׳ שיפייסנו שימחול לו ואם אינו מתפייס בג״פ אינו צריך לפייסו עוד וה״מ לחבירו אבל לרבו צריך להרבות עליו רעים עד שיתפייס ואם מת מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שפשעתי לו ועושין כן כדי שיהא לב כל ישראל שלם כל אחד עם חבירו ולא יהיה מקום לשטן לקטרג עליהם והכי איתא בפרק ט״ו מפרקי ר״א ראה סמאל שלא נמצא חטא בישראל ביום הכפורים ואומר רבון העולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל ביה״כ מה מלאכי השרת אין להם קפיצה אף ישראל אין להם קפיצה עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא מה מה״ש שלום ביניהם כך ישראל ביום הכפורים והקב״ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם׃ ונהגו לטבול בערב י״ה ואמר רב עמרם טובל אדם בשעה ז׳ ומתפלל מנחה ואמר רב סעדיה בעלייתו מלטבול מברך על הטבילה וכתב א״א הרא״ש ז״ל ואין דבריו נראין בזה שלא מצינו בתלמוד רמז לטבילה זו ואינה לא יסוד נביאים ולא מנהג נביאים ולא עדיפא מערבה דאמרי (סוכה מד:) חביט חביט ולא ברוך משום שאינה אלא מנהג נביאים ואי משום דרבי יצחק דאמר (ר״ה טז) חייב אדם לטהר עצמו ברגל היינו לטהר עצמו מכל הטומאות ואף מטומאת מת ולהזות עליו ג׳ וז׳ והאידנא אין לנו טהרה וכיון שאין בעלי קריין טובלין כל השנה אין חובה לטבילה זו ואין לברך אלא שנהגו העולם לטהר עצמם מקרי בי״ה וסמכו׳ על מדרש של פירקי ר״א שנקיים כמלאכי השרת בי״ה׃

סימן תרז

א וצריך להתוודות במנחה קודם סעודה המפסקת כדתניא מצות וידוי יה״כ עם חשיכה אבל אמרו חכמים מתוודה קודם אכילה שמא תטרוף דעתו עליו מחמת הסעודה שלא יוכל להתוודות אח״כ והיכן אומרה יחיד אומרה אחר תפלתו אחר שגמר קודם שעקר רגליו וש״צ אומרה בי״ה בתוך התפלה. ועיקר הוידוי הוא אבל אנחנו חטאנו אלא שנהגו לומר גם שאר דברים כגון מה נאמר לפניך ואתה יודע רזי עולם ועל חטא ועל חטאים ואלהי עד שלא נוצרתי ובאשכנז נוהגין לומר על חטא על סדר אלפא ביתא ומפרטין בו החטאים וכ״כ ר״ע וכ״כ הרמב״ם ז״ל והר״י כתב שצריך לפרט החטא ובספרד אין נוהגין לאומרו וכן נראה שא״צ לפרט החטא שר״ע אומר שא״צ לפרט החטא והלכתא כדבריו וצריך להתוודות מעומד ואפילו כי שמע ליה מש״צ והוא התוודה כבר צריך לעמוד׃ ועונות שהתוודה עליהם ביום הכפורים שעבר ולא שנה עליהם כתב הרי״ץ גיאת שאין להתוודות עליהם אלא אם גנב

או גזל והתוודה עליהם בשנה שעבר יאמר במקום גנבתי געלתי בדרכי שהוא דרך כלל וכן בכל הפרטים יש לשנות בענין זה כשיצטרך. והני מילי כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשאומר עם הצבור אין לחוש שא״א שלא יהא אחד מן הציבור שגנב או גזל: וא״א ז״ל כתב שיכול להתוודות עליהם אע״פ שלא שנה בהם ובחתימת הוידוי כתב רב עמרם החותם ברוך אתה ה׳ האל הסולחן טועה ולפי׳ רש״י יכול לחתום שהוא גורס בכל מקום שזקוק לשבע אם בא לחתום חותם וכיון שחכמים אמרו שיכול לחתום א״כ כך הלכה. ובכל סדורי אשכנז יש בהם חתימה ובספרד אין חותמין ומוטב שלא לחתום כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא ולענין חזרת ש״צ את הוידוי במנחה כתב אבי העזרי שאין לו להחזירו כיון שאינו יכול לאומרו באמצע התפלה כמו בשאר התפלות וגם כי לא נתקן במנחה אלא משום גזירה שמא יארע אונס וכן דעת הרי״ץ גיאת וכן נוהגין באשכנז ורב האי כתב אין מנהג שיתוודה ש״צ במנחה אבל אם רצה להרויח בברכת המרבה לסלוח כגון וידוי אין מונעין אותו כתוב בתשובה אחת יפה השיבו הראשונים על שאלתכם בוידוי יוה״כ שלא לאומרו ש״צ בברכת סליחה שלא שמענו בבבל שאומר ש״צ וידוי בתפלת המנחה של עי״כ ולדבריכם שאתם צריכין לכך מפני שאין הציבור בקיאין צריכים אתם להודיעם כי כל אחד ואחד צריך להתוודות אחר תפלתו קודם שיאכל סעודה מפסקת אבל ר״ע כתב ש״צ אומר וידוי במנחה להוציא שאינו בקי וכן נוהגין בספרד ונוהגין באשכנז שכל הקהל לוקין מלקות מ׳ בב״ה אחר תפלת המנחה שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו:

סימן תרח

א ואוכלין ומפסיקין קודם בהש״מ דמקרא נפקא לן שצריך להוסיף מחול על הקודש בין באיסור אכילה בין בעשיית מלאכה ותוספת זה אין לו שיעור אלא קודם בה״ש שזמנו מהלך אלף ות״ק אמה קודם הלילה צריך להוסיף מעט מהחול על הקודש ואם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קבל עליו התענית:

סימן תרט

א ולענין הטמנת חמין בערי״ה כתב ר״ע שאין להטמין מפני שאין טומנין החמין אלא לכבוד שבת וזה שאוכל בחול במוצאי י״ה אין לו להטמין לכבוד החול וכבר הפליגו אנשי אספמי׳ ועשו סמיכה שאין להטמין בערב י״ה אבל רב נטרונאי גאון כתב להטמין בערב י״ה למוצאי י״ה למה הוצרך לכך בשלמא להטמין בע״ש דקא בעיא למיכלה למחר אלא למוצאי י״ה חול הוא למה הוצרך להטמין למוצאי י״ה ימתין למוצאי י״ה ויעשה כל צרכיו אבל איסור אין בדבר והעושה אין מוחין בידו: ורב שרירא כתב דשפיר דמי שהוא מכין מחול לחול אע״ג דשהי ביום הכפורים על גבי כירה והטמינו לשמור חומו אין בכך כלום ולמוצאי יום הכפורים ישהה שיעור מה שתחום הקדירה באותו חום ואח״כ אוכל ממנה ומותר ואני תמיה למה צריך להמתין כדי שתחום הקדירה באותו החום שלא מצאנו כן אלא במלאכה הנעשית באיסור אבל זה שטמן בהיתר מה צריך להמתין ואיני יודע מה חשש איסור יש בדבר שהוצרכו גאוני עולם לדבר בו ואדרבה נראה יותר טוב שיטמין כדי שימצא סעודתו מוכנת במוצאי יום הכפורים גדולה מזו התירו קניבת ירק מן המנחה ולמעלה כדי להכין סעודתו כ״ש הטמנת חמין שמותר:

סימן תרי

א מקום שנוהגין להדליק נר בליל יוה״כ מדליקין ובמקום שנוהגין שלא להדליק אין מדליקין וכתב א״א הרא״ש ז״ל שיש לברך עליו כמו בשבת ובכל מקום מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וע״ג חולים ובמבואות האפלים ונוהגין בכ״מ להרבות נרות בבתי כנסיות משום דכתיב על כן באורים כבדו ה׳ ומתרגמינן בפנסיא יקרו ה׳ ואמרינן ולקדוש ה׳ מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתייה כבדוהו בכסות נקייה על כן מכבדין אותו בכל מיני כבודים ומטעם זה נמי נוהגין להציע בב״ה בגדים נאים:

סימן תריא

א כל הדברים האסורין בעיקר היום אסורין גם בלילה ומה הן הדברים האסורים מלאכה אכילה ושתייה רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה וכולהו נפקא לן מקראי ומיהו אין חיוב כרת אלא במלאכה ואכילה ושתייה אבל בהנך אין בהן כרת ואע״ג דנפקי מקראי אסמכתא בעלמא נינהו מלאכה כיצד כל מלאכה שחייבין עליה בשבת חייבין עליה ביום הכפורים וכל שבשבת פטור אבל אסור ג״כ הוא ביום הכפורים אלא ששבת זדונו סקילה וי״ה

זדונו כרת וכל איסורי הוצאת שבת נוהגין ג״כ ביום הכפורים וכל דבר שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום הכפורים אלא שבזה הקילו בו שהתירו בו קניבת ירק מן המנחה ולמעלה פירוש להסיר ממנו עליו המעופשין לתקן אותן לאכילה וכן מותר לפצוע אגוזים מן המנחה ולמעלה פי׳ לשבר אותם להכינם לאכילת הלילה והני מילי כשחל בחול אבל בשבת אסור והאידנא נהגו לאסור אף כשחל בחול׃

סימן תריב

א אכילה דתנן האוכל ככותבת הגסה ביום הכפורים חייב והוא פחות מכביצה ואין חילוק בין גדול לקטן כולם שיעורם ככותבת לא שנא אוכל דברים המותרים או דברים האסורים כגון פיגול נותר וטמא נבילה וטריפה וכל האוכלין מצטרפין לכשיעור ואפילו מלח שעל הבשר וציר שעל הירק מצטרף עמו להשלים לכשיעור אבל אוכלין ומשקין אין מצטרפין ושיעור לצרף שתי אכילות הוא כדי אכילת פרס שהוא ד׳ ביצים׃ וכתב הרמב״ם ז״ל שאם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפות ואם לאו אין מצטרפות אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה או שאכל אכילה גסה כגון מיד על האכילה שאכל ערב י״ה פטור׃ אכל עלי קנים ולולבי גפנים שלבלבו קודם ר״ה פטור דעץ בעלמא נינהו אבל לבלבו אחר ר״ה עדיין רכים הם וחשיבי אוכל׃ כס פלפלין או זנגבילא יבשתא פטור דלא חזו לאכילה ואם רטובים חייב דחזו לאכילה והא דבעינן שיעור דוקא לחייב כרת או חטאת אבל איסורא איכא בכל שהוא׃ אכל מדבר שאינו ראוי לאכילה כתב אבי העזרי דאפילו איסורא ליכא׃ שתייה דתנן השותה מלא לוגמיו ביה״כ חייב ומשערין בכל אדם לפי מה שהוא ולא מלא לוגמיו ממש אלא כמלא לוגמיו פירוש כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו והוא פחות מרביעית באדם בינוני וכל משקין מצטרפין לכשיעור ושיעור צירופן כדי שתיית רביעית והראב״ד כתב דשיעור צירוף שתייה הוא כדי אכילת פרס כמו צירוף אכילה׃ שתה משקין שאינן ראויין לשתייה׃ כגון ציר או מורייס וחומץ חי פטור אבל אסור אבל חומץ מזוג חייב׃

סימן תריג

א רחיצה דתניא אסור לרחוץ ביה״כ מקצת גופו ככל גופו ואפי׳ להושיט אצבעו במים אסור בין בחמין בין בצונן ואם היו ידיו מלוכלכות בטיט וצואה מותר לרוחצן שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג הלכך בבוקר דסתם ידים מלוכלכות מותר לרוחצם וכן בכל היום אחר שעשה צרכיו וקנח או הטיל מים ושפשף בידיו ובלבד שלא ירחוץ אלא מקום הצריך כגון ראשי אצבעותיו ולא כל היד ובמקום שמצויה רוח רעה ששורה על הפת כשנותנין אותו לתינוק בלא נטילת ידים מותר לרחוץ בכל פעם שיתנו לו פת והאידנא אין אותו רוח רעה מצוייה בינינו וכתב גאון מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח יכול לקנח בי״ה וכ״כ רי״ץ גיאת אם יש ליכלוך על פניו או על גבי עיניו יכול להעבירו במים ואפי׳ כל אדם יכול לשרות מפה במים ערב י״ה ולסוחטה שיצאו מימיו ולמחר יכול להעבירה על גבי עיניו אע״פ שנשאר בה מלחלוחית המים כתב בעל העיטור איכא מ״ד שאין מברכין בי״ה נטילת ידים ושעשה לי כל צרכי כיון שאסור בנעילת הסנדל ובנטילת ידים ומסתברא כיון דבידו וברשותו הוא לנעול משום סכנת עקרב יכול לברך כמו בשאר ימים׃ ההולך לבית המדרש או להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה או לצרכי מצוה יכול לעבור עד צוארו במים וכן בחזרה נמי מותר ובלבד שיעשה שינוי שלא יוציא ידיו משפת חלוקו כדי שיזכור ולא יבא לידי סחיטה ומשום כיבוס נמי ליכא כיון שהוא דרך לכלוך וכתב בה״ג דוקא עד צוארו אבל מעבר לשוט אסור ותימא אם התירו לו רחיצה חמורה דהא אסמכוה אקרא כ״ש שיטה דקילא והרב אסור לעבור במים כדי לילך אצל תלמיד׃ ההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים אבל בחזרה אסור׃ מותר להצטנן בטיט אע״פ שיש בו קצת לחלוחית אבל אם יש בו כל כך לחות עד שאם יניח ידו עליה תעלה בה לחות שאם ידבקנה לידו האחרת תדבק בה הליחות שקבלה מן הטיט אסור ומותר להצטנן בכל מיני פירות ובתינוק ובכל מיני כלים הרקים אבל אם יש בהם מים אפילו אינן מלאים אסור לא שנא של חרס לא שנא של כסף שמא יתנענעו וישפך מן המים עליו ויש אוסרין בכלי חרס אפי׳ רקים לפי שבולעין הרבה וכשמצטנן בהם פולטין מה שבלעו וחשיב כמו רחיצה׃ המלך והכלה ירחצו את פניהם דברי רבי אליעזר וחכמים אוסרים ונקראת כלה כל ל׳ יום אחר החופה ורי״ץ גיאת פסק כחכמים ורי״ף פסק כרבי אליעזר ולזה הסכים א״א ז״ל. לענין טבילת בעל קרי כתב הרב רבי יהודה ברצילוני שטובל כדרכו דתנן הרואה קרי ביום הכפורים יורד וטובל וכ״כ בה״ג והר״ם כתב כיון דקיימא לן דבעל קרי אין צריך טבילה לא לתפלה ולא לדברי תורה אף בשאר ימות השנה אזלינן לחומרא שאין לו לטבול בי״ה אלא אם הוא לח רוחץ אותו מקום לבד ויקנחנו ואם הוא יבש ישפשפנו בידו וכן פסק רבינו תם ושאר חייבי טבילות כתוב בהלכות גדולות שטובלין כדרכן בי״ה ור״ת כתב דאין טובלין והא דתניא כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בי״ה היינו דוקא למאן דאמר טבילה בזמנה מצוה ואנן קי״ל דלאו מצוה הלכך ימתין עד למחר׃

סימן תריד

א סיכה דתניא אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו ואם הוא חולה אפילו אין בו סכנה או שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש אבל בלא חולי אפילו אם אינו סך לתענוג אלא להעביר הזוהמא אסור. נעילת הסנדל ילפינן מקרא דחשיב עינוי ודוקא בשל עור ומיהו כל דבר של עור אפילו קב הקיטע וכיוצא בו אסור אבל של גמי ושל קש וכל מינין חוץ מבשל עור מותר וכן מותר לילך באנפילאות של בגד ל״ש בבית ל״ש בר״ה והחיה מותרת לנעול הסנדל כל ל׳ יום משום צנה כתב בה״ג אי בעי למיזל למקרי בצבור או למאי דצריך ליומיה והוא דחיל למיעל בלא מסאנא משום עקרבא שרי למכרך מידי אכרעיה ואפיק כל צורכיה ולא נהירא דמשום סכנת עקרב מותר אפי׳ במנעל ממש ואפילו שלא לצורך מצוה מותר וכן לצורך מצוה מותר אפילו לנעול ממש:

סימן תרטו

א תשמיש המטה נמי יליף מקרא דחשיב עינוי הלכך אסור אפי׳ האידנא שאין צריך טבילה לבעל קרי הרואה קרי ביום הכפורים ידאג כל השנה כולה שמראים לו שלא קבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידו להשביעו כעבד שמוזג כוס לרבו ושופך לו הקיתון על פניו ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא ויראה זרע ויאריך ימים ושודאי יש לו הרבה זכיות שהגינו עליו:

סימן תרטז

א התינוקות מותרין בכל אלו חוץ מבנעילת סנדל שאין חוששין כל כך אם לא ינעלו אבל בשאר דברים שהם מצטערים אין למונען מהם ומותר להאכילן בידים כתב הר״י שמותר לומר לעו״ג לרחוץ התינוקות אפילו בחמין שהוחמו בו ביום דסתם תינוק חולה הוא אצל חמין ודבר שאין בו סכנה אומר לעו״ג ועושה ומ״מ מחנכין אותם להרגילם במצות ומונעין מהם מאכל שעה אחת או יותר ממה שרגיל שאם היה רגיל לאכול בב׳ שעות מאכילין אותו בשלש ואם הוא רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע כיצד תינוק הבריא מחנכין אותו לשעות בשנת י׳ וי״א ובשנת י״ב וי״ג משלים מדרבנן ובשנת י״ד משלים מן התורה והחולה שאינו חזק לסבול התענית מחנכין אותו לשעות בשנת י״א וי״ב ובשנת י״ג משלים מדרבנן ובשנת י״ד משלים מן התורה והתינוקת שממהרת ליחשב גדולה קודם התינוק שנה אחת הבריאה מחנכין אותה לשעות בשנת ט׳ וי׳ ובשנת י״א וי״ב משלמת מדרבנן ובשנת י״ג משלמת מדאורייתא והחולה מחנכין אותה לשעות בשנת י׳ וי״א ומשלמת מדרבנן בשנת י״ב ומדאורייתא בשנת י״ג וכדרך שמחנכין אותם באכילה כך מחנכין אותם ברחיצה וסיכה:

סימן תריז

א עוברות ומניקות מתענות ומשלימות ביום הכפורים עוברה שהריחה מאכל ואם לא יתנו לה ממנו תסתכן היא או הוולד לוחשין באזנה שהיום יום הכפורים אם תתיישב דעתה מוטב ואם לאו תוחבין כוש ברוטב ומכניסין לתוך פיה אם נתיישב דעתה מוטב ואם לאו נותנין לה מן הרוטב ואם לא נתיישב דעתה בזה נותנין לה מן האיסור עצמו וכתב הרמב״ן דוקא עוברה שאין לנו אומד בישוב דעתה פעמים מתיישבת ברוטב ופעמים שצריכה לשומן עצמו אבל חולה שמאכילין אותו ע״פ בקיאין מאכילין אותו מתחלה דבר הצריך לו כדי הצריך לו ע״פ בקיאין וכן כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו ומותר ליתן לו: יולדת תוך ג׳ ימים לא תתענה כלל מג׳ עד ז׳ אם אמרה צריכה אני נותנין לה כמו לחולה מכאן ואילך הוא כשאר כל אדם:

סימן תריח

א חולה שצריך לאכול אם יש שם רופא בקי שאומר אם לא יתנו לו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן מאכילין אותו על פיו ואין צריך שיאמר שמא ימות ואם אין שם רופא מאכילין אותו על פיו שמאחר שהודיעוהו שהוא י״ה והוא שואל לאכול אין צריך לדקדק עליו יותר ואם הוא אומר שצריך ואפי׳ מאה רופאים אומרים שאינו צריך יתנו לו ואם רופא אחד אומר שצריך אפי׳ הוא אומר שאינו צריך יתנו לו ואם הוא ורופא אחד עמו אומרים שאינו צריך ורופא אחד אומר שצריך או שהוא אינו אומר כלום ורופא אחד אומר שצריך ושנים אומרים אינו צריך לא יתנו לו עד שיהו שנים כנגד שנים אם הוא ואחד עמו אומרים צריך או שנים אומרים צריך אפי׳ ק׳ אומרים שאינו צריך ואפי׳ הוא אומר עמהם שאינו צריך נותנין לו שאין הולכין בסכנות

נפשות אחר רוב דיעות אלא כיון ששנים אומרים צריך יתנו לו ואם חולה אומר איני צריך והרופא מסופק יתנו לו אבל אם הרופא אומר אינו צריך והחולה מסופק לא יתנו לו איכא מאן דאמר מדקתני מאכילין אותו על פי בקיאין ש״מ יחיד מומחה ומוחזק בבקיאות ורופאים שאינן חכמים ומומחין כל כך הולכין אחר הבקיאות ואינו נראה להרמב״ן אלא כיון שכולם רופאים ויודעים במלאכה אין דבריו של אחד במקום שנים ומ״מ במופלג מהם בחכמה חוששין לדבריו אם אומר שצריך אפילו במקום שנים ומדברי הרמב״ם ז״ל יראה שהולך אחר רוב דיעות ואחר בקיאות הרופאים שכתב מקצתן אומרים צריך ומקצתן אומרים אינו צריך והוא שותק הולכין אחר הרוב או אחר הבקיאים ולא נהירא אלא כדפירשתי לא שנא עוברה שהריחה או חולה שמאכילין אותו אם יספיק להם שיתנו לו מעט מעט פחות מכשיעור׳ בהפסק כדי שלא יצטרף ככותבת בכדי אכילת פרס נותנין להם מעט מעט כדי להקל האיסור מעליהן אבל אם רואין שצריכין לכשיעור ביחד יתנו להן מיד: מי שאחזו בולמוס והוא חולי שבא מחמת רעבון וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות מאכילין אותו עד שיאורו עיניו ואפילו דבר איסור מאכילין אותו אם אין כאן של היתר ואם יש כאן שני מיני איסורין אחד חמור מחבירו מאכילין אותו הקל תחלה: חולה שאכל בי״ה ונתיישב דעתו בענין שיכול לברך היה אומר אדוני אבי הרא״ש ז״ל שצריך להזכיר של י״ה בברכת המזון שאומר יעלה ויבא בבונה ירושלים:

סימן תריט

א ערבית נכנסין לבית הכנסת ונוהגין באשכנז שקודם שיתפלל מתירין לכל העבריינין כדי להתפלל עמהן ואפי׳ אם לא יבקשו שיתירו להם דא״ר שמעון חסידא (כריתות ו:) כל תענית צבור שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטרת ואומרין בזה הלשון בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינין ומוציא ס״ת השליח ציבור ואוחזה בחיקו ואומר כל נדרי ואסרי וכו׳ די נדרנא ודי אשתבענא ודאחרימנא מי״ה שעבר עד י״ה הזה שמכוונין להתיר הנדרים והחרמות והשבועות אולי עברו עליהן וכדי לינצל מן העונש והוקשה לר״ת מה מועיל להתיר על מה שעברו כבר והנהיג לומר מי״ה זה עד י״ה הבא עלינו וגם הנהיג לומר די נדירנא ודמישתבענא כי אמר שפשט זה המנהג ממה דתנן בנדרים הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה יעמוד בר״ה ויאמר כל נדרים שאני עתיד לידור בזו השנה יהיו בטילים והוא שלא יזכור לתנאו בשעת הנדר שאם הוא זוכר לתנאו ואפ״ה הוא נודר הרי מבטל התנאי והנדר קיים אבל כשאינו זוכר לתנאו אז מועיל התנאי ולכך צ״ל כולהון איחרטנא בהון כלומר אם אשכח ואדור מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה שיהו בטלים ומיהו ביטול אינו מועיל אלא לנדרי עצמו ושבועה שישבע מעצמו אבל נדר שחבירו מדירו ושבועה שחבירו או ב״ד משביעין אותו אין מועיל להם ביטול וכתב א״א הרא״ש ז״ל ומיהו נראה כמנהג הקדמונים דבלשון כל נדרי מוכח שנתקן על הנדרים שעברו עליהם בשנה שעברה ומתירין אותם כדי להנצל מהעונש ולכך אומרים אותו ג״פ ואומר ונסלח לכל עדת בני ישראל כי צריכין כפרה לאותן שעברו ובסיגנון זה כתב רב סעדיה וז״ל יש שעושין כן עומד ש״צ בליל צום כפור ואומר כל נדרי וחרמי ואסרי ושבועי וקונמי שנדרנו ושהחרמנו ושאסרנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשותינו מי״ה שעבר עד י״ה זה שבא עלינו כלומר חזרנו בנו לפני אבינו שבשמים ואי נדרנו אין כאן נדר ואם אסרנו אין כאן איסר אם חרם החרמנו אין כאן חרם אם שבועה נשבענו אין כאן שבועה בטל הנדר מעיקרו בטל האיסר מעיקרו בטלה השבועה מעיקרה בטל הקיום מעיקרו אין כאן לא נדר ולא שבועה ולא איסר ולא חרם ולא קיום יש בכאן מחילה וסליחה וכפרה כמו שכתוב בתורתך ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה וכתב עוד דכי תיקון רבנן לומר כל נדרי לעדה ששגגה ואסרה איסר על נפשה בב״ה כגון נדרי שגגות ואונסין בשגגת צבור כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל אבל מי שנשבע כל השנה להתיר שבועה ולבטלה לא ונוהגין לאומרו קודם ברכו משום דאמרי׳ (שבת קנז.) אין נשאלין לנדרים בשבת אלא לצורך השבת אבל רב נטרונאי כתב אין נוהגין לא בב׳ ישיבות ולא בשום מקום להתיר נדרים לא בר״ה ולא בי״ה אלא שמענו שבשאר ארצות אומרים כל נדרי אבל אנו לא ראינו ולא שמענו מאבותינו דמה מועיל התרה למי שמתנה אחר נדרו שיהא בטל הלכך אין אנו סוברין ולא נוהגין לעשות כן וכ״כ רב האי אין מתירין נדרים לא בר״ה ולא בי״ה ולא שמענו מרבותינו שהיו עושין כן כל עיקר אף אתם החמירו כמותינו ואל תשנו ממנהג הישיבות וכבר פשט המנהג בכל המקומות לאומרו ואחר שאמר כל נדרי מברך שהחיינו דקי״ל שאומרין זמן בר״ה וי״ה וזמן אומרו אפי׳ בשוק אלא שתקנו לאומרו על הכוס והכא אי אפשר לאומרו על הכוס דאי אמר זמן קבליה לי״ה עלויה ואיתסר למשתי ולא יהבינן ליה לתינוק דלמא אתי למיסרך פי׳ יבא לשתות אף לאחר שיגדיל וכתב רב עמרם מנהג שלנו אחר שאוכלין ושותין חוזרין לב״ה להתפלל תפלת ערבית וכיון שעמד ש״צ לפרוס על שמע מברך שהחיינו ואח״כ מתחיל והוא רחום וכל כך למה שמא יש א׳ מישראל שלא בירך אבל אם יחיד רוצה לברך לעצמו הרשות בידו שזמן אומרו ואפי׳ בשוק וכ״כ רב פלטוי ורב סעדיה כתב שצריך לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית בין ביחיד בין בצבור ואמר רב האי נוהגין אנו כרב סעדיה והמנהג עתה כרב עמרם וקורין שמע בברכותיה ונוהגין באשכנז לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם וסמך לדבר במדרש ואלה הדברים רבה בפרשת ואתחנן כשעלה משה

לרקיע שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין להקב״ה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והורידו לישראל למה הדבר דומה לאדם שגנב הורמין פי׳ חפץ נאה מתוך פלטרין של מלך ונתנו לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך לכן כל השנה אומרים אותו בלחש ובי״ה אומרים אותו בפרהסיא לפי שאנו כמלאכים וחותמין ופרוס עלינו וכו׳ ומתפללין הצבור ז׳ ברכות ואומרים זכרנו באבות ומי כמוך בגבורות ובכן באתה קדוש וחותמין המלך הקדוש אתה בחרתנו יעלה ויבא מחול לעונותינו קדשנו במצותיך וחותמין מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה מלך על כל הארץ מקדש ישראל וי״ה ואם חל בשבת אומר ותתן לנו ה׳ אלהינו את יום המנוח הזה ואת י״ה הזה וחותם מקדש השבת וישראל וי״ה וכתב הרי״ץ גיאת שאומר יעלה ויבא מלוך מחול ור״ע לא כתב לא מלוך ולא יעלה ויבא אלא מחול לעונותינו ובאשכנז נוהגין לומר יעלה ויבא ומחול ולא מלוך ובספרד נוהגין לומר גם מלוך ואומר עבודה והודאה וברכת השלום וידוי כמו שכתבתי במנחה ואין חזרת תפלה לש״ץ בערבית אלא מתחיל בסליחות ותחנונים כל מקום ומקום לפי מנהגו ואומר הוידוי כמו שאמר באשמורת ואם חל בשבת אומר ויכולו וברכת מגן אבות בדברו כמו בשאר שבתות וחותם מקדש השבת ואינו מזכיר של י״ה ואח״כ סליחות ותחנונים ואיתא בפרקי רבי אליעזר שצריך להעמיד אחד לימין ש״צ ואחד לשמאלו כדכתיב ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ומזה נהגו להעמיד סגן אצל ש״צ ביום הכפורים ועוד נהגו אנשי מעשה באשכנז שעומדים על רגליהן כל הלילה וכל היום ע״פ המדרש שכתבתי ואין להם קפצים כמלאכי השרת ועוד נהגו ללון בב״ה ואומרים שירות ותשבחות כל הלילה ונ״ל שלקחו מהא דתנן מיקירי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה ומנהג אבותינו תורה היא:

סימן תרכ

א שחרית משכימין לב״ה ומסדרין הברכות ואומרים פסוקי דזמרה כמו בשבת ובספרד נוהגין להרבות במזמורים מעניינו של יום וטוב שלא להאריך בהם כל כך כדי לקרות ק״ש בעונתה וכתב רב עמרם ועומד ש״צ לפני התיבה ואומר נשמת ואם יש מנהג ביוצר אור ובאהבה רבה ובאמת ויציב לומר תוספת הרשות בידו וכן נוהגין באשכנז אבל יותר נכון מנהג טוליטולה שאין מוסיפין בהן וכבר הארכתי בזה בתפלת החול ומתפללין הצבור ז׳ ברכות כמו בשל ערבית ואח״כ מחזיר הש״צ התפלה וכתב רב עמרם ויורד הש״ץ ואומר במגן ובמחיה ובהאל הקדוש דברי ריצוי וסליחה ולא דבר קצוב הוא ולא חובה אלא שבח והודאה והזכרת זכות אבות ומה שירצו או להרבות או למעט הרשות בידם ולפנינו אין אומרים אלא דבר מועט בג׳ ראשונות אבל סליחות ורחמים חובת היום הם ואומר אתה בחרתנו מחול עד לפני ה׳ תטהרו וידוי על חטא כי אתה סולחן ואח״כ יעלה ויבא וקדשינו במצותיך וכו׳ רצה ועבודה והודאה ברכת כהנים וכתב בעל העיטור שחרית מתוודה ג׳ פעמים וכן במוסף ובמנחה אבל בנעילה פעם אחת והן י׳ וידוים כנגד י״פ שמזכיר כהן גדול את השם בי״ה ובלילה אינו מתוודה ויש מקומות שנהגו שאינו מתוודה אלא לכל תפלה פעם אחת והצבור פעם אחת הרי ח׳ וב״פ בערב אחת במנחה ואחת בערבית ומה טוב ומה נעים מנהג טוליטולה שכשמסיים ש״צ חזרת כל התפלה אחר כך מתחיל הפיוטים והסליחות ומאריך בהן כפי רצונו כמנהג אשכנז שאומרים כל הפיוטים והסליחות בתוך התפלה וטוב לקצר בפיוטים ובסליחות שחרית כדי למהר בענין שיתפלל מוסף קודם שבע שעות כי אם יאחרו עד ז׳ שעות שכבר הגיע זמן המנחה יצטרכו להקדימה כיון שהגיע זמנה לכך צריכין למהר כדי שיתפלל מוסף קודם שעה שביעית וא״א הרא״ש ז״ל כשהיה רואה שהיו מתאחרין היה מתפלל מוסף יחיד כדי להתפלל בזמנה: לגאון מנהג של ישיבה בערבית ובשחרית ה״פ ויעבור ובמוסף ז׳ ובמנחה ו׳ ובנעילה ג׳ ואבי העזרי כתב קבלתי שבתפלת יוצר צ״ל י״ג פעמים ויעבור כנגד י״ג מדות ורב נטרונאי כתב מנהג בשחרית אומר ז׳ סליחות ובמוסף ה׳ ובמנחה ג׳ ואם יש פנאי אומר ה׳:

סימן תרכא

א ומוציאין שני ספרים בא׳ קורין ששה בפ׳ אחרי מות מריש סדרא עד ויעש כאשר צוה ה׳ את משה ואם חל בשבת קורין שבעה ומפטיר קורא בשנייה בפרשת קרבנות שבפנחס ובעשור לחדש ומפטיר בישעיה כה אמר רם ונשא עד כי פי ה׳ דבר ומחזירין ס״ת למקומו ואומר ש״צ קדיש ומתפללין הצבור מוסף אבות וגבורות וקדושת השם אתה בחרתנו ומפני חטאינו וכו׳ עבודה והודאה וברכת כהנים וידוי ומחזיר ש״ץ התפלה אתה בחרתנו ומפני חטאינו וכו׳ ואומר עלינו לשבח אוחילה או״א היה עם פיפיות שלוחי עמך וסדר עבודה והוידוי שהיה כ״ג מתודה ואומר ומזכיר השם י׳ פעמים ג״פ בכל וידוי וא׳ בגורלות שאומר לה׳ חטאת ותניא כיצד מתוודה אומר עויתי פשעתי חטאתי דברי ר״מ וחכ״א חטאתי עויתי פשעתי ופסק רב סעדיה כר״מ וכן פסק ה״ר יצחק גיאת ובעל העיטור אבל ריי״ף פסק כרבנן וכ״כ בעל הלכות ורב פלטוי ור״ח והכי נהיגי כרבנן וילפינן מקרא שוידוי של י״ה צ״ל בו אנא השם וזה נוסחו אנא השם חטאתי עויתי פשעתי אני וביתי אנא השם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו ובוידוי השני היה מוסיף אני וביתי ובני אהרן עם

קדושיך ובוידוי השלישי שעל השעיר היה מתודה על ישראל והיה אומר אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל אנא השם כפר נא לחטאים לעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב וכו׳ ותניא בתוספתא אנא השם עויתי וכו׳ ואנא השם כפר נא וכן יש במקצת גרסאות ובשני בשם ואיתא בירושלמי א״ר חגי בראשונה היה אומר אנא השם ובשנייה אנא בשם וכתב ר״ח לא משגחינן ברבי חגי לגבי מתני׳ ובסדר של ר׳ שלמה הבבלי כתב בשניהם השם אבל בסדר אתה כוננתה כתב בראשונה אנא השם ובשנייה אנא בשם וכ״כ אבי העזרי כיון שפי׳ רבי חגי דבראשונה היה אומר אנא השם ובשנייה אנא בשם הכי עבדינן דאמוראי בקיאי בגירסא טפי מינן וסבורני דבראשונה היה אומר כ״ג אנא השם ובשנייה אנא בשם ורב האי כתב לא בלשון זה היה אומר כ״ג אנא השם אלא שם של מ״ב אותיות ועדיין מצוי הוא בישיבה בקבלה וידוע הוא לחכמים וכן כשהיה אומר לפני ה׳ תטהרו היה אומר שם המפורש וכתב א״א הרא״ש ז״ל ואין נראין לי דבריו דכיון דילפינן בג״ש הזכרת השם של ד׳ אותיות אין לשנות אלא כמו שהוא כתוב בפסוק הוא מזכירו אלא שמזכירו ככתיבתו והוא שם הנקרא שם מפורש והוא מקור לכל השמות וכולם נאצלים ממנו ועליו נאמר ההוגה השם באותיותיו נעקר מן העולם שאין להזכירו בגבולין ע״כ כתב רב סעדיה שראוי לומר לפני השם תטהרו כמו שאומר אנא השם וכתב הרי״ץ גיאת ואם אמר לפני ה׳ אין בכך כלום דקרא הוא דקרינן ואין אנו הוגים השם באותיותיו וכתב אבי העזרי על כל אזכרה היו מברכין וכורעין לכבוד וכן מצינו בספרים החיצונים כשמסר ר׳ נחוניא בן הקנה את השם לתלמידיו צוה להם לכרוע וליפול על פניהם וכן אנו עושין לדוגמא וזהו שייסד הפייט ואף הוא היה מכוין לגמור את השם כנגד המברכין שהיה מאריך בשם בנעימות קול עד שהיו כורעין ואומרים ברוך שכמל״ו ואז מסיים תטהרו וא״ר נטרונאי א״א סדר עבודה לא בשחרית ולא במנחה אלא במוסף שמזכיר סדר עבודה וההודאות בשעת עבודה וכיון שמזכיר במוסף למה יחזור ויזכיר וכן המנהג בב׳ ישיבות ואח״כ אומר מחול וידוי עבודה והודאה וברכת כהנים קדיש :

סימן תרכב

א למנחה אומרים אשרי ובא לציון ויראה שאין לומר ואני תפלתי אף אם חל בשבת כי מה שאומרים אותו במנחה בשבת הוא ע״פ המדרש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע רשעים כששותין ומשתכרין יושבין ומנגנין ואני איני כן אלא ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון אע״פ שאני אוכל ושותה אני בא לפניך וע״כ נוהגין לומר אותו בשבת במנחה לאחר שאכלו ושתו וזה לא שייך בי״ה לאפוקי ממנהג טוליטולא שאומרים אותו בכל פעם אפילו כשחל בחול. ומוציאין ס״ת וקורין בו ג׳ בפ׳ עריות עד סוף הפרשה והשלישי הוא מפטיר ביונה ומסיים מי אל כמוך ומברך לפניה ולאחריה כדרך שבירך שחרית ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת וחותם בה בשל שבת כמו בתפלה ומחזיר ס״ת למקומו ומתפללין צבור כמו שחרית ומחזיר ש״צ התפלה והוידוי כמו בשחרית וכתב רב עמרם בתפלת המנחה א״א לפנינו לא סליחה ולא רחמים אלא אחר סיום תפלתו אומר א״מ אבל רב נטרונאי כתב הרוצה לומר סליחות במנחה הרשות בידו שיום סליחה הוא ובכל תפלה ותפלה ראוי לומר וכן המנהג בב׳ ישיבות וכן המנהג עתה לומר סליחות בכל ד׳ תפלות ואם חל בשבת אומר צו״צ וכתב רב עמרם שאין נשיאות כפים במנחה אבל בעל הלכות כתב שיש בה נשיאות כפים ובאשכנז נוהגין כרב עמרם:

סימן תרכג

א ומאריכין בסליחות וברחמים עד שיגיע זמן תפלת נעילה וזמנה סמוך לשקיעת החמה כשהחמה בראש האילנות ויש ליזהר שלא יאחרו להתפלל אותה בלילה אלא סמוך לשקיעת החמה בענין שיסיימו אותה עם צאת הכוכבים וזה סדרה אומר ש״צ אשרי וקדיש ור״ע כ׳ אשרי ובל״ג ואין נוהגין עתה לומר ובא לציון אלא במנחה ומתפללין ז׳ ברכות כמו במנחה אלא שאומר במקום וכתבנו וחתמנו (וכן המנהג) ובהודאה במקום נזכר ונכתב נזכר ונחתם ור״ע כתב במקום זכרנו חתמנו ולא נהגו כן ואין לומר במי כמוך חותם יצוריו במקום זוכר ואומר וידוי וכשיגיע לאתה יודע אומר אתה נותן יד לפושעים וכו׳ עד כי אתה סולחן ובסדר רב עמרם אינו חותם כמו שאינו חותם בשאר התפלות ונראה דאפי׳ למי שפוסק שאין לחתום בשאר תפלות שאינו גורס וחכ״א כ״מ שזקוק לשבע חותמין אלא גורס וחותמין בברוך מ״מ בתפלת נעילה חותמין בברוך דהא אתפלת נעילה קיימי וקאמר שחותמין בברוך וכ״כ הר״ז הלוי מיהו כיון דאיכא פלוגתא טוב שלא לחתום ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת ותתן לנו ה׳ אלהינו את יום המנוח הזה וחותם גם בשל שבת אבל בוידוי של אחר התפלה א״צ להזכיר של שבת ויחזור ש״ץ התפלה ואומר וידוי באמצע התפלה כמו בשאר התפלות ואומר כתר כמו במוסף ונושאין הכהנים כפיהם ואם יש שהות ביום אומר סליחות:

סימן תרכד

א ומתפללין ערבית שאין תפלת נעילה פוטרת של ערבית ואומר בה הבדלה בחונן הדעת וצריכין להוסיף מחול על הקודש גם בצאתו שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים ותוקעין תשר״ת זכר לתקיעת היובל שהיתה בי״ה ויש נוהגין לתקוע מיד אחר תפלת נעילה קודם ערבית אף ע״פ שעדיין לא הבדילו אין חוששין כיון שתקיעת שופר אינה מלאכה ונכון יותר להמתין עד אחר ערבית ואפי׳ אם יתקע קודם שהבדיל אין לחוש כיון שהבדיל בתפלה ומבדילין על הכוס ואין מברכין על הבשמים אבל מברכין על האור שדבר חידוש הוא שלא נהנו ממנו היום וחמור י״ה משבת שאין מברכין על האור היוצא מהעצים ומהאבנים פירוש שהוציאוהו עתה מן האבנים אע״כ היה מעי״ה ומיהו אפילו אם הודלק ביום הכפורים אם הדליק בהיתר כגון לחולה יכולין לברך עליו ואוכלין ושותין בשמחה דכתיב לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך וגו׳ וחסידים ואנשי מעשה באשכנז רגילין לעשות ב׳ ימים י״ה שמתענין ב׳ ימים ולפעמים היה מהן עשרה והיו מתפללין בי׳ ככל סדר י״ה וא״א הרא״ש ז״ל היה מוחה בידם אבל לשאר כל דבר ואיסור מלאכה נוהגין כמו בראשון הלכך אפילו אחרים לא יבשלו לו וי״א מי שעשה פ״א ב׳ ימים שוב אינו יכול לחזור בו לעולם דכיון שקבלו עליו הרי הוא עליו באיסור כרת וא״א הרא״ש ז״ל היה מתיר לישאל עליו:

סימן תרכה

א הלכות סוכה

בסוכות תשבו שבעת ימים וגו׳ למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם וגו׳ תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים וכן הרבה מצות לפי שהוא דבר שראינו בעינינו ובאזנינו שמענו ואין אדם יכול להכחישנו והיא המורה על אמיתת מציאות הבורא יתעלה שהוא ברא הכל לרצונו והוא אשר לו הכח והממשלה והיכולת בעליונים ובתחתונים לעשות בהן כרצונו ואין מי שיאמר לו מה תעשה כאשר עשה עמנו בהוציאו אותנו מארץ מצרים באותות ובמופתים והסוכות שאומר הכתוב שהושיבנו בהם הם ענני כבודו שהקיפן בהם לבל יכה בהם שרב ושמש ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות כדי שנזכור נפלאותיו ונוראותיו ואע״פ שיצאנו ממצרים בחדש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו הזמן לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך ולכן צוה אותנו שנעשה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה וסוכה זו צריך שתהיה במקום הראוי לעשותה וממין הראוי ושיהיו דפנותיה כראוי בשיעורם ובמנינם ושיהיה סככה כראוי ושלא תהא גבוה יותר משיעורה ולא נמוכה פחות משיעורה ולא קטנה משיעורה:

סימן תרכו

א מקום הראוי כיצד שיעשנה תחת אויר השמים דכתיב בסוכות תשבו ודרשינן ולא בסוכה שתחת סוכה ולא בסוכה שתחת הבית ולא בסוכה שתחת האילן ואם האילן צילתו מרובה מחמתו פסולה בכל ענין אף אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו אז רואין אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא אילן כשירה אפילו לא השפיל הענפים למטה לערב עם סכך הסוכה אבל אם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה אלא ע״י האילן אז צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהו ניכרים ויהא הסכך רבה עליהם ומבטלן וזהו לדעת רש״י ז״ל אבל אבי העזרי כתב אפי׳ אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן והאילן חמתו מרוב׳ מצילתו אם ענפי האילן מכוונין כנגד סכך הכשר פסולה שהרי הצל מן האילן ולא מן הסוכה ל״ש אם האילן קדם ל״ש אם הסוכה קדמה פסולה כיון שענפי האילן מכוונין כנגד סכך הכשר אבל אם הענפים כנגד האויר שבין הסכך הכשר כשירה הואיל וצל הכשר הוא מרובה מחמתה שאפי׳ אם ינטל האילן יש שיעור בכשר להכשיר וכ״כ הראב״ן ומפני זה יש מחמירין שלא לעשות סוכה למטה בבית תחת הגג אף ע״פ שהסירו הרעפים כיון שנשארים עדיין העצים הדקים אשר הרעפים מונחים עליהם אע״פ שיש אויר גדול בין העצים יותר מכדי העצים וה״ר יחיאל היה נוהג כשהיה עושה סוכתו בבית תחת הגג שהסירו הרעפים היה זוקף קנים מן הסכך עד הגג לערב שני הסכים יחד להיות הכל סכך אחד ונ״ל שהוא מותר שאף לדברי הפוסל כי לא עירבם היינו דווקא שצילתה מרובה מחמתה ומ״מ יש אויר בין סכך הכשר הלכך כשנחשוב הסכך הכשר כנגד האילן כמאן דליתיה מצטרף עם האויר שבה ותהיה חמתה מרובה מצילתה אבל בסוכה שכולה מכוסה ואין בה אויר כלל אפי׳ נחשוב הכשר כמאן דליתיה עדיין נשאר צילתה מרובה מחמתה ושרי ובעל העיטור ג״כ התירו מטעם אחר שאמר כיון שהסיר

הרעפים העצים הנשארים אין עליהן דין סכך פסול דתנן תקר׳ שאין עליה מעזיב׳ מפקפק או נוטל א׳ מבינתיים ול״ש אם האילן קדם או הסכך קדם דין א׳ להם ואם קצץ האילן להכשירו להיות הוא עצמו מן הסיכוך כשר והוא שינענעו לשם עשיית סוכה אבל לא נענעו לא אמרינן קציצתו זו היא עשייתו׃

סימן תרכז

א וכי היכי דבעינן שתהא הסוכה תחת אויר השמים ולא יהא סכך אחר עליה ה״נ בעינן שיהא הוא באויר הסוכה ולא יהא סכך אחר חוצץ בינו לסוכה לפיכך הישן בה תחת המטה או תחת הכילה אם היה גבוה י״ט ויש לה גג טפח חשובה כאהל ולא יצא אבל אם אין לה גג רחב טפח או שיש לה גג ואינו גבוה י׳ שרי והרי״ץ גיאת ז״ל תלה הכל בגג שאם יש לה גג אפילו אינו גבוה י׳ אסור לישן תחתיה ואם אין לה גג שרי אפילו גבוה י׳ ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל אבל העצים היוצאין מד׳ ראשי המטה אסור לפרוס עליהן סדין ולישן תחתיו אפילו אינם גבוהים י׳ משום דקביעי טפי מכילה אבל אם אחד יוצא באמצע המטה בראשה והשני במרגלותיה כנגדו מותר לפרוס סדין עליהן ולישן תחתיו דלא חשיב אהל אם אין גבוהים י׳ אבל אם גבוהים י׳ אסור ואפי׳ אם פירש סדין תחת הסכך לנוי פסולה וכגון שהוא רחוק מן הגג ד׳ טפחים אבל אם הוא בתוך ד׳ לגג בטל אצלו כיון שהוא לנוי אבל אם אינו לנוי אפי׳ הוא בתוך ד׳ פסול והרי״ץ גיאת ז״ל כתב ולנוי לא פסול אא״כ יהא מופלג י״ט ולא נהירא לא״א ז״ל׃

סימן תרכח

א סוכה שתחת סוכה העליונה כשירה והתחתונה פסולה והני מילי שיכולה התחתונה לקבל כרים וכסתות של עליונה שאז נקראת התחתונה סוכה שתחת סוכה כיון שראוי לדור בעליונה אבל אם אינה יכולה לקבלם לא ומיהו אפילו אם אינה יכולה לקבלם אלא ע״י הדחק פסולה וגם צריך שיהא ביניהן י״ט אבל אם אין ביניהן י׳ או שיש ביניהן י׳ ואינה יכולה לקבל כרים וכסתות של העליונה אז התחתונה כשירה אם היא מסוככת כהלכתה אפי׳ אם העליונה למעלה מעשרים ואם אינה מסוככת כהלכתה ומתכשרת ע״י סכך העליונה צריך שתהא העליונה בתוך כ׳ אמה לארץ ובה״ע כתב אפי׳ אין ביניהן אלא ד׳ טפחים פסולה וכ״כ אבי העזרי והרז״ה ז״ל ולא נהירא לא״א ז״ל׃ העושה סוכה בראש העגלה או בראש הספינה אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה פסולה אבל אם יכולה לעמוד ברוח מצויה ואפי׳ אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים כשירה׃ עשאה בראש הגמל או בראש האילן כשירה ואין עולין לה בי״ט מקצתה על האילן ומקצתה בד״א אם היא בענין שאם ינטל האילן ותשאר היא עומדת שלא תיפול עולין לה בי״ט ואם לאו אין עולין לה בי״ט׃

סימן תרכט

א ממין הראוי כיצד כל דבר שאין מקבל טומאה ותלוש וגידולו מן הארץ מסככין בו אבל דבר שאינו צומח מן הארץ אפילו אם גידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה כגון עורות של בהמות שלא נעבדו שאינן מקבלות טומאה או מיני מתכות אין מסככין בו וכן כ״ד שמקבל טומאה כגון שפודין וארוכות המטה וכל הכלים אין מסככין בהן אפילו נשברו שלא נשאר בהן שיעור קבלת טומאה. סככה בחצים שאין להם בית קבול כשירה שאינן מקבלין טומאה יש להן בית קבול פסולה בפשתן שלא נידך ולא נופץ כשירה דעץ בעלמא הוא נידך ונופץ פסולה בחבלים של פשתן פסולה בשל גמי ושל סיב כשירה׃ מחצלת של קש וקנים ושיפה ושל גמי ל״ש ארוגה שהיא חלקה וראויה לשכיבה ל״ש עשויה מעשה שרשרות שאינה חלקה ואינה ראויה כ״כ לשכיבה אם היא קטנה סתמה עומדת לשכיבה ומקבלת טומאה ואין מסככין בה אא״כ עשאה לסיכוך ואם היא גדולה סתמא עומדת לסיכוך ומסככין בה וה״מ שאין לה שפה אבל אם יש לה שפה בענין שראויה לקבל אפי׳ אם נטל שפתה אין מסככין בה כתב ה״ר ישעיה אפילו במקום שעושין אותן לשכיבה הקונה אותן מן האומן ע״ד לסכך מותר לסכך בה ול״נ לא״א ז״ל אלא אנו הולכין אחר מנהג אנשי המקום וכיון שדרכן לעשותן לשכיבה אפי׳ אם קנאה ע״ד לסכך או אפי׳ צוה לאומן לתקנה ע״ד לסכך אין מסככין בה כי מי יודע אם תקנה לכך כיון שדרך אנשי המקום לעשותן לשכיבה׃ כל מיני אוכלין מקבלין טומאה ואין מסככין בהן הילכך ענפי תאנה ובהן תאנים זמורות ובהן ענבין אם פסולתם מרובה על האוכל אז האוכל בטל ומסככין בהן ואם האוכל מרובה על הפסולת אין מסככין בהן ואם קצרן לאוכל אז יש להיד תורת אוכל לקבל טומאה וצריך שיהא בפסולת כדי לבטל האוכל והיד ואם קצרם לסיכוך אז אין להיד תורת אוכל ואדרבה הוא מצטרף עם הפסולת לבטל האוכל קצרן לאוכל ונמלך עליהם לסיכוך אין המחשבה מוציאה הידות מתורת אוכל עד שיעשה בהם מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך כגון שידוש אותם ואם סיכך בירקות שממהרין ליבש אע״פ שפסולין לסכך שהרי מקבלים טומאה אין דינן כסכך פסול לפסול בד״ט אלא כאויר חשיבי לפסול בג׳ ואם אין דרכן ליבש אז דינם כסכך פסול׃ כ״ד שמחובר אין

מסככין בו לפיכך אם הדלה עליה הגפן או דלעת ועשה מהן הסיכוך פסול אא״כ קצצו כדלעיל ויש דברים שכשרים מן התורה אלא שחז״ל אסרו לסכך בהם לכתחלה ובדיעבד יצא כמו מיני עשבים שאינן ראוין לאכילה ואין מקבלים טומאה וריחן רע או שנושרין עליהן דחיישינן שמא מתוך שריחן רע או מתוך שעליהן נופלין יצא מן הסוכה וחבילה ג״כ אסרו לסכך בה משום שפעמים שאדם מניח חבילתו על הסוכה לייבשה ולא לשם סוכה ואח״כ נמלך עליה לשם סוכה ואותה סוכה פסולה משום שנאמר תעשה ודרשינן ולא מן העשוי בפסול כגון זה שלא נעשה אפי׳ לצל אלא להתייבש הלכך אסרו לסכך בחבילה גזירה אטו זאת וכיון שמפני זה אסרוהו לא הוצרכו לאסור אלא בחבילה שדרך לייבשה ואין זה בפחות מכ״ה קנים הלכך כל זמן שאין בה כ״ה שרי ואם הרבה קנים יוצאים מגזע א׳ אפי׳ אם הם כ״ה וקשרם בראשה השני אינה נקראת חבילה כיון שעיקרן א׳ ואם אגד עמהן קנה א׳ ויש בין שניהם כ״ה הויא חבילה וכן חבילה שאין קושרין אותה אלא למוכרה במנין ומיד כשיקננה הקונה יתירנה אינה חבילה ואם סיכך בחבילה והתירה כשירה כיון שאין אסורה אלא משום גזירה כדפרישית אבל חבילה שהעלה לייבש ונמלך עליה לסיכוך שפסולה מן התורה כתב הר״י מקרקשינא שאינה ניתרת בהתרה אלא צריכה נענוע וי״א שאף זאת ניתרת בהתרה ומסתברא שצריכה נענוע וכן אסרו לסכך בנסרים שרחבן ד׳ אפילו הפכן על צדן שאין בהן ד׳ מפני שדומין לתקרת הבית וחיישינן שמא ישב תחת התקרה לשם סוכה ואם אין בהם ד׳ כשרים אפי׳ הן משופין שדומין לכלים וכתב בסמ״ק ומיהו נהגו העולם שלא לסכך בהם כלל ומשום דלמא אתי לסכך בהם בקביעות בענין שאין הגשמים יכולין לירד בה אפי׳ אם מסוככת כהלכתה וירא שמא ייבש הסכך או שישרו העלין ותהיה חמתה מרובה מצילתה ופירס עליה סדין שלא תיבש או תחתיה שלא ישרו העלין כיון שהסדין גורם שע״י צילתה מרובה מחמתה פסולה אבל אם לא כיון בפריסת הסדין אלא להגין מפני החמה והעלין לנאותה כשירה ובלבד שיהא בתוך ד׳ לסכך ומיהו לכתחלה לא יעשה אא״כ הוא ניכר לכל שמכוין כדי להגין או שהוא שרוי במים שאז ניכר לכל שאינו שוטחו שם אלא כדי ליבש:

סימן תרל

א כל הדברים הפסולים אינן פסולין אלא לסכך אבל כולם כשרים לדפנות שדפנות כשרים מכל דבר ואפילו חמתו מרובה מצילתו ובלבד שיהיו עשויות כראוי בשיעורם ובמניינם כיצד דתנן שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח וצריך צורת הפתח הלכך אם יש לה ב׳ דפנות זו אצל זו עושה טפח מרווח ומעמידו בפחות מג׳ לאחד מן הכתלים ויעמיד קנה כנגד סוף הכותל וישים קנה עליו ועל הטפח וכשירה ומותר לטלטל בה אפי׳ בשבת דכמו שחשוב מחיצה לענין סוכה חשוב מחיצה לענין שבת ואם עשויה כמבוי מפולש כזה עושה פס ד׳ ומשהו ומעמידו בפחות מג׳ סמוך לדופן ונותן קנה מהפס על הדופן הא׳ ואם הב׳ כהלכתן וטפח בשלישית אפי׳ יש בב׳ המחיצות פתחים הרבה שאין בהם צורת הפתח שכשתצטרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד כשירה ובלבד שלא יהא בהם פרצה יתירה על י׳ אמות ואם יש בה צורת הפתח אפילו ביתר מי׳ כשירה והרמב״ם ז״ל כתב אפי׳ יש לה צורת הפתח אם יש בה פרצה יותר מי׳ פסולה אא״כ עומד מרובה על הפרוץ ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל: נעץ ד׳ קונדיסין באמצע הגג וסיכך על גבה פסולה דלא חשבינן להו כמחיצות ואם נעץ אותן בשפת הגג וסיכך עליהם כתב הרמב״ם ז״ל דכשירה שרואין מחיצות הבית כאילו עולות למעלה וכ״כ רב שרירא והרי״ץ גיאת אבל רי״ף פסל וכ״כ אבי״ה וה״ר ישעיה ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל: מבוי מפולש שתקנו בלחי מצד א׳ ומצדו השני מפולש בלא שום תיקון וסיכך על גביו באותו הצד המתוקן בלחי הסוכה כשירה בשבת שבחג ומותר לטלטל בה אבל בחול פסולה וכן סיכך ע״ג פסי ביראות ברה״ר שהן ד׳ קורות נעוצות בד׳ רוחות זו כנגד זו כזה שכל אחד נוטה אמה לכאן ואמה לכאן כשירה הסוכה בשבת שבחג ומותר לטלטל בה אפילו אם אין ביניהן בור אבל אם עשה כן בחצר פסולה: היתה אכסדרה בפני הבית וחצר לפניה ועשה סוכה בחצר בשני דפנות שלימות ובצד הג׳ סמכה לאכסדרה בענין שהסכך נוגע בפי האכסדרה כזה והיא רחבה ד׳ אמות בענין שאין כותל הבית עולה לסוכה אם יש לה עמודים שנסמכת עליהן והם בפחות מג׳ בין זה לזה כשירה דחשיבא מחיצה אף לסוכה ואם אין לה עמודים אפילו אם יש בפי התקרה של אכסדרה טפח לא אמרינן ביה יורד וסותם להכשיר הסוכה להיות לה דופן כיון שלא נעשה לשם כך היה לה בליטה כמו עמוד בין שנראה בפנים ושוה בחוץ כזה בין שנראה בחוץ ושוה בפנים כזה כשירה והוא שיעשה צורת הפתח בדופן הג׳ ע״פ כולו היו דפנותיה גבוהות י״ט או אפי׳ אין בהם אלא ז׳ ומשהו ומעמידן בפחות מג׳ סמוך לארץ כשירה אפי׳ הגג גבוהה הרבה ובלבד שיהיה מכוון כנגדן ואפי׳ אינו מכוון ממש רק שהוא בתוך ג׳ כנגדו כשירה ואם אינה גבוהה אלא י״ט אפי׳ אין בדופן אלא ד׳ ושני משהויין כשירה שמעמידה באמצע ואמרינן לבוד למעלה ולמטה חשוב כסתום היו הדפנות גבוהים מן הארץ ג״ט פסולה: העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה כשירה והוא שיקשור ענפי האילן שלא ינידם הרוח שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד לפני רוח מצויה אינה מחיצה וכתב הר״פ ע״כ אין נכון לעשות כל המחיצות מיריעות של פשתן בלא קנים אף על פי שקושרן בטוב זימנין דמנתקי ולאו אדעתיה והוה ליה מחיצה שאינה יכולה לעמוד בפני רוח מצויה והרוצה לעשות בסדינין טוב שיארוג במחיצות קנים בפחות מג׳: ועושין מחיצה אפילו מבעלי חיים שיקשור שם בהמה לדופן ויכול לעשות מחבירו דופן לסוכה להכשירה ואפילו בי״ט ובלבד שלא ידע אותו שהועמד שם שבשביל מחיצה הועמד שם

אבל בחול אפילו אם הוא יודע שפיר דמי יש מדקדקין כשעושין דופן מקנים להעמידן דרך גדילתן כדאמרינן גבי לולב שאין יוצאין בו אלא דרך גדילתן וא״צ כיון שדפנות כשרים מכל דבר: הסומך סוכתו בכרעי המטה פירוש שסומך הסכך על כרעי המטה והכרעים הן הן מחיצות אם יש גבוה י׳ טפחים מן המטה לסכך כשירה ואם לאו פסולה סמך הסכך על העמודים והכרעים הן הן דפנות אפי׳ אם אין גבוה י׳ מן המטה עד הסכך כשירה:

סימן תרלא

א סככה כראוי כיצד דתנן סוכה שצילתה מרובה מחמתה כשירה ודייקינן הא כהדדי פסולה ודווקא בששוין למעלה שאז ודאי למטה חמתה מרובה מצילתה לפי שהחמה מתפשטת בריחוקה אבל אם הן שוין למטה כשירה שאז ודאי למעלה הצל מרובה ובעה״ע כתב בהפך שאם למעלה שוין כשירה שאז ודאי למטה צילתה מרובה מחמתה לפי שהחמה מועטת למטה ואם למטה שוין אז למעלה חמתה מרובה פסולה ואם ברוב ממנה צילתה מרובה שני משהויין ובמיעוט ממנה חמתה מרובה משהו בענין שכשנצטרף יחד החמה והצל של כל הסוכה יהיה צילתה מרובה מחמתה משהו כשירה וצריך שלא יעשה כסוייה עב מאוד כדי שיהו הכוכבים וניצוצי השמש נראין מתוכה אבל בדיעבד אפילו מעובה כמין בית כשירה ור״ת פסק שאם עשאה עבה מאוד שאין המטר יכול לירד בה פסולה אע״ג דב״ה מכשירין מעובה כמין בית היינו דווקא שאין כוכבים וחמה נראה מתוכה אבל כשאינו יכול להמטיר בתוכה פסולה אפילו לב״ה וא״א ז״ל לא הביא דבריו בפסקיו היה כסויה דק מאד שיש בה אויר הרבה אלא שאין ג״ט במקום אחד ובין הכל צילתה מרובה מחמתה כשירה: היה קנה עולה וקנה יורד אם אין אחד גבוה מחבירו ג״ט או אפילו גבוה מחבירו ג״ט ויש בכל קנה עולה רוחב טפח כשירה ופירש״י אפילו חמתה מרובה מצילתה שמפני שהאחד גבוה מחבירו החמה באה מן הצדדין אפילו הכי כשירה אבל ה״ר ישעיה כתב ודאי אם חמתה מרובה מצילתה פסולה אלא מיירי שצילתה מרובה והכי מסתברא שא״א להכשיר סוכה שחמתה מרובה מצלתה שהרי קנים שאין ביניהם ג׳ חשובין כסתום ואפ״ה לא חשיבי להכשיר בסכך אם לא שנאמר כיון שיש כאן צל מרובה כשהשמש עומד באמצע השמים רק כשנוטה לצדדין אז החמה מרובה קרי׳ ביה שפיר צילתה מרובה מחמתה וכן דעת ר״י: קנין היוצאין לאחרי הסוכה כגון שאחורי דופן האמצעי בולטין קנים מן הסכך ויש בהם הכשר סוכה וצילתן מרובה מחמתן וג׳ דפנות כשירה אע״פ שהדופן האמצעי לא נעשה בשבילה אלא בשביל עיקר הסוכה שהוא לפנים ממנו וכן הקנים הבולטין מן הסכך לצד הפרוץ ודופן אחד נמשך עמהן כשר אע״פ שעשה דופן של הצדדים יותר על ז׳ ודי לו בז׳ והוי לן למימר הרי גילה דעתו לעשות כל הסוכה בדפנות ארוכות ודופן אחד שנמשך עם הקנים של הסכך אינו מן הסוכה אלא בפ״ע עומד ונמצא שאין לו אלא דופן אחד שהוא הדופן הנמשך אפילו הכי כשירה: סככה בשפודין שהן פסולין לסכך בהן ואין בהן ד׳ ואין מהן ד׳ במקום אחד והניח בין שפוד לשפוד כמלא שפוד ונתן שם סכך כשר פסול שא״א לצמצם שימלא כל האויר מסכך כשר ונמצא הפסול מרובה אבל אם העדיף סכך הכשר מעט על הפסול או אם היה הפסול נתון שתי ונתן הכשר ערב או איפכא כשר שאז מתמלא כל האויר מסכך הכשר: בית המקורה בנסרים שאין עליהן מעזיבה ובא להכשירו לשם סוכה די בזה שיפקפק פי׳ שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה או שיטול מבין כל ב׳ נסרים אחד ויתן סכך כשר במקומן וכולה כשירה אפי׳ הנסרים רחבים ד׳ והרמב״ם ז״ל כ׳ ובלבד שלא יהא בהם ד׳ ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל: סוכה שאין לה גג שעשויה כמו צריף כזה או שסמכוהו לכותל כזה פסולה ואם הגביהה מן הקרקע טפח בזקיפה כשירה אפי׳ הוא אויר דחשבי׳ לי׳ כאילו הוא סתום בזקיפה או אם הרחיקה מן הכותל טפח אותו טפח חשוב כגג אפי׳ הוא אויר וכגון שלאחר שעלה בגובה י״ט יש בה לרבע ז״ט על ז״ט שהוא שיעור הכשר סוכה אז כשירה כולה:

סימן תרלב

א סכך פסול פוסל באמצע בד״ט אבל פחות מד׳ כשירה ומותר לישן תחתיו מן הצד אינו פוסל אלא בד״א אבל פחות מד״א כשירה דאמרי׳ דופן עקומה אפי׳ אין הדופן אלא י״ט והגג גבוה ממנו הרבה שאנו רואין הדופן כאילו עולה עד למעלה ואז נאמר דופן עקומה הלכך בית שנפחת באמצע וסיכך במקום הפחת ונשאר מן התקרה סביב בין סכך הכשר לכתלים פחות מד״א כשירה ומיהו אין ישנים תחתיו כ״ז שיש בו ד״ט ואם נשאר ד״א פסולה וה״מ בסוכה גדולה שיש בה יותר על סכך הפסול ז״ט על ז׳ אבל בסוכה קטנה שאין בה אלא ז׳ על ז׳ בין באמצע בין מן הצד בג״ט פסולה בפחות מג׳ כשירה וישינים תחתיו ומצטרף להשלים הסוכה לכשיעור: ואויר בין בגדולה בין בקטנה שוין דבין באמצע בין מן הצד בג״ט פסולה ובפחות מג׳ כשירה ומצטרף להשלים הסוכה לכשעור אבל אין ישינים תחתיו והא דאויר פוסל בג׳ וסכך פוסל בד׳ היינו בסוכה שאין לה אלא ג׳ דפנות ומתחיל בדופן האמצעי ומהלך ע״פ כל הסוכה עד צד הפרוץ דהשתא מפסיק האויר וסכך הפסול בין סכך כשר לכשר ולא נשאר מכל צד אלא ב׳ דפנות אבל אם מתחיל מן הדופן שמהצד ומהלך עד הדופן שכנגדו אם נשאר מהכשר לצד הדופן אמצעי כדי הכשר סוכה כשירה דהא אית לה ג׳ דפנות וצד שמעבר הפתח אם יש ביניהם אויר ג׳ פסול אבל אם סכך פסול מפסיק ביניהם ונשאר אצל הפתח הכשר סוכה אם יש מסכך הכשר של צד הפתח עד הדופן

האמצעי פחות מד״א הכל כשר הצד הפנימי שקרוב לדופן שהרי יש לו ג׳ דפנות והצד החיצון ע״י דופן עקומה שאנו רואין דופן האמצעי כאילו הוא אצל הכשר החיצון ומ״מ לא נפסל הפנימי שנאמר כיון שאנו רואין דופן האמצעי כאילו הוא אצל הכשר החיצון הרי נשאר הפנימי בלא דופן דנהי דאמרינן רואין מ״מ במקומו נשאר ומכשיר גם צד הפנימי ודוקא שיש לסוכה ג׳ דפנות שלימות אבל אם עשה ב׳ דפנות גדולות ובשלישית אין בה כ״א ז״ט פסולה שאפילו אם נאמר רואין אין לכשר החיצון אלא ב׳ דפנות אלו: ואם האויר והפסול אין מהלכין ע״פ כל הסוכה אלא באמצעה יש אויר ג׳ על ג׳ או סכך פסול ד׳ על ד׳ אם יש ממנו עד הדופן האמצעי הכשר סוכה הכל כשר בין מה שבצדדין ובין מה שבצד הפתח אפי׳ מה שכנגד האויר והפסול כיון שהכל מחובר להכשר סוכה והרי הוא כפסל היוצא מן הסוכה דנידון כסוכה ותחת האויר והפסול לבד פסול ואפי׳ אין כדי הכשר סוכה ממנו עד הדופן האמצעי מצטרפין זה עם זה לשיעור הכשר סוכה ואין האויר וסכך הפסול פוסלין כיון שהכשר סוכה מתחבר יחד מן הצדדין: סכך פסול פחות מד׳ ואויר אצלו פחות מג׳ אין מצטרפין לפסול הלכך אם אויר ג׳ במקום א׳ אפילו מיעטו בסכך פסול כשר וה״מ בסוכה גדולה אבל בקטנה שאין בה אלא ז׳ על ז׳ אם יש בין שניהם ג״ט מצטרפין לפסול ואם יש סכך פסול ב״ט ועוד סכך פסול ב״ט ואויר פחות מג׳ מפסיק ביניהם כתב א״א הרא״ש ז״ל יש להסתפק אם ב׳ הפסולים מצטרפין לפסול הסוכה מי אמרינן כיון דאויר מפסיק ביניהם לא מצטרפין א״ד כיון דאין באויר ג׳ מצטרפין ומיהו אם אין בפסולים ד׳ ואויר פחות מג״ט מפסיק בהא ודאי אין האויר משלימו לד׳ שנאמר שיהא חשוב כסתום מחמת לבוד דלא אמרינן לבוד להחמיר:

סימן תרלג

א שלא תהיה גבוה יותר משיעורה דתנן סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ׳ אמה פסולה בין אם גדולה או קטנה ל״ש אם המחיצות מגיעות לסכך ל״ש אם אינן מגיעות אבל עד כ׳ כשירה אפילו כל סככה למעלה מכ׳ כיון שאין בחללה אלא כ׳ היתה גבוה יותר מכ׳ והוצין יורדין למטה עד כ׳ אם צילתן מרובה מחמתן כשירה ואם לאו פסולה ואם תלה בה דברים נאים לנאותה וממעטין חללה עד כ׳ אינו מיעוט להכשירה ואם נתן בה כרים וכסתות למעט חללה אפילו בטלן שם לא הוי מיעוט כיון שאין דרך לבטל אבל למעט׳ בתבן אפי׳ לא בטלו בפי׳ אלא שאנו יודעין שאין עתיד לפנותו כגון שא״צ לו או מיעטו בעפר אפילו סתם שאין אנו יודעין אם צריך לו הוי מיעוט אבל תבן סתם ועפר ועתיד לפנותו כגון שידוע שצריך לו אינו ממעט אא״כ בטלו להיות שם כל ח׳ ימים אבל א״צ לבטלו להיות שם לעולם: היתה גבוהה מכ׳ ובנה בה אצטבא כנגד דופן האמצעי ע״פ כולה כזה ובו שיעור סוכה כשירה ופירש״י כשירה כל הסוכה אפילו מהאצטבא והלאה וה״ר ישעיה פירש שאינה כשירה אלא עד האצטבא וא״א הרא״ש הסכים לדעת רש״י בנה האצטבא מן הצד כזה אם יש מאצטבא עד כותל השני פחות מארבע אמות כשירה על האצטבא דוקא ואם לאו פסולה ואם בנה אצטבא באמצע אם יש ממנה לכל צד לכותל פחות מד׳ אמות כשירה על האצטבא ואפילו אם גבוה יותר מי׳ דלא כרי״ץ גיאת שפסל באצטבא גבוהה י׳ אף על פי שהיא תוך ד׳ אמות לכותל ואם יש ביניהם לכותל ד׳ אמות פסולה אפי׳ האצטבא גבוהה י׳ ולא אמרינן גוד אסיק מחיצתא להכשיר על גבה ולא נמוכה משיעורה דתנן ושאינה גבוה י״ט פסולה היתה גבוהה מי׳ והוצין יורדין לתוך י׳ אפי׳ אם חמתן מרובה מצילתן פסולה אבל אם הנויים יורדין לתוך י׳ אינן פוסלים: היתה נמוכה מי׳ וחקק בה להשלימה לי׳ ויש בחקק שיעור הכשר סוכה אם אין בין חקק לכותל ג״ט כשירה בתוך החקק יש ביניהן ג׳ פסולה:

סימן תרלד

א ולא קטנה משיעורה וכמה שיעורה ז״ט על ז׳ ולענין גודל אין לה שיעור אלא יעשנה גדולה כמו שירצה יש בה ז׳ על ז׳ ונתן בה בגדים לנאותה וממעטין אותה משיעורה פסולה ואם היא עגולה ויש בה לרבע ז׳ על ז׳ כשירה ואם היא גדולה ויושב סמוך לפתחה ואין ממנו בתוכה אלא ראשו ורובו ושולחנו חוצה לה פסק רי״ף שלא יצא וכ״כ בה״ג אבל הרי״ץ גיאת וה״ר ישעיה והרז״ה פסקו שיצא ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל:

סימן תרלה

א סוכה כשירה אף על פי שלא נעשית לשם מצות סוכה הלכך סוכת ענב״ך רקב״ש פירוש עובדי גלולים נשים בהמה כותים רועים קייצים בורגנין שומרי שדות כשירה ובלבד שתהא עשויה כהלכתה פירוש שתהא עשויה לצל להגין משרב ושמש ולא לצניעות בעלמא ור״ת פי׳ כהלכתן שלא תהא מעובה כמין בית וזהו לשטתו שפוסל כשאין הגשמים יכולין לירד לתוכה הלכך החוקק בגדיש שנוטל העמרים שלמטה לעשות בו חלל להיות סוכה פסולה שהרי לא נתן שם הגדיש לשם סוכה ונמצא כשחוקק ומוציא העומרים נעשית מאיליה ודרשינן תעשה ולא מן העשוי אבל אם מתחלה כשנתן שם הגדיש הניח חלל טפח במשך ז׳ על ז׳ כשירה דכיון שהניח חלל טפח כשיעור הכשר סוכה שם סכך עליו וכשחוקק מלמטה למעלה עד שמגביה

החלל לגובה י׳ אין זה עשיית הסכך אלא תיקון הדפנות ובדפנות לא אמרי׳ תעשה ולא מן העשוי והוי כסוכה שאינה גבוהה עשרה וחקק בה להשלימה לי׳ וכתב אבי העזרי אם הגדיש גדיש ולא הניח אלא חלל טפח במשך ז׳ ושוב חקק בה הרבה ועשה בה סוכה גדולה אינה כשירה כולה ע״י משך ז׳ שהניח תחלה ולא דיינינן ליה כפסל היוצא מן הסוכה דהא לא ממשכא חד דופן בהדיה ואם חקק מב׳ צדדין ד״א יותר על הז׳ אף הז׳ פסולה דסכך פסול פוסל מן הצד בד״א:

סימן תרלו

א סוכה ישנה שנעשית מקודם לחג ל׳ יום כשירה ובלבד שיחדש בה דבר עתה בגופה לשם חג אפי׳ בטפח על טפחיים סגי אם הוא במקום אחד ואם החידוש על פני כולה סגי אפילו בכל דהוא ואם עשאה לשם חג אפילו מתחלת השנה כשירה בלא חידוש: יוצר כלי חרס שיש לו ב׳ סוכות זו לפנים מזו ועושה קדירותיו בפנימית ומוכרם בחיצונה הפנימית אינו יוצא בה ידי סוכה כיון שהיה דירתו כל השנה אינו ניכר שדר בה לשם מצות סוכה והחיצונה יוצא בה שהרי אינו דר בה כל השנה:

סימן תרלז

א מי שלא עשה סוכה קודם החג יכול לעשותה בתוך החג או אם יהיה לו סוכה יכול לצאת ממנה ולישב באחרת דלא בעינן סוכה לכל ז׳ ימי החג ויוצאין בסוכה שאולה אבל לא בגזולה ופירש״י דלא משכחת סוכה גזולה אלא שגזל סוכה עשויה בראש הספינה או בראש העגלה שאילו תקף בחבירו והוציאו מסוכתו קי״ל קרקע אינה נגזלת ואילו גזל עצים וסיכך בהם אין לו עליו אלא דמי עצים אפילו לא שינה בהן שום דבר ויוצא בה בדיעבד ובעל העיטור כתב שאם גזל עצים וסיכך בהם ואינו רוצה ליתן דמיהם הוי נמי גזולה:

סימן תרלח

א עצי הסכך כל זמן שהסוכה קיימת אסורין מן התורה נפלה אסורה מדרבנן ור״ת פי׳ דאפי׳ בעודה קיימת אין האיסור מן התורה אלא במה שצריך להכשר סוכה והשאר אינו אסור אלא מדרבנן ובדפנות אין בהם שום איסור אבל הרמב״ם ז״ל כתב שגם עצי הדפנות אסורין ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל: נויי סוכה אסורין באכילה ואם התנה עליהן שאומר איני בודל מהם כל בין השמשות מותרין שאז לא חל עליהם שום איסור אבל בעצי סוכה לא מהני תנאה שעל כרחו בודל מהם כל בין השמשות משום סתירת אהל ודוקא שמתנה בזה הלשון אבל אומר אני מתנה עליהן לאוכלן כשיפלו אינו כלום אבל אם אמר אני מתנה עליהם לאוכלן אימתי שארצה מהני שגם בין השמשות בכלל ולפי תירוץ אחר של התוספות לא מהני תנאה אפי׳ בנויים אלא לאחר שיפלו וכן יראה מדברי בעל הלכות שכתב עטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן במקומן נפלו בי״ט אסורין באכילה ומותרין לטלטלן במקומן נפלו בח״ה אסורין באכילה ומותרין להחזירם אבל אם התנה עליהן בשעה שתלה אותם ואמר כשארצה אטול מהם מותר ע״כ הרי שלא התיר בתנאי אלא אחר שנפלו ואיני מבין מה שחלק לענין טילטול במקומן בין שבת ליום טוב וא״א הרא״ש ז״ל כתב בתשובה דמהני בהו תנאה אפילו בעודן קיימין אבל בלא תנאי אסורין אפי׳ לאחר שנפלו:

סימן תרלט

א ישיבתה דתנן מצות סוכה כל ז׳ ויעשה כל ז׳ ביתו עראי וסוכתו קבע ודר בה כדרך שאדם דר בתוך ביתו שמכניס בה כליו הנאים וקובע בה עיקר דירתו ואוכל ושותה וישן ומטייל בה ולומד בה דבר שא״צ עיון שאינו חושש שיטרידוהו בו אבל דבר שצריך עיון יכול ללמוד חוץ לסוכה כתב הרמב״ם ז״ל המתפלל רצה מתפלל בסוכה רצה מתפלל חוץ לסוכה: אין מניחין כלי אכילה בסוכה אחר האכילה מפני שהם נמאסין אבל כלי שתייה מותרין ונר אפי׳ כשהוא דולק והוא צריך לו אין להניחו בסוכה קטנה אבל בגדולה מותר אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישינים אפילו שינת עראי חוץ לסוכה וכמה אכילת עראי עד כביצה מפת וביצה בכלל והר״מ מרוטנבור״ג היה מחמיר אפי׳ בפירי שלא לאוכלן חוץ לסוכה וה״ר פרץ היה אומר דפירי לא צריכי סוכה אבל שאר דברים כגון בשר וגבינה וכיוצא בהן צריכין והרמב״ם ז״ל כתב מותר לשתות מים ולאכול פירות חוץ לסוכה והמחמיר שלא ישתה אפילו מים חוץ לסוכה תע״ב וא״א הרא״ש ז״ל כתב דאפי׳ את״ל דפירי וגבינה בעי סוכה היינו דווקא מי שקובע עליהן אבל מי שאוכלן דרך עראי ודאי אין צריכין סוכה ושתיית יין נמי עראי הוא ומיהו כיון שאין דרך לקבוע עליהן אפי׳ הקובע סעודתו עליהן לא חשיב קבע דלא עדיף

מאכילת עראי דפת שאינה צריכה סוכה אבל תבשיל העשוי מחמשת המינין הקובע עליו חשיב קבע וצריך סוכ׳: מברכין על הסוכה בכל פעם ופעם שנכנס בה ואפילו הנכנס בסוכת חבירו לבקרו צ״ל בכל פעם ופעם שאע״פ שבירך עליה ביום הראשון חוזרין ומברכין עליה כך כתבו הגאונים שצריך לברך בכל פעם ופעם ור״ת פי׳ כיון שעיקר קביעות שאדם עושה בתוך הסוכה היא האכילה מברך על האכילה ופוטר כל הדברים אפילו השינה שהיא חמורה מהאכילה שהרי אוכלין עראי חוצה לה ואין ישנין עראי חוצה לה אפ״ה כיון שהאכילה עיקר פוטרת השאר: אין קצבה לסעודות של סוכה אלא אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל שאין המצוה אלא כשיאכל שלא יאכל חוץ לסוכה חוץ מלילי י״ט הראשון שהוא חובה לאכול בה ואף אם ירדו גשמים לא יעצרנו הגשם ומיהו משאכל בה כזית דגן יצא אע״ג דשיעור אכילה בלא סוכה הוא בכביצה שאני ליל ראשון שהוא חובה טפי ואפילו לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאוכלו חוצה לה הלכך יוצא בו נמי ידי חובת סוכה היה אוכל וירדו גשמים אם ירדו כ״כ שמתקלקל התבשיל שבפניו יכול לצאת ובספר המצות כתב משירדו טיפות לתוך הסוכה שאם ירדו תוך המקפה יתקלקל ואפי׳ אין לו תבשיל שיתקלקל יכול לצאת ר״ל כיון שירדו שיעור כדי שיתקלקל ואפי׳ אין לו תבשיל שיתקלקל יכול לצאת ואין משמע כן מדלא אמר כדי שתסרח המקפ׳ אלא משתסרח משמע שתסרח ממש: פסקו גשמים קודם שגמר סעודה א״צ לחזור וכן היה ישן וירדו הגשמים ויצא א״צ לחזור עד שיעור משנתו אחר שיעלה עמוד השחר אבל אם ניעור משנתו בלילה או שעלה עמוד השחר קודם שניעור א״צ לחזור:

סימן תרמ

א נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה טומטום ואנדרוגינוס חייבין מספק וקטן שא״צ לאמו דהיינו בן ו׳ ובן ז׳ חייב מדרבנן כדי לחנכו חולה אפי׳ אין בו סכנה כגון שחש בראשו או בעיניו הוא ומשמשיו פטורים מצטער מחמת הרוח או ריח רע הוא פטור בין מלאכול בין מלישן ומשמשיו חייבים ודוקא שבא לו הצער במקרה אחר שעשה שם סוכה אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחלה במקום הריח או הרוח ולומר מצטער אני ונראה שאין כל אדם יכול לומר מצטער אני ליפטר אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו: הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבים בלילה וההולכין בלילה פטורין בלילה וחייבין ביום והעוסקין במצוה או הולכים בדרך מצוה כגון להקביל רבו או ללמוד תורה ולפדיון שבוים וכיוצא בזה פטורין בין ביום בין בלילה וכגון שאם היה צריך לחזור אחריה בלילה יתבטל גם ביום ממצותו אבל אם הולך ביום דרך מצוה ויכול לחזור אחר סוכה בלילה בענין שלא יתבטל ממצותו צריך לחזור אחריה: אבל חייב בסוכה: וחתן כתב הרמב״ם ז״ל שהוא פטור כל הז׳ הוא ושושביניו וכל בני החופה וא״א הרא״ש ז״ל כתב דשושבינין לא מיקרי עוסקים במצוה וחייבין בכל המצות חוץ מן התפלה ותפילין וחתן אע״פ שפטור מכל המצות חייב בסוכה שאפשר לו לשמוח בסוכה: שומרי העיר ביום פטורים ביום וחייבין בלילה והשומרים בלילה פטורין בלילה וחייבין ביום ושומרי גנות ופרדסין פטורין בין ביום ובין בלילה שאם היה קובע סעודתו לשמור במקום אחד יגנבו לו ממקום אחר הלכך השומר כרי של תבואה שיכול לשמור כולו ממקום אחד חייב לעשות סוכה במקום ששומר:

סימן תרמא

א העושה סוכה לעצמו אין צריך לברך על עשייתה אף על גב דגרסינן בירושלמי העושה סוכה לעצמו מברך אקב״ו לעשות סוכה עשאה לחבירו מברך על עשיית סוכה סמכינן אגמרא דידן דקאמר שא״צ לברך על עשייתה אבל שהחיינו היה ראוי לברך דתניא העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו נכנס לישב מברך בא״י אמ״ה אקב״ו לישב בסוכה אלא דמסדרינן ליה אכסא וזמן של הכוס פוטר גם דסוכה:

סימן תרמב

א סדר היום ערבית נכנסין לבית הכנסת וקורין קריאת שמע בברכותיה וחותמין ופרוס ומתפללין ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות אתה בחרתנו ותתן לנו ה׳ אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו באהבה מקרא קודש והשיאנו וקדיש ואם הוא שבת מזכיר גם של שבת את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים: ויכולו וברכת מגן אבות בדברו וחותם בשל שבת לבד ומקדש ש״צ ונפטרין לבתיהם לשלום ואוכלין ושותין בסוכה:

סימן תרמג

א סדר הקידוש יין קידוש וסוכה ואחר כך זמן לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה והרמב״ם ז״ל כתב שצריך לקדש מעומד כדי שיברך קודם עשיית המצוה וכתב א״א הרא״ש ז״ל א״כ לדבריו היה לו לקדש קודם שיכנס בה שמיד בכניסתו הוא עושה המצוה אלא כיון שמצות סוכה היא אכילה והטיול אף אם מברך לאחר שישב מקרי שפיר קודם לעשייתה שמצוה נמשכת כל זמן האכילה וכל זמן ששוהא בתוכה ופירוש בסוכות תשבו תתעכבו כמו וישב העם בקדש (במדבר כא) וכ״כ מר רב צמח גאון אף על פי שמשנכנס לה צריך לברך כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש היום וסעודה לפניו סודרין על הכוס והר״מ מרוטנבורק היה מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא אף בחול משום דתניא נכנס לישב בה מברך הלכך ראוי שתקדם ברכה זו לברכת המוציא מיד אחר הישיבה וא״א הרא״ש ז״ל כתב העולם לא נהגו כן כי רגילין כל העם שאין מברכין על הסוכה אם נכנס לטיול ולשינה אלא בשעת אכילה הילכך ראוי לברך תחלה ברכת המוציא קודם שהתחיל הסעודה ואח״כ מברך על הסוכה:

סימן תרמד

א שחרית משכימין לבית הכנסת ומסדרין הברכות וקורין הזמירות כמו בשבת ומתפללין כמו בערבית ומחזיר ש״צ התפלה ואחר חזרת התפלה נוטלין הלולב ומברכין עליו על נטילת לולב ושהחיינו וגומרין ההלל וכן בכל ח׳ ימי החג דכל יום חשוב כי״ט בפני עצמו כיון שחלוק בקרבנותיו מיום שלפניו ומברכין לגמור ההלל בין צבור בין יחיד והר״מ מרוטנבורק לא היה מברך אלא לקרות אף כשגומרין אותו לפי שאם יברך לגמור ויחסר אפי׳ אות אחת הוי ברכה לבטלה וא״א הרא״ש ז״ל היה אומר שאין לחוש כי לגמור הוא כמו לקרות כדאמרינן גבי ק״ש ותיקין היו גומרין ופירושו קורין וכיון שגומרין אותו אין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בק״ש באמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לכל אדם נכבד שיתן לו שלום ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם ואם פסק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו א״צ לחזור לראש אלא למקום שפסק ותניא בהלל ומגילה אפי׳ יו״ד קורין ומתרגמין וסדר קריאתו כתבתיו למעלה בהל׳ ראש החודש:

סימן תרמה

א הלכות לולב

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ודרשו חכמים פרי עץ הדר זה אתרוג כפות תמרים זה לולב וענף עץ עבות זה הדס וערבי נחל זה ערבה והנני מפרש אותה על סדר המשנה דרך הלולב כשיוצא מן הדקל יוצא כולו עץ אחד כחץ ולאחר שגדל מעט נפתח מעט וכל מה שמוסיף ליגדל נפתחין עליו יותר ואם שהה באילן עד שנפתח ונתפרדו עליו כשר אפי׳ לא אגדו אבל אם שהה באילן עד שנפתח הרבה ונתקשה ונעשה כעץ פסול ואם נפרצו עליו פסול פירש״י שנתלשו בעיקרן מן השדרה והתוספות מפרשים אותו על כפלות העלין שכל אחד כפול וגבו אחד ופניו שנים ואם נפרץ שנחלק בגבו רוב אורך כל עלה ועלה ברוב עלין שבלולב פסול דרך הלולב לאחר שיוצא עלה אחד מיד כשיעור ב׳ אצבעות יוצא אחר וכן הרבה זה על זה עד שמתכסה כולו בהרבה עלין זה על זה וכל אחד כפול ואם אינן כפולין או שכל עליו כפולין מצדו הא׳ וצד הב׳ ערום בלא עלין או שאין לו הרבה עלין זה על זה אלא מכל צד יוצא עלה אחד למטה סמוך לעיקרו ועולה עד ראשו או אפי׳ היה לו עלין הרבה אלא שאין מכוסין זע״ז כגון שלא יצא עלה השני עד שכלה כל אורך העלה שלמטה ממנו פסול: לולב שיבש שדרתו או רוב עליו פסול והראב״ד הכשיר ביבשו רוב עליו ובלבד שתהא התיומת העליונה לחה ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל: ושיעור היבשות פירשו התוספות שיהא נפרך בציפורן והראב״ד פירש משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו וכן עיקר נקטם ראשו פסול פי׳ הראב״ד שנקטמו מהעלין שבראשו עד שחסר מעט מן השדרה ובה״ע כתב לא שנקטמו קצת מהעלין העליונים אלא שנקטמו ג׳ עלין העליונים פי׳ עד השדרה ולא נגע בשדרו וא״א הרא״ש ז״ל פי׳ דברוב קטימת העלין העליונים מיפסיל נסדק ראשו כשר ואי עביד כהימנק פי׳ כמו שיש בו ב׳ ראשים כזה פסול ופירש״י שתחלת ברייתו היתה כך שיש לו ב׳ שדראות מחצית עליו לכאן ומחציתם לכאן ולשון נסדק אינו משמע כך דא״כ היה לו לומר לולב שגדל סדוק כי היכי דאמר לולב דסליק בחד הוצא אלא מיירי שנסדק באמצעיתו עד שנפתח: נחלקה התיומת פסול ופירש״י ב׳ עלים העליונים ששם השדרה כלה נחלק זה מזה ונסדק׳ השדרה עד העלין שלמטה מהם והגאונים מפרשים עליו העליונים שדרכן להיות מחוברין נפרדו זה מזה ברובן עד שנראית כשנים וריי״ף פירש על כל עלי לולב שהם כפולים וגבן אחד ואם נפרדו פניהם זה מזה ועדיין מחוברים בגבן כשר אבל אם נחלקו בגבן רוב כל עלה ועלה ברוב כל עלין שבלולב פסול וכ״כ הרמב״ם וראב״ד ז״ל:

יש לו כמין קוצין בשדרתו או שנצמת ונכווץ או שעקום אמצעיתו לפניו או לצדדים פסול אבל עקום לאחוריו כשר ואם כפוף בראשו פסול ודוקא כששדרתו כפופ׳ אבל עליו כפופין בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבין כשר׃

סימן תרמו

א וענף עץ עבות דרשו חכמים שענפיו מכסין את עציו והיינו הדס והיכי דמי עבות דקיימא תלתא בחד קינא פירוש שיוצאין ג׳ עלין סמוכין זה לזה בעיגול אחד שאין א׳ נמוך מחבירו ואם יצאו הרבה בקן א׳ ונשרו מהם עד שלא נשארו אלא ג׳ בקן אחד כשר אפילו נשרו רובם כגון שהיו ז׳ ונשרו מהם ד׳ ונשארו ג׳ ואם נשרו רוב העלין של שיעור העבות פסול כתבו הגאונים שצריך שיהא בכל שיעור אורך ההדס עבות ואם לאו פסול ובעל העיטור כ׳ אפי׳ אין בו רק פ״א ג׳ בחד קינא כשר וכ״כ הרמב״ם ז״ל וא״א הרא״ש ז״ל הכריע כדברי הראב״ד דלמצוה בעינן כל השיעור עבות ולעיכובא ברובו ואפי׳ אין העבות בראשו׃ יבשו עליו פסול אבל אם כמשו כשר ושיעור היבשות לר״י עד שיהא נפרך בצפורן והראב״ד פירש אפי׳ אם נפרך בצפורן אם עדיין ירוקין הם כשר שאם ישרו אותם במים יום או יומים יחזרו לכמו שהיו כמישושן וכמראיתן ואינן נקראין יבשין אלא כשילבינו פניהן שאז אפילו אם ישרו אותם במים לא יחזרו לכמו שהיו ואם יבשו רוב עליו ונשארו בו ג׳ בדי עלי לחין כשר והוא שישארו הלחין בראשו י״מ שבג׳ בדין של העבות ישאר בכל אחד בראשו ג׳ עלין בחד קינא וא״א ז״ל פירש אפי׳ אם מהג׳ שבחד קינא יבשו שנים ולא נשאר בהם רק אחד לח כשר והוא שישאר בראש הבד פירוש כי ג׳ עלין של הקן האחד יוצא מכאן ואחד יוצא מכאן והשלישי מורכב על שניהם והוא הנקרא ראשו ובו תלוי ההדור ולכן צריך שישאר אותו לח והראב״ד כתב אם יבשו כולם ונשארו שלשה בדין כמושין פסול שאין מציל מידי יבש אלא הלח ההדור ולא נהירא לאדוני אבי הרא״ש זכרונו לברכה דכיון דכמוש כשר הוא הדין נמי אפילו יבש כולו ונשארו ג׳ בדים כמושין כשר נקטם ראשו כשר אפילו אם לא עלתה בו תמרים הלכך אם יבש בראשו כשר דלא גרע מנקטם׃ היו ענביו מרובים מעליו ירוקות כשר שהם ממראיו ואם הם אדומות או שחורות פסול ואין ממעטין אותם בי״ט ואם מיעטן כשר׃

סימן תרמז

א וערבי נחל דרשו חכמים שעלה שלה משוך כנחל וזה סימנה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק לגמרי וצפצפה פסולה וזה סימנה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה אינה חלק ודוקא שפגימותיה הולכות נכחן ויש להם ב׳ עוקצין כמסמר אבל יש מין ערבה שקנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה אינה חלק לגמרי אלא שדומה למגל שפגימותיה עקומות ונוטות לצד אחד והיא כשירה ואם יבשו או נשרו רוב עליה או שנקטם ראש׳ פסולה אבל כמושה או נשרו מיעוט עליה כשירה וכ׳ בעל העיטור מסתברא אפי׳ לא נשתייר אלא עלה אחד בבד א׳ כשירה ולחומרא בעינן כהדס ומלשון א״א הרא״ש ז״ל יראה דבעינן שישאר רוב והגדילה על ההרים פי׳ שלא על המים כשירה ורוב המפרשים פירשו שלכתחלה צריך לחזור אחר הגדילה על המים אלא שבדיעבד יצא אף בגדילה על ההרים וא״א הרא״ש ז״ל כ׳ דלכתחלה יוצא בשל הרים וכן נראה מדברי הרמב״ם ז״ל שכתב ערבי נחל האמורין בתורה אין כל דבר הגדל על הנחל כשר אלא מין ידוע הנקרא ערבי נחל ורוב מין זה גדל בנחל אפילו גדל במדבר או בהרים כשר׃

סימן תרמח

א פרי עץ הדר דרשו חכמים הדר באילן משנה לשנה והיינו אתרוג׃ ואם הוא יבש פסול שיעור היבשות פירש הראב״ד הוא כשתכלה הליחה ואינו מוציא שום ליחה כי הליחה לפרי כמו הדם לבשר החי שכל זמן שהוא לח יוציא ליחה או מדוחק הסכין או מסחיטתו אבל לאחר שיבש לא יוציא ליחה אלא שהבדיקה שלו קשה לפי שאי אפשר לסוחטו או לחותכו אבל כיון שנקב שאין בו חסרון כשר יכול להעביר בו מחט או חוט ואם יש בו ליחה יראה בחוט׃ ניקב וחסר כל שהוא פסול אפי׳ אין הנקב מפולש אבל אם אינו חסר כלום כל זמן שאין הנקב כאיסר כשר ומשכחת נקב רחב בלא חסרון כגון שתחב יתד עב ונקב בענין שלא חסר כלום וה״מ שאין הנקב מפולש אבל אם הנקב מפולש או כאיסר פסול אע״פ שאינו חסר ואם ניקב עד הזרע שגרעיניו בתוכו חשוב כמפולש לפסול אפי׳ בפחות מכאיסר ור״ח פי׳ דאפי׳ נקב שיש בו חסרון אינו פוסל אלא בכאיסר או מפולש וכן כתב ה״ר ישעיה ואדוני אבי הרא״ש ז״ל כתב כסברא הראשונה׃ אתרוג שנימוק כל בשרו בפנים וקליפתו החיצונה קיימת וחדרי הזרע קיימין בפנים מבעיא ולא איפשיטא ודעת ר״ף להקל ויש מחמירין והכי מסתבר כיון דספיקא דאורייתא הוא׃ ואם נסדק כולו מראשו לסופו ואפי׳ אינו חסר כלום פסול אבל אם נשאר בו שיור למעלה ולמטה אפי׳ כל שהוא כשר׃ נקלף ממנו קליפה דקה בענין שלא חסר מבשרו כלום מחלק תלמודא בין כולו למקצתו ופירש״י

בכולו כשר במקצתו פסול ולפי זה הוא פסול החוזר להכשירו שאם נקלף מקצתו וקלף השאר כשר ור״ח פי׳ איפכא כולו פסול אפילו לא נשתנה מראיו מקצתו כשר ואפי׳ אם לא נשתייר בו אלא כסלע ומיהו פי׳ הראב״ד שמקום הקלף הוא ממראה גוון האתרוג אבל אם הוא משונה ממראה האתרוג אם הוא במקום א׳ נפסל ברובו ואם הוא בב׳ או בג׳ מקומות פסול אפי׳ במיעוטו ואם הוא בחוטמו אפילו כל שהוא פסול כדין חזזית: ניטלה פיטמתו והוא הפרח שבראשו לפי׳ ה״ר יעקב בר יקר פסול אבל ניטל עוקצו כשר בכל ענין. ולפי׳ הר״י הלוי ניטלה פיטמתו כשר בכל ענין וניטלה עוקצו אם ניטל מה שחוץ לגומא לבד כשר ואם ניטל מעיקרו וניכר מקומו שהוא חסר פסול: ור״ח פוסל בשניהם וכ״כ רי״ף והרמב״ם ז״ל וכ׳ אדוני אבי הרא״ש ז״ל וכן נהיגינן לפסול בשניהם ודוקא כשהיתה לו פיטמה ונטלה אבל יש אתרוגים שלא היה להם פיטמות מעולם ואין נפסלים בכך וכן דוקא כשניטל העוקץ ולא נשאר ממנו כלל באתרוג אבל נשאר ממנו כל שהוא כשר: עלתה בו חזזית והוא כמו אבעבועות ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מן האתרוג אם הוא במקום אחד אינו פוסל אלא ברובו ואם הוא בב׳ או בג׳ מקומות אפי׳ במיעוטו פסול: וכתב הרי״ץ גיאות אפי׳ אם הב׳ או הג׳ מקומות במיעוטו של צד א׳ פסול אבל הראב״ד כתב דוקא שנתפזר הנימור ברובו אע״פ שבשטח החברבורות הוא מיעוט אבל במיעוטו כגון שכולם מצד אחד של אתרוג כשר ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל ואם הוא מחצה על מחצה במקום א׳ כתב אחי ה״ר יחיאל ז״ל כיון שהוא בידי אדם אפשר לצמצם וכשר כמו פרוץ כעומד אבל הראב״ד כ׳ כל הפסולים שפוסלין ברובן מחצה על מחצה נמי פסול שאי אפשר לצמצם דבעינן רוב הנראה לעינים ומחוטמו ואילך היינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפיטמא פוסל חזזית וכל שינוי מראות בכל שהוא וכ׳ הראב״ד ה״ה נמי יבש פסול שם בכל שהוא ואם עלתה בו חזזית בענין שפסול או שהוא מנומר אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג כשר וזה פסול החוזר להכשירו: נפל עליו מים בתלוש ותפח או סרח והוא יותר מתפוח שיש בו קצת ריח רע או שהוא כבוש בחומץ או מבושל או מנומר פסול ואם הוא שחור או לבן במקום א׳ פסול ברובו בב׳ או בג׳ מקומות דינו כחזזית ליפסל אפי׳ במיעוטו והא דשחור פסול דוקא בארצות הרחוקים מארץ כוש שהוא שינוי להם אבל הסמוכים לכוש ורגילים באתרוגים שחורים אתרוג שחור שהובא לשם מכוש כשר אבל הגדל שם פסול כיון שאין דרכו לגדל שם: העגול ככדור פסול גדלו בדפוס ועשאו כצורה אחרת שאינו מצורת האתרוג פסול אבל אם עשאו כצורת אתרוג אפילו עשאו דפי דפי חשיב שפיר צורתו וכשר: התיום שגדלו שנים דבוקים זה בזה כשר ובספר המצות פסל תיום: הירוק שדומה לעשבי השדה פסול אבל אם הוא ירוק וכשמשהים אותו חוזר למראה אתרוג כשר: שיעור אתרוג קטן פחות מכביצה פסול אבל אם הוא כביצה אפילו אם הוא בוסר שעדיין לא נגמר פריו כשר ובגדול אפילו הוא גדול הרבה שצריך לאוחזו בשתי ידיו כשר:

סימן תרמט

א כל הד׳ מינין פסולין בגזול בין לפני יאוש בין לאחר יאוש ובשאול ובשל עיר הנדחת ואשירה של ישראל פסול אבל של עו״ג לכתחלה לא יטול ואם נטל יצא מיום ראשון ואילך דלא בעינן לכם וכל הפסולין כמו שפסולין בראשון כך פסולין כל שבעת הימים חוץ משאול שמותר מיום ראשון ואילך וכן חסר מותר מיום ראשון ואילך הלכך ניקב או שנקבוהו עכברים מותר מיום ראשון ואילך אם נשאר בו כשיעור ובהלכות גדולות פסל אם נקבוהו עכברים כל ז׳ ימים משום דמאיס אע״ג דניקב כשר וכ״כ רב נטרונאי גאון ואדוני אבי הרא״ש ז״ל לא חילק ואפילו לכתחלה מותר לאכול ממנו רק שישאיר ממנו שיעור כדי לצאת בו ולדידן חשוב יום שני כמו יום ראשון אבל כל שאר הפסולין פסולין כל ז׳ הימים והרי״ץ גיאת כתב כל הפסולים אינן פסולין אלא בראשון אבל משם ואילך לא שנא גזול ול״ש שאר פסולין כולם כשרים וכ״כ בעל העיטור וה״ר יונה וא״א הרא״ש כתב כסברא ראשונה וכל הפסולים מחמת מום אם הוא שעת הדחק שאין נמצא כשר כשרים ויכול לברך עליהם והראב״ד כ׳ שלא יברך עליהם אלא יאחזם בידו שלא תשתכח תורת לולב ול״נ לא״א הרא״ש ז״ל והרמב״ם ז״ל הכשיר לולב יבש בשעת הדחק ולא שאר מינין ולא נראה דמ״ש זה מזה :

סימן תרנ

א שיעור הדס וערבה שני טפחים וחצי שהן י׳ גודלים ושדרה של לולב לבד מעלין העולין למעלה מהשדרה צריך שיהא יוצא למעלה מההדס טפח חסר שתות ואם ירצה יוסיף עליהם כל מה שירצה שאין להם שיעור למעלה:

סימן תרנא

א מצות ד׳ מינין שיטול כל אחד וא׳ מישראל לולב אחד וב׳ ערבות שלימות וג׳ הדסין אפי׳ שלשתן קטומים בראשיהן והרמב״ם ז״ל הכשיר גם בערבה קטומה ולא נהירא ויעשה מהדס והערבה והלולב אגודה אחת אע״ג דקי״ל לולב א״צ אגד מצוה לאגדו משום נוי וכיון שאין חובה לאגדו אפילו אגדו

במין אחר שפיר דמי ומשום חציצה נמי ליכא אע״ג שהקשר מפסיק בין ידו ללולב דכיון שהוא לנאותו אינו חוצץ וכן מין במינו אינו חוצץ הלכך אם נשרו מעלי הלולב או מעלי ההדס ונשארו בתוך האגודה בענין שמפסיק אין לחוש ורש״י פי׳ אע״ג דא״צ אגד מ״מ לכתחילה חובה לאגדו משום זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות ואם לא אגדו מאתמול או שהותר אגודו בי״ט א״א לאגדו בקשר גמור אלא אוגדו באגודה של ירק שכורך האגודה סביב ותוחב ראש האגודה לתוכה בלא קשירה ויטול האגודה בידו הימנית ויהיו ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה והאתרוג בידו השמאלית ואף אם הוא איטר יד ימינו יטול האתרוג בשמאל כל אדם שהוא ימינו וכשיטול הלולב בידו קודם שיטול האתרוג יברך על נטילת לולב ושהחיינו כדי שיברך קודם לעשייתו שאילו יטול ארבעתן קודם שיברך נמצא שכבר יצא קודם לעשייתו ושכיון שהגביה יצא או יהפוך הלולב או האתרוג עד שיברך ונמצא שלא יצא כיון שלא נטלו דרך גדילתו אי נמי יכוין שלא לצאת עד שיברך והרמב״ם ז״ל כתב שיברך קודם שיטלנו בידו ול״נ לר״י וי״א כיון שלא נענעו ועדיין יש לו לתפסו בידו אע״פ שאינו מעכב קרינן ביה שפיר קודם לעשייתו וטוב לעשות באחד מן הדרכים שכתבתי ולא יברך שהחיינו בשעת עשייתו ולקיחה ע״י דבר אחר שמה לקיחה הלכך אפילו עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו שפיר דמי אפילו כל הלולב חוץ מידו ובלבד שיהא דרך כבוד אבל אם אינו דרך כבוד כגון שנתנו בכלי ונטלו לא יצא וינענע בשעה שמברך וכן ינענע בשעת קריאת ההלל בהודו בכל פעם שמחזירין אותו הקהל וכן באנא ה׳ הושיעה נא אבל לא באנא ה׳ הצליחה נא וכן ינענע בהודו שבסוף המזמור והניענוע הוא שמוליך ידו מכנגדו להלאה וינענע שם ג״פ בהולכה וג״פ בהובאה ואח״כ מטה ידו לצד צפון ועושה כן ג״פ וכן לצד דרום וכן לצד מערב ומעלה ידו למעלה ועושה כן ג״פ ומורידה לצד מטה ועושה כך ג״פ סך הכל ל״ו פעמים וב״ה כ׳ וניענוע דרבנן ואזלינן ביה לקולא וא״צ לכל רוח ג״פ הולכה וג״פ הובאה אלא בין הולכה והובאה ג״פ לכל רוח וכ׳ עוד מנהג אבותינו מוליך ומביא מעלה ומוריד בלבד מוליך ומביא למי שד׳ רוחות שלו והמושל בב׳ מושל בד׳ והמוליך לצפון ולדרום דעת חיצוני הוא וא״א ז״ל כתב והעולם לא נהגו כן אלא מוליכין לד׳ רוחות ומנהג כשר הוא הקצרה יד ימיננו להודות למי שד׳ רוחות שלו ומנהג אחר הוא חיצוני והראשון שהנהיג כן היה נראה לו שהמוליך ומביא לד׳ הרוחות נראה כמו שהעו״ג עושין והבל הוא דאדרבא כשמוליך ומביא לשתי רוחות ואחר כך מעלה ומוריד נראה כו׳ שיש לו ארבע קצוות אבל כשמוליך ומביא לד׳ רוחות ואח״כ מעלה ומוריד יש לו שש קצוות ע״כ כתב ב״ה הולכה והובאה הוא הנענוע וא״צ נענוע שדרה ועלין וכ״כ גאון ז״ל שא״צ נענוע שדרה ועלין שלא אמרו אלא כדרך שאמרו בתנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד ואלו הד׳ מינין מעכבין זה את זה שאם חסר לו אחד מהן לא יברך על הנמצאים בידו אבל אם יש לו כולם אפילו לא נטלן ביחד אלא נטלן זה אחר זה יצא ובלבד שיהו כולם לפניו ויטול הלולב תחלה חסר לו אחד מן המינין לא יקח מין אחר במקומו ולא יפחות מהן ולא יוסיף עליהן מין אחר אפי׳ אם לא יאגדנו עמהם אם יאחזנו בידו עמהם לשם מצות לולב איכא בל תוסיף אבל מאותם ד׳ המינין יכול להוסיף עליהם ובהדס שוטה שאינו עבות נחלקו בו הגאונים אם הוא מין הדס ויכול להוסיף אותו אם לאו בהלכות גדולות כתב הדס שוטה אפי׳ בהדי אסא אחריני פסול ורב נטרונאי כתב אם יכול לעשותו כולו עבות מצוה מן המובחר ואם אינו מוצא אלא ג׳ הדס עבות ממלא אותו הדס שוטה ושפיר דמי וכ״כ א״א הרא״ש ז״ל כתב רב עמרם נהגו במקומינו במתיבתא מכמה דורות שלא לפחות מששים ושמונה ערבות כמנין לולב ויש מוסיפים עד שבעים כמנין הפרים:

סימן תרנב

א מצות לולב ביום ולא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב שאם לא נטלו שחרית יטלנו ערבית ומ״מ זריזין מקדימין למצות ונוטלין אותו בבוקר שמצותו מעלות השחר ועיקר מצותו בשעת ההלל ואם צריך לילך בדרך ואינו יכול להמתין נוטלו מיד קודם שילך ובלבד שיעלה עמוד השחר וקורא ההלל בלא לולב והמדקדק במעשיו יעשה כאנשי ירושלים שהיה אדם יוצא מביתו ולולבו בידו היה קורא ק״ש ומתפלל לולבו בידו אע״פ שאסור לאחוז בידו ספר תורה ותפילין בשעת תפלה שמא יתבטל מכוונתו שאני הכא כיון שדבר מצוה הוא לא חיישינן שמא יתבטל מכוונתו קורא בתורה ונושא כפיו מניחו על גבי קרקע לנחם אבלים ולבקר חולים לולבו בידו נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו או ביד עבדו ואסור לאכול קודם שיטלנו שכח ואכל קודם שנטלו והוא על שולחנו ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק אפילו אם יש שעות ביום ליטלו אחר שיאכל ומיום ראשון ואילך אם יש שהות ביום לא יפסיק ואם לאו יפסיק:

סימן תרנג

א אתרוג של מצוה מותר להריח בו שעיקרו לאכילה ומזה לבד הוקצה ולא מלהריח והמריח בו כתב רבי׳ שמחה שאין לו לברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות דעיקרו לאו לריח עבידי ואבי״ה כתב שיש לו לברך הדס של מצוה אסור להריח בו שעיקרו אינו אלא להריח ומזה הוקצה:

סימן תרנד

א מקבלת אשה מיד בנה או מיד בעלה הלולב ומחזירתו למים ביום טוב ותוסיף עליו אם צריך ובלבד שלא תחליף המים ובחול המועד מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור:

סימן תרנה

א עו"ג שהביא לולב לישראל בי"ט מחוץ לתחום כתב הרשב"א שמותר ליטלו שלא אסרו חכמים דבר שהובא מחוץ לתחום אלא לאותו שהובא בשבילו ואפילו הוא מותר לטלטלו ולא אסרוהו לו אלא באכילה ובהנאה ומצות לאו ליהנות ניתנו:

סימן תרנו

א קנה אתרוג שראוי לצאת בו ומצא אחר נאה ממנו מצוה להוסיף עד שליש בדמי הראשון כדי להחליפו ביותר נאה:

סימן תרנז

א קטן היודע לנענע הלולב אביו צריך לקנות לו לולב כדי לחנכו במצות:

סימן תרנח

א מן התורה לולב ניטל במקדש כל ז' וחוץ למקדש רק יום ראשון וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל ז' ימים אבל בשבת אינו ניטל בכל מקום לא שנא אם חל יום ראשון בשבת או אחד משאר הימים הלכך ביום ראשון שהוא מן התורה אין אדם יוצא בלולב של חבירו אא"כ יתננו לו במתנה גמורה דדרשי' ולקחתם לכם ביום הראשון משלכם אבל אם נתנו לו במתנה ע"מ להחזירו לו אחר כך הוא מתנה ובלבד שיתננו לו במתנה גמורה ע"מ להחזיר לו במתנה אבל אם אמר לו יהא שלך עד שתצא בו ואח"כ תחזירהו לי לא יצא וצריך שיחזירנו לו אח"כ לקיים תנאו אבל אם לא החזירהו אח"כ הרי לא קיים תנאו ונמצאת המתנה בטילה למפרע ולא יצא ואפי' נאנס מידו בענין שאינו יכול להחזירו ורוצה להחזיר לו דמיו לא יצא ואפי' נתנו לו סתם ולא פירש ע"מ שתחזירהו לי מסתמא דעתו שיחזירנו לו כיון שצריך לצאת בו ואם לא החזירהו לו לא יצא ומיהו אפי' לא החזירו לידו אלא לאחר ואחר לאחר והאחרון מחזירו לבעליו יצא וי"א שא"צ להחזירו לו אא"כ כפל תנאו שאומר לו הרי הוא לך במתנה ע"מ שתחזירהו לי ואם לא תחזירהו לי לא ליהוי מתנה שאם לא כפל תנאו הוי תנאה דהיינו החזרה בטל ומעשה דהיינו המתנה קיים ויצא בו אפי' לא החזיר לו אבל לפי מה שכתב דאפי' בסתמא צריך להחזירו לו כ"ש אם התנה ולא כפל ומטעם זה דבעינן משלכם לא ליקני איניש לולבא לקטן ביומא קמא דקטן מקני קני אקנויי לא מקני ונמצא שאין א' יכול לצאת בו אחר שהגיע לידו: אחין או שותפין שיש להן אתרוג בשותפות אם יכול אחד מהן לאכלו ואין חבירו מקפיד עליו יוצא בו דחשיב כשלו ואם לאו לא יצא שאין השותפין יכולין לצאת באתרוג המשותף עד שיתן לו חבירו חלקו במתנה ומה שנוהגין במקום שאין אתרוג מצוי שכל הקהל קונין אתרוג בשותפות ויוצאין בו פירשב"ם שכיון שקנאוהו כדי לצאת בו מסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנין חלקם לכל מי שנוטל לצאת בו ע"מ שיחזירהו להם כיון דבענין אחר אין יכולין לצאת בו: תשובה לרב שרירא מקום שאין אתרוג ולולב מצויין וגובים מהקהל מכל א' וא' וקונין ונוטלו חזן הכנסת בידו בשעת ההלל ומברך עליו ונותנו לזקנים ומברכין עליו ושוב נוטלו כל אחד מחבירו עד שמברכין עליו כל הקהל יצאו ידי חובתן או לא והשיב ודאי בשאר ימות החג מיום ב' והלאה יצאו ידי חובתן באותו לולב אבל ביום הראשון צריך כל א' לולב שלו וכן ראוי שתעשו להיות קונין הלולב לא' מן הצבור או שיקחנו מממונו או שיתנו הדמים לחזן במתנה והוא יקנהו לעצמו ובי"ט הראשון יתנו במתנה לא' מן הזקנים וכל אחד יתנהו לחבירו במתנה עד שיבא ליד כולם ובאשכנז ובצרפת נוהגים כרשב"ם:

סימן תרנט

א ואחר שגמרו ההלל אומר קדיש שלם ומוציאין שני ספרים בא' קורין שור או כשב בפ' אמור ובב' קורא המפטיר קרבנות המוספין ובחמשה עשר יום לחודש הזה ומפטיר בזכריה הנה יום בא ומחזיר הספרים ואומר קדיש ומתפללין הצבור מוסף ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע אתה

בחרתנו ומפני חטאינו את מוסף יום חג הסוכות הזה וכו׳ כאמור ובחמשה עשר יום לחדש הזה וכו׳ ומחזיר ש״צ התפלה ואומר קדיש׃

סימן תרס

א ואחר כך אומר הושענות ויש שאין אומרין קדיש קודם הושענא ונוהגין להקיף התיבה פעם א׳ בכל יום ומעלין ס״ת על התיבה כשמקיפין אותה וביום השביעי מקיפין אותה ז׳ פעמים זכר למקדש דתנן בכל יום מקיפין המזבח פעם אחד וביום השביעי ז״פ ואומר אנא ה׳ הושיעה נא אנא ה׳ הצליחה נא ר׳ יהודה אומר אני והו הושיעה נא׃ אני והו שני שמות של ע״ב ומה שמזכירין אלו השנים על שם עמו אנכי בצרה וכתיב ואני בתוך הגולה והוא אסור בזיקים כביכול. וגם אני והו בגי׳ אנא ה׳ ובירוש׳ איתא זכר ליריחו ורב סעדיה כתב שמקיפין מיד אחר קריאת ההפטרה בעוד הספר על התיבה ומנהג טוב הוא כדי שלא להוציא הספר שלא לצורך כיון שאין קורין בו אלא שאין נוהגין כן וסדר ההקפה כ׳ רב האי בכל יום ב״פ א׳ לימינו וא׳ לשמאלו וביום הז׳ ג״פ לימינו וג״פ לשמאלו ואחד לימינו ואין נוהגין כן עתה אלא בכל יום אחד לימינו ובשבת אין מקיפין כ׳ רש״י דאף בחול מי שאין לו לולב לא יקיף כמו בשבת שאין מקיפין כיון שאין לו לולב וכ׳ רב שרירא גאון שאין לומר הושענא בשבת מפני התינוקות שישמעו שאומרים בשבת כמו בחול וילכו גם ליטול הלולב אבל כשאין אומרים הושענא מתברר להם. ונראה דכיון שאין מקיפין בשבת מתברר להם במה שאין מקיפין וא״צ למנוע מלומר הושענא וכ״כ ב״ה ואומר קדיש ונפטרין לבתיהם׃

סימן תרסא

א למנחה מתפללין כמו ביוצר וכן בערבית כמו בליל ראשון ובקידוש של ליל ב׳ אומר קידוש וזמן אחריו מיד ואח״כ סוכה דזמן לא קאי אלא אקידוש ולא אסוכה דאף אם יום ראשון חול יצא בזמן דסוכה הלכך צריך שלא להפסיק בסוכה בין קידוש לזמן. ואבי העזרי כתב שאף בליל ב׳ יש לומר זמן באחרונה כמו יקנה״ז אע״פ שהזמן אינו חוזר על ההבדלה וא״א ז״ל הסכים לסברא ראשונה ׃

סימן תרסב

א וביום ב׳ מתפללין כמו בראשון ונוטלין לולב ומברכין על נטילת לולב וכן כל שבעה אבל לענין זמן בי״ט ב׳ נחלקו בו ה״ר שלמה בר שמשון כתב שאין לאומרו דממ״נ יצא בזמן שאמר בראשון אף אם הוא חול דלא גרע מאילו אמרו בשעת עשייה שיצא ולא דמי לזמן דקידוש שאומר בליל ב׳ שאותו הוא בשביל היום ולא בשביל הסוכה וכ״כ רש״י ור״י וי״א שצריך לאומרו משום שלא תקנו זמן אלא או בשעת עשייה או בשעת נטילה ואם היה אתמול חול א״כ לא היה לא שעת עשייה ולא שעת נטילה הלכך לא יצא בזמן של אתמול וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לסברא הראשונה וכן נוהגין באשכנז ומיהו נראה שאם חל יום ראשון בשבת שצריך לאומרו בשני כיון שלא אמרו בראשון׃ ומוציאין ב׳ ספרים וקורין בא׳ כמו אתמול ומפטיר קורא ג״כ כמו אתמול ומפטיר במלכים ויקהלו עד בהוציאו אותם מארץ מצרים ומחזירין הספרים למקומן ואומר קדיש ומתפללין מוסף כמו אתמול ואומר קרבנות המוספין ובחמשה עשר כמו אתמול ומכאן קשה למנהג טוליטולה שאומרים ביום הב׳ הושיענו בחגיגת יום ב׳ דכיון שעשינו אותו קודש היאך נעשנו חול לומר יום שני׃

סימן תרסג

א בחול המועד מתפללין ערבית שחרית ומנחה כדרכן ואומר יעלה ויבא בעבודה ולמעלה בהל׳ פסח כתבתי אם יש להזכיר בו יום מקרא קודש הזה ונוטלין הלולב ומברכין עליו וגומרין ההלל ומקיפין התיבה בכל יום חוץ מבשבת ומוציאין ס״ת וקורין בו ד׳ בקרבנות החג שבפנחס ורבו הדיעות בסדר קריאתן והעיקר כך הוא שביום הא׳ של ח״ה קורא כהן וביום הב׳ ולוי וביום הג׳ וישראל חוזר וקורא וביום הג׳ והד׳ קורא ספיקא דיומא שהוא וביום הב׳ וביום הג׳ ובשני קורא כהן וביום הג׳ ולוי וביום הד׳ וישראל חוזר וקורא וביום הרביעי והרביעי חוזר וקורא וביום הג׳ וביום הד׳ וכן כל הימים עד יום שביעי והוא בכלל ומחזיר ס״ת למקומו ומתפללין תפלת מוסף ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וקדושת היום באמצע אתה בחרתנו ומפני חטאינו ואומר קדיש ואומרים בכל יום בקרבנות המוספין ספיקא דיומא ביום הא׳ אומר כאמור וביום הב׳ פרים בני בקר שנים עשר ואילים שנים כבשים בני שנה ארבע עשר תמימים וביום הג׳ פרים עשתי עשר וגו׳ ובשני אומר וביום הג׳ וביום הד׳ וכן בכל יום וסימן שלא תטעה לעולם הפרים והימים ביחד הם י״ד ושבת שבח״ה ערבית שחרית ומנחה מתפללין כדרכן ואומר יעלה ויבא בעבודה ובמוסף ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות אתה בחרתנו

וקדושת היום באמצע וכולל עמו השבת לומר את יום המנוחה הזה ואת יום חג הסוכות הזה וחותם מקדש השבת ישראל והזמנים ומוציאין שני ספרים וקורין בא׳ ז׳ בפרשת כי תשא ראה אתה אומר אלי ומפטיר קורא קרבנות של ספיקא דיומא לפי מה שהוא היום ומפטיר ביחזקאל ביום בא גוג ולמעלה בהלכות פסח כתבתי למה מפטירין כך׃

סימן תרסד

א ביום חמישי של חול המועד שהוא הושענא רבה נוהגין שמרבין מזמורים כמו בי״ט ואומר קדושה רבה במוסף ומרבים קצת בנרות כמו בי״ה לפי שבחג נדונין על המים והכל הולך אחר החתום וכל חיי אדם תלויין במים ויש נוהגין להתיר בו אגדו של לולבו סמך לדבר דכתיב כפת חסר ו׳ פי׳ ו׳ ימים יהיה כפות ולא יותר ומקיפין ז״פ ומרבים תחנונים על המים ונוטלין ערבה זכר למקדש שהיו מקיפין בו ביום בערבה ופליגי בה רבי יוחנן אמר יסוד נביאים הוא פי׳ נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי יסדום ולכך מברכין עליה ור׳ יהושע אומר מנהג נביאים היא פירוש מנהג בעלמא שנהגו כך ואין מברכין עליה ופסק רי״ף שאין לברך עליה דאסיקנא איבו הוה קאי קמיה דר״א בר צדוק ואייתי ההוא גברא ערבה קמיה חביט חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים הוא ואמנהג לא מברכינן ובעל העיטור כתב הא דלא בריך ר״א משום דיחיד הוא ויחיד אינו קובע ברכה לעצמו אבל צבור ודאי מברכין ורב שמואל בן חפני פסק כר׳ יוחנן שמברכין וא״א הרא״ש ז״ל כתב ונהגו כרי״ף כתב גאון שיעור החבוט ב״פ בתפלת מוסף של יום ז׳ לפי שבתפלת התמיד אנו נוטלין הלולב ובתפלת המוסף של יום ההוא אנו נוטלין הערבה בפני עצמה ורש״י פי׳ חבוט (ונוהגים לכבות הנרות עם ההושענות לשמחה) לשון ניענוע והרמב״ם ז״ל כתב חובט בה על הקרקע או על הכלי ב״פ או ג׳ וכ״כ הרי״ץ גיאת וערבה זו צריכה שיעור וכמה שיעורה רב נחמן אמר ג׳ בדי עלין לחין ורב ששת אומר אפי׳ עלה אחת בבד אחד והלכתא כרב ששת אלא שכתב רב האי שמכוער הדבר עלה אחת בבד אחד ואינה ניטלת אלא בפני עצמו פי׳ שלא יאגד ד״א עמה אבל יש לו בידו ד״א אין לחוש ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אפי׳ אם הגביה אותה ב״פ אחת לשם לולב ואחת לשם ערבה ורב נחמן אומר אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אם הגביה אותה ב״פ ופסק הרמב״ם ז״ל דאין אדם יוצא בה ואבי העזרי פסק שיוצא בה ולזה הסכים א״א ז״ל׃

סימן תרסה

א אתרוג בשביעי אסור שהרי הוקצה לכל הז׳ ואפי׳ נפסל אסור כל ז׳ הימים ובשמיני עצרת מותר ולדידן דאית לן תרי יומי בשמיני ספק ז׳ אסור אבל בט׳ ספק שמיני מותר וכתב ה״ר פרץ שאם חל י״ט האחרון של חג באחד בשבת שאסור אף בט׳ אע״ג דקי״ל שמותר בט׳ היינו בשאר ימים אבל הכא אסור משום הכנה דכיון דשבת לפניו אין שבת מכינה לי״ט ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל דלא שייך ביה הכנה וכן נוהגין בה היתר׃ הפריש ז׳ אתרוגים לז׳ ימים כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר אבל ביומו אסור שהוקצה לכל אותו היום׃

סימן תרסו

א אע״פ שגמר סעודתו ביום ז׳ לא יסתור סוכתו שמא יזדמן לו סעודה אחר כך ויצטרך לאכול בה ומוציא הכלים ממנה מן המנחה ולמעלה ומתקן הבית לכבוד י״ט האחרון ואם רוצה לאכול בה בשמיני צריך לפחות בה מקום ד׳ על ד׳ לעשות היכר שאנו יושבין בה שלא לשם מצות סוכה שלא יהא נראה כמוסיף וזהו דוקא לבני א״י שאין צריכין לישב בה בח׳ ויום ז׳ הוא להם חול הלכך יכולין לסותרה ולפחות בה אבל אנו שצריכין לישב בה בח׳ אין לעשות בה שום הכירא של פסול שהרי משום ספק ז׳ אנו יושבין בה ואם רוצה לישב בה בט׳ א״א לפחות בה בח׳ מפני שהוא י״ט ומה יעשה להכירא אם היא קטנה שאסור להניח בה הנר יניחנו בה ובזה יש הכירא ואם גדולה היא שמותר להניח בה הנר יניח בתוכה כלי המאכל שאין אסורין להניחם בתוכה׃

סימן תרסז

א סוכה ונויה אסורין גם בח׳ ולדידן גם בט׳ שהוא ספק ח׳ כתב א״א הרא״ש ז״ל וכדמקלע שבת במוצאי י״ט האחרון של חג נוהגין שלא להסתפק מנויי סוכה עד מוצאי שבת ונראה דשרי׃

סימן תרסח

א ליל ח׳ ערבית מתפללין ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וקדושת היום באמצע ואומר ותתן לנו את יום שמיני חג עצרת הזה ומקדש בב״ה ונפטרין לבתיהם לשלום ואוכלין בסוכה מפני שהוא ספק שביעי ואין מברכין על ישיבתה שא״כ היינו עושין אותו חול אלא שאנו יושבין בה מספק ולא שייך בישיבתו בה לומר היאך נעשנו חול שכך דרך בני אדם לפעמים לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצות סוכה ומקדשים ואומרים זמן וכן למחר יושבין בה עד לאחר הסעודה ויש נוהגין שלא לישב בה בליל שמיני וביום השמיני יושבין בה ואינו מנהג בבקר משכימין לב״ה ומתפללים יוצר כמו בערבית וגומרין ההלל ומוציאין שני ספרים וקורין באחד ה׳ בראה כל הבכור ואם הוא שבת קורין שבעה ומתחילין עשר תעשר ויש שמתחילין לעולם עשר תעשר לפי שהוא זמן אסיפה ומתנות עניים והמפטיר קורא בשני ביום השמיני עצרת עד סוף הסדר ומפטיר במלכים ויהי ככלות שלמה ומחזיר הספרים ואומר קדיש ומכריז משיב הרוח ומוריד הגשם ואין פוסקין כדלעיל בתפלת החול׃

סימן תרסט

א ליל תשיעי מתפללין כמו בליל שלפניו ומקדשין ואומרים זמן ולמחר מתפללין כמו ביום שלפניו ומוציאין ג׳ ספרים וקורין בא׳ וזאת הברכה והמפטיר קורא בשני כמו אתמול ומפטיר במלכים ויעמוד שלמה לפני ה׳ ובירושלים יש שמפטירין ויהי אחרי מות משה והכי מנהגינו ובשלישי מתחיל בראשית וקורין אותו ש״ת לפי שמסיימין בו התורה וראוי לשמוח בסיומה ורגילין להתחיל מיד בראשית כדי שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג לומר כבר סיימו אותה ואינם רוצים לקרותה עוד ומרבין בפיוטים כמו אשר בגלל אבות ויש מקומות שמוציאין כל הספרים ואומרים על כל אחד ואחד פיוט כל מקום לפי מנהגו ונוהגין באשכנז שהמסיים והמתחיל נודרין נדבות וקוראין לכל מרעיהן ועושין משתה ושמחה וי״ט לסיומה של תורה ולהתחלתה ולמוצאי י״ט מבדילין בתפלה וכן על הכוס כדרך שמבדילין במוצאי שבת אלא שאין מברכין על הנר ולא על הבשמי׳׃

סימן תרע

א הלכות חנוכה

מאי חנוכה דתניא בכ״ה בכסליו יומי חנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא למגזר בהון תענית שכשנכנסו עו״ג בהיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה יד מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך א׳ של שמן שהיה חתום בחותמו של כ״ג ולא היה בו אלא כדי להדליק יום א׳ ונעשה בו נס והדליקו בו ח׳ ימים לשנה אחרת קבעום ח׳ י״ט בהלל ובהודאה פי׳ לומר בהן הלל ולהודות לומר בו על הנסים בהודאה אבל מותרין הן בעשיית המלאכה ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות ואין להקל להן׃ וגם אם יש מקומות שנוהגין איסור בכל היום אין להקל להן משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם וקראום חנוכה חנו בכ״ה והיה אומר הר״מ מרוטנבורק ז״ל שרבוי הסעודה שמרבים בהם הן סעודת הרשות שלא קבעו אלא להלל ולהודות ולא משתה ושמחה אין מספידין בהם אלא לחכם בפניו ולעיל בהלכות ר״ח כתבתי אם יש לומר בהן צידוק הדין׃

סימן תרעא

א ויען כי אירע הנס בנרות תקנוה להדליק נרות בכל לילה כדי להזכיר הנס וצריך כל אדם ליזהר בהן מאד ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק והזהיר בהן יהיו לו בנים ת״ח וכמה נרות הם בליל א׳ מדליק א׳ מכאן ואילך מוסיף והולך א׳ בכל לילה עד שבאחרונה יהיו שמנה ואפילו אם רבים בני הבית לא יעשה יותר. נר שיש לו ב׳ פיות עולה בשביל שנים כגון מליל א׳ ואילך ואם מילא קערה שמן והקיפה פתילות אם כפה עליה כלי כל פתילה עולה בשביל נר אחד לא כפה עליה כלי אפילו לנר אחד אינו עולה לפי שהיא כמדורה וכתב א״א הרא״ש ז״ל מסתברא שלא הרחיקם זה מזה עד כאצבע אבל אם הרחיקם זה מזה עד כאצבע שאינו נעשה כמדורה יצא ונראה לי דאפילו הרחיקם אין להתיר בלא כפיית כלי דמה גבול יש בהרחקה אם הפתילות גסות והלהב גדול אפילו יותר מכאצבע מתחברות ואם הם דקות אפילו פחות מכאצבע סגי להכי קאמרינן כפיית כלי דהוא מלתא דפסיקא ומניחה על פתח הסמוך לר״ה מבחוץ אם הבית פתוח לרה״ר מניחה על פתחו ואם החצר פתוח לר״ה מניחה על פתחו ואם הוא דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לר״ה מניחה בחלון הסמוך לר״ה ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה מניחה על שולחנו ודיו וצריך נר אחר להשתמש לאורו ואם יש מדורה א״צ נר אחר שיוכל להשתמש לאור המדורה ואם הוא אדם חשוב שאין דרכו להשתמש לאור המדורה צריך נר אחר

אפי׳ אם יש מדורה מצוה להניחה למטה מי״ט ואם הניחה למעלה מי׳ יצא אבל אם הניחה למעלה מכ׳ אמה אפי׳ בדיעבד לא יצא דלא שלטא ביה עינא וליכא פירסומי ניסא וכתב ה״ר יואל הלוי דוקא כשמניחה בחוץ אבל כשמניחה בבית אפי׳ למעלה מעשרים אמה כשירה כדאמרינן גבי סוכה אם דפנות מגיעות לסכך אפי׳ למעלה מכ׳ אמה כשירה דשלטא ביה עינא ונ״ל שאין הנידון דומה לראייה דהתם בעינן שתשלוט עינו בגג וכיון שמחיצות מגיעות לגג על ידם ישלוט עינו בגג אבל הכא שצריך שישלוט עינו בנרות כיון שהוא למעלה מכ׳ דלא שלטא ביה עינא מאי נפקא מינה בגג שהוא עדיין למעלה ממנו בשבילו לא שלטא ביה עינא טפי וה״ר מאיר מרוטנבורק ז״ל היה מדקדק להניחה למעלה מג״ט ולמטה מי׳: ומצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל וכתב אבי העזרי שאם אין מזוזה בפתח מניחה מימין ובס״ה הקטן כתב שאם מניחה בדלת עצמה יניחנה מחציו של כניסה לצד שמאל ובב״ה מניחה לדרום זכר למנורה שהיתה בדרום ע״כ: חצר שיש לה ב׳ פתחים מב׳ רוחות צריך להדליק בב׳ פתחים שלא יחשדוהו העוברים לומר כשם שלא הדליק בזה הפתח כך לא הדליק באחרת הילכך אם ב׳ הפתחים מרוח אחת שיכולין לראות כאחד די לו באחד מהן וכתב בעל התרומה לדידן שמדליקין בפנים אפי׳ בב׳ רוחות די לו באחד מהן שאין היכירא אלא לבני הבית והם יודעים ששני הפתחים של איש אחד ונראה שאין להקל ואף לדידן איכא חשש כיון שמדליקין בפתח הבית העוברין רואין שלא הדליק ואיכא חשד:

סימן תרעב

א מצותה מסוף שקיעת החמה עד חצי שעה מן הלילה שאז העם עוברין ושבין ורואין בביתם ואיכא פירסומי ניסא הילכך צריך ליתן בה שמן כזה השיעור ואם נתן בה יותר יכול לכבות לאחר שיעבור זה הזמן וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן שעבר עיקר מצותה ומ״מ עדיין זמנה כל הלילה ודלא כהרמב״ם ז״ל שכתב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק עד שתכלה רגל מן השוק עבר זה הזמן אינו מדליק אבל אם עבר כל הלילה ולא הדליק לא ידליק ביום המחרת דשרגא בטיהרא מאי אהני וכן לא ישלים בלילה של אחריו שכבר עבר זמנו וכ״כ ה״ר יצחק ב״ר יהודה והתוספות כתבו דלדידן א״צ לדקדק בזמן שנתנו חז״ל שיעור שלא נתנוהו אלא להם שהיו מדליקין בחוץ ולאחר זה הזמן אין עוברין ושבין אבל אנו שמדליקין בבית ואין היכירא אלא לבני הבית אין להקפיד על הזמן וכתב בס״ה ומ״מ נכון להדליק בעוד בני הבית נעורין ונראה שאף לדידן צריך לדקדק בשיעור שאע״פ שמדליקין בפנים כיון שמדליקין בפתח הבית והוא פתוח יש היכירא לעוברים ושבים :

סימן תרעג

א כל השמנים והפתילות כשרים לה בין בחול בין בשבת אף הפסולים לנר של שבת מפני שאין אורן יפה ושאין השמן נמשך אחר הפתילה כשרים לה דלא חיישינן שמא תכבה ויחזור וידליקנה שאף בחול (עסי׳ תרע״ב) אם כבתה קודם שעבר זמנה א״צ לחזור ולהדליקה ולא חיישינן נמי שמא יטה מפני שאין אורן יפה שהרי אסור להשתמש לאורה ל״ש תשמיש של קדושה כגון ללמוד ול״ש שאר תשמיש ואפילו תשמיש עראי בעלמא כגון לעיין מעות לאורה אסור ובעל העיטור כתב דוקא תשמיש של חול אבל תשמיש של קדושה שרי ולא נהירא לא״א הרא״ש ז״ל ומפני שאסור להשתמש לאורה מוסיפין נר אחד שאם ישתמש לאורה שיהא השימוש לאור אותו הנר שאלו לאחי ה״ר יחיאל נרות חנוכה שמדליקין אחד יותר בסתם לשמש ולא פירש איזה מהם יכול אח״כ לברור איזה שירצה להיות שמש אפילו הראשון או האמצעיות או דווקא האחרון והכי מסתברא תשובה נרות חנוכה אין להפסיק בהן הלכך האחרון יהיה שלא לשם נר חנוכה שאם ישתמש לאורן ישתמש לאור אותו הנר ואין שם שמש עליו כי השמש הוא המדליק בו הנרות ע״כ: וה״ר מאיר מרוטנבורק לא היה מדליק בנר של חרס אלא בשל מתכת וכשלא היה לו אלא של חרס היה לוקח חדשים בכל לילה וכשלא היה לו חדשים היה מסיקן באור דהוו כמו חדשים דהכי איתא במסכת סופרים אין מדליקין בנר ישן אין לו רק ישן מלבנו באור יפה וסתם נר שהוא של חרס הלכך בשל מתכת א״צ חדש ושל זכוכית או חרס מצופה דינו כמתכת:

סימן תרעד

א מדליקין מנר לנר ודוקא בנר עצמו שיכול להדליק אחד מחבירו אבל אסור להדליק בה נר אחר של חול אפילו להדליק נר אחר של חנוכה כ״ש שאין להדליק בה נר אחר של חול לצרכו ובספר התרומה התיר להדליק מנר לנר ע״י של חול והשיב נר של שבת ושל ב״ה כולם של מצוה שיכול להדליק מזה לזה וא״א ז״ל כתב כסברא ראשונה:

סימן תרעה

א הלכתא הדלקה עושה מצוה ולא הנחה שאם היתה מונחת במקומה שלא לשם מצות חנוכה מדליקה שם וא״צ להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה הילכך עששית שהיתה דולקת כל היום לערב מכבה ומדליקה לשם מצוה ומכל מקום צריך שידליקנה במקום הנחתה שאם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא יצא שהרואה אומר לצרכו הוא מדליקה וכן אם מדליקה ואוחזה בידו במקומה לא יצא שהרואה אומר לצורכו הוא אוחזה וכיון שעיקר המצוה בשעת ההדלקה צריך שיהא בנר שיעור שמן קודם שידליק אבל לא ידליק ויתן שמן אח״כ ולא ידליקנה חרש שוטה וקטן אבל אשה מדלקת שאף היא היתה בנס וחייבת בה׃

סימן תרעו

א המדליק בליל ראשון מברך להדליק נר של חנוכה ושעשה ניסים ושהחיינו ואם לא בירך זמן בליל ראשון כ׳ א״א הרא״ש ז״ל בתשובה דמברך בליל ב׳ או אימתי שיזכור מליל ראשון ואילך מברך שנים להדליק ושעשה נסים והרואה הנרות מברך בליל ראשון שתים שעשה נסים ושהחיינו מכאן ואילך אינו מברך אלא שעשה נסים לבד ודוקא שאינו עתיד להדליק ואין מדליקין עליו כגון שהולך בדרך ורואה הנרות בעיר אבל בענין אחר א״צ לברך גרסינן במסכת סופרים המדליק אחר שהדליק אומר הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות שעשית לאבותינו ע״י כהניך הקדושים וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הן ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל ניסיך ועל ישועתך וכן היה נוהג ה״ר מאיר מרוטנבורק וא״א הרא״ש ז״ל׃

סימן תרעז

א אכסנאי חייב להדליק בפ״ע ואינו יוצא בשל בעל הבית ומיהו בפרוטה שיתן לו וישתתף עמו סגי ואם מדליקין עליו בביתו א״צ יותר ואם יש לו פתח פתוח לעצמו אינו יוצא במה שמדליקין בביתו ולא במה שישתתף עם בע״ה אלא צריך להדליק בפתחו כתב אדוני אבי הרא״ש ז״ל בתשובות בן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו ויש לו בית מיוחד לשינה צריך להדליק שכיון שיש לו בית מיוחד לשינה והעולם רואין אותו נכנס ויוצא בו איכא חשדא אם אינו מדליק שאין העולם יודעין שאוכל במקום אחר ואפילו לדידן שאנו מדליקין בפנים ומסתמא בני חצר יודעין שאוכל במקום אחר אפ״ה שייך חשד כי השכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק ע״כ. כתב רב שר שלום אנשים הרבה הדרים בחצר אחד שורת הדין שמשתתפין כולן בשמן ויוצאין כולן בנר אחד אבל להידור מצוה כל א׳ וא׳ מדליק לעצמו על פתח ביתו ואי פתח חד בבא לנפשיה חייב לאדלוקי משום חשדא. הנותר מן השמן והפתילות בליל ראשון מוסיף עליו ומדליק בליל ב׳ נותר בליל ב׳ מוסיף עליו ומדליק בג׳ וכן בכל הלילות נותר ממנו בליל ח׳ עושה לו מדורה ושורפו בפ״ע שהרי הוקצה למצותו ואם נתערב ממנו בשמן אחר ואין ששים לבטלו כתב ה״ר מאיר מרוטנבורק שאין להוסיף עליו כדי לבטלו ולא דמי לעצים שנשרו מן הדקל לתוך התנור בי״ט שמרבה עליהם עצים מוכנין ומבטלן דשאני התם שאין נהנה מהן עד אחר ביעורן אבל הכא נהנה ממנו בשעה שהנר דולק ואסור ג״כ לשהותו לשנה הבאה לנר של חנוכה דחיישינן שמא יבא ליהנות ממנו כיון ששוהה אותו לזמן מרובה ואפילו אם נותנו בכלי מאוס חיישינן הלכך אין לו תקנה׃

סימן תרעח

א מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר של שבת יקנה של שבת ולא של חנוכה יש לו של שבת ואין לו לקנות של חנוכה ויין לקידוש היום יקנה נרות ולא יין ׃

סימן תרעט

א כתב בה״ג נר של שבת ושל חנוכה ידליק של חנוכה ברישא דאי מדליק של שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי של חנוכה דהא קבליה לשבת והתוספות כתבו שאין הקבלה תלויה בהדלקה ויכול להדליק של שבת תחלה ואח״כ של חנוכה כל זמן שלא קבלו לשבת׃

סימן תרפ

א בליל שבת צריך ליתן שום דבר לחוץ בין הנרות לפתח בשביל הרוח שלא יכבה הנרות כשפותח הדלת דנר שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול כנגדו כתב הר״ם מרוטנבורק כשהייתי בצרפת ראיתי את מורי ה״ר שמואל שלא היה לו מקום אחורי הדלת להדליק נרות של חנוכה והיה קובע אותם בדלת עצמה אחורי הדלת ונתן הוא טעם לדבר דכיון שהדלת בטלה לגבי בית חשיבא כמחובר לקרקע ולא חשיב כמטלטל הנר כשפותח ונועל הדלת ואין לומר כשפותח או נועל מטה השמן או השעוה אל הפתילה או מרחיקה ממנו ונמצא מכבה או מבעיר דהא נר שעל הטבלא מנער את הטבלא והוא נופל ולא חיישינן להא שמטה השמן לפניו או לאחריו דלא שייך כי האי גוונא מכבה או מבעיר ואפילו אי שייך דבר שאין מתכוין מותר ולאו פסיק רישיה הוא ע״כ ולפי מה שפי׳ ר״י בההוא דנר שאחורי הדלת אסור לנעול ולפתוח הוא אסור שפירש שהנר תקוע באחורי הדלת ובפתיחתו ובנעילתו מרחיק השמן מן הפתילה או מקרבה אליה וההיא דנר שעל הטבלא מעמיד כשאין בו שמן דחשיב ליה פסיק רישיה אם יש בו שמן:

סימן תרפא

א ירושלמי במ״ש אין מבדילין בנר של חנוכה שאין נהנין לאורו ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו:

סימן תרפב

א כל ח׳ ימי חנוכה מזכיר של חנוכה פירוש על הניסים בתפלה ובברכת המזון ואומרו בתפלה בברכת מודים ובבה״מ בברכת הארץ ואם לא אמרו אין מחזירין אותו ור״ת היה חוזר אם נזכר שלא אמרו קודם שעקר רגליו ואינו נראה לר״י וכן דעת א״א הרא״ש ז״ל ומ״מ אם נזכר באותה ברכה כל זמן שלא הזכיר השם אפי׳ בין אתה לשם חוזר ובמוסף של שבת ור״ח שבחנוכה צריך להזכיר נס של חנוכה אע״פ שאין מוסף בחנוכה. יש שא״א כשם שעשית וכו׳ לפי שא״א תפלה בהודאה וי״א כיון שצורך רבים הוא יכולין לאומרו כמו יעלה ויבא שאומר בעבודה אע״ג דלא ישאל אדם צרכיו בג׳ ראשונות וג׳ אחרונות אלא כיון שצורך רבים הוא שפיר דמי ובסדר רב עמרם ישנו וא״א הרא״ש ז״ל לא היה אומר אותו אלא היה מסיים ועשית להם ניסים וגבורות בימים ההם בעת הזאת:

סימן תרפג

א כל ח׳ ימי חנוכה גומרין הלל ודין קריאתו כתבתי מקצתן בהלכות ר״ח ומקצתו בהלכות סוכה:

סימן תרפד

א וקורין בפרשת נשא בנשיאים ג׳ בכל יום ומפרש בפסיקתא משום שנשלם מלאכת המשכן בכ״ה כסליו ומתחילין בויהי ביום כלות משה ויש מקומות שמתחילין בברכת כהנים ומנהג יפה הוא לפי שנעשה הנס על ידי כהנים וכן הסדר ביום הראשון מתחיל ביום כלות משה וקורא אותו עם כהן לוי ישראל קורא ביום הראשון ביום השני קורא כהן וביום השני עד פר אחד בן בקר ולוי עד וביום השלישי וישראל חוזר וקורא וביום השני וכן בכל יום ביום השמיני מתחילין ביום השמיני וגומרין כל הסדר ויש מקומות שקורין עד פרשה ראשונה של בהעלותך כדי להשלים של חנוכה בסדר הנרות ומנהג יפה הוא ושבת שבחנוכה מוציאין ב׳ ספרים באחד קורא עניינו של יום ובשני של חנוכה ומפטיר בנרות דזכריה רני ושמחי ואם חל בו ב׳ שבתות מפטירין בשנייה במלכים בנרות של שלמה ואם חל ר״ח טבת בשבת מוציאין שלשה ספרים וקורין ששה בעניינו של יום ובשנייה קורא אחד של ר״ח ומתחיל וביום השבת ובשלישית קורא ומפטיר בשל חנוכה ומפטיר בנרות דזכריה ואם חל ר״ח בחול מוציאין ב׳ ספרים וקורין באחד ג׳ בענין ר״ח ובשנייה קורא אחד בענין חנוכה:

סימן תרפה

א סדר הפרשיות ר״ח אדר שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים שהיא כי תשא שהוא מענין השקלים עד ועשית כיור נחושת ומפטיר ביהוידע בן שבע שנים ומוציאין ג׳ ספרים בא׳ קורין ו׳ בעניינו של יום בשני קורא אחד בשל ר״ח ובשלישי קורא מפטיר בפרשת שקלים ובשבת שנייה מוציאין ב׳

ספרים וקורא באחד מעניינו של יום והמפטיר קורא בשני זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף סדרא ומפטיר כה אמר ה׳ פקדתי ובשבת שלישית שהוא ט״ו באדר מפסיקין ובשבת רביעית שהוא כ״ב בחדש פרשת פרה אדומה באחד קורא הסדר ובשניה קורא המפטיר פרשת פרה ומפטיר ביחזקאל וזרקתי עליכם מים טהורים ובשבת חמישית שהוא כ״ט בחודש פרשת החדש הזה לכם ומפטירין בראשון באחד לחדש. חל ר״ח אדר הסמוך לניסן בתוך ימי השבוע ואפילו בע״ש מקדימין לקרות פרשת שקלים בשבת שלפניו ומפסיקין בשנייה כדי שתהא פרשת זכור בשבת הסמוכה לפורים מלפניה ואם חל פורים בע״ש מקדימין לקרות פרשת זכור בשבת שלפניו ואז משתנה הסדר והנני מפרש הסדר לפי הימים שראוי לקבוע בהם אדר והם ד׳ ימים שבת ויום שני ויום רביעי ויום ששי וסימן זבד״ו ואם חל ר״ח אדר בשבת אז הסדר כמו שכתבתי לעיל ואם חל ר״ח אדר ביום השני מקדימין וקורין פרשת שקלים בשבת שעברה שהוא כ״ט בשבט ובשבת שנייה שהיא ששה באדר מפסיקין ובשבת שלישית שהיא י״ג בו פרשת זכור ובשבת הרביעית שהיא כ׳ בו פרשת פרה ובשבת חמישית שהיא כ״ז בו פרשת החדש ואם חל ר״ח אדר ברביעי מקדימין וקורין פרשת שקלים בשבת שעברה שהיא כ״ז בשבט ובשבת שנייה שהיא ד׳ באדר מפסיקין ובשבת שלישית שהוא י״א בו פרשת זכור ובשבת רביעי שהוא י״ח בו פרשת פרה ובשבת חמישי׳ שהיא כ״ה בו פרשת החודש ואם חל ר״ח אדר ביום ו׳ מקדימין וקורין פרש׳ שקלים בשבת שעברה שהיא כ״ה בשבט בשבת שנייה שהיא ב׳ באדר מפסיקין ובשלישית שהיא ט׳ בו פ׳ זכור וברביעית שהיא י״ו בו מפסיקין ובה׳ שהוא כ״ג בו פרשת פרה ובוי״ו שהיא ר״ח ניסן פ׳ החדש סי׳ זט״ו ב״ו ד״ד ובי״ו פירוש כשחל ר״ח אדר בשבת אז מפסיקין ט״ו בו וסי׳ זט״ו וכשחל ביום ב׳ אז מפסיקין ו׳ בו וסימן ב״ו וכשחל ביום ד׳ אז מפסיקין בד׳ בו וסימן ד״ד וכשחל ביום ו׳ אז מפסיקין ב׳ בו וי״ו בו וסימן ובי״ו פרשת שקלים כשחל להיות בשבת שבואתה תצוה במקום שהמפטיר עולה למנין שבעה מוציאין ספר אחד וקורין מואתה תצוה עד ועשית כיור נחושת ובמקום שאין המפטיר עולה למנין שבעה קורא מואתה תצוה עד סוף סדרא והשביעי שהוא מפטיר חוזר וקורא מכי תשא ואם חל בשבת שבכי תשא עצמה במקום שהמפטיר עולה למנין ז׳ קורין ו׳ מכי תשא עד סוף סדרא והשביעי שהוא המפטיר חוזר וקורא כי תשא עד ועשית כיור ובמקום שאין המפטיר עולה למנין ז׳ קורין ז׳ מכי תשא עד סוף הסדרא והמפטיר חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית כיור ולפי חילוק סדרים שלנו לא יבא כך לעולם:

סימן תרפו

א הלכות מגילה

גרסינן במגילת תענית את יום י״ד ויום ט״ו באדר יומי פוריא אינון דלא למיספד בהון ודלא למגזר בהון תעניתא ואע״ג דקי״ל בטלה מגילת תענית בחנוכה ופורים לא בטלה וא״כ לפניהם ולאחריהם נמי אסור כדאיתא במסכת תענית דבכ״מ שנאמר דלא למספד בהון לפניהם ולאחריהם נמי אסור אפ״ה נוהגין להתענות בי״ג דלא עדיף לפניהם ולאחריהם דחנוכה ופורים משאר יומי דמגילת תענית וכיון ששאר הימים בטלו עיקרן ומותר להתענות בהן אע״ג דחנוכה ופורים לא בטלו עיקרן לפניהם ולאחריהם מיהא מותר ועוד יש סמך מיהא דאיתא בגמרא י״ג זמן קהילה לכל היא פי׳ שהכל מתקבצין לתענית אסתר ובאין בני הכפרים לעיירות לומר סליחות ותחנונים לפי שבו נקהלו לעמוד על נפשם והיו צריכין רחמים ואנו עושין כמו שהם היו עושין בימי מרדכי ואסתר וכשחל פורים ביום א׳ מקדימין התענית ביום ה׳ שלפניו לפי שרגילין להרבות בו בסליחות ותחנונים ולא יתכן לעשות כן בע״ש שלא יוכלו להכין צרכי שבת ויש מתענין ג׳ ימים באדר והכי איתא במסכת סופרים רבותינו שבמערב מתענין באדר ג׳ תעניות של אסתר אע״פ שאותן היו בניסן לא היו רוצין להתענות בניסן לפי שבו נגאלו אבותינו ממצרים והוקם בו המשכן:

סימן תרפז

א אמר ריב״ל חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום והיא מצות עשה מדברי סופרים ומברכים עליה כמו שמברכין על מצוה דרבנן וצריך אדם ליזהר שלא לבטל קריאתה שהרי אפי׳ כהנים צריכין לבטל מעבודתן כדי לשמוע מקרא מגילה ואפילו ת״ת ששקולה כנגד כל המצות מבטלין אותה לשמוע מקרא מגילה כ״ש שאר המצות ואין לך דבר שאין נדחה מפני מקרא מגילה אלא קבורת מת מצוה בלבד שהמוצא מת מצוה קוברו ואח״כ קורא אבל שאר כל המצות נדחין מפניה הלכך צריך אדם ליזהר בה והנני מסדר הלכותיה זמן קריאתה ומי הם שחייבים לקרותה והכשר קריאתו והכשר תיקונה וברכותיה וסדר היום ומצות סעודתו ומתנות עניים ושלוח מנות ואיסורו בהספד ותענית ובעשיית מלאכה:

סימן תרפח

א מגילה נקראת בי״א בי״ב בי״ג בי״ד בט״ו והאידנא אינה נקראת אלא בי״ד אלא שהכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בט״ו אפילו אם הם בח״ל וכן הכפרים הסמוכים להן אפילו אינם נראים עמהם כגון שהם בעמק או שנראין עמהם אפי׳ אינם סמוכין כגון שהם בהר ובלבד שלא יהו רחוקים יותר ממיל ואפילו הכרך אינה מוקפת חומה עתה אם היתה מוקפת בימי יהושע קורין בט״ו וכיון שהיתה מוקף אפי׳ אין בו י׳ בטלנין שמשכימין תמיד לב״ה קורין בט״ו ואין קרוי מוקף חומ׳ אא״כ הוקף חומה תחלה ואח״כ נתיישב אבל נתיישב ואח״כ הוקף אין קורין אלא בי״ד ופי׳ הר״ם מרוטנבורק דלא מקרי ישב ואח״כ הוקף אלא כשישב תחילה אדעתא שלא להקיפו אבל אם ישב תחלה על דעת להקיפו מקרי שפיר הוקף ולבסוף ישב. כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו קורין בי״ד ובט״ו ולענין ברכה כתב אחי הר״י ז״ל מסתברא שיקראו בלא ברכה בשני הימים ביום ט״ו לא יברכו דשמא אינה מוקפת חומה וביום י״ד לא יברכו דשמא היא מוקפת ועדיין לא הגיע זמנה והויא ברכה לבטלה וכיון דברכה לא מעכבה למה יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה והרמב״ם כתב שמברכין בי״ד כיון שהוא זמן קריאה לרוב העולם ובשושן קורין בט״ו אע״פ שאינה מוקפת חומה מימות יהושע הואיל ונעשה בו הנס. בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם כשהלך היה דעתו לשוב לביתו בליל י״ד קודם שיאור היום קורא כבני מקומו אף אם נתעכב שם ואם אין דעתו לשוב עד שיאור יום י״ד קורא כבני המקום שהלך שם כיצד בן כרך שהלך לעיר אם היה דעתו לשוב למקומו בליל י״ד קורא כבני מקומו אפילו אם נתעכב אח״כ בעיר אבל אם דעתו לעמוד שם מקצ׳ י״ד כיון שדעתו לעמוד שם מקצת היום של זמן קריאתו חל עליו זמן חובת קריאתן וקורא עמהן וכן בן עיר שהלך לכרך אם דעתו לשוב לביתו בליל י״ד קודם שיאור היום קורא כאנשי מקומו אבל אם היה דעתו לעמוד שם מקצת י״ד כיון שלא היה דעתו לשוב למקומו בזמן חוב׳ אנשי מקומו נסתלק מעליו חובת קריאת אנשי מקומו ונחשב כבני המקום שעמד שם להתחייב בזמן קריאתם: פורים שחל להיות בשבת כגון ט״ו לבני כרכים דאילו י״ד לא יבא לעולם בשבת אין קורין את המגילה בשבת אלא מקדימין לקרותה בע״ש וכדי שיזכרו ענין היום דורשין בעניינו: שדרו ממתיבתא היכא דנפיק בשייר׳ או נפיק בספינתא קורא בי״ד וכל תקנה שיכול לעשות כדי שיקרא בי״ד יעשה ואם אין יכול לעשות קורא אותה בי״א בי״ב בי״ג אבל בעשירי ומי׳ ולמטה אינו יכול לקרותה וכ״כ רע״ם ז״ל וכתב שמברך לפניה ולאחריה כשקורא אותה מי״א ולמעלה וב״ה ז״ל כתב שהאידנא אין קורין אותה כלל אלא בי״ד אפילו מי שיוצא בשיירא וטוב לקרותה בלא ברכה וקורין אותה בלילה וחוזרים וקורין ביום ושל לילה זמנה כל הלילה ושל היום זמנה כל היום מהנץ החמה עד סוף היום ואם קראה משעלה עמוד השחר יצא קראוה באדר ראשון ואח״כ ראו לעבר השנה קורין אותה באדר שני אבל הפרשיות שעשו באדר ראשון א״צ לחזור לעשותן בשני:

סימן תרפט

א הכל חייבין בקריאת מגילה כהנים לוים וישראלים עבדים חלל ממזר נתין טומטום ואנדרוגינוס ומחנכין נמי הקטן בה ונשים נמי חייבות בקריאתה ופירש״י שמוציאות לאנשים ידי חובתן ובה״ג כ׳ אע״ג שחייבות במקרא מגילה אינן מוציאות לאנשים וב״ה ז״ל כ׳ מסתברא כי היכי דנשים מזמנות לעצמן ואינן מצטרפות לברכת הזימון ה״נ אינן מצטרפות לי׳ לכתחלה ואנדרוגינוס מוציא מינו ולא שאינו מינו וטומטום ומי שחציו עבד וחציו בן חורין אפי׳ מינו אינו מוציא: חש״ו אפי׳ הגיע לחינוך אינן מוציאין אחרים ידי חובתם ור״י מכשיר בקטן כיון שהגיע לחינוך וב״ה ז״ל פסק כוותיה וא״א ז״ל הביא המשנה כצורתה וא״כ דעתו לפסוק כת״ק וכ״כ בה״ג ירוש׳ ריב״ל הוה מכניש בני ביתיה וקרי קמיהון מכאן נוהגין במקצת מקומות להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה:

סימן תרצ

א הקורא המגילה עומד או יושב יצא משמע בדיעבד אבל לכתחלה לא יקרא יושב ובירושלמי קאמר דאפילו לכתחלה והרמב״ם ז״ל כתב אבל לא יקרא לכתחלה יושב בצבור מפני כבוד הצבור ואפי׳ שנים ואפי׳ עשרה יכולין לקרותה ביחד וצריך לקרותה כולה ומתוך הכתב ואם קראה ע״פ לא יצא הלכך צריך שתהא כתובה כולה לפניו ודוקא לכתחלה אבל דיעבד אם השמיט בה הסופר תיבות אפי׳ עד חציה וקראה הקורא על פה יצא אבל ביותר מחציה אפילו הן כתובות אלא שהם מטושטשות ואין רישומן ניכר פסולה: קראה סירוגין פי׳ שפסק ושהה בה ואח״כ חזר למקום שפסק אפילו שהה כדי לגמור את כולה יצא : קראה סירוסין פירוש שקרא פסוק הראשון ודילג השני וקרא שלישי ואח״כ חזר וקרא הב׳ לא יצא דהוה ליה למפרע והקורא למפרע לא יצא הלכך אם דילג הקורא פסוק לא יקרא לפניו ויחזור ויקרא הפסוק שדילג אלא יתחיל מהפסוק שדילג ויקרא משם ואילך מגילה נקראת

בכל לשון ובלבד שיבין אותו הלשון ושתהא כתובה באותו לשון אבל אם אינו מבין בלשון שקורא בו או שאינה כתובה באותו הלשון לא יצא ובלשון הקודש הכל יוצאים בו אע״פ שאין מבינים בו ור״ע ז״ל כתב שלשון יוני ג״כ כשר לכל וכ״כ הרמב״ם ז״ל וב״ה ואין דעת ריי״ף ז״ל כן ולזה הסכים א״א הרא״ש ז״ל. קראה מתנמנם פירוש נים ולא נים תיר ולא תיר יצא: היה כותב שקורא פסוק וכותבו יצא ובלבד שתהא כתובה כולה לפניו וכן אם היה מגיהה ודורשה שקורא פסוק ודורשו יצא והוא שיכוין לקרותה כראוי ולא כמי שקורא להגיה ולא יפסיק בה בענינים אחרים כשדורשה וצריך שיכוין הקורא לצאת בקריאתו וגם להוציא לכל השומעים וגם צריך שיכוין השומע לצאת והא דבעינן שיכוין הקורא על השומע בפרט להוציאו היינו דוקא יחיד הקורא אבל ש״צ מסתמא דעתו על הכל דתנן היה עובר אחורי בה״כ ושמע קול מגילה אם כיון לבו יצא: ירושלמי אין מדקדקין בטעיותיה ר׳ יצחק בר אבא ור״ח הוו יתבו קמיה דרב חד קרי יהודים וחד קרי יהודיים ולא הדר חד מנהון וי״מ דוקא בטעות כי האי שהלשון והענין אחד אבל טעות אחר לא שא״כ לא קראה כולה וצ״ל עשרת בני המן בנשימה אחת ירושלמי צריך לאומרם בנפיחה אחת ועשרת עמהם: לרבי נתן ז״ל הקורא מגילת אסתר בקהל צריך לסדרה כאחד מפני שהיא איגרת אבל בנשימה אחת א״צ אלא עשרת בני המן ועשרת בלבד הלכך אם מפסיק בין פסוק לפסוק הרשות בידו ושיעורו בין פסוק לפסוק ובין באמצע הפסוק כדי נשימה לבד: ירושלמי צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים א״ר פנחס וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב כתב רב האיי ז״ל מנהג דחזי לן מאן דקרי לה למגילה פושט וקורא כאיגרת אבל כס״ת לא חזי לן ורב נטרונאי ז״ל כתב הוו יודעין שבב׳ ישיבות שבבית רבינו שבבבל ובכ״מ ישראל קורין וכורכין כס״ת ונוהגים בספרד ובאשכנז וצרפת כרב האיי: מגילה בזמנה שהוא בי״ד שהוא עיקר זמנה קורין אותה אפי׳ ביחיד לריי״ף ור״ת כתב אפי׳ לחזר אחר י׳ א״צ אלא לכתחלה קורין אותה ביחיד ובה״ג פסק ודוקא בעשרה ור״ע ז״ל כתב צריך לחזר אחר עשרה ואם אי אפשר בעשרה אז קורין אותה ביחיד ולזה הסכים א״א ז״ל :

סימן תרצא

א היתה כתובה בסם בסיקרא בקומוס ובקנקנתום על הדיפתרא ועל הנייר פסולה עד שתהא כתובה על הספר ובדיו וקלפין שלנו כשרין אע״פ שאינן מעופצין וצריכה שירטוט ור״ת ז״ל כתב כיון דנקראת ספר נותנים לה כל דין ס״ת חוץ ממה שמפרש בהדיא דהיינו שאם הטיל בה ג׳ חוטי גידין כשרה אבל לכל שאר הדברים היא כספר תורה לענין עיבוד לשמה והיקף גויל וחטוטרת חתי״ן ותליית ההי״ן וקופי״ן וכל גופות האותיות כצורתן וזיונן של שעטנז ג״ץ ובחסירות ויתרות וצריכה עמוד בראשה וחלק בסופה כדי להקיפה בו הכל כס״ת והרמב״ם ז״ל כתב שאין צריכה עיבוד לשמה ואם כתבה מין או עו״ג פסולה ובעל ה״ג כתב שאין צריכה תגין: עשרת בני המן צריך לכתבם כשירה ולא כשאר שירות שחלק ע״ג כתב אלא מניח חלק בין כתב לכתב כזה את פרשנדתא ואת דלפון וקאמר בירושלמי שהיא פסולה אם לא עשה כן וצריך להאריך וי״ו דויזתא ירושלמי א״ר יוסי בר בון צריך שיהא איש בריש דפא ואת בסופה שניץ ונחיץ כהדין קנטירא נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה ונקראת איגרת שאם הטיל בה ג׳ חוטי גידים כשרה ובלבד שיהו משולשין משום שיש בו פירושים שונין צריך לצאת ידי כולם לעשות א׳ בראש היריעה וא׳ באמצעיתו וא׳ בסופו וא׳ בחלק רביעי מכאן וא׳ בחלק רביעי מכאן וצריך להיות שיור בראש היריעה ובסופה כשתופרה ביחד שלא יתפור הכל ובמשהו סגי וצריך שיהא כתובה לבדה שלא תהא מחוברת עם הספרים ואם היא מחוברת עמהם וקרא בה ביחיד יצא בלבד שתהא נגללת כס״ת אבל בצבור לא יצא ואם יריעותיה עודפות מעט על שאר היריעות שבספר או חסירות מעט אפילו בצבור יצא בה כתב ב״ה ז״ל הא דאמרי׳ בצבור לא יצא פי׳ בב״ה שהוא מקום צבור ובעי פרסומי ניסא אבל שלא בב״ה אפילו בי׳ יצא ולי נראה דכל י׳ מקרי צבור לכל דבר ואין חילוק אם הם בב״ה או לא ואם אין מגילה כשירה יש מתירין לקרותה בחומש כדאמר לענין לולב שיוצא ביבש בשעת הדחק כתב ב״ה ז״ל שאם קרא במגילה גזולה יצא:

סימן תרצב

א הקורא מגילה מברך לפניה ג׳ ברכות על מקרא מגילה ושהחיינו ושעשה נסים וכתב ר״ת ז״ל שאף ביום צריך לברך שהחיינו שעיקר מצות קריאתה ביום והרמב״ם ז״ל כתב שאין מברכין שהחיינו ביום וא״א ז״ל הסכים לדעת ר״ת ואין נוהגין כן ולאחריה במקום שנוהגים לברך יברך והאידנא נוהגין לברך מאי מברך בא״י אמ״ה האל הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתינו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו בא״י הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע כתב ר״ע ז״ל לא אמרינן האל הרב דהא אמרינן אלהינו וב״ה ז״ל כתב מסתברא כיון שברכה אחרונה במנהגא תליא מילתא אין לגעור במי ששח בקריאתה דלאו הפסקה היא אלא בקריאה תליא מילתא ואינו נראה דכיון שהוא מברך צריך שלא להפסיק דמאי נפקא מינה דתלי במנהגא סוף סוף הוא מברך: מי שקורא לחולה אע״פ שהוא יצא כבר יברך להוציא מי שקורא לו דקי״ל כל הברכות אע״פ שיצא מוציא. תוספתא קרא בין עומד בין יושב בין שבירך לפניה ולא לאחריה בין לאחריה ולא לפניה או שלא בירך כלל לא לפניה ולא לאחריה יצא:

סימן תרצג

א כתב ר״ע ז״ל בליל פורים אחר קריאת מגילה אומר ובא לציון וי״א שא״א אותה לפי שאין עיקר הגאולה בלילה אלא מתחילין ואתה קדוש ואם חל במ״ש אומרים ויהי נועם אחר קריאת המגילה ובבוקר מתפללין כבשאר ימים אלא שמוסיפין על הניסים בהודאה וכן בלילה ואם לא אמרו אין מחזירין אותו ולעיל בהלכות חנוכה כתבתי אם מסיימין בו כשם שעשית וכו׳ ואין קורין ההלל כ׳ ר״ע ז״ל מנהג בשתי ישיבות ליפול על פניהם כיון שהוא יום נס ונגאלו בו צריכין אנו לבקש רחמים שיגאלנו באחרונה כבראשונה ובתשובה מצאתי שאין נופלים על פניהם וכן המנהג ומוציאין ס״ת וקורין שלשה בפרשת בשלח מויבא עמלק עד סוף סדרא וקורין המגילה ואח״כ סדר קדושה:

סימן תרצד

א חייב כל אדם ליתן מתנות לעניים ולפחות שתי מתנות לב׳ עניים מעות שגבן לחלק׳ לעניים בפורים אין רשאין לשנותן לצדקה אחרת ואין העני רשאי להוציאן לד״א אלא בסעודת פורים ואין מדקדקין בהן אלא כל מי שפושט ידו ליטול נותנין לו אחד ישראל ואחד עו״ג:

סימן תרצה

א מצוה להרבות בסעודת פורים וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ואם אכל בלילה לא יצא ואומר על הניסים בבה״מ בהודאה ואם התחיל בסעודתו ביום ומשכה עד הלילה כתב א״א הרא״ש ז״ל שא״א על הניסים צריך לשלוח מנות איש לרעהו לפחות ב׳ מנות לאדם אחד ואם החליף סעודתו בשל חבירו יצא:

סימן תרצו

א פורים מותר בעשיית מלאכה ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין והעושה אינו רואה סימן ברכה לעולם ואסור בהספד ותענית בי״ד ובט״ו לבני כרכים ועיירות שתיהן אסורות בשניהן והנשים מענות בהם שכולן עונות כאחת ומטפחות ושמכות כף אל כף אבל לא מקוננות שתהא אחת מדברת וכולן עונות אחריהן נקבר המת לא מענות ולא מטפחות ובהלכות ר״ח כתבתי אם י״ל בו צידוק הדין וקדיש: כתוב בשאלתות שאם מת לו מת בפורים אסור להספידו ולא לנהוג אבילות ואם מת קודם פורים ופגע בו פורים בתוך ז׳ בטל ממנו גזירת ז׳ ודוקא פורים אבל חנוכה ור״ח אין מבטלין האבלות אלא שאין מספידין בהן והר״ם מרוטנבורק כתב שאין מבטלין האבילות ומ״מ אין אבילות נוהג בהם לא בי״ד ולא בט״ו אלא דברים שבצנעה ולאחר שיתפלל בבית האבל בליל פורים ילך לב״ה לשמוע מקרא מגילה וחייב לשלוח מנות ואע״פ שאינו מתאבל בהן עולין לו ומשלים אבילות אח״כ וי״א שלא ילך האבל לב״ה אלא יקרא המגילה בביתו וכן חתן לא ילך לב״ה אלא יקרא המגילה בביתו וא״א ז״ל כתב כדברי הר״ם מרוטנבורק

סימן תרצז

א יום י״ד וט״ו שבאדר הראשון מותרים בהספד ובתענית והא דיום י״ד וט״ו דאדר הראשון והשני שוין בהספד ותענית היינו דוקא כשקראו המגילה ובו ביום נראה להם לעבר השנה אבל אם לא קראו המגילה מותרין בהספד ותענית ובספר המצות כתב שאסורין בהספד ותענית בכל השנים אע״פ שלא קראו המגילה וכן יראה מדברי הרמב״ם ז״ל וכן כתב הרי״ף ז״ל שצריך להרבות בו בסעודה בי״ד אבל בט״ו כתב שאין צריך להרבות בו בסעודה וא״א ז״ל כתב כסברא ראשונה:

נשלם הטור הראשון והוא האורח חיים ת״ל